

ISSN 1512-09-53

**ქართველური
მემკვიდრეობა**

**KARTVELIAN
HERITAGE**

XIII

2009

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Akaki Tsereteli State University

ქართული
მემკვიდრეობა

XIII

ქუთაისი
2009
Kutaisi

81.2 ზრ

809.463.1-800.87

ქ.279

“ქართველურ მემკვიდრეობაში“ ქვეყნდება აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ სიმპოზიუმზე (“ქუთაისური საუბრები“-XII) წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნოზა ბართაია, თამაზ ბერაძე, მერაბ ბერიძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, როზეტა გუჭეჯიანი, ეკა დადიანი (სწავლული მდივანი), რუბენ ენოხი, როლანდ თოფჩიშვილი, ქევინ თუითი, ნინო კვიციანიძე, მერაბ ნაჭყებია, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (პასუხისმგებელი რედაქტორი), მანანა ტაბიძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია, ნინო ჩიხლაძე, ბეჟან ხორავა.

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის 59
აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი, ტელ.: 4-28-83
ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge
კრებულის ელ-ვერსია იხ.: www.kartvelology.ge

www.scribd.com/kartvelianheritageXIII

© გამომცემლობა “ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, 2009

"Kartveluri Memkvidreoba" (Kartvelian Heritage) publishes the papers of the "Kutaisi Discussions"-XII, annual symposia held by Kartvelian Dialectology Research Institute at Akaki Tsereteli State University (ATSU) and other reviewed research papers in Kartvelology, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc..

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Tamaz Beradze, Merab Beridze, Teimuraz Gvantseladze, Rozeta Gujejiani, Eka Dadiani (scientific secretary), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Nino Kvirikadze, Merab Nachkebia, Avtandil Nikoleishvili (managing editor), Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Kevin Tuite, Tariel Putkaradze (Editor -in chief), Revaz Sherozia, Nino Chikhladze, Bejan Khorava.

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

შენიშვნები

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე - ენობრივ-კულტურული სიტუაცია საქართველოში: იმპერიული სქემები და მათგან თავის დაღწევის გზები.....	9
Metropolitan Anania Japaridze - Linguo-cultural situation in Georgia: Imperial schemes and ways of their evasion1.....	15
ელეონორა ახვლედიანი - მასალები ლეჩხუმური ლექსიკონისათვის.....	16
Eleonora Akhvlediani - Materials for Lechkhumian speech dictionary.....	29
ნინო ბაკურაძე - ქუთაისის ლიტერატურული ცხოვრება XX საუკუნის 10-იან წლებში გაზეთების "იმერეთის" და "კოლხიდის" მასალების მიხედვით.....	30
Nino Bakuradze - Literary life of Kutaisi according to the newspapers "Imereti" and Kolkhida" in the 10s of the 20th century.....	33
ნომადი ბართაია - ირანულ-ქართული რელიგიური ურთიერთობებიდან (I-VI საუკუნეები): დასტური.....	34
Nomadi Bartaia - From Iranian and Georgian religious relationships (I-VI cc.): dasturi	37
თეიმურაზ გვანცელაძე - რა ენაზე ლაპარაკობდნენ თანამედროვე აფხაზეთის მიწაზე ახ. წ. VII საუკუნემდე?.....	38
Teimuraz Gvantseladze - Which Language was Spoken on the Land of Present-day Abkhazia till the 7th c. A.D.?.....	44
თამარ გოგოლაძე - სასაუბრო ენა ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში.....	46
Tamar Gogoladze - Spoken language in the Georgian hagiographic literature.....	50
ოთარ გოგოლიშვილი - კიდევ ერთხელ ყარსის ხელშეკრულების შესახებ.....	51
Otar Gogolishvili - Once again on the Treaty of Kars.....	55
თამარ გუმბერიძე - დაკარგული საზრისის ძიებისა და ბირველქმნალობის შენარჩუნების იდეა კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედებაში.....	56
Tamar Gumberidze - The idea of seeking for the lost essence and preserving primordial creation in Konstantine Gamsakhurdias writings.....	64
როზეტა გუჯეჯიანი, ტარიელ უშტკარაძე - იუსუფელის (ისტორიული ტაოს) ქართულენოვან სოფელთა ეთნო-ლინგვისტური მიმოხილვა - I ჯევაჲ (Bıçakçılar).....	65
Rozeta Gujejiani, Tariel Putkaradze - Ethnolinguistic survey of the Georgian language villages in Iusufeli (historical Tao) -Khevai (Bichakchilar).....	78
როზეტა გუჯეჯიანი, გუშან ხოტაბა - ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან ("ერთობილი საქართველოსათვის").....	79

Rozeta Gujejiani, Bejan Khorava - From the history of the Georgian social thought ('For Unified Georgia').....	93
ეკა დადიანი - ქორონიმი ქართლი ჯუანშერის "ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისას" მიხედვით.....	95
Eka Dadiani - Chroneme "Kartli" according to Juansheri's "the Life of Vakhtang Gorgasali".....	102
ლუკა დვალისვილი - დუმილით საუბრის ტრადიცია ქართულ მწერლობასა და ლეო ქიაჩელის ნოველებში.....	103
Luka Dvalishvili - Traditions of Silent Speaking in Georgian Writing and in the Novels of Leo Kiacheli.....	109
ბიჭიკო დიასამიძე - ენობრივ-კულტურული ვითარება ადრეშუასაუკუნეების ეგრისში.....	110
Bichiko Diasamidze - Linguo-cultural situation in the early dieval Egrisi.....	115
ლელა ეძგვერადე - ეროვნულ გმირთა ღვაწლის ამსახველი ფოლკლორული მატეიანის ერთი ფურცელი.....	116
Лела Едзгверадзе - Одна страница фольклорной летописи из истории народных героев.....	121
თინათინ ზაქარაშვილი - ახალი ამბების მიწოდების თანამედროვე ფორმები.....	122
Tinatin Zakarashvili - Modern forms of broadcasting news.....	126
როლანდ თოფჩიშვილი - ეთნოლოგიური ტერმინების არადანიშნულებით, უადგილოდ გამოყენების შესახებ.....	127
Roland Topchishvili - On the misuse of ethnologic terminology.....	137
როლანდ ისაკაძე - ქუთაისის ადრექრისტიანული ეკლესიები.....	138
Roland Isakadze - Early Christian churches in Kutaisi.....	152
რუსუდან კაშია, რამაზ ხაჩაპურიძე - ტრადიციული მედიცინის საკითხები (სამკურნალო შელოცვები).....	154
Rusudan Kashia, Ramaz Khachapuridze - On some questions of traditional medicine.....	158
ეკატერინე კახიძე - ქართველ სამოციანელთა განმანათლებლური და პატრიოტული დემოკრატიზმი (ილია ჭავჭავაძე).....	159
Ekaterine Kakhidze - Enlightening and patriotic democracy of the Georgian public men of 60s of 19th century (Ilia Chavchavadze).....	162
იგორ კეკელია - საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელების შესწავლის საკითხისათვის.....	163
Igor Kekelia - On the study of the group family-name nicknames (in the light of Megrelia ethnologic materials).....	168
იგორ კეკელია, სოფიკო გაჭერელია, ხათუნა ძირიალ - კვლავ თანჯ- ფუძიანი ტოპონიმების მნიშვნელობისათვის.....	169
Igor Kekelia, Sophiko Gatsrelia, Khatuna Dzirial - The meaning of tanj-stem place-names.....	172
დიანო ნიქაძე - ალაპი ძველ ქრისტიანულ ღვთისმსახურებასა და ქართულ ტრადიციებში.....	173
Dean Michael Kvantaliani - Agape in the ancient Christian divine service and in the Georgian traditions.....	178

მიხეილ ლაბაძე - ადრექრისტიანული ეპარქიების საკითხი ლაზეთში (ძველ ჭანეთში).....	179
Mikheil Labadze - On the question of early Christian eparchies in Lazeti (ancient Chaneti).....	186
მაია მიქაუტაძე - ხანმეტობის კვალი ქართველურ კილოებში.....	187
Maia Mikautadze - On the trace of extra kh prefix in the Kartvelian speeches.....	196
საიდ მულიანი - ირან-საქართველოს ურთიერთობა I-VI საუკუნეებში.....	198
Said Muliani - Irano-Georgian relationships in A.D. I-VI centuries.....	200
მანანა ნიკოლაძე - კუზმას მხატვრული სახის გაგებისათვის შალვა დადიანის რომანში „უბედური რუსი“.....	201
Manana Nikoladze - On the understanding of the literary image of Kuzma in Shalva Dadiani's novel "An Unhappy Russian".....	204
ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე - წმინდა ნინოს ჯვარი ანუ ვაზის კულტი საქართველოში.....	205
Нора Николадзе-Ломсианидзе -Крест Святой Нино, или культ лпзы в Грузии.....	208
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - ვასილ ბარნოვის “არმაზის მსხვრევა” რელიგიურ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ქართველი ხალხის ბრძოლის კონტექსტში.....	209
Avtandil Nikoleishvili - Vasil Barnov's "Tearing off Armaz" in the context of the Georgian people's struggle for the religious and state independence.....	215
ნატო ნიკაბაძე - საქართველო საერთაშორისო იზოლაციაში.....	216
Nato Nikabadze - Georgia in international isolation.....	219
მაღონა ნიშარაძე - დიმიტრი ბაგრატიონის პოემის — “წამება ქეთევან დედოფლისა” იდეურ-მხატვრული მიმოხილვა.....	220
Madona Nizharadze - Idea and artistic analysis of Dimitri Bagrationi's epic poem "The Passion of Queen Ketevan".....	224
ნიკოლოზ ოტინაშვილი - ნიქოზის საეპისკოპოსოს დაარსება.....	225
Nikoloz Otinashvili - Foundation of Nikozi Bishopic.....	229
რუსუდან საღინაძე - პალესტინის ქართული წარწერები და მათში მოხსენიებული ერთი საკუთარი სახელი.....	230
Rusudan Saghinadze - Georgian manuscripts of Palestine and a proper name mentioned in them.....	233
ლევან ტყეშელაშვილი - საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხისათვის.....	234
Levan Tkeshelashvili - On the autocephaly question of the Georgian apostolic Church.....	236

წელი უბრუნებელი - საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა III-VI საუკუნეებში ნუმისმატიკური მასალის მიხედვით.....	237
Neli Ugrekhelidze - Political situation of Georgia in the III-VI centuries according to the numismatic materials.....	239
დავით ფირცხელაძე - მასალები სვანური ლექსიკონისათვის.....	241
Davit pirtskheliani - materials for svan dictionary (according to balszemouri speech) II	243
ტარიელ ფუტყაძე - I-VI საუკუნეების ქართლის სამეფოს დასავლეთი ნაწილი (ეგრისი, სუანეთი; მარგვეთი, არგუეთი...) ლინგვოკულტურული თვალსაზრისით ("ქართლის ცხოვრების" მიხედვით).....	244
Tariel Putkaradze - The west part of the Kartli kingdom (Egrisi, Suaneti; Margueti, Argueti..) of A.D. I-VI in terms of linguo-cultural situation (According to Georgian Chronicles)	266
კახაბერ ქებულაძე - საქართველოს ისტორიის საკითხები ედუარდ აიხვალდის მოგონებებში.....	268
Kakhaber Kebuladze - Questions of Georgia's history in Edward Aichwald's memoirs.....	274
დავით შავიანიძე, რუსუდან კაშია - ტერმინები: ტომი, თემი, ეთნონიმი, თემონიმი და ე.წ. ქართიზაციის საკითხი.....	275
David Shavianidze, Rusudan Kashia - Terms: tribe, community, ethnonym, themonym and the question of the so-called Kartization.....	284
ნანა შენგელია - რეკლამის სამართლებრივი სივრცე და ქართული სარეკლამო ბაზარი.....	285
Nana Shengelia - Legal space of advertising and the Georgian advertising market.....	290
თამარ ჩინჩალაძე - ოტია ისოელიანის „ვარსკვლავთცვენის“ ქანობრივი თავისებურებანი.....	291
Tamar Chinchaladze - Generic peculiarities of Otia Ioseliani's novel 'Falling of the Stars'.....	294
ალექსანდრე ჯულუხაძე - ირან-საქართველოს ურთიერთობები უძველესი დროიდან VI საუკუნის ბოლომდე ირანულიდან ნასესხები ლექსიკის მონაცემთა საფუძველზე.....	295
Alexander chulukhadze - Iranian-georgian relationships since ancient period till the end of vi century on the basis of data of iranian loanwords.....	309
ნანა ხაბულიანი - მამათა და შვილთა კონფლიქტი კონსტანტინე გამსახურდიას რომანში.....	313
Nana Khabuliani - Fathers and Sons' conflict in Konstantine Gamsakhurdia's novels.....	316
ლუიზა ხაჩაპურიძე, რამაზ ხაჩაპურიძე - სამკურნალო ლოცვებისა და შელოცვების ტრადიციებისათვის ეკლესიურ და არაეკლესიურ მრევლში.....	318
Ramaz Khachapuridze, Luiza Khachapuridze - On the healing prayer and incantation traditions in the active and passive congregation.....	322

ნაზი ხელაია - ზეციურისა და მიწიერის ჭიდილი, ანუ ადამიანის სულის დარღვეული ბალანსები.....	323
Nazi Khelaia - The struggle between heavenly and earthly origins or the distur- bance of the human soul balance.....	327
ბეჟან ხურციძე - იმერეთის ეპისკოპოსი გიორგი ალადაშვილი (1908-1917).....	328
Bejany Khurcidze - Bishop of Imerety George Aladashvili (1908-1917)	334
ქეთევან ჯანელიძე - ძველი ბერძნული და ლათინური ლექსიკა ქართულ ენაში „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით.....	335
Ketevan Janelidze - Ancient Greek and Latin Vocabulary in Georgian Language by “The Georgian Explanatory Dictionary”.....	340

რეცენზია

ლევან უსატია - “ქართველობის ახლომონათესავე ამ ხალხს სხვაგან არსად აქვს პერსპექტივა“.....	341
--	-----

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ენობრივ-კულტურული სიტუაცია საქართველოში: იმპერიული სქემები და მათგან თავის დაცვის გზები

უფალმა ღმერთმა ინება, კაცობრიობა აეშენებინა ერებისა და სახელმწიფოების სახით. ისტორიულად ცივილიზებული დედამიწა მუდამ სახელმწიფოებად იყო დაყოფილი, სახელმწიფოებს ერები ქმნიდნენ და, როგორც ითქვა, კაცობრიობის მთელი ისტორია ერებისა და სახელმწიფოების ისტორიაა, რომელსაც მათი ურთიერთობანი ქმნის. აქედანაც ჩანს, რომ ერები და სახელმწიფოები ღვთის ნებითაა შექმნილი.

ქართველი ერის უპირველესი მისია ამჟამად პოსტსაბჭოთა ვითარებაში არის, განამტკიცოს თავისი სახელმწიფო. ამ მიმართულებით, პირველ რიგში, თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფოთა გამოცდილების მსგავსად, საჭიროა დროის ორი უმთავრესი მოთხოვნის შესრულება:

1. საბჭოთა იმპერიის მიერ თავსმოხვეული იდეოლოგიური სქემებისგან გათავისუფლება და ქართველი ხალხის ერთიანი ენობრივ-კულტურული ერთიანობის აღორძინება;

2. საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების ინტეგრაცია ერთიან სახელმწიფოში.

თანამედროვე ერების ჩამოყალიბების პროცესი იწყება ქვეყნის ფეოდალური დანაწევრების დაძლევის, ერთიანი ცენტრალიზებული, ნაციონალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებით, ერთიანი საერთო შიდაეკონომიკური ბაზრის შექმნითა და შიდაეთნიკური საზღვრის მოშლით. ყოველივე ეს ცალკეულ ეთნოგრაფიულ და ეთნიკურ ჯგუფებს ერთიან ერად კრავს. ეს გზა უკვე გაიარეს ევროპისა და აზიის წამყვანმა სახელმწიფოებმა. სამწუხაროდ, საქართველო ჭერჭერობით უფრო ემსგავსება კონგლომერატს კონფესიურად, კულტურულად, ლინგვისტურად და, რაც მთავარია, ეთნიკურად ერთმანეთისაგან დაშორებული მოსახლეობისა.

საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ხალხების ინტეგრაცია არ გულისხმობს იმას, რომ ვთქვათ, მაგალითად, აზერბაიჯანელები ქართულ ეთნიკურ ჯგუფად გადაიქცევიან, არამედ იმას, რომ ისინი შეინარჩუნებენ შიდა ეთნიკურ თავისთავადობას, მაგრამ საქართველოს თანამედროვე ერის ნაწილად იქცევიან ქართული ენის ცოდნით, საქართველოს საკუთარ სახელმწიფოდ აღიარებით, მისი კულტურის მატარებლობით, მის სრულფასოვან მოქალაქეებად გადაქცევით.

რა უშლის ხელს საქართველოს ხალხების ინტეგრაციას?

- სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა და ერთიანი კულტურის არარსებობა. საქართველოს ნაციას უნდა ჰქონდეს კულტურული ერთობის განცდა.

სამწუხაროდ, რუსთა 200-წლიანი ბატონობის შედეგად, ამჟამად ქართულმა ენამ და ქართულმა კულტურამ საქართველოშივე დაკარგა ერთაშორისი ურთიერთობის ფუნქცია.

ფაქტობრივად საქართველოში ამჟამად არსებობს რამდენიმე ტოლხარისხოვანი კულტურა. ესაა ქართული, რუსული, სომხური და სხვა ეთნოსების კულტურები. ყველა ისინი, რუსულის გარდა, თავის ეთნოჯგუფებში არსებულ ჩაკეტილ სისტემებს წარმოადგენენ. მხოლოდ რუსული კულტურა

აერთიანებს საქართველოში არსებულ სხვადასხვა კულტურებს. მაშასადამე, ქართული კულტურა კი არ ფარავს სრულიად საქართველოს, არამედ უცხო, სხვა ერის კულტურა. როგორც ითქვა, ესაა რუსული კულტურა. შესაბამისად, რუსული ენა საქართველოში წარმოადგენს ერთაშორისი ურთიერთობების საშუალებას. ესაა ეროვნული ტრაგედია, რომელიც ამჟამად ერთ-ერთი უდიდესი შემაფერხებელი მიზეზია საქართველოს ხალხების ინტეგრაციისა ერთიან ერ-სახელმწიფოდ (სამწუხაროდ, ამ ტრაგედიის განცდა თითქმის არა აქვს ჩვენს საზოგადოებას).

ქართული ენის გავრცელებას ძველ საქართველოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. საქართველოდ ის ტერიტორია მიიჩნეოდა, სადაც ქართული ენით ადიდებდნენ უფალს და ქართული ენით ლოცულობდნენ. დღეს მსოფლიოში მსგავსი პრობლემების გადაჭრა დაკისრებული აქვს მასმედიას, მასობრივ კულტურას, ტელევიზიას, განათლების სისტემებს. საყოველთაო განათლება - სკოლები საქართველოში უნდა იყოს ქართულენოვანი, ამის მიღწევა ალბათ ჯერჯერობით ძნელია, მაგრამ ტელეპროგრამები საქართველოში უნდა იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ქართულენოვანი. არ შეიძლება სახელმწიფო და ქვეყნის მომცველი კერძო ტელეარხები გადასცემდნენ რუსულენოვან და ინგლისურენოვან ფილმებსა და პროგრამებს. ეს სხვა ქვეყნებში წარმოუდგენელია.

საქართველოს სამხრეთ რეგიონებში - ქვემო ქართლში, სამცხე-ჯავახეთში და სხვაგან ტელევიზია ძირითადად რუსულენოვანია, ქართული ენა გაძევებულია რუსული, სომხური და აზერბაიჯანული (თურქული) ენებით. თბილისის მეორე სახელმწიფო არხიც კი რუსულენოვან და ინგლისურენოვან ფილმებს აჩვენებს არცთუ იშვიათად. როგორც ითქვა, ეს სხვა ქვეყნებში წარმოუდგენელია. სხვა სფეროშიც თითქმის ასეთი ვითარებაა; გაიარეთ რუსთაველის პროსპექტზე და თქვენ იხილავთ გასაყიდი წიგნების უწყვეტ თაროებს, მაგრამ აი საოცრება - ესაა ძირითადად რუსულენოვანი წიგნები. საქართველოს სახელმწიფოებრივი თუ კულტურული ფუნქციები ამას არც კი განიცდიან; იმდენადაა გამსჭვალული რუსული კულტურით საქართველოს საზოგადოებრივი სფერო, რუსული ენისა თუ წიგნების ბატონობა შეუშინველიც კი რჩება.

რეგიონებში ქართული კულტურის განვრცობა და ცენტრალიზებული სახელმწიფოს აღორძინება ჩვენი ხალხის მოვალეობად და ღირსების საქმედ უნდა იქცეს უფლის შემწეობით.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ტელე- და რადიო დიქტორთა მეტყველებას. მათი საუბარი გასაგები უნდა იყოს უცხოეთში მცხოვრები ქართველებისათვის. არა მხოლოდ თურქეთისა და ირანის მკვიდრ ქართველებს, არამედ თვით საქართველოს მსმენელს უჭირს ტელე- და რადიო დიქტორთა უზომოდ აჩქარებული და აქცენტირებული მეტყველების აღქმა, მით უმეტეს, მათი მოსმენა უჭირთ საქართველოში მცხოვრებ იმ აზერბაიჯანელებსა თუ სომხებს, რომელთაც სახელმწიფო ენის ათვისება სურთ.

გლობალიზაციის საყოველთაო პროცესი საფრთხეს უქმნის ეროვნულ იდენტობას - კულტურულ და ცნობიერ კავშირს ისტორიულ ფესვებთან. ამ პროცესის შესახვედრად თვით უძლიერესი ერებიც კი ემზადებოდნენ (ცენტრალიზებული ნაციონალური სახელმწიფოს დაარსებით, ფეოდალური დანაწევრების დაძლევით, საერთო შიდაეკონომიკური ბაზრის შექმნით, ერთიანი კულტურული სივრცის ჩამოყალიბებით, შიდაეთნიკური საზღვრების მოშლით).

საქართველო, ვითარცა მცირერიცხოვანი ქვეყანა, როგორც აღინიშნა, უფრო მეტად უნდა შეემზადოს გლობალიზაციის პროცესის შესახვედრად

ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გაძლიერებით; შესაბამისად, ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის მიზნით, ამჟამად საქართველო არ უნდა დაიყოს კუთხური ნიშნით შექმნილ რეგიონალურ მხარეებად. ამან შეიძლება სამომავლოდ ქვეყნის მთლიანობას საფრთხე შეუქმნას. შესაძლოა, ამგვარმა დაყოფამ ხელი შეუწყოს სეპარატისტული ტენდენციების ჩანერგვასა და განვითარებას რეგიონალური ხელისუფლების მხრიდან; ფედერალური მოწყობა შეიძლება დამლუბველი აღმოჩნდეს საქართველოსათვის.

ივანე ჯავახიშვილს გარკვეული აქვს, რომ საქართველოს ერთიანობას მუდამ ემუქრებოდა თემობრიობა, ერთიანი საქართველოს დაშლადანაწევრება VI-VIII სს-ში ამ მიზეზით მოხდა - "თემობრიობამ თავისი გაიტანა და სრულიად საქართველოს მეფე დამარცხდა"¹. ფეოდალიზმის დროისათვის დამახასიათებელი "ქართველი ერის წიაღში არსებული (ტომობრივ-გეოგრაფიული) თემობრივი თავისებურება" არყვედა საქართველოს მთლიანობას შუა საუკუნეებში. ფეოდალური დანაწევრების ეტაპი უკვე განვლეს გლობალიზაციის მომლოდინე სხვა ქვეყნებმა (მაგ., თურქეთმა, აზერბაიჯანმა, რუმინეთმა და სხვა) და ჩამოყალიბდნენ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოებად.

სამწუხაროდ, დღეს საქართველოში აქტიურდებიან ძალები, რომელთაც სურთ, ქართველი ერი დაანაწევრონ ენობრივ-კულტურულად, ხოლო საქართველო - ფედერაციულ თუ კონფედერაციულ ერთეულებად. ეს ახალი მოვლება არ არის; ჯერ კიდევ მეფის რუსეთი შეეცადა ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ დაშლას; კერძოდ, იმპერიის მოხელეების მიერ XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში დაიწყო ძლიერი სახელმწიფოებრივი ზეწოლა აფხაზეთში, სამეგრელოსა და სვანეთში არსებული ეკლესიებიდან თუ სკოლებიდან ქართული ენის განსაღწევად. პროცესში ჩართული იყო რუსეთის იმპერიის ცნობილი წარჩინებული საერო და სასულიერო პირები.

მას შემდეგ, რაც წმ. დიმიტრი ყიფიანთან, წმ. ილია მართალთან, წმ. გაბრიელ და წმ. ალექსანდრე ეპისკოპოსთან (და სხვებთან) კამათში დამარცხდნენ ეგზარქოსი ევსევი, გავლენიანი სამოქალაქო პირები: იანოვსკი, ზავადსკი, დეკ. ვოსტოგოვი და სხვები, რუსეთის იმპერიის შეკვეთით, სამეცნიერო წრეებს დაევალებათ შეესწავლათ მეგრული და სვანური დიალექტები და მეცნიერული მეთოდებით როგორმე დაემტკიცებინათ, რომ ისინი დამოუკიდებელი "ენებია". მართლაც, ასეთი რამდენიმე ნაშრომი გამოიცა კიდევ.

"ენის" სტატუსის "დადგენის" შემდეგ დაიწყეს წმიდა წერილის გადმოღება მეგრულად და სვანურად. ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად მიიჩნიეს საეკლესიო ღვთისმსახურებიდან ქართული ენის განდევნა.

1885 წელს გამოიცა ბრძანება სამრევლო სკოლებში ქართული ენის აკრძალვის შესახებ. 1889 წელს თადა ამორდიამ რუსული აღფაბეტის საფუძველზე შექმნა „მეგრული ანბანი“. ამ ქმედებების საპირისპიროდ სამეგრელოში მოწვეულ იქნა რამდენიმე საეკლესიო კრება. მათ შორის ერთ-ერთმა, 1889 წელს ახალსენაკში გამართულმა სამღვდლოების ყრილობამ ცარისტული მთავრობის პოლიტიკა სამეგრელოსა და სვანეთში შეაფასა როგორც „მწვალებლობის შთანასახი, ყოველგვარი განდგომილობის მიზეზი და საღმრთო წერილების ახირებული ახსნა და მისი უკუღმართი შეგნება“².

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ტ. II, ნაწ. I, გვ. 191

შეწუხებულმა სამეგრელოს თავად-აზნაურებმა დახმარება თხოვეს ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლს დიმიტრი ყიფიანს, რომელმაც წერილი მისწერა მთავარმართებელ დონდუკოვ კორსაკოვს. წერილში ნათქვამია:

“მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის, ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ“..., რაც დ. ყიფიანს ყოვლად დაუშვებლად მიჩნდა. თუ რაოდენ შეძრა სამეგრელოს სამღვდელთა ქართული ენის აკრძალვის მცდელობამ, იქიდან ჩანს, რომ ცნობილი დაყუდებული ბერი წმ. ალექსი შუშანია იძულებული გახდა თავისი სენაკი დაეტოვებინა და გზაზე დაუხვდა ეგზარქოს ალექსის 1903 წელს მისი სამეგრელოში მოგზაურობის დროს და მოითხოვა, მთავრობას შეეწყვიტა ქართული ენის დევნა სამეგრელოში.

1905 წლის 12 ივნისს კვლავ შედგა სამეგრელოს სამღვდელთა კრება, რომელმაც იგივე მოთხოვნა წაუყენა მთავრობას.

საბედნიეროდ, 1905-17 წლებში რუსეთის რევოლუციებმა იმპერიის ყურადღება მოაღწუნა ამ საკითხის მიმართ, მაგრამ ამჟამად უკვე XXI საუკუნის დასაწყისში საიმპერიო ძალებს კვლავ გადაწყვეტილი აქვთ ქართველი ერის დაშლა-დანაწევრების მიზნით ეს საქმე წარმოაჩინონ სამეცნიერო საკითხად და მას ამჟამად შესაბამისად სათავეში ჩაუყენეს ცნობილი სამეცნიერო ინსტიტუტები თუ მეცნიერები. მაგალითად, ცნობილი ენათმეცნიერი [ლონდონის უნივერსიტეტის პროფესორი] ჯორჯ ჰიუტი, რომელიც ათეული წლის მანძილზე ძალზე აქტიურად იბრძოდა საქართველოს დაშლა-დანაწევრებისათვის (საქართველოსთვის აფხაზეთის ჩამოსაცილებლად), დღეს უკვე აქტიურად იბრძვის სამეგრელოს არაქართულობის დამტკიცებისათვის; კერძოდ, იმპერიის მიერ დაარსებულ “სამენოვან“ გაზეთ “გალში“ (“მეგრულენოვან“, რუსულენოვან, აფხაზურენოვან) სამეგრელოს მოსახლეობას მოუწოდებს: “შექმენით თქვენი მშობლიური მეგრული სალიტერატურო ენა, კულტურულად ჩამოსცილდით იმპერიალისტ ქართველებს, შექმენით მეგრულენოვანი პრესა, ლიტერატურა, ტელევიზია, რადიო და ადმინისტრაციული მმართველობა“.

ჩვენ ეს ფაქტი შეგვეძლო ჩაგვეთვალა ერთეულ გამონაკლისად, რომ არა უკანასკნელ წლებში არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტისა და განათლების სამინისტროს ზოგიერთი მუშაკის მიერ 2007 წელს გავრცელებული ე. წ. „კითხვარი ქართველურ ენებზე მოლაპარაკეთათვის“.

ჩვენს ხელთ არსებულ “კითხვარში“ წარმოდგენილია “შესაძლო“ მზა პასუხები, რომლებიც ისეა შედგენილი, რომ რესპონდენტი უთუოდ უნდა დაფიქრდეს ასეთ საკითხებზე:

- 1) ეკლესიაში ლოცვები უნდა იყოს თუ არა მეგრულად და სვანურად?
- 2) მასმედია და მისი საშუალებები (ტელევიზია, რადიო, პრესა) უნდა იყოს თუ არა მეგრულად და სვანურად?
- 3) რაიონული ადმინისტრაციის ოფიციალური ენა უნდა იყოს თუ არა მეგრული და სვანური?
- 4) უნდა იყოს თუ არა მწერლობა მეგრულად და სვანურად?
- 5) განათლების არსებული სისტემა უნდა იყოს თუ არა მეგრულ- და სვანურენოვანი?

კითხვების მზა პასუხები (რომლებიც იქვეა მოცემული) აცოცხლებს ინოვაციკ-ვოსტორგოვის თეორიას, რომ „სხვადასხვა ერები არიან ქართველები, მეგრელები და სვანები“. მაგალითად, აღნიშნული კითხვარის (ძირითადი მონაცემების) კითხვა №21 ასეთია: — „დაასახელეთ ბაბუის ეროვნება მამის მხრიდან“. მისი მზა პასუხები ასეთია: — „ქართველი, მეგრელი, ლაზი, სვანი“. მაგალითად, ერთ-ერთი კითხვა (პარაგრაფი - ენის გამოყენება ზოგადად, კითხვა №2) ასეთია: — „რომელია შენი მშობლიური ენა?“ მისი მზა პასუხებია: — „ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური“. მას მოსდევს ასეთი პროვოკაციული კითხვები (პარაგრაფში - ენა და მედია) — „გამოდის თუ არა ჟურნალ-გაზეთები თქვენს მშობლიურ ენებზე საქართველოში?“ (ე.ი. მეგრულად და სვანურად), — „საჭიროდ თვლით თუ არა თქვენს მშობლიურ ენაზე გამოდიოდეს პრესა?“ ანდა — „გაქვთ მშობლიურ ენაზე გამოცემული წიგნები სახლში?“ — „უყურებთ ტელეგადაცემებს?“ (ე. ი. მეგრულად და სვანურად), „საჭიროდ მიგაჩნიათ თუ არა სატელევიზიო გადაცემები თქვენს მშობლიურ ენაზე?“

კითხვარის ავტორები საეკლესიო სფეროშიც ერგვიან და კიდევ ერთხელ აცოცხლებენ ვოსტორგოვის სურვილს (ეს ახლა ჰიუტის ოცნებაცაა!) - ენობრივად დაანაწევრონ ეკლესია, შესაბამისად, კითხვარში შეიტანეს ასეთი კითხვა: — „რა ენაზე ლოცულობთ ეკლესიაში?“ „იყენებთ თუ არა ლოცვისას მშობლიურ ენას?“ (პარაგრაფი - პირადი გარემო, კითხვა №1,2,3). იქვეა მიწერილი მზა პასუხები: — „ქართული, ზანური (მეგრული, ლაზური), სვანური, რუსული და სხვა“.

როგორც ითქვა, კითხვარი ეხება განათლების სისტემასაც და მასში ასეთი კითხვაა: — „რა ენაზე გინდათ რომ მიიღონ განათლება შენმა შვილებმა?“ (ესაა პარაგრაფი - პირადი გარემო, კითხვა №14). კითხვის მზა პასუხი ასეთია: — „ქართული, ზანური (მეგრული, ლაზური), სვანური, რუსული და სხვა“.

იქნებ ამ კითხვარის შემდგენელ განათლების სამინისტროს მუშაკებს გახსენებოდათ, რა ენაზე წერდნენ იოანე ლაზი, იოანე მინჩხი, ჭყონდიდელები, დადიანები, გამსახურდიები; ვინ ჩამოთვლის გოთუმებს თუ ქიაჩელებს, რომელთაც მშობლიურ ენაზე გამოცემული თავიანთი ნაშრომებით აავსეს საქართველო.

კითხვარის ავტორები, როგორც აღინიშნა, ადმინისტრაციის ენასაც ეხებიან და ასეთ კითხვას სვამენ: — „ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვევთ საუბარი ადმინისტრაციასთან, სკოლებში — მასწავლებლებთან?“ იქნებ კითხვარის ავტორებს გახსენებოდათ, რომ სამეგრელოსა და სვანეთში ისტორიულად ადმინისტრაციის ენა იყო ქართული. სამთავრო კარის კანცელარიაც ქართულენოვანი იყო. ქვემო ივერიის ხელმწიფედ წოდებული ლეონ II დადიანი აღნიშნავდა კიდევ ამის შესახებ რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილ თავის წერილებში.

ამ კითხვარით ზარალდება ზოგად ქართველთა ეროვნული სულისკვეთება და საბოლოოდ მტერი იმარჯვებს.

ეს კითხვარი ერთი ნაწილია იმ დიდი პროექტისა, რომელიც ჯორჯ ჰიუტის, ასევე, უცხოელი მეცნიერის ი. გიპერტის კოორდინატორობით და ქართველ მეცნიერთა ერთი ნაწილის თანამონაწილეობით შედგა. მას აფინანსებს ძალზე გავლენიანი საერთაშორისო ფონდი. კეთილშობილური მიზნების ფონდი, ეტყობა, მოატყუეს, რომ მეგრელები და სვანები ქართველები არ არიან.

აღნიშნული პროექტის დაფინანსება არის ძალზე დიდი, ერთი ცნობით 300 000 ევრომდე, ხოლო თვით პროექტში მონაწილეთა ოფიციალური განცხადებით ეს თანხა 190 000 ევრომდეა. შეიძლება ითქვას, რომ ესაა

საქართველოში სეპარატისტული მოძრაობის დაფინანსება, რომელიც მიზნად ისახავს ქართველთა კულტურული მთლიანობის დაშლას.

საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები და მემკვიდრეები მიუთითებდნენ, რომ ქართველთა კულტურულ მთლიანობას საფუძველი ჩაყრილი ჰქონდა ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე. ამას ამტკიცებს საქართველოს სახელმწიფოს პირველი გამაერთიანებლის, ფარნავაზის შესახებ არსებული ცნობა, რომ მან არა მხოლოდ დააფუძნა ქართული მწიგნობრობა, ანუ შექმნა ერთიანი ქართული კულტურის საფუძველი, არამედ ამ კულტურის ენაც იმთავითვე განსაზღვრული იყო: „არა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა“, მის სახელმწიფოში, ქართლის სამეფოში, რომელიც აერთიანებდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს, ქართული ენა იყო ერთადერთი საერთო-სახალხო, სახელმწიფო და კულტურის ენა. ასეთივე ენობრივ-კულტურული ვითარება დახვდათ საქართველოში წმიდა მოციქულებსა და წმიდა ნინოს. ამიტომაც მიუთითებდა კიდევ რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, რომ წმ. ანდრიამ იქადაგა მთელ საქართველოში, ხოლო წმ. ნინომ განანათლა „ყოველნი ქართველნი“, ანუ ქართველი ხალხი მათ უამს უკვე წარმოადგენდა ეროვნულ ერთობას. თანამედროვე გამოკვლევებიც ადასტურებს მემკვიდრეთა მიერ გამოთქმულ აღნიშნულ თვალსაზრისს. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „ყველა ქართულ ტომს, მათ შორის მეგრელებსაც და სვანებსაც საერთო წარმართობა ჰქონდა და ამ წარმართობას ასევე გააჩნდა საერთო ტერმინოლოგია, საერთო ქართული ენა“³.

მაშასადამე, ეს იმას ნიშნავს, რომ ქრისტიანული სარწმუნოების ქადაგებამდე ყველა ქართულ თემს ჰქონდა საერთო წარმართული სარწმუნოება საერთო ქართული ენით, ამიტომ ცხადია, რომ საქართველოში ქრისტიანობის პირველმქადაგებლები ისარგებლებდნენ ამ უკვე არსებული საერთო ენით და გამოიყენებდნენ კიდევ მას თავიანთი საჭიროებისათვის, ანუ ამ საერთო ენით ისინი ზეპირად თარგმნიდნენ წმ. წერილს და ქადაგებდნენ. ჩანს, რომ ეს საერთო ენა ყველას ესმოდა.

ივ. ჯავახიშვილის სარწმუნო აზრით, ქართული კულტურის შექმნა-შემუშავებაში თანაბრად მონაწილეობდა ყველა ქართული თემი: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი სამწერლობო ენა აქვს, რომლის შექმნა-შემუშავებაც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“. აქედან გამომდინარე, ამჟამად, როცა სვანებსა და მეგრელებს აცხადებენ უმწერლობო და უკულტურო ერებად, ასეთი თვალსაზრისი წარმოადგენს ისტორიულ უსამართლობას, რადგანაც მათმა წინაპრებმა საუკუნეთა სიღრმეებში შექმნეს საკუთარი მშობლიური მწერლობა, რომელსაც იყენებდნენ კიდევ ღვთისმსახურების დროს ათასწლეულთა მანძილზე.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულს, ალბათ, უნდა მიექცეს საგანგებო სახელმწიფოებრივი ყურადღება და, შესაბამისად, სასურველია გამოიყოს პრეზიდენტის ფონდიდან სახსრები, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ამ მიმართულებით არსებული პრობლემების მოგვარება.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ტომი I, 1979, გვ. 156

METROPOLITAN ANANIA JAPARIDZE**LINGUO-CULTURAL SITUATION IN GEORGIA: IMPERIAL
SCHEMES AND WAYS OF THEIR EVASION**

The prime mission of the Georgian people in the post Soviet period is to strengthen its statehood. Considering the experiences of the modern states of the world we must fulfill the two most urgent demands to this direction:

1. Abandoning the ideological schemes imposed by the Soviet empire and restoring the lingual-cultural unity of the Georgian people;

2. Integration of various ethnic groups living in Georgia to the unified state.

Unfortunately, in the present day Georgia we witness the activation of forces eager to separate the country in the linguo-cultural aspects and the territory of Georgia into federal units. This is not a new phenomenon. It began in the 19th century and became particular active in the 70-80s when the Tsarist Russia exerted harsh power influence on the Georgian people starting with attempts of excluding the Georgian language from the historic churches, particularly, in Abkhazia, Svaneti, and Megrelia.

By the order of the Russian empire scholars were given special orders to prove by any means that Megrelian and Svan dialects are independent languages and after "determining" the statuses of the "languages" the next task was to replace Georgian with Russian. To this same purpose served "the questionnaire for the Speakers of Kartvelian Languages" spread by the Arn. Chikobava Institute of Linguistics and of some officials from the Ministry of Education of Georgia in 2007. The authors of the questionnaire meddle in the spheres of the Georgian Church and once again live up Vostorgov's wish to disintegrate the Church and eliminate the cultural unity of the Georgians.

Holy Fathers of the Georgian Church and the ancient annalists emphasize that that the foundation of the Georgians' cultural unity had been laid long before the advent of Christianity, the facts of which are approved by the evidences that King Farnavaz not only established the Georgian alphabet and literacy to create unified Georgian cultural space but also the foundation of this culture rested on the Georgian language presenting itself the only common language of the people, of the state and culture.

The Holy Apostles and the Saint Nino-the Enlightener saw the same language and cultural situation at their arrival in Georgia. "All the Georgian tribes, and Megrelians and Svans among them, had the same heathen religion and this religion had the same terminology and the same Georgian language" (Iv. Javakhishvili).

All the Georgian tribes participated equally in the creation and development of the Georgian culture, hence the manipulation for declaring Megrelians and Svans as uncultured people possessing unwritten languages is a historical unfairness as their ancestors had created their culture and national literature since the depth of thousands of centuries and have been using them in their everyday life and for worshipping to pagan deities or serving to the Christian faith.

ელენორა ახვლედიანი

მასალები ლენხუმური ლექსიკონისათვის

წარმოდგენილი დიალექტური სიტყვაფორმები შეკრიბა ქალბატონმა ელენორა გოდოლაძემ ცაგერის რაიონის სოფელ ქორენიშში. მის მიერ მთელი ცხოვრების მანძილზე დიდი რუდუნებით შეკრებილი მასალა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტში მოიტანა მისმა შვილიშვილმა ნინო გოდოლაძემ. მასალის დიდი ნაწილი საინტერესო აღმოჩნდა, ამიტომ ინსტიტუტის დირექციამ (დირექტორი ბროფ. ტ. ფუტყარაძე) გადაწყვიტა მისი გამოსაქვეყნებლად მომზადება. ავტორის შვილიშვილმა და დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომლებმა ლილი ლომთაძემ და ონისე ბანძელაძემ მასალა შეუდარეს გამოქვეყნებულ ლექსიკონებს; გამოსაქვეყნებლად შეირჩა ის ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ დასტურდება, ან განსხვავებული სემანტიკითაა მოცემული ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში (არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-64), ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონასა (შემდგენელი ალ. ლლონტი, თბ., 1984) და გამოქვეყნებულ სხვა ლენხუმურ მასალებში.

ა

აბდღვერა — აამტვერა; ნახირმა ჩაიარა და ორლობე აბდღვერა.

აბზილაკი — უკადრისი, წუნია; დიდი აბზილაკი შვილი ყოლია, ვერ მოვაწონე ვერაფერი.

აგომირებული — თავმოყრილი, ამაღლებული მიწა; აგომირებული მიწა ურმებით გადაიტანეს.

აგოჯიალებს — ცუდად აშენებს; რასაა ბოშო, რას აგოჯიალებს მამაშენი ამდენს?

აზავერი — მაღალი; ო, რა აზავერი კაცია ბაბუაშენი.

აზერგულელებული — მრგვალად ამაღლებული ზედაპირი; ქურის თავზე აყალო მიწა იყო აზერგულელებული.

აზლიტნილი — ტალახიანი, აზელილი; ბევრი წვიმისგან მიწა ისე იყო აზლიტნილი, ფეხი მუხლამდე ეფლობოდა.

აკვანტურებს — ქვედა ტანს ზედმეტად არხევს; როგორ აკვანტურებს ეს გოგო უკანალს.

აკონკოლებული (სახლი) — უეიროდ ნაგები, უშნოდ მაღალი სახლი; ამ აკონკოლებულ სახლში რა მაცხოვრებს.

აეთაბუნა — აეტორღილა; ჩქარა მინდოდა წაესულიყავი და რას აეთაბუნა ეს ქალი. შდრ., თაბუნი — 1. გუნდი ფრინველთა; 2. შეგროვებული, თავმოყრილი რამ (ქველ); ტოლი, ამხანაგი (ალ. ლლონტი).

ამობარჩხალდა — გაღვივდა, ამოვიდა; ამობარჩხალეულა ბოსტანში მწვანელი.

ამოიწვალა სული — უკანასკნელი ძალა, შესაძლებლობა შეალია; სად მქონდა საშუალება, მარა ამევიწვალე სული.

ამრეკლებული — ხტუნვა-ხტუნვით მოსიარულე; რა **ამრეკლებული** დადიხარ, გოგო!

აპუტია — მორცხვი; რა **აპუტია** ეს ბავშვი, ყველაფერზე წითლდება.

აჟიჟმატებს — აწუხებს; იმ ამბის გახსენება *აჟიჟმატებს*.

ასორსლილი — აშოლტილი, მაღალი და ზევით ტოტებმიმართული ხე; რა უცებ *ასორსლა* იმ ბიჭის დარგული კაკალი.

აფშკვერა (ცხვირის) — წუნია ადამიანი, ცხვირს მაღლა სწევს; რო *აგიფშკვერია* მა ცხვირი, რას უწუნებ იმ კაცს?

აქიჟინებს — ძლიერად ახველებს; მთელი დამე არ ეძინა, ისე *აქიჟინებდა*.

აქსიალებს (ყელში) — ასთმური ხველა აწუხებს; რა უბედურებაა ეს ასთმა, ყელში *მაქსიალებს*.

აღჩოლებს — აბოლებს, ხშირად ეწევა; შე კაი კაცო, რას *აღჩოლებ* მთელი დღე.

აყვარყვარებდა (თვალებს) — აბრიალებდა, აცეცებდა თვალებს; შიშისაგან თვალებს *აყვარყვარებდა*.

აწიწილაკებს — პატარ-პატარა ულუფებდალ ანაწილებს; სხვა საკმელი არ ჰქონდა, მჭადის ნატეხი *დააწიწილაკა* და ის მისცა ბავშვებს.

აჭყურტნული — აზელილი, მაგ., თიხა, საკმელი; *აჭყურტნული* ლობიო ნიგვზით ძან გემრიელია.

ახაბაკდა — აებარგა; *ახაბაკდა* და გაემგზავრა მთაში.

ახვინტრიცებული — გათხოვებას მოწადინებული ქალი; რაფერ *ხვინტრიცობს* ე გოგო, ახლა უნდა პატრონი.

ახორხლილი — აცმული; ჩირი ლამაზად იყო *ახორხლილი* ძაფზე.

ახრიგული — ბევრი ნივთი უწესრიგოდ დაყრილი; ოთახში ყველაფერი ერთმანეთზე იყო *ახრიგული*.

(არ) **ეწახთუნება** — არ უფრთხილდება; არ *ეწახთუნება* მამამისის ქონებას.

არაფერს გვალავს — არაფერს აკეთებს; მისი ხელი არაფერს *გვალავს*, ასეა მთელი დღე ტყვილა.

არ კორინობს — არაფრად აგდებს; რაც არ უნდა უთხრა, სულერთია, არ *კორინობს*.

ბ

ბაური — დიდი, მსუქანი, ბომბორა; ეზოში დიდი *ბაური* ძაღლი იღრინებოდა.

ბღღვიარობს (თმა) — თმა სცვივა; ისე *ბღღვიარობს* თმა, სადაცაა გამელოტდება.

ბენგები — დიდი ნატეხი რაიმესი (პური, ყველი, შეიძლება ითქვას მიწის ბელტზეც); რამხელა მიწის მიწის *ბენგებს* აბრუნებ, მაგას გათოხნა არ უნდა? რამხელა *ბენგებად* დაგიჭრია ეს ყველი?

ბეცეკა (სიარული) — უაზრო, აცაბაცა სიარული; რა *ბეცეკასავით* დადიხარ მთელი დღე.

ბითამი — მყარი ადგილი; იპოვა *ბითამი* ადგილი და შეისვენა.

ბლიყა — 1. დაარტყა გამეტებით, ესროლა; 2. დაანარცხა, დააგდო ძირს; აიღო ქვა და *ბლიყა* გვერდში. დაეჭიდა, მოერია და *ბლიყა* მიწაზე.

ბორძღვი — მარცვალგაცილილი ყურძნის მტევანი; ისე შეეჭამათ ჩიტებს

ყურძენი, მარტო *ბორძღვები* დამხვდა ვენახში.

ბულანჩარა — შეუხედავი, უთვალტანადო და საქმეშიც ნელი, მოუხერხებელი ადამიანი; რა *ბულანჩარა* კაცია, არაფერში არ უქნია ღმერთს.

ბუმბრუქელა — ადამიანი, რომელსაც დახვეწილი ქცევები არა აქვს; *ბუმბრუქელა* ქალია, რაფერ უშნოდ იქცევა.

ბურკულა — ნელი, საქმეში ხელგაუწაფავი ადამიანი; რამდენს *ბურკულა*ობ, გოგო, ცოტა გაანძრე ხელი.

ბუჩაჩია — ძალიან დაბალი ადამიანი; ამ *ბუჩაჩიას* რამსიმადლე ქალი უთხოვია.

ბ

გააფინთხილა — გაათხელა; *გააფინთხილა* ლობიო, იმდენი წყალი უქნა.

გაბისკნილი — მაგრად გამოტენილი; ის იყო სიმინდის ფქვილით *გაბისკნილი* ტომარა, თავი არ ეკვრებოდა. შდრ., **გაბისკნილი** — გაჭუჭყიანებული, გალიფული, სიბინძურით სავსე (აღ. ღლონტი).

გაბალთული — ძილმორეული; *გაბალთულია* ეს პატარა და დააძინეთ აწი. შდრ., **გაბალთული** — ბასრი იარაღით თავის მოჭრა, გაკვეთა (ქეგლ).

გაბლიკებული — გაცივებული; ხელები *გაბლიკებული* ჰქონდა სიცივისაგან.

გადააბარძიმა — დაწყევლა, ხატზე გადასცა; მწარედ აწყენია და ხმაძალდა *გადააბარძიმა*.

გადააბურჯალეს — ყველა საგანი მიყარ-მოყარეს; ალბათ ფულს ეძებდნენ და სულ *გადააბურჯალეობით* მთელი სახლი.

გადაათილამურა — ცუდად, სასხვათაშორისოდ შეასრულა სამუშაო; მოვიდა და უცებ *გადაათილამურა* დავალემა.

გადაყურჭდა — მოთმინება დაკარგა; მის ცდაში *გადაყურჭდა* და წავიდა.

გადათანკილდა — უნებურად გადაქანდა; უცებ დაბარბაცდა და გადათანკილდა.

გადაიოშნა (თმა) — გადაივარცხნა; ტალღოვანი თმა ლამაზად *გადაიოშნა*.

გადარდაზებული — სისხლითა და ხორციით სავსე სხეული; რა *გადარდაზებული* ქალია, საცოდაობაა მისი უქმად ყოფნა.

გადაუნალა — თავზე ცხიმი მოართვა; საქონლის ხორცი ძელზე ცხიმიანი იყო და *გადაუნალა*.

გადაფაფული — გადაფარებული (გამოქომაგებასავით); კრუხივით არის *გადაფაფული* მეზობლის ობოლ ბავშვებს ეს ქალი.

გადაქაქებული — უწესრიგოდ მიყრილ-მოყრილი საგნები; *გადაქაქებული* იყო მთელი სახლ-კარი.

გადაჭიჭინება — გადაჭარბებული დროსტარება; მაყრებიდან ერთი კაცი *გადაჭიჭინდა* და ძალით გაიყვანეს სუფრიდან.

გადინდიშებული — პირამდე სავსე ჭურჭელი; რაფერ *გაგინდინდიშები* ეს ყანწი, მაგას დაცლა არ უნდა?

გაჟუჟუნა — კარგად ვერ გარეცხა; ისე ტკიოდა ხელები, ძლივს *გაჟუჟუნა* სარეცხი.

გაჭყუნა — გაატარა, შეასრულა; ისულელა და კი *გაჭყუნა* ერთი წელი ციხეში.

გაზენაქებული — განებივრებული; რა *გაზენაქებული* ჰყოლია ეს ხარები ამ კაცს.

გათქვიშინებული — ძალიან მსუქანი; რავარი *გათქვიშინებული* ქალი ყავს მაგ უხვიროს.

გამეცხეზა — გააზვიადა; ნუ *გამეცხეზებ* ახლა შენებურად, სწორად უთხარი.

გაიფართხნა — მიწაზე გადაფენა, გადაშლა; ლობიოს ბარდს სარი ვერ დაევუსვი და ქე გაიფართხნა მიწაზე.

გამოაბუნცულა — გამოაძევა; იმედი ჰქონდა, მე დამიჯერებსო და ისიც *გამოაბუნცულა* გარეთ კულდამოდებული.

გამოანაბუცა — არ აქამა, არ მოუარა; *გამოანაბუცა* ეს ხბო და რას დაამგვანა.

გამობარაყინებული — ცარიელი; გაზიდეს ყველაფერი და დატოვეს *გამობარაყინებული* სახლი. რას ჩააბარებს გამოცდებს, *გამობარაყინებული* აქვს თავი.

გაბარჩხალებული — კარგად გარეცხილი, დასუფთავებული; ნახე, რაფერ *გოუბარჩხალებია* ყველაფერი.

გამოთეთქვილი — ძალიან ფერმკრთალი; რომ შევხედე, შემეშინდა, იმნაირი *გამოთეთქვილი* ჰქონდა სახე.

გამოიბუნჯღალა — გამოივლო წყალი; სოდიანი წყალი *გამოიბუნჯღალა* პირში.

გამოკიანთებული — მკვეთრად გამოჩენილი; რა *გამოკიანთებული* კაბა ჩოუცვამს ამ საწყალს, გაცოცხლდა მისი ქმარი?

გამომაწისნებული — წინასწარ მოფიქრებული საქმე; ეს საქმე მას ახლა არ მოუფიქრია, *გამომაწისნებული* ჰქონდა.

გამომწყლეული — გამზდარი, დასუსტებული, თითქოს შიგნეული არ აქვსო; რა *გამომწყლეულია* ეს გოგო და რამდენ საქმეს აკეთებს.

გამომჟღიავება — ილღიაში ამოდება რაიმესი; *გამომჟღიავებია* ეს ჩემი ქათამი და მიდის არხენინად.

გამოსისნილი — დაღარიბებული, გამოცარიელებული ოჯახი; რაც გააჩნდა, ყველაფერი მოსამართლეს მიუტანა, გამოსისნილა ოჯახი.

გამოდურჭნა — გამოხვრელა; როგორ *გამოდურჭნაით* ეს მსხალი ფუტკრებს.

გამოყოყონებული — დიდხანს დაყოვნებული; ისეა *გამოყოყონებული*, ვინ გაყობა ცოლად.

გამწიორებული — ძალიან გამზდარი; რანაირი *გამწიორებულია* ეს ქალი და რა უნდა გამიკეთოს მაგან.

გაორტაბახებული — გაორტოფებული; რა უნდა მექნა, აღარ ვიცოდი და ვიყავი ასე *გაორტაბახებული*.

გაპარპაშებული — ზედმეტად გალაღებული; ბევრი ფული იშოვა და დადის ახლა *გაპარპაშებული*.

გაჟალტამებული — სარეველა ბალახებით დაფარული ადგილი; ეზო მოუვლელი და გაჟალტამებული დახვდა.

გარიგვინებული — გასივებული; ფუტკრებმა დაკბინეს და *გარიგვინებული* ქონდა სახე.

გასანსალებული — კარგად გაწმენდილი; მუდამ *გასანსალებული* ფეხსაცმელი ეცვა. შდრ., (გურ.) ძლიერ გალესილი ცივი იარაღი (აღლდონტი).

გაფჩილეს — კარგად გასინჯეს, დაათვალიერეს; სახლის ყველა კუთხე-კუთხული *გაფჩილეს* და ვერაფერი იპოვეს.

დსკი -

გაქიოლებული — სუსტი ავადმყოფობაშეპარული მცენარე; რა საცოდავადაა *გაქიოლებული* ეს ბალი.

გალაღული — სიმწიფით კანდამსკდარი ხილი, მაგ., წაბლი, ბროწეული... წაბლი *გალაღულა* და ძირს ცვივა.

გალაჭული — ზოგიერთი ხილის (წაბლი, კაკალი...) ქერქიდან ამოღება; *გალაჭული* ნიგოზი მზეზე გაფინეს გასაშრობად.

გალვაფული — ძალზე გაოფლილი; იმდენი ერბინა, სულ *გალვაფული* იყო და ძლივს სუნთქავდა)

გალიწნა — ცუდად, მოუხერხებლად გაჭრა; რა საცოდავად *გალიწნე* ეს ბია, არ გიჭრის დანა?

გაყურადება — ვილაცის ან რალაცის მოლოდინში ყურადღებით ყოფნა; მალ-მალე *გაყურადე*, არ გამოგეპაროს ავტობუსის მოსვლა.

გაშანშველებული — წიწაკით ზედმეტად გამწარებული; კაი კერძია, მარა წიწაკითაა *გაშანშველებული*. შდრ., *გაშანშველებული* — აქა-იქ დაბნევა, დაყრა, გაფანტვა (ქველ).

გაშანგული — გამოტილი, მიწაზე ან საწოლზე გაჭიმული; იყო ტახტზე *გაშანგული* და არხეინად ეძინა.

გაჩელაკრებული — გაშეშებული, წელგაკავებული; ველარაფერს ვაკეთებ, ვარ ავერ *გაჩელაკრებული*.

გახირბოკალებული — გაჩხერილი; კარებში სკამი იყო *გახირბოკალებული*, იმას წამოედო და დაეცა.

გახრიგინებული — ძალიან გამხმარი, მაგარი, უქვეშაგებო საწოლი, უხორცო ძვალი; იწვა *გახრიგინებულ* ტახტზე და ოხრავდა. მარტო *გახრიგინებული* ძვლები დამიყარეს წინ, იმას ხელს ვახლებდი? შდრ., *გახრიგინილი* — გაცარიელებული (ალ. ღლონტი).

გლებერძო — მაგარი, უხეში; ფეხები დაუსივა *გლებერძო* ფეხსაცმელმა. **გლონვა, გლიტინი** — ფეხის დაცურება; ფრთხილად იარე, ფეხი *გლონავს* ახალ თოვლზე; როგორ *გლიტინობს* ფეხი ნაწვიმარზე)

გულმასტარა — მიზანწრაფული; რა *გულმასტარაა* ეს ბიჭი, მიაღწევს კიდევ მიზანს.

გულლაზოიანი — ხარბი; იმას სხვისი არაფერი უხარია, იმდენად *გულლაზოიანია*.

ღ

დაათვისთვისა — დააცალცალკევა, თავ-თავის ადგილზე დააწყო; ერთად დაყრილი ნივთები *დაათვისთვისა*.

დაამგუნა — დაიწუნა; რძლის მიტანილი საჭმელი *დაამგუნა*, პირთან არ მიიკარა.

დაბუღბუტობს — უპრენტეზიოდ, წყნარად აკეთებს საჭმეს; რა მშვიდი ქალია შენი ბებია, *დაბუღბუტობს* თავისთვის.

დაგვაფსული — პატარა, დაბალი ტანის ადამიანი; რამ მოგაწონა ე *დაგვაფსული* ქალი?

დაიურწყა — გამოათავა; რამდენი ჭამა, ერთი ქვაბი საცივი *დაიურწყა*. შდრ., *დაურწყება* — მარხვის დაწყების წინა დღე, როცა უკანასკნელად შეიძლება რა სახსნილოს (ხორცის, თევზის, ყველის...) ჭამა (ქველ).

დაკვარწნილი — ძალიან დაგრებილი; თოკი ისე იყო დაკვარწნილი, ძლივს გამოვხსენი ხბო.

დალავანდობს — მსუბუქად, არხენად დადის; დადის ქუჩაში და დალავანდობს, არაფერი ადარდებს.

დამადარია — მსგავსია; ტყუპისცალია და მისი დამადარია, აბა რა იქნება?

დაუკერძკაცდა — ახალგაწილობილ ადამიანს დაუმეგობრდა; რა უცებ დაუკერძკაცდა ეს ბიჭი ჩემს ძმას.

ღარიშული — დაღეჭილი; ჩაასხი ჭიქაში მღვრიე წყალი, დადგი ცოტა ხანს და დაირიშება.

ღაროლილი — დახეთქილი კანი, სხეული; ღაროლილი ქუსლებიდან სისხლი სდიოდა.

ღასტურმანი — ნიშნობის ბეჭედი; გაცნობიდან ერთ კვირაში ღასტურმანი დაუტოვა.

ღატრიშინობს — თავისუფლად, თავის ჭკუაზე დადის; როგორ ღატრიშინობს ეს გოგო, არ ჰყავს პატრონი? შდრ., ტრიშინი — ხმაურით სხმა; ტრიშინა — მოუსვენარი, გარეთმოსიარულე ქალიშვილი (ალ. ღლონტი)

ღაუბდგვინა — მბრძანებლურად დაუყვირა; გვიან მისულს ისე დაუბდგვინა მამამისმა, კედლები შეზანზარდა.

ღაფარცუნობს — უხერხულად, ფაციფუცით დადის; ამდენს დაფარცუნობს საწყალი და ვინ უმადლის.

ღაღარღიშებული — გასაცოდავებული; ამდენი უბედურების მომსწრე დაღარღიშებული დადის საწყალი.

ღაღალთული — დასიცხული; დაღალთული ცხენი ძლივს სუნთქავდა.

ღაშმეთა — დიდ ნაჭრებად დატეხა, დახლეჩა (პურის, ყველის...); მოწივებულებმა სასწრაფოდ დაშმითეს ცხელი ლავაშები და მიირთვეს.

ღაშტულურობს — გაბრაზებული ბუზღუნით დადის; მეზობლებს ახლოს არ ეკარება, დაშტულურობს თავისთვის.

ღაცუტურაკებული — ჯავრისგან მეტად შეწუხებული, დაბატარავებული; სირცხვილისაგან დაცუტურაკებული იჯდა კუთხეში და ხმას არ იღებდა.

ღაჯღონდილი — ცუდად დაკერილი; რაღა ღაჯღონდილი ჩემი ფეხსაცმელი, ამაში გადამანდევია იმდენი ფული?

ღურმუზა — მსუქანი, ძვალმსხვილი გოგო; ხედავთ, რავარი ღურმუზა გოგო ყოლია?

ღღისშუაგული — დრო ღღის პირველი საათიდან საღამოს ხუთ საათამდე; ღღისშუაგულია უკვე და მუშაობა აღარ შეიძლება, ძალიან ასიცხდა.

მ

მედრებიან — ერთდროულად გამოდიან; ვითომ შემთხვევით მედრებიან ერთმანეთს ყოველ დღით).

მეჭეჭება თავი — თავი სხვაზე მეტი ჰგონია; რავარი მეჭეჭება თავი, ვისზე მეტია ნეტა? შდრ., მეჭობა — ბაჭიობა (მ. ალავიძე).

მერექელა — საქმეში გამოუსადეგარი, უვარგისი (მერექელა ხარ, არაფრის გაკეთება შენ არ გეხერხება)

მერჯება გლახათ — ცუდად ეპყრობა; დედამთილს გლახათ მერჯებოდა და ახლა კი ნანობს.

ეტურტლება — ეზიზღება; *ეტურტლება* მისი ბინძური ხელები.
ექებება — ეამაყება; მისმა შვილმა ორი კაპიკი იშოვა და ეს *ექებება*?
ექოშქოშება — გაბრაზებული ელაპარაკება, ეჩხუბება; რაღა სულ
ექოშქოშება ეს ქალი თავის ქმარს.
ელოდიალება — საქმეს უგულოდ, ცუდად აკეთებს; ყველაფერს *ელოდიალება*
 და ვერც ვერაფერს აკეთებს.
ეჩუმათებოდა — დამალულად ელაპარაკებოდა ან საქმეს უკეთებდა;
 ქმარს რომ არ გაეგო, ისე ეჩუმათებოდა გათხოვილ ქალიშვილს.
ეხუნტრუცება — ეარშიყება; რაღა ყველას *ეხუნტრუცება* ეს გოგო.

ვატატყი — შეუხედავი და საქმეშიც მოუხერხებელი ადამიანი; მისი
ვატატყი ცოლი სადილსაც ვერ ამზადებს დროულად. შდრ., *ვატატყი* —
 ბევრის და თანაც უაზროდ მოლაპარაკე, უქნარა დედაკაცი (მ. ალავიძე).

ზანკალიფად — სხვათაშორის, უგულოდ ებატიყება; *ზანკალიფად* ვუთხარი,
 სადილზე დაგვეწვიე-თქვა, რა ვიცოდი, მართლა თუ შემოვიდოდა.

თავკურწია — თავდაყირა, უთავბოლოდ დაყრილი რამ; გამოალო
 კარადა და ყველაფერი *თავკურწია* დააყენა.
თავმოყაფული — ფართო თავიანი ჭურჭელი; *თავმოყაფულ* ქვაბში
 გააკეთე.

თავსიერი — თავმდაბალი; რანაირი *თავსიერი* ბიჭია ჩვენი სიძე.
თაყვან-თაყვანით დადის — ორივე ფეხით კოჭლობს (ფეხები ტკივა და
 თაყვან-თაყვანით დადის)
თხლაპარწა — თხლად ნაქსოვი ქსოვილი; შდრ., (ლეჩხ.) *თხლაპარწა*
 (მ.ალავ.) || (გურ.) *თხლარწია* (ალ.დლონტი) — დიდი ხნის ნახმარი, გაცრეცილი
 ქსოვილი. ისეთი თხლაპარწა ტანსაცმელი ეცვა, სიცვიისაგან კანკალებდა.

იავაშად მობყრობა — საქმის გაიოლება; *იავაშად მობყარი* თავიდანვე
 და იმიტომ არ გამოვივიდა კარგად აშენებული.

იმწრისება — იბრანჭება; რაღა *იმწრისება* ეს გოგო, რამეს მაინც
 წარმოადგენდეს.

იმჭინება — იჭინთება; მუცელი ტკიოდა და სიმწრისგან *იმჭინებოდა*.
იმჭყაშება — ქალი სახის მიმიკას ხშირხშირად იცვლის; ვერაფერი
 გავუგე ამ ქალს, რასაა რომ *იმჭყაშება*.

ინდიბანდოდ ხედვა — ცუდი მხდველობა; ისეთი ნისლი იყო, *ინდიბანდოდ*
 ვხედავდი ერთმანეთს.

იღვირთქლება — ცრემლებს ღვრის; რაღა სულ *იღვირთქლება* ეს ბავშვი
 ქამის წინ.

იღვლიმება — გაჯავრებული იხედება; სულ *იღვლიმება* და ვინ გაუხედავს
 ხუმრობას.

იწრუტა წყალმა — იკლო წყალმა; ნელ-ნელა იწრუტა წყალმა და მერე გაგბედეთ შიგ შესვლა)

ბ

კაბულეხი — დიდი ტანის შეუხედავი ქალი; ეს *კაბულეხი* ქალი სად ნახა ამ შეჩვენებულმა.

კაზურია — მაღალი; *კაზურია* ძმები ყოლია თამარას.

კეკნობს — მერყეობს; დიდხანს *კეკნობდა*, გაჰყოლოდა თუ არა მამას მთაში.

კვინტობს — უკადრისობს; უყურეთ, როგორ *კვინტობს* ყველაფერს?

კვირკვიჭა — მცირედი ძაფი დახვეული; პატარა *კვირკვიჭა* მისცა, მეტი ვერ გაიშეტა.

კნია-კნია — ნაწილ-ნაწილ; სულ *კნია-კნია* დააბნია მთელი ქონება.

კობკეთ ეყო — ძლივს საკმარისი აღმოჩნდა; რაც მოიტანე, *კობკეთ ეყო* რა.

კორინოფს — არაფრად აგდებს; რა თავგასულია ეს ქალი, დედამთილს *კორინოფს*.

კორჟუნა — ხისგან გამოთლილი ჭურჭელი, ხმარობდნენ ნკგ-ის საწყაოდ; მეზობლისგან ისესხა ერთი *კორჟუნა* ფქვილი.

კუდის რიხი — კუდუსუნი; ქვაზე დაეცა და კუდის რიხი მწარედ ეტკინა.

კულმუხა სახის — შავი, ცუდი შესახედაობის ადამიანი; მტერს შეხვდა დილაადრიან ეს *კულმუხა*.

კუჭნის — ძალით ტენის; აღარ ეტეოდა, ძალით *კუჭნიდა* ტანსაცმელს ჩემოდანში.

ლ

ლალა — თხელი ტალახი; მეწყერი ჩამოწვა და ლალა ტალახი მდინარესავით მოედინებოდა. შდრ., ლალა — გამზრდელი (ჩვ. მამაკაცი) (ქეგლ).

ლაჟორა ამინდი — ნესტიანი ამინდი; მთელი თვე *ლაჟორა ამინდები* იყო და დააღბო ყველაფერი.

ლუბი — ცხიმი; რა მაგარი *ლუბიანია* ეს ხორცი.

მ

მანჩიანი — მარცხიანი ადამიანი, ვისაც ყველაფერი ხელიდან უცვივა და უტყდება; რა *მანჩიანი* ეს გოგო, დაამტვრია ყველაფერი. შდრ., მანჩი — სხვადასხვა ფერის თვალების მქონე ადამიანი (ალ. ღლონტი).

მარღი — შემპარავი, ეშმაკი, ცუდლუბი; წყნარი გვეგონება და რავარი მარღი ყოფილა. შდრ., მარღი — ულამაზო, თეთრი თვალის მქონე (ქეგლ).

მალუნდარა — ჩუმჩუმელა, ეშმაკი, მავნებელი; დიდი მალუნდარა ვინმეა ეს ბიჭი, მასთან ფრთხილად იყავი.

მემძორია — ხორცის ზედმეტად მოყვარული; რავარი *მემძორია* ყოფილა, მარტო მან შეჭამა ერთი გოჭი.

მიაჭყვარტლა (ფული) — დაუნანებლად, დაუზოგავად დახარჯა; ამდენი ფული ჰქონდა და ყველა ერთად *მიაჭყვარტლა*.

მინანიაზე — თითქმის ბოლომდე მიყვანილი საქმე; საქმე *მინანიაზე* და ახლა ტოვებ?

მიფენება — დამრეცი ადგილი, ფერდობი; *მიფენება* ადგილია და მზე უფრო კარგად აცხუნებს.

მიცხივებული — მიწებებული; სულ *მიცხივებული* იყო დედის კალთაზე.

მიყისებული — დიდხანს მიჩერებული; სულ ჭიშკარს იყო *მიყისებული* და ელოდა, როდის დაბრუნდებოდა მამამისი.

მიძღვანებული (დრო) — მიწურული; მაინც ყველაფერი საქმე *მიძღვანებულს* უნდა აკეთო.

მიწანაყანები — გარდაცვლილი; ის კახნის *მიწანაყანებია* უკვე, საწყალი.

მოამცრია — ცოტა მოაყარა; *მოამცრია* მარილი მოხარშულ დედალს და მიიტანა სუფრაზე.

მოაძუფურებდა — ძალით მოყავდა, ექაჩებოდა; რათ უნდოდა, რო *მოაძუფურებდა*.

მობიძგული — ცოტათი შემხმარი ზედაპირი რაიმესი; *მობიძგული* ჰქონდა ბურს და იფიქრა გამომცხვარიო.

მოდორიალებული — 1. უსაშველოდ დიდი, 2. ბლანტი სითხე უზომოდ დაღვრილი; რანაირი *მოდორიალებული* კაცია საწყობის გამგე; რამდენი ზეთი *მოვიდორიალებია* ტაფაზე.

მოვარქნილი — ზარმაცი, მუქთახორა; დიდი *მოვარქნილი* ბიჭია, სულ არ უნდა რამეს გაკეთება.

მოსობნა (თავი) — სწრაფად მოაჭრა თავი. რა სწრაფად *მოსობნა* თავი ქათამს)

მოზოვდნენ — მორიდდნენ; ბევრი იღავეს და როგორც იქნა მოზოვდნენ. შდრ., (გურ.) დაზაგება — მეტისმეტად დაღლა (აღ. ღლონტი).

მოთარალებული — ყველაფერი უწესრიგოდ მიმოფანტული; ვერსად ვერ წამოვალ, ყველაფერი მოთარალებული მაქვს ეზოში.

მოიარებით ნათქვამი — ძნელად სათქმელის მორიდებულად თქმა; *მოიარებით* უთხრა, დედაშენი ცუდად ყოფილაო.

მოფოცვა — რაიმეს მაგრად მოჭერა; ბოთლს თავი მაგრად *მოფოცვა*.

მოიყვენთა — მოიწყინა (ახლად გადარგულმა ყვავილმა *მოიყვენთა*.

შდრ., მოიდვენთა — დაუძლურდა, მოეშვა (ქმელ).

მოკვაშული — მოხრილი; ტკივილისგან *მოკვაშული* იღვა და არ იძროდა.

აუსურბუტდა (გული) — მოუთმენლობამ აიტანა; ისე მოუნდა ბავშვების ნახვა, გული *აუსურბუტდა*.

მოენოშა — ფეხები მოეკვეთა; კვილის ხმაზე მუხლები *მოენოშა*, ვეღარ გაიარა.

მოუფერხებელი — ურჩი დაუმორჩილებელი; რა *მოუფერხებელი* ცოლი ყავს.

მოღანჭალებული — მორყეული ავეჯი (იტყვიან ადამიანზეც); ძალიან მოხუცდა და *მოღანჭალებული*.

მოშიადებული (ტანსაცმელი) — გულმოღელი, ყველა ღილაგანსნილი; ასე *მოშიადებული* რომ დადიხარ, არ გცივა?

მოძალგვარდა — მოძლიერდა, მოღონიერდა; დიდხანს იავადმყოფა, მაგრამ ახლა ცოტა *მოძალგვარდა*.

მომძუკურე ადამიანი — ადამიანი, რომელიც არავის შეარჩენს რაიმეს; ის ვის რას შეარჩენს, ისეთი *მომძუკურე* კაცია.

მოწრიახება — დაგრეხა; მიეპარა, ხელები *მოუწრიახა* და სკამზე დასვა.

მოხლიწა — ბევრი რამ მოიტანა; რა ქალი ითხოვა ამ ბიჭმა, არ *მოხლიწა* მზითვევი?

მოხოლა — რაღაცის ჩქარა, განურჩევლედ მოკრეფა, შეგროვება; ისე ჩქარობდა, მკვახე ვაშლებიც კი *მოხოლა*.

მოხოჯილი — ერთად თავმოყრილი, შეგგუფებული; ბავშვები *მოხოჯილი* იყვნენ კარებთან და ჩურჩულებდნენ.

მღეზი — ფხიზელი, ავი (ძალდი); ვინ შევა მის ეზოში, ისეთი *მღეზი* ძალდი ჰყავს.

6

ნაზლი — მიზეზი; უყვარდა ის ქალი და ეს იყო *ნაზლი*, ამდენს რო უთმენდა.

ნაიბარაზე — ალაღბედზე, ტყუილუმბრალოდ; რა ნაიბარაზე იტკინა ამ ადამიანმა ფეხი;

ნაჟანულალები — ბევრჯერ გადანასხამ-გადმონასხამი ღვინო; ამდენი *ნაჟანულალები* ღვინო სტუმარს როგორ დავაღვეინო?

ნაჟორმოთევი — ღამის თევისგან დაღლილი, ნაწვალები; დაბრუნდა დიდი ხნის შემდეგ *ნაჟორმოთევი*.

ნაჟღუმპალები — ნაბანი; შენს *ნაჟღუმპალებ* წყალში როგორ დავიბანო პირი?

ნაყისიანი — უნარიანი; ის ყველაფერს მიაღწევდა, ისეთი *ნაყისიანი* კაცი იყო.

ო

ონთქი — გაუმადლარი; რა *ონთქი* ხარი ყავს, ვერ გააძღებს კაცი. შღრ., *ონთქი* — *ონტოფა*, მცენარეა (ქველ).

ონჩხოროზობა — საქეიფოდ შეკრება; მეზობლები შეიკრიბნენ და გაიმართა დიდი *ონჩხოროზობა*.

პ

პირის გემოს აყოლილი — კარგი სმა-ჭამის მოყვარული; პირის გემოს თუ აყევი, ოჯახი დაგექცევა.

პირნასტრი — არასწორად გაჭრილი ქსოვილი; საკოსტუმე ვიყიდე, მარა *პირნასტრი* შეიქნა და დავაბრუნე უკან.

პოღოსა — მსუქანი ადამიანი; რა *პოღოსა* ეს კაცი, რაფერ სუნთქავს.

ჟ

ჟეპარო — დანესტიანებული; ისეთი *ჟეპარო* იყო ის ფქვილი, პური არ გამოცხვებოდა.

ჟურტნის — კარგად, წმინდად არ ფქვავს წისქვილი; ისე *ჟურტნის* სიმინდს, ჭადად არც ივარგებს.

რუკუთია ხალხი — ვისაც ხშირად სტუმრად სიარული უყვარს; დიდი *რუკუთია ხალხი* ეს ჩემი მოყვრები, არ ერიდებათ ამდენი მოსვლა-წასვლა?

სალაქმალაქი — სწრაფი მიხვრა-მოხვრის და საქციელის ადამიანი; ისეთი *სალაქმალაქია*, უცვებ მოაგვარებს ყველაფერს.

სულცინცი — სულწასული; რა *სულცინცი* ბავშვია, ვერაფერს დაუმაღავ.

ტ

ტანტაროზი — მოხერხებული, ეშმაკი; რა *ტანტაროზი* ქალია, როგორ გამოგვაპარა ყველაფერი.

უ

უთინთილი — ნახევრად მოუხარშავი, თოლხო კვერცხი; მაგრად მოხარშული კვერცხი არ უყვარს, *უთინთილი* ურჩევნია.

უნაყისო — უღოვლათო ადამიანი; შრომობს, მარა *უნაყისოდ*, ვერაფერს იძენს.

ურაძგუნებდა — გამეტებით, ხმაურით ურტყამს სამუშაო იარაღს; ტყვილა *ურაძგუნებდა* მაგ კუნძს, მაინც ვერ დააპო.

უჩუნდურებს — ნემსში ძაფს ვერ უყრის; იმდენი *უჩუნდურა*, მაინც ვერ გაუყარა ძაფი ნემსში.

უცოდომადლო — შეუბრალებელი; იმნაირი *უცოდომადლო* ქალია, დედამთილს საქმელს ამაღლის.

უხიმანდრა — უეშმაკა, ავნო; შდრ., **უხიმანა** — უეშმაკა (ქეგლ).

უჯირმაჯირი — უხეში, უტაქტო; მაგიც კაი *უჯირმაჯირია*, თუ ხასიათზე არაა, ვერ დაელაპარაკები.

ფ

ფარცავა — ბევრი; კაი *ფარცავად* მოგიგროვებია ფიჩხი.

ფირისულა — ნაზი გოგო; შდრ. **ფირისულა** — ყვაველი (ლექხ., მ.ალავ.).

ფიჩინდება — შრება, ხმება მზეზე; რავა მთლად *გამოფიჩინებულა* ეს შაშხი); შდრ. **ფიჩინდება** — ტირილის დროს სუნთქვის შეწყვეტა (ალ. ღლონტი).

ფრიე — გორა, რომელსაც ერთი გვერდი დამრეცი და უმცენარო აქვს (ასეთ **ფრიე** გორაზე რა მოსავალი უნდა მოიყვანოს კაცმა)

ქ

ქაცაფორია — ძალიან დამრეცი და ოღროხოღრო ადგილი; ისეთი *ქაცაფორია* ადგილებია, ფეხს ვერ მოიკიდებ.

ქაშამფურა — ავი ქალი; *ქაშამფურა* ქალის ყოლას არყოლა ჯობია.

ქერქემელი — ძალიან დამრეცი აღმართი; ისეთი *ქერქემელი* აღმართი იყო, ძლივს მივიწვევდით წინ.

ქვირახანა — ძალიან მსუქანი ქალი; *ქვირახანა* ქალი ძლივს ავიდა ავტობუსში.

ქიფარჩელა — ძალიან თხელი თმა; იმნაირი *ქიფარჩელა* თმა აქვს, ღერებს დაითვლი.

ქინჭილად ჩაცმული — შილიფად ჩაცმული; ასე *ქინჭილად* ჩაცმული რო გამომეცხადე, არ გცივა?

ღ

ღალთიანი დღე — სულის შემხუთველი ცხელი დღე; *ღალთიანი დღე* იყო და მუშაობას ვინ შეძლებდა.

ღონდრებიანი — დიდ და ცუდკბილებიანი ადამიანი; რამ მოგაწონა ეს ღონდრებიანი კაცი?

ღრინციანო, ჭამე რამე.

ღურჩუმელა — გულჩახვეული, ჩუმჩუმი; ისეთი *ღურჩუმელა* ქალია, გაგიმხელს რამეს იოლად?

ქ

ყბაბუჯერი — ყბებგანიერი; ამხელა *ყბაბუჯერი* ადამიანი არც მინახავს.

ყურებმოტოშილი — გადმოწეულყურებიანი; ის ყურებმოტოშილი რაფერ მამბრახებდა.

უ

უახვრები — გამხდარი ბარძაყები; ის იყო ჩამომხმარი, *უახვრებზე* შარვალი ნათხოვარივით ეკიდა.

უებორკებული კედელი — არასწორად აგებული, შემორებული კედელი; სახლის კედლები ისე იყო *უებორკილი*, სინათლე ატანდა.

უეიქინჩა — საჩხუბრად მოემზადა; *უეიქინჩა*, მაგრამ არ გაუშვეს.

უეკენტილი — ვისაც ავადმყოფობა ეტყობა; *უეკენტილი* ჩანდა, მაგრამ იხტიბარს არ იტყნდა.

უმემშერებული ფიცარი — ლობაშებარული ფიცარი; სახლის იატაკი *უმემშერებულია*, გამოცვლა უნდა.

უმეოთარჯა — ადგილის რაღაც მონაკვეთი შემორაგვა, შემოიკავა; უკანონოდ *უმეოთარჯა* ის ტყე, მამისეული ხომ არ იყო?

უმეზრა — ცეცხლის შეკეთება; *უმეზარი* ცეცხლს, ვერ ხედავ, რომ მინავლდა?)

უმეუთქუშუნა — ბევრი სითხე შეასხა; ლობიოს ბევრი წყალი *უმეუთქუშუნა* და გაათხელა.

უმეშაკოკა — ენამწარე; დაატკბე ცოტა ენა, რა *უმეშაკოკე* ხარ.

უმეჩავითება — რაღაც მიზეზის გამო მოულოდნელად ხელის შეშლა; რამდენი საქმე მქონდა და რას *უმეჩავითა* ახლა ეს ქორწილი.

უმეწეწიებას არ შობა — თავს არ იწბილებს, იხტიბარს არ იტყნს; რამდენი არ უტკიცეს, მარა *უმეწეწიებას არ შობა*.

უმეხუშტურებულთა — კარგად ნასვამია; კაი ხასიათზეა, ეტყობა, *უმეხუშტურებულთა* ცოტა. შდრ., **ხუშტური** — ახირებული, ჟინი, სურვილი (ქეგლ), **უმეხუშტურება** — შეფხუკიანება, გულის მოსვლა (აღ. ღლონტი).

შოლიო — თამამი გოგო; რა *შოლიო* გოგო ყავს, არ ერიდება არაფრის. შდრ., **შოლიო** — შეგრებილი (ქეგლ).

ჩ

ჩააბარძიმდა — ჩაეჭიდა, შებოჭა, არ უშვებს; ისე *ჩააბარძიმდა*, ხელები ვერ გაითავისუფლა.

ჩათორთქლა — ცხელი საქმელი უცებ გადასანსლა; მოშივებული იყო და ცხელი ღომი *ჩათორთქლა*.

ჩამოზღვერილი — დანოტივებული, ბათქაშჩამოყრილი კედელი; ჩამოზღვერილი კედლებიდან მტვერი ცვიოდა.

ჩაჩიბუკანებული — მაგარ ფესვებზე გაზრდილი ჭუჭა ხე.

ჩაფუყული — მინავლებული ცეცხლი; ცეცხლი ჩაფუყული იყო და სითბო აღარ ჰქონდა.

ჩახვანთქალებული — სწორ ტანფეხიანი ქალი; რა ჩახვანთქალებული ქალია, ნეტაი მის პატრონს.

ჩემხელა მოიყარე — ჩემდენი იცოცხლე; რა კაი ბიჭი ხარ, შენ მოიყარე ჩემხელა.

ჩონტრო — მოუხერხებელი; დიდი ჩონტრო ბავშვია, სულ იქცევა.

ჩორიკობით დადის — კოკლობით დადის; ფეხი იღრძო და ჩორიკობით დადის.

ც

ცქიფურა — წვრილი და წვეტიანი (უფრო რქა); როგორი ცქიფურა რქები აქვს ამ მოზვერს.

ცქნაფა — გამხდარი და სხარტი; ისეთი ცქნაფა გოგოა, უცებ შემოირბენს სოფელს.

ძ

ძეგლავერი — მძიმედ მოსაუბრე ავსიტყვა ადამიანი; რა ძეგლავერი კაცია, მუდამ იგინება და ილანძღება

წ

წაეჭინჩა — საჩხუბრად წაიწია; ისე წაეჭინჩა იმ კაცს, გალახვას უპირებდა.

წაპინტრიკდნენ — დაუკითხავად წავიდნენ; არც არავის კითხეს, ისე წაპინტრიკდნენ.

წაუყურისნა — წაუყრუა, არ მოუსმინა; ბევრჯერ დაარიგა ჰკუა, მაგრამ წაუყურისნა.

წვინატი — ავი ქალი; ოხ, რა წვინატი და გყავს.

წიპწიპობდა — წამდაუწუმ ქრებოდა და ნათღებოდა; სადღაც ერთი ნათურა წიპწიპობდა და ამით ხვდებოდნენ, რომ სოფელთან ახლოს იყვნენ.

ჭ

ჭიაბერი ადამიანი — ჯიუტი, მოუცილებელი ადამიანი; რა ჭიაბერი კაცია, ვერაფერს შეასმენ.

ჭიკორა — მოჩხუბარი, აყალმაყალის მძებნელი; დიდი ჭიკორა ვინმეა, ყველაგან ამაღ უნდა ატეხოს ჩხუბი.

ჭირმოჭმული მოლაპარაკე — ტკბილად მოსაუბრე; რა ჭირმოჭმულია ეს მოხუცი, მიყვარს მასთან საუბარი.

ხ

ხამსი ეცა — შიმშილისგან წუხს; ხამსნაცემი ხო არა ხარ, მოითმინე და გამოცხვება ჰადი სადაცაა.

ხელტორიანი — ხელბარაქიანი; რა ხელტორიანი გამოდგა ეს ჩვენი რძალი, აავსო ოჯახი ბარაქით.

ხელქვიციცი — ქურდი; ხელქვიციცი იყო ის ბიჭი და ჩაამწყვდიეს ციხეში.

ხელჩოგანა — ადამიანი, რომელსაც ხელიდან არაფერი გამოსდის; დიდი

ხელჩოგანა ხარ, არაფრის გაკეთება შენ არ გეხერხება.

ხიოდი — ცარიელი ადგილი; *ხიოდი* ადგილი მოძებნა და იქ ჩადგა ქოხი. შდრ., *ხიოდი* - ღრუბელთა გაფანტვის შედეგად დამდგარი მზიანი დარი (ქეგლ).

ხურანობს — ხის ხელობას ეწევა; *ხურანობს* თურმე ის კაცი და არჩენს ოჯახს.

ხურხუმალობს — არ ისვენებს, ადგილზე ბევრს მოძრაობს; მთელი ღამე *ხურხუმალობს* ეს ბავშვი საწოლში.

ჯ

ჯიმაკანით წაიყვანა — ძალით, ხელისკვრით წაიყვანა; ბევრი ეხვეწა, არ მოუსმინა და მერე სულ ჯიმაკანით წაიყვანა სახლში.

ჯიჯიბაზა — ჯიუტი; გაჯიჯიბაზდა ერთ ადგილზე და ვერ მოაცვლევინეს ფეხი. შდრ., *ჯიჯიბაზა* — სამფეხა დგამი, სამი პატარა ბოძი ღვლერჯით თავშეკრული (მ. ალაგ.).

ჯიქმაქიანი — ღონიერი, მოხერხებული, უნარიანი ადამიანი; რა *ჯიქმაქიანი* ქალია შენი რძალი, რა დარჩება გაუკეთებელი.

ELEONORA AKHVLEDIANI

MATERIALS FOR LECHKHUMIAN SPEECH DICTIONARY

This paper discusses lexical units recorded in the village of Korenishi, Tsageri region. The materials of the work were handed to the Kartvelian Dialectology Institute, ATSU, (director Professor T.Futkaradze) by Nino Godoladze, a granddaughter of the author. The paper was prepared for publication by N.Godoladze, and the researchers of the Institute Lili Lomtadze and Onise Bandzeladze. The words discussed in the present paper selected for publication are the ones not recorded or have different semantics in the eight volume "Explanatory Dictionary of the Georgian Language (edited by Arn. Chikobava Tbilisi, 1950-64), and in "The Word Book of Georgian Speeches" ("Kartul Kilotkmata Sitqvis Kona") (compiled by Al. Glonti, Tbilisi, 1984) and in other published materials related to Lechkhumi.

6060 ბაკურაძე

ქუთაისის ლიტერატურული ცხოვრება XX საუკუნის 10-იან წლებში გაზეთების «იმერეთის» და «კოლხიდას» მასალების მიხედვით

XX საუკუნის 10-იან წლებში ქუთაისში ლიტერატურული ცხოვრება დღულდა. იმ დროისათვის აქ მოღვაწეობდნენ ცნობილი მწერლები, საზოგადო მოღვაწეები, რომლებმაც წარუშლელი კვალი დატოვეს ქალაქის ისტორიაში, ქართული საზოგადოების ცხოვრებაში და, საერთოდ, დიდი როლი შეასრულეს ეროვნული კულტურის განვითარებისა და წინსვლის საქმეში.

10-იანი წლებიდან ქუთაისში უკვე იგრძნობა ყოველდღიური გაზეთების სიმრავლე («კოლხიდა», «მნათობი», «იმერეთი», «ცხოვრება», «დილა», «შინაური საქმეები»).

ამ პერიოდის ქუთაისი კულტურისა და განათლების ერთ-ერთ წამყვან კერას წარმოადგენდა. აქ ცხოვრობდა და ქვეყნის კეთილდღეობისათვის ზრუნავდა მრავალი ცნობილი ქართველი მოღვაწე, რომელთა სახელები და საქმიანობის ამსახველი მასალები შემონახულია იმდროინდელი ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე. ერთ-ერთი ასეთი ლიტერატურული გაზეთი იყო «იმერეთი».

გრიგოლ რობაქიძის პიროვნების გარეშე 10-იანი წლების ქუთაისის ლიტერატურული ცხოვრება წარმოუდგენელია. მისი საჯარო ლექციები ღრმა ერუდიციით საზოგადოებაში სხვადასხვა რეაქციას იწვევდა. მაგალითად, 1913 წელს გაზეთ «იმერეთში» (№83) დაიბეჭდა ნიკ. ჯორჯიკიას წერილი «ფილოლოგია და ბ-ნი რობაქიძის ლექცია». მასში ავტორი აკრიტიკებს ქალაქის თეატრში წაკითხულ გრიგოლ რობაქიძის ლექციას «რუსთაველის შემოქმედება».

«იმერეთის» 84-ე ნომერში კი გამოქვეყნდა გრ. რობაქიძის ვრცელი წერილი «პასუხად ნიკ. ჯორჯიკიას». რობაქიძე იწყებს ნიკო მარის მიმართ პატივისცემის გამოხატვით და უარყოფს კრიტიკოსის მიერ მისდამი წამოყენებულ ბრალდებებს.

კამათი ნიკ. ჯორჯიკიასა და გრ. რობაქიძეს შორის ნიკო მარის მოსაზრებებთან დაკავშირებით, აგრეთვე სხვა ლიტერატურულ, საკითხებზე «იმერეთის» 90-ე და 91-ე ნომერებშიც გაგრძელდა (ო. გვეტაძე, 1993, გვ. 22).

გაზ. «იმერეთი» 1913 წლის 6 სექტემბერს «აკორდის» ფსევდონიმით აქვეყნებს რეპლიკას ნიკო მარის საყურადღებოდ, სათაურით «მართალია თუ არა?» რეპლიკა ეხებოდა ანში მდიდარი ქართული კულტურის არსებობას, რომელსაც ნიკო მარმა მიაკვლია. ექმიანიძის კომიტეტმა კი მარს უარი უთხრა ამ ცნობების გამოქვეყნებაზე, რამაც ექმიანიძის კომიტეტსა და ნიკო მარს შორის კონფლიქტი გამოიწვია. რეპლიკაში სთხოვენ ბატონ პროფესორ მკითხველს, აუწყოს საქმის ჭეშმარიტი ვითარება (ო. გვეტაძე, 1993, გვ. 22).

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის ქუთაისის ლიტერატურული ცხოვრების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მომენტს ლიტერატურული კრიტიკის მიხედვისა და ამოცანების შეფასება-გარკვევა წარმოადგენს. გაზეთი «იმერეთი» არ ერიდებოდა პირუთვნელად ეთქვა პირში სიმართლე აღიარებული ავტორიტეტებისთვისაც კი, თუნდაც იგი აკაკი ყოფილიყო.

გ. ახალციხელი თავის წერილში „ცოტა რამ ჩვენ კრიტიკოსებზე?“ აკრიტიკებს თვით დიდი აკაკის არაობიექტურ პოზიციას ნ. ელიაშვილის წიგნის შეფასების გამო (მოგონებები, 1990, გვ. 52).

გაზეთი „იმერეთი“ (1914, №75) იუწყება, რომ 7 ივნისს, მიუხედავად დებატებისა, მაინც ჩატარდა ქუთაისის თეატრში იროდიონ ევდოშვილის პოეზიის საღამო. კორესპონდენციის ავტორი ჯაფარ-ფაშა წერს, რომ „საღამო შინაარსიანი და მრავალფეროვანი იყო... მოწონება დაიმსახურეს ია ეკალაძის „აღსარებამ“ და დ. თომაშვილისა და ცვარ-ნამის წაკითხულმა ლექსებმა“ (ო. გვეტაძე, 1993, გვ. 24).

გაზეთი „კოლხიდა“ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათისა იყო. მასში წინა პლანზე წამოწეულია პატრიოტული ხასიათის ორიგინალური თუ თარგმნილი მხატვრული ლიტერატურა.

პირველივე ნომერში დაიბეჭდა სილოვან ხუნდაძის ლექსი „სამშობლო მხარეში“. ლექსში გადმოცემულია ავტორის ღრმა პატრიოტიზმი, აღფრთოვანება თავისი ქვეყნის სილამაზით. თან პოეტი წუხს ქვეყნის უბედურების გამო. ლექსის დასასრულში ჩანს, რომ ავტორს აქვს წრფელი სურვილები და ოცნებები მომავალი ქართველისა და საქართველოს განვითარების შესახებ.

პატრიოტულ მოტივს შეეხება დუტუ მეგრელის ლექსი „მზეს“, რომელიც გაზეთ „კოლხიდის“ მე-9 ნომერში დაიბეჭდა. ლექსი ალევგორიული ხასიათისაა; ავტორს სძულს უმზეო და ღრუბლიანი დღე, რაც სამშობლოს ცუდი აწმყოს სიმბოლოა.

„კოლხიდის“ მე-12 ნომერში გამოქვეყნებულია ლექსები: მ. უზნაძის „ქრისტიან მუხანათებს“ და ს. ხუნდაძის „იუდაა, აბა რაა?“. ამ ლექსებში საუბარია ადამიანთა გადაგვარებაზე, ქვეყნად გაბატონებულ უსამართლობასა და გაუტანლობაზე.

მე-13 ნომერში იბეჭდება ს. ხუნდაძის ლექსი „სად არის ღმერთი?“ მასში ხაზგასმითაა მითითებული ამქვეყნიური უსამართლობა.

გაზეთი „კოლხიდა“, როგორც საზოგადოებრივი გაზეთი, თავის ფურცლებზე გარკვეულ ადგილს უთმობდა სატრფიალო ლირიკას. აქ იბეჭდებოდა მ. უზნაძის, ი. გრიშაშვილის, გ. ტაბიძის, ტ. ტაბიძის და სხვათა ლექსები და პოემები.

მ. უზნაძეს სატრფიალო გრძნობების გამოსახატავად სიმბოლიკა აურჩევია. ის გარკვეულწილად განიცდის ძველ ქართული სატრფიალო ლირიკის გავლენას. მაგ.: „ვარდი“, „ბუღბუღი“, „სიო“, „წალკოტი“ და ა.შ. პოეტური სახეები მ. უზნაძის სატრფიალო ლექსებში ნაკლებად ჩანს, სტილი და აზრი ბუნდოვანია. არა მარტო უზნაძის, არამედ, საერთოდ, XX საუკუნის 10-იანი წლების I ნახევრის პოეზიაში იგრძნობა პესიმიზმი დაკარგული სატრფოსა და უიმედო სიყვარულის გამო (მ. ნიუარაძე, 2005, გვ. 34).

„კოლხიდაში“ გამოქვეყნებულია ტ. ტაბიძის ლექსები: „სერენადა“ და „სიზმრის ანგელოზი“. ამ ლექსებში გამოკვეთილია სიმბოლიზმი, იგრძნობა ფერთა მრავალფეროვნება.

43-ე ნომერში იწყება და რამდენიმე ნომერში გრძელდება ს. ხუნდაძის პოემა „აკრძალული სამოთხიდან“.

გაზ. „კოლხიდაში“ ხშირად იბეჭდებოდა მორალური ხასიათის დარიგებანი, იგავ-არაკები და ზღაპრები. „კოლხიდის“ 25-ე ნომერში დაიბეჭდა „სინდიოფალას“ ფელეტონი ქალთა ემანსიპაციისა და მამაკაცებთან გათანასწოების შესახებ.

სინდიოფალას ფელეტონები ხშირად მორალური ხასიათისაა და ადამიანებისადმი შეგონებას შეიცავენ.

იმდროინდელ ქუთაისში და, საერთოდ, საქართველოში მწვავედ იყო დასმული საკითხი მშობლიური ენის სიწმინდის დაცვისა და გადარჩენის შესახებ. ქართულ ენის დაცვას ეხება ს. ხუნდაძის სატირული ლექსი, რომელიც მიმართავს ქუთაისის ბანკის რწმუნებულ-ინტელიგენტ-ორატორებისადმი. ავტორი უწუნებს მათ ბარბაროზმებით სავსე ქართულ ენას და მწარედ დასცინის კიდევ (მ. ნიჟარაძე, 2005, გვ. 14).

გაზეთმა „კოლხიდა“ 10-იან წლებში ქუთაისში ქართული კულტურის არაერთი მტკივნეული პრობლემა წამოჭრა.

გაზეთ „იმერეთში“, „კოლხიდისაგან“ განსხვავებით, უფრო რეპლიკები, კრიტიკული სტატიები იბეჭდებოდა, ვიდრე ლიტერატურული ნაწარმოებები. „კოლხიდაში“ კი პირიქით, დიდი ადგილი ეთმობოდა მხატვრულ ლიტერატურას.

რასაკვირველია, გაზეთებში „მნათობი“ და „კოლხიდა“ მოთავსებულ მთელი ლიტერატურული მასალის წარმოდგენა შეუძლებელია, მაგრამ ზოგადი შესწავლის საფუძველზე მაინც ნათელი ხდება, XX საუკუნის 10-იანი წლების ქუთაისი ტრადიციულად ლიტერატურულ, კულტურულ, თეატრალურ და სიანხის მაძიებელ ქალაქს წარმოადგენდა. აქ იმართებოდა ლიტერატურული საღამოები, თეატრალური წარმოდგენები, ბენეფისები, შემოქმედებითი საღამოები და სხვ. ქუთაისი აგრძელებდა თავის კულტურულ ტრადიციებს (მ. ნიჟარაძე, 2005, გვ. 34).

დამოწმებული ლიტერატურა

ო. გვეტაძე, 1993 - ო. გვეტაძე, ლიტერატურული წერილები, ქუთაისი, 1993.

ლ. დვალისვილი, 2006 - ლ. დვალისვილი, ილია ჭყონის ცხოვრება და შემოქმედება, ქუთაისი, 2006.

მატიანე, 1985 - ლიტერატურული მატიანე, თბ., 1985.

მოგონებები, 1990 - მოგონებები აკაკიზე, თბ., 1990.

ა. ნიკოლეიშვილი, 1982 - ა. ნიკოლეიშვილი, ნაკადები, ქუთაისი, 1982.

მ. ნიჟარაძე, 2005 - მ. ნიჟარაძე, ლიტერატურული წერილები, ქუთაისი, 2005.

მ. ნიჟარაძე 2005 - მ. ნიჟარაძე, ქუთაისის კულტურულ-ლიტერატურული ცხოვრება 1909-1917 წლებში, ქუთაისი, 2005.

NINO BAKURADZE

LITERARY LIFE OF KUTAISI ACCORDING TO THE NEWSPAPERS "IMERETI" AND KOLKHIDA" IN THE 10S OF THE 20TH CENTURY

In the 10s of the 20th century literary life flourished in Kutaisi. Famous Georgian writers and public men who wrote at this period made important contributions to the history of the town and to Georgia's social life in general. They played great role for the development of the national culture and for the progress of the country.

Kutaisi presented then one of the leading centers of culture and education. The pages of the newspapers and journals of the time are replete with the names of famous people who lived and took care of the wellbeing of the country and with the facts featuring of their deeds and exploits.

Since 1910 we see the increase of the quantity of daily newspapers. These newspapers were: "Kolkhida", "Mnatobi", "Imereti," "Tskhovreba", "Dila," "Shinauri Sakmeebi ".

It is impossible to discuss all the literary materials published in "Mnatobi" and "Kolkhida" in this paper, although on the basis of the studied materials it becomes evident that the 10s of the 20th century Kutaisi traditionally represented a city seeking for the literary, cultural, and theatrical newness. Events of literary parties, theatre performances, benefices and meetings with people of arts, etc. were very frequent here.

ნოვალი ბართაია

**ირანულ-ქართული რელიგიური
პრტიკუმობებიდან
(I-VI სკუნეები): ღასტური**

ცნობილია, რომ საქართველოში ქრისტიანობამდე გავრცელებული იყო ზოროსტრული რელიგია. როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს: მრავალი ჩვეულებაა შემორჩენილი ჩვენში, "რომელიც ცეცხლთაყვანისმცემლობის ნაშთად უნდა ჩაითვალოს" (ივ. ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 324).

ირანულ-ქართული რელიგიური ურთიერთობების კუთხით ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ტერმინმა **ღასტური**.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ღასტური** ორი მნიშვნელობით არის განმარტებული: **ღასტური** — I. თანხმობა, დათანხმება... II. კუთხ. (მთ.) ძვ. ეთნ. ხატის მსახური, რომელსაც ლუდის ხარშვა ევალებოდა სალოცავში; იგი დეკანოზს ემსახურებოდა აგრეთვე საკლავების დაკვლასა და ხორცის განაწილებაში. ღასტურს ირჩევდნენ განსაზღვრული ვადით (ერთი, ზოგან ორი წლით). რაც ეს სალოცავი დაარსდა, მას შემდეგ მის მსახურად ხვეისბრები და ღასტურები იყვნენ (ვაჟა) (ქ ე გ ლ).

ჩვენ გვაინტერესებს **ღასტურის** მეორე სემანტიკური დატვირთვა — **ხატის მსახური**.

დანარჩენ ქართულ ლექსიკონებში **ღასტურის** შინაარსი ასეა გადნაწილებული:

ღასტური — ჭეშმარიტი, ნამდვილი; ნდობით აღჭურვილი პირი; "მითხარ **ღასტური**, თუ რაი გჭირს" მ. ცხ. 52V; "უწყია, ვითარმედ ხელი ესე **ღასტური** არს და მართალი?" ლომ. 79,12; ბრძანა წარვლინებად **ღასტური** თვისი, რომელმან ჭეშმარიტად გამოიწულილოს მისთვის" Sin. 11, 126r (ი.აბულაძე, 1973).

ღასტური — დაჭერებული (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

ღასტური — "ლუდის მხარშავი, ხატის მხარეული. ირჩევენ ერთი წლით, ზოგან ორით; ხატის მომსახურე, რომელიც რიგით დგება ყოველ წელს, სოფლისათვის ლუდს ხარშავს ხატში" /ა. შანიძე/. სოფელი ან თემი რიგრიგობით ირჩევენ ორ-ორ კაცს ხატის მსახურად, ხვეისბრის ხელქვეითებად ერთი წლის ვადით. მათ უნდა დაამუშაონ ხატის მიწები, პურეულისაგან /ქერისაგან/ კი დღეობებისათვის აღუღონ ლუდი და სხვა" (გ. ზორნაული, 2000).

ღასტურს სხვა დატვირთვაც გააჩნია — "გარდა ლუდის მხარშავისა, იგი არის "კაცი," რომელიც ხატში კურატს ან ცხვარს კლავს (ლ. კიშ.)" (ალ. ღლონტი, 1984).

მაშ ასე, ქართულ ენაში **ღასტური** არის ორი ძირითადი მნიშვნელობით: 1. თანხმობა... 2. ხატის მსახური...

როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ამ სიტყვის მეორე მნიშვნელობამ — **ხატის მსახური**. როგორ შეიძინა მან ეს სემანტიკური დატვირთვა?

ლექსიკური ერთეული **დასტური** იდენტური ფონეტიკური სახით — **داستور (dastur)** არის ახალ სპარსულ ენაში, სადაც მისი მნიშვნელობებია: I. 1) ინსტრუქცია, მითითება; 2) წესი; წესრიგი; 3) **თანხმობა**; დაშვება; II. 1) მინისტრი, ვეზირი, მრჩეველი; 2) მთავარი ქურუმი ზოროასტრულ რელიგიაში (ი. რუბინჩიკი, 1983); ზოროასტრთა მეთაური (დეჰზოდა, 1372).

როგორც ვხედავთ, ქართულ და სპარსულ ლექსიკონებში მოცემული ამ სიტყვის მეორე განმარტება ერთმანეთს ემთხვევა იმ განსხვავებით, რომ **დასტური** ერთგან ქართული წარმართული რელიგიის მსახურია, მეორეგან — ირანული ზოროასტრულისა.

داستور (dastur)-ის ავესტური ფორმა — **dastva**, ფალაური **dastovar** // **dastobar**. მისი მნიშვნელობებია: განმსჯელი, შუაგაცი; ბირველი ვეზირი. **დასტურთა დასტური** კი მსგავსია მობედთა მობედისა, რომელიც უმაღლესი საფეხურია ზოროასტრულ რელიგიაში (იასნა, 1337).

ამკარაა, რომ ქართული **დასტური** და ახალი **داستور** სპარსული (**dastur**)-ი ერთი და იგივე ლექსიკური ერთეულებია.

როდის უნდა შემოსულიყო ეს ტერმინი ქართულ ენობრივ სივრცეში? აღნიშნული სიტყვა ჩვენში შემოსული უნდა იყოს არა ახალი სპარსულის, არამედ საშუალო სპარსულის (III-VIII სს.) გზით, რადგან ზოროასტრული ტერმინები ირანელთა გამაჰმადიანებამდე — მეშვიდე საუკუნემდე უნდა შემოსულიყო ჩვენში და არა IX-X საუკუნეების შემდეგ, საიდანაც იღებს სათავეს ახალი სპარსული ენა.

გამოდის, რომ **dastur**-ი ამ ფორმით საშუალო სპარსულშიც არსებულა. მზია ანდრონიკაშვილიც უშვებს იმას, რომ **დასტური**, რომლის ამოსავალია საშ. სპარსული **dastovar** "გამოთქმაში შესაძლოა ყოფილიყო **dastur**"-იც, როგორც ეს მანიქველურ ფალაურშია" (მ. ანდრონიკაშვილი, 1966, გვ. 310).

ცნობილია, რომ სასანიდებმა (III-VII სს.) აქემენიდების (ძვ.წ. V-III სს.) მემკვიდრეებად გამოაცხადეს თავი, შექმნეს დიდი იმპერია, დაუბრუნეს ირანს სახელმწიფოებრიობა, აღადგინეს ძველი ირანული ტრადიციები, რასაც ზოროასტრული რელიგიის აღორძინება და ახალი ძალით გავრცელება მოჰყვა.

რამდენადაც საქართველოს ამ დროს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა სასანურ ირანთან, ტერმინი **დასტურიც**, საშუალო სპარსული ფორმით, სწორედ ზოროასტრიზმის აღორძინების ახალ ტალღას უნდა შემოჰყოლოდა ქართულში.

ამ მოსაზრებას ამყარებს ის ფაქტიც, რომ **დასტური** ამ ფორმით იჩენს თავს მეექვსე საუკუნის დასასრულისა და მეშვიდე საუკუნის დასაწყისის მოღვაწის იოანე მოსხის "ლიმონარში".

გამომდინარე აქედან, **დასტური**, "რომელიც მეშვიდე საუკუნიდან გვხვდება ქართულ ძეგლებში, საეჭვო არ არის, მანამდეც ყოფილიყო და არანაირად არ შეიძლება, იგი კლასიკური სპარსულიდან შემოსულიყო ქართულში" (ალ. ჭულუხაძე, 2009).

თუმცა ჭერჭერობით მეცნიერთა შორის სადავოა "ლიმონარის" წარმოშობის ზუსტი თარიღი. მაგალითად, თუ შალვა ნუცუბიძის აზრით იგი მეექვსე-მეშვიდე საუკუნეებს ეკუთვნის, მის გამომცემელს ილია აბულაძეს მიაჩნია, რომ "ლიმონარი" VIII-IX სს-ის შემდეგ არის წარმოშობილი. მკვლევარს ამის საფუძველს აძლევს მასში არაბულ-სპარსული ლექსიკის არსებობის ფაქტი და

აცხადებს, რომ "VIII-IX სს.-ზე ადრე არაბიზმები ჩვენში საერთოდ შეუძლებელია, ისე როგორც რაიმე ნიშანწყალი ახალი სპარსულისაც, რომელიც იმავე არაბობის ახლო აღმოსავლეთში გამოჩენის შემდეგ არის წარმოქმნილი (VIII-IX სს.-დან)" (ი. მოსხი, 1960).

ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება: როდესაც ილია აბულაძე მსჯელობს "ლიმონარში" არსებულ ახალ სპარსულ სიტყვებზე, სულ სამი ლექსიკური ერთეული მოჰყავს საბუთად: **დასტური, მიზდი და ხორბალი**, რომელთაგან ერთის — **მიზდის** საშუალო სპარსული ლექსიკური ერთეულობა საკამათო არ არის. ამ ლექსემის ავესტური ფორმაა — **mīzd// mīzda**, ფალაური (საშუალო სპარსული) — **mīzd** და ახალი სპარსული — **mozd (مزد)** (ფაშანგი, 1377). თუ **მიზდ-**ზე დაყრდნობით გამოვიტანთ დასკვნას, მაშინ "ლიმონარი" უნდა შექმნილიყო IX საუკუნემდე, სწორედ საშუალო სპარსულის ეპოქაში.

გარდა ამისა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ეს ტერმინი ირანელთა მიერ ზოროასტრული რელიგიის უარყოფისა და გამაჰმადიანების ორი თუ მეტი საუკუნის შემდეგ ახალი სპარსულიდან (IX ს-ის მერე) შემოსულიყო ქართულ ენაში.

ის, რომ საშუალო სპარსულში ეს ტერმინი **დასტურ-**ის ფორმით არ გვხვდება, არ უნდა ნიშნავდეს იმას, რომ იგი ამ სახით მაშინ არ არსებულებოდა. დღემდე ზომ სრული სახით არ არის შემორჩენილი დროსა და სივრცეში საკმაოდ განფენილი საშუალო სპარსულის ლექსიკა თავისი დიალექტური მრავალფეროვნებებით.

იქნებ, სულაც, ქართულ ენას შემოენახოს საშუალო სპარსული **dastovar** // **dastobar**-ის პარალური ფორმა — **داستور (dastur)**.

ქართულ ენობრივ სივრცეში ტერმინ **დასტურ-**ის არსებობა ალბათ იმ ირანულ-ქართულ რელიგიურ ურთიერთობებზე მეტყველებს, რომელიც, ეტყობა, გარკვეულ ხანს მიმდინარეობდა საქართველოში ქრისტიანობის გამოცხადების (IVს.) შემდეგაც სასანურ ირანთან მჭიდრო ურთიერთობების დროს.

ამგვარად, **dastur-**ი ქართულში უნდა შემოსულიყო საშუალო სპარსულიდან არა უგვიანეს IX საუკუნისა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
 მ. ანდრონიკაშვილი, 1966 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, I, თბ., 1966.
 დეჰხოდა, 1372 - 1372 **على اكبر دهخدا، لغت نامه فارسی، تهران،**
 იასნა, 1337 - 1337 **بخش سوم، گزارش پور داود، به کوشش بهرام فره‌وشی، تهران،**
 ი. მოსხი, 1960 - იოანე მოსხი, ლიმონარი, ტექსტი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბ., 1960.

ს.ს. ორბელიანი, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.

ი. რუბინჩიკი 1983 - Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.

ფაშანგი, 1377 - فرهنگ فاشنگ، ریشه یابی واژگان پارسی، تهران

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული (არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით), თბ., 1950-1964.

ა. ლლონტი 1984 - ქართულ კილო-თქმათა ლექსიკონი, შემდგენელი ა. ლლონტი, თბ., 1984.

ალ. ქულუხაძე, 2009 - الكسندر چولوخادزه، ریشه شناسه وام واژه های ایرانی در حماسه "پلنگینه"

پوش " اثر شوتا روستاویلی، تهران، 2009

გ. ხორნაული, 2000 - გ. ხორნაული, ფშავური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ივ. ჯავახიშვილი, 1979 - ივ. ჯავახიშვილი, ტ. I, თბ., 1979.

NOMADI BARTAIA

FROM IRANIAN AND GEORGIAN RELIGIOUS RELATIONSHIPS (I-VI CC.): *DASTURI*

From Iranian and Georgian religious relationships the term *dasturi* drew my attention. The word has two meaning in the Georgian language: 1. consent, assent..2. a servant of icon.

In the new Persian language there is also a lexeme (*دستور*) (*dastur*), that has also two basic meanings: 1. a) indication; b) rule; c) permission...2) chief priest of Zoroastrians.

It is obvious that the term implies one and the same lexeme.

As is also known during the Sassanidae (dynasty that ruled about A.D. 226 - 641) Georgia had close relationships to Persia that allowed broad scope to the spread of Iranian traditions and particularly, the revival and footing of Zoroastrianism. Supposedly, this term entered the Georgian language space through these waves.

In Old Persian this term has a form *dastva* and in Middle Persian (3d -7th cc) – *dastovar* and *dastobar*.

It is probable that the Middle Persian had also its parallel form (*دستور*) *dastur*. My conjecture rests on the fact that *dasturi* that seems to have been borrowed from Persian is recorded in the Georgian texts long before the framing of the New Persian language (before the 9th c.) e.g. in ‘Limonari’ written by Ioane Moskhi in about 6th - 7th cc.

თეოლოგიის განხილვა

**რა მნახე ლაპარაკობდნენ თანამედროვე აფხაზეთის
ეპისკოპოსი ან. ჯ. VII საუკუნეში?**

ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებამდე შედგენილ არც ერთ წერილობით წყაროში სრულებით არ დასტურდება ტერმინები: „აფსუა“, „აბასგია“, „აბაზა“, „აფშილი/აფსილი“, „აფხაზი“, „აფსნი“, „აბასგია“, „აბაზეთი“, „აფშილეთი/აფსილია“, „აფხაზეთი“. ეს ფაქტი ქმნის ობიექტურ საფუძველს იმ დასკვნის გამოსატანად, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე იმ პერიოდში საერთოდ არ უცხოვრიათ ამჟამინდელ აფხაზთა (თვითსახელწოდება „აფსუა“) წინაპრებს. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ აფხაზი ხალხი ერთადერთი ეთნოსია ჩრდილო-დასავლურ კავკასიურ, ანუ აფხაზურ-ადიღურ ხალხთა შორის, რომელიც წარმოდგენილია კავკასიონის ქედის სამხრეთით, ხოლო ამ ჯგუფის ყველა დანარჩენი ეთნოსი (აბაზები, ადიღელები, ყაბარდოელები და უბიხები) 1864 წლამდე მხოლოდ კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით ბინადრობდა. აქ გასათვალისწინებელია ერთი არსებითი რამ:

ზემოთ დასახელებული ხუთივე ეთნოსის (აფხაზების, აბაზების, ადიღელების, ყაბარდოელებისა და უბიხების) ენები მეტად დიდი მსგავსება-სიახლოვეთ გამოირჩევიან ყველა ენობრივ დონეზე (ფონოლოგიურ სისტემაში, მორფოლოგიაში, სინტაქსში, ლექსიკაში), რაც გამორიცხავს აფხაზური, აბაზური, ადიღური, ყაბარდოული და უბიხური ენების დამოუკიდებელ ენებად არსებობას არა მარტო ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებამდე, არამედ ადრეფეოდალურ ეპოქაშიც. მაგალითად, დღესაც კი ამჟამინდელი აფხაზური და აბაზური ენები რეალურად ერთი დამოუკიდებელი ენის მიკროვარიანტებია და მათ შორის სხვაობა დაახლოებით ისეთივე ხასიათისაა, როგორც ქართული ენის ქართლურ და გურულ დიალექტებს შორის გვაქვს. თითქმის ასეთივე სხვაობაა ადიღური და ყაბარდოულ სამეტყველო ერთეულებს შორისაც. ასე რომ, აფხაზურ-ადიღურ ენათა ჯგუფში რეალურად ხუთი კი არა, სამი ენა არსებობს: აფხაზურ-აბაზური, ჩერქეზული (ადიღურ-ყაბარდოული) და უბიხური, რომლებიც, თავის მხრივ, ისეთსავე მდებარეობაში არიან ერთმანეთთან, როგორც იტალიური, ფრანგული და ესპანური ენები, ან რუსული, პოლონური და ჩეხური ენები, ან კიდევ თურქული, აზერბაიჯანული და უზბეკური ენები, რომლებიც წინაპარი ენებისაგან ადრეფეოდალური ხანის შემდგომ არიან გამოყოფილნი.

ამგვარი ანალოგიები საფუძველს გვაძლევს, დავასკვნათ:

ამჟამად რეალურად არსებული სამი აფხაზურ-ადიღური ენა (აფხაზურ-აბაზური, ჩერქეზული და უბიხური) წინარეაფხაზურ-ადიღური ენისაგან უნდა გამოყოფილიყო არ უადრეს ან.წ. VII-IX საუკუნეებისა, ხოლო ჩერქეზული ენის ადიღური და ყაბარდოული მიკროვარიანტებისა და აფხაზურ-აბაზური ენის აფხაზური და აბაზური მიკროვარიანტების ჩამოყალიბება შეუძლებელია მომხდარიყო გვიან შუა საუკუნეებამდე. მეტიც, აფხაზური და აბაზური მიკროვარიანტების გამიჯვნის პროცესი XX საუკუნემდეც კი არ ჩანს დასრულებული (ამ საკითხზე უფრო დეტალურად სხვაგან გვექნება მსჯელობა).

დასახელებულ გარემოებათა გათვალისწინებით ყოველად გაუმართლებელი და უნაყოფოა მცდელობანი დასავლეთ საქართველოს, მათ შორის ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე გვიან შუა საუკუნეებამდე აფხაზური ენის გავრცელების კვალის ძიებისა — აფხაზური ენა იმ ეპოქაში საერთოდ არ არსებობდა. ანალოგიური მიზეზის გამო უპერსპექტივოა იმავე მიწაზე იმავე ეპოქისათვის ადიღეური და ყაბარდოული ენების გავრცელების ნაკვალევთა ძიებაც, თუმც ისეთ დიდ მეცნიერებს, როგორიც იყვნენ ნ. მარი, ს. ჯანაშია, ივ. ჯავახიშვილი, სწამდათ, რომ დასავლეთ საქართველოში ქართველ მოსახლეობას წინ უსწრებდნენ აფხაზურ-ადიღური ტომები. ჩვენ პატივს მივაგებთ ამ მეცნიერთა უზარმაზარ დამსახურებას ქართველოლოგიასა და კავკასიოლოგიაში, მაგრამ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ დასახელებული მკვლევრები იყენებდნენ მათი მოღვაწეობის დროს არსებულ საკმაოდ ნაკლოვან ფაქტობრივ მასალას, რომელიც არ გამოირჩეოდა დიდი სიზუსტით. ამის გამო მათთვის უცნობი იყო ზოგი არსებითი ფაქტი, რომელთა გათვალისწინება ამ მეცნიერებს, დარწმუნებული ვართ, სხვაგვარ დასკვნებს გამოატანინებდა. მაგალითად, ნ. მარი ნაკლებად იცნობდა ჩერქეზულ და უბიხურ ენობრივ მასალას, ხოლო აბაზურს საერთოდ არ იცნობდა. გარდა ამისა, იგი აფხაზურ ენობრივ მასალასაც მიკერძოებით აანალიზებდა. მისთვის დამახასიათებელი იყო შესაბამისი ისტორიული გარემოებების სრული ან ნაწილობრივი იგნორირება და შორს მიმავალი დასკვნების ნაჩქარევად, ტენდენციურად გამოტანა. ავიღოთ ერთი ტიპური ნიმუში მისი შემოქმედებიდან და კრიტიკულად განვიხილოთ იგი:

ნ. მარმა აფხაზური ენის კვლევა 1912 წელს დაიწყო. პირველივე ხანმოკლე ექსპედიციის დროს მან შეიტყო, რომ არსებობს აფხაზური გვარსახელი **გუბაზ**, რომელმაც მეცნიერს გაახსენა V-VI საუკუნეთა წყაროებში მოხსენიებული მამაკაცის საკუთარი სახელი **გუბაზ**-ი და გურიაში არსებული მდინარის სახელი **გუბაზოულ**-ი. მეცნიერმა სამართლიანად დააკავშირა ეს სამი სიტყვა ერთიმეორესთან, მაგრამ აფხაზურ გვარსახელში ნაძალადევად გამოყო გულის აღმნიშვნელი აფხაზური **გუ** "ძირი", რომელსაც, მისი აზრით, ერთვის აფხაზურ გვარსახელთა მაწარმოებელი **-ბა** სუფიქსი და ქართული გვარსახელების წარმომქმნელი ვითომდა ფონეტიკურად სახეცვლილი **-ძე** დაბოლოება (ე ხმოვანი მოკვეცილია, ხოლო **ძ** თანხმოვანი შეცვლილია **ზ** თანხმოვნით). ამ გზით გამოტანილ იქნა დასკვნა: ჯერ კიდევ ახ.წ. V-VI საუკუნეებამდე დიდი ხნით ადრე არსებულა აფხაზური გვარსახელი **გუბა** "**გულიძე**", რომელსაც შემდგომ დამატებია ქართული **-ძე** დაბოლოება და ასე წარმოქმნილა "ქართიზებული" გვარსახელი **გუბაზ**. ეს ბოლო ფორმა მომდევნო ეტაპზე გადაქცეულა მამაკაცის საკუთარ სახელად, რაც გურიაში არსებული მდინარის სახელწოდებას დასდებია საფუძვლად, ხოლო თვით გურიაშიც და მთელ დასავლეთ საქართველოშიც ქართველთა დასახლებამდე აფხაზთა წინაპრებს უცნობრიათ (ნ. მარი, 1936, გვ. 57-58).

ნ. მარმა ამ დასკვნის გამოტანისას არ გაითვალისწინა რამდენიმე არსებითი საკითხი, რომლებიც გამოირიცხავს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ქართველთა დასახლებამდე ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრების ბინადრობის შიზოთეზას. კერძოდ:

1. აფხაზურ გვარსახელთა სტრუქტურული მოდელების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ **-ბა** სუფიქსიან გვართა მოდელის ჩამოყალიბების ქრონოლოგია არ სცილდება

XVI-XVIII საუკუნეებს, ვინაიდან ამგვარი გვარები არ დასტურდება უფრო ადრე შედგენილ წერილობით წყაროებში. გარდა ამისა, აბაზათა შორის (განსაკუთრებით ტაპანთელეებში) გვარსახელთა ასეთი მოდელი საერთოდ არ გვხვდება, ხოლო 1867 წელს აფხაზეთიდან გაძევებულ და ბათუმში დასახლებულ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლებში ზოგი გვარი ქართული ენის ზეგავლენით გაფორმებულა -ბა სუფიქსით, რომელიც ფუნქციურად ქართულ -ძე დაბოლოებას უდრის, ხოლო იგივე გვარები აფხაზეთში ამ სუფიქსის გარეშეა წარმოდგენილი (შდრ.: გვარები **სმირ**, **ყაიტან** აფხაზეთში და **სმირ-ბა**, **ყაიტან-ბა** ბათუმში). ამკარაა, რომ -ბა დაბოლოებით გვარსახელთა გაფორმების პროცესი აფხაზურ ენაში ჯერ კიდევ არ ყოფილა დასრულებული 1867 წლისათვის, რაც გამორიცხავს ამ მოდელის გვარსახელთა არსებობას ახ.წ. V-VI საუკუნეებამდე.

2. ქართული -ძე დაბოლოება ასეთ გვართა მატარებლების გააფხაზებისას აფხაზურ ენაში ან უცვლელი რჩება (**ჩხეიძე**, **ჩაკვეტაძე**, **რუხაძე** > **არუხაძე**...), ანდა იძლევა -ძია ვარიანტს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ კარგავს ე ხმოვანს და ძ თანხმოვანი არ იცვლება ზ თანხმოვნით (შდრ. გურული **გოლიაძე** > მეგრული **გოლიანძე** > აფხაზური **გოლანძია/გვალანძია**, ქართული **კასრაძე** > აფხაზური **კასლანძია**, ქართული **ნოზაძე** > აფხაზური **ნაძაძია**...) და ა.შ.

ამ და სხვა გარემოებათა გათვალისწინება ნ. მარს არ მისცემდა საფუძველს, გამოეტანა ზემოთ მოყვანილი დასკვნა დასავლეთ საქართველოში ქართველებამდე აფხაზთა წინაპრების სახლობის შესახებ.

იგივე შეიძლება ითქვას აკად. ივ. ჯავახიშვილისა და აკად. ს. ჯანაშიას იმ ნაშრომთა შესახებაც, რომლებშიც ავტორები გამოთქვამდნენ ვარაუდს, თითქოს დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე, დასტურდებოდეს აფხაზთა და ჩერქეზთა ქართველებამდე ბინადრობის კვალი ტოპონიმ-ჰიდრონიმთა სახით.

მაგალითად, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას აზრით, თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ამჟამად არსებული გეოგრაფიული სახელები, ერთი მხრივ, **ახიფს**, **ააფს**, **ხიფს**, **ლაშიფს** და, მეორე მხრივ, **გულრიფშ**, **ხეცრიფშ**, **დარარიფშ**, **დურიფშ**, **გაგრიფშ**, **რიაფშ**, აგრეთვე გურიაში არსებული **სუფსა** სახელი უქველად ძველთაძველი ჩერქეზული სახელებია, ვინაიდან შეიცავენ წყლის აღმნიშვნელ ჩერქეზულ **ფს//ფშ** ძირებს (ივ. ჯავახიშვილი, 1950, გვ. 43-44; ს. ჯანაშია, 1940, გვ. 623-624. ტექნიკური მიზეზების გამო აქაც და ქვემოთაც ტრანსკრიფცია გამარტივებული გვაქვს).

სამწუხაროდ, ამ დასკვნის გამოტანისას მკვლევარს არ გაუთვალისწინებია ეტიმოლოგიების მარტივი, მაგრამ სავალდებულო წესი: საანალიზო სიტყვის სტრუქტურისა და სემანტიკის ისტორია, წარმოშობა და ამოსავალი სახე (პრაფორმა) დადგენილად მხოლოდ მაშინ მიიჩნევა, როცა მეცნიერი ზუსტად და უტყუარი მონაცემების გათვალისწინების საფუძველზე დაასაბუთებს საანალიზო სიტყვის შემადგენელი არა მხოლოდ ერთი, არამედ უკლებლივ ყველა კომპონენტის რაობასა და წარმოშობას. ივ. ჯავახიშვილმა კი ჩერქეზულ ძირთან ფონეტიკური მსგავსების საფუძველზე გამოყო საკვლევ სიტყვათა თითო ელემენტი, მაგრამ არ დაუდგენია, თუ რას წარმოადგენს იმავე გეოგრაფიული სახელების სხვა ელემენტები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ამ 10 სახელის ეტიმოლოგია არ დადგენილა და არ დამტკიცებულა ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე ჩერქეზთა ცხოვრების ფაქტი.

ივ. ჯავახიშვილის ჰიპოთეზის მეორე არსებითი ნაკლი ისაა, რომ მან საფუძვლიანი ლინგვისტური, კერძოდ, ფონეტიკური არგუმენტაციის გარეშე გააიგივა ერთმანეთთან ზემოთ დასახელებული 10 სახელის ფს და ფშ ელემენტები. არადა აუცილებელი იყო იმის გათვალისწინება, რომ არც ჩერქეზულ და არც აფხაზურ ენებში ს და შ თანხმოვნები ერთიმეორეს თავისუფლად, სპონტანურად არ ენაცვლებიან. ამის ახსნის გარეშე კი ფს და ფშ ელემენტთა გაიგივება არ შეიძლებოდა.

მსგავსი ნაკლოვანებანი აქვს ორივე მეცნიერის იმ მოსაზრებასაც, რომლის მიხედვითაც, ასევე ჩერქეზული წარმოშობისა ყოფილა დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ამჟამინდელ აფხაზეთში არსებული ყვა და რა ელემენტთა შემცველი გეოგრაფიული სახელები (ივ. ჯავახიშვილი, 1950, გვ. 44-45; ს. ჯანაშია, 1940, გვ. 623-624). არც ამ შემთხვევაში მოხერხდა იმის არგუმენტირებულად გარკვევა, თუ რას წარმოადგენს საანალიზო სახელთა შემადგენლობაში შემავალი სხვა ელემენტები.

გარდა აღნიშნულისა, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას მიერ ჩერქეზულ გეოგრაფიულ სახელებად მიჩნეული ტოპონიმ-ჰიდრონიმების უმრავლესობა არ დასტურდება ძველ წერილობით წყაროებში, რაც ახსნას მოითხოვდა.

სამწუხარო ფაქტია, რომ ნ. მარის, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას ზემოთ დასახელებული დაუსაბუთებელი ვარაუდები აქტიურად გამოიყენება აფხაზეთის საქართველოსაგან მოწყვეტის მოსურნე ძალთა მიერ სეპარატიზმის გასამართლებლად. მაგალითად, ო. ბლაჟასა და ს. ლაკობას მიერ შედგენილ აფხაზეთის ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოში წერია:

«В пользу того, что носители праязыка /афхазов, черкесов и убыхов - т. г./ жили примерно в тех же условиях, в которых обитают нынешние абхазо-адыги и сформировались в пределах западнокавказской территории /იგულისხმება დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია მთლიანად - თ.გ./ ... говорят и топонимические названия. Например, названия рек, включающие в себя элемент «псы» - вода, река (Арипса, Супса, Акампис, Апсар, Лагумпса), а также с названием «куа» - «овраг», «балка», «речка» и др.» (ო. ბლაჟა, ს. ლაკობა, 2006, გვ. 5).

ბლაჟა-ლაკობას მიერ დასახელებული გეოგრაფიული სახელები ჩერქეზულად (და არა წინარე აფხაზურ-ადიღურად, როგორც ამას აფხაზური სეპარატიზმის ეს იდეოლოგები აცხადებენ) პირველად სწორედ ნ. მარმა, ივ. ჯავახიშვილმა და ს. ჯანაშიამ მიიჩნიეს ლინგვისტური ანალიზის წესების დაუცველად. რეალურად კი არიფსა, სუფსა და ლაგუმფსა სახელთა ეტიმოლოგია ჭერაც გაურკვეველია, ხოლო აკამფსის//აკამფსეიონ "მოუხრელი, სწორი, პირდაპირ მავალი" და აფსაროს "უთევზო" სახელები ამკარად ბერძნული წარმოშობისაა.

ზემოთ აღნიშნული გარემოებანი ცხადყოფენ, რომ ჰიპოთეზა დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ამჟამინდელ ტერიტორიაზე, აფხაზთა და ჩერქეზთა წინაპრების უძველესი დროიდან ბინადრობის შესახებ არ არის მეცნიერულად არგუმენტირებული და მთლიანად უარსაყოფია. ამავე დასკვნისაკენ გვიბიძგებს ისიც, რომ არაბერძნული წარმოშობის, აფხაზურ და ჩერქეზულ გეოგრაფიულ სახელებად მიჩნეული ნომენკლატურის უმრავლესობა (სუფსა, მალთაყვა, გაგრიფში, ახიფსი და სხვანი) არ დასტურდება არა მარტო ძველი

წელთაღრიცხვის წერილობით წყაროებში, არამედ არც ახალი წელთაღრიცხვის მეორე ათასწლეულის მეორე ნახევრამდე შედგენილ წერილობით წყაროებში. ამიტომ მათი გამოცხადება ისტორიამდელი წარსულის ენობრივ ფაქტებად ყოვლად გაუმართლებელია.

ამრიგად, ცხადი ხდება, რომ არ არსებობს არავითარი უტყუარი მეცნიერული საფუძველი ძველი წელთაღრიცხვის რომელიმე მონაკვეთში დასავლეთ საქართველოში და, სახელდობრ, ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე აფხაზურ-ადიღური მოსახლეობის ბინადრობისა და წინარე აფხაზურ-ადიღური ენის გავრცელებულობის სამტკიცებლად. იგივე უნდა ითქვას ამავე მიწაზე ახალი წელთაღრიცხვის XVI საუკუნემდე არსებული ეთნიკური და ენობრივი სიტუაციის შესახებაც. კერძოდ:

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ახ. წ. I-II საუკუნეებიდან მოხსენიებული აბასგების და აფსილ-აფშილების სახელების ნაწილობრივი ბგერობრივი მსგავსება თანამედროვე "აბაზა" და "აფსუა" ტერმინებთან სულაც არ არის საკმარისი საიმისოდ, რომ აბასგები და აფშილები უყოყმანოდ ჩავთვალოთ თანამედროვე აბაზა-აფხაზთა წინაპრებად, მით უმეტეს, რომ ეთნონიმთა და სატომო სახელთა მიერ სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა მიზეზთა გამო სემანტიკის ცვლა და ერთი ეთნოსიდან ან ტომიდან მეორეზე გადატანა უჩვეულო არ არის მსოფლიოს ისტორიაში ისევე, როგორც ზუსტად ერთნაირი უღერადობის სახელთა გამოყენება სხვადასხვა ეთნოსთა და ტომთა აღმნიშვნელად (შდრ., ერთი მხრივ, კავკასიის ავტოქთონი არაინდოევროპელი სომხებისა და გვიან მოსული არმენების აღმნიშვნელად ერთი და იმავე "სომეხი" სახელის გამოყენება ქართულ წყაროებში და, მეორე მხრივ, კავკასიელი ალბანელებისა და ბალკანელი ალბანელების აღნიშვნა "ალბან" ფუძით და ა.შ.).

ამ კონტექსტში საყურადღებოა ადრეფეოდალური ხანის ბერძნულ წყაროებში "აბასგია" და "აბასგოს" სახელთა ხშირი გამოყენება მთელი დასავლეთ საქართველოსა და მისი მოსახლეობის, მოგვიანებით კი სრულიად საქართველოსა და მის მცხოვრებთა აღსანიშნად. არსებითია ისიც, რომ ახ. წ. I-VI საუკუნეებში ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე დასახლებული კოლხების, ეგრების, სვანთა, ზანთა, სანთა, მისიმიანთა, სვანო-კოლხთა და სხვათა ქართველობა არავითარ ეჭვს არ აღძრავს, რასაც მხარს უჭერს ისიც, რომ უძველესი დროიდან XVI საუკუნემდე შედგენილ წერილობით წყაროებში ამ მიწაზე ფიქსირებულ არც ერთ გეოგრაფიულ სახელს არ ეძებნება დამაჯერებელი ახსნა აფხაზურ, აბაზურ, ადიღურ, ყაბარდოულ და უბიხურ ენებზე და ეს მაშინ, როცა იქვე დამოწმებული მრავალი გეოგრაფიული სახელის ქართველური წარმოშობა სრულიად უპრობლემოდ მტკიცდება. მაგალითად, უდავოდ ქართველური წარმოშობისაა შემდეგი სახელები:

ზიგანა//ზიგანევი//ზიგანეოსი//სიგანეი — დასტურდება ახ. წ. I საუკუნიდან. შდრ. ქართული **ზეგანი**;

მოხორა//მუხორისი//მუხური — დასტურდება ახ. წ. V საუკუნიდან. შდრ. მეგრ. დიალ. **მუხური** "მხარე, კუთხე";

ციბილიუმი//ციბილი//წაბალი//წებელი — დასტურდება 554 წლიდან. შდრ. წაბლის აღმნიშვნელი წინარექართველური *წაბალ-ი ფუძე;

ფუსტა — დასტურდება 62 წლიდან. შდრ. სვანური ჯგუფის დიალექტთა **ფუსდ** — "უზენაესი, უფალი" და ანალოგიური შინაარსის მქონე ტოპონიმები საქართველოს სხვა რეგიონებიდან: შემოქმედი, ღვთაება და სხვ.;

ცხუმი//ცხომი — დასტურდება VIII საუკუნიდან, თუმც შექმნილი უნდა იყოს გაცილებით უფრო ადრე. შდრ. სვანური ჯგუფის დიალექტთა **ცხუმი//ცხვი** "რცხილა" და ამავე მოდელის ოიკონიმები საქართველოს სხვა რაიონებში: **ჭანდარი** (გურჯაანის რ.), **თელა** (ლაგოდეხის რ.), **დგნალი** (დუშეთის რ.), **სარო** (ასპინძის რ.), **ცხემლა** (აჭარაში), **ყუმური** "ტყემალი" (ვანის რ. მეგრ. დიალექტიდან), **იელი** (მესტიის რ.), **ცხაცხუ//ცაცხვი** (ზუგდიდის რ.), **ტევარჩელი** "ყოჩივარდა" (მეგრ. დიალექტიდან), **გაგრა** "კაკალი" (სვანური დიალექტებიდან) და ა.შ.

ამგვარი ენობრივი მასალა ადასტურებს, რომ თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ახ.წ. I საუკუნიდან VII საუკუნემდე ქართველები ცხოვრობდნენ და ისინი ქართველურ ენა-კილოებზე (ჯერ წინარექართველურ ენაზე, შემდგომ კი მეგრულ-სვანურ კილოებზე) მეტყველებდნენ. რაც შეეხება სხვა ეთნიკურ ელემენტს, ამ პერიოდში, განსაკუთრებით ახ. წ. დასაწყისში აქვე მდებარე რამდენიმე ქალაქ-კოლონიაში ბინადრობდა ბერძნული მოსახლეობაც, რომელიც, ჩვენი აზრით, სერიოზულად ვერ ცვლიდა რეგიონის ეთნიკურ და ენობრივ სიტუაციას კოლონისტთა რიცხოვრივი სიმცირის გამო. ჩვენ ვერ ვიზიარებთ იმ მოსაზრებას, თითქოს ბერძნული კოლონიების ზეგავლენით არა მარტო ამ რეგიონში, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოში ბერძნული ენა იყო გაბატონებული, ვინაიდან ბერძნული ქალაქ-კოლონიების მოსახლეობა ჯამში ალბათ არ შეადგენდა მთელი მოსახლეობის იმდენად დიდ წილს, რომ ბერძნული ენა გაბატონებულიყო. შდრ. არაბობისა და მონღოლობის დროს საქართველოში ენობრივი სიტუაცია პრაქტიკულად თითქმის არ შეცვლილა, ხოლო ისეთმა ტოტალიტარულმა იმპერიამ, როგორც რუსეთი იყო, და რომელიც ასიმილირების ოსტატურად დაგვიმოდ პოლიტიკას ახორციელებდა, 200 წლის განმავლობაში მაინცდამაინც დიდ წარმატებას ვერ მიაღწია რუსული ენის ქართველ ხალხში მასობრივად დანერგვის თვალსაზრისით. მით უფრო გაუჭირდებოდათ მცირერიცხოვან ბერძენ კოლონისტებს ამგვარი ამოცანის წარმატებით გადაჭრა ამ მიმართულებით.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისის ვითარების აღსადგენად მნიშვნელოვანია ლეონტი მროველის ცნობები, რომელიც საკმაოდ ყურადღებით ეკიდებოდა ენობრივ-ეთნიკური სიტუაციის აღწერას. მის მათიანეში, რომელიც აღწერს საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან ახ. წ. VI საუკუნემდე, საერთოდ არ იხსენიებიან არც აფხაზები და არც მათი ენა, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მიწაზე დასახლებულია ერთადერთი ეთნიკური ელემენტი — **ეგრები//მეგრები**, ანუ დასავლურქართული მოსახლეობა, რაც მეტად ანგარიშგამასაწყვეი ფაქტია. ამით დასტურდება ის მოსაზრება, რომ აფხაზთა წინაპრები აქ მხოლოდ გვიან შუა საუკუნეებში გამოჩნდნენ. ამავე დასკვნას განამტკიცებს VI საუკუნის ავტორის, აგათია სქოლასტიკოსის ცნობა, რომლის თანახმადაც, მისიმიანები (მუშვანები, ანუ სვანები) და აფსილები სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობდნენ (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 188). ერთი შეხედვით, აქ თითქოს ბირდაბირი მითითებაა იმაზე, რომ აფსილებს ქართველთაგან (სვანთაგან) განსხვავებული ენა ჰქონიათ, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ ამ ცნობაში გამოყენებული ბერძნული სიტყვა "**გლოტტა//გლოსა**" მრავალმნიშვნელობიანია და აღნიშნავს: 1. მეტყველების უნარს; 2. კონკრეტულ ენას (ბერძნული ენა,

ლათინური ენა, სპარსული ენა...); 3. კონკრეტული ენის დიალექტს, კილოს; 4. სამეტყველო სტილს. ამის გამო და იმიტომაც, რომ იმავე დროისა თუ ადრინდელ წყაროებში ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრები არ ჩანან თანამედროვე აფხაზეთის მიწაზე და არც ტოპონიმია ადასტურებს ამგვარ ფაქტს, აგათიას ცნობა უნდა გავიგოთ მხოლოდ ასე: მისიმიანები (მუშვან-სვანები) და აფშილები მეტყველებდნენ ერთი და იმავე ენის სხვადასხვა კილოზე. გავიხსენოთ, რომ გაცილებით ადრე სხვა ბერძენი ავტორებიც არ იცნობენ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სხვა ეთნიკურ ელემენტს, გარდა ქართულისა და ზოგი მათგანი, მაგალითად, აპოლონიოს როდოსელი (ძვ.წ. III ს.) კოლხთა ერთი ენის არსებობის ფაქტსაც ადასტურებს (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 167), ეს ერთი ენა კი იმ პერიოდში წინარექართველური ენა თუ იქნებოდა (წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებული საკითხების შესახებ უფრო ვრცლად იხ.: თ. გვანცელაძე, 2008; ნარკვევები, 2007).

დამოწმებული ლიტერატურა

ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997 - Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия, историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до 30-х годов XX века. Тб., 1997.

თ. გვანცელაძე, 2008 - თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები. ძირითადი პრობლემები. თბ., 2008.

ბ. მარი, 1936 - Н.Я. Марр, О языке и истории абхазов. Ленинград, 1936. ნარკვევები, 2007 - ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან; აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქრისტიანობამდელი ეპოქა, ქუთაისი, 2005.

ივ. ჯავახიშვილი, 1950 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, წიგნი პირველი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1950.

ს. ჯანაშია, 1940 - ს. ჯანაშია, ჩერქეზული (ადიღეური) ელემენტი საქართველოს ტოპონიმიაში (ისტორიული პრობლემები ქართული ონომასტიკონის სინათლეზე. I), სსრკ მეცნ. აკად. საქართველოს ფილიალის მოამბე, ტ. I, № 8, 1940.

TEIMURAZ GVANTSELADZE

WHICH LANGUAGE WAS SPOKEN ON THE LAND OF PRESENT-DAY ABKHAZIA TILL THE 7TH C. A.D.?

On the territory of present Abkhazia the names "Apxazeti/Abkhazia", "ApsnY", "Apsua", "Apxazi", "Apsil/apšil", "Abasg" or **not one** similar tribe, ethnical and geographical names **are not absolutely attested in no one written sources** created till A.D. Accordingly, there is an objective ground to confirm, that the ancestors of the present Abkhazians **were not autochthons**. This suggestion is also supported by

the fact, that the Abkhaz people is the **only ethnos** among the Abkhaz-Adyghian or North-West Caucasian peoples, who lives on this side of the Caucasus range, separately from close-related ethnoses.

The issues of ethnical personality and the speech language of Abasgians and Apshils living on the part of territory of the present Abkhazia since the 1st-2nd cc. A.D., cause a serious discussion among researchers. The researchers who consider Abasgians and Apshils to be the ancestors of the present Abkhazians, base on linguistically **unpersuasive** etymologies of one little part of geographical names and **phonetical similarity** of "Abasg", "Apshil" stems with "Abaza" and "Apsua" ethnonyms, which is not sufficient for confirming the identity of these four names. The more, changing of semantics (meaning) by ethnonyms in different epoch and transferring from one ethnos to another are natural in the world's practice, like the using of names of similar pronouncing for denoting different ethnoses. From this viewpoint the fact is noteworthy, that usage of the names "Abasg" and "Abasgia" for denoting Georgian and Georgia (in whole part of it) is not rare in the Greek sources of early-feodal period and Georgianness of Colchians, Zans, Svans, Myssimians, Svano-Colchians and other tribes living on the territory of present Abkhazia, is beyond doubt, which is supported by the fact, that among the geographical names represented in the sources created since the old time till the 7th c. A.D., **not one name** can be explained convincingly either in Abkhaz or Abaza, though it is not difficult to confirm the Georgian origin of many geographical names.

E.g.: it is not persuasive to declare the following toponyms and hidronyms as Abkhaz or Abaza names: **Akampsis/ Akampseion, Zigana/Siganei, Lagumpsa** and others. Neither of these names are Abkhaz, Abaza and Circassian. Among these names some are Greek (**Akampsis**), some are clear Kartvelian (**Zigana/Siganei** is the same as Georgian **Zegan-i** "plato"). Also Kartvelian names are: **Mokhora/Moxiris** or **Muxur-i; Tsbilium/Tsbil** or **C'ebel-i** "chestnut"; **Pusta** ;Cxumi, etc. This data confirms, that Georgians lived on the land of present Abkhazia till the 7th c. A.D. and they spoke Kartvelian language and dialects.

The latter conclusion is confirmed by Leonti Mroveli's information, in which ancestors of the present Abkhazians and their language **are not absolutely mentioned**, which does not seem to be casual. This conclusion can not be annulled by Agathias Scholastic' (6th c.) information, according to which the Myssimians (i.e. Mushwans or Svans) and Apshils spoke different languages - the point is not that the word "**glōssa**" used in this information, has many meanings and denotes:

1. speech ability;
2. a concrete language;
3. a dialect or a sub-dialect of a concrete language;
4. style.

Thus, Agathias information is obscure and it must not be understood as if the Myssimians and Apshils were of different nation and had different language. In the context of above mentioned material it is better to understand this information as thus: the Myssimians and Apshils spoke different sub-dialects.

თამარ ბობოლაძე

სასაუბრო ენა ქართულ კაბიობრაფიულ კვლევებში

(„შუშანიკის წამება“, „წამება ცხრათა ძმათა კოლაელთა“, „წმ. ნინოს ცხოვრება“)

მეტრთა შემოსევებისა თუ ქვეყნის ძნელბედობის მიზეზებით I-IV საუკუნეების ლიტერატურულ ძეგლებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ადრეული პერიოდის ჰაგიოგრაფიული ძეგლები („შუშანიკის წამება“, „წამება ცხრათა ძმათა კოლაელთა“, „წმ. ნინოს ცხოვრება“) კი, რომლებიც ქრისტიანობის გავრცელების დასაწყისისა (IV ს.) და მისი დაცვისათვის ბრძოლის პერიოდებს (IV-V ს.) ასახავს, IX-XI საუკუნეების ხელნაწერების სახითაა შემორჩენილი.

სასაუბრო ენა აუცილებლად არ გულისხმობს ზეპირთან ერთად წერითი მეტყველების ცოდნას. იგი ცოცხალი ფენომენია და მხატვრულ ტექსტში ძირითადად დიალოგებში, მონოლოგებსა თუ ავტორის მიმართებაში მოჩანს. ამ თვალსაზრისით რაიმე მინიშნება არ არსებობს, გავერკვეთ პერსონაჟების სასაუბრო ენის სპეციფიკაში, რამდენადაც ტექსტი ქართულია და ქართველი ავტორის ენაზე დაწერილი. ზემოდასახელებული უძველესი (შინაარსობრივი თვალსაზრისით) ტექსტების ავტორები (ი. ხუცესი, უცნობი ავტორი, ლ. მროველი) ძირითადად ცდილობენ მკითხველის ყურადღება მიაპყრონ მოწამის საქმიანობას, მის ღვაწლს და მხოლოდ აქა-იქ თუ გაიღვებებს ჩვენთვის მნიშვნელოვანი ფრაზა. ეს შეიძლება გამოწვეული იყოს ორი მიზეზით: 1. ავტორისათვის იგი არაა მნიშვნელოვანი, 2. ნაწარმოების პერსონაჟების მკითხველისათვის უკეთ წარმოჩენის მიზნით.

ხუცესის „შუშანიკის წამებაში“ ავტორი მსჯელობს ქართლში, ჰერეთის საპიტიახშოში, V საუკუნეში მომხდარ მოვლენებზე და ძირითადად ეხება მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენელთა ყოფა-ცხოვრებას.

„იაკობის დიალოგები არაჩვეულებრივად ცოცხალია. მოსაუბრენი ერთმანეთს ელაპარაკებიან თავისუფლად, ეკითხებიან, პასუხობენ, ყველა სიტყვა კავშირშია ერთმანეთთან, იგრძნობა მოსაუბრეში შინაგანი აზრობრივი ასოციაციები. ამავე დროს, ყოველ ამ საუბარს, ისევე როგორც სიცოცხლეში, მოაქვს უზარმაზარი ინფორმაცია“ (ნ. ჯანაშია, 1980, გვ. 243). ამასვე ხშირად იმეორებენ სხვა მკვლევარნიც. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ამავე ნაწარმოების სომხურ რედაქციებში ეს თითქმის ნაკლებად იგრძნობა.

ნაწარმოებში მოქმედებენ ქართველნიც, ეროვნებით სომეხნიც (შუშანიკი), სპარსელნიც (სპარსი კაცი, სპარსი მოგვი დედაკაცი). არსადაა მინიშნებული, რა ენაზე იყო დაწერილი „ევანგელე“, „წმინდანი წიგნი მოწამეთანი“, „ფსალმუნნი“ (ამის გარკვევა შემდგომ მკვლევართა ნააზრევში გვხვდება). სპარსი რა ენაზე ესაუბრება შუშანიკსა თუ ვარსქენს, სავარაუდოდ, ქართულად. სპარსი მოგვი დედაკაცი ავადმყოფობისაგან განკურნებას შუშანიკს ორივესათვის გასაგებ ენაზე ქართულად სთხოვს. ყოველ შემთხვევაში ეს არ მოჩანს ნაწარმოებში. სავარაუდოდ კი შეიძლება ითქვას, რომ „შუშანიკის წამების“ პერსონაჟები კარგად ლავირებდნენ უახლოეს აღმოსავლეთის ქვეყნებში; მშობლიურის გარდა იცოდნენ სომხურიც, სპარსულიც.

უცნობი ავტორის თხზულება „წამება ცხრათა ძმათა კოლაელთა“ („წამებაი ყრმათა წმიდათა, რიცხვით ცხრათა“), მკვლევართა ვარაუდით, VI საუკუნეში (ზოგან IV საუკუნეში) მომხდარ მოვლენებს ასახავს. და თუმცა დასაწყისი წამებისა ზღაპრული ფორმულით („იყო სოფელი ერთი“) იწყება, იგი რეალურ ისტორიას გადმოგვცემს: „და იყო უმრავლესი ერთი სოფლისაი მის წარმართა კერპთამსახური და უმცროსი ესე ქრისტიანი, ღმრთისმსახური“ (ქართული პროზა, 1982, გვ. 183). ნაწარმოებში საუბრობენ ღმრთისმსახურნი (მღვდელი), სხვადასხვა სოციალური ფენის ყრმანი, მათი მშობლები და მთავარი. არსადაა მინიშნება მოსაუბრეთა, მოქმედ პერსონაჟთა სასაუბრო ენაზე. ყველაფრის თხრობა ქართველი ავტორის მიერ ბუნებრივად მიმდინარეობს.

გამონაკლისს საანალიზოდ შერჩეული ტექსტებიდან ისევ „წმ. ნინოს ცხოვრება“ წარმოადგენს. აღნიშნული ნაწარმოები ეხება ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველში და მოგვითხრობს წმ. ნინოს ცხოვრების გზაზე. რამდენადაც თავად ტექსტი, რომელსაც ჩვენ ვეყრდნობით, არის არა უძველესი, არამედ ლეონტი მროველიც ტექსტს (VII საუკუნეში უფრო ძველი წყაროების საფუძველზე შექმნილი ტექსტების IX საუკუნეში ლიტერატურული გამოლიანების შედეგად), რასაც „მოქცევაი ქართლისაი“ ეწოდა და შეტანილი იქნა XI საუკუნეში „ქართლის ცხოვრებაში“. ლეონტი მროველი იყენებს რა „მოქცევაი ქართლისაის“ ტექსტებს, დაწერილებით მოუთხრობს მკითხველს წმ. ნინოს წარმოშობაზე, ბავშვობასა და შემდგომ ქრისტიანულ ღვაწლზე.

სწორედ ლეონტი მროველთან ვხვდებით პირველად ცნობას ქართული მწიგნობრობის დადგენის შესახებ: „და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლისა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული, და აღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“ (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 58).

სწორედ ლ. მროველთან გვხვდება ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მირიანმა „შეიყვარანა ქართველნი, და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავლა ენა ქართული“ (იქვე, გვ. 59) და თუმცა მკვლევარნი ნაკლებსარწმუნოდ მიიჩნევენ ამ ფაქტს, ჩვენ ვიყენებთ მას, როგორც ტექსტის ნაწილს, რომლის ანალიზსაც ვაწარმოებთ. ტექსტში დაცული ცნობით, „ხოლო მირიან მეფეთა ჰმატა კეთილსა ქართველთა, სადა მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოით, ასული ოლიდოტოსი, სახელით ნანა“ (იქვე).

ტექსტის მიხედვით, მირიანი ფლობს სპარსულ ენას (შემდგომში ივიწყებს), ქართულს და ბერძნულს. ნანაც (ბერძნულის გარდა) სავარაუდოდ ლაპარაკობს ქართულად.

წმ. ნინოს ისტორია, რომელიც მოთხრობილია ტექსტში, ჩაწერილია „უამსა აღსრულებისა მისისა, რომელი აღწერა მორწმუნემან დედოფალმან სალომე უჯარმელმან, ძის ცოლმან მირიან მეფისამან, ასულმან თრდატ სომეხთა მეფისამან“ (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 64).

აღმწერი, სავარაუდოდ, უნდა ფლობდეს სომხურსა და ქართულს, რადგან ტექსტი ქართულ ენაზე უნდა იყოს დაწერილი.

ნინოს მშობლები ზაბილონი და სოსანა კაბადუკიელი არიან. ტექსტში მოთხრობილია ამბავი ზაბილონის მიერ ბრანჯთა დამარცხების, დატყვევებისა და ქრისტიანად მოქცევისა.

თორმეტ წლამდე ნინო მშობლებთან იზრდებოდა, შემდგომ კი იგი ბატონიარქის გადაწყვეტილებით მსახურებს ნიაფორს, სომეხსა დევნილსა. აქ ისწავლა ნინომ სომხურიც, ბერძნულის გარდა. „ხოლო წმინდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას" (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 73).

აქვე ნინოს ფარავნის ტბასთან ჰქონდა ხილვა, როდესაც მას მოევლინა კაცი, რომელმაც მისცა დაბეჭდილი წიგნი. ამაზე ნინომ „იწყო ტირილი და ვედრებად მისა: — უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და უმეცარი, და არცა ვიცი ენა (ხაზი ჩვენია — თ.გ.), ვითარ მოვიდე უცხოთა ქვეყანასა და უცხოთა ნათესავთა თანა?!" (იქვე).

მაშინ „კაცმან განუხსნა წიგნი იგი და მისცა კითხვად. და წერილ იყო **პრომელებერ** და ბეჭედი იყო იესოსი. დაწერილი იყვნენ წიგნსა მას შინა ათნი სიტყვანი" (იქვე, გვ. 74).

სიტყვა „პრომელებერ", ბუნებრივია, უნდა ნიშნავდეს „რომაულად", მაგრამ რა ენა იყო რომის იმპერიაში? როგორც ცნობილია, იმპერიის ეპოქა იყოფა სამ პერიოდად: პრინციპატი (ძვ. წ. 27 - ახ. წ. 193), კრიზისის ხანა (193-284), დომინატი (284-476)" (ქსე, 1984, გვ. 435). ამ პერიოდისათვის, ანუ დომინატის დროს, ძლიერდება დოკლეტიანი, რომელიც ყოფს ტეტრარქებად სახელმწიფოს და მათ სათავეში კეისრებს ჩაუყენებს. კონსტანტინე I-მა (306-337) აღადგინა იმპერიის ერთიანობა, მაგრამ შეინარჩუნა ტერიტორიის დაყოფა 4 პრეფექტურად (თითოეული კი იყოფოდა 12 დიოცეზად), ამ პერიოდიდან კი იმპერატორის ხელისუფლების ძირითად დასაყრდენად იქცევა ქრისტიანობა: სატახტო ქალაქიც გადადის ბიზანტიონში და მას კონსტანტინეპოლი ეწოდება. აღნიშნულ ეპოქაში კაპადოკიაშიც ბერძნულის ენა უნდა დომინირებდეს. ამიტომ, ჩვენი აზრით, „პრომაულად" დაწერილი წერილი ბერძნულ ენაზეა, რაც ნინომ იცოდა. მაგრამ მან არ იცოდა ქართული ენა, რაზედაც თავად ტექსტიც მიგვანიშნებს.

მცხეთაში, კერპების მსხვერვის შემდეგ, ნინოსთან მოდის სეფექალი, სახელით შრომანა: „და იხილა იგი (ნინო) ხესა მას ქვეშე, განკვირდა და მოიყვანა **ბერძნულად** მეტყველი დედაკაცი და ჰკითხა გზა მისი" (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 78).

ამის შემდეგ ნინო ცდილობს დაიოკოს დიდი ხნის ცნობისწადილი და შეიტყოს სად მდებარეობს უფლის კვართი. ამიტომ „და მრავალგზის მოვიდის უბანსა ურიათასა **ენისათვის ებრაულისა** და გამოძიებისათვის კვართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა იერუსალიმს ნიაფორისაგან, ვითარმედ — კვართი უფლისა, მცხეთელთ წაულიაო" (იქვე, გვ. 79).

ნინო აქ იბოვის ებრაელ მღვდელს აბიათარსა და მის ასულს სიდონის გააქრისტიანებს, ჩაიდენს სასწაულებს. აბიათარ მღვდლის მონათბრობიდან ჩანს, რომ „იწყო სიტყვად საუკუნითაგან და წიგნთა ჩვენთა ზეპირით აღმოიტყოდა და განმიმარტებდა" (იქვე, გვ. 81). აშკარაა, ნინო ძველი აღქმის წიგნებსაც იცნობდა კარგად.

ნინო, აბიათარი ქადაგებენ ქრისტეს სჯულს: „აბიათარ მღვდელი, ახალი იგი პავლე, რომელი უშიშრად და დაუცხრობლად ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა, რომელი ფრიად მეცნიერ იყო ძველისა სჯულისა და ახალი ესე სჯული ესწავლა წმიდისა ნინოსგან" (იქვე, გვ. 85).

დედოფალ ნანას განკურნების შემდეგ მირიან მეფე დაინტერესდა ქრისტეს რჯულით „და მრავალგზის ჰკითხავენ ჰურიაყოფილსა მის აბიათარს ძველთა და ახალთა წიგნისა, და იგი აუწყებდა ყოველსა და წიგნი, რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა **ნებროთისი** და მასცა წიგნსა შინა იპოვა წერილი ესრეთ" (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 87). ამჟამად, მირიანს ესმოდა ებრაული ენაც, რაზედაც მას უნდა წაეკითხა ძველი და ახალი აღქმის წიგნები და ნებროთის წიგნიც.

დიალოგი მირიანსა და ნინოს შორის რა ენაზე მიმდინარეობს, არ ჩანს ტექსტიდან, მაგრამ დიალოგის მაღალმხატვრულობა მიგვანიშნებს, რომ იგი ორივესთვის გასაგებ ენაზე მიმდინარეობდა: ან ბერძნულად, ან ებრაულად, ან ქართულად.

კონსტანტინეს მიმართ მირიანის გაგზავნილი მოციქულები სწორედ ნინოს წიგნს (წერილს) წაიღებენ, რათა გამოგზავნონ მღვდელნი ნათლისღებისათვის. ქართლის მოსახლეობის მონათვლა მცხეთაში საბერძნეთიდან მოსული ეპისკოპოსების ხელით ხდება.

ამის შემდგომ ტექსტში სასაუბრო ენის შესახებ მასალას ვერ ვხვდებით, გარდა ერთი მინიშნებისა, რომ ჰრომიდან მოვიდა წმინდა პატრიარქის წერილი და ბრანჯი დიაკონი, რომელსაც ჰქონდა ბრანჯთა მეფის წერილი ნინოსთან, რაც, სავარაუდოდ, ბერძნულ ენაზე უნდა ყოფილიყო დაწერილი. სიკვდილის წინ ნინო მიმართავს სალომე უჯარმელსა და პეროქავრი სივნიელს, რომ „მოიხვენით საწერელნი და დაწერეთ გლახაკი და უღები ცხოვრება ჩემი, რათა უწყოდინა შვილთაცა თქვენთა სარწმუნოება თქვენი" (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 107).

ჩვენი აზრით, შეუძლებელი იყო ქართული ენის გარდა სხვა რომელიმე ენაზე გაკეთებულიყო ჩანაწერები სამომავლოდ გაქრისტიანებული ქართველებისათვის.

„წმ. ნინოს ცხოვრება", რომელიც ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრების" რედაქციის მიხედვით გაანალიზებულ იქნა ჩვენ მიერ, ცხადყოფს, თუ რა ენაზე საუბრობდა წმ. ნინო, მირიანი, ნანა, აბიათარ (პავლე) მღვდელი, სიღონია, სალომე უჯარმელი და სხვა.

XI საუკუნის ძეგლში სწორედ ენაზე მახვილდება ავტორის ყურადღება, რაც მეტ დამაჯერებლობას აძლევს წარსული ამბის თხრობას ლ. მროველის თანამედროვეთათვის. ჩვენთვის კი ამჟამად ხდება, რომ სასაუბრო ენა, რომელიც წმ. ნინოს ცხოვრებაშია მოხმობილი, ძირითადად ქართულია, რაც თავად მეფე მირიანის პოლიტიკიდანაც გამომდინარეობდა. ამავდროულად იგი მიგვანიშნებს მცხეთასა და, საერთოდ. ქართლში, მცხოვრებთან ენობრივ მრავალფეროვნებაზეც (სომხური, ბერძნული, ებრაული, სპარსული).

აღნიშნული საკითხის კვლევა ამ მცირე ნაშრომით არ დასრულებულა. სავარაუდოა, სწორედ გვიანდელი პერიოდის აგიოგრაფიულ ტექსტებშია საძიებელი ბევრი რამ ქართული სასაუბრო ენის ისტორიის შესახებ ადრინდელ საუკუნეებში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ჯანაშია, 1980 - ნ. ჯანაშია, შუშანიკის წამება, თბ., 1980.
 ქართული პროზა, წიგნი I, თბ., 1982.
 ქართული მწერლობა", ტ. I, თბ., 1987.
 ქსე, 1984 - ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1984.

TAMAR GOGOLADZE

SPOKEN LANGUAGE IN THE GEORGIAN
HAGIOGRAPHIC LITERATURE

For the reason of invasions or the other hardships of the country A.D. I-IV century literary monuments have not survived to these days. Earliest hagiographic texts (*The Passion of Shushanik*, *The Passion of the Nine Brothers of Kola* and *The Life of Saint Nino*) that feature the spread (IV c.) and the struggle for the defense of Christian faith (IV – V cc.) reached to us in 9th-11th century manuscripts.

In all the three texts discussed in this paper the language of personages of various ethnicity and different confessions (of Shushanik, of a Persian man etc) in monologues and in dialogues is Georgian that makes the text understandable and accessible to the Georgian reader. Also the people of the different social strata (king, prince, priest, servant...) speak the same language - Georgian.

However, I trace the exception that flash in *The Life of Saint Nino*, where the author describing Saint Nino's dream revelation says: "...and she opened the book and it was written in Roman the name Jesus."

კიდევ ერთხელ ყარსის ხელშეკრულების შესახებ

ყარსის ხელშეკრულების შესახებ არაერთი აკადემიური გამოკვლევა გამოქვეყნდა¹. მიუხედავად ამისა, დღეს მაინც არაჩანსადი აუციტაჟი ამ ხელშეკრულების შესახებ, ამიტომ წარმოდგენილ ნაშრომში დამატებით გავანალიზებთ ამ არალეგიტიმური ხელშეკრულების რამდენიმე ასპექტი.

წინასწარვე მინდა აღვნიშნო: საქართველო ნორმალური სახელმწიფო რომ ყოფილიყო, ყარსის ხელშეკრულება დიდი ხნის დენონსირებული იქნებოდა. 1921 წლის თებერვალში რუსეთის საბჭოთა იმპერიამ იარადის ძალით დაამხო საქართველოს დემოკრეტიული რესპუბლიკის ხელისუფლება და შექმნა არალეგიტიმური მარიონეტული მთავრობა. ამ უკანონო რეჟიმის მიერ საქართველოს სახელით დადებული ყველა ხელშეკრულება სრულიად არაკანონიერი; არალეგიტიმურია ყარსის ხელშეკრულებაც, ვინაიდან ეს ხელშეკრულება თურქეთთან დადო არა ქართველი ხალხის მიერ არჩეულმა კანონიერმა ხელისუფლებამ, არამედ უცხო ქვეყნის მორჩილმა მარიონეტულმა რეჟიმმა - სახელმწიფო გადატრიალების გზით მოსულმა მოძალადე ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ². 1992 წელს ყარსის ხელშეკრულების ვადის გაგრძელებას ხელი მოაწერა ასევე უკანონო რეჟიმმა - ე. შევარდნაძის ხუნტამ, რომელიც სამხედრო გადატრიალების გზით საქართველოს მთავრობად დასვა რუსეთის იმპერიამ 1992 წელს. შდრ., საქართველოს პარლამენტის 2004 წლის 11 მარტის დადგენილებით, საქართველოს პარლამენტმა დეგნილობაში მყოფი საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო - დეგნილობაში მყოფი ზვიად გამსახურდიას კანონიერი ხელისუფლება - 1995 წლამდე ლეგიტიმურ ორგანოდ აღიარა.

უფრო ვრცლად უახლესი ისტორიიდან:

1920 წლის 7 მაისს რუსეთმა დადო სამშვიდობო ხელშეკრულება საქართველოს დემოკრეტიულ რესპუბლიკასთან. ამავე დროს რუსეთი თურქეთს გაურიგდა: 1920 წლის 14 აგვისტოს ლენინმა მოსკოვში ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ბაქირ სამი ბეის აღუთქვა: *“უეჭველია, უახლოეს დროში მოიხებნება მიზეზი სომხეთსა და საქართველოში ჩვენი შესვლისა”*...

პარალელურად, მე-11 არმიის სარდალი გეკერი 1920 წლის დეკემბერში საილუმლო მოხსენებაში წერდა, რომ საქართველოს ოკუპაცია მხოლოდ ოსმალეთის მხარდაჭერითაა შესაძლებელი. უფრო მეტიც, ოსმალეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი აცნობებდა მის რუს ბოლშევიკ კოლეგას, რომ ოსმალეთი ყოველნაირად მხარს დაუჭერს რუსეთს საქართველოს დაპყრობაში³.

¹ მაგ., აღსანიშნავია ვახტანგ გურულის, ტარიელ ფუტყარაძის, სიმონ კილაძის, ოთარ ზოიძისა და სხვების სამართლიანი, არგუმენტირებული და დამაჯერებელი მსჯელობა ამ საკითხის ირგვლივ. მათ მიერ მოტანილი მასალები იმდენად ნათელი და ჭეროვანია, ვფიქრობ. ყველასათვის გასაგები უნდა იყოს იგი.

² ტ. ფუტყარაძე, *“ვისგან და რატომ იწირება აჭარა”*, საზოგადოებრივ-სამეცნიერო ჟურნალი *“კარლუ-2000”*, 1997, №1, გვ. 38-41.

³ რუსეთმა ეს მხარდაჭერა კიდევაც დაუფასა თურქეთს, როდესაც იგი მუსტაფა ქემალის ამბოხებულ გამოსვლას დიდძალი იარაღით დაეხმარა

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა 1920 წლის 24 აპრილის ერთი საარქივო დოკუმენტი. ამ დოკუმენტში საუბარია იმის შესახებ, რომ თურქი ემისარი, ვინმე **მანმუდ ოლი** ეუბნებოდა ბათუმის ოლქის ინგლისელ გუბერნატორს **კუკ-კოლისს**:

“თუ ინგლისელები წავლენ აქედან, მათთვის კარგი იქნება, თუ ბათუმის ოლქს გადასცემენ მის კანონიერ მფლობელს - თურქეთს. ინგლისმა არამც და არამც არ უნდა დაუშვას აქ ქართველების შემოსვლა, მაგრამ თუ ისე მოხდა, რომ ინგლისი არასწორად მოიქცევა და აქ ქართველებს შემოუშვებს, მაშინ ჩვენ რუსები დაგვეხმარებინან. რუსეთის ბოლშევიკებთან ჩვენ კარგი ურთიერთობა გვაქვს და დარწმუნებული ვართ, რომ თუ ბოლშევიკები შემოვლენ აქ, მაშინ ჩვენ შევძლებთ ამ ისტორიული თურქული მხარეების დაბრუნებას. თურქეთი ყოველნაირად ხელს შეუწყობს რუსეთს. ჩვენ ერთი მიზნები გვაიმოძრავებს”.

მართლაც, რუსეთმა დაარღვია 1920 წლის 7 მაისს საქართველოსთან დადებული ხელშეკრულება და 1921 წლის 16 მარტს მოსკოვში თურქეთთან გააფორმა **ანტიქართული ხელშეკრულება**. ამ გარეგნობით ბოლშევიკური რუსეთისა და რევოლუციური თურქეთის ახალმა მთავრობებმა ხელახლა გადაინაწილეს კავკასია, **საქართველო კი შუაზე გაიყვეს**: საქართველოს ჩრდილო ნახევარი თბილისითურთ დაიტოვა ბოლშევიკურმა იმპერიამ, სამხრეთი ნაწილი - ახლგაზრდა თურქეთის რესპუბლიკამ, ბათუმის შემცირებული ოლქი - ნეიტრალურ ზონად, **ბათუმი კი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა**. საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების - მენშევიკების მთავრობის - ზურგს უკან დადებული ამ არასამართლებრივი დოკუმენტის გაკანონიერება სცადა საქართველოს მარიონეტულმა ბოლშევიკურმა მთავრობამ, რომელმაც, როგორც მოსკოვის სატელიტმა, იმავე წელს ყარსის ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი⁴; კერძოდ, 1921 წლის 13 ოქტომბერს ქალაქ ყარსში რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლების მარიონეტებმა - სომხეთის, აზერბაიჯანის და საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების უკანონო მთავრობებმა - **ხელშეკრულება გააფორმეს** ოსმალეთის დიდი ეროვნული ყრილობის მიერ შექმნილ მთავრობასთან

ყარსის ხელშეკრულებაზე ხელისმომწერ სუბიექტთაგან არც ერთი არ იყო თავისი ქვეყნის კანონიერი ხელისუფლება, შესაბამისად, მათ არავითარ საერთაშორისო დოკუმენტზე არ ჰქონდათ ხელმოწერის უფლება; შდრ.:

⁴ ტ. ფუტყარაძე, “ვისგან და რატომ იწირება აჭარა”, საზოგადოებრივ-სამეცნიერო უსწრისი “კარლუ-2000”, 1997, №1, გვ. 38-41; ტ. ფუტყარაძე, გეოპოლიტიკურ ინტერესთა შეჯახება საქართველოში (ბათუმი 1878, 1920, 1991, 2008), კრებული: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში: აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საქვეუწყებო დაწესებულება — საარქივო სამმართველოს მიერ აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, გამომცემლობა “შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი”, ბათუმი, 2009, გვ. 111-136. მოხსენება წაკითხულ იქნა აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო საერთაშორისო კონფერენციაზე: “რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და მისი შედეგები”, ბათუმი, 2008; ელექტრონული ვერსია იხ.: <http://www.scribd.com/doc/3809567/batumi-geostrategia>.

- საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მთავრობების სახელით მანიპულირებდნენ რუსეთის საოკუპაციო ადმინისტრაციის წარმომადგენლები;

- ოსმალეთის მხრიდან ხელშეკრულებას ხელი მოაწერა ოსმალეთის სასულთნოს შიგნით არსებულმა ერთ-ერთმა პოლიტიკურმა ორგანიზაციამ, რომელმაც 1920 წლის 23 აპრილის შემდეგ თავი სასულთნოს ერთადერთ წარმომადგენლად გამოაცხადა; შდრ.: 1921 წლის 16 მარტსაც და 13 ოქტომბერსაც იურიდიულად არსებობდა თურქეთის სასულთნო (1922 წლის 1 ნოემბრამდე); შდრ., 1924 წლის 3 მარტამდე არსებობდა ხალიფატი⁵.

ყარსის ხელშეკრულებაში აჭარის ავტონომიის შესახებ ჩანაწერი გამოკვეთილადაა გაკეთებული, კერძოდ, აქ წერია, რომ მოსახლეობა ისარგებლებს ფართო ადგილობრივი ავტონომიით, რომელიც უზრუნველყოფს თითოეული თემის კულტურულ და სარწმუნოებრივ უფლებებს და რომ მოსახლეობას მიეცემა საშუალება დაადგინოს ისეთი საადგილმამულო კანონი, რომელიც ეთანხმება მის სურვილებს.

ჩვენ თუ ამ მუხლს ჩავუღრმავრდებით, დავინახავთ, რომ აქ საუბარია კულტურულ-ადმინისტრაციულ ავტონომიაზე და არა პოლიტიკურზე; გარდა ამისა, ყარსის ხელშეკრულების რეალიზაცია ევალებოდა არა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებას, არამედ - საქართველოს მთავრობას, რამდენადაც ყარსის ხელშეკრულებაზე ხელი მოაწერეს და, შესაბამისად, მის განხორციელებაზე პასუხისმგებლობა აიღეს საქართველოს ბოლშევიკური მთავრობის წარმომადგენლებმა: შ. ელიავამ და ა. სვანიძემ. ხელმომწერებში აჭარის წარმომადგენლებს ვერ ვხვდებით.

ამ ფაქტიდან გამომდინარე, მსჯელობა სხვა ასპექტებითაც შეიძლება წარმართოთ:

- ამჟამინდელი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა არ არის ყარსის ხელშეკრულების სუბიექტი. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ თურქეთის ხელისუფლების მიერ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ჩატარებული "რეფერენდუმის" მიხედვით, აჭარასთან ერთად ავტონომია უნდა მინიჭებოდა ტაო-კლარჯეთსაც.

- ყარსის ხელშეკრულება არაფერს ავალდებულებს საქართველოს ლეგიტიმურ ხელისუფლებას; გარდა ამისა, ამ ხელშეკრულების დენონსირების უფლება აქვს საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას (და არა - აჭარის ადგილობრივ ხელისუფლებას).

შდრ.: ბათუმის მხარეს (ტაო-კლარჯეთითურთ) ავტონომიის სტატუსი მიეცა 1921 წლის 21 თებერვლის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციით. მოძალადე ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ კი 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტით მხოლოდ აჭარას მიანიჭა ავტონომიის სტატუსი.

⁵ 1921 წელს, მაშინ როცა საქართველოს კანონიერი ხელისუფლება ჯერ კიდევ საქართველოში იმყოფებოდა, თურქეთის საოკუპაციო ჯარმა დაიკავა ბათუმი და მისი ოლქი. მეზობლის ამ მუხანათობას საკადრისი პასუხი გასცა ქართულმა ეროვნულმა გვარდიამ გიორგი მაზნიაშვილის მეთაურობით. რომ არა ქართული გვარდიის გმირობა, შესაძლებელია ბათუმის ოლქის ეს ნაწილიც თურქეთს მიეტაცებინა და "დაეკანონებინა" ყარსის ხელშეკრულებით.

არც პირველ ქართულ კონსტიტუციაში და არც ბოლშევიკების მიერ გამოცემულ დეკრეტში არ არის ისეთი მუხლი, რომელიც აჭარის ავტონომიის დაცვის საერთაშორისო გარანტიებზე მიუთითებს. ასე რომ, აჭარაში ავტონომიის გარანტი პირველ რიგში საქართველოს სახელმწიფოა და არა რუსეთი თუ თურქეთი. თუკი ოდესმე გაუქმდება ეს ავტონომია, ამაში გადამწყვეტ სიტყვას იტყვის ქართველი ხალხი; საქართველოს მოსახლეობის ნების წინააღმდეგ კი ვერც თურქეთი წავა და ვერც - რუსეთი.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ: ყოველგვარ იურიდიულ საფუძველსაა მოკლებული 1992 წლის 30 ივლისს "განახლებული" "თურქეთ-საქართველოს ყარსის ხელშეკრულება", იმიტომაც, რომ 1992 წელს საქართველოს მხრიდან მასზე ხელი მოაწერა არაკანონიერმა ხუნტამ - კრემლის მიერ დასმულმა შვეარდნაძის რეჟიმმა.

მაშასადამე, დღეს ყარსის ხელშეკრულებით სპეკულაცია სრული დემაგოგია; აჭარა ყოველთვის იყო და იქნება საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და განუყოფელი ნაწილი. იგი საქართველოს "ხორცი-ხორცთაგანი და სისხლი-სისხლთაგანია". აჭარა საქართველოს სხვა კუთხეებთან ერთად თავის სიტყვას იტყვის თავისუფალი საქართველოს მშენებლობის პროცესში.

და ბოლოს:

დღეს ყველასთვის სახიფათოა საზღვრების გადასინჯვის მცდელობა, მით უმეტეს, შეარაღებული გზით.

ევროკავშირისკენ მსწრაფავი თანამედროვე თურქეთი და საქართველო სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებსა და ავტოქთონი ეთნიკური უმცირესობების უფლებების დაცვას ცივილიზებული ფორმატით ახორციელებენ; იმედია, მომავალში უფრო კონსტრუქციული გახდება ეს კეთილმეზობლობა.

ქართველ ხალხს რუსეთთანაც კეთილმეზობლობა სურს, მაგრამ რუსეთის იმპერია ვერ ეგუება რა ამიერკავკასიის შესაძლო დაკარგვას, ახალ-ახალ აგრესიებს გეგმავს საქართველოს წინააღმდეგ. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობები ცივილიზებულ ფორმას მაშინ მიიღებს, როდესაც რუსეთიც უარს იტყვის საქართველოს მიმართ, აგრესიულ პოლიტიკაზე.

არავის გეოპოლიტიკურ ამბიციებს არ უნდა შეეწიროს საქართველოს სახელმწიფო.

დამოწმებული ლიტერატურა

ს. კილაძე, 2004 - ს. კილაძე, ყარსის ხელშეკრულება, მითები და სინამდვილე, გაზ. „24 საათი“, №70, 2004.

მ. ნათელაძე, ა. დაუშვილი, 2005 - მ. ნათელაძე, ა. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბ., 2005.

სცსია - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 567, აღწ. 1, საქ. 221.

ტ. ფუტყარაძე, 1997 - ტ. ფუტყარაძე, ვისგან და რატომ იწირება აჭარა, საზოგადოებრივ-სამეცნიერო ჟურნალი „კარდუ-2000“, 1997, №1, გვ. 38-41.

ტ. ფუტყარაძე, 2008 - ტ. ფუტყარაძე, გეოპოლიტიკურ ინტერესთა შეჯახება საქართველოში: ბათუმი 1878, 1920, 1991, 2008. აჭარის დედსამშობლოსთან დაბრუნების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო საერთაშორისო კონფერენცია „რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და მისი შედეგები“, ბათუმი, 2008; <http://www.scribd.com/doc/3809567/batumi-geostrategia>

ყარსის ხელშეკრულება - აჭარა თურქეთს? გაზ. „ბათუმელები“, №7, 2008.

OTAR GOGOLISHVILI

ONCE AGAIN ON THE TREATY OF KARS

The ‘Treaty of Kars’ concluded between the Trans-Caucasian republics and the Turkish government in 1921 is unlawful as it was signed by the illegitimate authorities.

The last ‘Georgian-Turkish Treaty’ (of 1992) is also unlawful as it was signed by illegitimate putsch government – E. Shevardnadze Regime. Correspondingly, the speculation with the ‘Treaty of Kars’ is a sheer demagoguery. Achara has always been one of the most integral parts of Georgia. Posing the question of borders is always a hazardous issue, moreover, if it is carried out through military means.

Aspiring for the right of entry in the European Union both modern Turkey and Georgia carry out inter-state relationship and the defense of the rights of the autochthonic ethnic minorities through the civilized frameworks. And the mutually benevolent and constructive neighborly relationships tend to develop further in the future.

Georgian people are eager to have good neighborly relationship with Russia as well, but the Russian empire cannot get on with the idea of the possible loss of the Trans-Caucasus and plans new aggressions against Georgia. Russian-Georgian relationships can gain civilized format only after Russia abandons aggressive policy against Georgia. Georgia should not be a victim of geopolitical ambitions.

თავარ გუბერნიკი

დაკარგული სავსრისის კიებისა და პირველქმნალობის უნარჩუნების იდეა კონსტანტინე გამსახურდიას უამოქმედებაში

მეცნიერებისა და ხელოვნების დარგების განვითარებამ საუკუნეობრივმა ცვლილებებმა ერთგვარად გააუცხოვა და გააუცნაურა ადამიანი. ის სიღიადე სამყაროს მეუფეობისა და ძალმოსილების შეგრძნება, რაც თუნდაც ანტიკურ ეპოქამდე მოჰყვა კაცობრიობას, დაიკარგა. ძველი ბერძნები თავის სულსა და მთელ არსებაში ჯერ კიდევ ატარებდნენ ამ ძალმოსილების შეგრძნებას. რითაც აღსავსე იყო პირველქმნილი ადამიანი. მაგრამ ჰელიოცენტრიზმის გაბატონებამ, სამყაროს შემეცნების გზაზე გადადგმულმა მეცნიერების ნაბიჯებმა შეასუსტა ადამიანის ღირსება და ყოველივეზე აღმატებულობის გრძნობა ადამიანში.

კონსტანტინე გამსახურდიას ნაწარმოებთა მთავარი პერსონაჟების უმრავლესობა ან მატარებელია ანდაც მადიებელია ამ პირველქმნალობის ძალმოსილებისა, სინათლისა და მადლისა. და ეს პირველქმნალობა მხოლოდ სიმბოლური სახე კი არ არის გამსახურდიას შემოქმედებისათვის, არამედ ერის სულის გამთლიანებისა, მისი გამოღვიძებისა და ეროვნული ცნობიერების ფორმირების ელექსირია, რამაც უნდა უზრუნველყოს რაინდული საქართველოს გაცოცხლებისა და აღორძინების შესაძლებლობა. ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი ის არის, რომ გამსახურდიასა და მისი პერსონაჟებისათვის საქართველოს ფიზიკური არსი, თუნდაც ქართველთა არსებობა კი არ არის მთავარი, მისი სულიერი მდგომარეობა, მისი ეროვნული სახეა ყოვლისგანმსაზღვრელი. სიცოცხლე ხალხისა, რომელიც მოკლებულია ეროვნულ მახასიათებლებს, ეროვნულ ცნობიერებას, მთლიანობას, რა თქმა უნდა, არაფრისმთქმელია.

კ. გამსახურდია კარგად იცნობდა არა მარტო საქართველოს, მსოფლიო იტორიასაც და ისიც კარგად უწყოდა რომ სხვა ჩვენზე უფრო დაწინაურებულ ქვეყნებში, თაობა თაობას მოსდევდა, თაობა თაობას გადასძახებდა ზოლმე თავის ანდერძს. თაობა თაობის მხრებზე იდგამდა ფეხს, ერთ საუკუნეში დაწყებულ სოციალურს, პოლიტიკურს, რელიგიურს და არტისტულ ზრახვათ, მეორე საუკუნეში გამოუჩნდებოდნენ ზოლმე მემკვიდრენი, ერთი თაობის, ერთი გენერაციის მიერ ჩაყრილ დულაბსა და ყირს მახლობელი გენერაცია აწყობდა აგურს. ამ ხრით, ძველი საბერძნეთის, საფრანგეთის ისტორიული ცხოვრება სათეატრო დრამას ჰგავს, მოქმედება-მოქმედებას რომ მისდევს თანადათნობით და ერთი მეორის შეკრებით, გაძლიერებით, სადაც ფინალი დრამის, ლოგიკური დასკვნა ყველა აქტების.

ჩვენი ისტორიული ყოფა კი კინემატოგრაფის სენსებს მოგაგონებთ, თვალის დახამხამებაზე რომ სწყდება ერთი სურათი და მას სულ სხვა შინაარსი მოსდევს. აბა რა აქვს საერთო XII-სა და XIV საუკუნის ან XII-სა და XVII-XVIII საუკუნის ქართველების კულტურულ ყოფას? “ვარდბულბულიანსა“ და “ვეფხისტყაოსანს“. “ქაცვია მწყემსს“ და ჩახრუხადის იდეებს? იშვიათად თუ არსებულა სხვა რომელიმე კულტურული ერის ისტორიაში ასეთი უფსკრული ორ დიად ეპოქათა შორის, როგორიც იყო XII და XVII საუკუნე ჩვენს

წარსულში. ხუროთმოძღვრებას, კაზმულ ხელოვნებასა და საეკლესიო მხატვრობას რომ თავი ვანებოთ, თვით ქართული ენის განვითარებაშიაც საშინელ რეგრესს ვხედავთ“, - აღნიშნავდა კ. გამსახურდია (კ. გამსახურდია, 1967, გვ. 147).

ამჟამად, მწერალს თვალი და გონება მიუწვდებოდა საქართველოს გარდასული საუკუნეების ყველა მონაკვეთზე და ყოველივე გარდასული მოვლენების შეჯამებით სათანადო დასკვნას აკეთებდა. ალბათ, საქართველოს ისტორიასთან და მისი კულტურული სპექტრის ყველა შემცნობელისათვის განვითარების ეს არათანაბრობა თვალშისაცემია, მაგრამ როდესაც ქვეყნის ისტორიული ძნელებდობის ეპოქებს დავაკვირდებით, ისიც საკვირველად გვეჩვენება, აქამდე როგორ მოატანა ამდენი ბრძოლის გადამტანმა ქვეყანამ. მაგრამ მართლაც ფენიქსისებრ ფერფლისაგან აღდგომის ძალით იყო მადლმოსილი ქართული გენი, თორემ რამდენიმეგზის დაცემული და განადგურებული კვლავ აღორძინებას ვერ შეძლებდა საერთოდ.

„... რამდენადაც ერებს იდენტური, საერთო ორგანოები აქვსთ, იმდენად ერი საერთო ცნებას წარმოადგენს, რამდენადაც ეს ორგანოები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან თავისთავად, იმდენად ერს აქვს თავისი ინდივიდუალურობა“ (მ. წერეთელი, 1990, გვ. 203).

სწორედ ერის ამ ინდივიდუალური მახასიათებლების მაძიებელია კ. გამსახურდია და იგი თავის რომანებსა თუ ლიტერატურულ წერილებში მკვეთრად და საინტერესოდ ასახავს იმ თავისთავადობას, რომელიც ქართველ ერს, როგორც მთლიან ორგანიზმსა და ცალკეულ პიროვნებებს გააჩნიათ. სწორედ ამ ინდივიდუალურ მახასიათებლებში უნდა ვეძიოთ ქართველი ერის სიცოცხლის ხანგრძლივობისა და მისი თითქმის „მარადიულობის“ საიდუმლო. იმ პირველ დასაბამს, პირველქმნადობას, რომელიც საფუძვლად უდევს ქართველი ერის ფენომენალურ სტრუქტურას, იგი თავის თავში მოიცავს.

ვფიქრობთ, როგორც ადამიანის ემბრიონშია კოდი მისი სიცოცხლისუნარიანობისა, ასევე თითოეული ერის პირველქმნადობის უჩრდელში დევს მისი მომავლის, მისი ყოფნის ხანგრძლივობის მონაცემი და ბუნება ამ თავისივე ნაწყობების დამცველად გვევლინება მარადის. ყოველივე ეს კარგად იკითხება გამსახურდიას შემოქმედებაში, მთელ მის აზროვნებაში და სწორედ ამ პირველქმნადობის არსის წვდომისა და ერის სამომავლო სიცოცხლისუნარიანობის გზის ძიება მთელი მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა.

და არა მარტო კონსტანტინე გამსახურდია, მთელი მისი თანამედროვე მოაზროვნე თაობა იმ გზის მაძიებელია, „რომელიც ტაძრამდის მიიყვანს“, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ქართველი გმირების ნალოლიაგებ სამშობლოს „წითელი მინოტავრისაგან“ გაათავისუფლებს. თუ როგორ ეძებდა ხსნის გზას ეს თაობა, ამაზე ნათლად მეტყველებს აკ. ბაქრაძის აზრი:

„დიონისოს ღიმილის“ პროტაგონისტი კონსტანტინე სავარსამიძე მოთქვამს:

„ჩემი ცხოვრების ნახევარ გზაზე შემომალამდა, ისევ შენ გიგონებ და გეძახი - გულთმისანო ჩემო გამზრდელო.“

ეგებ შენ მასწავლო გზა, როგორ გავიდე ამ უღრანი ტყიდან. განა არ გესმის?

„გზა!“ - იძახის ადამიანი საუკუნეების ირიბ მიჯნებზე.

„გზა!“ - იძახიან მგზავრები, მეეტლეები, ვატმანები და შოფრები.

„გზა!“ - იძახიან მწერლები, მეცნიერები, ბერები და მოძღვართომოდვარნი.

მე ყველა ვნახე, მე ყველას ვკითხე და ვერავინ მასწავლა გზა.

თუმცა ჩემს წინაშე ყველა გზა ხსნილია, ყველა ასპარეზი ნაცადი, ყველა ბორკილი ისევე ტკბილი, როგორც საყვარლისაგან ნაბოძები სამაჯე, მაგრამ მაინც არ ვიცი, საით წავიდე, რადგან ყველა გზა უღევია და გაუვალა“.

...ვერც „მთვარის მოტაცების“ პერსონაჟმა თარაშ ემხვარმა მიაგნო თავის გზას, როგორც ვიცით - იგი თვლიდა, რომ იმ დროს ორი გზა იყო, სტალინისა და მუსოლინის გზა, ე.ი. ბოლშევიზმისა და მუსოლინის გზა. მაგრამ თავად აღიარებს თარაში - „მე დღემდის უგზოდ ვიხეტიალე და როგორც ხედავ, ვერც ერთს დავადექი... ორივე დახშული აღმოჩნდა ჩემთვის“.

ეს ორი მაგალითიც მკაფიოდ მოწმობს, როგორ აქტიურად იყო დასმული 20-30-იანი წლების ქართულ მწერლობაში გზადაბნეული კაცის პრობლემა, მაშინ კომუნისტური ლიტერატურული კრიტიკა ამას იმით ხსნიდა, რომ გამარჯვებულმა მუშათა კლასმა უარყო და გაანადგურა მქონებელთა და პრივილეგიებულთა კლასი.

დამარცხებული ქართული არისტოკრატის შვილებს სასოწარკვეთის, წუწუნისა და ჩივილის გარდა, სხვა აღარაფერი დარჩენოდა. ნაწილობრივ ეს მართალია, მაგრამ იგი გზადაბნეული კაცის პრობლემის ცალმხრივი გაშუქებაა. არც კონსტანტინე სავარსამიძე და არც თარაშ ემხვარი მხოლოდ კლასობრივი თვალსაზრისით არ ჩივიან უგზოობას. უგზოობის საკითხი მათ უფრო ეროვნული კუთხით აწუხებთ. თითოეულ მათგანს სურს ემსახუროს სამშობლოს, ხალხს, კუთხით აწუხებთ. თითოეულ მათგანს სურს ემსახუროს სამშობლოს, ხალხს, მაგრამ სოციალისტური იდეალის მიღება არც უნდათ და არც შეუძლიათ“ (ა. ბაქრაძე, 1990, გვ. 202).

ყოველივე აქედან გამომდინარე, ალბათ გაგვიჩნდება კითხვა: რატომ არ ძალუძთ ამ პერსონაჟებს სოციალისტური იდეალის მიღება, რატომ იბრძვიან ისინი ახალი გზისთვის და საიდან იწყება ეს გზა? ესაა უმთავრესი საკითხი იმის შესამეცნებლად, თუ რატომ იყო ასე აშკარა წინააღმდეგობა საქართველოში სოციალისტური იდეალებისადმი, და რატომ იყო, რომ თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში ჩვენი სამშობლო ყველაზე მეტად სხვათაგან გამოირჩეოდა დამოუკიდებლობის სინდრომით.

სწორედ ამ კითხვაზე პასუხის გაცემაა მთავარი კონსტანტინე გამსახურდიას ეროვნული მსოფლმხედველობის ამოსაცნობად.

იმ ფესვებს თუ ვერ მივაგნებთ, საიდანაც ამოვიზრდებით, იმ პირველას და პირველიდეს თუ ვერ ვუერთგულვებთ, საიდანაც იწყება ჩვენი ეროვნული შემეცნება, მომავლის გზას როგორ მივაგნებთ?! კონსტანტინე გამსახურდია და ბევრი მისი თანამედროვეც ნასაზრდოები იყო ამ პირველწყაროთი, ამ პირველიდეთ და მას სამშობლოს სიყვარული, პირველდედობისა და პირველმამობის მცნება ელო საფუძვლად.

ქართული სული საუკუნეთა ლაბირინთებიდანაა ამოხეთქილი და ისევ და ისევ საქართველოს დამოუკიდებლობასა და მისი მომავლის გარანტიას ითხოვს. აი, რა არის თარაშ ემხვარისა თუ კონსტანტინე სავარსამიძის მუდმივი შეჭირვებისა და გზადაბნეულობის მიზეზი. ამ ორთ არა მარტო გონებასა და აზროვნებაში, სისხლში აქვთ გამჯდარი ძველი, რაინდული საქართველოს ხატი და ნოსტალგია. მათ კარგად ესმით, რომ წინაპართა გმირობაცა და ცოდვებიც თანაბრად მოსდევთ დღესდღეობითაც და მათი ერთგულება ჰმართებთ, თორემ მამისაგან დაწყველილი ვერასოდეს გაიხარებენ. განა მამის წყევლით არაა შებოჭილი კ. სავარსამიძის ცხოვრების გზა, განა წინაპართა ცოდვებს არ

შეუბოჭავს თარაშ ემხვარი, ისევე როგორც ქვეწარმავალთაგან ლაოკონი და მისი შვილებია შებოჭილი. ქართველებისათვის გენეტიკურად კოდირებული ტრადიციის დარღვევა სიკვდილისა და უნაყოფობის უცილობელი პირობაა.

კ. გამსახურდია დასაბუთებულად გვიხსნის, რა განძი უნდა ავიღოთ წარსულიდან, რით უნდა გავამდიდროთ ეროვნული ცნობიერება და შესაბამისად განვსაზღვროთ ერის მომავალიც; არადა დროა ისეთი, რომ ბევრს თვალი სხვათა კულტურაზე, სხვათა მომავლის პროგრამებზე რჩება, მაშინ როდესაც თვით ჩვენს წარსულში დევს ჩვენივე მომავალი. კ. გამსახურდიასათვის უცხო არ არის ქართული სულის ევროპულ კულტურასთან შეზიარება, მაგრამ ეს არ უნდა მოხდეს საკუთარის უარყოფის ხარჯზე. იგი წერს: „ახალი დროის მუშაობა ორგვარია: ერთის მხრით ძველი უნივერსალურ-ჰისტორიზმის ბაირახტარნი, რომელნიც ძველ იდეათა სამყაროს ხელს არ უშვებენ, რადგან ძველის გავლენა ახალ კულტურულ ჯეჯილზე სასარგებლოდ მიაჩნიათ, მეორე პირად-მეამბოხე ახალგაზრდობა, რომელიც ერთის დაჰკვრით ლამობს ძველი კულტურული ტრადიციებისა და მათი უნივერსალ-ჰისტორიზმის განადგურებას.“

ამ ახალგაზრდობის ყურადღასებად ამბობდა რენანი: „ნუ დაგვაიწყდებათ, რომ ყოველი კონსერვატორის ველური წინაპარი რევოლუციონერი ყოფილა. იწყება მარადიული ბრძოლა მამებსა და შვილებს შორის.“

რევოლუციონერი ახალგაზრდობის ერთი ნაწილი სტოვეებს მშობლიურ პენატებს და ტრადიციულ ევროპას და კოლუმბის ქვეყანაში იშენებს სამოცსართულიან კოშკებს“.

ესაა ზოგადი შეხედულება, მაგრამ თვით საქართველოს კონკრეტული ტკივილებიც მოჰონავს კ. გამსახურდიას ლიტერატურულ წერილებში.

„ჩვენ დღეს კრიზისს განვიცდით, როგორც საქართველოს, ისე მსოფლიო მოქალაქენი.“

ჩვენი საუკუნის ახალთაობას, რაგინდ მრავალფეროვანიც არ უნდა იყოს იგი, თავისი ინდივიდუალური სულიერი სტრუქტურით და ნაშენებით ერთი რამ აერთიანებს - ეს არის უარყოფა ჩვენი თანამედროვეობისა... ის, რაც ჩვენ თაობას აერთებს, ეს არის პროტესტი გადაჭარბებულ ინტელექტუალიზმის წინააღმდეგ მიმართული. ჩვენ თუმცა მოწყვეტილნი ვიყავით უკანასკნელი წლის განმავლობაში ევროპისაგან, მაგრამ იდეები ხშირად ჰაერის ტალღას მიმოჰყვებიან. ამიტომაც ჩვენი უახლესი ლიტერატურის დერიტა დასუნთქულია იმ ზოგად ევროპული სულიერი განწყობილებებით“ (ევროპა თუ აზია, 1997, გვ. 48). რა თქმა უნდა, არც ევროპული იდეოლოგიისაკენ სწრაფვა არ არის გამსახურდიას სულიერი მრწამსის გამომხატველი, „ამერიკანიზმის... ყოველივე დევენეტაციისა და სულიერი დეგრადაციის“ გამოვლინებების შესახებ და ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ ისევ საკუთარ ძირებს სურს მიუბრუნოს მთელი ქართველობა. თარაშ ემხვარის ოდისეა სვანეთში სხვა არა არის, თუ არა ამ მესამე გზის ძიება, იმ ეთიკური თუ პატრიარქალური ეპოქის ნარჩენები, რაც სვანეთის ეგზოტიკურ ფონს ქმნიდა, თარაშ ემხვარის ფანტაზიით ხსნისა და გადარჩენის გზა იყო, მაგრამ მალე თავადაც დარწმუნდა და მკითხველიც დაგვარწმუნა „სხვა გზა და სხვა ხსნა“ არ არსებობდა, ან ახალი ცხოვრების მდინარეს უნდა შერთვოდა, ანდაც დაღუპულიყო და ეს ცხოვრება, რასაც საბჭოური ყოფა ერქვა, იმიტომ არ იყო თარაშ ემხვარისათვის და თუნდაც კ. გამსახურდიას სხვა პერსონაჟებისათვისაც მისაღები, რომ სწორედ საერთო

მდინარებას უნდა შერთვოდნენ და შეკავშირებოდნენ და თავიანთი პიროვნული, ინდივიდუალური სახე დაეკარგათ.

როდესაც მშობელი ერის ფენომენის შემეცნება სურს მწერალს, სწორედ იმ მარადისობის კარიბჭის შეღებვას ლამობს, სადაც ქართველთა უკვდავი სული თვლემს და სწამს, რომ ქართველთა პირველსამყარო, პირველქმნადობა უდავოდ შეგვადძლებინებს ჩვენივე მომავალი განსაზღვროთ: „ჩვენი ისტორიის ტრადედია იყო ჩვენი მარტოობა, თუ ისტორიაში მართლაც არსებობს ბრმა მოირა, ეს ჩვენს თავზე ახდა. ამ გაუხარებლმა მოირამ დაგვაკისრა ისეთი კულტურულ-ისტორიული ამოცანები აღმოსავლეთში, რომლის განხორციელებას ჩვენი საუკეთესო ენერგია და სისხლი შევსწირეთ. ბედმა პირში მიგვცა ფანატიკურ აღმოსავლეთს. პიონერი დასავლეთის ქრისტიანულ ცივილიზაციას, ქართველი ერი ჯვარს ეცვა ქრისტეს ჯვარისათვის და ქრისტიანული დასავლეთი ფაქტიურად არასოდეს მოგვშველებია. დასავლეთის ქრისტიანული ქვეყნებიც ებრძოდნენ აღმოსავლეთს, მაგრამ მათ მუდამ საერთო ფრონტი ჰქონდათ. ჩვენი მეფეები და მთავრები მუდამ ევროპას უხმობდნენ, მუდამ მაშველებს ეძებდნენ და გამონმაურება მხოლოდ დელიკატურ ეპისტოლეებში იხატებოდა. დღესაც მარტოა ქართული რასა“ (ევროპა თუ აზია, 1997, გვ. 128).

კ. გამსახურდიას ლიტერატურულ წერილებსა და ესეებში კარგად იკითხება, რომ ის, რაც კ. გამსახურდიას პერსონაჟებს აწუხებთ, ის, რაც მათ ეროვნულ მსოფლმხედველობას ქმნის, მწერლის სულიდან მომდინარეობს და მისი პერსონაჟების ტრაგედია თავად მწერლის ტრაგედიაა, ტრაგედია სულის, სამშობლოდაკარგული ადამიანისა, რომ ეძებდა ეროვნული ხსნის გზას და თვით ისტორიის ლაბირინთებიდან ამოჰქონდა ის დიდი ეროვნული სიმართლე, რამაც ჩვენი ქვეყანა დღემდის მოიყვანა და რაც მომავლის საქართველოს გადამრჩენელი უნდა გამხდარიყო.

მაინც რა და სად არის აღთქმული ქვეყანა კ. გამსახურდიასათვის, სად უნდა ვეძიოთ პერიპეტეები ამ აღთქმული ქვეყნისა? ამ საკითხზე თვით კ. გამსახურდიას წერილებიც კი გვაძლევენ პასუხს და ესაა „დაკარგული“ სულიერი სამშობლოს მოძებნა.

„სად არის სამშობლო ჩემი?“ - კითხულობს ზარატუსტრა.

„იმას ვეძებ და ვკითხულობ, ვეძებდი, ვეძებდი მარად ემს, ვეძებდი და ველარ ვპოვე. ჰოი, მარადიულო არსად, ჰოი, მარადიულო ამაოდ“.

თანამედროვე სულიც მწყურვალედ ეძიებს ამ ჰემმარიტ სამშობლოს“ (ევროპა თუ აზია, 1997, გვ. 43).

კ. გამსახურდია ამ ეროვნული ენერგიის წყაროს შორეულ, თვალუწვდენელ, არქაულ სივრცეში ეძებს: იმ დროსა და განზომილებაში, როდესაც ადამიანს პირველყოფილი მთლიანობა თან სდევდა: „სულის არქაიკა - ეს ამ წინაპართაგან შემორჩენილი დაუმორჩილებელი, ბნელი და იდუმალი ძალებია, ანუ პიროვნების მეორე „მე“ ბერძნულ მითოლოგიაში, დემონად მიჩნეული, ქრისტიანობის მიერ სატანად შერაცხული, ლიტერატურაში მეფისტოფელად სახელდებული, ადამიანური ცნობიერების მიერ უარყოფილი და ჩაძირული ფსიქიკის სიღრმეში.

ერთი მხრივ - შთაგონება, მეორე მხრივ - სწეულება (შიში და ტკივილი) გვაბრუნებს ამ მშფოთვარე ძალებთან რეალობად აღქმულ წარმოსახვასთან, ააქტივებს მათ, ააქტივებს ფიზიკურ შეგრძნებებს, აღქმას, განცდას, ლელვას“ (ს. სიგუა, 2007, გვ. 111).

კ. გამსახურდიას ეროვნული ცნობიერება უშორეს წარსულშია ფესვგადგმული და საუკუნეთა ლაბირინთებიდან ამოაქვს მას ჩვენთვის თვალშეუდგამი და ნაკლებად საწვდომი ის არქაული ცოდნა და სინამდვილე, რაც ჩვენს არსებაშიც თვლემს.

კ. გამსახურდიას პერსონაჟების პერსონოლოგიური პორტრეტის შემეცნებისას, მათ პიროვნებაში რამდენიმე შრე შეიძლება გამოვყოთ, რომელიც ამ პერსონაჟთა სრულყოფილი სახის შესაცნობადაა აუცილებელი. სწორედ ამიტომაცაა, რომ მკვლევარი ს. სიგუა გამსახურდიას პერსონაჟებს მხოლოდ ერთი რაკურსით კი არ წარმოგვიდგენს, არამედ მითოლოგიურ სპექტრში ჰვერტს მათ არსებას და ერის ისტორიას, მის ეროვნულ პოტენციას მითოსურ ასპექტში ხსნის.

„რაც უფრო ღრმად ჩაზხედავთ ერის ფსიქიკას, ისტორიას, მის ხასიათს, მით უფრო შეიმეცნება ზოგადი, რამდენადაც საკაცობრიო მოტივები საწყისი წერტილის უსასრულო სფერული გავრცობაა. შიგნითკენ შევული სწრაფვით იძიება უძველესი მოდელი, პირველსაწყისი არქეტები: სავარსამიძე - წმ. კონსტანტინე, თარაში - ერამზუტი, დავითი ბაგრატი IV; მარიამი - გორგონა, არსაკიძე - იაკობი, თამარი - ღვთისმშობელი; დედისიმედი - აფროდიტე. გვანცა - არტემიდა, გიორგი II - ბახუსი, ვახტანგი - კიმოთე და ა.შ. ეს არის მიმსგავსების და გაიგივების სურვილი. არსი უცვლელია, მაგრამ დრო ცვალებადი, ამიტომ გმირი ვერ ეგუება თავის ეპოქას, ყველა ზედაპირიდან ცენტრისაკენ ჩაბრუნებული სხივი ერთ წერტილში ერთდება.“

... თარაშის ცხოვრების გზას განსაზღვრავს მისი სულიერი არქეტები ერამზუტე ემხვარი, რუსთა ხელმწიფის მოძულე, მასთან ბრძოლის მსხვერპლი... თარაშს უფრო შორეული წინაპარიცა ჰყავს - ვარდან ჰემუხვარი ... ერამზუტი მეგრულად „არამზუტუდ“ გამოითქმის. ერამზუტი ხალხური სახელის ლიტერატურული ფორმაა; მითიურ ამირანს მეგრულ ვერსიებში არამზუტუ ჰქვია.

ამგვარად, თარაშის სახის ასოციაციურ ძიებას ამირანის მითამდე მივყავართ. სვანეთში მყოფ თარაშს „ამირანის ძალი აწვება მკლავებში“. როცა ავტორმა საბოლოო განაჩენი გამოუტანა თავის გმირს, შენიშნა: „გუშინ, გუშინწინ ჰაბუკი ამირანი ეგონა თავის ბნელ გვირაბში ძალის შემნახველი“, „ჩვენს ამირანს გვირაბისათვის ვერ მიუგნია, სადაც მან ძალა შეინახა ღლევიანდელ დღისათვის“...

ისიც უნდა მოვიგონოთ, რომ „ამირანი არის მთელი საქართველო და მტრები კი ყვავ-ყორანი“ (აკაკი წერეთელი). ამირანი ძველი საქართველოს მუდმივი ტანჯვის, ჭირთა თმენისა და ბრძოლის ხატია. თარაშის სულის სიმი შორეულად მას უერთდება, რადგან მისი არსება შთანთქმულია წარსულის მიერ: ერამზუტის სახით იგი ისტორიულ საქართველოს ეტრფის, როგორც გარდასულ საუკუნეთა შვილი, მსგავსებას პოულობს ამირანთან“ (ს. სიგუა, 1989, გვ. 90-98).

თარაშის, როგორც პერსონაჟის, არქაული ძირების გახსნა მიზნობრივად უკავშირდება ჩვენს გადასაჭრელ პრობლემას - თუ რამდენად დომინირებს კ. გამსახურდიას შემოქმედებასა და მის პერსონაჟებში დაკარგული საზრისისა და პირველქმნადობის შენარჩუნების იდეა, თუ რამდენად შორეულ ფესვებს უკავშირდება თითოეული პერსონაჟის პერსონოლოგიური სახე და კიდევ ერთიც,

რამდენადაა ყოველივე ეროვნულ ცნობიერებასთან დაკავშირებული. ქართველთა ეროვნული ცნობიერება იწყება მისი მითოლოგიიდან, მისი წარსულიდან, იმ მითოსური გმირების სახე-სიმბოლოებიდან, რომელთაც თავის დროზე დიდი ზეგავლენა მოახდინეს ქართველი ერის ეროვნულ აზროვნებაზე. ისევე როგორც თარაში, გამსახურდიას სხვა პერსონაჟები და არა მარტო ქართველები, სხვა რასის წარმომადგენლებიც ასევე მითოსურ-არქაული სიმბოლიკითაა გახსნილი ს. სიგუას მიერ, მაგრამ ამ შემთხვევაში, - ჩვენ მიერ დასახული პრობლემის ასახსნელად თარაშის არქეტიპულ სახეზე დაკვირვებაც საკმარისად მივიჩნიეთ და გარკვეულად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თავად გამსახურდიას ცნობიერება იმდენადაა შეზიარებული ქართულ ზეპირსიტყვიერებას, ქართულ ეროვნულ სულს, რომ მისი პერსონაჟებიც თითქოს ამ საუკუნეთა შრეებში იბადებიან, იზრდებიან და საბოლოო სრულქმნილ სახეს კ. გამსახურდიას ნაწარმოებებში პოულობენ, ამასთან ერთად, იმდენად გაჟღენთილია პირველქმნადობისა და ეროვნული სულის ატრიბუტებით, შეუძლებელია ნაღდი ქართული და თავისთავადი სახეები არ შევიცნოთ მათში და საბოლოოდ იმ დასკვნამდის არ მივიდეთ, რომ საქართველოს დაკარგული საზრისის აღდგენა ასევე მის მსოფლმხედველობაში, მის ეროვნულ ძალმოსილებაში უნდა მოხდეს.

დაკარგული საზრისის, ანუ თანამედროვე ტერმინოლოგიით არაცნობიერის შრეებში ჩარჩენილი სინამდვილის შესახებ საინტერესოა კ. გუსტავ-იუნგის მოსაზრება: „არაცნობიერის კომპენსაცია კიდევ უფრო მეტად გნოსტიკურია. ფიზიკური პროცესები მითოლოგიის ენით საუბრობს. ინტელექტუალური ფორმულირება ვერასდროს შესძენს მითოსურ სურათ-ხატებს ისეთ ღრმა, გამომსახველ ძალას, როგორც ამას მითოლოგიური ენა აღწევს, რადგან ეს პროცესი პირველსახესთან არის დაკავშირებული. ამიტომ ის მხოლოდ ხატოვანი ენით შეიძლება აღიწეროს“ (კ. გუსტავ-იუნგი, 2005, გვ. 29).

როგორც თარაშ ემხვარის სიგუასეული სახის ინტერპრეტაციამ გვიჩვენა, გამსახურდიას პერსონაჟები სინთეზირებულ სახეებს ქმნიან უშორეს წარსულთან, საერთოდ, წარსულთან და თანამედროვეობასთან მიმართებაში; ამირანი - ერამხუტი - თარაში - ეს სამსახეობა ხომ ადვილად შესამეცნებელია ემხვარისა, თუმცა აქაც არ ჩერდება მწერლის წარმოსახვა და კარნუ ქალაქის გმირის, ვარდან ემხვარის სახესთან აიგივებს იგი მას. გამოდის, რომ დასახლებულ გმირთა სულიერი სახე თარაშის პიროვნებაში სხვადასხვა შრეებს ქმნის და არათუ საზოგადოებას, ხშირად თავადაც უჭირს ემხვარს საკუთარ არსებაში გარკვევა, რომელი პერსონის სახე ღომინანტობს არსებულ სიტუაციაში. მასთანაა გაიგივებული თარაშის პიროვნება. სწორედ ამიტომაა გამსახურდიას პერსონაჟები ზოგადად ძალიან რთულნი, რამდენადაც თვით მათ ძირებში დევს მრავალსახეობა, მრავალხმიანობა. პოლიფონიურ რომანს ბახტინი მრავალხმიან რომანს უწოდებს და ცნობილ მუსიკალურ ტერმინს დამოუკიდებელი, მაგრამ ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ხმების თანაარსებობის საუკეთესო გამოხატულებად მიიჩნევს...

პოლიფონიური რომანის პერსონაჟები, ბახტინის აზრით, არ წარმოადგენენ ავტორის მიერ მართვად და მანიპულირებად ობიექტებს. ჰომოფონიური ანუ ერთხმიანი რომანისაგან განსხვავებით, სადაც ავტორი დირიჟორის პულტიდან ხელმძღვანელობს პერსონაჟებით დაკომპლექტებულ ორკესტრს, პოლიფონიური რომანის მოქმედი პირები დამოუკიდებელ სუბიექტებად გვევლინებიან, მეტიც,

პოლიფონიური რომანის პერსონაჟთა ავტონომია ავტორისეულ ავტონომიას უტოლდება, პერსონაჟის ფასეული სიტყვა ავტორისეულ ფასეულ სიტყვას უთანაბრდება და ხასიათის შეცნობის უმნიშვნელოვნეს კომპონენტს წარმოადგენს.

ამრიგად, ბახტინისეული პოლიფონია გულისხმობს პერსონაჟის ხმის სრულ გათავისუფლებას ავტორის ხმის დიქტატისაგან... პოლიფონიური რომანის პერსონაჟთა თავისუფლება მხატვრული შემოქმედების ლიმიტირებულ დონეზე რეალიზდება, ანუ პერსონაჟის წარმოჩენის ავტორისეული არჩევანი თავად უბიძგებს ავტორს გარკვეული მიმართულებით მოძრაობისაკენ: არა ეს დამოუკიდებლობა და თავისუფლება ავტორის ჩანაფიქრის ნაწილია, - წერს ბახტინი, - ეს ჩანაფიქრი ერთგვარად განაწყობს გმირს თავისუფლებისაკენ (შეფარდებით თავისუფლებისაკენ, რასაკვირველია).

პოლიფონიური რომანის ანალიზის პროცესში ბახტინი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ავტორის ფენომენს. ავტორი მოიაზრება როგორც ყველა ხმის მიღმა მდგარი იდეური და მხატვრული ცენტრი“ (ლიტერატურის თეორია, 2008, გვ. 45).

მითითებული მოსაზრებიდან რომანის პოლიფონიურობის პრობლემა საინტერესოდ იხსნება და ეს პოლიფონიურობა ანუ მრავალხმიანობა, როგორც უკვე მივუთითეთ, ცალკეული პერსონაჟის მთლიანობაშიც შეიძლება ვიგრძნოთ, მით უმეტეს, როდესაც მათ პერსონას არქეტიპული ძირები გააჩნია და კიდევ უფრო მძაფრად აისახება ეს პოლიფონიურობა მაშინ, როდესაც რამდენიმე არქეტიპული ფენა შეიძლება გამოვყოთ გმირის მთლიანი სახის აღსაქმელად.

რატომ დასჭირდა მწერალს ასე მრავალშრიანი სახეების შექმნა, ერთგვარი არქეტიპული სისტემით რატომ ქმნის პერსონაჟთა სახეებს?! რა თქმა უნდა, ყოველგვ შემოთქმულის შემდეგ პასუხის გაცემა არ გაგვიჭირდება, პირველქმნადობის ძირებიდან უნდა ამოიტანოს ეროვნული სული ქართველობისა, აგრძობინოს და დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ჩვენს ეროვნულ ცნობიერებას უშორეს წარსულში აქვს ფესვები გადგმული, ეროვნული თავისუფლების იდეა სხვადასხვა ფორმითა და შინაარსით აღმოცენდება და ვითარდება შესაბამის ეპოქებში.

ძველი სულითა და ახალი არსით, დაკარგული საზრისისა და პირველადი მოდელის, პირველქმნადობის შენარჩუნების იდეა ხსნის გზასაც ნიშნავს.

ამირანის ეროვნული ძირები საუკუნეების განმავლობაში ამშვენებს ქართულ ზეპირსიტყვიერებას და გარკვეულად მისი სულის ფორმირება ეპოქათა შესაბამისად ხდება. თუ ჩვენ მიერ უკვე მითითებულ თარაშის არქეტიპული ძირების სქემას მოვიშველიებთ, თამარის ეპოქაში იგი კარნუ ქალაქის ამღები გმირი ვარდან ემხვარია... რუსეთის თვითმპყრობელობის პირობებში ეს სახე ისევ განიცდის ფორმირებას და ახალ დამპყრობელთა წინააღმდეგ მებრძოლ მეტად გამოუცნობი სახის - ილუმალ გმირად - ერამხუტ ემხვარად გვევლინება. შეიძლება ვთქვათ, რომ ემხვარების არსებაში ამირანის სისხლი მდინარებს და საბოლოოდ იგი სრულიად სრულქმნილი, მთლიანი ადამიანის, თარაშ ემხვარის სახით წარმოგვიდგება, რომელსაც მწერალი უკვე ქართველთა მარადიულ სულად მიიჩნევს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბაქრაძე, 1990 - ა. ბაქრაძე, მწერლობის მოთვინიერება, თბ., 1990.
 კ. გამსახურდია, 1967 - კ. გამსახურდია, თხზულებანი, ტ. XVIII, თბ., 1967.
 კ. გუსტავ-იუნგი, 2005 - კ. გუსტავ-იუნგი, ფსიქოლოგია და ალქიმია, თბ., 2009.
 მ. წერეთელი, 1990 - მ. წერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბ., 1990.
 ს. სიგუა, 2007 - ს. სიგუა, მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა, თბ., 2007.
 ს. სიგუა, 1989 - ს. სიგუა, კონსტანტინე გამსახურდიას პროზის სტრუქტურა, თბ., 1989.

TAMAR GUMBERIDZE

THE IDEA OF SEEKING FOR THE LOST ESSENCE AND
 PRESERVING PRIMORDIAL CREATION IN KONSTANTINE
 GAMSAKHURDIAS WRITINGS

The idea of seeking for the lost essence and preserving primordial creation is one of the main questions in K.Gamsakhurdia's fiction.

According to the Georgian view the destruction of genetically coded traditions is the necessary condition for death. However, the idea of physical death does not mean perishing of a person. Georgia as a country of the deep past provides an amazing example of preserving primordial creation being realized in the national worldview convincing us in the real perfection of the idea of freedom and eternal comeback.

With old spirit and new essence, the idea of the lost essence and the prime model and of preserving the primordial creation also means the way to salvation.

**იუსუფელის (ისტორიული ტაოს)
ქართულენოვან სოფელთა პინო-ლინგვისტური
მიმოხილვა - I
ჯევად (Bıçakçılar)**

გამოკვლევა ეძღვნება ჯევადს თემში (ბასილიკარში) ჩვენი ერთ-ერთი პირველი მასპინძლის, ბატონი ზულქიფლ ქეჩეჯის (ყაჯრიშვილის) ხსოვნას, რომელიც 2008 წელს ტრაგიკულად დაიღუპა.

ჯევად (სოფელთა ჯგუფი) ისტორიულ ტაოში, პარხლისწყლის ხეობაში მდებარეობს. პარხლისწყლის სათავე პონტოს მთებშია. პარხლისწყლის ხეობის სოფელთა შორის დღემდე ქართულად მეტყვევლია ჯევადს ხევში არსებული სამი თემი: ჯევად, ქობად და ბალხი (თითოეულში რამდენიმე პატარა სოფელი შედის).

ქართული წყაროების მიხედვით, ტაოს ეს ნაწილი კავკასიძეთა სამფლობელოდ ითვლებოდა: "კავკასისძე მისითა მამულითა: პარხალი მისითა შესავლითა და აზნაურის შვილებითა საყმო სამწყსოთი..." (ბაქრაძე, 1987, გვ. 75-76). ეპარქიულად იყო "იშხნელის სამწყსო: გურჯიბოლახს აქეთ, სულა თორთომი, ტაოს ქვემოთი არტანუჯს თავის საკრულავი ჰქვიან იმას აქეთი, გაღმა ორჯოხის მთის აქეთი, სულა საკავკასიძო, ისპირ-ტრაპიზონის მთას გარდამოღმა" (იქვე).

მიუხედავად იმისა, რომ ამ მხარეში დღემდეა შემონახული ქართული მატერიალური და სულიერი კულტურის მრავალი ძეგლი (ეკლესიები, ციხეები, ხიდები, არხები...) და ცხოვრობენ ავტოქთონი ეთნიკური ქართველები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა მეტისმეტად მწირია — პარხლისწყლის ხეობა XIX-XX საუკუნის მკვლევარ-მოგზაურთა უმეტესობის ყურადღების მიღმა დარჩენილი, რადგან "ოლთისის ოკრუგი", რომელშიც შედიოდა ტაო, ნაკლებად კონტროლდებოდა რუსეთის იმპერიისაგან. გამონაკლისი ცნობილი სწავლული და საზოგადო მოღვაწე გიორგი ყაზბეგია, რომელმაც 1874 წელს იმოგზაურა ამ მხარეში და პარხლისწყლის ხეობის საინტერესო ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული აღწერილობა დაგვიტოვა (გ. ყაზბეგი, 1995). მცირედი ინფორმაცია დაცულია ე. თაყაიშვილის ნაშრომში (ე. თაყაიშვილი, 1991). არც კონკრეტული სტატისტიკური მასალა მოგვეპოვება. მოსახლეობის რაოდენობისა და რელიგიური აღმსარებლობის არც ერთ ჩამონათვალში ეს მხარე გამოკვეთილი არ არის.

ბოლო პერიოდში განსაკუთრებული წვლილი ტაოს მასალის მოძიებისა და გამომზეურების მხრივ მიუძღვის შუშანა ფუტკარაძეს. მისი მონოგრაფიის გამოქვეყნების შემდეგ სამეცნიერო ბრუნვაში შემოვიდა ტაოს ქართველთა ლინგვისტური თავისებურებებისა და ეთნოგრაფიული ყოფის ამა თუ იმ სფეროს ამსახველი მასალა (შ. ფუტკარაძე, 1993). ტაოელ ქართველთა ყოფის ზოგიერთი

ეთნოგრაფული თავისებურება გაანალიზებულია რ. თოფჩიშვილის ნაშრომში (რ. თოფჩიშვილი, 2009) და სხვ.

წარმოდგენილ ნაშრომში მიმოვიხილავთ დასახლებული სამი ქართული თემიდან ერთ-ერთს — ჯევადს, რომლის ოფიციალური სახელია **Bıçakçılar köy**.

დღეს თურქეთის რესპუბლიკის ართვინის მხარის იუსუფელის რაიონში მოქცეული ისტორიული ტაოს პარხლისწყლის ხეობის არა მხოლოდ ქართულ, არამედ შერეულ ეთნიკურ დასახლებებშიც და თურქულად მიჩნეულ სოფლებშიც ძირითადად ქართულენოვანი მიკროტოპონიმია გვაქვს; მიუხედავად იმისა, რომ ადმინისტრაციულ დასახლებებს თურქულენოვანი სახელები დაარქვეს, იუსუფელის თურქულენოვანი და ქართულენოვანი მოსახლეობა ყოველდღიური ურთიერთობისას მაინც იყენებს ადრინდელ ქართულ სახელებს; კერძოდ, იუსუფელის მოსახლეობისთვის ძირითადი სახელია ჯევად და არა - **Bıçakçılar**. მოსახლეობა ჯევადს, ასევე, უწოდებს **ხევებს, ან: პატარა ხევებს**. შდრ., პარხლის ხეობაშია აგრეთვე: **გუდას ჯევი** (ჯევადს მკვიდრთა გადმოცემით, იგი ჯევადს ძველი აგარაა) და **ერმენხევად** (ასეთი სახელითაა ცნობილი ეთნიკურად შერეული სოფელი **დიდი ჯევეგი/არმენხევეგი**), **ზემვანი, პარხალი, დევთისა, სარიგევი, ზღაფორი, უტავი, კანჭალო, ახალთი, კერევალი, დუტთერე** (ყველა ამ სოფლის მიკროტოპონიმია ძირითადად ქართულია).

ჯევადს სახელის ვარიანტებად ჩავიწერეთ, ასევე: **ჰევეა ლივანე** და **ჰევეა ლივანე** (<ჯევადს ლივანე)¹.

ჯევად დღეს ერთ სოფლად იხსენიება, რამდენადაც ჯევადს თემს ერთი გამგებელი (მუხტარი) ჰყავს. სინამდვილეში ამ თემში შედის ერთმანეთისგან საკმაო მანძილით დაშორებული სოფლები, რომელთაც თავ-თავიანთი ისტორიული საზღვრები და **მთის აგარები** (საზაფხულო სოფლები — იაილები) აქვთ². თითოეულ ამ სოფელს აქვს უბნებიც (მაშალეები)³, სადაც ძირითადად მოგვარეები ცხოვრობენ; კერძოდ, ჯევადში შედის სოფლები: იეთი, ოზლეკარი, სადრიყანა / (საიდიყანა), ვაჩეკარი, კრავეკარი / (კრავეკარი), ქელაძორი⁴, ჰესევიკარი, დოლეკარი, ჰეილენკარი, დოლენჯაკარი, გოდრეკარი (თუ გოდრეკარი?), ბასლეკარი (ბასილაკარი), ქონობანი, ელიასხევი (ილიასხევი), ქორიეთი; **ახლა აგარებია**, მაგრამ, როგორც ჩანს, ზოგი მათგანი ადრე დამოუკიდებელი სოფელი იყო: ველითავი, ჭირხლაქეთი, ზემოჭეილენკარი, ყულედიბი, ცერეკარი, აზლენკარი (“ქელაზორის აგარა”), მალლაბასლიკარი, შაბლინკარი, ფიშნაჯევი (ფიშნარიჯევექი — ქონობანის აგარა), კუარეთი, ბოწმინდა (ელიასხევის აგარა)...

შდრ.: მხოლოდ ერთი სოფლის — ელიასხევის მაშალეებია (უბნებია): არტანანი⁵, ბრეჭიანი, ფუჩიანი; ელიასხევის მიკროტოპონიმებია: ბოწმინდა, მოდეული, მანანთკარი, ინტკორი, ფინეთი, გიაზირი, ყურაა, სათიჯე, დიდმაპული,

¹ ერთ-ერთ სახელად ჩავიწერეთ ფიშნაჯევი (?).

² ბოლო პერიოდში ამ სოფლებს საკუთარ ვებგვერდებსაც უქმნიან: მაგ., ელიასხევის ვებგვერდის სახელია “ჯირო”, რომელიც მომდინარეობს ჩანჭქერის სახელიდან. ამ სოფლის ტერიტორიაზე (მთაში) არსებულ ჩანჭქერს, ჩანს, ერქვა “ძირო”, რომელიც ტრანსფორმირდა ჟიროდ/ჯიროდ; ვებგვერდის მისამართი: www.asiciro.com.tr (ავტორი — თემელ სარი).

³ რამდენადაც ოფიციალურად ჯევადს თემი დღეს ერთი სოფელია (**Bıçakçılar köy**), დღეს ამ თემში შემავალი სოფლები იწოდება მაშალეებად.

⁴ ადგილობრივთა თქმით (რეჯებ ქეჩეჯი), აქ ორი წელს უცხოვრია თამარ მეფეს; მასვე ქელაძორში მიუყვანია წყალი (ეს რუ ჩანს ბალხიდანაც კი).

⁵ ელიასხევის არტანანი!

ფერსეჭეთი, ნაკაულო, ვერანე, საგუბარი, დალაგვერდაჲ, ახალი ევლეგები, ქოშათები, სამერცხლე...

როგორც წესი, ადგილობრივებმა იციან მხოლოდ საკუთარი სოფლის მიკროტოპონიმია, მაგ., **ელიასვევლებმა** თითქმის არ იციან მეზობელი **ქონობანის** მიკროტოპონიმია.

ადგილობრივთა თქმით, ამ სოფლებში ადრე უფრო ბევრი კომლი იყო; მოსახლეობა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში გადასახლდა სტამბოლის, ადაფაზარისა და ბურსა-ინეგოლის მხარეებში. დღეს ქონობაში ცხოვრობს 50 კომლი, ელიასხევში — 35, ქორიათში — 22, ბასლეკარში — 12, გოდლეკარში — 8, კრაეკარში — 8, იეთში — 45, სადიყანაში — 10, ობლეკარში — 8, დოლეკარში — 9, ჭეილენკარში — 10, ბასლეკარში — 12...

ჯევადას რამდენიმე მდინარე — ღელე ჩამოუდის, მათ შორის ყველაზე დიდი **ქობაისჯევია**, რომელიც **მასისის მთიდან** მოედინება; იგი გამოივლის ქობაის, ჯევაის და უერთდება პარხლისწყალს. ჯევადაში თითქმის ყველა ღელეს ქოროხს ეძახიან. "ეს ღელეც ქოროხია, აქიდან მივა დიდ ქოროხში..."

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ადგილობრივთა მეტყველებაში ყველა მდინარეს ქოროხი ჰქვია: ჯევადას ქოროხი, პარხლის ქოროხი, ბალხის ქოროხი, გუდასხევის ქოროხი...

ჯევაის თემის მოსახლეობის ყოფა დღესაც სამხრეთ-დასავლური ქართული კულტურულ-სამეურნეო ყოფის კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს. შემონახულია მიწათმოქმედების, მესაქონლეობის, დასახლების, განსახლების, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების, საოჯახო ურთიერთობების, შრომითი იარაღების, კვებითი კულტურის, და ა. შ. ის ტიპები და სახეობები, რომლებიც საერთოდ ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსათვის იყო დამახასიათებელი. მაგრამ, სამწუხაროა, რომ, მიგრაციული პროცესებიდან გამომდინარე, ქართული სოფლები თანდათანობით იცლება. მოსახლეობის დიდი ნაწილი მხოლოდ ზაფხულობით სტუმრობს მშობლიურ მხარეებს. შესაბამისად, უკვე, ფაქტიურად იშლება ტრადიციული სამეურნეო ცხოვრება და იგი დაიკარგება შემდგომ თაობაში, რადგანაც მიწათმოქმედებისა თუ მესაქონლეობის ტრადიციული ფორმების მცოდნე და მომსწრე თაობის შეცვლის შემდეგ, ბუნებრივია, ისტორიული მემსიერების ჯაჭვიც გაწყდება. ამ მიზეზთა გამოც უადრესად აქტუალურია ტაოსა და კლარჯეთის ეთნო-ლინგვისტური სიტუაციის დაფიქსირება და შესწავლა.

1874 წლის მასალით ორ ძირძველ ქართულ მხარეს — ტაოსა (პარხლისწყლის მოსახლეობა) და ლაზეთს **მასისის უღელტეხილზე** გამავალი გზა აკავშირებდა. ეს გზა ჭანების (ლაზების) იაილა ჩამლუკიდან იწყებოდა და ტაოს სოფელ ქობაიში ჩადიოდა: "მარსისის მახლობლად, ჩამლუქ-იალლაზე, ზღვის დონიდან 9351 ფუტის სიმაღლეზე მდებარეობს უღელტეხილი, რომლის სიფართოე რაღაც 15 ნაბიჯია. იქვე, უღელტეხილთან სათავეს იღებს ნაკადული **კობაკი**⁶, რომელიც ქოროხის ბასეინს მიეკუთვნება. ამ გადასასვლელს გადავცდით თუ არა, ჩვენ კვლავ **ლივანის** ტერიტორიაზე მოვხვდით და ამჟერად ვეწვიეთ ამ პროვინციის ყველაზე მიყრუებულ კუთხეებს — პარხალისა და კობაკის ხეობებს... მდ. პარხალი სათავეს იღებს მთა ალთი-პარმალთან

⁶ იგივე ქობაი, ქვაბაქი.

(ბონტოს ქედის ყველაზე მაღალ მწვერვალზე), აღმოსავლეთით მიედინება და ზემო წელში (სოფელ პარხლის ქვემოთ) იერთებს შენაკადებს, რომლებითაც **არმენხევი** და **კობაკი** ირწყვება. ჩვენ კობაკის ხეობით დავეშვით ამ მდინარის შესართავამდე და ავედით ზემოთ მდინარე პარხლის დონეზე. მის სათავეებთან კვლავ ლაზეთში გადავედით... ამჟამად **არმენ-ხევისა და კობაკის ხეობების მთელი მოსახლეობა ძალზე შერყვნილ ქართულ ენაზე ლაბარაკობენ**, თუმცა მათს გვერდით, სოფელ პარხალში ქართული ყველამ არ იცის. განსაკუთრებული კილოთი და ჩქარი მეტყველებით **ვაკუფის მცხოვრებთა ენა თავისებურია** (ხაზი ყველგან ჩვენია - ტ.ფ.; რ.გ.). იგი რუსეთის საქართველოს არც ერთი კუთხის მეტყველებას არ ჰგავს... მკაცრმა ბუნებამ და სრულმა კარჩაკეტილობამ განსაკუთრებით ძლიერი გავლენა მოახდინა **კობაკის მცხოვრებთა ზნე-ჩვეულებებზე**... კობაკის ხეობის სიგრძე 20 ვერსს არ აღემატება, ცხოვრობს 200 კომლი, რომელთა დიდი ნაწილი ცალკე ჯგუფებადაა განლაგებული. საცხოვრებელი სახლები, ციკლოპების მსგავსად, მთლიანი ქვებით უცემენტოდაა აგებული და კლდე-ქარაფებზე არწივის ბუდესავითაა მიკრული. **ყველა სახლს აქვს თავისი პატარა ჭეჯილი, რომლებიც ზოგჯერ სამი-ოთხი ნაბიჯის სიფართისაა. ისინი მთის ფერდობს ქამარივით ერთყმის და გამაგრებულია ხელოვნურად აშენებული კედლებით**... მარცვლოვანთაგან აქ თესავენ სიმინდს, უფრო ხშირად ბარდას, რომლისგანაც ძალზე ცუდი პური ცხვება. ხილის ხეები სოფელ კობაკის ქვემოთ გვხვდება, ხოლო ამავე სახელწოდების მდინარის შესართავთან ყურძნის ბაღებიც არის... უღელტეხილიდან ქედის და მარსისის მთის გავლით მდინარე კობაკის შესართავამდე, ე. ი. არა უმეტეს 20 ვერსის მანძილზე ჩვენ ჩავივაკეთ 5300 ფუტით" (გ. ყაზბეგი, 1995, გვ. 141-142).

ეს არის ერთადერთი აღწერილობა პარხალისა და ჯევადს ხეობების ორი ქართულენოვანი სოფლისა: ქობაისა და არმენხევისა; არ არის გამორიცხული, რომ ქობაქის დახასიათებისას გ. ყაზბეგი ჯევადაც გულისხმობდეს, ვინაიდან, როგორც მასალებიდან ჩანს, მან ეს თემიც გაიარა, ვიდრე პარხლის ხეობაში ჩავიდოდა. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს გ. ყაზბეგის სხვა ცნობა:

რელიგიური სიტუაციის აღწერის დროს გ. ყაზბეგი წერს: "ამჟამად პარხლის მიდამოები მნიშვნელოვანია იმით, რომ აქ, საყოველთაო მაჰმადიანობის პირობებში, შემორჩა მართლმადიდებლური აღმსარებლობის რამდენიმე ქართული ოჯახი. ეს ფაქტი სრულ ყურადღებას იმსახურებს. **ქრისტიანული აღმსარებლობის** ოჯახთა რიცხვი ხუთს უდრის, მაგრამ, ამბობენ, რომ აქ კიდევ არის 80-მდე ფარული ქრისტიანი, აქაურ ქრისტიანულ თემს ჰყავს თავისი მღვდელი, რომლის ხარისხი **ღებრაძეთა გვარის** სამემკვიდრო საკუთრებად დარჩა. ამ გვარის ახლანდელმა წარმომადგენელმა, 60 წლის მღვდელმა თავისი სამწყსო უკვე გადასცა თავის შვილს, რომელიც ხელდასმულია ახალციხეში. სამწუხაროდ, მამა-შვილი მცირე მცოდნენი არიან, ამიტომ ვერ შეძლეს ჩვენთვის რაიმე საინტერესო ეცნობებინათ" (გ. ყაზბეგი, 1995, გვ.146-147).

გ. ყაზბეგის ამ ინფორმაციას დაწვრილებით განიხილავს ე. თაყაიშვილი ტაოში მოგზაურობის დღიურებში (1917 წელი): "გიორგი ყაზბეგმა 1874 წელს პარხალის მიდამოებში იპოვა **ხუთი კომლი აშკარად ამდიარებელი ქრისტიანობისა და მათი მღვდელი გვარად მღებრიძე** იყო, ხოლო

80 კომლი **ფარული ქრისტიანები** იყვნენ. ესენი იყვნენ სოფელ **ხევეკისა და არმენხევის** მცხოვრებნი. უკანასკნელი მსოფლიო ომის დროს, როდესაც რუსის ჯარმა დაიკავა ქოროხის ბასეინი, მთელმა ამ სოფლის მოსახლეობამ აშკარად აღიარა თავისი ქრისტიანული რწმენა და დიდ სიხარულს განიცდიდნენ. ჩვენმა 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიციის წევრებმა დ. შვეარდნაძემ და ი. ზდანევიჩმა ინახულეს იგინი და ჰქონდათ მათთან საუბარი მრევლის მოწყობის შესახებ; ჩვენს საკათალიკოზო საბჭოს უნდა გაეგზავნა მათთვის მღვდელი, რომ ფრონტი არ მოშლილიყო და რუსის ჯარს არ მიეტოვებინა ეს მხარე. რასაკვირველია, დატრიალდნენ ბერძნის მღვდლებიც და უნდოდათ ჩაეგდოთ ხელში სოფელი და დაემყარებინათ იქ ბერძნული წირვა-ლოცვა, თუმცა იქ **მთელი სოფელი ქართულად ლაპარაკობს**. ამ მიზნით ერთ ბერძენ მღვდელს ცბიერებით გამოერთმია მათთვის ძველი ქართული საეკლესიო წიგნები, რომელნიც მალულად შემორჩენილი ჰქონებოდათ" (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 217).

ქობაიდან ბილიკი (რომლის სახელია: "სამურღულე") გადადის ასევე ისტორიულად ქართულ მხარეში — მურღულის ხეობაში (ნიგალი/ლიგანი).

რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია-ანექსიის შემდეგ 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებით ბოლშევიკურმა რუსეთმა ქართული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეების დიდი ნაწილი გადასცა ოსმალეთს და საქართველომ დაკარგა თავისი სამხრეთ-დასავლეთი პროვინციები.

დღეისათვის ქართული მოსახლეობა სუნიტი მუსლიმია, მაგრამ მათი ქართული იდენტობა სრულიად თვალნათელია და "გურჯისტანიდან" ჩასულ სტუმრებს დღესაც ისეთივე სიხარულით ეგებებიან, როგორც პროფ. შუშანა ფუტყარაძეს შეხვდნენ XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში: "ყუელ დღეი თუალი ძებნის გურჯისტანიდამ მოსულეებსა, გუენატრებით, ზმაო, გუენატრებით"⁷ (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 170). ბორჩხა-შავშეთის რაიონებისგან განსხვავებით, ვევაი-ქობაი-ბალხის ქართველები ყოველდღიურ ყოფაში იშვიათად ხვდებიან სხვა ქართველებს, ამიტომაც აქ ჩასული ყოველი ქართველი დღესაც ახლო ნათესავად და მეგობრად აღიქმება.

ვევაის თემის განსახლება ტრადიციულ-ქართულია, ხევისპირული, ვერტიკალურ ზონალობითაა განლაგებული ძველი სოფლებიც და შედარებით ახალი სოფლებიც/მაჰალეებიც. ვევაის ზოგიერთი სოფელი განსაკუთრებით მაღალმთიანია და ამ შემთხვევებში იქ შესაბამისი კულტურულ-სამეურნეო ტიპია განვითარებული. საერთოდ, პარზლისწყლის ხეობის მთის ტრადიციულ ქართულ სოფლებს ერთი თავისებურება ახასიათებთ: სოფელს აქვს საზაფხულო **აგარა**⁸ (ალპური ზონაში), **ყიშლა** და **ბარი** — საზამთრო საცხოვრისი. ბუნებრივია, ამგვარი ოთხსაცხოვრისიანი სტრუქტურა: **აგარა — ყიშლა — სოფელი — სოფლის ბარი** აპირობებს რთული ბუნებრივ პირობებში **მეურნეობის მრავალფეროვნებას**.

⁷ ორივე შემთხვევაში უნდა იყოს უმარცვლო უ და არა - მარცვლოვანი.

⁸ აგარა ისეთივე ტრადიციული ალპური საზაფხულო დასახლებებია (იალაღებია), როგორიც გვხვდება აჭარა-მაჭახელსა და იმერხევეში, ასევე, სვანეთსა და სამეგრელოს მთიანეთში და სხვ. საზაფხულო სოფელში დგას ორსართულიანი სახლები, რომელთა პირველ სართულზე ახორია მოწყობილი.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ძველი სოფელი თავის ტრადიციულ არეალში მდებარეობს, ხოლო "ბარი" შედარებით ახალ დასახლებას წარმოადგენს და ტრადიციული სოფლისგან საკმაოდ დაცილებულ ადგილზეა გაშენებული. მოსახლეობა ძირითადად წლის განმავლობაში "ბარში" ცხოვრობს, სახნავ-სათესი კი "ძველ" სოფელში აქვთ, სადაც გადადიან ზაფხულის თვეებში. "ბარში" მხოლოდ მცირე მიწის ნაკვეთებს ფლობენ და იქ ბალჩიული და ბოსტნეული მოჰყავთ; მაგ., იეთის (/ვევის) ასეთ "ბარად" მისგან საკმაოდ დაშორებული სოფელი "დევისადა/დავისადა" ითვლება. ქობაელების "ბარი" სარიკველის/სარიკელი (გვითხრეს: "თურქმა გადააბრუნა და დაარქვა: სარიგოლი") და მისი მიმდებარე ტერიტორიაა, ბალხელებისა — ბალხი-ბარი.

დასახლების ტიპი როგორც ძველ, ასევე "ბარის" სოფლებში ტრადიციულია. მოსახლეობა შეგუფუფულად ცხოვრობს და ნათესაური განშტოებების განსახლების არეალიც გამოკვეთილია, რადგან ძველად დიდი, ერთიანი გაუყრელი ოჯახები არსებობდა. მაგალითად, ელიასვეველი ხოჯიანი "დედების დროს ერთგან ცხოვრობდნენ. ხოჯიანი ერთი ყოფილან. ოცი და ექვსი ყოფილან. მერე გაყრილან, გაბევერებულ არიან და ექვსი ხანე შექმნილან, ყველაი აქ ვართ".

კარ-მიდამო ტაოშიც სახლის, დამხმარე სამეურნეო ნაგებობების, კალოს, პატარა ბალ-ბოსტნისა და ეზოსაგან შედგება. ძველი, ტრადიციული კომბინირებული საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები აქაც მსგავსია იმერხევისა და აჭარისა. საცხოვრებელი სახლი 2-3 სართულიანია. პირველი სართული "ახორია", მეორე და მესამე — საცხოვრებელი ფართი, ხანდახან — საბძელიც. "ზველად ხის სახლები იყო, სამი-ოთხი ყათი/სართული იყო. პირველი ყათი ძირითული იყო, მეორე — ფართული, მესამე — მთავარი ყათი იყო". სახლის აუცილებელი ელემენტია — დეფანი. "ოჯახი/ოჯალი ერთი იქნებოდა, ოდები ოთხი თანე, ერთი მუსაფირისა იყო, ერთიც დიდი ოდა — დედების. ბედელი შიგნით იყო, დეფანი — ზევით". ხოლო ისეთ სამეურნეო ნაგებობას, რომელიც საცხოვრებლის ფუნქციას არ ითავსებს, იმერხევის მსგავსად აქაც "ქორი" ჰქვია. ქორი ძირითადად 2-3 სართულიანია. პირველ სართულზე "ახორი"/ბოსელია მოწყობილი. მეორეზე — საბძელია. ზოგ ქორს საბძელი მეორე და მესამე სართულზეც აქვს. ცნობილია, ქორი საერთო-ქართული სიტყვაა და იგი ნაგებობის აღმნიშვნელად საქართველოს ბევრ კუთხეშია შემონახული (სვანეთი, თუშეთი, აჭარის მთიანეთი... შდრ., ქორ-წილი).

უახლოეს წარსულშიც კი ყველა სოფელს ჰყოლია გამორჩეული უსტა — ხელოსანი. ელიასვევეში ცნობილი ოსტატები ყოფილან მოლიანნი. მათ სცოდნიათ როგორც ხის, ასევე, ქვის ნაგებობების შენება. ქვის სახლები შედარებით ახალი, ხოლო ბეტონის კედლები ყოფის სრულიად უახლესი ელემენტია.

ტაოს სოფლების განუმეორებელ ლანდშაფტს ქმნის ყორეები და ტერასები/ოროკები/ორეკები, რაც მთის კალთებზე გაშენებული სოფლების აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს. გარდა იმისა, რომ კარ-მიდამოები, ბალ-ბოსტნები და ყანები ყორეებითაა შემოზღუდული. აქ, მცირემიწიანობიდან გამომდინარე, მიწის ყოველ გოჯს უფროთხილდებიან და სადაც კი ეს შესაძლებელია, ყველგან ხელოვნურადაა მიწა მოვაკებული და გამაგრებული ყორეებით თუ ოროკებით, ანუ მთის ფერდობზე გაშენებულ სოფლებს გარს ერტყმის მრავალიარუსიანი ყორეები და ოროკები. საგულისხმოა, რომ ისეთ სოფლებშიც კი, სადაც ქართველები უკვე დიდი ხანია აღარ ცხოვრობენ, ახალი მოსახლეობა იყენებს ქართული სამეურნეო კულტურის მონაპოვარს; ოროკების სისტემა

აგრძელებს არსებობას და ბევრ არაქართულ სოფელში ტერასებზე გაშენებულ ვაზსაც შეხვდებით.

ვევას მოსახლეობას, ისევე როგორც თურქეთის ყველა მოქალაქეს, აქვს სახელმწიფოსგან მიცემული თურქული გვარი, მაგრამ თითქმის ყველას ახსოვს თავისი ოსმალური პერიოდის გვარი და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ზოგიერთს შემონახული აქვს ქართული გვარის ხსოვნაც. ვეველთა ძველი გვარებია: კოდელიანნი, კავლიანნი, უნუხიანნი, მუსიანნი, კოჩელიანნი, ზურნებიანნი, ისმაილოღლიანნი, ასიმიანნი, ხოხაბები, ქელექები, კალაიჯიანნი, ხაილანნი, აილიანნი, ევბიანნი, ხოჯიანნი, მოლიანნი, ისმელიანნი, ომერიანნი, აჭარიანნი/აჭაროლი, ამათ ერთ შტოს დევძეებს ეძახიან, ფესტილოღლიჩირაძე, კარჩხლიანნი, ხიტინი, ყანთაროღლები, ბოცები, კულუანები, ქანდარიანნი, ქელიანნი (ბურსაშილა ცხოვრობენ), მახსიანნი, ბაბალოღიანნი, ჭიკვანნი, თერძები, უბუანნი, ყავაზები, ხალიანნი, კოვლიანნი, მამულიანნი, კოდათიანნი, ონუჯიანნი... "ეს დედებიდან მოსული სახელებია" — გვიხსნიდნენ მთხრობელები.

ისევე როგორც მთელ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ტაოშიც შემონახულია დიდი და წმიდა მეფის **თამარის ხსოვნა**.

ე. თაყაიშვილის მასალით, "იშხანში, ხახულში, ოთხთა ეკლესიაში, პარხალში მცხოვრებნი მათი ეკლესიების აშენებას ძლევამოსილს, მდიდარს და შესანიშნავ დედოფალს მიაწერენ. მაგრამ სახელი მისი იციან კობაკში და ბინათში, სხვაგან დავიწყებული აქვთ... კობაკის მცხოვრებლებმა იციან სახელი დედოფლისა, რომელმაც აღაშენა იშხანი, ოშკი, ხახული, ოთხთა ეკლესია და პარხალი... თამარს ჰყავდა თეთრი რაში ისეთი, რომ ერთს დღეს შეეძლო მოეველო ოშკი, იშხანი, ოთხთა ეკლესია და პარხალი. კობაკის მახლობლად უჩვენებენ კლდეს ხელისგულის გამოსახულებით და ამბობენ, ეს თამარ მეფის ხელის ნაშთიაო. როცა მან გაიარა ამ კლდესთან თავისი ჯარით, ცხენიდან ჩამოვარდა და ხელი კლდეს მიაბჯინა, რომელზედაც დარჩა ნასახი მისი ხელისაო. პარხალის ზემო სოფლებში დღემდის დარჩენილია ძველი გრძელი არხი, რომელიც იწყება სოფელ უთავი-დან, კობაკის მახლობლად, გაჭრილია კლდეში რამოდენიმე ვერსის სიგრძეზე და მიდის სოფელ ზავრიეთში; ამას მიაწვენ თამარ მეფეს და ამბობენ, ყველაზე დიდი ღვაწლი, რომელიც მან დასდო ამ მხარეს, ეს არისო. კიდევ უფრო კარგად იციან თამარის სახელი ბინათის მცხოვრებლებმა" (სოფელ ორჯოხის ზემოთ, ჭოროხის პირზედ) (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 220-221).

ე. თაყაიშვილის მიერ ჩაწერილი გადმოცემების ვარიაციები დააფიქსირა შ. ფუტყარაძემ XX საუკუნის მიწურულს: ქობაის მახლობლად პარიხევის დედესთან "გზიპირში ფიქლები არი. ასე შეწყარებული, ბელქიდა თამარ დოდოფლისი დაწყობილია. ანაი მეტყოდა: — თამარ დოდოფალსა, ის რომ მოღალატეა, დარჭი ახუტებული ყოლია, იმა გზიპირში ქვებზედამ უუყუდებია. იმ ბაუშუისი ფეკი ქუაში ჩაფლობოდა. ასე ფეკის კუალი არი, თოვლში რომ რავარ ჩანს. იმაზე ფენ მომასმევიანებდა. — ფეკები გეისუენეფს, აღარ მეილაღვიო. — ის ქვა დღესაც მის ადგილ არი. ქუაბელთ და ბალხელთა, ვეველთა იციან. ორმოც წლის ზემოთკე კაცებთ თელთ იციან. მასზე პატიტუანებთ, წუირილთ არ იციან, იმისტვის ქი, ქომოლამ ვევიპირილამ ქუაბაისკე, ვევაისკე გზა გეიკეთა თავრობამა... ზემოლამ ფენდაფენ არავინა იარება" (შ.ფუტყარაძე, 1993, გვ. 173).

მკვლევარს ამ გადმოცემის სხვა ვარიანტიც აქვს ჩაწერილი: "გურჯისტანიდამ გადმეარა თამარ დოდოფალმა. ასკრებიც მის უკან გადმუანურია. წითლეკარიდამ ქომოთკე, პარევეისკე ჩომოსლიხან ზემოდან ქუები აგორდა, კილდევნარი.

თამარ დოდოფალმა შეშინდა, ასკრებიანა გემიჯრუროსო. ეიდა, ღმერთ შეეხუეწა ქი, ღმერთო, ქუა მან დააყენე, ესენი გავანურიოო. იქ დადგა, რო დიდი ორი ბელლინერთი ქუა, კონწოხის თავიდამ დადგა. ჰალადვენ იქ არი, გახვიდე, დეინახავ" (შ. ფუტყარაძე, 1993).

"ჩუენ ზუელანდელებმა ისე მითხრეს, თამარ დოდოფალი ღმერთისა მოყუარული ყოფილა. ჩუენ ზალიან შამაყუარეს" (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 173).

ამჟამადაც თამარ მეფეზე საუბარი ყველა მიხრობელს უხარია. ტაო-კლარჯეთის ნებისმიერ სოფელში ამაყობენ თამარ მეფით და აუცილებლად მოგიითხრობენ რომელიმე ციხეზე, ხიდზე ან ადგილზე, რომელსაც თამარ დედოფალთან დააკავშირებენ. "თამარაჲ ჩუენი დიდი დოდოფალი იყო, ოთხი თანე ქილისე უშენებია, პარხალი ქილისე თამარასი გაკეთებულია, აქ მისი მოყვანილი რუა, წყალი მოდის იქა" — საუბარია ბალხის თემში გამავალ არხზე, რომელიც მართლაც XII საუკუნის ნაგებობადაა მიჩნეული. მას სავრიათის/ზავრიათის რუს უწოდებენ.

ტაოში განვითარებული იყო როგორც მიწათმოქმედება, ისე მესაქონლეობა. დაწინაურებული იყო მეფუტყარეობა, მეთუნეობა.

ტაოში შემონახული მიწის შერჩევის, დამუშავებისა და მოსავლის მოყვანის წესები დიდ მსგავსებას ავლენს მესხეთისა და ზემო აჭარის ეთნოგრაფიულ მასალასთან.

მიწას ნიადაგის თავისებურებებისა და გამოყენების თვალსაზრისით ყოფენ სათიბად, საყანედ, საბაღედ და საბოსტნედ. ნიადაგის თვისებების მიხედვით არჩევენ მძიმე და მსუბუქ, მშრალ და სველ, მზიან და ჩრდილიან, შავ და "გახრუკულ" მიწას. ჯვების თემში ერთ-ერთ საუკეთესო სამოსახლოდ იეთია მიჩნეული, როგორც ყველაზე მზიანი ადგილი — "მზიგული".

ტაობონიშები: ახო, ახოსკარი, კორდები - ძირითადად ტყისპირებში დასტურდება.

შემონახულია ცოდნა ნიადაგების დასვენების წესების შესახებ. ძირითადად უნაყოფო მიწას და ისეთ ნიადაგებს ასვენებდნენ, რომელთა მორწყვა გაძნელებული იყო. ერთ რომელიმე ნაკვეთს 2 წლის განმავლობაში ასვენებდნენ. სცოდნიათ, აგრეთვე, ნათესი კულტურების შეცვლა, მაგალითად, თუკი 3 წელი ქერს ან ქერ-დიკას თესავდნენ, მეოთხე წელს ამ ნაკვეთში სიმინდს, ან 2 წლით იონჯას დათესავდნენ და შემდეგ დასვენებულ მიწაზე ისევ ხორბალი მოჰყავდათ.

მიწას ანოყიერებდნენ ნაკელით. დღემდე ნაკელი ყანებში გააქვთ ძირით, რომელსაც მარხილზე დებენ. ნაკელი ყანებში გაჰქონდათ ჯერ კიდევ ადრე გაზაფხულზე თოვლიან ნაკვეთებში, რადგან აქ მთის მარხილები აქვთ, რომლებიც სრიალის პრინციპზეა გამართული, თანაც სასურველია, ნაკელს თოვლი დაადნეს. ამავე დროს, ეს ნაკვეთი სარწყავიც უნდა იყოს, რომ მიწა უკეთ განოყიერდეს. ნაკელი დაგროვილია სახლების მახლობლად, ახორის გარეთა კუთხესთან. ყანებში გააქვთ მხოლოდ ძველი, გამომშრალი — "გახრუკული" ნაკელი, ძირითადად, 2-3 წელიწადში ერთხელ.

ძველად, "დედების დროს", ყველაზე გავრცელებული კულტურა ყოფილა ქერი და დიკა/ზუღდა, ასევე, სიმინდი. ამავე დროს თესავდნენ ჯვავს/ჭუავს, შედარებით მცირე რაოდენობით, ცერცეს, მუხუდოს/ნუხუდოს, ფეტვს, ღომს.

ტაოში დაფიქსირდა ქერის ერთ-ერთი ძველი ქართული სახელი — **ქირთილი**. ცნობილია, ქერი კარგად ეგუება შედარებით მწირ ნიადაგს, ასევე, დიკაც და, ბუნებრივია, რომ ტაოში ყველაზე მეტად ეს ორი კულტურა იყო გავრცელებული. ქერისათვის ნაკლებად მზიან ადგილს არჩევდნენ, ნათესებს რწყავდნენ. ქერისაგან პურიც ცხვებოდა და საქონლის საკვებადაც გამოიყენებოდა. ტაოში ყოფილა ქერ-დიკის შერეული ნათესებიც. ცნობილია, "ქერი კარგად ეგუება მწირ, ღარიბ ნიადაგებს დიკის თესლთან მეზობლობაში" (ბერიანშვილი 1973: 68) და პურიც შერეული ფქვილისაგან ცხვებოდა. ამჟამად აღარც ქერს თესავენ და არც დიკას.

მოჰყავთ მხოლოდ სიმინდი და კარტოფილი. ჯევაძის სოფლების უმრავლესობაში სიმინდს უფრო ხშირად "ლაზუთ"-ს უწოდებენ, იეთში კი — "ჭოლოს". სიმინდი ყველაზე გავრცელებული კულტურაა.

ნაკვეთებს ადრე გაზაფხულზე ამზადებენ, წმენდენ ქვა-ღორღისაგან, ხნავენ სახენელით მარტიდან. სახენელს აქ საჯენელი ჰქვია. იგი ხისა და წვერში რკინა აქვს ამოკმული, რომელსაც ეძახიან "საჯნისს". ნახნავეში შეგროვილ მცენარეულის ძირებს/ქოქებს აკრეფენ, რეცხავენ და საქონელს აქმევენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ნახნავს აოშავენ და სიმინდს თესავენ. დათესილს მოასწორებენ, მასზე ჯერ კაბდოს, ხოლო შემდეგ — ფორჩხს მოატარებენ. ნათესს სამჯერ თოხნიან: პირველად — როცა ნათესი ამოიწვერება ერთ მტკაველს ზემოთ, მეორედ — 10-14 დღის შემდეგ, მესამედ კი ძირებს მიწას შემოაყრიან. სიმინდის ნათესი საჭიროებს მორწყვას. რწყავენ ინტენსიურად, განსაკუთრებით გვალვიანობის დროს — სიმინდი ბევრ წყალს ითხოვს. მოსავალს ჭრიან **ნამგლებით/ მანგლებით**. ჭრიან ძირშივე ღეროებს და ტვირთავენ მარხილზე, ამჯერად უმეტესად გადააქვთ **ჭაბნით ან დიდი გოდრებით**, რადგან **ხარები/ ჯარები** თითქმის აღარ ჰყავთ. მოჭრილი სიმინდი მიაქვთ **კალოებში**, სადაც მოამტვრევენ **ტაროებს**. აკიდოდ შეკრული ტაროები ააქვთ **დეფანში** ან საბძლის კედლებზე ჩამოკიდებენ. ამის შემდეგ ტაროებს აფშენიან იმდენ **მარცვალს/კაკალას**, რამდენიც ახლო ხანებში სჭირდებათ. სათესლე სიმინდს ცალკე გადაარჩევენ და აკიდოთი ინახავენ. გამოფშენილ სიმინდის მარცვალს ინახავენ ბელის ხაროში. ფქვავენ **"ბუჭულა-წისკვილებში"**. სიმინდის ფქვილისგან აკეთებენ ფაფას, აცხობენ ჭადს კეცებში.

შემონახულია ტაოში **ნასელვარი**. ცნობილია, სელი საქართველოში უძველესი დროიდან მოჰყავდათ. იგი ძირითადად ზეთის გამოსახდელად გამოიყენებოდა. ზეთის ნახად ჩენჩოს კი საქონლის საკვებად იყენებდნენ, მაგრამ მთხრობელთა მახსოვრობაში სელის მოყვანის წესები მხოლოდ ფრაგმენტულადაა შემონახული, რაც გვაფიქრებინებს, რომ აქ ეს კულტურა ორი თაობის წინ მაინც დაკარგულა.

ვერ დავაფიქსირეთ ზეთისახდელები — საზეთე წისკვილები. თუმცა დღემდე აქვთ **"დინგი//სანაყი**, რომელშიც მარცვლეულს ნაყავენ. დინგი მკვლევარ ლ. მოლოდინის დაკვირვებით, თავდაპირველად სელის მარცვლის დასაქუცმაცებელი მოწყობილობა ყოფილა, შემდეგ ქუეულა კორკოტის სანაყად (ლ. მოლოდინი, 1963). ასევე, დინგი ტაოში წისკვილის ქვასაც ჰქვია.

მთხრობელთა ინფორმაციით, ძველად მოჰყავდათ ასლიც. ასლს ცხვავდნენ და მისი ფქვილისაგან პურს — ვმიადს აცხობდნენ.

ფეტვი ითვისებოდა ნაკლები რაოდენობით, მიწის მცირე მონაკვეთზე, მისი ფქვილისაგან აკეთებდნენ ფაფას. ფეტვს ურევდნენ პურისა და ქერის ფქვილში და ა. შ.

დღესაც თესვენ ცერცვს. იგი ადვილად ეგუება მწირ ნიადაგს და არ საჭიროებს დიდ მოვლა-პატრონობას. ცერცვს იყენებენ საკვებად და იგი აუცილებელი ატრიბუტია საწესო კერძის — აშურად-ს დამზადებისათვის.

მოსავლის აღება იწყება ივლისიდან. ძველად ქერის დიდ ნათესებს ცელით (თილფანი) თიბავდნენ მამაკაცები, ფეტვს კი ნამგლით/მანგლით მკიდნენ ქალები. აქ ერთად გატანილ სვეს ჰელი ჰქვია. დგამენ ზირებს/ზვინებს. შემდეგ მოსავალი გადააქვთ უკვე გასალეწად მომზადებულ კალოებზე მარხილით ან ურმით, ხოლო ვისი კალოც ახლოსაა — გოდრით, ჭანით. კალოზე მოსავალს კევრით ლეწვენ, ანიავენ, მარცვალსა და ბზეს გააცალკევენ, ორივეს დააბინავენ. შემონახულია მსხვილ ნახვრეტებიანი ქვაცხრილი და უფრო წმინდა — ცხრილი.

კევრი ტაოშიც ორი ტიპისაა: ერთი შედგება მთლიანი მასიური ფიცრისაგან, რომელიც ბოლოვდება სამკუთხა ფორმის ბრტყელი ცხვრით. მას ქვედა (სამუშაო) პირზე ჩამაგრებული აქვს კაჟის ქვები/კონები, რომლებიც ძირითადად მრგვალი ფორმისაა. კონები ბუდეში ისეა ჩაწყობილი, რომ მჭრელი პირი გარეთაა გამოშვებული, რათა ადვილად გაიღწოს თავთავი. მეორეა შედგენილი კევრი. ასეთი კევრი შეკრულია ორი ფიცრისაგან. კევრის ფიცრები ერთმანეთზეა მიწყობილი და რიკით შეერთებული, ზურგზე კი ორი უღელი აქვს დააკრული. სათაო უღელზე დევდია გამობმული, რომლითაც ცხენს ან ხარებს ჩაუბამდნენ.

კევრი უპირატესად ფიჭვის/კატარის ხისაგან მზადდებოდა, რადგან ფიჭვი ადვილად დასამუშავებელი ხეა და კაჟის ქვებსაც//კონებს კარგად იჭერს.

შემონახული აქვთ ცხენის უღელი/ცალუღელი და ხარების უღელი.

მარცვლეულს ინახვენ ბედლის ხაროებში, ჯვალებში (ტომრებში), კიდობნებში, კოდებში, ლიტრებში...

ბოსტანში მოჰყავთ: კომბოსტო/ლახანა, ლობიო/ლებიო (დაბალი ლებიო, სარის ლებიო, "თეთრი ლებიო, ამას ვყიდით, ართვინიდან მოვლენ, წაიღებენ"), კარტოფილი, წიწაკა/ზიბერი, კიტრი, პომიდორი/ტომათესი, ქინძი, ხახვი/სოლანი, ძირი — "თეთრი ფურცელი ექნება", აყირო...

ბაღებში არის ბალი (წყარობალი, თულვანდად, შავი ბალი, ფიჭიბალი, ყუითელაი), ტყემალი, ქლიავი, ვაშლი (საცხური, ძუძალმა, ყანთარა, გოკელა, ჭანურა, ტალყირანი — დიდრონია, თეთრი ვაშლი, ჩაღარა, წითელი, მწვანე...); მსხალი: პანტა მსხალს ბილყინს ეძახიან, ბალისას: მელახური, ბოზაღა/ბოზარა, თაფლა, გულულა, არდაჰანის მსხალი — შავია, ყვითელა; ("მსხლის ჩირ ვახმობდით, ვადუღებდით, ვსვამდით", აკეთებენ ქლიავის/ქილიავის, ბლის, ვაშლის ჩირს. ბურკა/კურკაგამოცილ ქილიავს ახმობენ დეფანში გაშლილ ჯვალებზე; "თუთა არი შავი, თეთრი"; ატამი — სახრავე; ყურძენი/ყურზენი: ცხენიძუძუ, კვირტაი (შავი), ჩაჩხა (შავი), კორღალა (შავი), თხისიძუძუ — გრზელი შავი ყურძენი იყო, ადესა/ადასა, კარული, თუქვანდა (თეთრი)...

ტაოში მესაქონლეობა ძველად მეტად განვითარებული დარგი ყოფილა. ყველა სოფელს თავისი აგარები (იხ. ზემოთ) და ყიშლები აქვს. ამჟამად მესაქონლეობის მასშტაბი მკვეთრად შემცირებულია, გამომდინარე მიგრაციული პროცესებიდან.

"აგარები ზემოებ ბევრია. გენჯები წავიდეს, ბერები დავრჩით, სახლები ზოგი დაინგრა, ზოგი არის. ორი თვე ვიყავით იაილებში, თხები, ცხვრები, ზროხები, ჯარები გყავდა". "დედეების ღროს ათი და ხუთი ზროხა ყავდათ,

ოცი, ოცდაათი ცხვარი. დუმიანი ცხვრებ იყვნეს". "იაილებში ქვიდან ვაკეთებდით და იქ გვყავდა პირუტყვი".

სათიბები უმეტესად სოფლიდან მოშორებითაა. ნედლი თივა ხანდახან კალოებზე, ეზოებში მოაქვთ გოდრებით ან ჭაპნით და ანმოზენ, "ნიმელ/ხემელ" თივას ინახავენ საბძლებში.

ტყეები: სამერცხლე (ფრინველის სახელად "მერცხალი", დავიწყებულია, □ არ იცინან), საძლე, მანივევი, ფოტორო?... ხის ჭიშები: კატარი, ნაზვი/ნაძვი, იფანი, ქორაფი, ცხრემლი, წიფელტყე...

ტაოს სოფლები დღესაც ეთნოგრაფიული ნივთების ცოცხალ მუზეუმს წარმოადგენს. სახლებთან, საბძლებთან მიყუდებულია ძველებური კიბეები: ხირხალი — მთლიანი ნაძვის ხისგანაა დამზადებული, საფეხურებსაც ნაძვისავე ტოტები წარმოადგენს. არის უფრო დაბალი და ფართო კიბეებიც. ეს კიბეც ერთ მთლიან ხეშია გამოჭრილი. სამეურნეო ნაგებობებთან, ასევე, შეხვდებით მარხილებს, ურმებს, კევრებს, ციგებს. გადაადგილების და ტვირთის გადასატანი საშუალებები ტაოში ყოფილა მარხილი, ურემი — ჩოჩიალა, ცივა.

მარხილი უბორბლო ტრანსპორტია და შეუცვლელია მთის პირობებში. ტაოს მაღალმთიან რელიეფთანაა მისადაგებული მთური, ანუ ჩოჩიალა ურემიც, მაგრამ საყოველთაოდ მაინც მარჯილია გავრცელებული. მარხილი გამოიყენებოდა როგორც ზამთარში, თოვლში სრიალის პრინციპით გადაადგილებისას, ასევე, ზაფხულში ჩვეულებრივად გაცურების//გახოხილების პრინციპით ტვირთის გადასატანად, თივის, საფქავის, ფიხის, მცირე რაოდენობის შემის მოსატანად და ა. შ. ციგები შედარებით მოზრდილი ან მცირე ზომის ყველა სახლის გარეთა კედლებზეა ჩამოკიდებული. გამწევი ძალა ყოფილა ჯარი, ცხენი.

საოჯახო ინვენტარი: სახლებში ან ეზოში ფიცრულ ნაგებობაში გამართულია ოჯალი/ოჯახი — ბუხარი. იქ შედგმულია რკინის სამფეხები და ზედადგარები. იქვე მიწყობილია თიხის კეცები, თიხის და ხის სადღვებლები, საჯები, სპილენძის ქვაბები/ფახრეჯი, თუნგები, გუგუმები... დგას ტაბლა — ფეშხუმი, ტაბაკი, სამფეხი სკამები. სახლში, ბელელში შემონახულია ხელსაქმის იარაღები: საჩეჩელი, კვირთავი/კვირისტავი, ხერტალი, ვნახეთ საფეიქრო დაზგაც, დაფსაგრებიც. ოთახები, ტრადიციულად, მორთულია შინნაქსოვი ფარდაგებით, ხალებით, ჭეჩიშებით... შემონახულია ხის და წნული ჭურჭელი: კოდები/კროჭები, კოლოფები, ბატარა გოდრები, კალათები...

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტერმინ "ფეშხუმის" არსებობა ტაოში. ცნობილია, ფეშხუმი ქრისტიანული ლიტურგიიდან მომდინარე სიტყვაა. ამ სახელწოდებით ტაბლა/სუფრა XIX საუკუნის ბოლოს დააფიქსირა თ. სახოკიამ ზემო აჭარაში: „აქვეა დარჩენილი ძველი, საღმრთო წერილის სიტყვა, რომელიც საქართველოში სხვაგან არ იხმარება, ანდა ჩვენ მაინც არ გავგიგონია. ეს გახლავთ საეკლესიო ნივთის, ფეშხუმის სახით გაკეთებული ხის ჭურჭელი, რომელიც სუფრის ალაგას იხმარება და სახელადაც ფეშხუმი ჰქვიან — მრგვალია, როგორც ფეშხუმი და იმასავით მრგვალი ფეხი აქვს შუაზე. დიამეტრი ზოგს ორიდან სამ მტკაველამდე აქვს (თ. სახოკია, 1985, გვ. 150). ფეშხუმის სწორედ ეს სახეობაა შემონახული ტაოში და ტაოს სამივე თემის მოსახლეობა ტაბლის

⁹ მიკროტოპონიმები ბევრია; მათ განვიხილავთ საგანგებოდ მიძღვნილ სხვა გამოკვლევაში.

ამ ერთ კონკრეტულ ნაირსახეობას, რომელსაც ჯვრის ფორმის სადგამი ამკობს, დღესაც ფეშხუმს უწოდებს.

საბძლებთან ალაგია სხვადასხვა ზომის **გოდრები**, გამორჩეული სილამაზის წნულებით, ასევე, სამეურნეო იარაღი: **ფარცხი, ორთითი ხისა, სამითითი/ფიწალი, ნიჩაბი, საფორჩხი, კაბდო, მანგალი, ცელი, უღელი, თოკი**. ძველად თოკს თხის ბალნისგან ამზადებდნენ.

წყაროებთან მიდგმულია გრძელი **ავაზანები**. უფრო მოკლე ავაზანებია ეზოებში.

ბევრი ჯევაელი, განსაკუთრებით სოფელ იეთში, მისდევს მეფუტყრობას. არის როგორც ძველებური **ყოვანები**, ასევე, **სკებიც**.

ზოგან შეგვხვდა მიწაში ჩაფლული თიხის ჭურჭელი — **ქუფი** — "ტალახიდან მოგღესილი". მასში ყურძენს წურავდნენ და ბუნებრივად ადუღებდნენ. დუღილის დასაჩქარებლად სპეციალური თვისებების მქონე მიწა მოჰქონდათ **შორადიდან**. "ეს მიწა ქვაა, უნდა დანაყო. როცა ამას ყურზენს ვაყრიდით, ადუღდებოდა და ტკიბილი ხდებოდა".

სათიხე კლდეები ბევრგან გვიჩვენებს ელიასჯეველებს **თიჯა** უკანჭალის თავზე აღმართული კლდიდან მოჰქონდათ და ამ ადგილს **სათიჯე** ჰქვია, იეთელებს — ველითავის კლდეებიდან და ა. შ. ჩაფწერეთ თიჯის მოპოვების, მომზადებისა და ნაწარმის დამზადების მთელი პროცესი.

ჯევაიში ჩაფწერეთ ადგილობრივი ქართული ტრადიციული კვებითი კულტურის მრავალი ნიმუშის დამზადების წესი და სხვ. ფრიალ საინტერესია აქაური ლექსიკა; სანიმუშოდ მოვიყვანთ ერთ ნაწილს:

ყველი რამდენიმე სახისაა: ახალი ყუელი, ხმელი ყუელი, დამძაღებული ყუელი, შემპალი ყუელი, მოშლილი ყუელი, ხაჭო — გაწელილი ყუელი, საღუელი ყუელი.

იხ, აგრეთვე:

ტრინკი — ფეხი; გამაასხა — მოიყვანა; იარებობა — ძველი ამბების მოყოლა; ხვარათი — ლაპარაკი; ხმა მოგე — დაგიძახე; ტაკვი — იდაყვი, კალი — მკლავი, ჯელი — ხელის მტევანი, კუკუზონი — წელი, ქეჩო — კისერი; კუჭი — ჩიყვი; ხალი — ფხალი, ყართოფი (შდრ., ქობაი: ქართოლი) — კარტოფილი, კოზი — კოვზი, მაჰყარე — მოაყარე; წევნეთ — წავიდეთ; გვაქუა — გვაქვს; კაპანი — დიდი ქვა; ფური — ძროხა; მალეები — ძროხები; დაზრებუა — ცემა; მოგრული კაცი — მცოდნე (მომგროვებელი); ჯაჰკვი — ჯაწვი; ჯეჰკვი — ძეწკვი (ძეწკვი ვერ დავადასტურეთ — ტ.ფ.); **სახლა** გავასხი — სახლში გავიყვანე; ღენჭი — 10 წლამდე გოგო-ბიჭი; ბგანო — გასათხოვარი გოგო; ტაროსმა გედვიხსნა — ამინდი გამოვიდა; ძიძო — ძროხის ცური; პობოჭიკი — ჩლიქი; გაბა — ბაგა; ყური მიყარე — ყური მიგდე; კოტოში — რქა; სამახური — თავის დამჭერი (ხაფანგი); ჰოლო — ჰყინტი სიმინდი; ჰაუჭი — სტაფილო; კონკები — ტანსაცმელი; ტალღუჯობა/პამპალი — წყალში ცურვა; ცურვა — თოვლზე სრიალი; ვიჟეთ — ვისხდეთ; კელი — ძაფი; შუმუშუტყოცნე — ვესროლე; თვალებს ჭუხავს — თვალებს ხუტავს (მეტათეზისი; შდრ.: გაბა < ვესროლე; დაბურღა — დაბუქსავდა; ჰენჭი — ქონი; თავს უჰენჭავს — თავს ხეობა (უწყლო); ჰევი — წყლიანი ხევი; მეცხურე — მწყემსი (ცხვრისა თუ მსხვილფეხა პირუტყვისა); თქვია — ჰქვია; თხაწალი — ერთი წლის თხის

დედალი შვილი; სავაცე — ერთი წლის თხის მამალი შვილი; ვაცი — დიდი მამალი თხა; ვერძი — დიდი მამალი ცხვარი; კრაი — ახალდაბადებული ცხვრის შვილი; ოროჯაი — ცხვრის 1 წლის დედალი შვილი; ბოტოტი — გველი; კოწიწი — მწვანე დიდი ხელიკი; ხულუი — პატარა ხელიკი; თავშხამ/თავშამი — ზემოთ (თავალმა; შდრ.: ქობაი: ზემოთკე); თავდალმე — ქვემოთ (შდრ.: ქობაი: ქომოთკე); მაჯაფებს — ხელს მიშლის; დაფიქლვა — დაბურვა; წენგვი — წენგო; ძირი — თალგამი; შეტახვა — შემურვა (შდრ.: შავტუხა); ხელმოტაკული — ქურდი; ხოჩი — ჩოხი (მეტათეზისი; შდრ.: გაბა < ბაგა), ყვარი - ბაყაყი; ოროჯაჲ¹⁰ — ლოკოკინა... მასალა ვრცელია და მას აკადემიური გამოცემის სახით შევთავაზებთ სპეციალისტებს.

საინტერესოა მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებლად -ნარ- რთული სუფიქსის გამოყენება: მთა — თევნარი, ტყე — ტყევნარი, გზა — გზევნარი, კილდე — კილდევნარი, ხე — ხევნარი (ხეები); ღელე — ღელნარი, ტბა — ტბევნარი... მაგრამ კაცები, ქალები...

აქვე შევნიშნავთ, რომ რეგებ ქეჩეჯისა და სხვა ადგილობრივ მკვიდრთა მტკიცებით, კევას ხევის ხეობაში ერთმანეთისგან განსხვავებული 5 კილო (ლექჩეთი) გვაქვს: **ქვაბაის** მეტყველება, **იეთის** მეტყველება; **კევასი შუაგულის** მეტყველება, **ილიასხევის** მეტყველება და **ბალხის** მეტყველება. ჩვენც დავადასტურებთ გარკვეული სხვაობები; მაგ., იეთის ძეწკვს “ჯვაკი“ ჰქვია, ბასლეკარში — “ჯეკვი/ჯეჭკვი“.

საკითხი სავანგებო შესწავლას საჭიროებს: ვვარაუდობთ, რომ მალე მოვაშზადებთ ვრცელ გამოკვლევას ისტორიული ტაოს მეტყველების თავისებურებების შესახებ.

თურქეთის შუაგულში გადასახლებული და ადგილზე დარჩენილი კევაელების თავმოყრა ხდება წელიწადში ერთხელ — შუამთობის/მარიობის დღეობაზე წალიკვანში — წალიკვანის ფესტივალის დროს. წალიკვანი ქობაის თავზე ალბური ზონაა, სადაც აგვისტოს პირველ შაბათ-კვირას იმართება ცეკვა-თამაში, ჭიდაობა, ხარების შერკინება... ტრადიციულად აქ სხვა ქართველებიც (მათ შორის ჭანებიც) გადმოდიან მეზობელი ხეობებიდან. ბუნებრივია, ფესტივალს ბევრი თურქიც სტუმრობს, ამიტომ ზეიმის ოფიციალური ნაწილი მხოლოდ თურქულ ენაზე მიმდინარეობს (განსხვავებით იმერხევის “მარიობისგან“).

ავტორები მადლობას უხდნიან ყველას, ვინც ახლოს გაგვაცნო იუსუფელის რაიონის ყოფა-ცხოვრება; განსაკუთრებით აღვნიშნავთ ბატონების: რამაზან ოზიურეკის (**Ramazan Özyürek**), რეჯებ ქეჩეჯის (**Recep Keçeci**) და ახმედ ჩორაფს (**ahmet çorap**) თბილ და მეგობრულ მასპინძლობას. სასიხარულოა, რომ ქართულ-თურქული კულტურულ-სამეცნიერო თუ პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობები უფრო და უფრო ახლობლური ხდება.

¹⁰ როგორც წესი, ხმოვნის მომდევნოდ ვლინდება ა.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- დ. ბაქრაძე, 1987 - დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში (ატლასითურთ), "საბჭოთა აჭარა", ბათუმი, 1987.
- ლ. ბერიაშვილი, 1973 - ლ. ბერიაშვილი, მიწათმოქმედება მესხეთში, თბ., 1973.
- ე. თაყაიშვილი, 1991 - ე. თაყაიშვილი, სამუსულმანო საქართველო, დაბრუნება, მრავალტომეული, ტ. I, გ. შარაძის საერთო რედაქციით, თბ., 1991.
- რ. თოფჩიშვილი, 2009 - რ. თოფჩიშვილი, ზოგიერთი ეთნოგრაფიული რეალია შავშეთში, კლარჯეთსა და ტაოში, კრებ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში, ბათუმი, 2009.
5. ლ. მოლოდინი, 1963 - ლ. მოლოდინი, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან (ხალხური ზეთსახდელი იარაღები), თბ., 1963.
- თ. სახოკია, 1985 - თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი, 1985.
- შ. ფუტკარაძე, 1993 - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- გ. ყაზბეგი 1995 - გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათუმი, 1995.

ROZETA GUJEJANI, TARIEL PUTKARADZE

ETHNOLINGUISTIC SURVEY OF THE GEORGIAN LANGUAGE VILLAGES IN IUSUFELI (HISTORICAL TAO) – KHEVAI (BICHAKCHILAR)

This research is dedicated to the memory of Mr. Zulkifl Kecheji (Qajrishvili), one of our first hosts in the Khevai (Basilikari) community who tragically died in 2008.

Khevai (a group of villages) in historical Tao is located in the Parkhlitsqali valley. The river Parkhlitsqali originates from Ponto mountains. To these days the population of three villages of the Parkhlitsqali valley still speak Georgian. These vilages are Khevai, Kobai and Balkhi, each of which contains some small villages within themselves.

According to the Georgian sources this region was referred to as the Kavkasidzes' family domain.

The present paper discusses Khevai, the present official name Bichakchilar Koy, which is one of the three villages mentioned.

In the Arthvin region of the modern Republic of Turkey not only the Parkhlitsqali valley villages of Iusufeli (historical Tao) but also the far reaching regions of the mixed ethnic settlements and the settlements regarded as ethnic Turkish mainly have Georgian micro-place-names.

The everyday activity pattern of the Khevai population is a classic example of the South-west Georgian cultural life and husbandry. The population have preserved those types of patterns, which were generally characteristic to the South-west Georgia, including agriculture, livestock farming, settlement arrangement and distribution, living abode types and other buildings for agricultural use, tools, catering culture, and more. In fact, these vilages of the historical Tao are the live museums of the Georgian ethnographic materials.

Presently Georgian population of Khevai are Suni Moslems but their Georgian identity is absolutely obvious. Like in all the historical South-west Georgia Tao population charishes the memory of the Saint Queen Tamar of Georgia.

როზეტა გუჯუჯიანი.
კეჟან სორაგა

**ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან
("ერთობილი საქართველოსათვის")**

**“წმიდაო მთავარანგელოზო მხერისაო... ადიდენ მეფენი
ბაგრატიონიანნი... ერთობილი საქართველო და ერთობილი სვანნი“
(XIII-XIV საუკუნეების ხატის წარწერა სვანეთში)**

აღორძინებადი ქართული სახელმწიფო მრავალი პრობლემის წინაშე დგას. პრობლემათაგან ზოგიერთი ხელოვნურად არის შექმნილი და მიმართულია ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესებისა და ქართული სახელმწიფოს შემდგომი განვითარების წინააღმდეგ. ერთი ასეთი გამოწვევაა **ქართული ეთნოსის დაშლა-დანაწევრების მცდელობა**, რომელიც ინსპირირებულია რუსეთის იმპერიის მიერ.

ჯერ კიდევ ცარიზმის დროს, რუსეთის ხელისუფლების დაკვეთით, ეთნოსთა აღწერებში ქართველთა ერთი ნაწილი ცალკეულ “ეთნოსებად” წარმოჩინდებოდა; იმპერიის სამსახურში მყოფი მეცნიერები “ქართველთაგან” თითქოსდა “ასიმილირებულ” სვანებსა და მეგრელებს სლავურ გრაფიკას მისადაგებულ “ანბანებს” უქმნიდნენ (პ. უსლარი, ა. გრენი...) და მათ მენტალობაში ანტიქართული, პრორუსული ორიენტაციის იდეოლოგიის დანერგვას ცდილობდნენ; მუსლიმ აჭარლებს, მესხებსა და აფხაზებს კი საქართველოდან ერეკებოდნენ და მათ ადგილას არაქართველთა კომპაქტურ დასახლებებს ქმნიდნენ (ბ. ხორავა, 2004; ტ. ფუტკარაძე, 2006).

ქართული საზოგადოება მრავალ ასეთ შემოტევას იგერიებდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან და XX საუკუნის 40-იან წლებამდე იცავდა და ინარჩუნებდა უდიდეს ეროვნულ მონაპოვარს — **ქართული ენის, როგორც ყველა მხარის ქართველის დედაენის, სტატუსს**.

ბოლშევიკური საოკუპაციო რეჟიმის პირობებში საბჭოთა ხელისუფლების აქტიური ზემოქმედების შედეგად დაირღვა ქართველთა სამი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული თემის — მეგრელების, ლაზებისა და სვანების — კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობითობის უფლება დიდ ქართულ სამწიგნობრო კულტურაზე; ამ მხარეების მცხოვრებთა დიადლექტები - საშინაო კილოები (ზანური და სვანური) მკვეთრად გაიძინეს მეგრელ/ლაზებისა და სვანების მშობლიური ქართული ენისაგან და ისინი დამოუკიდებელ ენებად გამოაცხადეს.

ათეისტური და ოკუპანტი სახელმწიფოს მხრიდან ისტორიული სამართლიანობის უხეში დარღვევა გრძელდებოდა მთელი სსრკ-ის არსებობის მანძილზე. ამ პოლიტიზებულ “სამეცნიერო” თეორიას უნერგავდნენ ქართველებს; ასეთივე სახით გადიოდა ინფორმაცია საზღვარგარეთ. ბუნებრივია, რუსეთის იმპერიის იდეოლოგიური მემკვიდრე საბჭოთა რუსეთი აგრძელებდა იმპერიულ ხაზს და აქტიურად ცდილობდა ერთიანი ქართული ცნობიერების დაშლა-დანაწევრებას.

საბჭოთა რუსეთის სამოხელეო აპარატის სტრატეგიული მიმართულებები ნათლადაა ასახული 1920-1921 წლებში საქართველოში რუსეთის სრულუფლებიანი წარმომადგენლობის სამხედრო ატაშის **პ. სიტინის** მიერ მოსკოვში გაგზავნილ მოხსენებებში. მოვიყვანთ რამდენიმე

ციტატას მისი მოხსენებებიდან: **“მეორე ღონისძიება, რომელიც დაასუსტებს ქართულ შოვინიზმს ტერიტორიულად და მატერიალურადაც, ეს არის საქართველოსგან აფხაზეთის გამოყოფა... აფხაზეთის კვალდაკვალ საჭიროა ყურადღება გამახვილდეს სამეგრელოზე, რომელიც განსხვავდება საქართველოსგან როგორც ენობრივად, ასევე ნაციონალობით და რომელსაც მუდამ უმძიმდა ქართველთა მფლობელობა/მმართველობა... ტერიტორია ვრცელია სტრატეგიული მიმართულებითაც, ისიც, ასევე, შესაძლოა, დაექვემდებაროს პირდაპირ რსფსრ-ის გავლენას”** (ნ. გელავა, 1993-1994, გვ. 270-272) და ა. შ.

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, XX საუკუნის ბოლო ათწლეულიდან აღდგა ოცდახუთსაუკუნოვანი ტრადიცია და მეგრულ/ლაზურ და სვანურ მეტყველებებს ენათმეცნიერთა ჯგუფმა აღუდგინა ისტორიული სახელი — ქართველური კილო/დიალექტი. ბუნებრივია, ქართველის (სვანის, მეგრელის...) დედაენა ქართულია და ტრადიციის აღდგენა სიხარულის მომტანია ქართველებისათვის, განსაკუთრებით კი სვანებისა და მეგრელებისათვის.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს რეალური ისტორიისა და ქართული ტრადიციული ცნობიერების ამ მნიშვნელოვანი ელემენტის დაცვას მუდამ ცდილობდა ქართული სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ელიტა (ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი...). მსგავსი მოტივები XIX-XX საუკუნეების ისტორიის ლიტმოტივად გასდევს: **“ვინ მოიფიქრებდა, თუ ამ გონივრულ წესს, ღვთისგან დალოცვილს, მოწინააღმდეგენი გამოუჩნდებოდნენ ჩვენს ქვეყანაში, საქართველოში. მაგრამ მიულოდნელი ახსია, შეუძლებელი აცხადდა. აცხადდა მხოლოდ ჩვენში და სხვაგან არსათ, არც სომეხთა შორის, არც თათართა შორის და არც სხვა ქვეყანებში არ აღმოჩენილა იმისთანა ჭკვა-მოკლე და უკუღმართი ადამიანი, რომელსაც ეთქვას, სკოლებში სწავლება თემურ კილოკავებზე უნდა იყოს და არა დედაენაზეო”** (“ივერია”, 1902). იმპერიული იდეოლოგიის რეალიზების ყოველ მორიგ მცდელობას მკვეთრად უპირისპირდებოდა ქართული საზოგადოებრივი და სამეგრელოშია (თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, 2007; რ. გუჭეჯიანი, 2008).

ქვეყნისათვის უმძიმეს პერიოდში, 1941 წელს, დიდმა მეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ **გიორგი ჩიტაიამ** გამოაქვეყნა წერილი **“სიცოცხლის ხის მოტივი ლაზურ ორნამენტში”** (გ. ჩიტაია, 1941). ნაშრომი მრავალმხრივ არის საყურადღებო და იგი მსოფლიოს ეთნოლოგიური ლიტერატურის ოქროს ფონდშია შესული, მაგრამ ამ შემთხვევაში აქტუალურია წერილის საზოგადოებრივი მნიშვნელობაც. ცნობილია: ეს ის ავბედითი წლებია, როდესაც ფაქტიურად, ფიზიკურადაა განადგურებული ქართული სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ელიტის მრავალი წარმომადგენელი, მიზანმიმართულად ერთადერთ და სახელმძღვანელო სამეცნიერო თეორიებად ამოქმედებულია საბჭოური დოგმები, რომელთა უმეტესობა დღესაც კი არ არის ბოლომდე დაძლეული¹; ამ დროს გიორგი ჩიტაია აქვეყნებს ნაშრომს, რომელიც, იმპერიული იდეოლოგიის **“დაყავი და იბატონე”** და საბჭოური მითითებების სრული იგნორირებით ასაბუთებს **ერთიანი ქართული მსოფლმხედველობის არსებობას მთელ ქართველ ერში დასაბამიდანვე**

¹ მაგალითად, ქართველების ვერა XIX საუკუნეში ჩამოყალიბების სტალინური თეორია და სხვ.

და ქართული ელემენტების სიცოცხლისუნარიანობის უთვალსაჩინოეს ნიმუშად ლაზურ და სვანურ მასალას წარმოაჩენს (გ. ჩიტაია, 1941).

რუსეთი ამჟამად უფრო აქტიურად ცდილობს იმპერიული ზრახვების რეალიზებას: დღესაც ოკუპირებულია ქართული მიწების ნაწილი. პარალელურად კი გრძელდება ერთიანი ეთნიკური — ქართული — ცნობიერების წინააღმდეგ მომართული სამეცნიერო დივერსიები. მსოფლიოში გავრცელებულ თანამედროვე ეთნოლინგვისტურ რუკათა უდიდეს ნაწილშიც რუსი ეთნოლოგებისა და ლინგვისტების მიერ არაადეკვატურადაა წარმოდგენილი ქართული სინამდვილე — ისინი ქართველთა უდიდეს ნაწილს კვლავ არაქართულ ეთნიკურ ჯგუფებად მიიჩნევენ. მაგალითად, ასეთია, ცნობილი რუსი მეცნიერის ი. კორიაკოვის მერ წარმოდგენილი ეთნოლინგვისტური კვალიფიკაციები. მისი დასკვნით, ქართული ეთნოსი დანაწევრებულია რამდენიმე ეთნოსად: ქართველად, მეგრელად, ლაზად, ზემო სვანად, ქვემო სვანად (ტ. ფუტყარაძე, 2009).

ბუნებრივია, როდესაც ოკუპანტი ასეა გააქტიურებული და საქართველო უამრავი პრობლემის წინაშე დგას, მეტი სიფრთხილე გვმართებს მეცნიერების იმ დარგების წარმომადგენლებს, რომელთა კვლევის სფერო სცილდება ვიწრო, სპეციფიკურ არეალს და საზოგადოებრივ დატვირთვასაც იძენს. ახლა მაინც, თუმცა კი დიდი დაგვიანებით, აუცილებელია ქართველოლოგიის რეალურად გათავისუფლება საბჭოური დოგმებისგან. ხოლო მიბრუნება იმ ავბედითი საბჭოური იდეოლოგიისაკენ, რაც, სამწუხაროდ, შეინიშნება მეცნიერთა ერთი ნაწილის მხრიდან, ბუნებრივია, აჩენს აზრს, რომ აქ ვლინდება ოკუპანტი სახელმწიფოს მხრიდან მომდინარე სოციალური დაკვეთების კვალი.

ფართო საზოგადოების გაკვირვებას და მასში ერთგვარი დაუცველობის შეგრძობას იწვევს ქართული სახელმწიფოს აღმშენებლობისა და საქართველოს მოქალაქეების — სვანების, მეგრელებისა და ლაზების — კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობითობის აღდგენისაკენ მიმართული, მეცნიერულად დასაბუთებული ლინგვისტური და სოციო-ლინგვისტური გამოკვლევებისთვის ხელოვნურად შექმნილი დაბრკოლებები. ქართველთათვის ოდითგანვე ერთი დედაენის — ქართულის — არსებობის დამადასტურებელი სამეცნიერო კვლევების არსებობა რატომღაც ენათმეცნიერთა ნაწილის აგრესიას იწვევს, მათთვის კატეგორიულად მიუღებელია განსხვავებული სამეცნიერო თეორიები და აზრები; მაგალითად, ასეთი გახლავთ კრებულში — “ქართველური ენები და დიალექტები (ერთი “სამეცნიერო პოლემიკის“ გამო) — გამოქვეყნებული ზოგიერთი სტატია. არადა, სრულიად გარკვეულია და ჩვეულებრივია, რომ ამა თუ იმ საკითხს ან სამეცნიერო პრობლემას ყოველი ეპოქა ახლებურად გადაიაზრებს და წარმოაჩენს. თავისუფალ საზოგადოებაში უნერხულიც კია და შეუძლებელი რომელიმე სამეცნიერო თეორიის დოგმად ქცევა, მისი სტატეკური სახით შენარჩუნება და ყოველგვარი სიახლის მიმართ დაუნდობელი ბრძოლის გაჩაღება. მით უმეტეს, როდესაც ეს “ახალი“ ძალიან ძველია — საისტორიო ტრადიციით განმტკიცებული და მარადიულ ღირებულებათაგანია. ანუ იგი არ არის ალტერნატიული თეორია, არამედ ფარნავაზის ხანიდან მომდინარე რეალობაა და ტრადიციული ქართული მენტალობის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტთაგანია.

ამავე კრებულის შემდგენელთა მონაწილეობით კრებულის გამოცემამდე გარკვეული ხნით ადრე შემუშავდა და გავრცელდა “კითხვარი ქართველურ

ენებზე მოლაპარაკეთავს. კითხვარის გაცნობამ (მას ავსებინებდნენ მეგრულებსა და სვანებს) ფართო საზოგადოებას უამრავი კითხვა და პროტესტის გრძნობა გაუჩინა: სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე და ქართველთა ეთნიკურ ისტორიაში ჩახელული ადამიანისათვის საკითხის ამგვარად დასმა, როგორც ეს კითხვარშია წარმოჩენილი, უკვე საგანგაშო და თავზარდამცემია: მასში ერთ სიბრტყეზეა წარმოდგენილი სახელმწიფო ენა - ქართული და ქართველური "ენები" (სვანური, ლაზური/მეგრული). — სახელმწიფო, სალიტერატურო, სამეცნიერო, საეკლესიო ენის (ქართულის) პარალელურ საქართველოს მოსახლეობისთვის დამოუკიდებელ "ენებზე" შემოთავაზებულია ქართველური კილოები (მათი აზრით, ენები) — მეგრულ-ლაზური და სვანური. **რა მიზანს ემსახურება ეს კითხვარი? რატომ უბიძგებენ მისი შემდგენლები მოსახლეობას დედაენისაგან გაუცხოებისაკენ, ჩვენი ეროვნული იდენტობის ნგრევისაკენ?! რატომ ცდილობენ ეთნიკური ცნობიერების დაშლას?! რატომ აგრძელებენ ცარიშმისა და საბჭოთა იდეოლოგიების სტრატეგიულ ხაზსა და მიმართულებას ("გათიშე და იბატონე")?!**

განსახილველად წარმოგიდგენთ კითხვარში დასმულ რამდენიმე კითხვას: №31. **"რა ენაზე ელაპარაკებით საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეროვნების/ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს?"** პასუხის გრაფაში ჩამოთვლილია: **"ქართული, მეგრულ-ლაზური, სვანური, სხვა."** ე.ი. უკვე ესოდენ კატეგორიული ფორმით "გამოყვეს" რა ჩვენი დედა ენის — ქართულისაგან ცალკეულ ენებზე ჩვენი საშინაო კილო-კავები (სვანური, მეგრულ-ლაზური), ახლა უკვე ერთმანეთისაგან განსხვავებულ **"სხვა ეროვნების/ეთნიკური ჯგუფის" წარმომადგენლებსაც მიგვიჩნევენ?! უფრო ჭკვემოთ კი ამ ენებს "დამწერლობებსაც" უქმნიან**, სწორედ ამისკენაა მიმართული კითხვა:

"საჭიროდ თვლით თუ არა, რომ პრესა გამოდიოდეს მეგრულ-ლაზურ, სვანურ ენებზე?" და ა.შ. არ ვთვლით, ბატონებო! ვერც დაგეთანხმებით და არც მოგიწონებთ ჩვენი ცნობიერების დაშლის და მშობლიური ქართული კულტურისაგან გამოთიშვის მცდელობას. მკითხველთა ყურადღებას, ასევე, მივაპყრობთ შეკითხვათა იმ ნაწილს, რომელიც განათლებას ეხება:

"№77. რა ენაზე გინდათ, რომ განათლება მიიღონ თქვენმა ლაზური, სვანური და სხვა" პასუხის გრაფა: **"ქართული, მეგრულ-კითხვები უაღრესად მაპროვოცირებელია. საკითხის ამგვარად დასმა (იგი სცდება ვიწრო სამეცნიერო დანიშნულებას და საზოგადოებრივ ხასიათს იღებს) ბიძგია დეზინტეგრაციული პროცესებისაკენ.** ბუნებრივია, კითხვარმა ქართული საზოგადოების უდიდესი აღშფოთება გამოიწვია და განსაკუთრებული უკმაყოფილებით მას სვანეთსა და სამეგრელოში შეხვდნენ. კითხვარისა და მსგავსი დესტრუქციული უნაარსის პროექტების გამართლებას ეძღვნება ზემოხსენებულ კრებულში წარმოდგენილ სტატიათა ნაწილი, რომელთა მთელი სულისკვეთება არაკოლევიალურობისა და განსხვავებული აზრისადმი კატეგორიული შეუწყნარებლობის ერთგვარი კლასიკური ნიმუშიცაა. ამავე დროს, ამ პუბლიკაციებით, ნაცვლად იმისა, რომ პატიება გვთხოვონ სვანებსა და მეგრულებს კითხვარით მიყენებული შეურაცხყოფისათვის, კვლავაც ქართული ენისაგან გამოცალკევებულ და უდამწერლობო ენებზე წარმოგიდგენენ ჩვენს კილოებს, რომელთაც თითქოსდა რაიმე განსაკუთრებული დაცვა

სტირდებოდეს. განსჯისთვის საყურადღებოა კითხვარის პროფესორ გ. კვარაცხელიასეული შეფასება:

“რაც შეეხება კითხვარს, ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ მისი ასე შედგენა და დარიგება შეცდომა იყო. ამასაც ჩვენდა უნებურად, შეუძლია სხვის წისქვილზე წყლის დასხმა. თუ არ ვცდები, კითხვარი იმ პროექტის ფარგლებშია შექმნილი, რომელმაც ენობრივი სიტუაცია უნდა შეისწავლოს საქართველოში. როცა ამ პროექტს ვეცნობოდით, მის კურატორად დასახელებული იყო ჯ. ჰიუიტი, ვისი მიზნები და ინტერესები არავისთვის დამალული არ არის, ამავე დროს, პროექტის წარმომდგენმა (პროფ. ი. გიპერტმა - რ.გ., ბ.ხ.) ილაპარაკა ქართული სალიტერატურო ენის გავლენის შესახებ სვანურზე, რომელიც “დაჩაგრულად” მოიხსენია. გასაგებია, უფრო სერიოზულ კვლევას დაფინანსება ესაჭიროება, მაგრამ ამ ფასად? ამგვარი “დასაბუთებები”, რომლებიც ხშირად გვხვდება უცხოური გრანტების მოსაპოვებლად, არც ეთიკურია და არც უსაფრთხო, თავი რომ დავანებოთ იმას, თუ რამდენად შეესაბამება ისინი რეალობას” (ქართველური ენები და დიალექტები, 2007, გვ. 13).

პროფ. გ. კვარაცხელიას აზრს გავაგრძელებთ და პროექტის ხელმძღვანელებს (იოსტ გიპერტს, მანანა თანდაშვილს) და მათ თანამოაზრეებს მოკრძალებით შევახსენებთ:

“სვანური“ და “მეგრული“, ანუ ქართული კულტურა, სწორედ თქვენგან და თქვენი იდეოლოგიური “წინაპრების“ — რუსეთის იმპერიის შახური მეცნიერებისაგან იღვენება და იჩაგრება, ვინაიდან თქვენ არღვევთ ზღვს უფლებებს, როდესაც გვწყვეტთ ოცდახუთსაუკუნოვანი ქართული კულტურისაგან — მშობლიური ქართული სალიტერატურო ენისგან. ან რა სამეცნიერო ბაზა გააჩნიათ ამგვარი დასკვნებისათვის? რომელ ისტორიულ, ეთნოლოგიურ ან სოციოლინგვისტურ გამოკვლევას ეყრდნობით, როდესაც ესოდენ თავხედური უაპელაციოობით აცხადებთ ქართული ენის სვანურ და მეგრულ დიალექტებს “გადაშენების პირას მყოფ ენებად”? ხომ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სვანეთსა და სამეგრელოში არასოდეს ვაგვიჩენია ჩვენი დიალექტების “ენებად” გადაქცევის სურვილი, რადგან სვანებს და მეგრელებს, ანუ ქართველებს, მუდამ გვქონდა დედაენა და დამწერლობა — ქართული და როგორც მოსწრებულად შენიშნავს პროფ. მარიამ ჩხარტიშვილი: “რეალურად არტეფაქტებში ჩვენ ყველგან საქართველოს დასავლეთში თუ აღმოსავლეთში გვეძლევა მხოლოდ ქართული კულტურა, მხოლოდ და მხოლოდ ქართი — იდენტობის კვალი“ (მ. ჩხარტიშვილი, 2006, გვ.213).

ბუნებრივია, სვანური, მეგრული და ლაზური კილოები მაღალი აქტივობით უნდა შეისწავლებოდეს, მაგრამ არა დედა-ქართულისაგან მოწყვეტით და ცალკე ენებად წარმოჩინებით, არამედ მათი ისტორიული სტატუსით — ქართული ენის დიალექტების სახით, რადგან სვანებისა და მეგრელებისათვის დედა ენად ოდითგანვე მხოლოდ და მხოლოდ ერთი — ქართული ენა ითვლებოდა, სვანურ-მეგრულ-ლაზური, კილოები კი ქართული ენის შემადგენლობაში მოიაზრებოდა და არა მის პარალელურად.

ქართული ენის სვანური და ზანური დიალექტები და არა “ენები“ მარადიულად იარსებებს, ისევე როგორც ქართული ენის სხვა კილოები. სვანური, მეგრული და ლაზური დიალექტები უშრეტი სალაროა/წყაროა ქართული სალიტერატურო ენის შემდგომი გამდიდრებისა და

განვითარებისათვის, სალიტერატურო ქართულში უკვე გამჭრალი ძველქართული სიტყვებისა და ფუძეების სწორედ სვანურსა და მეგრულ/ლაზურში მოძიებისა და თანამედროვე სალიტერატურო ენაში დამკვიდრებისათვის.

“კითხვარი ქართველურ ენებზე მოლაპარაკეთათვის”

ანტისახელმწიფოებრივი ხასიათისაა, არღვევს ქართველთა დიდი ნაწილის უფლებებს — შეურაცხყოფს სვანებს, მეგრელებსა და ლაზებს, რადგან აცალკევებს მათ დედაენისაგან — ქართული ენისაგან და ამით წყვეტს მრავალსაუკუნოვან ქართულ სამწიფონობრო კულტურას.

კითხვარის შემდგენელი მეცნიერები **სრულ უპატივცემლობას ამჟღავნებენ ქართული სახელმწიფოსა და საქართველოს მოქალაქეების — ქართველთა ეთნოგრაფიული თემების/ჯგუფების (სვანების, მეგრელებისა და ლაზებისადმი) მიმართ, ეშპვეშ აყენებენ რა მათ კულტურულ-ისტორიულ მემკვიდრეობითობას და ქართულ იდენტობას.**

საზოგადოების გაკვირვებას და დაბნეულობას იწვევს ის ფაქტიც, რომ ბატონი ი. გიბერტი დღემდე გელათის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო დოქტორად ითვლება. გელათის აკადემია კი, ცნობილია, საქართველოს საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებული ორგანიზაციაა და მისი წევრები თუ საპატიო დოქტორები, ბუნებრივია, პატივს უნდა მიაგებდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის გადაწყვეტილებებს (იხ. სინოდი, 2005) და ითვალისწინებდნენ სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ქადაგებებსა და ეპისტოლეებს, რომლებშიც პატრიარქი ბრძანებს: **“ჩვენ ყველამ კარგად უნდა გავიაზროთ და სხვებსაც დავუმტკიცოთ, რომ ქართული ენა არის ერთი, მეგრული და სვანური დიალექტები კი მისგან გამომდინარე განშტოებებია. განსაკუთრებით უნდა მოვფრთხილდეთ ჩვენს სიამაყეს — უძველეს და მშვენიერ ქართულ ენას”** (საპატრიარქოს უწყებანი, 2007).

ამავე დროს, გაოცებას იწვევს კითხვარის შემდგენელ მეცნიერთა კვალიფიკაცია, მათ მიერ გამოვლენილი საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის, ქართველთა ეთნიკური ისტორიისა და ქართული საზოგადოებრივი აზრის სრული უცოდინარობა და გაუთვალისწინებლობა. ასეთ პრობლემატურ საკითხებზე მსჯელობისას გააზრებული და შეჯერებული უნდა იყოს ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერების ყველა მონაპოვარი, რადგან კომპლექსური კვლევების გარეშე წარმოუდგენელია რეალური შედეგის მიღება, დაუსაბუთებელი და ტენდენციური დასკვნები კი მხოლოდ უკმაყოფილებასა და პროტესტს ჰბადებს საზოგადოებაში.

ზემოთ ხსენებული “კითხვარი” და მსგავსი პროექტები დესტრუქციული პოტენციალის მატარებელია. სრულიად ბუნებრივია, რომ თუკი მსგავსი ანტიქართული და ანტისახელმწიფოებრივი შინაარსის მქონე კითხვარები კვლავ გვრცელდება, საქართველოს მოქალაქეები ხელისუფლებისაგან მოვითხოვთ ჩვენი კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობითობის უფლების დაცვას და ისტორიული სამართლიანობის აღდგენას.

საგანგაშოა ისიც, რომ ქართული ენის ისტორია კვლავ (თავისუფალი და დემოკრატიული საქართველოს არსებობის პირობებშიც კი) იწერება ჩვენი დედაენისაგან ზანურისა და სვანურის ჩამოცილებით. ყველა ქართველი და საქართველოს ეთნიკური ისტორიისა და კულტურის მცოდნე დამეთანხმება, ვიზუალურადაც მეტად დამორგუნველი ეფექტი აქვს, თუნდაც

ქვემოთ მოყვანილ “ქართველურ ენათა გენეალოგიურ ხეს“, რომლითაც “თვალსაჩინოდ“ იხატება სვანურისა და ზანურის სადღაც ძვ. წ. V-IV ათასწლეულიდან უკვე დედა-ქართულისაგან გამოყოფა და “დამოუკიდებლად“ არსებობა. ამავე პერიოდიდან კი ოდენ “ქართული ენის ისტორიაზეა“ საუბარი (მ. ქურდიანი, 2008, გვ. 9). სავალალოა, რომ ავტორს სრულიადაც არ ახსენდება ქართული ენის ისტორიის თანაშემოქმედი სვანები და ზანები (მეგრელ/ლაზები), რომლებიც “ქართული ენისა და დამწერლობისაგან“ დაცილების მიხედვით ლამის ბასკების პარალელურად არიან წარმოდგენილი ნაშრომში.

ქართველი ერისა და ღვთით ბოძებული ქართული ენის ისტორია სათავეს უძველესი დროიდან იღებს და იმ დროიდანვე ყველა ქართული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული თემი თანაბრად ქმნიდა ქართულ კულტურას. სულ ამაოდ ჰგონია ზოგ მეცნიერს, რომ სვანურ/ზანური ელემენტის, უკვე როგორც “ენის“ არქაულ ხანაში გადასროლითა და შემდგომ ქართული ენის ამ ძირძველი ქართული ჯგუფებისგან განცალკევებით განვითარებას, მას ვინმე დაუჭერებს.

საბედნიეროდ, სწორედ სვანეთსა და სამეგრელოში იქმნებოდა ქართული საღვთისმეტყველო და საერო მწერლობის მრავალი შედევრი თუ ხელოვნების სხვა ნიმუში (ა. ჯაფარიძე, 2009; გ. ვასციანი, 2004; ვ. სილოგავა, 2006) და ყველაზე ხშირადაც სწორედ ამ მხარეების შვილები იღვნენ ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და აღმშენებლობის სათავეებთან. მაგალითად, ორი უდიდესი სახელმწიფო მოღვაწის დასახელებაც კმარა — ქუჩი ერისთავისა და იოანე მარუშიანისა. და თუკი ეს უდიდესი მასშტაბების მოღვაწეები, არ თვლიდნენ ქართულ ენას თავიანთ დედაენად, როგორმე მიაღწევდნენ ზანურ-სვანური კილოებისათვის ენის სტატუსის მინიჭებას და არც ქვეყნის ერთიანობის შემოქმედებად და მებაირახტრებად მოგვევლინებოდნენ. გავიხსენოთ დიდი ერისთავთერისთავის ქუჩის მიმართვა ფარნავაზისადმი: “შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლება ჩემი... შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 22).

განსაცვიფრებელია ის ფაქტიც, რომ მ. ქურდიანის ნაშრომი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმიდესსა და უნეტარესს ილია II-ს ეძღვნება. პატრიარქის ქადაგებებში კი ხაზგასმითაა აღნიშნული საკითხისადმი ამგვარი მიდგომის არამართლზომიერება: “მეორე დიდი ძალა, დიდი საუნჯე — ეს არის ქართული ენა. ენა არის ის საშუალება, რითაც ადამიანი, უპირველეს ყოვლისა, ესაუბრება უფალს, წარმოთქვამს ლოცვებს. ენა არის უდიდესი ძალა და ჩვენ მუდამ ვიცავთ და კვლავაც დავიცავთ მას. მრავალი უძველესი ხელნაწერი შექმნილია ქართულ ენაზე. მათმა ნაწილმა ჩვენამდეც მოაღწია. დღეს კი ჩვენს შორის არიან ისეთი ადამიანები, რომლებიც ცდილობენ, ქართულ ენას მეგრული და სვანური დიალექტები ჩამოაშორონ და ისინი დამოუკიდებელ ენებად გამოაცხადონ“ (საპატრიარქოს უწყებანი, 2007).

გვიჭირს შევაფასოთ მეცნიერის ქმედება. იმედს ვიტოვებთ, რომ ეს არ არის მიზანმიმართული ცინიზმი საქართველოს საპატრიარქოსა და ასევე, ქართველთა დიდი ნაწილის — სვანებისა და მეგრელების მიმართ.

სრულიად ბუნებრივია და სასურველი, რომ საქართველოს თავს დატეხილმა ბოლოდროინდელმა ტრაგიკულმა მოვლენებმა, რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომმა მაინც ადეკვატურად გაგვააზრებინოს ჩვენი წარსული და იქნებ დადგეს ცარისტული და საბჭოური იდეოლოგიური მემკვიდრეობისაგან ქართველოლოგიის გათავისუფლების დრო, რათა აღდგეს ისტორიული სამართლიანობა და საბჭოთა რეჟიმის პირობებში იძულებით გაწყვეტილი ჯაჭვი წარსულთან.

დღეს, როდესაც, ქვეყნის ხელახალი გათავისუფლებიდან მოყოლებული, რუსეთის აგრესიას უამრავი ქართველი ეწირება, მსგავსი “კითხვარების”, პროექტებისა და სტატიების ავტორებო, კეთილი ინებეთ და ნუ დაივიწყებთ სვანეთისა და სამეგრელოს მოსახლეობის მიერ გამოვლენილ გმირობას, გაიხსენეთ ის ადამიანები, ქვეყნის ერთიანობისა და თავისუფლებისთვის რომ დადეს თავი; **გაიღეთ მოწულება და ჩათვალეთ ისინი და მათი წინაპრები ქართული ეთნოსის შემადგენელ ნაწილად და ქართული კულტურის უმთავრესი ელემენტის — ქართული ენის შემქმნელებად და პატრონებად.**

სამწუხაროდ, საერთაშორისო ცნობარებსა და ენციკლოპედიებში ძირითადად წარმოდგენილია ქართველთა ენობრივი მიკუთვნებულობის მხოლოდ საბჭოური კვალიფიკაციები. შედეგად კი სვანებსა და მეგრელებს, “4/3 ქართველური ენის” საფუძველზე, უკვე ცალკე ეთნიკურ ჯგუფებად განგვიხილავენ არა მხოლოდ რუსები, არამედ ევროპელი მეცნიერებიც, ეყრდნობიან რა საბჭოთა პერიოდის ლინგვისტთა ნაშრომებს. მაგალითად, ასეთია მსოფლიო გლობალური ქსელის ძირითადი ეთნოლოგიური ენციკლოპედიის ინფორმაცია: საქართველოში მცხოვრებ ეთნოსთა შორის აწერბაიჯანლების, ასირიელების, ბერძნების, სომხების გვერდით, ქართული ეთნოსისაგან განცალკევებით დასახელებულნი არიან **ლაზები, მეგრელები და სვანები.** ასეთივეა ი. გიპერტის ლინგვისტური რუკაც² (ტ. ფუტკარაძე, 2008, გვ. 52-57).

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა, რა ფაქტობრივ მასალას ეყრდნობა ეს რუკები? პასუხი ცალსახაა: რუკათა შემდგენლები აქტიურად სარგებლობენ ქართველი ენათმეცნიერების იმ ნაშრომებითაც, რომლებშიც არასწორად არის გამოყენებული ტერმინები: “ეთნოსი”, “ეთნიკური”, “ენა”, “ლიალექტი”. მაგალითად, პროფ. გ. გოგოლაშვილი წერს: ქართულ ენობრივ სივრცეში მიღებულია “**ეთნიკურ-ტერიტორიული** პრინციპით ლიალექტების დაყოფის წესი” (ქართველური ენები და ლიალექტები, 2007, გვ. 102, 107). აგრეთვე, პროფ. კ. გაბუნია უამრავჯერ უშვებს მსგავს შეცდომას და მეგრელებს, სვანებსა და ლაზებს “**ეთნიკურ ჯგუფებს**” უწოდებს: “მეგრული და ლაზური ერთმანეთის მიმართ ლიალექტებია და არა ენები, რაც პრაქტიკულად დასტურდება კიდევ ამ **ეთნიკურ ჯგუფთა** კომუნიკაციის პროცესში” (საენათმეცნიერო კრებული, 2004, გვ. 172), “მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული სალიტერატურო ქართული ენა ამ სტატუსის **მატარებელია არა მხოლოდ საკუთრივ ქართულენოვანი მოსახლეობისათვის, არამედ**

² ამ რუკის მიმართ სხვა პრეტენზიაც ჩნდება, იგი ფაქტობრივად ამართლებს აფხაზეთის ტერიტორიის 1993 წლის ეთნოწმენდას და ქართველთა გენოციდს. ამას მოწმობს ის, რომ აფხაზეთის ავტონომიის ტერიტორიაზე, აფხაზებს გარდა, არც ერთი ეთნოსი და ენა არ არის დაფიქსირებული — თუნდაც ის მეგრელები (ქართველები), რომლებიც დღესაც ცხოვრობენ სამურზაყანოში და ლალის/კოდორის ხეობის სვანები (ქართველები), რომლებიც, ბუნებრივია, ქართულ ენაზე მეტყველებენ. რომ არაფერი ვთქვათ აფხაზეთიდან გაძევებულ ესტონელებზე, ბერძნებზე, ებრაელებსა და სხვებზე.

ზანური და სვანურენოვანი ეთნიკური ჯგუფებისათვის“ (საენათმეცნიერო კრებული, 2004, გვ. 173) და ა.შ.

არაერთი მსგავსი მაგალითის მოყვანა შეიძლება. რასაკვირველია, გვეუხერხულება, პროფესორებს ავუსხნათ ტერმინების — **“ეთნიკურის“** და **“ეთნოსის“** მნიშვნელობა, საერთოდ კი სასურველი და აუცილებელია მეცნიერების გზაზე დამდგარი ადამიანი უკეთ იცნობდეს მარტივ სამეცნიერო ტერმინოლოგიას, თუნდაც იმიტომ, რომ უცოდინრობით მტრის წისკვილზე არ დაასხას წყალი.

წარმოდგენილ მცდარ კვალიფიკაციათა ავტორები ვალდებული არიან ასახონ სიმართლე; გარდა ამისა, სასურველი და აუცილებელია, გაგვიფრთხილდნენ ჩვენც, საქართველოს მოქალაქეებს — სვანებს და მეგრელებს, პატივი სცენ ჩვენს ეროვნულ ღირსებას (ქართველობას) და ნუ მიგვიჩნევენ “ეთნიკურ ჯგუფებად“ და კავკასიის ენობრივ რუკებზე ნუ წარმოგვაჩენენ ქართული ეთნოსისაგან განსხვავებულ ეთნოსებად და ჩამონათვალში აწებბაიჯანლების, სომხების, ოსების პარალელურად ნუ განგვათავსებენ, ვინაიდან ჩვენ მხოლოდ და მხოლოდ ქართველები ვიყავით და ვართ.

ფაქტურად, ასეთი ყალბი ინფორმაციებითაა გაჭერებული მსოფლიო საკომუნიკაციო სივრცე, რის გამოც საქართველოსთვის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად რჩება ქართული ენობრივი სიტუაციის კვლევის ის მეთოდი, რომელსაც კვლავაც იყენებს ქართველ და არაქართველ ენათმეცნიერთა ნაწილი. ამ მიმართულებით აუცილებლად გასათვალისწინებელია **“ევროპული ქარტია რეგიონალური და უმცირესობათა ენების შესახებ“** და **“ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“**. ქარტია კონკრეტულ სახელმწიფოს ანიჭებს უფლებას, თვითონ განსაზღვროს მის ტერიტორიაზე ვის მიაანიჭოს უმცირესობის ენის სტატუსი (ტ. ფუტკარაძე, 2005) და აქ გადამწყვეტი როლი მეცნიერებს უნდა ჰქონდეთ, რომელთა შეჭერებული პოზიციით გამოიკვეთება ქართველთათვის ერთადერთი ენის არსებობა და ყველა სხვა ქართველური ენობრივი ერთეული განიხილება მხოლოდ დიალექტებად, ისე როგორც ამას მიიჩნევდნენ ჩვენი წინაპრები უძველესი დროიდან მოყოლებული.

მეთოდოლოგიური კუთხით საინტერესოა ისიც, რომ, მაგალითად, ჩინური ენის ათი განშტოება, რომელზე მოლაპარაკეთაც ერთმანეთის აბსოლუტურად არ ესმით, თუკი არ ფლობენ სალიტერატურო/სტანდარტულ ჩინურს, მიჩნეულია ერთი ენის დიალექტებად; მსგავსი სიტუაციაა ყველა არაბულ ქვეყანაშიც; მოსახლეობის ნაწილი არ ფლობს ლიტერატურულ არაბულ ენას, არაფერი ესმის მეზობელი რეგიონის არაბისა, მაგრამ მათი მეტყველებები ერთი საერთო ენის — არაბული ენის — დიალექტებად ითვლება და არა დამოუკიდებელ ენებად.

ასევეა ევროპაშიც:

გერმანულის სხვადასხვა დიალექტთა წარმომადგენლები ერთმანეთს სტანდარტული — სალიტერატურო გერმანულით მიმართავენ, წერენ და კითხულობენ გერმანულად (მ. ტაბიძე, 2005, გვ. 121) და. ა. შ. ამ დროს კი მიზანმიმართულად ხდება ქართველების დაშლა სხვადასხვა **“ენის“ მფლობელ “ეთნოსებად“**.

არა გვგონია, გერმანელი, იტალიელი, ჩინელი, არაბი თუ ესპანელი ენათმეცნიერები უფრო ზერელედ ფლობდნენ **ზოგადი ენათმეცნიერების საფუძვლებს**, ვიდრე ქართველ ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი. ამიტომ

ჩნდება კითხვა — ქართველ ენათმეცნიერთა ეს ნაწილი, რეალურად ერთი ენის დიალექტურ სახესახვაობებს — **ზეპირ სამეტყველო ერთეულებს**, რომლებზეც მცირერიცხოვანი თემები ლაპარაკობენ, რატომ მიიჩნევენ ცალკე ენებად, მაშინ, როდესაც ჩინელებითვის, არაბებითვის თუ გერმანელებისთვის ბევრად განსხვავებული მეტყველებები (რომლებზეც მილიონობით კაცი მეტყველებს), ერთი ენის შემადგენელ დიალექტებს წარმოადგენენ?! **ცხადია, საქართველოში საკითხი პოლიტიზებულია და იგი ქართული სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის წინააღმდეგაა მიმართული.**

ენათმეცნიერებმა ჩვენზე უკეთ იციან, რომ ტერმინები — დიალექტი და ენა — პირობითი ცნებებია, რადგანაც დიალექტსა და უმწერლობო ენას შორის ზღვარის გავლება ჭირს: საყოველთაოდ ცნობილია, რომ არ არსებობს საყოველთაოდ გაზიარებული ენისა და კილოს გამმიჯნავი კრიტერიუმები.

სრულებითაც არ არის გასაკვირი, რომ ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ნაკლებად მცოდნე უცხოელები ხშირად უშვებენ შეცდომებს ქართველთა ეთნიკური ისტორიის თხრობისას; **დასანანია ქართველთა უგულისყურობა** მსგავსი შეცდომებისა თუ მიზანმიმართული მეცნიერული დივერსიებისადმი.

წარმოდგენილ პრობლემებს აქტიურად აშუქებდნენ ისტორიკოსები და ეთნოლოგები. ქართული საისტორიო სკოლის წარმომადგენლები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ ქართველთა წარსულისა თუ თანამედროვეობის გაყალბებულ წარმოჩინებას. მაგალითად, ივივე **გიორგი ჩიტაია**, თავის დროზე, მკვეთრად აკრიტიკებდა **რ. ბლაიხშტაინერის** მონოგრაფიას:

“პროფ. რ. ბლაიხშტაინერი სპეციალისტად ითვლება კავკასიისმცოდნეობის დარგში... მაგრამ ამ ნაშრომში... მნიშვნელოვანი ხასიათის დეფექტებიც შეიძინევა. ერთი რიგი დეფექტებისა პრინციპული ხასიათისაა: ავტორი ქართველებისაგან გამოთიშულ ცალკე ხალხებად ასახავს მეგრელებს, ლაზებსა და სვანებს. სინამდვილეში კი მთავარი ქართველი ტომები, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს ქართველი ერის ჩამოყალიბებაში იყვნენ ქართველი, მეგრულ-სვანები და სვანები” (გ. ჩიტაია, 2001, გვ. 244-245).

მსგავსი შეცდომები დღესაც ხშირად მეორდება უცხოელ ავტორთა შრომებში. ამ ბოლო წლებში პროფესორებმა **გიული ალასანიამ და თამაზ ბერაძემ** გამოავლინეს ის უმრავი ხარვეზი და ფაქტობრივი შეცდომა, რომ არაფერი ვთქვათ ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის ტენდენციურ თხრობაზე, რასაც უშვებს **როლანდ გრიგორ სიუნი** ნაშრომში “ქართველი ერის ჩამოყალიბება” (გ. ალასანია, 2007, გვ. 387-481) და **ნილ ასჩერსონი** წიგნში “შავი ზღვა” (გ. ალასანია, თ. ბერაძე, 1999, გვ. 109-113). ნ. ასჩერსონის აზრით, ერთიანი კოლხური/ქართული ნაცია არასდროს არსებულა, რის დამადასტურებლად მოჰყავს ანტიკური წყაროების ტენდენციურად გაგებული მონაცემები დიოსკურიის ბაზარზე 70-ზე მეტ ენაზე ლაპარაკის შესახებ. ნ. ასჩერსონი აღშფოთებულია ქართველი სამეცნიერო და სამოქალაქო საზოგადოების იმ პოზიციით, რომლის მიხედვითაც, ლაზურ/მეგრული და სვანური ქართული ენის დიალექტებად აღიქმება და არა “ენებად” (გ. ალასანია, თ. ბერაძე, 1999, გვ. 503-534).

ვასაოცარია, მაგრამ საკითხს ზუსტად ასეთივე ტენდენციურობით უღვება უკვე არა უცხოელი, რომელსაც, ბუნებრივია, ნაკლებად მოეთხოვება საქართველოს ისტორიისა და ქართული წყაროების ცოდნა, არამედ ქართველი მეცნიერი **ნ. დობორჯინიძე** (ნ. დობორჯინიძე, 2007, გვ. 253-266). ისიც, რ. ბლაიხშტაინერის, ნ. ასჩერსონის მსგავსად, ანტიკური ხანის ორ უცხოელ ავტორზე დაყრდნობით, თვლის, რომ იბერიელები, კოლხები და სვანები სხვადასხვა “ხალხები” იყვნენ, რომელთაგანაც იბერებს ჰქონდათ სამწერლობო ენა და იბერიელებისგან განსხვავებული, მაგრამ უდამწერლობო “ენები” გააჩნდათ კოლხებს და სვანებს. დასკვნით ნაწილშიც ნ. დობორჯინიძე მეგრელებსა და სვანებს უძველესი დროიდანვე საკუთარი “ენების” მქონე “ხალხებად” მიიჩნევს, რადგან, მისი არგუმენტით, “ეს არის იმდროინდელი განათლებული მსოფლიოს წარმოდგენა იმ ხალხებზე, რომელთაც საკუთარი ენა აქვთ” (იქვე, გვ. 264). ნ. დობორჯინიძის სტატია, ცხადია, მკაფიოდ ავლენს ამ მკვლევრის კვალიფიკაციასაც (იგი სრულიად უგულებელყოფს ქართულ წყაროებს, ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიის ძირითად საკვანძო მომენტებს და ზოგადად საქართველოს ისტორიას), “შესაშურ” მოქალაქეობრივ მსოფლალქმასაც და “თავაზიან” დამოკიდებულებასაც მეგრელებისა და სვანების მიმართ. ნ. დობორჯინიძეს ამ მხრივ ჰყავს “დიდი იდეოლოგიური წინაპარი”. შედარებისთვის მოგვყავს **ი. ბ. სტალინის** ციტატა ნაშრომიდან “**მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი**”:

“**რა ვუყოთ მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვა, რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა არა აქვთ? რა ერებს მივაკუთვნოთ ისინი? რომელ ნაციონალურ კავშირს მივაკუთვნოთ აჭარლები, რომლებიც ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თურქული კულტურით ცხოვრობენ და ისლამის რჯულს აღიარებენ. ახლა ქობულეთელები? ახლა ინგუშები?**“ (ი. სტალინი, 1947, გვ. 378).

საბედნიეროდ, ქართული ისტორიოგრაფიის ძირითადი დასკვნები სხვა სახისაა. ქართული სამეცნიერო სკოლის წარმომადგენლებს, ძველი მსოფლიოს ცნობილ მკვლევრებს, რომლებიც, მართლაც, ზედმიწევნით და გამოწვლილვით იცნობენ და აანალიზებენ ბერძნულ, ლათინურ და აღმოსავლურ წყაროებს (ივ. ჯავახიშვილი, ს. ყაუხჩიშვილი, პ. ინგოროყვა, გ. მელიქიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, გრ. გიორგაძე, ო. ლორთქიფანიძე, მ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი, ი. გაგოშიძე, მ. ინაძე, ნ. ხაზარაძე, გ. ქავთარაძე, ვ. ვაშაკიძე...) **ეჭვქვეშ არახდროს დაუყენებიათ მეგრელებისა და სვანების ქართველობა³.**

უმდიდრესი ფაქტობრივი მასალით ცნობილია, რომ სვანები, მეგრელები, ჰუნები//ლაზები ქართული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული თემების წარმომადგენლები არიან და ოდითგანვე ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ სივრცეში მოიაზრებიან. ერთიანია თვით ქრისტიანობამდე არქეოლოგიურ

³ ჩვენთვის, როგორც საქართველოს რიგითი მოქალაქეებისათვის, გაუგებარია, რატომ ბეჭდავს სახელმწიფო ინსტიტუტი — განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო ასეთ მეცნიერულად უმწიფარ და დესტრუქციული პოტენციალის მატარებელ წერილს!

და ანთროპოლოგიურ (ფიზიკური ანთროპოლოგია⁴) მონაცემთა ბაზა და იგი ფარავს არა მარტო თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიას, არამედ ბევრად ფართოდ და შორსაა განფენილი. ერთიანია მთელი ჩვენი პოლიტიკური და კულტურული წარსული და თვით ქვეყნის სამეფო-სამთავროებდა დაშლის პერიოდშიც კი სვანეთსა და სამეგრელოში მხოლოდ ქართული კულტურა იქმნებოდა და ვითარდებოდა (თ. ბერაძე, ბ. ხორავა, 2008).

მრავლისმეტყველია ეთნოგრაფიული მასალაც. ქართული მითოლოგიისა და არქაული ქართული მსოფლმხედველობრივი მოტივების ყველაზე საინტერესო შტრიხები და პასაჟები სწორედ სვანურ და მეგრულ მასალაშია შემონახული. სვანური და მეგრულ/სვანური (ლახური) ფოლკლორი ქართული ფოლკლორის განუყოფელი ნაწილია (ლექსიკონი, 1974). სწორედ სვანურ ფოლკლორშია განსაკუთრებით შკაფიოდ შემონახული ამირანის მითის უძველესი, არქაული შრეები (ე. ვირსალაძე, 1964). ეთნომუსიკოლოგთა დასკვნით კი, სვანური და მეგრული მუსიკალური ფოლკლორი ქართულ მუსიკალურ ფუძე-ენას მხოლოდ მუსიკალური დიდი ქვების დონეზე გამოეყოფიან (ნ. მაისურაძე, 1989, გვ. 52)⁵. ერთიანია დასახლებისა და განსახლების ტიპი, სტრუქტურა, სულიერი, სოციალური და მატერიალური ყოფის ძირითადი მახასიათებლები აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ეთნოგრაფიული ყოფის თავისებურებების განსაკუთრებულ მსგავსებას კი სწორედ ერთმანეთისაგან ყველაზე დაცილებული მხარეები ავლენენ, მაგალითად, სვანეთი და იმერხევი.

⁴ ქართველი ხალხის ანთროპოლოგიის ისტორიას ანთროპოლოგები იწყებენ უძველესი დროიდან. გაანალიზებულია მთელი ანთროპოლოგიური მასალა დღევანდელი მონაცემების ჩათვლით და მიღებული შედეგი მრავლისმეტყველია: ანთროპოლოგთა დასკვნით, საქართველოს დღევანდელი დოკალური ტიპების შინაგანი განვითარების გზით, რაიმე სხვა ელემენტის ანთროპოლოგიური ტიპების შინაგანი განვითარების გზით, რაიმე სხვა ელემენტის საგრძნობი შეგავლენის გარეშე; დღევანდელი ქართველები შთამომავლები არიან დასავლეთ ამიერკავკასიის უძველესი დროის მოსახლეობისა, რომელმაც შექმნა სპილენძის, ბრინჯაოსა და რკინის კულტურა, რომელიც უწყვეტად ვითარდებოდა ანტიკურ ხანასა და შუასაუკუნეებშიც. გვიანშუასაუკუნეებში უკვე იკვეთება დღევანდელი საქართველოს მოსახლეობის ანთროპოლოგიური ტიპის ქვესახეობები: 1. შავიზღვისპირული (შავიზღვისპირული აჭარელები, გურულები, მეგრელები, ლახები, აფხაზები); 2. დასავლურ-ქართული (იმერლები, მეგრელები, გურულები, აჭარელები, იმერხეველები, ლიგანელები, მაქაზნელები, ლეჩხუმელები, ლახები, ბარის რაჭველები); 3. აღმოსავლურ-ქართული (ქართლები, კახელები, ე. წ. იხვილები); 4. სამხრეთ ქართული (მესხები, ჯავახები, ყოლალები, არტაანელები, ერუშეთელები...); 5. კავკასიონის ტიპები (კავკასიონის მთის ქართული მოსახლეობა: სვანები, თუშები, ხევსურები, მოხევეები, რაჭველები, ფშაველები, მთიულელები, გუდამაყრელები). ხშირად ამ ქვეტიპებს აერთიანებენ ერთი ანთროპოლოგიური ტიპის სამ დოკალურ ნაირსახეობად: კლხური, იბერიული, კავკასიონური. საგულისხმოა, რომ მხოლოდ ანთროპოლოგიური მონაცემებით წარმოუდგენელია საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის ქართველის ამოცნობა, რადგან ზემოთ მოყვანილი კლასიფიკაცია პირობითია და იგი მხოლოდ ერთი ანთროპოლოგიური ტიპის ქვეტიპებს გამოაკვებს, ამავე დროს, ეს ქვესახეობები ხშირად არ ემთხვევა და არ იმეორებს ეთნოგრაფიულ-ტერიტორიულ-დიალექტური ნაირსახეობების საზღვრებს (მ. აბდუშელიშვილი, 2004). საყურადღებოა აფხაზეთა ანთროპოლოგიური გამოკვლევების შედეგები, რომლის მიხედვითაც აფხაზები შეეგანინი არიან ქართველთა შავიზღვისპირულ ჯგუფში, რადგან, ფაქტობრივი მონაცემებით, აფხაზები უფრო ჰგავნან ქართველებს, განსაკუთრებით, მეგრელებს, ვიდრე ენით მონათესავე არაქართველებს — აბაზებსა და ადიღელებს (ლ. ბითაძე 2007, გვ. 173-177).

⁵ ეთნომუსიკოლოგთა დასკვნით: "ჩვენამდე მოღწეული მუსიკალური ძეგლები ნათლად წარმოგვიდგენენ ქართული ხალხური სიმღერების საერთო ინტონაციურ საფუძველს, ქართულ მუსიკალურ ფუძე-ენას, ფუძე-პანგს, რომლის შემდგომი განვითარება როგორც აღმოსავლურ-ქართულ, ისე დასავლურ-ქართულ სიმღერებში საერთო გზით მიმდინარეობს... და მათ წარმოშობას საერთო საფუძველი აერთიანებს" (მ. აღანიშვილი, 1954, გვ. 16-19; ნ. მაისურაძე, 1989, გვ. 16), რომელიც ქართული მუსიკალური ფუძე-ენის გამოძახებელია" (ნ. მაისურაძე, 1989, გვ. 17), "რომ სვანეთი წარმოადგენდა იმ რეგიონს, საიდანაც კომპლექსური მრავალმნიშვნელოვანი გავრცელება დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე" (ნ. მაისურაძე, 1989, გვ. 18).

- ეთნოგრაფიული მხარის შემოქმედების ნაყოფი, ქართველური მემკვიდრეობა, XII, ქუთაისი, 2008.
- ლ. ბითაძე, 2007 - ლ. ბითაძე, ანთროპოლოგიური მონაცემები აფხაზთა ეთნოგენეზისის საკითხისათვის, კრებ. აფხაზეთი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 2007.
- ბ. გასვიანი, 2004 - ბ. გასვიანი, სვანეთის საღვთო ხელნაწერები, კრებ. ლოგოსი, II, თბ., 2004.
- ნ. გელავა, 1993-1994 - ნ. გელავა, ავტონომიებად დაყოფითა და იარაღის ძალით... რამდენიმე დოკუმენტი საქართველოს უახლესი ისტორიიდან; საისტორიო მოამბე, №65-66, თბ., 1993-1994.
- თ.. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, 2007 - თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, სტიქიური პლემბისციტები სოციოლინგვისტურ საკითხთა შესახებ XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში, კავკასიოლოგიური კრებული, თბ., 2007.
- რ. გუჯეჯიანი, ე. ჭკუასელი, 2008 - რ. გუჯეჯიანი, ე. ჭკუასელი, სვანეთის საზოგადოება რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ XIX-საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის I ათწლეულში და ზოგიერთი პარალელი თანამედროვეობასთან; სვანეთი - ქართული კულტურის სვანე, თბ., 2008.
- ნ. დობორჯგინიძე, 2007 - ნ. დობორჯგინიძე, რელიგიური ისტორიოგრაფიის უძველესი წყაროები სამწერლობო და არასამწერლობო ქართველური ენების შესახებ; ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა. I კრებული, თბ., 2007.
- ე. ვირსალაძე, 1964 - ე. ვირსალაძე, ქართული სამონადირეო ეპოსი (დაღუპული მონადირის ციკლი), თბ., 1964.
- რ. თოფჩიშვილი 2008-I - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოლოგია (სახელმძღვანელო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული სპეციალობის სტუდენტებისათვის), თბ., 2008.
- რ. თოფჩიშვილი 2008-II - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008.
- ლეჟსიკონი, 1974 - ქართული ფოლკლორის ლექსიკონი, I (ა-ლ); ქართული ფოლკლორი, IV, თბ., 1974.
- ნ. მისსურაძე 1989 - ნ. მისსურაძე, ქართული ხალხური მუსიკა და მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ასპექტები, თბ., 1989.
- სენათმეცნიერო კრებული, 2004 - სენათმეცნიერო კრებული, თბ., 2004.
- საპატრიარქოს უწყებანი, 2007 - საპატრიარქოს უწყებანი, №16, 17-23 მაისი.
- ვ. სილოგავა, 2006 - ვ. სილოგავა, სვანების გადაწერილი ან მოგებული ძველი ქართული ხელნაწერები და საბუთების დამწერი სვანი მწიგნობრები; ჟურნ., ხვამლი, №3 (14), ცაგერისა და ლენტეხის ეპარქია, 2006.
- სინოლი, 2005 - საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდის 2005 წლის 23 დეკემბრის სხდომის ოქმი.
- ი. სტალინი, 1947 - ი. სტალინი, მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი; თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1947.
- მ. ტაბიძე, 2005 - მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005.
- თ. ფუტყარაძე, 2006 - თ. ფუტყარაძე, აჭარის მოსახლეობის მიგრაციის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, ბათუმი, 2006.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ეთნოლინგვისტური ტერმინები და ევროპული ქარტია უმცირესობათა ენების შესახებ, ქუთაისი, 2005.

- ტ. ფუტყარაძე, 2008 - ტ. ფუტყარაძე, კლდე ერთხელ მცდარი ეთნოლოგიისტური კლასიფიკაციის შესახებ; გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 2, ქუთაისი, 2008.
- ტ. ფუტყარაძე, 2009 - ტ. ფუტყარაძე, საქართველოს გეოპოლიტიკური სტრატეგიის რამდენიმე ასპექტი (ქართველოლოგიის პოლიტიკების საკითხისათვის); ჟრებ., საქართველოში არსებული კონფლიქტები და მშვიდობის პერსპექტივები, საქართველოს საპატრიარქო, კლდეწერის ფონდი, თბ., 2009.
- ქართველური ენები და დიალექტები, 2007 - ქართველური ენები და დიალექტები (ერთი "სამეცნიერო პოლემიკის" გამო), თბ., 2007.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955.
- მ. ქურდიანი, 2008 - მ. ქურდიანი, ქართული ენა და დამწერლობა, თბ., 2008.
- რ. შეროზია, 2008 - რ. შეროზია, კონსტანტინე გამსახურდია და ქართველური ენობრივი სამყარო; ქართველური მემკვიდრეობა, XII, ქუთაისი, 2008.
- გ. ჩიტაია, 1941 - გ. ჩიტაია, სიცოცხლის ხის მოტივი ლაზურ ორნამენტში; ენციკლ. მოაზრ., ტ. X, თბ., 1941.
- გ. ჩიტაია, 2001 - გ. ჩიტაია, შენიშვნები პროფესორ R. BLEICHSTEINER-ის წიგნზე Georjien gertern nud heufe. Eine hinter den kaukayus. Wien, 1950. შრომები, V, თბ., 2001.
- მ. ჩხარტიშვილი, 2006 - მ. ჩხარტიშვილი, თვითდასახელება როგორც ქართული იდენტობის მარკერი; ქართული წყაროთმცოდნეობა, XI, თბ., 2006.
- ა. ჯაფარიძე, 2008 - მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, დედამთავისმშობელი - შემწე ქართული ენისა, თბ., 2008.
- ა. ჯაფარიძე, 2009 - მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბ., 2009.
- ბ. ხორავა, 2004 - ბ. ხორავა, აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობა, თბ., 2004.
- Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлеченных из посемейных списков 1886 г., Тифлис, 1893.

ROZETA GUJEJANI, BEZHAN KHORAVA

FROM THE HISTORY OF THE GEORGIAN SOCIAL THOUGHT ('FOR UNIFIED GEORGIA')

Some foreign or Georgian authors discuss Svaneti extracted from Georgia and the Svan vernacular as the language of people at the brink of extinction. In fact, we, the Svans, have always been the essential part of the Georgian ethnos and labeling us as separate ethnos can be qualified as an effort aimed at the disintegration of the Georgian ethnos.

At present we see the revival of the attack against the Georgian national consciousness. The assault began in the 19th century with the three strategic directions of the Russification politics:

1. Presenting different Georgian territorial communities (Kartlians, Kakhetians, Svanetians, Megrelians, ...) as separate ethnic groups and encouraging their further separation;

2. "Liberation" of Svanetians, Megrelians etc from the Georgian oppression and declaring local Georgian dialects as "national languages";

3. Adjusting Svan and Megrelian dialects to the Russian alphabet and its establishment in schools and churches.

The Georgian society of that period opposed the Russian plans. The late half of the 19th century and the beginning of the 20th century press media are replete with the articles reflecting the tireless struggle of the Svans for gaining the rights of learning in the Georgian language. At the vanguard of the strife are the nobilities of the Lechkhumi Mazra assembly, namely, D.Kipiani, K.Gelovani, L.Dadeshkeliani...and the clergy of Svaneti (B.Nizharadze, I.Margiani, G.Pirveli, E.Gabliani, I.Gujejiani, G.Gujejiani...).

What had not been realized by the Tsarist Russia was accomplished by the Soviet government under the conditions of occupation and political pressure and making into operation of the strong repressive machine. As a result of which Megrelian (Laz) and Svan dialects were declared as separate "languages". Unfortunately, this tendency is still alive seeks for its prolongation.

I think it is time to say no to the Soviet ideology legacy ("Divide and rule!") and reject "the scientific theory" of the existence of so-called 4/3 Kartvelian languages established by the alien political pressure and replace it with the one based on the authentic scientific ideas and regain the historic reality when Megrelian (Laz) and Svan dialects had been regarded as parts of the Georgian language i.e. dialects.

As is known Svans are one of the creators of the ancient written Georgian culture. Svans and Megrelians together with other Georgians worked for the development of the Georgian Christian culture. Ancient written records have survived more than 60 names of the famous people from the different Svanetian communities: public men, bibliophiles, scribes, ktitors, and compilers of religious annals. Svanetian (Georgian) arts and goldsmith schools enjoyed universal acclaim. The history has survived the names of nobilities and religious people of Svaneti who worked for the Georgian Church not only within Georgia but also in the Georgian overseas monastery centers.

ქორონიმი ქართლი ჯუანშერის "ცხოვრება ვახტანგ ბორბასლისას" მიხედვით

ძველ ქართულ ისტორიულ წყაროებში საქართველოსა და საქართველოს კუთხეების აღმნიშვნელი არაერთი ტერმინი გვხვდება, რომლებიც მეტ-მეტად განსხვავებული ნიუანსებით დასტურდება.

ჯუანშერის თხზულება ძირითადად ვახტანგ გორგასლის მეფობის პერიოდს ეხება, თუმცა მასში მოთხრობილია აგრეთვე VI-VIII საუკუნეების საქართველოს ისტორია, აღწერილია საქართველოს როგორც შიდა ვითარება (მეფეთა და ერისთავ-მთავართა დამოკიდებულება), ასევე მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობა. სავარაუდოდ, ჯუანშერი XI საუკუნის ისტორიკოსია, ამდენად, ზუნბრიგია, ავტორი ძველი ისტორიული მოვლენების აღწერისას თავისი ეპოქის შესაბამის ტერმინოლოგიასაც იყენებს.

თხზულებაში წარმოდგენილი საქართველოსა თუ მისი ცალკეული მხარეების/პროვინციების აღმნიშვნელი ქორონიმების იდენტიფიკაცია აუცილებელია იმ პერიოდის საქართველოს პოლიტიკური ვითარების სრულად წარმოჩენისთვის.

ნაშრომში ძირითადად განხილულია ქორონიმი **ქართლი** (შესაბამისი კონტექსტების ჩვენებით).

ჯუანშერის თხზულების მიხედვით, **ქართლი** აღნიშნავს:

1. სრულიად საქართველოს;
2. საქართველოს ერთ-ერთ კუთხეს;
3. ქალაქს.

I. ქართლი ზოგადი მნიშვნელობით ანუ სრულიად საქართველოს აღსანიშნავად გამოყენებულია სხვადასხვა დროის ამბების აღწერისას. გვხვდება როგორც საკუთრივ **ქართლის**, ასევე შესიტყვებების სახით: **ყოველი ქართლი, ქუეყანა ქართლისა/ქუეყანანი ქართლისანი, ჰევნი ქართლისანი/ყოველნი ჰევნი ქართლისანი**.

ჯუანშერი ქართლში ოსების შემოჭრის ამბავს ასე აღწერს: "მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გარდამოვიდეს ოვსნი სპანი ურიცხუნნი და მოტყუენეს **ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე**, და მოაოჭრნეს ველნი... რომელ დაურჩეს წარუტყუენველად **ჰევნი ქართლისანი, კახეთი და კლარჯეთი და ეგრისი**, ჩავლეს რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს იგიცა და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თვთ გზა სცეს დარუბანდელთა, და შევიდეს ოვსეთს გამარჯუებულნი" (გვ. 145-146).

წარმოდგენილ ციტატაში **ქართლი** სხვადასხვა შინაარსითაა გამოყენებული: ერთ შემთხვევაში აღნიშნავს **საკუთრივ ქართლს** (დაკონკრეტებულია/ლოკალიზებულია ტერიტორია — მდ. მტკვრის სათავიდან ხუნანამდე), ხოლო მეორე შემთხვევაში **ჰევნი ქართლისანი** გულისხმობს ქართლის (ანუ საქართველოს) ცალკეულ კუთხეებს: კახეთს, კლარჯეთსა და ეგრისს, რომლებიც ოსების აოხრებას გადაურჩნენ (**ჰევნი** აქ "შხარეს, კუთხეს" აღნიშნავს).

იგივე აზრი გადმოცემულია სხვა ეპიზოდშიც: „დაჩი მეფემან იწყო შენებად ქართლისა, რამეთუ მოაზრებულ იყვნეს ყოველნი ჰევნი ქართლისანი, თჳნიერ კახეთისა და კლარჯეთისა და ეგრისისა. და განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი, და, ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეფოდ“... (გვ. 205).

შესიტყვება „ყოველნი ჰევნი ქართლისანი“ აქაც საქართველოს მხარეებს/კუთხეებს აღნიშნავს.¹

ჯუანშერის მიხედვით, როგორც ჩანს, ეგრისი ქართლის ერთ-ერთი „ჰევია“, რომელიც მოიცავს ტერიტორიას ეგრის-წყლიდან ვიდრე ლისამდე. ოსების შემოსევას მოჰყვა ბერძნების გააქტიურება; მათ მიიტაცეს ეგრისის ნაწილი, ტერიტორია „ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯადმდე“. მანამდე კი ბერძნებს ეპყრათ „ეგრის-წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი“ (გვ. 146).

ოსებისა და ბერძნების შემოსევებით შეწუხებულმა ქართველებმა გადაწყვიტეს, ...“ვიძიოთ შური პირველ ოგსთა ზედა, და შემდგომად ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან“ (გვ. 146).

მოცემულ კონტექსტში საზღვარი ქართლისა გულისხმობს საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს, საზღვარს.

თხზულებაში ეგრი/ეგრისი მოხსენიებულია ქართლის სხვა საერისთაობების (კახეთის, კუხეთის, ჰერეთის, ხუნანის, მარგვს, თაკურის, კლარჯეთის, წუნდის, ოძრვის) გვერდით.

ვახტანგმა 5 წლის დაჩის გვირგვინი დაადგა და დაუტოვა „შვილნი წარჩინებულნი მისნი“² (ერთ-ერთი მათ შორის იყო „სამნალირ, ერისთავი შიდა ეგრისისა და სუანეთისა“).

შიდა ეგრისში იგულისხმება ტერიტორია ეგრის-წყლიდან რიონამდე; შდრ. გარე ეგრისი - ტერიტორია ეგრის-წყლიდან (ღალიძგიდან) ყუბანის შესართავამდე (ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 88).

ქართლის სამეფო დაჩის დროსაც ერთიანია და იმავე საზღვრებში რჩება, როგორც მეფე ვახტანგის დროს. მემკვიდრე დაჩის ნახევარძმების (ლევონისა და მირდატის) შესახებ აღნიშნავს: „დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა, რომელი მისცა ვახტანგ... და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა-მთავრად, და იყვნეს მორჩილებასა ძმისა მათისა დაჩი მეფისასა“ (გვ. 205).

დაჩის შვილიშვილის - ფარსმანის მთავრობის/მეფობის დროს (VI ს. დასაწყისი) ქართლში სპარსელები შემოვიდნენ. მათ მეფობა ვერ გააუქმეს, მაგრამ „მიერითგან განიყვნეს ნათესავნი ვახტანგ მეფისანი. რამეთუ შვილნი დაჩისნი ჰმორჩილობდეს სპარსთა, ხოლო შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ბერძენთასა“ (გვ. 207). ანუ: ქართლის

¹ მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის აზრით, აღნიშნულ პერიოდში ქართლის სამეფო დაყოფილი იყო ოთხ ხევად: 1. ქართლის, 2. კახეთის, 3. ჯავახეთისა და 4. ეგრისის (ა. ჯაფარიძე, 1996, გვ. 237).

² „პირველად ჯუანშერ სპასპეტი, მკურობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა; და ღვმეტრე ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა; და გრიგოლი, ერისთავი ჰერეთისა; და ნურსარან, ერისთავი ხუნანისა; და აღარნასე, ერისთავი სამშუღლისა; და სამნალირ, ერისთავი შიდა ეგრისისა და სუანეთისა; და ბაკურ, ერისთავი მარგვსა და თაკურისა. ...და წარითანა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი: არტავაზ, ერისთავი კლარჯეთისა; და ნასარ, ერისთავი წუნდისა; და ბივრიტიან, ერისთავი ოძრვისა; და საურმაგ, ეკიბი მისი დიდი“ (გვ. 185-186).

საფრისთავოები — ჯავახეთი და კლარჯეთი, რომელიც მირდატის შვილებს ეკუთვნოდა, ბიზანტიის მფარველობის ქვეშ მოექცა. ეს იყო ტერიტორია "ფარავნითგან და ტასისკართგან ვიდრე ზღუადმე სპერისა" ანუ მტკვრის ზემო წელი (ჯავახეთი, სამცხე) და ჭოროხის აუზი ზღვისპირამდე.

შემდგომშიც, სტეფანოზის, მირისა და არჩილის მეფობის ხანაში (705-745 წწ.) კლარჯეთი, გურია, ეგრისი... ქართლის ნაწილებად მოიაზრება.

საინტერესოა შემდეგი ეპიზოდი: ქართლის მთავარმა სტეფანოზმა თავის ძეთ (არჩილს და მირს) გაუყო ქონება: "ნახევარი წარილო ქუეყანასა ეგრისსა და წარიყვანა ძე თჳსი პირმშო მიჰრ" (გვ. 232).

მირ მეფე სიკვდილის წინ თავის ძმას - არჩილს უბარებს: "არა შივის ძე-წული შვილი მკვდრად, არამედ მისხენ შვდნი ქალნი... განუყვენ მათ ქუეყანანი ქართლისანი: ნახევარი შენ და ნახევარი მათ. ხოლო საუხუცესოდ რომელ მქონდა, მომიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ: ეგრისი, სუანეთი, თაკუერი, არგუეთი და გურია. ხოლო კლარჯეთი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა ჩემთა..." (გვ. 241).

წარმოდგენილ ეპიზოდში ქუეყანანი ქართლისანი განზოგადებული მნიშვნელობითაა გამოყენებული და საქართველოს ცალკეულ საერისთავოებს/კუთხეებს აღნიშნავს.

სრულიად საქართველოს აღნიშნავს შესიტყვება ქუეყანა ქართლისა. ჯუანშერი მურვან ყრუს შემოსევების შემდგომ ვითარებას ასე აღწერს: "ხოლო იქმნა მას ჟამსა განრყუნილ ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა და რანისა და არღარა იპოვებოდა ნაშენები, არცა საჭამადი კაცთა და პირუტყუთა ყოვლადვე" (გვ. 239).

ცნობილია, რომ მურვან ყრუმ დალაშქრა და ააოხრა არა მხოლოდ ქართლი, არამედ საქართველოს სხვა კუთხეებიც: სამცხე, ეგრისი, არგუეთი, აფხაზეთი... ამის შესახებ თვით ჯუანშერი მოგვითხრობს.

თხზულებაში გვხვდება ქორონიმი საქართველო: "ვითარცა შევლო ყრუმან კლისურა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი აფშილეეთისა ცხუმი..." (გვ. 235). შდრ.: სხვა ეპიზოდში ნახსენებია "საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან" (გვ. 146).

საქართველო ორჯერაა ნახსენები თხზულების ჩანართში:

"ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათჳს, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი..." (გვ. 232).

"მისთვის მიგვთვლია საქართველოს ეკლესიანი, მას ჰმონებდენ..." (გვ. 232).

ქორონიმი საქართველო ქართველთა მიწა-წყლის, საცხოვრისის აღსანიშნავად მოგვიანებით (X საუკუნიდან) ჩნდება, ამდენად, ვფიქრობთ, იგი მემატინის თანადროული ტერმინია, ვიდრე აღწერილი პერიოდისა.

ქართლის შემადგენლობაში მოიაზრება აგრეთვე აფხაზეთის ნაწილი, კერძოდ, ტერიტორია ეგრის-წყალსა და კლისურას შუა (გარკვეულ პერიოდში მთელი აფხაზეთიც - ტერიტორია "კლისურითგან ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთად").

ვახტანგ გორგასალმა შური იძია ბერძნებზე; ოსეთის, პაჭანიკეთისა და ჯიქეთის დალაშქვრის შემდეგ აფხაზეთიც შემოიმტკიცა. მემბტიანე ასე აღწერს ვახტანგის აფხაზეთში ლაშქრობის ამბავს: "...სპითა დიდითა ქართლისათა წარმოვიდა გზასა აფხაზეთისასა სულგრძელად და უშიშრად იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა. რამეთუ მეფე ბერძენთა ლეონ დიდი უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა, და ვერშემძლებელ იყო სპათა გამოგზავნად აფხაზეთს; და სამ წელ წარტყუნნა ყოველი ციხენი აფხაზეთისანი ვიდრე ციხე-გოჯამდე..." (გვ. 157). ე.ი. მეფე ვახტანგმა მთელი აფხაზეთი შემოიერთა.

ბერძენთა მეფემ ვახტანგ მეფეს შემოუთვალა: **“ეგრის წყლითგან ვიდრე მდინარემდე მცირისა ნაზარეთისა** — ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელი აწ შენ მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუმოგუეც, და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“. და დაუწერა **ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა ქუეყანა** ზითვად, და **სხუა აფხაზეთი** უკუსცა ვახტანგ ბერძენთა“ (გვ. 177).

ამიერიდან **ეგრის-წყალსა და კლისურას** შუა მდებარე ტერიტორია ქართლის სამეფოს ნაწილია.

მეფე ვახტანგმა აღნიშნული ტერიტორია თავის შვილებს (ბერძენი ცოლისაგან) - ლეონს და მირდატს დაუტოვა. ლეონის სიკვდილის შემდეგ კი დაჩიმ **“აღიღო მირდატისგან ეგრის-წყალსა და კლისურასა შუა, მირდატის დედული საზღვარი საბერძნეთისა, და მისცა ნაცვლად ჯავახეთი ფარავნითგან მტკურამდე...”** (გვ. 205).

ქართლის ცალკეული კუთხეების შემდეგ მურვან ყრუს შემოსევების მსხვერპლი აფხაზეთი ხდება. როდესაც მურვან ყრუმ გაიგო, ქართველი მეფეები და წარჩინებულები **“წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად, შეუღლა კუალსა მათსა და შემუსრნა ყოველი ქალაქნი და სიმაგრენი ეგრისის ქუეყანისანი. და ციხე იგი სამ-ზღულდე, რომელ არს ციხე-გოჯი, შემუსრა, და შევლო ზღულდე იგი საზღვარი კლისურისა (ანუ აფხაზეთისა - ე.დ.)...”** (გვ. 234-235).

მურვან ყრუს შემოსევებით შეწუხებულმა ქართველმა მეფეებმა (მირმა და არჩილმა) და ლეონ აფხაზეთის ერისთავმა დახმარებისათვის მიმართეს ბერძენთა მეფეს, რომელმაც ორი გვირგვინი და გუჯარი გამოუგზავნა მირს და არჩილს და მოსწერა: **“თქუენი იყო მეფობა, სიმკნე და სიბრძნე ქართლსა შინა...”** (გვ. 239).

ხოლო ლეონს მოსწერა: **“...შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზეთისა შენ და შვილთა შენთა და მომავალთა შენთა მიუკუნისამდე. არამედ კეთილად პატივსცემიდი მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა, და ამიერითგან ნულარამცა ჰელგეწიფების ვნებად მათდა და საზღვართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ მანდა ანუ განვიდენ მანდით”** (გვ. 240).

მეფე არჩილმა ლეონს ცოლად მისცა თავისი ძმისწული გურანდუხტ **“და გვრვანი იგი, რომელი ბერძენთა მეფესა წარმოეცა მირისთჳს. და ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი, ვითარმედ არა იყოს მტერობა შორის მათსა, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩილს ყოველთა დღეთა მისთა”** (გვ. 243).

როგორც ჩანს, აფხაზეთის ერისთავი ფაქტიურად ქართლის მეფე
 კონსტანტინე II-ის ვამორჩილება, რომელიც ამ პერიოდში საბერძნეთის ქვეშევრდომია.
 ამდენად, ჯუანშერის მიხედვით, აფხაზეთის ტერიტორიის ნაწილი -
 ჯორჯის-წყალსა და კლისურას შუა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში
 შედის, ხოლო აფხაზეთის ძირითადი ნაწილი ბერძენ მეფეებს ემორჩილება.
 ქართლი ზოგადი, კრებითი მნიშვნელობის ცნებაა მეფეთა და ერისთავ-
 მთავართა ტიტულატურაში: **მეფე ქართლისათა/ყოველთა მეფეთა**
ქართლისათა, მეფე ქართველთა, ერისთავნი ქართლისანი/ყოველნი ერისთავნი
ქართლისანი...

საქართველოს მოსახლეობის/მკვიდრთა აღსანიშნავად გამოიყენება
 ტიტულები: **ყოველნი ქართველნი, მკვიდრთა ქართველთა...**

მოვიყვანთ შესაბამის კონტექსტებს:
 "მიქაელ ეპისკოპოსი წინააღმდეგ ბინქარან მაცთურსა, რამეთუ
 აწყავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭეშმარიტსა. ამან იპყრნა
 სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა
 უმარავლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა ერისაგანნი მიიქცეს
 დედლის-მსახურებასა" (გვ. 145). **"წვრილი ერი"** აღნიშნავს: ერის, ხალხის
 ნაწილს - დაბალ სოციალურ ფენას.

ჯუანშერ სპასპეტი მეფე ვახტანგს მიმართავს: **"...ჩუენ, მკვდრთა**
ქართლისათა, ამისთვის დიდი მადლობა გვღირს ღმრთისა მიმართ. რამეთუ
შენ, უმჯობესი ყოველთა მეფეთა ქართლისათა... გამოგაჩინა წინამძღურად
ჩუენდა..." (გვ. 148).

მეფე ვახტანგი სიკვდილის წინ მიმართავს **"ყოველთა წარჩინებულთა:**
"ოქუენ, მკვდრნი ქართლისანი, მოივსენენით კეთილნი ჩემნი..." (გვ.
 203).

მეფე ვახტანგმა **"ტყუენი ქართველნი** რომელ ჰყვეს ოგსთა ექუსსა
 მას წელსა, იგი ყოველნი უკმოივსნნა თვთო თვთოსათვს... და რომელი
 უკმოივსნა **ტყუე ქართლისა,** რიცხვით სამას ორმოცდაათი ათასი... (გვ.
 157).

მოყვანილ ეპიზოდში **ტყუენი ქართველნი** და **ტყუე ქართლისა**
 ერთი და იმავე შინაარსისაა.

"ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქუნეს ყოველნი
 ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, და წარგზავნეს მოციქული
 წინაშე ბერძენთა მეფისა, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან **მეფეთა**
ქართლისათა და რათა იყვნენ ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთოსა
 უუცვალებელად" (გვ. 217).

ზემონი და ქუემონი ქართლის (საქართველოს) ნაწილებზე (იმიერი
 და ამიერი?) და მათს ერთიანობაზე მიუთითებს.

კეისარმა აღასრულა ქართველთა თხოვნა და მეფედ დაამტკიცა
 მირდატის დისწული გუარამი, რომელიც კლარჯეთსა და ჯავახეთში
 მთავრობდა. გუარამს კურაპალატის ტიტული უბოძა.

გუარამ კურაპალატი **"მეფობდა კეთილად და უშფოთველად. არამედ**
ერისთავნი ქართლისანი ვერ სცვალნა საერისთვოთაგან მათთა, რამეთუ
 სპარსთა მეფისაგან და ბერძენთა მეფისაგან ჰქონდეს სიგელნი
 მკვდრობისათვს საერისთვოთა მათთა..." (გვ. 221).

ვერც მისმა ძემ - **სტეფანოზმა** გაბედა მეფობის ტიტული ეტარებინა
 და ერისთავთა-მთავრად იწოდებოდა, "არა იკადრა განდგომა სპარსთაგან
 და ებრძოდის ბერძენთა", სადაც იგი მოკლეს **604** წელს.

შემდეგ (604 წლიდან) მთავრად დაინიშნა ბაკურის ძე ადარნასე (დაჩის შთამომავალი). **“მაშინ კუალად წაიღეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისათა, სხუა ყოველი ქართლი დაიპყრა ადარნასე ბაკურის ძემან მთავრობით, და მეფობისა სახელი ვერცა მან იკადრა”** (გვ. 226).

მაგრიკ კეისარმა გუარამ კურაპალატს მოსწერა: **“ვინათგან დაუტეობიათ ქართველთა კერპთ-მსახურება, მუნითგან მორჩილნი ბერძენთანი არიან; რამეთუ ჟამსა შინა მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნის განრყუნილ ქართლი, თუ არა სამართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა თუ ღმრთისათა, ვინათგან სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და შენ, და ქართლი ჩუენ შორის იყავნ თავისუფალ მშუდობით: მე ვარ მწე და მოურავი ყოველთა ქართველთა და ყოველთა ქრისტიანეთა”**. მაშინ ერჩდა სპარსთა მეფე კეისარსა, და განთავისუფლდეს ქართველნი (გვ. 221).
აქ ქართლი საქართველოს, ხოლო ქართველი - საქართველოს მკვიდრს აღნიშნავს.

II. ქართლი ჯუანშერთან გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის აღსანიშნავად, მაგ.:
“...მოწაფენი მისნი (იოანე ზედაზნელის) წარგზავნა წინაძლომითა სულისა წმიდისათა, რომელიმე ქართლს, და რომელიმე კახეთს, და რომელიმე გარესჯად...” (გვ. 208).

ე. ი. მოწაფეთაგან ზოგი ქართლში წავიდა, ზოგი კახეთში, ზოგი გარეჯაში. კონტექსტის მიხედვით, **ქართლი, კახეთი და გარეჯა** ტოლფარდი ცნებებია.

ქართლი (ეგრისის, კახეთის, ჯავახეთის... მსგავსი) ეთნოგრაფიული კუთხის აღმნიშვნელია შემდეგ ეპიზოდში: **“ხოლო არჩილ დაჰვლა საგანძური უფროსი ზევსა კახეთისას; ხოლო სამსახურებელნი ოქროსა და ვერცხლისანი ზევსა უჯარმოსა, და საგანძური ქართლისა და ჯავახეთისანი დასხნა გორს...”** (გვ. 232-233).

“არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცა ძმისწულნი მისნი... ნერსე ნერსიანს და ადარნასე ადარნასიანს განუყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი”.

საინტერესოა შესიტყვება **ზენა სოფელი**, რომელიც იქვე ახსნილია: **რომელ არს ქართლი**, ანუ: **ზენა სოფელი = ზემო მხარე (ზენა = ზემო, სოფელი = კუთხე/მხარე)**.³

³ მკვლევართა ნაწილი (პ. ინგვოროყვა, დ. მუსხელიშვილი) მიიჩნევს, რომ ჯუანშერის ნაშრომის ის ნაწილი, რომელიც მორგან ყრუს შემოსევის აღწერით იწყება, X საუკუნის ანონიმ ავტორს უნდა ეკუთვნოდეს. ეს უნდა იყოს ცალკე თხზულება და რომელიც “ქართლის ცხოვრების” შემდგენელ-რედაქტორს შეუტანია ჯუანშერისა და “მატიანე ქართლისაჲს” შორის და პირობითად “არჩილის ცხოვრება” შეიძლება ეწოდოს. ეს რომ ახალი თხზულებაა, ჩანს შემდეგიდან: ა) ჯუანშერთან პერეთი, კახეთი, ეგრისი, ქლორჯეთი ყველა ერთად და ერთნაირად “ქართლის”, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს შემადგენელი ჰქვია. ანონიმთან კი სხვაგვარი ვითარებაა: ეგრისი, კახეთი, ქართლი... ტოლფასი ისტორიულ-გეოგრაფიული ცნებებია, ანუ “ქართლი” აქ ეთნოგრაფიული ცნებაა და არა პოლიტიკური, რაც სრულიად გამორიცხულია ლეონტი მროველისა და ჯუანშერთან “ეგრისი” მთელ დასავლეთ საქართველოს (მდ. ეგრის-წყალამდე ანუ ლალიძგამდე) გულისხმობა, ანონიმთან ეგრისი არის არა პოლიტიკური, არამედ აგრეთვე ეთნოგრაფიული ცნება. ასეთი კონცეპტუალური განსხვავება იმაზე მიაჩნებდა, რომ აქ სხვა თხზულებასთან და სხვა ავტორთან უნდა გვქონდეს საქმე (დ. მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 367-368).

შდრ. ლეონტი მროველი: უფლოს "აღაშენა უფლის-ციხე, ურბნისი, კლასი არაგვთაგან და არმაზითგან. ვიდრე ტასისკართამდე უწოდა ამას **შენახ-სოფლისა**, რომელსა აწ ჰქრვან **შიდა-ქართლი**" (გვ. 10).

III ერთ შემთხვევაში ქართლი "ქალაქის", კონკრეტული პუნქტის აღნიშვნულ ტერმინად გვევლინება: "ცნეს სპარსთა, ვითარმედ დამძიმდა კბილზე წალულებისაგან, მოაოჯრეს **ტფილისი** და **არმაზი ქართლი**, სულ მცხეთა ვერ დაიპყრეს" (გვ. 202). თხზულების ერთ-ერთ ვარიანტში მოხსენიებულია "**არმაზი ქალაქი**".

ქართლი "ქალაქის" მნიშვნელობით "ქართლის ცხოვრებაში" რამდენიმე გვხვდება:

1. იპყრა იგი ზურგად, **ქალაქი** (M: **ქართლი**) **ხუნანი** (გვ. 31-19).

2. მეფე იქმნეს შვილნი მათნი: **არმაზს** — ფარსმან და შიდა **ქალაქა** (B: შიდა **ქართლს**) — კაოს (გვ. 44-10).

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა არაბი დამპყრობლების მიერ თბილისის მოსახლეობისადმი გაცემული "დაცვის სიგელები", სადაც მოხსენიებულია **არმაზის ქართლი** (**არმაზის მიწა**). დ. მუსხელიშვილის აზრით, **არმაზის ქართლში** იგულისხმება ქართლის ის ნაწილი, რომლის ცენტრსაც **არმაზი** წარმოადგენდა (დ. მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 350-353).

არმაზი, როგორც ცნობილია, ქართლის სამეფოს მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო. მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა იგი ვახტანგის მეფობის პერიოდშიც.

ლეონტი მროველი: "ვიდრე აღმართებამდე მუნ-ზედა კერპი **არმაზისი** ერთეუა მთასა მას **ქართლი**, და მის გამო **ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი**, ხუნანითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა" (გვ. 8).

შდრ.: **ქართლი**: მთა > ქალაქი > კუთხე > ქუეყანა;

ლაზიკა: ქალაქი > კუთხე/სამეფო;

ეგრისი: ქალაქი > კუთხე/საერისთავო (ლეონტი მროველი: "ამან **ეგრის** აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი **ეგრისი**" (ქ.ც., გვ. 5).⁴

ამგვარად, ჯუანშერის თხზულების "ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისას" მიხედვით, ქორონიმი **ქართლი** აღნიშნავს, ერთი მხრივ, პოლიტიკურ ერთეულს, "სრულიად საქართველოს", ქართველთა სახელმწიფოს; მეორე მხრივ, საქართველოს ერთ-ერთ ეთნოგრაფიულ ერთეულს, კუთხეს, რომელიც მთა საერისთავოების მსგავსად ქართლის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედის; ხოლო, მესამე მხრივ, ქართლი ქალაქის, კონკრეტული პუნქტის აღნიშვნელი სახელია. ქართლის სამეფოს შემადგენელ ერთეულად წარმოადგენილია ეგრისი; აგრეთვე აფხაზეთის ნაწილი - ტერიტორია ეგრის-წყალსა და კლისურას შუა (გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მთელი აფხაზეთიც). **ეგრი/ეგრისი** და **აფხაზეთი**, ჯუანშერის მიხედვით, ქართული საერისთავოებია, რომლებიც სხვადასხვა სახელმწიფოს შემადგენელია: **ეგრისს** ქართლის მეფეები განაგებენ, ხოლო **აფხაზეთს** — ძირითადად საბერძნეთის მეფეები.

⁴ საინტერესოა აგრეთვე ის ფაქტი, რომ მეგრულ მეტყველებაში თბილისის აღსანიშნავად გამოიყენება **ქართი**.

ქართლი ზოგადი მნიშვნელობის ცნებაა ქართველ მეფე-მთავართა და ერისთავთა ტიტულატურაშიც. **ქართველი** ზოგადად საქართველოს მკვიდრს აღნიშნავს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში განსხვავებული აზრიც არსებობს, კერძოდ, განხილულ პერიოდში საქართველოში არსებობდა ორი სამეფო: ქართლისა და ეგრისისა. არადა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, "ქართლის ცხოვრებისეული" რეალობა სხვაგვარია: ქართველი მემკვიდრე ჯუანშერი გარკვევით წერს: ეგრისი ქართლის ერთ-ერთი ხევია, საერისთავოა (ანუ მისი ორგანული ნაწილია) და არა დამოუკიდებელი სამეფო/სახელმწიფო.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. მუსხელიშვილი, 2004 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში (პოლიტიკური ისტორია და ეთნიკურ-სოციალური ვითარება), მეორე გამოცემა, თბ., 2004.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქუთაისი, 2005.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955.
- ა. ჯაფარიძე, 1996 - მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. I, თბ., 1996.

EKA DADIANI

CHORONEME "KARTLI" ACCORDING TO JUANSHERI'S "THE LIFE OF VAKHTANG GORGASALI"

In the ancient historical sources we find a number of names with different nuances denoting 'Georgia' or its various provinces.

Juansheri's narration of the Life of Vakhtang Gorgasali tells about the 5th-6th century Georgia. It features the domestic conditions of the country (the relationships between kings and eristav-lords (heads of principalities)) as well as the relations between the neighboring countries. Presumably Juansheri is 9th century historian; correspondingly, it is natural that he makes use of the terminology of his epoch as well.

According to Juansheri's story the choroneme 'Kartli' denotes: a) entire Georgia; b) one of the provinces of Georgia; c) a City.

The word Kartli is used to denote Georgia, in general, as well as a Karli province proper. It is also applied in fixed phrases: *yoveli qarTli* (entire Kartli), a country of Karli/ countries of Karli, all the velleys of Kartli.

Kartli is a general concept in the titles of kings and eristav-lords: King of Kartli,/ king of the entire Kartli, erstav of Kartli/erstav of entire Kartli.

ღვთაობის სახეების ტრადიცია ქართულ მწერლობასა და ლეო ქიაჩელის ნოველებში

ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველები და მოთხრობები თვალსაჩინო გამოხატულებას მწერლის რეალისტური განწყობილებისა, თუმცა მათში ცალსახა რეალიზმზე საუბარი არ შეიძლება. ადრეულ თხზულებებშივე იგრძნობა ევროპული მოდერნისტულ-დეკადენტური სკოლების გავლენა.

ლეო ქიაჩელი თავისი ეპოქის ქეშმარიტი შვილი იყო, აქტიურად ჩართული კულტურულ-პოლიტიკურ საქმეებში. ყოველივე ამის გამო მას მოუწია იძულებით გადაადგილება რუსეთის იმპერიის ცენტრებში, შემდეგ კი ევროპაში. ეს დრო მწერალს უჭმად არ დაუკარგავს. იგი ეზიარა მოწინავე ევროპულ კულტურას, რამაც მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა მის შემოქმედებაში ნოვაციურ-მოდერნისტული სიბუნებისადმი ორიენტირებას.

ევროპული ლიტერატურული სიბუნების კარგად მცოდნე მწერალი თავის შემოქმედებაში გარკვეულწილად კარს უღებს და ორიგინალური ფორმით ამკვიდრებს ამ მიმდინარეობისთვის ნიშანდობლივ ტენდენციებს და ამით ცდილობს ნააზრვის გამოხატვის მისეული გზის მოძებნას“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2002, გვ. 162).

ევროპული მოდერნისტული ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელი სექსტიციზმი მკვეთრად იჩენს თავს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაშიც. მწერალი ხშირად დგას არჩევანის წინაშე - სამყარო, როგორც ობიექტური რეალობა, სინამდვილის შელამაზებული ჭკრეტა, თუ საგნები და მოვლენები, როგორც წარმოსახვით შეგრძნებათა კომპლექსი.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტულ მოთხრობებში მართლაც ნიშანდობლივია მწერლის გარკვეული გატაცება ფილოსოფიური თემებით. სამყაროს იდუმალებით მოცული მოვლენების ახსნას მწერალი ხშირად ცდილობს იმპრესიონისტებისთვის დამახასიათებელი შთაბეჭდილებების ზუსტი ფიქსირებით. მწერლის მოდერნისტული პროზისათვის თვალსაჩინოდ დამახასიათებელია “დუმისის ფილოსოფიით“ გატაცება, რომელიც აშკარად ევროპული მოდერნისტული ლიტერატურული სკოლების გავლენით აიხსნება, კერძოდ კი დუმისის ფილოსოფიის მთავარი იდეოლოგის, მეტერლინკის ნააზრვის გაზიარებით: როგორც კი იძინებენ ბაგეები, იღვიძებენ სულელები. თუმცა დუმისის ფენომენს, ვფიქრობთ, ხალხურ ზეპირსიტყვიერებასა და კლასიკური ქართული მწერლობის ადრეულ ნიმუშებშიც გააჩნდათ გარკვეული ტრადიცია.

ხალხური ზეპირსიტყვიერების ზოგიერთი ნიმუში მახვილგონივრულად წარმოაჩენს “დუმისის ფილოსოფიას“, დუმისის არსს. მაგ., ხალხური ლექსი: “შავ ლუდსა, წითელ ღვინოსა განა სუყველას სმა უნდა, ტუჩზე მომდგარსა სიტყვასა განა სუყველას თქმა უნდა?“

ზემოთქმული სიბრძნის ნიმუში ღიად ქადაგებს თქმამდე სიტყვების შერჩევა-დახარისხებას. აქ ნათლადაა მინიშნებული სიტყვათმჭირეობის მნიშვნელობაზე. ჩვენი წინაპარი განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდა დინჯ, დაფიქრებულ სიტყვათმჭირეობას. ასეთ ადამიანს ბრძენ, დარბაისელ კაცად თვლიდნენ და

მის ღუმელს თუ მცირე საუბარს უფრო საგულისხმოდ მიიჩნევდნენ, ვინემ ჩვეულებრივი ძალად ენაშტყვის სიტყვაუნებობას. ღუმელის ფილოსოფიის არსი საოცარი სრულყოფილებითა და იშვიათი სიტყვიერი ლაკონიზმითაა წარმოჩენილი ერთ-ერთ ქართულ ხალხურ სიბრძნე-გამონათქვამში: “ვიცის დედა ტიროდა, არ ვიცის იცინოდაო”. როგორც ეს ხალხური სენტენცია გვაფრთხილებს, ადამიანი, სჯობს, თქმამდე იყოს ფრთხილად, რამეთუ პიროვნებას ძალუძს, თეორიულად მაინც, ყოველივე წარმეული უკან დაიბრუნოს. მაგრამ ყოველგვარი მცდელობის მიუხედავად შეუძლებელია მთქმელმა ნათქვამის დაფარვა ან უარყოფა, მით უფრო უკან დაბრუნება, მოახერხოს. ქართველი ხალხის ეს მრავალსაუკუნოვანი სიბრძნე-გამოცდილება ყველას საყურადღებოდ შთაბეჭედავად ჩამოსურათხატა უდიდესმა ქართველმა ლექსიკოგრაფმა და შემოქმედმა სულხან-საბა ორბელიანმა. იგავში “ენით დაკოდილი” მთელი სრულყოფილებითაა ნაჩვენები, თუ რაოდენ დიდი, გამოუსწორებელი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს უადგილოდ, როციოდ წარმოთქმულ სიტყვას. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ქართველ კრიტიკოსთა დიდი ნაწილის მტკიცება, რომ ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში “ღუმელით საუბარი” მხოლოდ ევროპული მოდერნისტული ლიტერატურული სკოლების გავლენააო, როგორც ქართული ხალხური საუნჯის ნიმუშები დადასტოვებენ, ასეთი ვარაუდები ან სწორი არ არის, ან სერიოზულ განსჯა-რევიზირებას მოითხოვს.

რაც შეეხება ქართულ კლასიკურ მწერლობას, განსაკუთრებით ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებში საკმაოდ მოიპოვება მაგალითები იმის საილუსტრაციოდ, თუ რაოდენ პატივს მიაგებდნენ სიტყვათმომჭირნობასა და საერთოდ ღუმელის არსს. ჯერ კიდევ მეთექვსმეტე საუკუნეში ბრძანა უდიდესმა ქართველმა მწერალმა გიორგი მერჩულემ თავის შედეგში “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება”: “ღუმელი ოქროა, ხოლო ბრძნად მეტყველებაი ვერცხლი”.

საოცრად ამოუწურავი ქართული ენის ლექსიკური ფონდის თითქმის ძირის-ძირამდე მცოდნე მწერალი, რომლის სიტყვა, როგორც თვითონ ბრძანებს თხზულების მთავარი პერსონაჟის შესახებ, “შეზავებული იყო მარილითა და მადლითაი”. ღუმელს ოქროს ადარებს, ოქროს უწოდებს.

ამრიგად, ღუმელით საზოგადოების ინფორმირება უცხო არ იყო როგორც ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერებისთვის, ასევე კლასიკური მწერლობისთვისაც.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ღუმელს, როგორც საკომუნიკაციო საშუალებას, ადამიანებს შორის აზრთა გაცვლის საკმაოდ მოხერხებულ საინფორმაციო არხს, განსაკუთრებული დატვირთვა გააჩნია ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში. მწერლის მოდერნისტული მოთხრობებისათვის ასევე ნიშანდობლივია ფიზიკურად მახინჯი ადამიანების იდეალიზების ტენდენცია. თუმცა ეს თავისებურება მსოფლიოს სხვა ხალხების გარკვეული ჯგუფებისთვისაც იყო დამახასიათებელი, კერძოდ კი, ამერიკის ინდიელთა ბევრ ტომში ასეთი ადამიანები ხშირად საკრალური მოკრძალებისა და მოწიწების საგანიც კი იყო. მწერალი აქაც ცდილობს, შეურაცხადი თუ ნახევრად რეალურ-ირეალური ქცევებით გამორჩეული პიროვნების ფსიქიკაში წვდომას; ცდილობს მათ უპროგნოზო ქცევებსა და ქმედებებს გარკვეული ახსნა მოუძებნოს. ასეთია ნოველები: “ცოდვის შვილები”, “სტეფანე” და სხვ.

ლეო ქიჩელის ადრეული თხზულებებისათვის დამახასიათებელი უკიდურესი სუბტილურობის ნიშნები, რომლებიც მძაფრი ნიჰილიზმის სახით ვლინდება მწერლის შემოქმედებაში, ამჟამად შემოქმედის დიდ დეპრესიულ მდგომარეობაზე მიუთითებს, რაც უდავოდ უნდა გამომდინარეობდეს მისი ცხოვრებისეული და ადრინდელი სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემებიდან. მწერალი ხშირად ამის მიზეზად აწვინებს ბედნიერების მიღწევის შესაძლებლობას. ასეთია მისი ფანტასტიკური ხასიათის ნოველა "ზღაპარი ბედნიერებაზე". მწერლის ღია პოზიციებით, ამქვეყნად ბედნიერების ძებნა-ძიებას აზრი არ აქვს, რადგან იგი არ არსებობს.

ბედნიერების, სრულყოფილებისა და ჰარმონიის შეუძლებლობა მწერალს ხშირად გადმოცემული აქვს იგავურ-ალეგორიული ფორმებით. მისი თქმით, სადარდელი, ჰარმონია, მშვიდობიანი თანაცხოვრება და თანაარსებობა ამქვეყნად არაღადავებულია, ილუზიურ-მოჩვენებითი.

მწერლის ფიქრით, ადამიანთა გარკვეული ნაწილი თუ ახერხებს ერთმანეთთან მეგობრულ, მშვიდობიან თანაცხოვრებას, ეს მხოლოდ დროებითი მოუძუნაა. უჩინარი ფატალური ბედი აუცილებლად მალე გამოუთხრის ძირს ერთობის საწყისს. შემოქმედის ფიქრით, ადამიანებს არ ძალუძთ, არც ერთ შემთხვევაში, რაიმე ცვლილება შეიტანონ წინასწარ დადგენილ ბედის ფორმაციაში. ამდენად, ქართული სიბრძნე-შეგონება - რაც მოგივა დავითაო, ყველა შენი თავითაო, - მისი ამ რკალის თხზულებების პერსონაჟების მიმართ არ ვრცელდება. მწერლის რწმენით, ამოუცნობი და შეუცვლელი ბედის ახსნა ყველაზე უფრო მოხერხებულია ღუმლის ენით. და ეს ძალუძთ მხოლოდ ადამიანთა იმ ნაწილს, რომლებიც საზოგადოებისგან გარკვეულწილად გარიყულია თავისი არასრულფასოვანი ფიზიკური თუ სულიერი მდგომარეობის გამო. შემოქმედის ფიქრით, სწორედ ამ ადამიანთა უმრავლესობა ახერხებს ირეალური სამყაროს შეცნობას, იქიდან ინფორმაციის მოტანას ღუმლის "ყოვლისმეტყველი" ენით.

ბედის ფატალიზაციის განცდა, უსიტყვოდ საუბრისა და ინფორმაციის გაცემის რეალური შესაძლებლობა ნათლად წარმოჩინდა მწერლის თხზულებებში: "ცოდვის შვილები", "სტეფანე", "ჯადოსანი" და სხვ.

1910 წელს დაწერილი "ცოდვის შვილები" მოდერნისტული ხელოვნების პრინციპების მნიშვნელოვან გავლენას განიცდის. მკითხველი ნაწარმოების დასაწყისიდანვე იმსჯელება იმ იდუმალი სამყაროს შეცნობის სურვილით, რომლებშიც თხზულების პერსონაჟებს უწევთ ცხოვრება. ცოდვის შვილები მუცხე და ბეკოა, ადამიანები, რომლებსაც ბედმა თავიდანვე შეაქცია ზურგი. აუ ზნით შეპყრობილი ჯგებე დაწყველილი ოჯახის შერისხული და საშინელი წყაღის შედეგად დანგრეული სახლის, ნახევრადგაციებული კერის შვილია. მუცხეს და-ძმები საშინელი ტრაგედიის მსხვერპლნი გახდნენ, რამაც კიდევ უფრო გაუძაფრა მოჩვენებითი შეგრძნებები ავი ზნისაგან მოუძღურებულ მუცხეს. ბედისწერის გარდაუვალი, შეუცნობელი ძალა, განრისხებული ბედის იდუმალი და უჩინარი, ყველგანთანმდევი უხილავი აჩრდილი ჯგებეს დაბინდულ ფანტაზიაში მხოლოდ მწერლისთვის სათვალსაჩინოდ და ინტუიციანი მკითხველის საგულისხმოდ ფერთა და გრძობათა იშვიათ გამას ხატავს. და საუბრობს საკირესავით გახურებული ჯგებეს გონება ყველასთან: ბუნებასთან, ადამიანებთან,

სულიერთან, უსულოსთან, ხილულთან და უხილავთან. საუბრობს უსიტყვოდ; ამღვრეული, დაულაგებელი, ქაოტური ფიქრებით, თუმცა, რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს საზოგადოებისთვის უხილავია და, რაც სათვალსაზრისით, ის ჯვებესადმი უარყოფით ემოციებში ვლინდება.

მარტოობის დემონით დევნილი, საზოგადოებისგან გარიყული, ავი ზმანებებითა და უბედურების მოლოდინით დატანჯული ჯვებე მიეკელა ხალხში საკმაოდ ცნობილი, საშიში და იღუმალი საქმეებით ცნობილ, წყევლის მაგის აღიარებულ ოსტატს - ბეკოს. ასევე საზოგადოებისგან გარიყულს, ანლობელთა და მოკეთეთა უფულისყურობით გაბოროტებულ კაცს. და ამ ბედისა და ცხოვრებისგან ზურგმუქცეული კაცების უსიტყვო დიალოგში თითქოს მიღწეულია ურთიერთგაგება.

მწერალი გვიხატავს, რომ რაღაც მომენტში შესაძლებელია უკიდურესად ანტაგონისტური ძალებიც კი გაერთიანდეს, მაგრამ როგორც ამ პატარა ნოველის ფინალი გვიჩვენებს, ეს მაინც მხოლოდ დროებითი მოვლენაა. მწერლის აზრით, ფატალიზმის წინაშე ყოველი ადამიანი უმწეოა და მის წინააღმდეგ ბრძოლას აზრი არ აქვს. სოფელი წამდაუწუმ ამუნათებს ჯვებეს - ხატზე ხართ გადაცემული და ყველაფერი მისი ბრალია. თუმცა ტრაგედიის მიზეზი და არსი მკითხველისთვის მაინც ბოლომდე შეუცნობელი და ამოუხსნელი რჩება. ჯვებე იშვიათად პოულობს ძალას გაიქცეს სახლიდან, სოფლიდან, თითქოსდა როგორმე უხილავად მოთვალთვალე ბედს თავი დააღწიოს, მაგრამ აქაც აშკარად ვლინდება მწერლისეული განწყობილება, რომ პიროვნება თავისი ფატალური ბედის წინაშე ყოვლად უმწეო და უსუსურია.

საინტერესოა “განთქმული მაწყევარისა“ და ხატზე გადამცემლის, ყოფილი მნათეს, ბეკოს პორტრეტი. მასში ერთდროულად არსებობს ორი მრწამსის კაცები: ერთი მხრივ, ქრისტიანობის წეს-კანონებისა და ტრადიციების დამცველ-შემსრულებელი, ხოლო, მეორე მხრივ, წარმართული ქართული კერპების, შელოცვებისა და სხვა იღუმალი სიტუალებისკენ მიდრეკილი ადამიანი, რომლის სულში ორი საწყისია - კანონიკური და მისტიკური, არამიწიერი ხილვების რეალურად აღმქმელი, გამთავისებელი და პრაქტიკულ-გამოყენებითი მიზნებისთვის მიდრეკილი.

მწერალი ბურუსით მოცული ირეალური პასაჟების გვერდით ნოველაში აქსოვს სინამდვილის რეალისტურ ეპიზოდებს. მისი თქმით, “ბეკოს ჩვეულებად გადაქცეოდა წყევლა და უიმისოდ ვერ ძლებდა“. იგი თვითონაც განწირულია მის მიერ დასაღუბად გამეტებული ადამიანებივით. ამიტომ ბეკოს ტრაგიკული დაღუპვა არა მარტო ფატალური ბედიდან მომდინარეობს, არამედ მისი ყოველდღიური საქმიანობიდან, გაუკუღმართებული ცხოვრების წესიდან.

მწერალი საგანგებო გულისტკივილით გვესაუბრება ადამიანთა ბუნებაში არსებული მოყვასისადმი ანგარებითი დამოკიდებულების შესახებ. უმადურობა, გამორჩენის მიზნით დამყარებული ვითომ კეთილმოსურნე ურთიერთობა ანგრევს და აბოროტებს ადამიანის ფსიქიკურ მდგრადობას, რაც მთლიანობაში ორივე მხარის ტრაგედიის მიზეზი ხდება.

მაწყევარი ბეკოს ძმა და რძალი ხელგაშლით სარგებლობდნენ უკუღმართი რიტუალებით აღებული შემოსავლებით, ხოლო როგორც კი ბეკოს უნებლიე სიჯიუტით ოჯახს ზიანი მოადგა, დაუნანებლად და შეუცოდებლად შიმშილით სიკვდილისთვის გაწირეს და უყოყმანოდ სახლიდან გააგდეს.

დუმილის ფილოსოფია, დუმილით მეტყველება და უსიტყვოდ აზრის სრულყოფილად გადმოცემის ღრმა რწმენა და შესაძლებლობა იშვიათი დამაჯერებლობით წარმოაჩინა მწერალმა მრავალმხრივ საყურადღებო ნოველაში "სტეფანე". შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ეს თხზულება დაამშვენებდა ამ რკალის თხზულებათა საუკეთესო ანთოლოგიებს. როგორც ბროფ. ა. ნაყოლეშვილი მიიჩნევს, ნოველაში მწერალმა თავისებური ფორმით დუმილისაზიარა ერთმანეთს "დუმილი და მეტყველება". მკვლევარი მართებულად მიუთითებს, რომ მწერალმა ხაზგასმით, ცალსახად აღიარა უსიტყვოდ აზრის სრულყოფილად გადმოცემის შესაძლებლობა.

მართალია, სტეფანე თავისი მოგონილი ამბების ეგზოტიკური თხრობითაა ცნობილი სოფელში, მაგრამ თვითონ სტეფანე დარწმუნებულია, რომ ყველაზე კარგი ამბავი ის არის, "რომელიც უსიტყვოდ ესმის ყველას". სიტყვების გარეშე მოლაპარაკე კაცს, ვფიქრობთ, მწერალმა ზედმიწევნით მიუსადაგა შესაბამისი პროფესია. სტეფანე მებადურია, იღბლიანი, წარმატებული მეთევზე, მაგრამ მარტო იღბალით საქმის მკეთებელი კაცი ალბათ შორს ვერ წავა, თუ საქმეში პროფესიონალიზმი არ ჩაერთო. მებადური, თავისი საქმიანობიდან გამომდინარე, სიტყვათუნწი კაცი უნდა იყოს, რამეთუ თევზაობის დროს არ შეიძლება ხმაური, რადგან თევზი დაფრთხება და მეთევზეც ხელმოცარული დარჩება. სხვა შრომითი პროფესიები, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, ზოგჯერ კიდევაც მოითხოვენ შეძახილს, სიმღერას და სხვ.

უსიტყვოდ საუბრის თავისებური აპოგეაა სტეფანეს მეგობრობა თანასოფელელ მუნჯ ძოკოსთან. ისინი საათობით სხედან ერთმანეთის გვერდიგვერდ და უთქმელად ესაუბრებიან ერთმანეთს. ეს არადაამაჯერებელი ეპიზოდი საოცარი დამაჯერებლობით, სარწმუნოდ აქვს გადმოცემული მწერალს. ამის მაგალითად გამოდგება თხზულების ის ადგილი, როცა მეგობრები სცილდებიან ერთმანეთს და მათი დაშორება ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, თითქოს ორმა უახლოესმა ადამიანმა ერთმანეთს ბოლომდე, ამომწურავად უთხრა სათქმელი. შემდეგ კი ველმშვიდად და გულსრულად გაეშურა თავის საქმეზე.

როგორც წარმოდგენილი თხზულებებიდან ჩანს, ლეო ქიაჩელი თავის ადრეულ ნოველებში განსაკუთრებულ ფუნქციას ანიჭებს ე.წ. გარკვეული ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანებს. მწერლის ფიქრით, ბუნება თვითონ ასწორებს დარღვეულ ბალანსს. ფიზიკური არასრულფასოვნების სანაცვლოდ თითქოს მათ ეძლევათ რეალურს იქითა რეალობაში ჭვრეტის უნარი. ასეთია, მაგალითად, სოფლის მენახირე, მწვანეთვალეა ტაგუ ნოველაში "ჯადოსანი". ტაგუს არსება ერთიანად მოუცავს რაღაც იდუმალსა და შეუტნობელს. გაურკვეველი რჩება მის არსში ჩაბუდებულ მრავალ საწყისთაგან რომელი გადაწონის ერთიმეორეს: ეშმაკ-ჯადოსნური, წარმართულ-მისტიკური თუ დადებით-ადამიანური. ერთი შეხედვით, ტაგუს ყველა ერიდება და გაურბის, მაგრამ თუ მწვანეთვალეა კაცმა ინება, მაშინ მის მხედველობით ორგანოს ძალუძს მონუსხოს და დაიმონოს ყოველი. "ჯადოსანი" თავისებური გაგრძელებაა დუმილის ფილოსოფიის, უსიტყვოდ ყოვლისმომცველად საუბრის შესაძლებლობის რკალის თხზულებებისა. მწვანეთვალეა ტაგუ უსიტყვოდ, თვალებით საუბრობს. თუმცა ფაქტია, რომ ყოვლისშემძლეა ეს საუბარი.

ამრიგად, ჯვებე და ბეკო, სტეფანე და ძოკო, სოფლის მწვანეთვალება მენახირე ტაგუ თითქოსდა საზოგადოებისგან ხშირ შემთხვევაში გარიყულ-იგნორირებულნი უსიტყვოდ საუბრისა და გაგებინების იშვიათი ნიჭის მქონე ადამიანები არიან. მწერალს მიაჩნია და ცხოვრებისეული რეალობაც სარწმუნოდ ადასტურებს, რომ ზოგჯერ გარკვეული ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანებში მართლაც შეიძლება განვითარდეს ჩვეულებრივი ადამიანისთვის უხილავი სპეციფიკური უნარი - განჭვრიტოს სამყაროს მიღმიური რეალობა.

წარმოდგენილ თხზულებებში მწერალი იშვიათ ცოდნას ავლენს წარმართული ქართული ტრადიციებისა, მითების, შელოცვების, ზღაპრების და მასთან დაკავშირებული მისტიკური რეალობებისა კერძული პანთეონის შესახებ. თუმცა აქვე აშკარად შეინიშნება შემოქმედის გულისტკივილი, რომ მისი დროინდელი ქართული საზოგადოება მეტისმეტად ერთფეროვანი, გაუნათლებელი, ხშირ შემთხვევაში ანგარებიან-უმაღური და ცრუ რწმენებით მეტისმეტად შეპყრობილია. ცრუ რწმენებისადმი ადამიანთა ერთი ნაწილის მისტიკური შიში საშუალებას აძლევს საზოგადოების მეორე ნაწილს, თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს მასის ჩამორჩენილობა-სიბნელე.

მწერალი თავის თხზულებებში შთამბეჭდავი ოსტატობით წარმოაჩენს პერსონაჟების ემოციებსა და განცდებს. იგი ადამიანების ფსიქოლოგიის იშვიათ მცოდნედ გვევლინება. დამაჯერებელი და ხატოვანია როგორც საკულტო რიტუალების აღწერა, ასევე ცოცხალ და არაცოცხალ არსებათა სურათხატები. ლეო ქიაჩელმა საინტერესო ცხოვრებით იცხოვრა და, შესაბამისად, მრავალფეროვანია მისი შემოქმედებითი თემატიკა. დუმილის ფილოსოფიის პრობლემისადმი მიძღვნილი მისი თხზულებები ყოველთვის დიდი ინტერესით წაიკითხება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ნიკოლეიშვილი, 2002 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული მწერლობა, ქუთაისი, 2002,
 ლ. ქიაჩელი, 1963 - ლ. ქიაჩელი, მოთხრობები, თბ., 1963.

LUKA DVALISHVILI

TRADITIONS OF SILENT SPEAKING IN GEORGIAN WRITING AND IN THE NOVELS OF LEO KIACHELI

There are many illustrative examples how silence is respected in history of Georgian literature, especially in Old Georgian Monuments. In 10th century the greatest Georgian writer, Giorgi Merchule noticed in his work 'Life of Grigol Khantsteli' that 'Silence is gold and intelligible speech is silver'.

Leo Kiacheli highlighted in his earlier works Silent Speaking and possibility of information transform and sense of fate fatalism. The writer noticed in his works the possibility of conveying sense completely without the words. The works dedicated to the problems of silence philosophy are always read with great interests.

ენობრივ-კულტურული ვითარება აღრეუხსაუკუნეების პერიოდში

ქართველ არქეოლოგთა ბოლო წლების აღმოჩენები არაგვის ხეობაში (დავათის ქვა-ჯვარი), ყვარლის რაიონში (ნეკრესის ანტიკური ხანის ნაქალაქარზე ასომთავრული წარწერები), მცხეთაში, დმანისში, ფიჭვნარში, წებელდაში და სხვაგან ახალ ინფორმაციებს გვაწვდის საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანის დასახლებისა და ცხოვრების, ქართული დამწერლობის განვითარების, საქართველოს მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობისა და სხვა მრავალ მნიშვნელოვან საკითხზე.

ნეკრესში აღმოჩენილი რვა წარწერიდან ერთ-ერთის — ფიქლის ნატეხზე ასომთავრულით შესრულებულის დათარიღება ახ.წ.-ის I საუკუნის 80-იანი წლებით უდავოს ხდის იმ შეხედულებას, რომ ქართული დამწერლობა წარმართულ ხანაში წარმოიშვა (ლ. ჭილაშვილი, 2002), ხოლო IV საუკუნის 30-იანი წლების წებელდის ბარელიეფებზე შესრულებული ოთხენოვანი წარწერა, რომელთაგან ერთ-ერთი ასომთავრულია, უმეტესს ხდის ამ დროს ქართული დამწერლობის გავრცელებულობას დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე.

დღემდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული დებულება, რომ “სანამ დასავლეთი საქართველო ბიზანტიის ხელისუფლების ქვეშ იმყოფებოდა, ოფიციალური, ეკლესიისა და სახელმწიფო კანცელარიის ენის როლს ბერძნული ასრულებდა” (მ. ლორთქიფანიძე, 1973, გვ. 428), ემყარებოდა იმას, რომ აქ აღმოჩენილი არ იყო ამ პერიოდის (IV-IX სს.) ქართული წერილობითი ძეგლები და დასავლეთი საქართველო (ეგრისი) ბიზანტიის დამოკიდებულების ქვეშ იყო მოქცეული.

წებელდაში აღმოჩენილ ბარელიეფებზე წმინდა გიორგის ხატის შესწავლა და იქ წარწერების ამოკითხვა (გ. ნარსიძე, 2000, გვ. 12), აგრეთვე ანუხვის მღვიმის ქართული წარწერები, რომლებსაც მკვლევარი ლ. მარუაშვილი V-VIII საუკუნეებით ათარიღებს (მ. ფირჩხაძე, 2002, გვ. 24), უფრო საფუძვლიანს ხდის ჩვენ მიერ აღრე გამოთქმულ ეჭვს ეგრისში ბერძნული ენის სახელმწიფო და საეკლესიო-ღვთისმსახურების ენად გამოყენების შესახებ (ბ. ღიასამიძე, 2001, გვ. 63-64).

წებელდის ბარელიეფებზე აღმოჩენილი წარწერების შესახებ მკვლევარი გ.ნარსიძე აღნიშნავს, რომ “წინამორბედ მკვლევარებს, რომლებმაც შეისწავლეს წებელდის ბარელიეფები, არ შეუძინებიათ ამ კომპოზიციაში ირანის შაჰი და ის წარწერები, რომლებიც თითქმის ყველა ხატზეა ამოკვეთილი. წარწერების დაზიანება სხვადასხვა ხარისხისაა და უმეტესი მათგანის წაკითხვა, კვლევის თანამედროვე საშუალებების გარეშე, ძალზე ძნელია”... შემდეგ იგი აგრძელებს: “შედარებით კარგად შემონახული ცალკეული ასოების მიხედვით ირკვევა, რომ წარწერები შესრულებული იყო ოთხ ენაზე: ქართულად (ასომთავრული), ბერძნულად, არამეულად და ფალაურად” (გ. ნარსიძე, 2000, გვ. 14). წარწერიანი ბარელიეფები ახ.წ.-ის 325 წლის ახლო პერიოდით თარიღდება. ამდენად, საქმე გვაქვს IV საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ასომთავრულით შესრულებულ ეპიგრაფიკულ ძეგლთან, რომელიც ამტკიცებს ამ საუკუნეში ეგრისის

ტერიტორიაზე ქართული ასომთავრული დამწერლობისა და, საერთოდ, ქართული წიგნმწერობის გავრცელებას. ეს აზრი ახლა მით უფრო სარწმუნო ხდება, თუ კონკრეტულსწინებით, რომ ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში ქართული ასომთავრული საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ფართოდ გავრცელებული მას. ამ ფონზე მრავლისმთქმელია პეტრე იბერის ბიოგრაფის ზაქარეას ცნობები, რომელიც თან გაჰყოლია მძევლად წაყვანილ თორმეტი წლის მურვანოსს (პეტრეს) იმერატორ თეოდოსის კარზე. მისი თქმით, პატარა მურვანოსი საქართველოში სამი წლის ასაკიდან “მისცეს სამწიგნობრედ და დაისწავა მან ყოველივე სწავლა და ველისხმის ყოფით აღმოიკითხონ წმიდათა წერილთა და იწურთინ მარად ღმრთა და ღამე” (ძველები, 1967, გვ. 217). იგი თორმეტი წლის ასაკში გაემგზავრა კონსტანტინეპოლს და იქ “დაისწავა ენა ბერძნული და ისვლა“, ხოლო იერუსალიმში გამგზავრების შემდეგ “ისწავა ენა და სწავლა ასურებრივი” (ძველები, 1967, გვ. 224). როგორც მოტანილი ადგილებიდან ჩანს, პეტრე-მურვანოსს ბერძნული ენა კონსტანტინეპოლში ჩასვლის შემდეგ უსწავლია, ხოლო ასურული - იერუსალიმში. მაშინ, სამი წლის ასაკიდან თორმეტ წლამდე რომელ ენაზე სწავლობდა იგი? იგულისხმება, რომ პატარა მურვანოსი ცხრა წლის განმავლობაში იწვრთნებოდა “მარად ღმრთა და ღამე ქართულ ენაზე (ა. ჯაფარიძე, 2002, გვ. 20).

მურვანოსის მშობლებს შვილის აღმზრდელად მოუწვევიათ “ნეტარი იოანე საბურთისი, რომელიც მისი აზრების და მისწრაფებების მოზიარე იყო და რომელიც მის სწრაფვას საუკუნო ცხოვრებისაკენ იზიარებდა და ამისკენ მიმავალ გზაზე მისი დამხმარე იყო წარმოშობით ლაზიკის ქვეყნიდან” (იოანე რუფუსი, 1965, გვ. 260).

აკად. ს. ყაუხჩიშვილის თქმით, “თავისთავად ცხადია, რომ უფლისწულის აღმზრდელად განათლებულ, ნასწავლ კაცს გამოიწერდნენ... ამ დროს დასავლეთ საქართველოში იყო განთქმული ფილოსოფიურ-რიტორიკული სკოლა (ფაზისის მბლობლად), სადაც IV საუკუნეში სწავლობდნენ ბიზანტიელი ფილოსოფოსი ვეგენიოსი და მისი შვილი თემისტოსი, ცნობილი რიტორი... არ არის დასაჯეგებელი, რომ... მითრიდატე ამ სკოლასთან დაკავშირებული იქნებოდა. ის ან კოლხიდის სკოლის პროფესორი იყო, ან... ამ სკოლაში მიიღებდა განათლებას (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 33-34). ფაზისის სკოლიდან გამოსული მითრიდატე (იოანე ლაზი), როგორც ზემოთ ითქვა, მურვანოსს ქართულად წვრთნიდა და ასწავლიდა წმინდა წერილს, რაც იმ დროის დასავლეთ საქართველოში ქართული მწიგნობრობის, ქართულ ენაზე სწავლა-განათლების არსებობას ადასტურებს. მთავარბისკოპოს ანანია ჯაფარიძის აზრით, “იოანე ლაზი უნდა ყოფილიყო ქართული საეკლესიო-საღვთსმსახურო ენისა და ლიტერატურის ფუძემდებელთა, პირველ მთარგმნელთა წრის აქტიური წევრი, ქართული თავდაპირველი მთარგმნელობითი სკოლის ერთ-ერთი ლიდერი. ასეთი დასკვნის არგუმენტად მას ის მიაჩნია, რომ “სწორედ იოანე ლაზის მიერ აგებულ პალესტინის მონასტერში აღმოჩნდა ქართული წარწერები... მათში ნახსენები არიან ანტონი, აბაი და იოსია. ეს უკანასკნელნი პირველ მთარგმნელებად იყვნენ მიჩნეულნი ძველ საქართველოში (ა. ჯაფარიძე, 2002, გვ. 21). რაც შეეხება ზემოთ ხსენებულ პალესტინის მონასტერს, მასში ბეთლემის მონასტერი იგულისხმება, რომლის შესახებ ს. ყაუხჩიშვილი შენიშნავს, რომ “ის მონასტერი რამენაირად მართლა ლაზების სახელთან რომ არ ყოფილიყო დაკავშირებული, პროკოპი არ უწოდებდა

მას ლაზთა მონასტერს“ (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 62). ცნობილი მეცნიერის ასეთი დასკვნა იმითაა ჩვენთვის მნიშვნელოვანი, რომ თუ ეს მონასტერი ლაზთა იყო, იგულისხმება, მისი მესაკუთრე ხალხი იმ დამწერლობითა და ენით სარგებლობდა, რომლითაც ეს წარწერებია შესრულებული. ამის მტკიცება იმიტომაც გვჭირდება, რომ დღემდე სამეცნიერო და სახელმძღვანელო ლიტერატურაში ბატონობს აზრი იმის შესახებ, რომ თითქოს მთელი ადრეშუასაუკუნეების მანძილზე დასავლეთ საქართველოში (ეგრისი) საკანცელარიო და ღვთისმსახურების ენად გამოიყენებოდა არა ქართული, არამედ ბერძნული. ეს დებულება მით უფრო უსაფუძვლო ჩანს, თუ ყველა ზემოთქმულთან ერთად გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საკუთრივ ბიზანტიაში VII საუკუნემდე სახელმწიფო ენად ლათინური გამოიყენებოდა და არა ბერძნული (ს. ყაუხჩიშვილი, 1948, გვ. 97; Васильев, 2000, გვ. 158-159) და თვით ბერძნულენოვანი წყაროების მიხედვით, ეგრისელები ამ საუკუნეებში არ ფლობდნენ ბერძნულ ენას (გეორგიკა, 1965, გვ. 195; 1936, გვ. 125-127).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ბიზანტიას აღმოსავლეთ რომის იმპერიასაც უწოდებენ, რადგან დიდი იყო რომის გავლენა ბიზანტიის სახელმწიფოს ცხოვრებაში, კანონმდებლობაში, მართვა-გამგეობაში, სამხედრო ორგანიზაციაში. ბერძნები საუკუნეების განმავლობაში თავს “რომაელებს უწოდებდნენ და ეროვნების კითხვისას პასუხობდნენ: “მე რომაელი ვარ“ (ს. ყაუხჩიშვილი, 1973, გვ. 8). იმპერატორ თეოდოსის (408-450 წწ.) დროს კონსტანტინეპოლში დაარსებულ უმაღლეს სკოლაში სწავლება ლათინურ ენაზე წარმოებდა და ქვეყანაში სახელმწიფო ენა, როგორც ზემოთ ითქვა, ლათინური იყო.

ასეთ პირობებში, საეჭვოა, ბიზანტიის ხელისუფლებას, რომელიც საკუთარ ქვეყანას ლათინურ ენაზე მართავდა, ნომინალურად მორჩილ ლაზიკაში (ეგრისი) სახელმწიფო ენად ბერძნულის გაბატონებისათვის ეზრუნა. მით უფრო, როცა დამოუკიდებლობის მოსურნე ლაზიკის ხელისუფლების მხრიდან მას მხარდაჭერა არ ექნებოდა, რადგან, ბოლო წლებში აღმოჩენილი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების მიხედვით, აქ ქართული მწიგნობრობა ჩანს გავრცელებული.

ბიზანტიელი ავტორების ცნობით, VI საუკუნის შუა ხანებში ეგრისელთა უმრავლესობამ არ იცის ბერძნული ენა. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს აგათია სქოლასტიკოსის მიერ გუბაზ II-ის მკვლელთა გასამართლების სცენის აღწერიდან. აგათია საგანგებოდ მიუთითებს, რომ ამ სასამართლოს ამბები სტენოგრაფიული სიზუსტით იწერებოდა, რადგან იმპერატორის მიერ გამოგზავნილ მოსამართლე ათანასის “ახლდნენ კაცნი, რომელთაც იცოდნენ სწრაფი წერა და დაწერილის წაკითხვა სხაპასუბით“ (გეორგიკა, 1936, გვ. 125). შემდეგ იგი ავრძელებს, რომ “რუსტიკე და იოანე მოიყვანეს სატუსაღოდან და დააყენეს მარცხნივ, როგორც ბრალდებულნი. მეორე მხარეზე დადგნენ ბრალმდებელნი, დარბაისელი კოლხები, რომელთაც უკვე კარგა ხანია შეესწავლათ ელლინთა ენა“ (იქვე, გვ. 127). აგათიას მიერ საგანგებოდ ხაზგასმია იმაზე, რომ ბრალმდებელ კოლხებს “კარგა ხანია შეესწავლათ ელლინთა ენა“, მიუთითებს იმაზე, რომ ჩვეულებრივად კოლხებს (ეგრისელებს) ბერძნული ენა არ სცოდნიათ. ეს რომ ასეა, კარგად ჩანს შემდეგ მონათხრობში: “ბრალმდებლები რომ ასეთ ბრალდებებს აყენებდნენ, კოლხთა ლაშქარს, რომელიც იქვე იყო თავმოყრილი, არც ნათქვამი სიტყვები ესმოდა და არც აზრების მნიშვნელობის გაგება შეეძლო; მაგრამ იმას კი ხვდებოდნენ ისინი, თუ რის გამო იყო თითოეული მათგანი გამოთქმული და

მათი კმათის დროს თავიანთ გულისნადებსაც ურთავდნენ და მათთან ერთად მთერა-მოხერასაც იცვლიდნენ. ისინი იცვლიდნენ გუნებას იმისდა მიხედვით, თუ ვინ ამწვედნენ ბრალმდებლებს თუ სასოწარკვეთას (იქვე, გვ. 140).

მოტანილი ადგილები აშკარად აჩვენებენ, რომ ადრეშუასაუკუნეებში ეგრისელებმა არ იციან ბერძნული ენა და ადგილობრივი ენით, ქართული ენით სარგებლობენ, რადგან წინარექართული ენის დიფერენციაცია-დაშლა ქართულ, ზნურ და სვანურ ენებად ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე ჩანს.¹ თანე ვერ კიდევ საგრძობლად არ არიან ერთმანეთისაგან დაშორებული და ქართული, რომელიც სალიტერატურო-სამწერლობო ენად ჩამოყალიბდა, ეგრისათვის გასაგები და მისაღებია, ყველა ერთნაირად ზრუნავს მისი მოვლა-საბრუნავისათვის. ალბათ ეს ჰქონდა მხედველობაში აკად. ი. ჯავახიშვილს, როცა ამბობდა: „ქართველ ერს თავისი მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და სამწერლობო ენაც ჰქონდა და ახალია ახლაც, რომელიც... მეგრელებისა და სვანებისთვისაც ერთადერთი სამწერლობო და კულტურის ენა იყო და არის ახლაც, რომლის შექმნა-შემუშავებამაც მეგრელებსაც და სვანებსაც თავიანთი წილი აქვთ შეტანილი (ი. ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 154). ეს აზრი მით უფრო სარწმუნოა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე არსებული ენა, რომელსაც დამწერლობა და დიდი ლიტერატურული ტრადიცია უნდა, დღეს ან მკვდარია, ან საფუძვლიანადაა შეცვლილი. სამყაროში არ არსებობს ენა, რომელსაც სამი ათასი წლის მანძილზე თავისი სახე შეენარჩუნებინოს, თუ არა მენახულიყოს; ყველა თანამედროვე ენა თუ ერი (ხალხი, მით უფრო უდამწერლობო), ფაქტიურად, თანამედროვე სახით ქრისტეს შემდეგ აღიბდება“ (ქებად... 2000, გვ. 109).

ამგვარად, ნეკრესის ანტიკური ხანის ნაქალაქარზე ახ.წ.-ის I საუკუნისა და წებელის ბარელიეფებზე IV საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ასომთავრული წარწერების აღმოჩენა უდავოს ხდის იმას, რომ ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში როგორც აღმოსავლეთი, ისე დასავლეთი საქართველო ერთიანი ქართული სივრცეა ენით, დამწერლობითა და ყოფა-ცხოვრებით. ამიტომ საფუძველს მოკლებულია თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში ფაბრიკებული შეხედულება - ადრეშუასაუკუნეების დასავლეთ საქართველოში ბერძნული ენის „ფუნქციონირებისა და მოგვიანებით ეგრისელთა ე.წ. „ქართიზაციის“ გაქართველების შესახებ. თუ კვლავაც გავიზიარებთ „ქართიზაციის“ თეორიას, მაშინ უარყოფთ ადრეშუასაუკუნეებში საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ერთიანი ქართული ეთნიკური და კულტურული სივრცის არსებობას, რაც ეწინააღმდეგება ისტორიულ რეალობას, რადგან ისტორიულ კლხეთსა თუ იბერიაში უცხოელი ავტორები, უმრავლეს შემთხვევაში, მთლიან საქართველოს, „სრულიად საქართველოს“ გულისხმობდნენ.

¹ არის სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით წინარექართულის დაყოფა იგულისხმება II-I ათასწლეულებში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გეორგია, 1965 - ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტომი II, ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1965; ტ. III - 1936.
- ბ. ღიასამიძე, 2001 - ბ. ღიასამიძე, ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2001.
- იოანე რუფუსი, 1965 - იოანე რუფუსი, წმინდა პეტრე იბერის, ნეტარი ეპისკოპოსის და ჩვენი უფლის აღმსარებლის და ასკეტის ცხოვრება, გეორგია, II, 1965.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1973 - მ. ლორთქიფანიძე, ეგრის-აფხაზეთი, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973.
- გ. ნარსიძე, 2000 - გ. ნარსიძე, წებელდის წმინდა გიორგის ხატი, კრებ. ქრისტიანული არქეოლოგიის IV კონფერენცია, თბ., 2000.
- მ. ფირჩხაძე, 2002 - მ. ფირჩხაძე, ქრისტიანობის გავრცელების ისტორია დასავლეთ საქართველოში (I-IV სს.), ავტორეფერატი, თბ., 2002.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955; ტ. II - 1959.
- ქებაჲ, 2000 - ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ, შემდგენელ-რედაქტორი ტ. ფუტყარაძე, თბ., 2000.
- ს. ყაუხჩიშვილი, 1948 - ს. ყაუხჩიშვილი, ლექციები ბიზანტიის ისტორიიდან, თბ., 1948.
- ძეგლები, 1967 - ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბ., 1967.
- ლ. ჭილაშვილი, 2002 - ლ. ჭილაშვილი, ჩვენი წარმართი წინაპრების ფასდაუდებელი სახსოვარი, გაზ. "საქართველოს რესპუბლიკა", №290, 30 ნოემბერი, 2002.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1979 - ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1979.
- ა. ჯაფარიძე, 2002 - მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე, ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის (იოანე ლაზი), თბ., 2002.
- Васильев А., История Византийской империи, С-Пб., 2000.

BICHIKO DIASAMIDZE**LINGUO-CULTURAL SITUATION IN THE EARLY
MEDIEVAL EGRISI**

The recent years' discoveries of the Georgian archaeologists in the Aragvi Valley (Davati Stone Cross), in Kvareli region (Nekresi inscriptions), in Mtskheta, Dmanisi, Pichvnari, Tsebelda and elsewhere provides novel information about the development of the Georgian script, and about many important issues, among them the relationships of Georgia with her neighboring countries.

The discovery of the Georgian capital script (*mtavruli*) of Nekresi, the ancient town, in I century and on the bas-relief of Tsebelda in the IV century makes it an indisputable fact that in the initial centuries of the new era east and west Georgia was one wholesome space in terms of language, script and the way of life. Therefore I deem groundless the opinion dominated in the modern historiography about the Greek language functioning here in the early medieval centuries and about so-called late *Kartization* (Georgianization) of Egrisi. If we agree the Kartization theory, then we refute the existence of the unified Georgian ethnic and cultural space in the early medieval centuries that openly contradicts the historical reality. My argument is also confirmed by the fact that refereeing to Kolhketi or Iberia foreign authors also in most cases meant the entire Georgia.

ლელა კეგელიძე

ეროვნულ გმირთა ღვაწლის ასახვალი ფოლკლორული გატიანის ერთი ფურცელი

ყოველი ერი ისტორიულ გმირთა სახეებში ჰპოვებს საკუთარი არსებობისათვის აუცილებელ ენერჯიას. ერის თითოეული წარმომადგენელი მითური ანთროპოსის მსგავსად იკვებება მათი ხატებით, რომელიც მხატვრული ლიტერატურაშია ასახული. ისტორიულ პირთა განსაკუთრებულ როლზე მეტყველებს მათი ღვაწლის ეროვნული ფოლკლორის ნიმუშებში ასახვის ფაქტები.

ქართველ გმირთა გალერეაში საკუთარი ადგილი მოიპოვეს XX საუკუნის დასაწყისის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლებმაც.

“შეფიცულთა რაზმის” სახელწოდებით ცნობილი პარტიზანული დაჯგუფება საყოველთაო დევნის, ტერორის, ენით აუწერელი გაჭირვების პირობებში, მთელი სამი წლის განმავლობაში აქტიურ ბრძოლას აწარმოებდა ბოლშევიკური რეჟიმის წინააღმდეგ. ღვთისა და საკუთარი თავის ამარა დარჩენილ ამ ადამიანებს დაუშრეტელ ძალას ანიჭებდა იმის შეგნება, რომ სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლა უწმინდესი საქმეა და ამ საქმისთვის მებრძოლნი შეწირულნი არიან უზენაეს მიზანს. რაზმის მამოგანიზებელი ცენტრი, მისი ბელადი – ქაქუცა ჩოლოყაშვილი უზრუნველყოფდა ერთ სხეულად შეკრულ ამ ადამიანთა ჯგუფის ფუნქციონირებას.

“შეფიცულთა რაზმის” მოღვაწეობას კონკრეტული პოზიტიური შედეგი არ მოჰყოლია, მაგრამ თავისთავად მხოლოდ მისი არსებობის ფაქტმაც კი უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოს ისტორიაში. იგი იქცა ერის მორალურ მხარდამჭერ ფაქტორად. რჩეულთა ამ შენაერთის არსებობა ასაზრდოებდა ქართველი ხალხის რწმენას, რომ ჯერ კიდევ მოიპოვებიან სამშობლოსადმი უანგაროდ შეწირული რაინდები, რომ ჯერ კიდევ ცოცხალია ის რომანტიული, ამაღლებული სული, რომელმაც შემოინახა საქართველო.

შეფიცულთა რაზმი წარმოადგენდა იმ ძალას, რომელიც იმედს შთაბერავდა დათრგუნვილ ერს. ის საყოველთაო სიყვარული და პატივისცემა, რომლითაც ეს ლეგენდარული ჯგუფი იყო გარემოცული, მათი მიზნის სიღიადით იყო განპირობებული. ეს მიზანი ხალხის სწრაფვას ეხმაურებოდა. მათი ყოველი გამარჯვება აღფრთოვანებას იწვევდა, ყოველი უმცირესი დანაკლისი -- საყოველთაო წუბილს.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თანამებრძოლის, ალექსანდრე სულხანიშვილის, “მოგონებანი შეფიცულთა რაზმზე” შემდეგი სიტყვებით იწყება: “საშინლად აღმაფრთოებელი იყო 1921 წლის დამარცხება, მაგრამ საჭირო იყო მოვალეობის მოხდა ისტორიის წინაშე. მტერმაც მოგვცა საამისო საბაბი. საქართველოს დაკავების დღიდანვე შეუდგნენ რუსები საუკეთესო მამულიშვილთა დევნას, გადასახლებას, დახვრეტასა და ქვეყნის დაწიოკებას. ქართველ ერშიაც იმავე დღიდან დაიწყო ძალების შემოკრება, დარაზმვა და ბრძოლისთვის მზადება. ერთი ასეთი საშუალებათაგანი იყო პარტიზანული ბრძოლების გაჩაღება, არევი-დარევის შეტანა მტრის ბანაკში.

ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგა პოლკოვნიკი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, რომელიც დადგინდა გამოირჩეოდა ქართველ მხედრობაში თავისი მაღალი პატრიოტიზმითა და გმირული თვისებებით.

მე. როგორც ამ რაზმის ერთ-ერთმა წევრმა, გადავწყვიტე ზოგიერთი ცნობების მოწოდება მომავალი თაობებისათვის... ჩემი მოგონებები აგებულია კონკრეტულ ფაქტებზე და... ზოგიერთ საყურადღებო მასალას მიაწოდის მკითხველს შეფასებლად რაზმის მოქმედების გასაცნობად. ამ ბრძოლის დროს ჩვენ ვალში ვიყავით დაფრინებულად სამშობლოს წინაშე; გავაკეთეთ, რაც მძიმე პირობებში უნდა შესაძლებელი. ამას შევწირეთ არა მარტო ჩვენი პირადი ცხოვრება, არამედ ჩვენი ოჯახებიც.

ამით მიგვიწოდებია ისტორიისათვის ჩვენი მოქმედების ავტორების განსჯა, მაგრამ მაღალმა ღმერთმა უწყის, რომ არ დაგვზარებია ჩვენი სიცოცხლის უმრავლესი სამშობლოსათვის.”

ჩოლოყაშვილთა სახელოვანი საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენლის, ქაქუცა (ქაიხოსრო) ჩოლოყაშვილის ღვაწლი საქართველოსთვის მარადეამს დაუფარავლი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს.

აღ. სულხანიშვილი ასე ახასიათებს ამ უზადო პიროვნებას: “ქაქუცა ჩოლოყაშვილი იყო განსაზიარება ქართველი რაინდისა ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. დიხი, დარბაისელი და უაღრესად კეთილი გულის პატრონი. ისეთი თვისებებით დაეკიდლოვებინა იგი ბუნებას, ათას კაცში რომ აგერიათ, სრულიად უცნობი ადამიანიც კი მიაქცევდა ყურადღებას... როგორი მხდალიც არ უნდა ყოფილიყო ჯარისკაცი, საუკეთესო ვაჟაკად იქცეოდა ქაქუცას ხელში. უდავოდ მხედრად იყო დაბადებული.”

ამ გამოჩენიულმა თვისებებმა აქცია ქაქუცა ჩოლოყაშვილი იმ ენერგეტიკულ წევრად, რომელიც ერთი შეგნებით განმსჭვალავდა ყოველ შეფიცულს. ის საფიქვლოთაო თავყანისცემა, რომელსაც მის მიმართ თანამებრძოლნი იჩენდნენ, მხოლოდ ღვთიური ნიშნით აღბეჭდილ პირებს ხვდომიანთ წილად.

ყოველი რაზმელისათვის, ისევე როგორც მთელი საქართველოსათვის, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ეროვნული იდეის, ქართველ ისტორიულ გმირთა სულსკვეთების განსაზიარებას წარმოადგენდა.

ჩოლოყაშვილის ყოველღვთიური ცხოვრების უშუალო მოწმეთა ამგვარი დამოკიდებულება მისი უზადობის უდავო დადასტურებაა. გაცილებით იოლია ადამიანის გარშემო ზოგადი ლეგენდარული შარავანდის შექმნა, ვიდრე მისი არსებობის თვითმხილველთა დარწმუნება მის განსაკუთრებულობაში. ლეგენდარული სახის შექმნა გარკვეულ დისტანციასა და ფანტაზიით განზავებულ თქმულებებს საჭიროებს. ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ამადლებული, ლეგენდარული რჩებოდა თვით თანამებრძოლთა შორისაც.

“თუ მოგვკვდი ისე, რომ ვერ ვეღირსე საქართველოს განთავისუფლებას, ამის შემხედრმა მომიგონოს, რომ იყო ვიღაც დევნილი და სამშობლოს კეთილდღეობას შესწირა თავი. ჩემი საღამო ჩოლოყაშვილს, რომლის, როგორც ბელადის, სახელისათვის არ შემირცხვნიან და არ ამიყრია იარაღი და არც დაყვრი იარაღს სიკვდილამდის.

იყავ ძლიერი, ქართველო ერო, მომავალი შენია. სამუდამო ხსოვნა ქართველ მებრძოლთა,” – ასე წერდა ერთ-ერთი შეფიცულთაგანი, თომა

ბალიაური, თავის ანდერძში. ამ სტრიქონებში ნათლად ჩანს, როგორც “შეფიცულთა რაზმის” საერთო განწყობა, ისე ქაქუცა ჩოლოყაშვილის უსაზღვრო ავტორიტეტი თანამებრძოლთა შორის.

“ჩოლოყაშვილი მაგალითს იძლეოდა, ვაჟაკობას აფრქვევდა. მისი ბრმად სჯეროდათ და თავყანს სცემდნენ.” “როდესაც დრო დადგა და საქართველოს ძველისძველი განმათავისუფლებელი ბრძოლის ცეცხლი გაღვივდა, განგებას ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ჰყავდა მის ბელადად არჩეული და დანიშნული.” ოციანი წლების დასაწყისის არეულ პოლიტიკურ პროცესებში, ქართული პარტიების ფაქტიურად უმიზნო და წერილმანი კინკლაობის ფონზე ჩოლოყაშვილის მონოლითური ფიგურა “გაიზარდა, გაუსწრო და ასცილდა პოლიტიკურ წრეთა იმ გამყოფ კედლებს, რომელნიც სავსებით ჭეშარავდნენ ყველა დაბალსა და საშუალო ტანის მოღვაწეებს. ქართველი ერის თვალში იგი იქცა ეროვნულ გმირად და ეს ხარისხი ანიჭებდა მას დიდს ზნეობრივ გავლენას ერის ყველა წრესა და მიმართულებაზე”. მან შექმნა ნამდვილი ხალხური კავშირი, რომელიც ყოველგვარ პარტიულ შეზღუდულობას იყო მოკლებული. წმინდად, უხინჯოდ, განახორციელა სამშობლოს მსახურების მაღალი იდეა.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელი საქართველოს ისტორიაში იქცა სიმამაცის, ვაჟაკობისა და თავგანწირვის სინონიმად. ხალხმა იგი მიიღო ლეგენდალური ეროვნული სულის განსხეულებად, მის მატერიალიზებულ სახედ. ერმა მასში შეიქცნო საკუთარი აქტიური საბრძოლო საწყისი: დაუმორჩილებელი, უდრეკი და მორალურად დაუმარცხებელი.

ერის ამგვარი დამოკიდებულება ჩოლოყაშვილის პიროვნებისადმი უშუალოდ გამოიხატა მრავალ ლექსში, რომლებიც გავრცელდნენ ჯერ კიდევ “შეფიცულთა რაზმის” არსებობის პერიოდში. ხალხი შეჰზაროდა ისტორიული უდრეკი სულის თანამედროვე განსახიერებას, წინაპართა მტკვერ-სისხლში ამოვლებული დროშის ღირსეულ მფლობელებს, რომელთაც იტვირთეს ერის მტრის ხელიდან გამოხსნის უმძიმესი, მაგრამ საპატიო მოვალეობა. ამ ლექსებში ქართველთა იმედად ქვეულ რჩეულთა შენაერთის მიმართ უსაზღვრო რწმენაა გამოთქმული. ჩანს ერის იმედი, რომ მათი დახმარებით საქართველო გაუმკლავდება განსაცდელს და კვლავ აღორძინდება მისი პირველშობილი სახით.

“ჯერ კიდევ არის ზაფხული, არ დათოვლილან მთანია, ფშავ-ხევსურეთის კლდეებსა შავნივა ჰქონდა ფხანია. უნდა მივიღოთ ამბავი დროების მონატანია: ქაქუცა ჩოლოყაშვილი მოჰქროლავს, როგორც ქარია. თან ახლავს ქართველის შეილები თითო ლომისა დარია...” (ეს ლექსი “შეფიცულთა რაზმის ერთ-ერთ წევრს, მიხა ხელაშვილს ეკუთვნის); “ველად გაქრილა ქაქუცა, ჩოლოყაშვილის გვარისა, გვერდში ჰყავს ბევრი ვაჟაკი, მტრის დამყენები თვალისა. არ ეშინიათ სიკვდილის, თავი აქვთ გადაგებული, სურთ საქართველო დაიხსნან ურდოთგან აოხრებული”; “შენი ჭირიმე, ქაქუცავ, ქართველთ ლაშქართა ბელადო, მტრის მოგერება გცოდნია, გამუსვრა ხელდახელაო. სოფელ აწუხენ ჯალათნი, აღარ ინდობენ ხალხსაო, უძაღლო სოფელს ხედავენ, მიტომ იგდებენ თავსაო. შენ გაჩნდი ჩვენდა საშველად, კახეთს აგროვებ ხალხსაო, ოღონდ გვიშველე, ქაქუცავ, მოგცემთ ქულზედა კაცსაო...”; “რა ვუყოთ, ირაკლ აღარ გყავს, სხვა ხომ ა მისი ბადალი, ქაქუცავ მისი სიყრმეა, იმისი ჩამომავალი...”; “ტანზე აბჯარი აისხი, თავზარი დაეც მტერსაო, ყინულის ნისლი დააწვა ფშავ-ხევსურეთის

მეგობარო, წინაპართ დროშა აღმართე, მტვერ-სისხლში ამოვლებული, შენ შედაროდა ქვეყანა, დიდი ხნის დაობლებული!”

ხალხური შემოქმედების ეს ნიმუშები არ გამოირჩევა ორიგინალობით. მაინც ტრადიციული, შეიძლება ითქვას, გაცვეთილი მხატვრული სახეები აქვთ. მაგრამ ეს სტრიქონები იტევს ისტორიის უღმობელ ქართველებში უპრობლემოდ უბრალო ხალხის, მთლიანად ერის, სულისკვეთებას, გამოხატავენ ამ უსაზღვრო იმედს, საკუთარი გმირების რწმენა რომ შთაბერავს რიგით ადამიანებს.

ამ ლექსებში სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლ გმირთა ხატება ქვეყნა ჩოლოყაშვილის პიროვნებაშია პერსონიფიცირებული. ერის ცნობიერებაში ყოველ ქაქუცა იქცა მითიურ გმირად, ეროვნული სულის განსხეულებად. ქვეყნის ხალხი მას აღიქვამდა საქართველოს ძველისძველი განმათავისუფლებელი პირობის განმგრძობად მეოცე საუკუნეში, ისტორიულ გმირთა უშუალო მემკვიდრედ.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილისადმი ერის განსაკუთრებული დამოკიდებულება კარგად ჩანს მისი გარდაცვალების გამო ქართველ შემოქმედთა გულში აღძრული სტრიქონებიდანაც. ჯერ კიდევ ქაქუცას სიცოცხლეში ეროვნული გმირის მკვლელობის შესახებ ჭორით შეძრულ ტერენტი გრანელს ამგვარი სიტყვებით გამოუხატავს თავისი სულიერი მდგომარეობა:

„ვღებთ ეს მდელი, დიდი ქარია მათ საქართველო დღეს გულში დაჭრეს,
და საქართველო ახლა მკვდარია. ახლა ძნელია სულის მიგნება.
ღლაზე მდელის ვუცქერ სპეტაკი ირგვლივ დამეა, არ სჩანს მესია,
და საქართველოს ციდან ვეძახი: საშინელია ეს გაცივნება.“

ქაქუცას გარდაცვალებით გამოწვეული წუხილია გამოხატული შემდეგ ხალხურ ლექსში:

„არწივმა მხრები დაუშვა,	იგლოვოს ყველა ქართველმა,
მძიმედ დახუჭა თვალია,	ძაძით შემოსოს ტანია
აღარ გვეყავს ჩოლოყაშვილი,	ლხინი შესცვალოს ჭირადა,
ზევით დარეკა ზარია,	არ არის გასახარია.
მთებო, იტირეთ ცრემლებით,	დავკარგეთ ჩვენი ბელადი,
ბარო, მოიკალ თავია,	სტირის და გლოვობს ერია,
მზეო, დაბნელდი უდროოდ,	ასეთ ვაჟკაცთა დაღუპვა
კახეთს ჩააცვი შავია.	საქართველოსთვის ძნელია.

ანალოგიური გრძნობებითაა გაჯერებული ემიგრანტ მ. დადიანის მიერ ჩოლოყაშვილის გარდაცვალების გამო შექმნილი სტრიქონები:

“მიმქრალა მთვარე, მზე სხივებს მალავს,
მოსთქვამს რიონი, ქვითინებს მტკვარი,
უბედურება ბუნებას ღალავს,
სისხლის ცრემლებად ქცეულა ცვარი.
“ხმელეთ-ზურმუხტი” ყვითლდება, სჭკნება,
“ცა-ფირუზ” შავსა ღრუბლებს იმოსავს,
გუდამაყარი გაშმაგებულს ჰგავს,
ცრემლის ტალღებად მყინვარი სდნება“.

ყველა მოცემულ ლექსში ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გარდაცვალება ქართული ხალხების არსის განმგმირავ ფაქტად აღიქმება. გარდაცვლილი საქართველოს,

მოქვეითინე მტკვარ-რიონის, სხივმიქრალი მზისა და მთვარის, სისხლის ცრემლებად ქცეული ცვრის თუ ცრემლის ტალღებად დამდნარი მყინვარის ხატებანი იმ უღრმეს ტკივილს გვისურათხატებს, ერის სხეულს გმირის დაკარგვამ რომ მიაყენა. ამ ტკივილს განსაკუთრებულ სიმძაფრეს სძენდა იმის შეგნება, რომ ისტორიული არსებობის მოცემულ ეტაპზე ფაქტობრივად აღარ არსებობდნენ ერის თავისუფლებისათვის აქტიურად მოქმედი ძალები. ამ პოეტური ნიმუშებით ასახულ სამყაროში გამეფებული უკუნეთი და გამჭოლი სიცივე საქართველოს იმდროინდელი ყოფიერების ამსახველ მეტაფორებად წარმოგვიდგება.

თავად ქაქუცას იმქვეყნიური ხვედრი არ იწვევდა ამ ლექსების ავტორთა შემოფოთებას. “სიკვდილზე ნუ დაღონდებით, ყველა იქ მიმავალია, იქ დაგხვდებიან გმირები, სამშობლოსათვის მკვდარია” – ასე სწამდა “შეფიცულთა რაზმის” მგოსანს, მიხა ხელაშვილს. ამავე მოტივს იმეორებს ჩოლოყაშვილისადმი მიძღვნილი ხალხური ლექსიც:

“ნუ შაუშინდებ სიკვდილსა, ყველა იქ წარმავალია.
მახკედები, მზასა დაგხვდების სულეთ-სამოთხის კარია,
იქ იქნებიან ვაჟები, ვინც ლაშქრობაში მკვდარია,
მარტო გმირებში ნაომი ერეკლე ნანეფარია,
სამოთხის გამნათებელი ის, როგორც კელაპტარია.”

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილი წავიდა ამ ქვეყნიდან და პირნათლად შეუერთდა წინაპართა წმინდა აზრდობებს; ამ რწმენაში ეძებს ნუგეშს ეროვნული გმირის დაკარგვით დამწუხრებული ყოველი ქართველი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს ლექსები არ გამოირჩევა განსაკუთრებული მხატვრული ღირსებებით, მაგრამ მათ ღირებულებას სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორი განსაზღვრავს. ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და მისი ერთგული შეფიცულები დღესდღეობით ქართველ გმირთა კოჰორტის უკანასკნელი წარმომადგენლები არიან, რომელთა ღვაწლი ეროვნულ ფოლკლორში არის ასახული და, შესაძლოა, ასეთადაც დარჩნენ სამუდამოდ. თანამედროვე ცხოვრების ტენდენციები ნაკლებ გასაქანს აძლევს ხალხურ შემოქმედებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. დიუგე, 1992 - რ. დიუგე, მოსკოვი და წამებული საქართველო, ჟურნ. ცისკარი, 1992, №1.
თ. ოჩიაური, 1991 - თ. ოჩიაური, იყავ ძლიერი ქართველო ერო, გაზ. ლიტერატურული საქართველო, 1991, 6 მაისი.
გ. რობაქიძე, 1991 - გ. რობაქიძე, საქართველოს სათავენი, ჟურნ. ლიტერატურა და ხელოვნება, 1991, №2.
ა. სულხანიშვილი, 1989 - ა. სულხანიშვილი, მოგონებანი შეფიცულთა რაზმზე, ჟურნ. ცისკარი, 1989, №10-11; 1990, №1-8.
გ. ქიქოძე, 1919 - გ. ქიქოძე, ეროვნული ენერგია, თბ., 1919.
გ. შარაძე, 1992 - გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი II, თბ., 1992.
გ. შარაძე, 1989 - გ. შარაძე, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, თბ., 1989.

ЛЕЛА ЕДЗГВЕРАДЗЕ

ОДНА СТРАНИЦА ФОЛЬКЛОРНОЙ ЛЕТОПИСИ ИЗ ИСТОРИИ НАРОДНЫХ ГЕРОЕВ

Любая нация находит в образах героев необходимую для существования энергию. Каждый представитель народа, подобно мифическому Антею, питается образами, которые отображены в произведениях художественной литературы. Особой роли исторических личностей свидетельствуют факты отображения образов в произведениях национального фольклора.

Особого внимания в национально-освободительном движении Грузии заслуживает один из представителей славного семейства Чолокашвили – Какуца (Какуца).

Партизанское соединение, действующее под руководством Какуца Чолокашвили, в течении трех лет вела освободительную борьбу против режима большевиков. Хотя их действия не привели к конкретным положительным результатам, факт их существования сыграл огромную роль в утверждении национального самосознания народа. Об этом свидетельствуют многочисленные произведения устного народного творчества, отображающие веру и народную любовь по отношению к этим представителям национально-освободительного движения.

Эти образцы народного творчества не отличаются оригинальностью. В них использованы традиционные, можно сказать, „избитые“, художественные образы, но эти строки отражают дух народа, всей нации, прошедшей сквозь неподолжимые перипетии истории, выражают ту безграничную надежду, которую навеивает обычным людям вера в собственных героев.

В этих стихотворениях образ героев, борющихся за свободу, в личности Чолокашвили. В сознании народа именно Какуца превратился в мифического героя, в отражение национального духа. Грузинский народ воспринимал его как продолжателя освободительной борьбы Грузии с древнейших времен – непосредственного наследника исторических героев в XX веке.

თინათინ ზაქარაშვილი

**ახალი ამბავის მიწოდების თანამედროვე
ფორმები**

ჟურნალისტიკა — სიტყვის საშუალებით სინამდვილის მოვლენათა ადეკვატური წარმოჩენა და მათი საზოგადოებრივ ღირებულებათა შესაბამისად გააზრებაა.

ცხოვრებისეული სინამდვილე ჟურნალისტიკაში მრავალფეროვნად, სხვადასხვა ხერხით აისახება. ფაქტები, მოვლენები, პრობლემები სპეციფიკური ფორმებით გამოიხატება, რომელთაც მათთვის დამახასიათებელი სტრუქტურულ-კომპოზიციური ნიშანთა ერთობლიობა გამოარჩევს. მათ მოვლენის ხასიათი განსაზღვრავს, აგრეთვე ამ მოვლენისადმი ავტორის დამოკიდებულება და მის წინაშე დასახული ამოცანა.

ჟურნალისტური მასალა შინაარსისა და ფორმის მიხედვით სხვადასხვა ტიპის არსებობს. ესენია ახალი ამბები და ანალიზი, მოსაზრება. შინაარსში იგულისხმება მასალათა დანიშნულება და განზოგადება-დასკვნათა მასშტაბები, ფორმაში — ლიტერატურულ-სტილისტური საშუალებები.

ახალი ამბების ამსახველი მასალების უმრავლესობა ეხება მოვლენებს, რომლებსაც უამრავ ადამიანზე აქვს გავლენა, აღწერს უჩვეულო ან განსაკუთრებულ, ადრე უცნობ სიტუაციებს, ან მოგვითხრობს ცნობილ და გამოჩენილ ადამიანებზე.

ჟურნალისტური გაგებით, ახალი ამბავი არის ინფორმაცია, რომელიც გაუქვებამდე უცნობი იყო საზოგადოებისთვის. ახალი ამბების ჟურნალისტიკის უმთავრესი შემადგენელი ახალი ამბავია. ახალი ამბების მრავალი განმარტებიდან არ არსებობს უნივერსალური, ანუ ისეთი, რომელიც ყველას დააკმაყოფილებს და ახსნის, თუ რა არის ნამდვილი ახალი ამბავი, როგორ გამოვარჩიოთ ის ყოველდღიურად მიმდინარე მოვლენათა და შემთხვევათა ნაკადიდან.

ახალი ამბავი ისეთი ინფორმაციაა, რომელშიც წარმოდგენილია თანამედროვე ხედვა სინამდვილეზე კონკრეტულ საკითხთან, მოვლენასა თუ პროცესთან მიმართებაში. მასში თვალი მიედევნება ინდივიდისა თუ საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან ცვლილებებს, რომლებიც გადმოიცემა ტიპურის და საზოგადოდ მიღებულის კონტექსტში. ახალი ამბები იქმნება იმის გათვლით, თუ რა აინტერესებს აუდიტორიას და ასევე იმ შიდა და გარე შეზღუდვების გათვალისწინებით, რომელთაც ეჯახება რედაქცია.

ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში ზოგადად გამოარჩევენ ახალი ამბების შემდეგ სახეებს: მოვლენას, შემთხვევას, ღონისძიებას, საქმიანობის შედეგებს.

დასავლური მედია სხვაგვარ დიფერენციაციას გვთავაზობს და შემდეგ კატეგორიებს გამოყოფს:

1. ახალი ამბავი, რომელიც გარკვეული მნიშვნელობის მატარებელია: სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური, ადამიანური;
2. ახალი ამბავი - “დრამა”;
3. ახალი ამბავი - სიურპრიზი;
4. ახალი ამბავი პიროვნებაზე;

5. სკანდალური ახალი ამბავი, მათ შორის კრიმინალური;

6. ახალი ამბავი მასშტაბურ მოვლენაზე.

დღესდღეობით ახალი ამბების ჟურნალისტიკა მედიასივრცის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს მრავალფეროვანი ინფორმაციით — ეკონომიკური იქნება, პოლიტიკური, სპორტული თუ სკანდალური. ახალი ამბები განსაკუთრებული ინტერესი უკავია პროდუქტს, რომელიც უდიდესი მოთხოვნით სარგებლობს მსხვილფეხებულ საზოგადოებაში, სადაც ინფორმაცია მთავარი საქონელია. ამ მიწოდება პუბლიკას მიმზიდველად, სენსაციურად “შეფუთული”.

ახალი ამბების ჟურნალისტიკა გარკვეულწილად იდეოლოგიურ სივრცეზე და აუდიტორიის ხასიათზე დამოკიდებული, რომელშიც ფუნქციონირებს და მოქმედებს არსებობს.

ჩვენს დროში ახალი ამბების იდეოლოგიური წარმოების ერთ-ერთ საშუალებად ახალი ამბების თემის არჩევის პროცედურა ითვლება. ამ პროცედურის მიხედვით, ფაქტი მისი წარმოშობის რეალური კონტექსტიდან არის ამოღებული, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი მოთავსება ახალ, სიმბოლურ კონტექსტში: რადგან ახალი ამბების ვარგისიანობას გააუმჯობესებს თემები განსაზღვრავს, ამიტომ ყურადღება, რომელიც მოვლენას ექცევა, შეიძლება არ უნდა ამაღლებდეს მის მნიშვნელობას, აქტუალობას და დროულობას.

ასეთი ტიპის ჟურნალისტური პროდუქციისადმი მთავარი მოთხოვნებია: ინტერესულობა, ლაკონურობა, კომპაქტურობა, სიზუსტე. დასავლელი მედიკოსები გამოიყენებენ 12 ფაქტორს, რომლებიც განსაზღვრავენ ფაქტს როგორც ახალ ამბავს. ესენია: განმეორების სიხშირე, მასშტაბურობა, აზრის სიზუსტე, ადაპტირებულობა (ფაქტის აღქმის სოციოკულტურული კონტექსტის გათვალისწინება), თანხვედრა (შეთანხმება) აუდიტორიის მოლოდინთან, სენსაციურობა, დინამიზმი (როდესაც დაწყებული მოვლენის უწყვეტი განვითარება), კომბინირებულობა (სერიოზულისა და გასართობის შერწყმა), მოვლენის წამყვანი ქვეყნების მოვლენებთან შეხება, პოლიტიკისა და კულტურის სფეროს “ვარსკვლავთა” ცხოვრების ასახვა, პერსონიფიკირება (იმ პიროვნებების ცხოვრება, ვინც ივივდება გარკვეულ სოციალურ ან პოლიტიკურ მოვლენასთან), მოვლენის შედეგების მოსალოდნელი ნეგატიურობა. მხოლოდ ასეთი კონტრეიუმების გათვალისწინებით შეუძლია ჟურნალისტს დაინტერესოს აუდიტორია თავისი შეტყობინებით. ჩამონათვალადან პირველი ექვსი ითვლება უფრო მნიშვნელოვან ფაქტორად. თანამედროვე ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში დინამიური განვითარებისას ახალი ამბავი სამ ძირითად სტადიას გადის, ესენია:

1. რეალური მოვლენა;
2. ინფორმაცია, რომელიც მასმედიაში მოხვდა;
3. ინფორმაცია, რომელიც აღქმული იყო მკითხველის, მსმენელის, მკითხველის მიერ როგორც ახალი ამბავი.

ამგვარად, მნიშვნელოვანი ახალი ამბები გადარჩეული, გაანალიზებული და მაქსიმალური აუდიტორიის მიერ აღქმული მასკომუნიკაციების საშუალებებით, როგორც პიროვნების, ჯგუფის, ორგანიზაციის, კაცობრიობის სოციალური გამოცდილება გასული დროის მონაკვეთში.

რაც შეეხება დროის ფაქტორს, ის სულ უფრო და უფრო მცირდება. თუ ტელეეპოქამ ახალი ამბების გავრცელების დრო დღედან საათებამდე შეამცირა, ინტერნეტმა — წუთებამდე და წამებამდე.

ახალი ამბების ობიექტებია — ცოდნა და მოვლენები, საგანი კი — კონკრეტული, იმწუთიერი შეფასება, პერსპექტიული პროგნოზი. ახალი ამბავი არა თავისთავად, განყენებულად მდგომარეობს მოვლენებსა თუ ცოდნაში, არამედ იმ არსში, რომელსაც მას სძენს აუდიტორია.

ახალი ამბის (მოკლე იქნება ის თუ გავრცობილი) სიუჟეტი დაღმავალის პრინციპისაა. ყოველი მომდევნო აბზაცი ნაკლებად მნიშვნელოვანია, ვიდრე წინა. რა თქმა უნდა, ის სპეციალური ლექსიკის გამოყენებით იწერება, რომელიც გასაგები უნდა იყოს პოტენციური აუდიტორიის მაქსიმალური ნაწილისათვის.

ნებისმიერი მკითხველის, მსმენელისა თუ მაყურებლისათვის სულაც არ არის მნიშვნელოვანი და საინტერესო ყოველგვარი ინფორმაცია.

ახალი ამბები დიფერენცირებულ შეფასებას მოითხოვს. ინფორმაცია ყველასათვის — ეს ის ჟურნალისტური პროდუქტია, რომელიც პირობითად შეიძლება დავყოთ ორ კატეგორიად: პირველი ორიენტირებულია ისეთ აუდიტორიაზე, რომელსაც “ნაცრისფერ მასას” უწოდებენ და მოიცავს სხვადასხვაგვარი ობივატელური ხასიათის ინფორმაციას, რომელიც შორსაა საზოგადოების ეკონომიკური თუ სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემებისაგან;

მეორე კატეგორია განკუთვნილია იმ ადამიანებისთვის, რომელთაც არ აკმაყოფილებთ ე. წ. ობივატელური ინფორმაცია, მაგრამ მათ ცნობების მიღების სხვა წყაროები არ გააჩნიათ. ინფორმაციის მომხმარებელთა ამ ნაწილს არ დაუკარგავს ინტერესი პოლიტიკური, ეკონომიკური ცხოვრებისადმი, მაგრამ ისინი დახმარებას საჭიროებენ მდგრადი შეხედულებების ფორმირებისას.

მასმედიას სულ უფრო და უფრო განსაზღვრული როლი ენიჭება თანამედროვე საზოგადოებაში, უპირველესად ბიზნესისა და პოლიტიკურ სფეროში. ჟურნალისტური ინფორმაცია სერიოზულად ზემოქმედებს საზოგადოებაზე, უყალიბებს მათ ცნობიერებას.

ახალი ამბების ჟურნალისტიკა დიდ მნიშვნელობას მიაკუთვნებს მოვლენით საბაბს. საბაბი შეიძლება იყოს როგორც სპონტანური, ასევე გამოგონებული ანუ ინიცირებული. ყველაზე პოპულარულ საბაბის შესაქმნელ ხერხებად მიიჩნევა პრეს-კონფერენცია, პრეს-რელიზი და ა.შ.

სპეციალური მოვლენები კი ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში მედიაზე-მოქმედების ხერხებს აძლიერებს. მათ ასევე ყოველთვის დაჰკარავთ სენსაციის ელფერი “ორგანიზების” თვალსაზრისით, რაც აუდიტორიის დამატებით და მზარდ ინტერესს იწვევს და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეებისა და აქციების პოპულარიზაციას ახდენს.

სენსაცია (ისევე როგორც ახალი ამბები) ყოველთვის ფენომენალური (მოვლენური) ხასიათისაა. ამბობენ, თუ არაფერი არ ხდება, სენსაციაც არ არსებობსო. ყოველგვარი სენსაცია ახალი ამბავია, მაგრამ ყოველი ახალი ამბავი როდია სენსაცია.

სენსაციასთან ერთად აუდიტორია დიდ ინტერესს ავლენს — ეს არის რეალური ფლობა ისეთი ინფორმაციისა, რომელიც სხვას არ გააჩნია.

არანაკლებ მიმზიდველია ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში ინფორმაციული კონტექსტ-რეზუსის შექმნა, რომლის “ახსნა” გარკვეულ დრომდე შეუძლებელია და მასში გარკვევა მის ავტორზეა დამოკიდებული.

უკვე კარგად აპრობირებული ხერხია თანამედროვე ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში, რომელიც მოვლენას თავდასხმის და ზედმეტად ემოციურ ელფერს სძენს. მასში აშკარად იგრძნობა ვინმეს ან რაიმეს პროვოცირების

(დამოწმების) მცდელობა, რაც გათვლილია შემდგომში აუდიტორიისა თუ სხვათა რეაქციის აუცილებლად გამოწვევაზე. ეს პოზიციებისა და მოქმედებების დამოუკიდებელი, მწვავე, უაპელაციო, რეგულარული თავდასხმითი კრიტიკაა.

ახალი ამბების კატეგორიას მიაკუთნებენ აგრეთვე არატრადიციულ სარედაქციო კამპანიებს, სკანდალებს, სასამართლო პროცესებს და ა.შ.

ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში ძალიან ბევრი, თუ ყველაფერი არა, დამოუკიდებელია მოვლენისა თუ პრობლემის აქტუალობაზე, მაგრამ ხშირად მასალის მიწოდების საინტერესო ფორმაზე. მაგალითად, ინფორმაციის "სეგმეტიზაცია" შეიძლება ყურადღების ამა თუ იმ ხელსაყრელ ასპექტებზე დახედვით, ანუ ე.წ. "ახალი ამბების ფასეულობების" გამოკვეთით.

ნებისმიერი მოცულობის ახალი ამბები განსხვავდება გაშუქების ფორმატის, ფორმის ან მეთოდების მიხედვით. ერთ-ერთი ასეთი მეთოდია ახალი ამბის ე.წ. "გათამაშება". მკითხველს, მსმენელს და მაყურებელს არ აინტერესებს თუ რა ენაზეა გადაწყვეტილ მოვლენას გავაცნობთ მას და გამოცადა, თუ არა ენაზე სიტუაცია თავის თავზე, განავრცო თხრობა სტატისტიკური მონაცემებით, თუ გაარკვია მოვლენის ისტორიული კანონზომიერებანი. ინტერტიმენტი მოვლენისა თუ ფაქტის სხვადასხვა კუთხით "გათამაშება" ხდება ამა თუ იმ ასპექტის გამოვლენა სხვადასხვაგვარი მიდგომით.

ინტერტიმენტი რამდენიმე — 8-10 ჟურნალისტურ მასალას მოიცავს და უკვე მკითხველის გადასაწყვეტია, გაეცნოს მას მთლიანად, თუ მის მხოლოდ რამდენიმე ნაწილს.

ახალი ამბების მიწოდების კიდევ ერთი თანამედროვე მეთოდია პრობლემაზე დამოუკიდებელი ლოგიკურ დასკვნამდე მიყვანა. ფინიშინგი პერსპექტიულ მიმართულებად ითვლება ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში. მის წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს აღრეული რუბრიკები: "ვუბრუნდებით დაბეჭდილს", "შეხსენი წერილების კვალდაკვალ". მაგრამ ფინიშინგი ისეთი ჟურნალისტური სტილია და ხერხია, რომელიც მედიაგამოსვლის რეზონანსის გადათამაშებას ეძღვნება, სიტუაციის ერთი ან რამდენიმე ასპექტის აღდგენას უკვე ახალი, მოვლენიერი რაკურსით. ფინიშინგი 2-3 პუბლიკაციას მოიცავს, აქ მთავარია მშობრივი საკითხის ფინიშამდე — პრაქტიკულ გადაწყვეტილებამდე მიყვანა.

ახალი ამბების ორგანიზებისა და მიწოდების ეს ფორმაც აქტიურად გამოიყენება დღევანდელ ჟურნალისტიკაში და დეტალურ დამუშავებას და მომზადებას საჭიროებს. ივენთ-ექშენი — პროვოცირებული მოვლენაა. პროვოცირებული სიტუაცია საშუალებას აძლევს ჟურნალისტებს უფრო ღრმად შეხედონ, "იქექონ" სიტუაციაში.

კიდევ ერთ პერსპექტიულ მიმართულებად ახალ ამბებთან მუშაობაში ითვლება აქცია, მოქმედება, რომელიც მიმართულია რაიმე მიზნის მისაღწევად. ჟურნალისტიკაში, როგორც წესი, აქციები ჰუმანიტარული ხასიათის მატარებელია. ჟურნალისტური აქციები მრავალეტაპიანია და შედგება:

1. განცხადებით აქციის დაწყების შესახებ;
2. სპონსორთა გაცნობით;
3. შედეგების დაჯამებით.

აქციების მთავარი მიზანი კი კონკრეტული პრაქტიკული დახმარების მიზანია.

და, რაღა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი ადგილი თანამედროვე მედია სივრცეში უჭირავს ე.წ. არასენსაციური ხასიათის ინფორმაციას მიმდინარე მოვლენების (ყოფითისა და ყოველდღიურის) შესახებ. მაგრამ ასეთი ტიპის ჟურნალისტური ტექსტები განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებენ საკითხის გაშუქების თვალსაზრისით.

ამრიგად, თანამედროვე ახალი ამბების ჟურნალისტიკაში ინფორმაციის მიწოდების ფასეულობების, ჟანრების, ფორმებისა და მეთოდების მძლავრი გადაფასება ხდება.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. Васильева Л.А., «Делаем новости», М., 2003.
2. Денис Э., Мерим Д., Беседы о масс-медиа. М., 1997.
3. Ильина Т., Корб В., Делаем хорошие новости., О., 2002.
<http://jour.ru>.
<http://kebat.ru/journ/>.

TINATIN ZAKARASHVILI

MODERN FORMS OF BROADCASTING NEWS

There are various types of contests and genre of journalistic materials. These are the news and analysis, consideration. The contests mean materials setting and generalization – conclusion scales. In the form literately-stylistically means.

According to the journalistic conception – the news is the information, which was unknown to the society till reporting. The news is the main component of journalistic news. There is no such universal explanation of news, which will satisfy everybody and will explain what news is, how we can distinguish it from daily and casual stream.

News is such information which presents contemporary view on reality towards the concrete issue, event or process. Individual or society changes are reviewed in it that are presented in typical and generally accepted context. The news is reported according to what is interested to the audience, providing the internal and external limitation, which the editorial staff encounters with.

ეთნოლოგიური ტერმინების არაადაპტირებული, უადაპტირობის გამოყენების შესახებ

თანამედროვე ლიტერატურასა და პრესაში ძალიან ხშირად ხდება ეთნოლოგიური ტერმინების მოხმობა, განსაკუთრებით ეს ითქმის ეთნიკურ კონტრასტურაზე. ცნობილია, რომ თითქმის ყველა, დიდი თუ პატარა ეთნოსი დანაყოფებისაგან შედგება. ეს დანაყოფები, ჩვეულებრივ, ეთნოლოგიურ კონტრასტურაში ლიტერატურაში ეთნოგრაფიულ ჯგუფებად იწოდებიან. უადაპტირობა, ეთნოსთა დანაყოფების აღმნიშვნელი ეს ტერმინი მთლად სიზუსტით არ ასახავს ეთნოსთა ტერიტორიულ ერთეულებს, მაგრამ მეცნიერებაში ამა თუ იმ ტერმინის გამოყენება ხომ შეთანხმებაზე დამოკიდებულია. ეთნოლოგიურ კონტრასტურაში კი მკვლევრები დიდი ხნის შეთანხმებული არიან, რომ ყოველი ეთნოსის ტერიტორიულ ანუ ლოკალურ დანაყოფს ეწოდება ეთნოგრაფიული ჯგუფი. თუმცა ჩვენში ბევრმა განათლებულმა ადამიანმა ამა თუ იმის ამ ტერმინის შესახებ არაფერი და მის ნაცვლად ისეთ ტერმინებს გამოიყენებენ, რომლებიც უცხოელი მკითხველის თვალში ქართულ ეთნოსს უადაპტირობა არამყარ ერთობად, რომელიც თითქოს ნაციად (ერად) ჯერაც არ არის ჩამოყალიბებული. ეთნოლოგიური ცოდნის დეფიციტით გამოწვეული დაუფიქრებელი ნაბიჯებით ზიანს ვაყენებთ ერთიან ქართულ ეროვნულ ორგანიზმს.

ძალიან მოკლედ აღნიშნული ტერმინის შესახებ. **ეთნოგრაფიული ჯგუფები ეთნოსის ტერიტორიული ნაწილებია, რომლებიც საღამაარაკო ენის, კულტურისა და ყოფის ლოკალური სპეციფიკურობით გამოირჩევიან (განსაკუთრებული მეტყველება და კილო, სულიერი და მატერიალური კულტურის თავისებურებები და ა. შ.).** ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს სახელწოდებაც ეწოდება. რუსულ ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს ხშირად სუბეთნოსებსაც უწოდებენ. ამდენად, ფაქტობრივად, ერთი და იმავე ეროვნულს, ეთნოსის ტერიტორიულ-ლოკალური დანაყოფის აღსანიშნავად ორი სხვადასხვა ტერმინია შემოთავაზებული. თუ ტერმინი "სუბეთნოსი" დადგენილებით, მისი შინაარსი პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ ისინი არიან ეთნოგრაფიული ჯგუფები, რომლებიც წარმოშობით სხვა ეთნოსის უადაპტირობაზე იყვნენ და დეფინიციის შედეგად რაღაც თავისთავადობა შენარჩუნეს. ეთნოსის შიდა დანაყოფები ზოგჯერ ადრინდელი ტომების უადაპტირობებიც არიან. ზოგიერთი მათგანი ეთნოსის სოციალურ-რელიგიური დაფუნქციონირებისა და აგრეთვე ეთნიკური ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ფაქტორების შედეგად არის წარმოქმნილი. ზოგიერთი მეცნიერის აღნიშვნით, ეთნოგრაფიულ ჯგუფებსა და სუბეთნოსებს შორის განსხვავება პირობითია.

ეთნოგრაფიული ჯგუფი წარმოიქმნება აგრეთვე დიდი ხალხებისა და ეთნოსების მიერ სხვა ეთნიკური ჯგუფების ასიმილაციის შედეგად. ასეთ ფაქტებად უადაპტირობა შეუაკაზვებ განსახლებულ მეშერას ჯგუფს, რომლებიც ადგილობრივი ფორმის მოსახლეობის სლავების მიერ ასიმილაციის შედეგად ფორმირდნენ. ეთნოლოგიური ფაქტორებით იყო განპირობებული კრიაშენების ეთნოგრაფიული დაფუნქციონირების გაჩენა თათართა შორის.

როგორც აღვნიშნეთ, ეთნოგრაფიული ჯგუფები თითქმის ყველა დიდი ეთნოსის შემადგენლობაში გამოიყოფა. სამეცნიერო ლიტერატურაში გერმანელი

ხალხის ძირითად ტერიტორიულ დანაყოფებად მიჩნეული არიან ქვემო გერმანელები და ზემო გერმანელები, რომლებსაც ერთმანეთის მეტყველება ფაქტობრივად არ ესმით. უფრო მცირე ეთნოგრაფიულ ჯგუფებად მიიჩნევენ ზემო და ქვემო საქსონელებს, ბავარიელებს, ვესტფალიელებს, შვაბებს და სხვ. უკრაინელებში გამოყოფენ გუცულებს და ლემკებს, იტალიელებში - ლომბარდიელებს, სიცილიელებს, ტოსკანელებს, ვენეციელებს, ლიგურიელებს, კალაბრიელებს, პიემონტელებს, სარდინიელებს და სხვებს, ესპანელებში — ანდალუზიელებს, კასტილიელებს, ასტურიელებს, ესტრემადურელებს, არაგონელებს, ვალენსიელებს და სხვ. ბუნებრივ-გეოგრაფიულად რამდენადაც უფრო მრავალფეროვანია ეთნოსით განსახლებული ტერიტორია, მით უფრო მეტი ეთნოგრაფიული ჯგუფისაგან შედგება იგი. ამის მაგალითად საქართველო შეიძლება დავასახელოთ. ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფები არიან: ქართლები, კახელები, ხევსურები, ფშაველები, მთიულეები, გუდამაყრელები, მოხევეები, ერწოთიანელები, თუშები, იმერლები, მეგრელები, სვანები, რაჭველები, ლეჩხუმელები, გურულები, აჭარლები, მესხები, ჯავახები. არაერთი ქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფი დღეისთვის უკვე აღარ არსებობს, კლარჯელები, ერუშნელები, კოლაელები, არტანუბელები, ტაოელები და სხვები. სამწუხაროდ, ზოგიერთ ქართულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს, განსაკუთრებით სვანებსა და მეგრელებს, რუსულ ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში სუბეთნოსებს უწოდებენ, რაც იმ ტენდენციის გამოხატულებაა, რომ ისინი წარმოშობით არაქართველებად მიიჩნეოდნენ. ვფიქრობთ, ტერმინის *“ეთნოგრაფიული ჯგუფი“* პარალელურად *“სუბეთნოსის“* ხმარება მიუღებელია. რუსულ ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში ცნება *“სუბეთნოსი“* მიზანმიმართულად შემოიტანეს, რათა საბჭოთა იმპერიაში მცხოვრები რომელიმე ეთნოსის ეთნოგრაფიული ჯგუფისათვის ეთქვათ, რომ შენ ოდესღაც სხვა, განცალკევებული ეთნოსი იყავი, შენი ასიმილაცია მოახდინეს და, ამდენად, შესაძლებელია საწყის მდგომარეობაზე დაბრუნება. ამ ტერმინის შემქმნელებს მიაჩნიათ, რომ სუბეთნოსები ჩამოყალიბდნენ ეთნოსის ან არასრული კონსოლიდაციის, ან სეპარაციის შედეგად. ზოგიერთი მათ ეთნოსის მიერ რომელიმე უცხო ჯგუფის დაუმთავრებელი ასიმილაციური პროცესების შედეგად წარმოქმნილებად მიიჩნევენ, რომლებსაც განსაკუთრებული სოციალური სტატუსი ანდა კონფესიური და რასობრივი თავისებურებები ახასიათებთ. სვანებიცა და მეგრელებიც თავიდანვე ეთნიკური ქართველები იყვნენ და ქართველებს მათი ასიმილაცია არ მოუხდენიათ. უბრალოდ, დროთა განმავლობაში, საერთო ქართულ (ქართველურ) სალიტერატურო ენას მათი მეტყველება (დიალექტი) უფრო დაშორდა, ვიდრე სხვა დიალექტები. უფრო მეტიც — საბჭოთა ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში, რომელიც ხშირად კონცეფციებს იმპერიული ინტერესებიდან გამომდინარე ქმნიდა, იმასაც აღნიშნავდნენ, რომ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს გაორებული თვითშეგნება აქვთ. აი, რა წერია სიტყვასიტყვით 1982 წელს ბრომლისა და მარკოვის რედაქციით გამოცემულ ეთნოგრაფიის სახელმძღვანელოში, რომლის ქართული თარგმანი 1991 წელს დაისტამბა: „ეთნიკურ ერთობათა იერარქიაში ეთნიკოსებისა და ეთნოსოციალური ორგანიზმების გვერდით არჩევენ აგრეთვე ეთნოგრაფიულ ჯგუფებსა (სუბეთნიკური გაერთიანებანი) და ერთაშორის ერთობებს (სუბერთნიკური გაერთიანებანი). ეთნოგრაფიული ჯგუფის ქვეშ იგულისხმება ეთნოსის გარკვეული ნაწილი, რომელიც გამოირჩევა სალაპარაკო ენის, კულტურისა და ყოფის ლოკალური სპეციფიკით, ზოგჯერ *გაანნი*

ლოკალური და როგორღაც გაორებული თვითშეგნება. მისი აღიარებისა და ჩამოყალიბების ძირითადი გზებია გენეტიკურად მონათესავე ენობრივ ერთეულად შერწყმა, აგრეთვე ეთნოსის გარკვეული ნაწილის ხანგრძლივი კონტაქტი ძირითადი ეთნიკური მასისაგან (მიგრაცია, სახელმწიფო საზღვრების შეღწევა და სხვა), რომელმაც ამის გამო ლოკალური ნიშნები გამოიმუშავა. კონსტიტუციურ თარგმანში იქვე ჩამოთვლილია ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფები, რომელთა შესახებაც აღნიშნულია, რომ „ძველი ტომობრივი დანაწევრების რეალუბრობა“ არიან. ბუნებრივია, გაორებული თვითშეგნებისა და ცნობიერების მქონე ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს შორის ჩამოთვლილი ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფები იგულისხმებიან. ქართველთა სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს ეკუთვნის ეთნიკური ცნობიერება რომ არ გააჩნიათ, ამის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე აღნიშნული იყო, სადაც ხაზგასმულია, რომ **გაორებული კონსტიტუციური ცნობიერება შეიძლება ასიმილაციის გზაზე შემდგარ ეთნობრივ სხვა ეთნოსის წარმომადგენელს ჰქონდეს, რომელიც ქონსარტა ეთნიკურ სამყაროს შორდება და სხვათა ეთნიკური კლასტრის გამზიარებელი ხდება** (ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 33-34).

აქვე გაორებული თვითშეგნებისა და ცნობიერების ადამიანები ჩვენ არაერთხელ შევხვდით არა გურიის, კახეთის, რაჭის მკვიდრი ქართველი, არამედ საქართველოში მცხოვრები ოსი, სომეხი, რუსი და ა. შ. სხვათა შორის, შევხვდით საქართველოში მცხოვრები ქართველები, რომლებსაც ოსურ ეთნოგრაფიულ გარემოში გაორებული ეთნიკური ცნობიერება ჰქონდათ — მათგან განსხვავებით, მეჭუდის ხეობის სათავეში მცხოვრები გენგურების დროს ბუთი და-ძმა იმაზე ბჭობდა, ქართველებს მიეკუთვნებოდნენ თუ ოსებს. მათ სწორად ოსურ მხარეზე ხრიდნენ. ესაა გაორებული ეთნიკური ცნობიერების ბუნებრივი მაგალითი და არა ეთნოგრაფიული ჯგუფის ამა თუ იმ წარმომადგენლის ლოკალურ-ტერიტორიული ერთეულისადმი თავის მიკუთვნება. რანაირად შეიძლება ერთი ეთნოსის წარმომადგენელ ლოკალურ, ტერიტორიულ ერთეულს, რომლებსაც, ბუნებრივი და გეოგრაფიული ფაქტორებიდან გამომდინარე, ყოფაში გარკვეული ეთნოგრაფიული თავისებურებები გამოეყალიბდა, ორმაგი ეთნიკური თვითშეგნება ანდა, როგორც წერენ, გაორებული თვითშეგნება ჰქონდეთ? უბრალოდ, ეს იყო რუსული იმპერიული პოლიტიკით ნაკარნახევი სამეცნიერო „დებულება“, რომელიც შესაძლო შემთხვევაში ერთიანი ეთნოსების (ჩვენს შემთხვევაში — ერთიანი ქართული ეთნოსის, ქართველი ერის) შესაძლო დასაქუცმაცებლად იყო შექმნილი. ეს იყო შედარებულად რუსეთის იმპერიის დროინდელი პოსტულატი, როდესაც საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებში მცხოვრებთ შედარებით უფრო სწორად, არაქართულ ეთნოსებად აცხადებდნენ. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ზემოთ აღნიშნულ სახელმძღვანელოში ასეთი ეთნოგრაფიული დებულების „თვითსახელების“ შესახებაც არის საუბარი, ე. ი. ლოკალურ-ტერიტორიულ ერთეულს გააჩნია ეთნონიმი ანდა, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ეთნონიმი. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა სახელწოდებანი ეთნონიმები არ არის. **ჩვენს შემთხვევაში ქართველთა ადრინდელი ენდოეთნონიმი (თვითსახელწოდება) მხოლოდ ქართველია, სხვა დანარჩენი — ქართლელი, კახელი, მესხი, აჭარელი, მეგრელი, გურული, აჭარელი, სვანი, ხევსურია...** ეთნონიმები არ არის, ისინი ერთიანი ეთნოსის ადგილობრივი,

ლოკალურ-ტერიტორიული ერთეულების, ეთნოგრაფიული ჯგუფების აღმნიშვნელი ტერმინებია.

ჩვენ არა გვაქვს არანაირი საისტორიო საბუთი იმის დამადასტურებელი, რომ რომელიმე ქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფი ოდესმე არაქართული წარმოშობის ყოფილიყო. ზოგიერთი მათგანი რომელიღაც ქართული ტომის მემკვიდრეცაა, მაგრამ ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფების უმეტესობა იმ დროსაა წარმოქმნილი, როდესაც ტომობრიობის ეტაპი დიდი ხნის განვლილი ჰქონდათ (ტომები მხოლოდ პირველყოფილ საზოგადოებაში არსებობდნენ). თუმცა შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ქართულ ეთნოსს თავისი ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში სხვა არაფერი არ შემოუერთებია. ქართველებს თავიანთ ეთნოგენეზსა და ეთნიკურ ისტორიაში აქვთ დიდი რაოდენობის სუბსტრატული, სუპერსტრატული და ადსტრატული ელემენტები. იგივე შეიძლება ითქვას სხვა ხალხებზეც, რომელთა ეთნოგენეზსა და ეთნიკურ ისტორიაში ერთმანეთთან შერწყმულია როგორც ავტოქთონური, ისე უცხოთა მიგრაციის შედეგად მოტანილი ნიშნები. სხვათა შორის, ზოგიერთი ხალხის ეთნოგრაფიული ჯგუფი მართლაც სხვა ეთნოსთა ნაწილის ასიმილაციის შედეგადაა წარმოქმნილი. ამჯერად მხოლოდ ერთი მაგალითის მოყვანით დავკმაყოფილდებით: უნგრულ ეთნოსში რამდენიმე ტერიტორიული ერთეული ანუ ეთნოგრაფიული ჯგუფი გამოიყოფა. მათ შორის არიან კუშმანებისა და იასების ეთნოგრაფიული ჯგუფები, რომელთა წინაპრები უნგრული ეთნოსის წარმოქმნის შემდეგ მოვიდნენ აქ აღმოსავლეთიდან და უნგრულ ეთნიკურ გარემოში დეთნიზაცია განიცადეს, უნგრულებად იქცნენ. კუშმანთა ეთნოგრაფიული ჯგუფი თურქულენოვანი ყივჩაღების შთამომავალნი არიან, ხოლო იასები — ალან-ოსებისა.

ძალიან მოკლედ ტერმინ **„ეთნიკური ჯგუფის“** შესახებ. ეთნიკური ჯგუფი ეწოდება ეთნოსის (ხალხის, ნაციის) ნაწილს, რომელიც რიგი მიზეზების გამო გამოყოფილია ეთნოსის ბირთვისაგან და ფუნქციონირებს მის გარეთ, უცხოეთიკურ გარემოში. როგორც წესი, მიაჩნიათ, რომ ეთნიკური ჯგუფები მცირერიცხოვანია, რომელთა ერთობის საფუძველს თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ ეთნიკური ნიშნები — ენა, საერთო წარმომავლობისა და ისტორიის შეგნება, კულტურა, ყოფა, შემორჩენილი ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები წარმოადგენს. კატეგორიულად შეიძლება ითქვას, რომ ეთნიკური ჯგუფები ყოველთვის მაინცდამაინც მცირერიცხოვნობით არ ხასიათდებიან. ამ თვალსაზრისით საქართველოში მცხოვრები სომეხთა და აზერბაიჯანელთა ეთნიკური ჯგუფები შეიძლება დავასახელოთ.

ეთნიკური ჯგუფები კომპაქტური და დისპერსიული მდგომარეობით არსებობენ. პირველთა ეთნოარეალურ, მეორეთა — ეთნოდისპერსიულ ჯგუფებს უწოდებენ. ეთნიკური ჯგუფები მას შემდეგ ჩამოყალიბდნენ, რაც მათ დატოვეს ეთნოისტორიული სამშობლო და სხვადასხვა ქვეყნებსა და რეგიონებში ეთნოკულტურული არეალები ჩამოაყალიბეს. აგრეთვე თავისი ეთნოსისაგან განცალკევებული ადამიანთა ეს ერთობები მიგრაციების, დეპორტაციების, საზღვრების შეცვლის შედეგად გაჩნდნენ. რუსების ეთნიკური ჯგუფები ცხოვრობდნენ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში, რუსეთში ეთნიკურ ჯგუფებად ითვლებიან აქ მცხოვრები ბულგარელები, ბერძნები, პოლონელები, უნგრელები, ფინელები და სხვ. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში განსახლებული სომხები ასევე ეთნიკურ ჯგუფებს წარმოადგენენ. როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში დამკვიდრებული სომხები, აზერბაიჯანელები, ოსები,

სტრუქტურა, ქუთუბები შესაბამისი ეთნოსების ეთნიკური ჯგუფები არიან, რადგან ისინი აქ თავიანთი სამშობლოდან არიან გადმოსახლებულნი.

როგორც წესი, ეთნიკური ჯგუფები, ტიტულოვან ეთნოსთან შედარებით, უფრო მკაცრად წარმოადგენენ. ძალიან ხშირად ეთნიკური ჯგუფების თავიანთ ეთნოსთან კავშირი არის სუსტი, იშვიათი და შემთხვევითი ხასიათის. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ეთნიკური ჯგუფები თაობიდან თაობამდე კავშირის განიცილებიან იმ ეთნოსებისაგან, რომელთა შორისაც ცხოვრობენ. მაგრამ ვიტყვით ყოფილი საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკების ტერიტორიებზე მცხოვრებ ეთნიკურ ჯგუფებზე — ისინი ხშირად უფრო უფრო მკაცრად განიცდიდნენ. იგივე შეიძლება ითქვას საქართველოში მკვიდრი ეთნიკური ჯგუფებისა და სომხების შესახებ. ისინი საქართველოს სახელმწიფოს მიმართ ტერიტორიებზე მკვიდრობენ, რომლებიც თავიანთი ეთნოსების განსახლების მიზნით შემოვიდნენ. ზოგად ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში ისიც არის აღნიშნული, რომ ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით უფრო მეტად ეთნიკურ ჯგუფებს პრაქტიკულად არაფერი აქვთ საერთო იმ ეთნოსებთან, რომლებსაც მოწყობენ. ამ მხრივაც ყველა ეთნიკური ჯგუფი მხედრულად მდგომარეობაშია და თითოეულ მათგანს ინდივიდუალურად უნდა შეუდგეთ. ამ ტერმინზეც იმიტომ გავამახვილეთ ყურადღება, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში (ძირითადად ენათმეცნიერთა ნაშრომებში) და პრესაში უფრო მეტად ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს ეთნიკურ ჯგუფებადაც მოიაზრებენ. ამიტომ, ამ სტატიის წაკითხვის შემდეგ გაუთვითცნობიერებლად ხმარებულ ეთნოლოგიურ ტერმინს აღარ გამოიყენებენ, რადგან მავანთაგან ის უფრო მეტად ეთნიკური ორგანიზმის დასასუსტებლად იქნება მიმართული.

ვის შეიძლება ვუწოდოთ **ეთნიკური უმცირესობა?** ეთნიკური (ნაციონალური, ეროვნული) უმცირესობა ეწოდება ხალხის ნაწილს, რომელიც ცხოვრობს ძირითადი ნაწილისაგან მოწყვეტით. ეთნიკურ უმცირესობას სრულიად ნაღდად აქვს გათვითცნობიერებული ნათესაური კავშირი მის ძირითად ნაწილთან. ამასვე დროს, დედა-ეთნოსისაგან მოწყვეტილი ნაწილი ინარჩუნებს თვისებულწოდებას, ენას, კულტურას და ეთნიკური (ნაციონალური) კულტურის ზოგიერთ სხვა ნიშანს. ზოგიერთ შემთხვევაში ნაციონალურ უმცირესობებს, მაგრამ იმ სახელმწიფოს ძირითადი მოსახლეობის გარდა, ყველა დანარჩენ ეთნიკურ ჯგუფს მიაკუთვნებენ. ეთნიკური უმცირესობები წარმოიქმნებიან საზღვრების შეცვლის, მოცემული მთელი მოსახლეობის ანდა ზოგჯერ მისი ნაწილის ემიგრაციის, ან კიდევ დეპორტაციის შედეგად. როგორც წესი, ნაციონალურ უმცირესობას არა აქვს საკუთარი ნაციონალური სახელმწიფოებრიობა.

სხვადასხვა ქვეყნებში ტერმინი „ნაციონალური უმცირესობა“ სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება. ჩინეთსა და ვიეტნამში ნაციონალურ უმცირესობად ითვლება იწოდება ყველა ხალხი, გარდა ტიტულოვანი ეთნოსებისა, ე. ი. ჩინელებისა და ვიეტნამელებისა. ინდონეზიაში ნაციონალურ უმცირესობებს მხოლოდ იმიგრანტულ ჯგუფებს მიაკუთვნებენ. რიგ მუსლიმურ ქვეყნებში (მაგალითად, ირანში) ეროვნულ (ნაციონალურ) უმცირესობებს გამოყოფენ არა ეთნიკური, არამედ რელიგიური ნიშნით. — მას მიეკუთვნება ყველა, ვინც არ აღიარებს სახელმწიფო რელიგიას (შიიზმს). დასავლეთ ევროპაში ეროვნულ (ნაციონალურ) უმცირესობებად ჩვეულებრივ მხოლოდ ისეთი ეთნიკური (ნაციონალური) ჯგუფები ითვლებიან, რომლებსაც ტიტულოვან ან დომინირებულ

ნაციებთან შედარებით თანასწორუფლებიანი სტატუსი არა აქვთ და რომლებიც მის მისაღწევად, ანდა ზოგჯერ ავტონომიისა და სახელმწიფოებრიობისათვის იბრძვიან. საბჭოთა კავშირის არსებობის უკანასკნელ ათწლეულში ტერმინი "ნაციონალური უმცირესობა" აღარ იხმარებოდა. აღარ გამოიყენებენ თანამედროვე რუსეთშიც. მას ტერმინები "მცირერიცხოვანი ხალხები" და "ეთნიკური ჯგუფები" ჩაანაცვლეს. მიგვაჩნია, რომ **ტერმინი „ეროვნული (ნაციონალური) უმცირესობა“ ნამდვილად მიუღებელია, რადგან სახელმწიფოში ეროვნება (ნაცია) მხოლოდ ტიტულოვანი ეთნოსია, ხოლო ყველა დანარჩენი — არა. ამიტომ სახელმწიფოში მცხოვრებ სხვადასხვა ხალხებს მხოლოდ „ეთნიკური უმცირესობები“ შეიძლება ეწოდოთ.** როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამა თუ იმ ქვეყანაში მოსახლე ხალხები, რომლებიც თავიანთი ეთნოსის განსახლების ძირითად არეალს არიან მოწყვეტილი, „ეთნიკურ ჯგუფებად“ იწოდებიან. ეს სახელწოდება უფრო იმ ეთნიკურ ერთეულებს უნდა მიესადაგებოდეს, რომლებსაც საღდაც სახელმწიფო ანდა სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები გააჩნიათ. საქართველოში ასეთებად შეიძლება მივიჩნიოთ სომხები, აზერბაიჯანელები, რუსები, ბერძნები, ოსები და სხვა. „ეთნიკურ უმცირესობებად“ კი შეიძლება ის ეთნოსები ჩავთვალოთ, რომლებსაც არსად პოლიტიკური წარმონაქმნი არ გააჩნიათ. საქართველოში ასეთ ტერმინს ქურთები იმსახურებენ.

ცნება „ეთნიკური (ეროვნული, ნაციონალური) უმცირესობა“ ზოგჯერ ძალიან პირობითია. ავიდოთ, მაგალითად, საბჭოთა კავშირის დროინდელი ყაზახეთი, სადაც მიგრირებული რუსები ბევრად სჭარბობდნენ ადგილობრივ, ტიტულოვან ეთნოსს — ყაზახებს. შეიძლება ასეთ შემთხვევაში რუსები ეთნიკურ (ნაციონალურ, ეროვნულ) უმცირესობად მივიჩნიოთ? ერთგვარ შეუსაბამობას ჰქონდა ადგილი ზოგიერთ საბჭოთა ავტონომიურ წარმონაქმნში. რუსეთის ფედერაციაში ეს ჩვეულებრივი ამბავი იყო. ასეთივე მდგომარეობა გვქონდა აფხაზეთშიც, სადაც აფხაზი ხალხი მოსახლეობის მხოლოდ 17%-ს შეადგენდა და დომინირებდა ყველა სხვა ხალხზე, განსაკუთრებით ქართველებზე. ამ საბჭოთა ანომალიის შედეგი იყო პოსტსაბჭოთა სივრცეში წარმოქმნილი ეთნიკური კონფლიქტები.

მსოფლიოს მთელ რიგ ქვეყნებში ეთნიკური (ნაციონალური, ეროვნული) უმცირესობები არცთუ იშვიათად განიცდიან სხვადასხვა ხასიათის (ეთნიკურ, ენობრივ, რელიგიურ) შევიწროებას. ასეთი ჯგუფების დასაცავად-საერთაშორისო ორგანიზაციებს მიღებული აქვთ მთელი რიგი დოკუმენტები. ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ **ტერმინი „ეროვნული (ნაციონალური) უმცირესობის“ ნაცვლად უნდა გამოვიყენოთ ტერმინი „ეთნიკური უმცირესობა“.**

სამწუხაროდ, ელემენტარული ეთნოლოგიური ცოდნის დეფიციტის შედეგს ყოველი ფენის ნაბიჯზე ვხვდებით ქართულ საზოგადოებაში. ზემოთ ტერმინი „ტომის“ უადგილო გამოყენების შესახებ აღვნიშნეთ. არანაკლები ბედი ადგათ სხვა ეთნიკურ-ეთნოლოგიურ ტერმინებს. მხედველობაში გვაქვს ის, რომ ქართველთა ტერიტორიულ-ლოკალურ დანაყოფებს ხშირად მოიხსენიებენ ეთნოსებად, ეთნიკურ ერთობებად, ეთნიკურ ჯგუფებად, ხალხებად (მაგალითად, აჭარელი ხალხი, სვანი ხალხი, ხევსური ხალხი...). რაზე შეიძლება ილაპარაკოს ადამიანმა, როდესაც უნივერსიტეტის ყოფილი პროფესორი, რომელიც წარმოშობით ხევსურეთიდან ანდა იმერეთიდანაა, დაწერს იმას, რომ ის ეთნიკურ ნიადაგზე იდევნებოდა. რაღა უნდა ვილაპარაკოთ ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც

მეცნიერული ეთნოლოგიის ფუძემდებლის, გიორგი ჩიტაიას თეორიების საძიებელში მისი შემდგენელ-გამომცემელი ფშაველებს, კახელებს, ჯავახებს და ჯავახებს ეთნიკურ ტერმინთა საძიებელში შეიტანს? ეთნოლოგიის შესახებ დაწერილ რამდენიმე წიგნში (ავტორი ბ. ჯავახიძე) ქართულები, კახელები, ხევსურები, იმერლები, გურულები, ჯავახები, სვანები და სხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფის წარმომადგენლები აღიარებულ არიან სახელდებულნი. უფრო მეტიც, ისინი „**ტომობრივ კლასიფიკაციაში**“ მოიხსენიებიან. კიდევ უფრო მეტი — ქართული ენის დიალექტები თურმე „**ეთნიკური დიალექტები**“, „**ეთნიკურ-ტერიტორიული დიალექტები**“ და ეს ეთნიკურ-ტერიტორიული დიალექტები ეთნიკურ ნიშანსაც ემთხვევა. კიდევ რამდენიმე ამონაწერი უნდა მოვიყვანოთ: „თუკი ზემოიმერული და ქვემოიმერული ერთ დიალექტად ეთნოლოგებმა, ამას უპირატესად **ეთნიკური ფაქტორი განაპირობებს, ერთი საკუთრივ ენობრივი მოვლენები**“. „**საქართველოს ეთნიკური კლასიფიკაცია**“; „**ქართველთა ყველა ეთნიკური გაერთიანება** ერთიან სახელმწიფოშია მოქცეული“; „ეთნოსის საცხოვრისის ტერიტორიაზე ერთდროულ მეტყველებას, ჩვეულებრივ, ტერიტორიულ დიალექტს უწოდებენ. **საქართველოს ეთნიკურ კუთხეებში** (ხევსურეთში, ხევში, ქართლში, კახეთში, იმერეთში, გურიაში...) გავრცელებული მეტყველება (ხევსურული, იმერული, ქართლური, კახური, იმერული, გურული...) ამ გაგებით ტერიტორიული დიალექტებია, თუმცა **არსებითად აქ ეთნიკურ დიალექტებთან გვაქვს საერთო კერძოდ ტომობრივ მეტყველებასთან**“. „ნებისმიერი ქალაქისათვის მნიშვნელოვანია: ა) **ერთი ერის სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენელთა დაჯგუფება**“. მოყვანილ ციტატებში იმდენი გაუგებრობაა, ეთნიკური და ეთნოლოგიური ტერმინების ისეთ აღრევასთან გვაქვს საქმე, დაწვრილებით მათზე ლაპარაკიც კი არ ღირს. მაგრამ, მაინც უნდა ითქვას, რომ ერთი ერი ერთ ეთნოსისაგან შედგება და არა რამდენიმე ეთნოსისაგან. საინტერესოა, სად ამოკითხა ზოგიერთმა ენათმეცნიერმა ასეთი ტერმინები? აქ უბრალოდ ეთნოლოგიის საფუძვლებთან გვაქვს საქმე. ისე, სხვათა შორის, რაღას ვერჩით ზოგიერთ ეთნოლოგს, როდესაც მათ ნაწერებში მსგავს შეცდომას აღმოვაჩინთ უნდა. ისინი, როგორც ჩანს, ეთნოლოგიის სფეროში მავანთაგან დადგენილ მარტოებულ, უადგილოდ დამოყენებულ მკვლევართა ნაშრომებს ეფუძნებიან. სრულიად სამწუხაროდ, 2007 წელს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ ენისა და დიალექტის პრობლემისადმი მიძღვნილ კრებულში კიდევ აფიქსირებენ ტერმინს „ეთნიკური დიალექტი“. ყოველივე ამის მიზეზი კი ისაა, რომ უმაღლეს სასწავლებლებში ფილოლოგები ეთნოლოგიის საფუძვლებს არ სწავლობდნენ (და ისტორიკოსები, ეთნოლოგები — ენათმეცნიერების საფუძვლებს). ამავე დროს, კვალიფიცირებული მეცნიერებიც კი მომიჯნავე მეცნიერთა სათანადო ნაშრომებს არ კითხულობენ. ეს იმ დროს, როდესაც უნდა, რომელთაგანაც ციტატები მოვიხმეთ, ბევრად გვიანაა გამოსული კრებ. მ. გეგეშიძის მონოგრაფიაზე („ეთნოსი და ეთნიკური კულტურა“, თბ., 1978 წელი). ამ თვალსაზრისით სერიოზულ და საყურადღებო მონოგრაფიაში მ. გეგეშიძემ სათანადო მეცნიერულ დონეზე დაასაბუთა აღნიშნული ტერმინების უადგილოდ ხმარების არა მხოლოდ არამეცნიერული, არამედ ანტიქართული და მანებლური ხასიათი. **ტერმინი „ეთნოსი“ მხოლოდ ხალხის, როგორც ეთნიკური ერთობის, აღმნიშვნელია. „ეთნოსი“ იხმარება მხოლოდ „ქართველი ხალხის“, „ფრანგი ხალხის“, „სომეხი ხალხის“ და**

სხვათა აღსანიშნავად. საქართველოს ამა თუ იმ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში მცხოვრები ქართველები, ე. ი. ერთიანი ქართული ეთნოსის წარმომადგენლები რანაირად არიან ან ეთნოსები, ან ხალხები, ან ეთნიკური ჯგუფები, ან ეთნიკური ერთობები? ეს ხომ ფაქტობრივი გაგრძელებაა იმ შეგნებული პოლიტიკისა, რასაც რუსეთის იმპერიული ხელისუფლება ერთიანი ქართველი ერის, ერთიანი ქართული ეთნოსის, ერთიანი ქართველი ხალხის მიმართ ატარებდა, როდესაც მის ტერიტორიულ-ლოკალურ დანაყოფებს არაქართველებად, ე. ი. სხვა ეთნოსების (ხალხების) წარმომადგენლებად აცხადებდა. საქართველოს ნებისმიერი მხარის მაცხოვრებელი, სვანი იყო თუ მთიული, პირველ რიგში ხომ ერთიანი საქართველოს შესახებ ლოცვას აღავლენდა და შემდეგ - თავისი მხარისა (XIII-XIV საუკუნეებში სვანი ჯერ „ერთობილ საქართველოზე“ ლოცულობდა, მთიული კი ძველადაც და ახლაც ასე ლოცულობდა და ლოცულობს: „ღმერთო უშველე ქვეყნიერებასაო, ქვეყნიერებაში - საქართველოსაო, საქართველოში - მთიულეთსაო და მთიულეთში - მღვთესაო“).

ამრიგად, ქართველი ხალხი არის ერთი ეთნოსი ერთიანი და მტკიცე ეთნიკური კულტურით და რომ საქართველოს ამა თუ იმ ხეობასა თუ მხარეში, ანუ ისტორიულ-ეთნოლოგიურ მხარეში მცხოვრებნი არც ცალკე ხალხი შეიძლება იყოს, არც ცალკე ეთნოსი და არც ცალკე ეთნიკური ერთეული (ეთნიკური ერთეული უდრის ეთნოსს ვიწრო მნიშვნელობით). ქართველი ხალხი არის ერთი ეთნიკური მთლიანობა, ერთი ეთნოსი და აღნიშნული ტერმინების ხმარება საქართველოს ნებისმიერ მხარეში მცხოვრებთა აღსანიშნავად გაუმართლებელი და დიდი უხერხულობის შემქმნელია. ასევე მიუღებელია საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში მცხოვრებთა აღსანიშნავად ისეთი ტერმინის გამოყენება, როგორცაა „სუბეთნოსი“, რადგან ის გაქართველებულ ეთნიკურ ერთეულს გულისხმობს. ჩვენთან კი არც ერთი ეთნოგრაფიული ჯგუფი ადრე სხვა ეთნოსს (ხალხს) არასდროს არ ჰკუთვნებია. უფრო მეტიც, მიხეილ გეგეშიძე ტერმინ „ეთნოგრაფიული ჯგუფის“ გამოყენების წინააღმდეგაც კი გამოდიოდა და ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ივანე ჯავახიშვილი მის ნაცვლად ძველი ქართული წყაროების ტერმინს — „თემს“ გამოიყენებდა [სხვათა შორის, ზემოხსენებული ავტორის (ბ. ჯორბენაძე) მიხედვით, „ეთნოსის საწყისი სახეა თემი“. ესეც აბსურდია. არც გვაროვნული, არც ტერიტორიული, არც სასოფლო, არც სამეზობლო თემი ეთნოსის საწყის სახედ ეთნოლოგებს არსად არა აქვთ დადასტურებული. თემი მხოლოდ სოციალური ერთეული (სოციუმი) იყო. ფშავში თერთმეტი ტერიტორიული თემი არსებობდა. რა, ისინი ეთნოსები, ეთნიკური ერთეულები იყვნენ? არ გვეყოფოდა ფშაველთა ცალკე ეთნოსად, ეთნიკურ ერთეულად და ზოგჯერ ტომად გამოცხადებაც კი და ახლა ერთი ან რამდენიმე სოფლის ერთობლიობა ეთნიკურ ერთეულად გამოვაცხადეთ. რუსეთი სასოფლო თემებით იყო მოფენილი. ტერიტორიული, სასოფლო თუ სამეზობლო თემები ყველა ევროპული ეთნოსისათვის იყო დამახასიათებელი. გამოდის, რომ ეს სოფლები, საწყის ეტაპზე ეთნოსები, სხვადასხვა ხალხები ყოფილან. უბრალოდ იქნებოდა „ეთნოგრაფიული ჯგუფის“ მაგივრად „ეთნოლოგიურ-დიალექტური

ანალოგი (ერთეული)“ გვეხმარა. თუმცა ეს საკითხი მხოლოდ მეცნიერთა შესაძლებლობა და მოკიდებული. ეთნიკური ნომენკლატურის - გამოყენების შესაძლებლობის აღკვეთა მხოლოდ ეთნოლოგიური ცოდნის გავრცელებით არის შესაძლებელი. ეს განსაკუთრებით ახლა გვმართებს, როდესაც საქართველოს და ქართველ ხალხს არაკეთილმსურველი საკმაოდ მოუპრავლდა.

მხოლოდ როს უცხოურ გამოცემებში ხშირად ქართველთა ეთნოგრაფიული ცოდნის წარმომადგენლებს ხალხებად/ეთნიკურ ჯგუფებად მოიხსენიებენ. სწორედ ასეთი რამის დამწერი ქართველებისადმი ანტიპათიურად და ზოგჯერ სოციალურად არის შეპყრობილი. ამ თვალსაზრისით თავი გამოიჩინა „კავკასიის ეთნოლოგიური ისტორიის ატლასის (1774-2004)“ ავტორმა არტურ ცუციევმა. ატლასში სვანეთის, სამეგრელოს, აჭარის მკვიდრი ქართველები არაქართველებად, მხედრებად ხალხებად, ეთნიკურ ჯგუფებად არიან გამოცხადებული. იგივე შეიძლება ითქვას ქართველთა ეთნოგრაფიულ ჯგუფზე - წოვა-თუშებზე, რომლებიც ბატების სახით ასევე თურმე ცალკე ეთნოსი ყოფილა. ა. ცუციევს რუსულ ეთნოლოგიურ ლექსიკონში რომ ჩაეხედა (მაგალითად, ს. არუთინოვის მონოგრაფიაში), ნახავდა, რომ წოვა-თუშები ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფია და არა სხვა რამ - ადამიანის და ადამიანთა ჯგუფების ეთნიკური ცნობიერება მხოლოდ თვითშეგნებით განისაზღვრება. წოვა-თუშები ახლაც და ყოველთვის მხოლოდ ქართველებად გაიცნობიერებდნენ თავს. აღნიშნულ ატლასში აფხაზეთის ტერიტორიაზე საერთოდ ვერსად ვერ შეხვდებით ქართველების აღმნიშვნელ ფორმას, სადაც თურმე აფხაზებთან ერთად მეგრელთა ეთნიკურ ჯგუფს უცხოვრია. ასევე დროს, თურმე სამურზაყანოში მეგრელები აფხაზებთან ერთად თანასწორი რაოდენობით მკვიდრობდნენ. ა. ცუციევს მიხედვით, მთელი სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო, ლაზეთთან ერთად, თურმე დასავლეთი სომხეთი ყოფილა.

ქართულ პრესაში ეთნიკური ტერმინის უადგილო ხმარების მაგალითად გამოვალდგება ვაზეთ „რეზონანსის“ 2008 წლის 17 იანვრის ნომერში დაბეჭდილი სტატია სათაურით „აფხაზები მეგრულენოვან რადიოს ქმნიან, რომელიც ქუთაისამდე გავრცელდება“. ბუნებრივია, ყველა ქართველის შემფოთებას გამოიწვევს აფხაზთა ხელით განხორციელებული რუსული ავანტიურა. ცხადია, რომ უკვე კარგა ხანია თანამედროვე რუსეთმა განაახლა ცარიზმის დროინდელი პოლიტიკა ერთიანი ქართველი ერის, ერთიანი ქართული ეთნოსის სხვადასხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფების (ტერიტორიულ-ლოკალური ერთეულების) სხვადასხვა ეთნოსებად (ხალხებად) გამოცხადებისა. გარეშეთავან, მით უმეტეს მტერთავან, ასეთი გამოხდომები მოულოდნელი არაა, მაგრამ ერთობ გულდასაწყვეტია, როდესაც ეთნიკური ტერმინების გამოყენებაში მიუტყევებელ შეცდომებს ქართველები უშვებენ. ასეთ ქართველთა შორის, სამწუხაროდ, ვაზეთის ერთ-ერთი რესპონდენტიც აღმოჩნდა, რომელმაც ეთნიკური ტერმინი „ტომი“ შესაბამისად გამოიყენა. შორს რომ არ წავიდეთ და ციტატების ამონარიდით თავი არ შეგაწყინოთ, პირდაპირ აღვნიშნავ, რომ რესპონდენტი ქართველთა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს „ქართველურ ტომებს“ უწოდებს; ამ შემთხვევაში კი საუბარია მეგრელთა ეთნოგრაფიულ ჯგუფზე. ტომი ეთნოსის ერთ-ერთი, პირველადი ფორმაა. გამოდის, ჩვენ მტრებს ვუღდასტურებთ, რომ მეგრელები ტომია, ე. ი. ისინი ცალკე ეთნოსი (ხალხი) არიან. საქართველოს მთელი ისტორია კი გვიდასტურებს, რომ სამეგრელოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეში მცხოვრები ქართველები არავისზე ნაკლები ქართველები არ ყოფილან და ქართული ეთნიკური კულტურის შექმნაში განსაკუთრებული წვლილიც აქვთ შეტანილი, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სალიტერატურო ენისაგან

შედარებით დაშორებულ კილოზე მეტყველებენ (ისევე როგორც სვანეთში მცხოვრები ქართველები). მეორე: თუ ჩავიხედავთ ნებისმიერ საისტორიო თუ ეთნოლოგიური ხასიათის ლექსიკონში, ვნახავთ, რომ „ტომი“ ეს არის პირველყოფილი საზოგადოების ეთნიკური ერთეული. ქართველმა ხალხმა (ქართულმა ეთნოსმა) ტომობრიობის ეტაპი საუკუნეების მიღმა განვლო. ამდენადაც არის ამ ტერმინის გამოყენება დამამკირებელი ქართველი ერის ნებისმიერი ეთნოგრაფიული ჯგუფის მიმართ (ეთნოგრაფიულ ჯგუფებად დაყოფა კი, როგორც აღვნიშნეთ, ნებისმიერ ცივილიზებულ ხალხს ახასიათებს, მათ შორის, ევროპის ისეთ ერებს, როგორებიც არიან: გერმანელები, იტალიელები, ესპანელები, უნგრელები და სხვები.

ზემოთ დასახელებული ტერმინის შესახებ ჩვენი რეპლიკა მალევე დაბეჭდა გაზეთმა „რეზონანსმა“, მაგრამ, როგორც ჩანს, ზოგიერთი ჟურნალისტი საკუთარ გაზეთში დაბეჭდილ წერილებსაც არ კითხულობს. აბა, რას უნდა მივაწეროთ იმავე გაზეთის საკვირაო გამოშვების — „ბასტის“ 16 მარტის ნომრის ბოლო გვერდზე ერთ-ერთ ინტერვიუში სვანთა ეთნოგრაფიული ჯგუფის ეთნოსად მოხსენიება? ამ ტერმინის ქართველთა ეთნოგრაფიული ჯგუფების მიმართ გამოყენებით ჩვენ, დღევანდელი ქართველები იმავეს ვაკეთებთ, რასაც XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერია შეგნებულად აკეთებდა და ქართველთა ლოკალურ-ტერიტორიულ ერთეულებს „ნაროდოსტებად“ ანუ ცალ-ცალკე ეთნოსებად, ხალხებად აცხადებდა. ტერმინ **ეთნოსის** სვანთა და სხვა ქართველთა მიმართ მისადაგებით მათ ხელოვნურად საუკუნეების მიღმა ჩამოყალიბებულ ერთიან ქართულ ეროვნულ ორგანიზმს ვამორებთ.

ასე რომ, **ჩვენი მოქალაქეები ძალიან ხშირად შეუსაბამოდ იყენებენ ეთნიკურ და ეთნოლოგიურ ტერმინებს, ისეთებს, როგორიცაა: ეთნოსი, ეთნიკური ერთობა, ეთნიკური ჯგუფი, ეროვნული უმცირესობა (საქართველოში ეროვნული ანუ ნაციონალური უმცირესობები არ არიან, მხოლოდ ეთნიკური უმცირესობები ცხოვრობენ).**

კიდევ ერთი ტერმინის შესახებ უნდა აღვნიშნოთ. ესაა ტერმინი „**აბორიგენი**“. ძალიან ხშირად ამ ტერმინსაც უადგილოდ ქართველი ხალხის აღსანიშნავად გამოიყენებენ. რამდენჯერმე გამოიყენა ეს ტერმინი ერთ-ერთმა იურისტმა ტელეკომპანია „მაესტროს“ წამყვანთან საუბარში. „აბორიგენი“ მეცნიერებაში მხოლოდ და მხოლოდ ტომობრიობის დონეზე მდგომი პირველყოფილი ხალხების მიმართ გამოიყენება. ქართველების მიმართ, როგორც ჩვენს ტერიტორიაზე მცხოვრები ადგილობრივი, ძირძველი ხალხის მიმართ ტერმინ „აბორიგენის“ გამოყენება შეუსაბამო და დამაკინებელია.

არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ კიდევ ერთი ტერმინის შესახებ, ესაა „**ფრატრია**“, რომელიც სრულიად უადგილოდ განსაკუთრებით ლინგვისტთა ნაშრომებში გვხვდება. ჩვენს ლიტერატურაში „ფრატრია“ ხვესურეთში მკვიდრი გვარების დანაყოფების აღსანიშნავად პირველად ფშავ-ხვესურეთისადმი მიძღვნილ წიგნში პროფესორი ექიმმა გ. თევდორაძემ გამოიყენა. მეცნიერებაში კი ეს ტერმინი პირველად ლ. მორგანმა შემოიტანა და **ის ტომის (პირველყოფილი ტომის!) ორი ან რამდენიმე გაერთიანებული გვარის აღმნიშვნელი ცნებაა.** „ფრატრიაში“ გაერთიანებული გვარები ერთმანეთის მონათესავედ ითვლებოდნენ. ფრატრია შეიძლება ერთი გვარის ორ დამოუკიდებელ გვარად გაყოფის შემდეგ წარმოქმნილიყო და აგრეთვე — არამონათესავე გვარების ხელოვნურად გაერთიანების შედეგად. როგორც წესი, ფრატრიას ჰქონდა

საერთო სახელწოდება და გარკვეული საზოგადოებრივი და იდეოლოგიური
 უნიტები. ამრიგად, *ფრატრია ტომობრივი ორგანიზაციისათვის, ეთნოგრაფიული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სოციალური
 ინტაქტუტი იყო და, აქედან გამომდინარე, მას არაფერი აქვს
 საერთო ქართული გვარების დანაყოფებთან, მით უმეტეს, როდესაც
 ეს გვაროვნულ ორგანიზაციაში არა გვარის დანაყოფების,
 არამედ რამდენიმე გვარის გამაერთიანებელი ტერმინი იყო.*

ენოლოგიური ტერმინების უადგილოდ გამოყენება, რაც ძალიან
 დაუდასტურებელია, ჩვენი ერის კონსოლიდაციის კი არა, დეზინტეგრაციას უწყობს
 და ყოველივე აღნიშნული საისტორიო და ეთნოლოგიური მეცნიერებების
 ცოდნის დეფიციტითაა განპირობებული და ამ სფეროში ცოდნის დეფიციტის
 აღმოფხვრა ეროვნული მნიშვნელობის საქმედ მიგვაჩნია.

ROLAND TOPCHISHVILI

ON THE MISUSE OF ETHNOLOGIC TERMINOLOGY

Modern scientific texts and the written media often suffer from the improper
 usage and misapplication of the ethnologic terminology.

Almost all ethnos is composed of its constituent parts, that is, ethnographic
 groups. Along with the "ethnographic group" they sometimes use the term "sub-ethnos".

The term "sub-ethnos" has been introduced in the Russian scholarship for
 political purposes of the Soviet Empire to advise certain ethnographic groups that at
 some period of history they belonged to a different ethnos and that they had been
 assimilated to the present ethnos, thus there is a possibility to return to the initial position.

"Ethnos" is a term designating the ethnic unity of a people. "Ethnic group" is
 reserved to mean a part /parts of an ethnos (people, nation) who, due to the various
 reasons, functions within the foreign ethnic environment detached from the original nucleus.

"Ethnic minority" is a term to refer a part of a people who lives separated from
 the principal part and maintains conscious memory of its relation to it. At the same time
 upholds its name, language and culture and other signs of ethnic (national) culture.

The term "aborigine" is to apply to call a people who are at the tribal level of
 development and its use for the Georgians or other people is improper and pejorative.

"Fratria" is a concept meaning the union of two or more tribes or families.
 "Fratria" was a social institution characteristic to the communal-tribal development
 and it has nothing to do with the division of the common Georgian family names.

The Georgian people is one ethnos, one ethnic entity with common and strong
 ethnic culture. Kartians, Kakhetians, Javakhians, Megrelians, Gurians, Acharians,
 Swans, Khevsurians....are local territorial units or ethnographic groups. To refer
 territorial divisions as *ethnos* or *ethnic units* or *ethnic group, tribe, people* is improper
 and unjustified.

როლანდ მსაპაძე

ქუთაისის აღრექრისტიანული ეკლესიები

ისტორიულ წყაროებში აღრექრისტიანული ხანის ქუთაისის ეკლესიების მოხსენიების სულ ორიოდ შემთხვევა ფიქსირდება და ორივე ახ. წ. VIII ს-ის 30-იანი წლების მოვლენებთან კავშირში: 1. "დავით და კონსტანტინეს წამების" მიხედვით, იმ ტბის თავზე, რომელშიც ჩაყარეს მურვან ყრუს ბრძანებით ნაწამები ძმები, იდგა "...ტაძარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი" (დავით და კონსტანტინეს წამება, 1979, გვ. 158); 2. ანაკოფიასთან არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაჭრილი ქართლის ერისმთავარ სტეფანოზის შვილი მირი უბარებს ძმას (არჩილს), რომ "...მამაცა ჩუენი მოკულა შფოთსა ამას შინა და ვერ წარვეციოთ იგი მცხეთას, წარსცენ ძვალნი მისნი და დაჰფლენ საყდარსა ქუთათისსა" (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 241).

ისტორიული წყაროების სიმცირის ფონზე თვალშისაცემია ქუთაისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური კვლევის შედეგად (1984-2009 წწ.) აღმოჩენილი IV-VIII სს-თა ეკლესიების სიმრავლე. თანაც აღსანიშნავია, რომ ნაქალაქარის (და საერთოდ ძველი ქუთაისის) დიდი ნაწილი ჯერაც გაუთხრელია, ხოლო დიუბუა დე მონპერეს მიერ 1833 წელს შედგენილ ქუთაისის გეგმაზე (დიუბუა, 1859, სურ. 4) ასახულ 16-მდე (8 მარცხენა და 8 მარჯვენა [ბაგრატის ტაძრისა და ციტადელის ეკლესიის გამოკლებით] სანაპიროზე) ეკლესიას შორის აბსოლუტური უმრავლესობა შეუსწავლელი და დაუთარილებელია. ეს ორი მომენტი კიდევ უფრო ზრდის აღრექრისტიანული ეკლესიების რაოდენობის მატების ალბათობას.

აღრექრისტიანული საკულტო არქიტექტურის რამდენიმე ფენა გამოიყო ბაგრატის ტაძრის ინტერიერსა და ექსტერიერში 2003-2005-2006-2007 და 2009 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევის შედეგად¹. მათ შორის ქრონოლოგიურად ყველაზე ძველი ეკლესიის ნაშთები თარიღდება ახ. წ. IV ს-ით და წარმოადგენს დიდი ზომის სამნავიან ბაზილიკას (სურ. 1. დაწვრილებით იხ.: ო. ლანჩავა., 2004; ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე., 2006, გვ. 4 და შმდ; ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე., 2006^ა; ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, 2007; ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 112-113), სწორკუთხა მინაშენებით ჩრდილოეთისა (სანათლავი [ბაპტისტერიუმი] და მასზე დასავლეთიდან მიდგმული სათავსი) და სამხრეთის მხარეზე. დასავლეთით გამოიყოფა ნართექსიცი (ინტერიერის ზომები: ძირითადი ნაწილი - 27X10,6 მ; ნართექსი - 10,6X6,4 მ; სანათლავი - 8,8X5,2 მ; სანათლავე დასავლეთიდან მიდგმული სათავსი - 5,4X5,2 მ; სამხრეთის სათავსი - დაახლ. 7,4X5,8 მ.).

კვლევის ამ ეტაპზე გაურკვეველია ბაზილიკის აფსიდების მოწყობის საკითხი. ასევე უცნობია ნაგების გამოყოფი სვეტების რაოდენობა. ფუნდამენტები, რომელთა სიმაღლე მერყეობს რელიეფის შესაბამისად, ნაგებია რიყის ქვითა და

¹ ძველის არქეოლოგიური კვლევა ჯერჯერობით დაუსრულებელია. იმის გამო, რომ 2009 წლის სამუშაოები დამთავრდა დეკემბრის შუა რიცხვებში, წარმოადგინო გრაფიკულ ილუსტრაციებზე ასახულია მხოლოდ 2007 წლისათვის არსებული სიტუაცია.

კონსტანტინე, მაღალი ხარისხის დულაბით, კედლების ფასადები ამოყვანილია და მათი თეთრი კირქვის მცირე ზომის, შუბლგამოყვანილი ქვებით, შიდა კედლებზე შევსებულია ნატეხი ქვითა და ანალოგიური დულაბით, "შედლებისდაგვარად დაკლულია რიგების ჰორიზონტალობა, რითაც იგი წააგავს რომაულ სტოიკოპოლიტურებაში კარგად ცნობილ Opus incertum-ს." კედლების სიგანე 1,4 მ., მონაშენებში 1 მ. ანალოგიური ტექნიკითაა ნაგები ახ. წ. IV ს-ით დათარიღებული ვარციხის (ვ. ჯაფარიძე, 1989, გვ. 112 და შმდ.), ნოქალაქევისა (მ. ზეგრაძე, თ. კაპანაძე, 1991, გვ. 17 და შმდ.) და საკუთრივ ქუთაისის (ო. ლომოური, 2007, გვ. 109-115, სურ. 95-97-98-100-101; ო. ლანჩავა, 1996, გვ. 79-98, სურ. 5-6-11-12) საფორტიფიკაციო და საერო ნაგებობები.

ბაზილიკის ძირითად ნაწილსა და ნართექსში დაფიქსირდა სამშენებლო ტექნიკებზე დაფენილი კირხსნარის იატაკის თხელი (10 სმ-დე) შრე. სანათლავის კედლები, იატაკი და სარიტუალო არხები კი შედარებით დაბალი ხარისხის მულდავლიკური ხსნარის თხელი შრითაა შელესილი. ჩრდილოეთის კედლის დასავლეთ ნაწილში შემორჩენილია რბილი ჯიშის კირქვისგან გამოთლილი კონსტრუქციული, რომელიც სანათლავზე დასავლეთიდან მიშენებულ სათავსში უდის. კარის ნაშთი დაფიქსირდა ნართექსის დასავლეთის კედლის ცენტრშიც.

2009 წლის სამუშაოებმა უჩვენა, რომ დროის რაღაც მონაკვეთში (იხ. ქვემოთ), ბაზილიკის ფუნქციონირება შეწყვეტილია, რისი დასტურიცაა დადასტურებულ იატაკზე დაფენილი 0,4 მ-დე სიმაღლის მიწის ფენა, რომელშიც აღმოჩნდა ნგრევისა და ნახანძრავი შრეები. მთლიანად დანგრეული ჩანს ნართექსი. ნაწილობრივ დანგრეულ დასავლეთის კედელზე შიგნიდან მიდგმულია შენობის სამშენებლო მასალითა და უხარისხო კირხსნარით სახელდახელოდ ნაშენები, თითქოსდა ორსათავსიანი ნაგებობის ნაშთები, რომელიც აღნიშნულ ნაგებობა-დანგრევ ფენას აზის. ნაგებობის ძირითადი ნაწილი გაუთხრელ ფართობში გადის, გათხრებით გამოვლენილი მონაკვეთები კი ბაგრატიის ტაძრის მშენებლობის დროსაა დაზიანებული, რის გამოც გეგმის წარმოდგენა ამ ეტაპზე საუკეთესოა. ერთი "სათავსის" ინტერიერში ფიქსირებულია ლოკალური, ხანგრძლივი ცეცხლისაგან გადაწითლებული მიწური იატაკის დონე, რომელსაც უმეტესად ადევს ბაზილიკის განაზღვრების დროინდელი (იხ. ქვემოთ) მულდავლიკურხსნარიანი იატაკი. ამავე პერიოდისაა მეორე "სათავსში" დაფიქსირებული ფართო, ბრტყელძირიანი, სადაზღვრებრივი ქვევრიც. არც ქვევრი და არც ხანგრძლივი, ლოკალური ცეცხლი ქრისტიანულ მსახურებას არ უკავშირდება. შესაძლებელია, ეს ყველაფერი დროის რაღაც მონაკვეთში ლაზთა შუგულ წათეს ირანთან ურთიერთობის და შესაბამისად ცეცხლის კულტის არსებობის გამოხატულებაც იყოს. ამ კონტექსტში საინტერესოა იოანე მაღალას ცნობა, რომ ლაზთა მეფე წათე 523 წლამდე (ბიზანტიაში გაქრისტიანებამდე) "...გადავიდა წარმართთა სარწმუნოებაზე ...მსხვერპლებსაც წირავდა და ყოველგვარ სპარსულ ცოდნებსაგან" (გეორგიკა, 1936, გვ. 263-264), გაქრისტიანებამ კი იხსნა "...თუ წარმართული სარწმუნოებისაგან, უწმინდური მსხვერპლისაგან და ეშმაკთა ცოდნებისაგან" (გეორგიკა, 1936, გვ. 266). ანალოგიურ ცნობებს გვაწვდიან თეოდანე ჟამთააღმწერელი (გეორგიკა, 1941, გვ. 77-78) და "პასქალური ქრონიკა" (გეორგიკა 1941, გვ. 11-13). ამ ცნობების მიხედვით პროფ. ნ. ლომოური აცხადებს, რომ წათე კი არ გამაზღვრებულა, არამედ წარმართთა, "ელინთა სარწმუნოებაზე" (იოანე მაღალა), გადავიდა (ნ. ლომოური, 1968, გვ. 87-88).

იოანე მალალას ფრაზა - "ყოველგვარ სპარსულ წესს ასრულებდა" - ვფიქრობთ, უფრო მაზნეანობის სასარგებლოდ მეტყველებს. ასევე ესმის ეს პასაჟი ბ. დიასამიძეს (ბ. დიასამიძე, 1999, გვ. 56).

V ს-ის 50-60-იან წლებში ბიზანტიის ფორმალური ვასალობიდან თავდასაღწევად გუბაზ მეფის სპარსეთთან კავშირის პირველ წარუმატებელ ცდას შედეგად სვანთა სეპარატიზმი და "ბიზანტიის პოზიციების გაძლიერება" (ნ. ლომოური) მოჰყვა. წყაროების უქონლობის გამო ახლა ძნელია ირანელთა გააქტიურების ქრონოლოგიური მიჯნის დადგენა. "პასქალური ქრონიკის" მიხედვით, "...მიღებული იყო... როდესაც ლაზთა მეფე გარდაიცვლებოდა, სპარსელთა მაშინდელი მეფე მათ სხვა მეფეს დაუყენებდა". აქედანაც ჩანს, რომ სპარსელთა გავლენა საკმაო ხნის ამბავია და წათეს "წარმართთა სარწმუნოებაზე" გადასვლა ამ პროცესის კულმინაცია იყო. "ცხადია ეს ნიშნავს, რომ ასეთი პრეცედენტი წათემდევ ყოფილა..." (დ. მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 160).

აკად. დ. მუსხელიშვილის აზრით, V ს-ის 60-იანი წლების ბოლოსთვის ირანი იმორჩილებს ეგრისის სამეფოს. ეს ხდება ქართლის მეფე ვახტანგ გორგასლის უშუალო მონაწილეობით თუ ინიციატივით, ხოლო კავადის დროს (488-523 წწ.) "...უდავო უნდა იყოს, რომ...ეგრისი ირანის ქვეშევრდომია" (დ. მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 159, 161). განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს ნ. ლომოურს (ნ. ლომოური 1989; ნ. ლომოური, 2004, გვ. 7-14).

თუ ზემოაღნიშნული ხანგრძლივი, ლოკალური ცვცხლისგან გადაწითლებული სქელი (10-15 სმ-დე) ფენის წყაროებისეულ პასაჟებთან ჩვენეული დაკავშირება სწორია, მაშინ ბაზილიკის პირველი ნგრევის (კვლევის ამ ეტაპზე ნგრევის მასშტაბების წარმოდგენა ძნელია) ფენა და სახელდახლოდ გამართული ნაგებობა V ს-ის ბოლო - VI ს-ის პირველი მეოთხედით შეიძლება დავათარილოთ.

მომდევნო ეტაპზე ბაზილიკა საფუძვლიანად განუახლებიათ: აღდგენილია ჩრდილოეთის კედლის ნაწილი, შენდება ახალი ნართექსი, რომლის სახურავის თაღების გადასაყვანად გაჩენილია ორი სწორკუთხა სვეტი, ინტერიერში ჩნდება კარგად დამუშავებული ქვებით ამოყვანილი სწორკუთხა სვეტები, ინტერიერისა და ნართექსის იატაკები მოპირკეთებულია სავანგებო მომზადებაზე დაფენილი მაღალი ხარისხის ჰიდრავლიკური ხსნარით. ძეგლის სტრატეგრაფიის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, ბაზილიკის აღდგენა უნდა მომხდარიყო დაახლ. 523-530 წწ. (საომარი მოქმედებების გააქტიურებამდე).

სანათლავის იატაკსა და სარიტუალო არხებში ჩალექილ ნგრევის ფენაში (რომელსაც ქვეშ ნახანძრალი შრე უდევს) *in situ* დაფიქსირებული სამშენებლო (მაღალბორტიანი [h=7 სმ.] კრამიტები და სხვადასხვა ზომის აგურები) და საყოფაცხოვრებო (პირქედიანი, ფართოძირიანი დერგები, თხელკედლიანი, მოჩალისფროკეციანი, ვიწროდ ტანდაღარული ამფორა) კერამიკის ფრაგმენტები VI ს-ით თარიღდება. ბაზილიკის მეორე და საბოლოო ნგრევა VI ს-ის შუახანებში "დიდ ომიანობას," კონკრეტულად კი ქუთაისში დაბანაკებულ ირანელთა (მერმეროეს) გარნიზონს უნდა დავუკავშიროთ.

VII ს-ში, სავარაუდოდ, ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობებიდან (VII ს. 20-იანი წლების ბოლო) სერგი ბარნუკის ძის აჯანყებამდე (697 წ.), ამ ადგილზე ახალი ეკლესია აუგიათ, რომელიც იმდენადაა დაზიანებული, რომ გეგმის აღდგენაც კი ვერ ხერხდება. განსაკუთრებითაა დაზიანებული აღმოსავლეთის ნაწილი და აფსიდების გეგმის დადგენა რთულია. დასავლეთის კედლის ცენტრალურ

სამხრეთის კედლის დასავლეთ ნაწილში კარის ღიობები ფიქსირდება. კედლების სიმაღლე 1,4 მ-ს შეადგენს და ნაგებია საშუალო ზომის ზედაპირდაკეცილი, დახრილი დაბეჭდვითი კვადრებით. სამხრეთის კედლის (კედლების მაქსიმალურად შემორჩენილი სიმაღლე 0,5 მ.) დასავლეთ ნაწილში ერთსაფეხურიანი ცოკოლი გამოვლინდება.

მოუხედავად იმისა, რომ ინტერიერის მორთულობის ელემენტები კვლევის მასალაზე უცნობია, ძეგლის გაბარიტები (რაც თითქმის ბაგრატის ტაძრის დროს) გვაძლევს საფუძველს წარმოვიდგინოთ სამნავიანი ბაზილიკა, გარე სწორკუთხედში ჩაწერილი ნალისებური აფსიდებით, რომლებიც მომდევნო ეტაპის მშენებლობაშია ჩართული, სადღეისოდ კი რესტავრაციის შრიტთა კვლევითი და აღარ იკითხება (სურ. 1. დაწვრილებით იხ.: ო. ლანჩავა..., 2006, ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე..., 2006, გვ. 4 და შმდ; ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე..., 2007, ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, 2007; ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 150-152). სწორედ ამ კარს ქართულ წყაროში მოხსენიებული "ქუთათისის საყდარი," რომელშიც უნდა დაეკრძალათ სტეფანოზ ერისთავი.

მტრვან-ყრუს ლაშქრობის შედეგად დაზიანებული "საყდარი" დაზიანებულადაა გადაკეთებული ლეონ II-ის მიერ VIII ს-ის ბოლოს: დაზიანებულია ინტერიერი, რომელსაც სამ ნავად ყოფდა ჯვრის ფორმის სვეტები. სამხრეთის სწორკუთხა მკლავში სანათლავია მოწყობილი, რისი დასტურიცაა ღარიანი კრამიტებით შედგენილი არხები; დასავლეთიდან გაჩნდა შენაშნავად დაბეჭდვითი საფასადო ქვებით აგებული ნართექსი, ცენტრში ფორმის სვეტებს დაყრდნობილი თაღოვანი ტალანით. ნალისებური კედლები ძველ გეგმაზეა მორგებული და გარე სწორკუთხედში ჩაწერილი.

ამ ბაზილიკის კედლების ქსოვილი (ასევე სარკმლების, სართულის გამყოფი თაღების, აფსიდისწინა მრგვალი სვეტების ნაშთები) ორგანულადაა ჩართული ბაგრატის ტაძრის სტრუქტურაში და სართულნახევრის სიმაღლეზე დღემდე კარგად იკითხება. ინტერიერის ელემენტები კი ბაგრატის ტაძრის იატაკის დონეზეა ნიველირებული. ამ ფენას ეკუთვნის წარწერიანი (№ 9) ანტიფიქსიც (სურ. 3).

მომავალი გათხრები, ცალკეული არქიტექტურული ფენების ხელოვნებრივად აღმოჩენითი კვლევა და წყაროების ანალიზი ძეგლის სტრუქტურის დაზუსტების, ზემოაღნიშნული მოსაზრებების და ზოგიერთი თარიღის დაკონკრეტების საშუალებას მოგვცემს.

ქუთათისის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე V-VII სს-ით დათარიღებულ აბანოს კვლევაში (აბანო, წყლის რეზერვუარი, "მოსასვენებელი სახლი," "შემის საწყობი") შედის მცირე ზომის ორნავიანი დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომელზეც ორი სამშენებლო შრე განირჩევა (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 129-132. სურ. 134, 135, 136, 137. სურ. 4 №3; სურ. 7).

მოგ. ო. ლანჩავა 2007 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში „ქუთათისის საყდრის“ განახლებას ახლოს უკავშირებს და VIII ს-ის 40-იანი წლებით ათარიღებს (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 151). თუმცა დასავლეთი არჩილის სამშენებლო აქტივობა ქუთათისში გამორიცხული არაა, ლეონ II-ის სამშენებლო საქმიანობა კი წყაროებითაც გამოკვეთილია (P. Иоселиани, 1851, стр. 50; ქართლის აღწერა, 1973, გვ. 796) და არქეოლოგიური მასალის კონტექსტიც უფრო ამაზე მიუთითებს (ო. ლანჩავა, 1996, გვ. 188-202); ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული სამშენებლო პერიოდის დასაწყის პუბლიკაციაში (ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, 2004, გვ. 138) მოცემული თარიღის (VIII ს-ის ბოლო) კორექტირებისთვის კვლევის ამ ეტაპზე მასალა არასაკმარისია.

პირველ ეტაპზე იგი ერთნაიანი, შვერილაბსიდიან დარბაზს წარმოადგენდა (ინტერიერის ზომები: 6,6X4,5 მ.). მოგვიანებით ჩრდილოეთიდან შედარებით მომცრო, ასევე შვერილაბსიდიანი ნავი მიუშენებიათ (ინტერიერის ზომები: 4,05X1,95 მ.). თავდაპირველი ნავის დასავლეთისა და განსაკუთრებით სამხრეთის კედლები (სიგანე 0,7 მ.) ფუნდამენტის დონეზეა დანგრეული, თუმცა გეგმის აღდგენა ხერხდება. იატაკის დონე ორივე ნავში წაშლილია. გეგმაში კვადრატული ნავებისგან აბსიდები მხრებით გამოიყოფა. მთავარი ნავის დასავლეთის კედლის ცენტრში 1,7 მ-ის სიგანის კარია გაჭრილი, ხოლო ჩრდილოეთის კედლისა და აბსიდის რკალის შეერთების ადგილზე მეორე ნავთან (კედლების სიგანე 0,54 მ.) დამაკავშირებელი 0,74 მ-ის სიგანის ღიობია დატოვებული.

ეკლესიის ჩრდილოეთის ნავს, რომელიც, პროფ. ო. ლანჩავას აზრით, სამკვეთლოს უნდა წარმოადგენდეს. დასავლეთის კედლის გასწვრივ გაუყვება მცირე ზომის (1,95X0,6 მ.) განყოფილება (გამყოფი კედლის სიგანე 0,4 მ.), რომლის კირხსნარიანი იატაკი საერთო დონიდან 0,6 მ-ითაა ამოღებული.

ეკლესიის კედლები მაქსიმუმ 1,5 მ-ის სიმაღლეზეა შემორჩენილი. მშენებლობაში გამოყენებულია კირქვა, რიყისქვა და ზოგჯერ აგურიც. შეძლებისდაგვარად დაცულია რიგების ჰორიზონტალობა ("იზოდომური" წყობა), თუმცა გვხვდება "თევზიფუნური" წყობაც (opus spicatum). გადახურვაში გამოყენებული ყოფილა ორივე ტიპის (სოლენი, კალიბტერი) კრამიტები, რომლებიც მრავლად აღმოჩნდა ნგრევის ფენაში.

V-VI სს-ით დათარიღებული ორბსიდიანი ეკლესია აღმოჩენილია ბიჭვინთაში, დასტურდება პონტოს აუზშიც (დაწვრ. იხ.: ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 145, სქოლიო 31). აბანოს კომპლექსის ეკლესია მცირე ეკლესიათა რიგისაა და მცირერიცხოვანი მრევლისთვის იყო გათვალისწინებული.

ადრექრისტიანული ეკლესია აღმოჩენილია ქუთაისის ციტადლეშიც (სურ. 4, №2), სადაც გასული საუკუნის 80-იან წლებში გაიწმინდა ნანგრევების სახით შემორჩენილი XIII ს-ის (გვიან შუა საუკუნეებში არაერთგზის გადაკეთებული) წმ. გიორგის სახელობის დარბაზული ეკლესია (ა. გაბრიაძე, 1998, გვ. 88-91; ც. ჩახუტნაშვილი, 1999, გვ. 46-52).

ეკლესიის რესტავრაციის პროცესში გვიანდელი იატაკების ქვეშ დაფიქსირდა ძველი ეკლესიის ნაშთები, რომელზეც ორი სამშენებლო ფენა გამოიყოფა. თავდაპირველი ფენა წარმოადგენს ნახევარწრიული შვერილი აფსიდებით დაბოლოებულ სამნაიან ბაზილიკას. კარგად იკითხება რელიეფით განპირობებულ ორსაფეხურიან ცოკოლზე ამოყვანილი სამხრეთის კედლის, ცენტრალური და სამხრეთის აფსიდების ერთი რიგი, ასევე ჩრდილოეთის კედლისა და აფსიდების ინტერიერი. დანარჩენ კედლებზე ცოკოლი არ გამოიყოფა. ყვითელ გრუნტში ჩასმული, რიყის ქვითა და მაღალხარისხიანი დულაბით შედგენილი ფუნდამენტის სიმაღლე საშუალოდ 1 მეტრია, სიგანეც ამდენივე. ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის კედლები ნაწილობრივ კირქვის კლდოვან ბაქანზეა დაშენებული. ეკლესიის სიგრძე 12,5 მ-ს შეადგენს (ინტერიერში - 10,2 მ.), სიგანე - 8,06 მ (ინტერიერში - 6,28 მ.), კედლების შემორჩენილი სიმაღლე - 0,6 მ, სიგანე - 0,89 მ, აფსიდის კედლების სიგანე - 0,75-0,85 მ. გეგმაში კვადრატს მიახლოებული შიდა სივრცე სწორკუთხა ბურჯების ორი წყვილით სამ ნაწილადაა გაყოფილი. აფსიდების წინ დამატებით ორი მცირე ზომის სწორკუთხა ბურჯია "ალბათ აფრების გადასაყვანად." კედლების შემორჩენილ დონეზე კარის ნაშთი არ

იკითხება. კანონიკის შესაბამისად, იგი დასავლეთის კედლის ცენტრში უნდა ვივარაუდოთ (სურ. 5).

ძველის სტრატეგრაფიის, გათხრებისას მოპოვებული მცირერიცხოვანი არქეოლოგიური მასალისა და ხუროთმოძღვრული ანალიზის საფუძველზე პირველი სამშენებლო ფენა V-VI სს-თა მიჯნით თარიღდება (ც. ჩაჩხუნაშვილი, 1999, გვ. 46-52, ნახ. 1; ო. ლანჩავა, 1996, გვ. 137-142, სურ. 24-25-27; ო. ლანჩავა, 2006, გვ. 159-163; ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 126-128, სურ. 130-131-132-133). ხუროთმოძღვრულ ფორმას პარალელები ეძებნება როგორც საქართველოში, ასევე ბიზანტიურ სამყაროში (ც. ჩაჩხუნაშვილი, 1999, სქოლიო 8; ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 144, სქოლიო 23).

ეკლესია, როგორც ჩანს, VI ს-ის შუახანებში ბიზანტია-ირანის ომიანობას შეეწირა და, სავარაუდოდ, განაახლეს VIII ს-ის მეორე ნახევარში, მურვან ურუს ლაშქრობის შემდეგ, როცა ციტადელში შენდება აგურის ორსართულიანი სამეფო სასახლე (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 153-154, სურ. 156). ამ ეტაპზე მთლიანად განაზღვრულია (გაფართოებულია) დასავლეთის კედელი, ცენტრალური აფსიდის ნახევარწრე ცენტრში ოდნავ შეტეხილი სწორი ხაზითაა შეცვლილი, ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან კი ორი სწორკუთხა სათავსია მიშენებული (სურ. 6). სამხრეთის სათავსზე შედარებით კარგად იკითხება ფასადის ერთი რიგი და გეგმა (ინტერიერში - 2,8X2,45 მ; კედლების სიგანე - 0,74 მ, ფუნდამენტის სიგანე - 1 მ-დე), ჩრდილოეთის მხარეს კი ერთმანეთს ადევს სულ მცირე სამი სხვადასხვა ღრის მინაშენის (მათ შორის ერთი XVIII ს-ის თურქული მეჩეთის - რ. ისაკაძე, 2006, გვ. 113-119) მხოლოდ ფუნდამენტები და პირველი მინაშენის გეგმისა და ზომების (ინტერიერში დაახლ. 3,5X2 მ, ფუნდამენტის სიგანე - 1 მ-დე) აღდგენა კვლევის ამ ეტაპზე მიახლოებითა³.

"დავით და კონსტანტინეს წამების" მიხედვით, ლოდებშებმული ნაწამები ძმები "...შთაყარნენ... მდინარესა მას ფასონსა, რომელ არს ენითა ქართულთა რიონი" (დავით და კონსტანტინეს წამება, 1979, გვ. 157). რამდენიმე აზნაიცის ქვემოთ "წამების" ავტორი კიდევ უფრო აზუსტებს ამ ადგილს: "...ადგილსა მას, რომელსა განეჩინა მძღავრსა, მდინარესა ტბასა მას ზედა, რომელსაც შენ არს ტაძარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი" (დავით და კონსტანტინეს წამება, 1979, გვ. 158).

ქართული საისტორიო, საეკლესიო და ხალხური ტრადიციით, ძმები მხეიძეების მარტილობის ადგილად ქუთაისი, ხოლო განსასვენებლად მისგან **ადმოსავლეთით** მდებარე მოწამეთის მონასტერია მიჩნეული.

პროფ. თ. ბერაძე ხარაგაულის რ-ის სოფლების - ამაშუკეთისა და ბჟინევის ტერიტორიაზე დადასტურებული ტოპონიმ "კოზმანის მთის," კოზმანის სახელობის ეკლესიის და ჰიდრონიმ "წყალწითელას" მეშვეობით არგვეთის ერისთავთა მარტილობისა და განსასვენებელ ადგილს მდ. ძირულას ხეობაში ვარაუდობს (თ. ბერაძე, 1974, გვ. 96-97), ხოლო ნ. ბალანჩივაძის მიხედვით,

³ ეკლესიის ექსტერიერის გათხრა დაუსრულებელია და, შესაბამისად, გარე სათავსების (განსაკუთრებით ჩრდილოეთის) გეგმაც სრულად არ არის გამოკვეთილი. კვლევის დასრულების შემდეგ შესაძლებელი იქნება ძველის სტრატეგრაფიისა და გეგმის ცალკეული დეტალების კორექტირება.

"მთავრები აწამეს და დაახრჩვეს გვიანდელი საჩხეიძოს დასავლეთით, რიონ-ცხენისწყლის ხერთვისის რაიონში (ნ. ბალანჩივაძე, 1976).⁴"

ქუთაის-მოწამეთის სასარგებლოდ წყაროსეულ სხვა არგუმენტებთან ერთად ის პასაჟიც მეტყველებს, სადაც წამებულთა გადასვენების მიმართულებაა ნაჩვენები: "—აიქვენით გვამნი წმიდათა მავათ მოწამეთანი და წარიყვანიოთ ტყით კერძო აღმოსავალით და სადა-იგი გონდესთ, მუნ დაკრძალენით..." (დავით და კონსტანტინეს წამება, 1979, გვ. 160). ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვითაც, ერისთავები "...მოსწყვიდიან ტანჯვითა ქუთათის." წყაროში ფიგურირებს ქუთაისი, მდინარე რიონი და ტბა, რაც ერთი შეხედვით გაუგებრობას ქმნის, თუმცა მემატინანის მინიშნება, ვფიქრობთ, საცხებიტ ნათელია: წამებული ძმები ჩაყარეს იქ, სადაც მძლავრად მომდინარე რიონს ღრმა უბე (ტბა) ჰქონდა გაჩენილი, რომლის თავზეც იდგა ტაძარი. ✓

ქუთაისის არქეოლოგიური შესწავლის ამჟამინდელი მონაცემებით, რიონის მარცხენა სანაპიროს საქალაქო განაშენიანების პირველი ნიშნები განვითარებულ შუა საუკუნეებში ისახება (მწვანეყვავილას X-XI ს-ის ეკლესია) და შეუქცევადი ხდება XVI ს-ის შუახანებიდან (რ. ისაკაძე, 2006, გვ. 38-43 და შმდ., სქოლიო 4, გვ. 155).

ისტორიულად განაშენიანებულ მარჯვენა სანაპიროზე წყაროში აღწერილ ადგილს მიესადაგება დღევანდელი "წითელი ხიდის" ზემოთ ყაზბეგისა და დავით და კონსტანტინეს ქუჩების გასაყართან არსებული მონაკვეთის რელიეფი, სადაც მდინარე სამხრეთით მკვეთრ მოსაბრუნს აკეთებს, რითაც კლდოვან სანაპიროსთან საკმაოდ ღრმა უბეს და, შესაბამისად, მორევს აჩენს, რაც განსაკუთრებით თვალშისაცემია წყალუხვობისას (სურ. 3).

დიუბუა დე მონპერეს გეგმაზე (რომელიც, როგორც თვითონ აღნიშნავს, 1822 წლის ქუთაისის გეგმის მიხედვით შეუდგენია) აღნიშნულ მონაკვეთში №31-ით ("ქვის ძველი ეკლესიების ნარჩენები" [ამ ნომრით გეგმაზე რამდენიმე სხვადასხვა ეკლესიაა აღნიშნული - რ.ი.]) მონიშნულია ეკლესია და მის ქვეშ ორგანყოფილებიანი, გაურკვეველი დანიშნულების ნაგებობა (სურ. 4, №4). გეგმის მიხედვით, ეკლესია ოთხი ძველი ქუჩის (გზის) გასაყართან, კლდის ქიმზე მდებარეობს და ზემოდან დასცქერის იზოგიფსებით ნაჩვენებ, მთელი სანაპიროს გასწვრივ გაწოლილ ორტერასიან კლდოვან ფერდობს, რომელსაც გზა გაუყვება. ეს "ციხედარბაზის გზა" "ფოთის გზის" (დიუბუას მიხედვით) ჩრდილო-აღმოსავლეთ გაგრძელებას წარმოადგენს, რომელიც "წითელი ხიდის" მიმდებარე მონაკვეთიდან ზემოაღნიშნულ ორტერასიან კლდოვან ფერდობზე ადის, "ზორხებთან" (ე.წ. "გაბაშვილის გორისა" და "ცაცხვების უბნის" გამყოფი ხევი და ღეღე [ლ. ჯიქია, 1995, გვ. 147-149], რომელიც "წითელი ხიდიდან" 50-იოდე მეტრში მდინარეს უერთდება), რიონის მუხლის შესაბამისად უხვევს, სანაპიროს მიუყვება და ნაქალაქარის გალავანში შედის.

გზის ცალკეული მონაკვეთები კერძო მოსახლეთა ეზოებში (დავით და კონსტანტინეს ქ. მე-3 შეს.) დღესაც იკითხება, ერთი ტოტი კი საგანგებოდაა

⁴ მოწამეთის გათხრების შედეგების გაცნობისას ბ-ნმა თ. ბერაძემ ჩვენთან საუბარში აღნიშნა, რომ მისი ეს მოსაზრება ერთგვარ სამუშაო ჰიპოთეზად რჩება. ნ. ბალანჩივაძე, რომელსაც ქუთაისის ძველი ისტორიის შესახებ არაერთი საინტერესო და ორიგინალური მოსაზრება აქვს გამოთქმული, სამწუხაროდ, საგაზეთო სტატიაში წყაროს არ უთითებს და არც რაიმე არგუმენტით ამაგრებს თავის მოსაზრებას.

აღნიშნული დიუბუსა გეგმაზე (სურ. 4, ლიტერი A, №17, "ქუჩა ქვედა ქალაქში") და თითქმის მთლიანადაა შემორჩენილი ბაგრატის ქ. მე-2 შესახვევში. ამ გზის "ზორხებისა" და ეკლესიის მიმდებარე მონაკვეთს აღწერს ნ. ნიკოლაძე თავის მოგონებებში: "ეს სახელი ("ზორხი" - რ.ი.) ერქვა ძლიერ ვიწრო ბილიკს, რომელზედაც ორი იმერული ჯორი ძლივს აუვლიდენ მხარს ერთმანეთს, და რომელიც კლდეში გამოკვეთილი იყო მთის კედელზე, რიონის მარჯვენა ნაპირით, სადაც შემდეგ, 1859-1860 წწ. მთელი ფერდობი ლაღმებით ჩათალეს და გზატკეცილი გაიყვანეს თეთრი ხიდდანი ძველ ჩანგრეულ ხიდმდე. ამ ზორხზე ჩინებულად გახედნილ ჯორებსაც კი ეძწელებოდათ სიარული, ისეთი საზარელი იყო რიონის ჭურღმულის ზევიდან დანახვა" (ნ. ნიკოლაძე, 1984, გვ. 10).

სულ მცირე IV-VI სს-ში (ადრეშუასაუკუნეების ციხე-ქალაქთან ერთად ფორმირებული ეს გზა და "ქვედა ქალაქის" ინფრასტრუქტურის დიდი ნაწილი თავდაპირველ რელიეფთან ერთად XIX ს-ის 60-იან წლებში ახალი გზის გაყვანას შეეწირა, როცა სანაპიროს გასწვრივი კლდოვანი ფერდობი "ლაღმებით ჩათალეს" (ო. ლანჩავა, 2006, გვ. 79-156).

ამ კონტექსტში საინტერესოა XIX ს-ის ორი პუბლიკაცია: გაზეთ "მწყემსის" მიხედვით, მურვან-ყრუმ ნაწამები ძმები ჩააყრევინა "...კლდიდან რიონში...იმ ადგილის ცოტა ქვემოთ, სადაც უწინ ყოფილა ძველ ქ. ქუთაისში, მთაზე აშენებული წმიდა კოსმისა და დამიანეს ეკლესია" ("მწყემსი" 1884, გვ. 13-14); გაზეთ "კვალის" მიხედვით: "...მიიყვანეს... მოწამენი ტბასა ზედა, საცა იდგა საყდარი კოზმან და დამიანესი...ეს ტბა იყო შექმნილი ქუთაისის კლდის გამო, რომელზედაც რიონი თავს გადადიოდა, რადგან მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო კლდე ისე გარღვეული, როგორც არის ზორხის თავში" (გ. წერეთელი, 1893, გვ. 7).

ვფიქრობთ, მთელი ზემოთ მოტანილი მსჯელობა საკმარისია იმის საილუსტრაციოდ, რომ კოზმან და დამიანეს სახელობის ეკლესია დღევანდელი "წითელი ხიდის" ზემოთ, "ზორხის თავში," მიახლოებით ვაჟა-ფშაველას, ყაზბეგისა და დავით და კონსტანტინეს ქუჩების გასაყართან მდებარეობდა და დღეს ან მთლიანად წაშლილია, ანდა თანამედროვე დასახლებით და ინფრასტრუქტურით არის გადაფარული.

საარქივო მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ სრულიად განსხვავებულ ცნობებზე დაყრდნობით ანალოგიურ დასკვნამდე მისულა პეტრე ჭაბუკიანი.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის არქივში ორ განსხვავებულ ეგზემპლარად დაცულია პეტრე ჭაბუკიანის ხელნაწერი ნაშრომი "ისტორიის, არქეოლოგიის და ბუნების ძეგლთა აღრიცხვა ქუთაისის ოლქში (დაწყებულია 1933 წლის 1 ივნისიდან)".⁵ პირველი ეგზემპლარის მე-5 პუნქტი: "გორაზე ყაზბეგის ქუჩაზე კლდეზე ეკლესიის ნაშთები. კოზმა და დამიანეს სახელობის. გადმოცემით დავით და კონსტანტინეს სალოცავი. იქვე ქვემოთ ყოფილა ქვაბულები, სადაც იმალებოდნენ ხსენებული გმირები. ქვაბულები მოსპობილია გზის გაყვანის დროს XIX ს-ში (ქ.ი.მ. არქივი, №133/1, გვ. 7); მე-16 პუნქტი: "მოლოტოვის ქუჩაზე, რიონის პირად წითელსა და ჯაჭვის ხიდებს შუა დავით და კონსტანტინეს სახელთან დაკავშირებული ბუნებრივი გვირაბი, რომელიც

⁵ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის არქივში დაცული აღნიშნული ნაშრომის შესახებ ინფორმაცია მოგვაწოდა არქივის დირექტორმა ბ-ნმა მ. კეზევაძემ.

იმავე დროს ღვარსადენია მრთელი გორისთვის" (ქ.ი.მ. არქივი, №133/1, გვ. 9). მეორე ვგზემპლარის მე-12 პუნქტი: "ყაზბეგის ქუჩაზე კლდეზე ციხის ნაშთები. კოზმან და დამიანეს ეკლესიის ნაშთი. VII. საუკ." (ქ.ი.მ. არქივი, №133/2, გვ. 4); 29-ე პუნქტი: "მოლოტოვის ქუჩაზე, რიონის პირად, წითელსა და ჯაჭვის ხიდებს შუა, მარჯვენა მხარეზე "დავით და კონსტანტინეს" გამოქვაბული." (ქ.ი.მ. არქივი, №133/2, გვ. 5)⁶.

1956 წელს პეტრე ჭაბუკიანის დახმარებით ქართველ მთამსვლელთა ჯგუფმა (ალიოშა ნემსიწვერიძე, გივი ყალამბეგაშვილი, ფოტო კორესპოდენტი ბონდო მაღლაფერიძე) ორივე იმ გამოქვაბულში შეაღწია, რომელთაც, ხალხური გადმოცემით, ძმები მხეიძეების სახელი უკავშირდება. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ მთამსვლელთა გაანგარიშებით დაახლ. 2 კმ-ის სიგრძის გვირაბს ზოგ ადგილზე ხელოვნური დამუშავების (გაფართოების) კვალი ეტყობა (ნ. ცხვედიანი, 2007).

სამომავლოდ "დავით და კონსტანტინეს წამების" ყველა არსებული რედაქციის ტექსტოლოგიური კვლევა, საარქივო (განსაკუთრებით საქართველოს ცენტრალური არქივში დაცული "გზათა მიმოსვლის მე-8 ოლქის ფონდი" [XIX ს.] და XIX-XX სს-ის მიჯნის პრესის მასალების შესწავლა, აგრეთვე აღნიშნული უბნისა და გამოქვაბულების არქეოლოგიური გამოკვლევა ადრექრისტიანული ხანის საქართველოსა და კონკრეტულად ქუთაისის ისტორიის ახალ ფურცლებს გადაშლის.

⁶ ხელნაწერით სარგებლობისათვის მაღლობას ვუხდით მუზეუმის დირექციას და ხელნაწერ და ძველნაბეჭდ წიგნთა კოლექციების განყოფილების კურატორს ქ-ნ ც. მუმლაძეს.

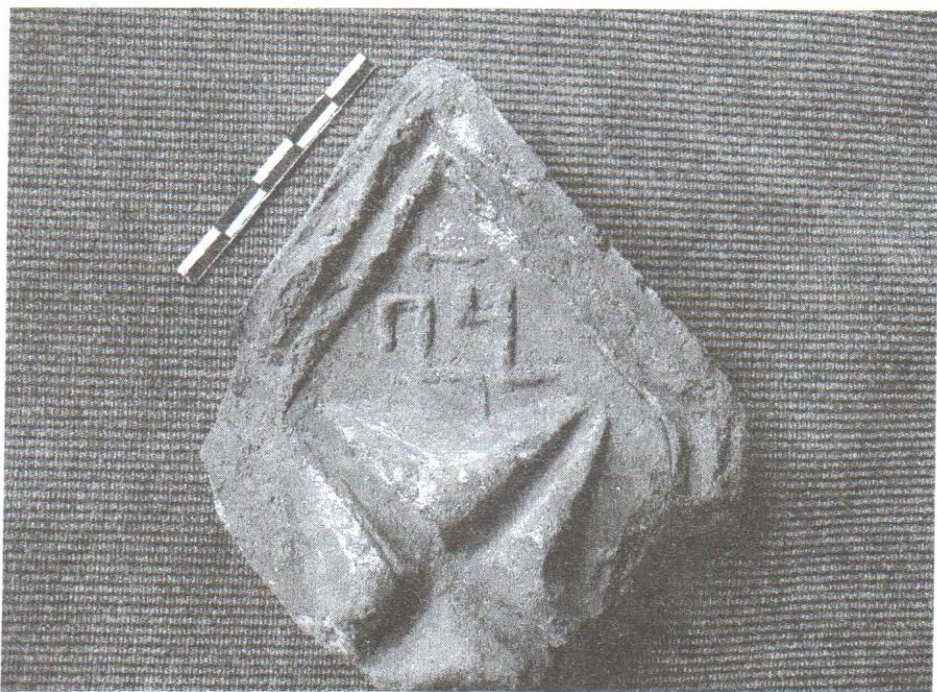

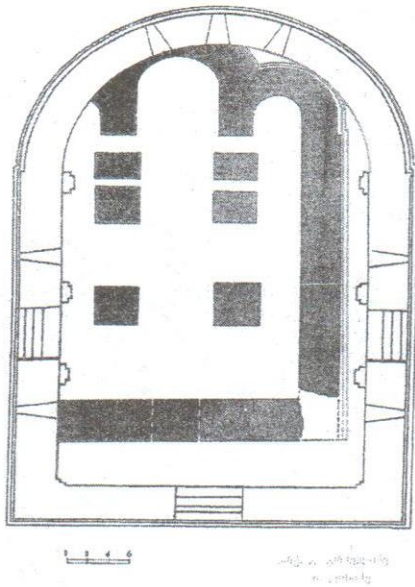
სურ. 2

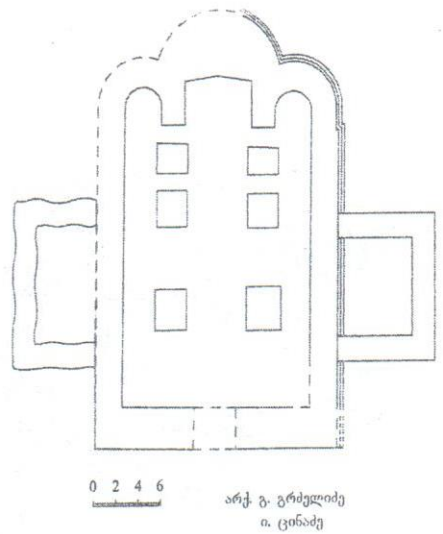
სურ. 3

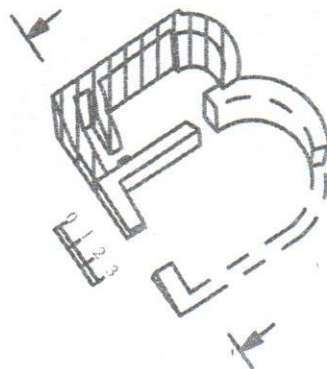

სურ. 5

სურ. 6

სურ. 7

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ბალანჩივაძე, 1976 - ნ. ბალანჩივაძე, მოწამეთა, გაზ. ქუთაისი, 17. 08. 1976.
 თ. ბერაძე, 1974 - თ. ბერაძე, დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი გეოგრაფიული ადგილის ლოკალიზაციისათვის, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, №1, თბ., 1974.
- ა. გაბრიაძე, 1998 - ა. გაბრიაძე, ქუთაისის ციტადელის წმ. გიორგის ეკლესია, ძიებანი, №1, თბ., 1998.
- გეორგიკა, 1936 - გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. III, თბ., 1936.
- გეორგიკა, 1941 - გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, IV, ნაკვ. I, თბ., 1941.
- დავით და კონსტანტინეს წამება, 1979 - დავით და კონსტანტინეს წამება, ძველი ქართული მოთხრობა, რ. თვარაძის რედაქციით, თბ., 1979.
- ბ. დიასამიძე, 1999 - ბ. დიასამიძე, ქრისტიანობის ისტორიისათვის დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 1999.
- დიუბუა, 1859 - Frederik Dubois de Montfereus, Voyage autour du Caucase..., I, Paris, 1859.
- ბ. ზაქარაია, თ. კაპანაძე, 1991 - ბ. ზაქარაია, თ. კაპანაძე, ციხე-გოგი-არქეოპოლისი-ნოქალაქევი, თბ., 1991.
- რ. ისაკაძე, 2006 - რ. ისაკაძე, ქუთაისი XV-XVIII სს-ში, საკანდიდატო დისერტაცია, ხელნაბეჭდი, ქუთაისი, 2006.
- ო. ლანჩავა, 2006 - ო. ლანჩავა, ქუთაისის შიდაციხის ბაზილიკა, ქართველური მემკვიდრეობა, X, ქუთაისი, 2006.
- ო. ლანჩავა, 2007 - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია, ქუთაისი, 2007.
- ო. ლანჩავა, 1996 - ო. ლანჩავა, ქუთაისი ეგრის-ლაზიკის ციხე-ქალაქთა სისტემაში, ქუთაისი, 1996.
- ო. ლანჩავა..., 2004 - ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2003 წლის ანგარიში, ქუთაისი, 2004.
- ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე..., 2006 - ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, მ. ჭუმბურიძე, ნ. ქარციძე, ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2005 წლის სავლელ სამუშაოების წინასწარი ანგარიში, ქუთაისი, 2006.
- ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე..., 2006 - ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, დ. ბერძენიშვილი, მ. ჭუმბურიძე, ნ. ქარციძე, ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ინსტიტუტისა და აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ბაგრატის ტაძრის ინტერიერში 2006 წლის ივლის-ოქტომბერში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების ანგარიში, ქუთაისი, 2006.
- ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, 2007 - ო. ლანჩავა, რ. ისაკაძე, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ცენტრისა და აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ქუთაისში, ბაგრატის ტაძრის ექსტერიერში 2007 წელს (15 ივნისი-30 აგვისტო) ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების ანგარიში, ქუთაისი, 2007.
- ნ. ლომოური, 1968 - ნ. ლომოური, ეგრისის სამეფოს ისტორია, თბ., 1968.
- ნ. ლომოური, 1989 - ნ. ლომოური, საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობა V საუკუნეში, თბ., 1989.

ნ. ლომოური, 2004 - ნ. ლომოური, საქართველოს პოლიტიკური ვითარების გარკვევისათვის (V ს-ის მეორე ნახევარი), საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის „ნარკვევები“, IX, თბ., 2004.

დ. მუსხელიშვილი, 2004 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, თბ., 2004.

„მწყემსი“ 1884 - მოწამეთის მონასტერი იმერეთში და წმიდანი მოწამენი დავით და კონსტანტინე, გაზ. „მწყემსი“, №11, 1884.

ნ. ნიკოლაძე, 1984 - ნ. ნიკოლაძე, მოგონებები, თბ., 1984.

ც. ჩაჩხუნაშვილი, 1999 - ც. ჩაჩხუნაშვილი, უქიმერიონის წმ. გიორგის სახ. ეკლესია ქუთაისში, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს „წელიწდეული“, III (1997-1999 წწ.), თბ., 1999.

ნ. ცხვედიანი, 2007 - ნ. ცხვედიანი, მიწისქვეშა ქუთაისი, გაზ. „ბოსტნეობა“, №2 (398), 2007.

გ. წერეთელი, 1893 - გ. წერეთელი, წმინდა მოწამენი დავით და კონსტანტინე, გაზ. „კვალი“, №45, 1893.

ვ. ჯაფარიძე, 1989 - ვ. ჯაფარიძე, ვარდციხის ნაქალაქარი, თბ., 1989.

ლ. ჭიქია, 1995 - ლ. ჭიქია, „ზექედას მთის“ ლოკალიზაციისათვის, ეთნოგრაფიული ქუთაისი-I, XIX ს-ის II ნახევარი, ქუთაისის მუზეუმის მასალები, კრებული VII, ქუთაისი, 1995.

ROLAND ISAKADZE

EARLY CHRISTIAN CHURCHES IN KUTAISI

Historical sources have only two instances to mention the early Christian churches of Kutaisi and both are dated in relation of the events of the 30s of the 8th century. Considering this fact the present archaeological discoveries of the multitude of churches, belonging to the 4th-8th centuries, become a noteworthy issue. The more so, the number of churches is likely to increase parallel to the subsequent excavations.

Chronologically, the most ancient of the churches is the 4th century big three nave basilica discovered during the excavation of the Bagrati Cathedral. In about the 5th-and the early half of 6th centuries the edifice seems have been substantially rebuilt.

The two nave small church with protruded apses discovered in the "Inner City" territory revealing two construction layers and belonging to the Bath complex is of 5th-7th centuries. Dated the close of the 5th and the beginning of the 6th century is a three apse church discovered under the floor of the 13th century Citadel Church. The church has the well-definable traces of the later reconstruction of 7th-8th centuries. The 4th century big basilica was presumably destroyed during the Iran invasion in

6th century. In the 7th century we see the new basilica in the same place, which according to *Kartlis Tskhovteba* (The Georgian Chronicles) is called Kutaisi Saqdari (church). Leon II, the king of Egris-Apkhzeti, carried out reconstruction works at the end of the 8th century after it had been damaged during the invasion of the Arabs headed by Murvan the Deaf. The wall texture of the new basilica is organically included in the Bagrati Cathedral building and is easily discernable up to the storey and a half level. As for the elements of the interior they are erased on the floor level. It is the ruined layer of this basilica where archaeologists discovered inscribed antefix (G "B).

I think that Kozma and Damiane Church, up to the Red Bridge, mentioned in "the Life of David and Konstantine" must have been located at the fork of the present A.Kazbegi and David and Konstantine streets which is either covered by the present houses or was lost in the 60s of the 19th century during the Lechkhumi road construction when the historically inhabited slope was cut off by "making use of explosive materials" (N.Nikoladze)

**რუსულან კაშია,
რამაზ ხაჭავჭავაძე**

**ტრადიციული მედიცინის საკითხები
(სამკურნალო შელოცვები)**

ქართული ხალხური სამედიცინო კულტურული მემკვიდრეობა ტრადიციულად აერთიანებს ბალახეულ, შინაური წამლებით მკურნალობას - ნატუროპათიასა და მაგიურ მედიცინას.

ქართული ხალხური მედიცინის ეთნოგრაფიული კვლევის მიზანი საქართველოს მოსახლეობის სამედიცინო აზროვნებისა და სამკურნალო ცოდნა-გამოცდილების, ხალხური სამედიცინო ტრადიციების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესის შესწავლა, მათი ბიოლოგიური და კულტურული ღირებულების გამოვლენაა, რაც ხელს შეუწყობს ქართველ ხალხში ყოფის, სულიერი კულტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარის გაშუქებას (ნ. მინდაძე, 2000, გვ. 3-4).

წარმოდგენილ ნაშრომში, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მომხიებელთა ჯგუფების მიერ იმერეთში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალის ანალიზის საფუძველზე, გააზრებულია ხალხური მედიცინის საკითხები, მაგიური მკურნალობის ზოგიერთი ელემენტი.

იმერეთის სოფლებში ჩაწერილი უხვი და მრავალფეროვანი ეთნოგრაფიული მასალიდან ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ იმ დაავადებებზე, რომელთა მკურნალობა შინაურ, ბალახეულ წამლებთან ერთად უკავშირდება მაგიურ მეთოდებს, კერძოდ, შელოცვებს. ხალხურ მედიცინაში შინაური წამლის რეცეპტისა და კონკრეტული დაავადების შელოცვის ერთ სიბრტყეზე განხილვა, ვფიქრობთ, მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანია. ამ თვალსაზრისით, მაგიური მკურნალობის არსს ზუსტად ასახავს თ. სახოკიას განმარტება: “შელოცვა ხშირად წამლის განუყრელი ნაწილი იყო... ზოგჯერ მხოლოდ შელოცვის ფორმულას მიეკუთვნებოდა ავადმყოფის მაკურნებელი ძალა” (თ. სახოკია, 1979, გვ. 274).

სამკურნალო შელოცვას შიშის მომხსნელი, ფსიქოლოგიური ფაქტორი უკავშირდება; იგი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც დამხმარე, განკურნების ხელშემწყობი მეთოდი.

დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში სავლეთ-ეთნოგრაფიული სამუშაოების დროს მოპოვებული მასალის განხილვამ დაგვარწმუნა, რომ ტრადიციული მაგიური ქმედებების (შავტარიანი დანა, საკეცე, მაკრატელი, ტყვია და ა. შ) გამოყენების პრაქტიკა დღესდღეობით ძალზე შესუსტებულია, ხშირ შემთხვევაში მივიწყებულიც. მასიურად გამოიყენება შელოცვის ტექსტი, მას ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა დაავადებების დროს, როგორც ხალხურ მედიცინაში, ასევე ვეტერინარიაში.

იმერეთში გავრცელებულია სამკურნალო ჩასიათის შელოცვების (უქმურის, მონადების, ნათვალევის, შაკიკის, ფეხმძიმე ქალის, შეშინებულის და ა.შ) სხვადასხვა ვერსიები. შელოცვები სათანადოდაა გაშუქებული და შესწავლილი სამეცნიერო ლიტერატურაში, ამიტომ მათ განხილვას აქ არ შევუდგებით.

ამგვრად ხალხურ რეცეპტებთან ერთად წარმოვაჩინეთ იმ შელოცვებს, რომლებიც რომელიმე კონკრეტული დაავადების სამკურნალო-დამხმარე საშუალებადაა მიჩნეული. შინაური წამლისა და შელოცვის ტექსტის ერთობლივი ფსიქოთერაპიული მოქმედება განაპირობებს მკურნალობის დადებით შედეგს.

განვიხილავთ რამდენიმე ხალხურ რეცეპტს და მასთან დაკავშირებულ შელოცვის ტექსტს:

სირსველი კანის გადამღები დაავადებაა. ემართება როგორც ადამიანს, ასევე ცხოველს. არის შემთხვევები, როცა დაავადებული ცხოველისაგან ადამიანსაც გადაედება ეს ავადმყოფობა. ქვემო იმერეთში სირსველის სამკურნალოდ ხმარობენ შაბის, ნივრის, ღორის ქონის, ჭვარტლისა და კვაწარახის ნაზავს. ოკრიბაში აღნიშნულ რეცეპტს ჭვარტლის მაგიერ თოფის წამალი ემატება. დაავადებული ადგილი უნდა მოიფხიკოს ისე, რომ სისხლი გამოდინდეს და მალამო მერე უნდა წაუსვან. მკურნალობა შელოცვის თანხლებით მიმდინარეობს: **“სირსველი ჭამდა ყანასა, ნაფუძარისა და ჭალასა. გული გეება ჩარათა, გველი აბეურათა, გაწყდა გველი, სირსველი ამოვარდა ფარადა“.**

მუცლის ტკივილის დროს, კუჭ-აშლილობის შემთხვევაში, ხალხური მედიცინა შემდეგ რეცეპტებს გვთავაზობს: 1) ბროწეულისა და მუხის ქერქის ნახარში; 2) ბავშვებს ასმევენ კამის თესლის ნახარშს.

მუცლის ტკივილის შელოცვა: **“გავიხედე ხიდზედა, შავი ძაღლი გარბოდა. შაო მუცლის ტკივილო, გადუარე წამზედა. გავიხედე ხიდზედა, შავი ძაღლი ზედ იდგა, შაო მუცლის ტკივილო, გადუარე წამზედა!“**

საქონლის ან ქათმის ნაწლავურ დაავადებას, ე. წ. **ბაბასილს** ოკრიბაში შემდეგნაირად ულოცავენ: 1) “ივანელა მოდიოდა მისისა პარასკევსა, მისი რძალი დიდებითა, სახ-კარი აშენებითა. მალლა ქორი მოფრინავდა, მას მოქონდა ცული ცხელი, ნამგალი და კრაპქელი. ქრისტე ღმერთო, რა შექცოდე, რად დამმართე ბაბასილი?! უჰუ მგელსა! უშვი ხელსა!“ 2) “სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმიდითა, ბაბასილი, ორივე მამა-შვილი, შვილია ათანგი, მამა აფხაზი, ბატონსა შემოუთვალა ასი ქათამი, ასი სათალი, საპირების წმინდა გიორგო, შენ გააქვრე ამ პირუტყვის მუცელში ბაბასილი, უჰუ მგელსა, სისხლი მტერსა, არგე ღმერთო, ბრძანებაა შენი და ლოცვა ჩემი“.

ნაღრძობს იმერეთში მარიალწყალში მოხარშულ ოსოშიას ფოთლებს ადებენ ცხლად. ნაღრძობის შელოცვის ტექსტი ჩაწერილია სამეგრელოს მომძიებელთა ჯფუფის მიერ: **“ამარია, თამარია, თამარი თამარს მიუყვებო, წმინდა მარია. ადამიანს წელი ეღრძო, უშველო თუ არაო. თუ მივუსწარი, გუშველი, თუ არადა, შენ უშველე, წმინდა მარია!“** (ტექსტი მეგრულ დიალექტზეა ჩაწერილი).

სიმსივნე — ხალხური რეცეპტები, რომლებიც ჩვენ მოვიპოვეთ, ძირითადად ქალურ სნეულებათა, სხვადასხვა სიმსივნური დაავადებების სამკურნალოდ ითვლება: 1) ქრისტესისხლას ნაყენი; 2) კაკლის უღლის ნაყენი სპირტთან; 3) ალოეს, თაფლისა და შავი ღვინის ნაზავი. ოკრიბის სოფლებში ჩაწერილი სიმსივნის რამდენიმე ვარიანტიდან მოგვყავს ერთ-ერთი: “ამევიდა მთვარე, ამოყვა სამი ფიქალი, შით ეწერა სამი სიტყვა ღვთისანი. ცათა შინა საყდარია, შით იქდა ქალი ირინე, მარინე, თეკლე, ბარბარე, აკეთებდა წამალს სიმსივნისასა, უფალმა ხარი დაკლა, ყოველი სული მან აწვია. წითელმა ბატონებმა

უთხრა: მე მართო არ მაწვიე? თეთრმა ბატონებმა უთხრა: მე რატო არ მაწვიე? შავმა ბატონებმა უთხრა: მე რატო არ მაწვიე? შენ იმიტომ არ გაწვიე, ჩასულხარ (ავადმყოფის სახელი) სხეულში სამსიენელად, სამტკიენელად, ძვალის სახრავად, რბილის საჭმელად. არცა რბილსა ვჭამ, გამოვცურდები ცვარივითა, გამოვდინდები წყალივითა, გავიბარები მამლის ყვილზედა!”

თვალის ტკივილის (ლიბრის) დროს გვასწავლეს შემდეგი სამკურნალო მეთოდი: წვრილი ლოკოკინები უნდა დაიფქვას, დაეყაროს შაქრის პულერი და ამ ნაზავის საფენი ათავისუფლებს თვალს ლიბრისგან.

თვალის სიწითლის ანუ გარსის ანთების დროს ხალხური მედიცინა ჩაისა და ოხრახუშის ნახარშის საფენებს გვთავაზობს.

თვალზე ჯიბლობს (ქუქუ ან ბზიბზიბა) შემთხვევაში ხალხური მედიცინა მეძუძური ქალის რძის ჩაწვევებას გვირჩევს.

შელოცვები: **“თვალი ხარ და ბედნიერი, ლამაზი და მშვენიერი, სიმწრით მოსული, სიგემრიელით წასული, რა არის შენი წამალი? ია, ვარდი, ქალის რძე და შაქარი”.**

ჯიბლობს (ბზიბზიბას) შელოცვა: **“ქაღლო ჩემი ლუკმა შენ, ჩემი ბზიბზიბა შენ და შენი კაი თვალი მე!”**

იმერეთში **დამწვრობის** შინაური წამალი მზადდება ბატის ან ღორის ქონის, თაფლის სანთლის და ზეთუნის ზეთისაგან. ამ ნაზავს ტკივილების გასაყუჩებლად უმატებენ პენიცილინს, სტრეპტოციდსა და ანალგინს.

დამწვრობის მკურნალობის რამდენიმე ვარიანტია ჩაწერილი სამეგრელოს სოფლებში: 1) მოღუღებული უმარილო ღორის ქონის, კვერცხის, ზეთისა და სანთლის საფენი; 2) კურდღლისა და ბატის ქონის მალამო; 3) წყალღვინოში გახსნილი ვადმოდუღებული თხმელის ნეშო, კვერცხის გული, პურის ფქვილი.

დამწვრობის შელოცვა: “სახელითა ღვთითა, ბრძანება არი ღვთისა, ელო ელობდა, მელი მელობდა, ზღვა შოშინობდა, ცა ფოფინობდა. წითელი ხეთოსა ხარი გეება, ზღვას ხნავდა, ქვიშას თესავდა, ვინ გეიგონა ზღვის დახვნა, ქვიშის დათესვა, დამწვარი წამს იქით გაძნელებული? დამწვარი ქრებოდეს, დამწვარი შუშთებოდეს, დამწვარი ნელდებოდეს!”

გამონაყარის, ე. წ. დასუნულის მოსაშუშებლად გამოიყენება: 1) კარხლის ფოთლების ნახარშის საფენები; 2) გადამდნარი ღორის ქონის, თაფლისა და ფქვილის ფაფის ნარევი.

დასუნულის შელოცვა: “აწიწია, მაწიწია, ყელდაბალო, ყელმაღალო, ყელო ჩალამაზებულო, თაგვის დასუნული ხარ, ვირთხის დასუნული ხარ, გველის დასუნული ხარ, ბაყაყის დასუნული ხარ, რისაცა დასუნული ხარ, მაინც დასუნული ხარ, გაღით-გამოდით, ამ წუთში გამეიარეთ, ღმერთო და წმინდა გიორგი, არგე ლოცვა ჩემი, ბრძანება — ძალა იყოს შენი”.

ზოგიერთი დაავადების დროს, როგორცაა: თიაქარი, ტყლიბი, ქვალი და ა. შ., ავადმყოფის მდგომარეობის შემსუბუქებას ხალხური მედიცინა შელოცვებით ცდილობს. ამ სნეულებათა შინაური სამკურნალო საშუალების მოპოვება ჩვენ ვერ შევძელით.

თიაქარის შელოცვა: “სახელითა, ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა, წმინდითა, ენითა, ენენია-მენენია, დანა სამართებელია. ძალლი მყავდა, გაუშვი, ზემო მთაში აუშვი, შენ ურჯულო თიაქარო, ავატყოფი აუშვი. არგე ღმერთო, ბრძანებაა შენი და ლოცვა ჩემი!”

ტყლიბის დროს მლოცველი ავადმყოფს დაავადების ადგილზე ადებს ხელს და წარმოთქვამს: “ტყლიბო ქრებოდე, ქრებოდე, სამი თითი რო მოქშორდეს, მაშინვე გაქრებოდე!”

ჭვალის შელოცვის ერთ-ერთი ვარიანტი: “დიდო, დიდო, დიდებულო, შე სახკარაშენებულო, ჭიჭინობენ მთასა, ქორი იჯდა ხეს, იჯდა დედა მორიელი, ეძებდა სამყურ ბალახეფს, წითელ წათს და ნევსს, პეტრემ უთხრას პავლეს: რათ არა ჭამ პურს? — მით არა ვჭამ პურს, ჭვალი მაღევს გულს. რაა მისი წამალი? სამი ყური ნათესური კანაფი, დედამ შეკრა, შვილმა განსნა, ის გააქრობს ჭვალს!”

სამედიცინო კულტურული ტრადიციების ეთნოგრაფიული კვლევა, გამოვლენილი უცნობი ხალხური მეთოდები და რეცეპტები, ვფიქრობთ, დიდ დახმარებას გაუწევს სამედიცინო დარგის მკვლევარებს.

დღესდღეობით მოსახლეობა ძირითადად კვალიფიციურ სამედიცინო სამსახურს მიმართავს, მაგრამ ხალხური მეხსიერების მიერ შემონახული მდიდარი სამედიცინო მემკვიდრეობა, შინაური წამლები და მკურნალობის მაგიური მეთოდები კვლავ გამოიყენება და ავადმყოფის მდგომარეობის შემსუბუქებას ემსახურება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. კაშია, 2005 - რ. კაშია, კანის დაავადებათა მკურნალობის საშუალებები ხალხურ მედიცინაში, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. IX, ქუთაისი, 2005.
 ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.
 ნ. მინდაძე, 2000 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური სამედიცინო კულტურა, თბ., 2000.
 თ. სახოკია, 1973 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი კილო-თქმანი, თბ., 1973.
 რ. ხაჭაპურიძე, 2006 - რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან., ქუთაისი, 2006.

RUSUDAN KASHIA, RAMAZ KHACHAPURIDZE**ON SOME QUESTIONS OF TRADITIONAL MEDICINE**

Georgian folk medical culture, together with healing herbs, considers incantations - magic means of treatment.

Ethnographic research of folk medicine is aimed at finding out medical knowledge and experience. This paper is based on the ethnographic materials collected by the Dialectology Scientific-research Institute, ATSU.

In the villages of Imereti region we have discovered a number of unknown to these days healing means, which is valuable not only for the ethnographic studies but also for the science of medicine.

For the comprehensive study of the folk medical traditions it is important that the methods of preparing of the domestic medicines, used for the treatment of particular diseases, and concomitant spell formulas are discussed within the common context.

In spite of the fact that today people basically turn to qualified medical service for the aid and treatment, folk medical means have not completely lost its significance.

ქართულ საოცინათა განმანათლებლური და პატრიოტული დემოკრატიზმი (ილია ჭავჭავაძე)

განმანათლებლობა დასავლეთ ევროპაში ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში წარმოიშვა. იგი კლასიკური ფორმით საფრანგეთში განვითარდა და აქედან გავრცელდა ევროპასა და აზიაში. ფრანგი განმანათლებლების იდეები თითქმის XIX საუკუნის ბოლომდე ბატონობდა იმ ქვეყნების ხალხთა აზროვნებაში, სადაც ყველა საზოგადოებრივი საკითხი ბატონყმობისა და მისი ნაშთების წინააღმდეგ ბრძოლით განისაზღვრებოდა. ერთ-ერთი ამგვარი ქვეყანა იყო რუსეთი, სადაც განმანათლებლობის ეპოქა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან შედარებით უფრო ხანგრძლივი, მაგრამ თითქმის უფრო ნაყოფიერი გამოდგა.

რუსულ განმანათლებლურ რევოლუციურ-დემოკრატიულ და უტოპიურ-სოციალისტურ აზროვნებასთან და მისი მეშვეობით დასავლეთ ევროპულ განმანათლებლობასთან მჭიდრო კავშირში ვითარდებოდა იმპერიაში შემავალი ხალხების, კერძოდ, ქართველი ხალხის განმანათლებლური და სოციალისტური აზროვნება.

XVIII საუკუნის რუსი განმანათლებლებიდან რუსული აზროვნების განვითარებაში განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულეს ნიკოლოზ ნოვიკოვმა და ალექსანდრე რადიშჩევმა, რუსული რევოლუციური აზროვნების ფუძემდებელმა. სწორედ დიდმა რუსმა განმანათლებლებმა მოახდინეს გავლენა ქართველ განმანათლებელთა მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე. ესენი იყვნენ: ალ. გერცენი (1817-1870), ბესარიონ ბელინსკი (1812-1848), ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი (1828-1889) და ნიკოლოზ დობროლიუბოვი (1836-1861).

დიდი რუსი განმანათლებლების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროგრამის უმთავრესი შინაარსი ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლას გამოხატავს.

ქართული განმანათლებლობის ახალი, უფრო მაღალი ეტაპი იწყება თერგდალეულთა გამოსვლით სამოღვაწეო ასპარეზზე, რომელთაც სამოციანელებს, რევოლუციონერ დემოკრატ განმანათლებლებს უწოდებენ და რომელთა შორის თავიანთი ღვაწლით განსაკუთრებით გამოირჩევიან: ილია ჭავჭავაძე (1837-1907), აკაკი წერეთელი (1840-1919), იაკობ გოგებაშვილი (1840-1913), გიორგი წერეთელი (1842-1900), ნიკო ნიკოლაძე (1843-1928).

როგორც ზემოთ ვთქვით, ქართულმა განმანათლებლობამ განიცადა როგორც დასავლეთ ევროპის, ისე რუსეთის განმანათლებელთა იდეების გავლენა. სამოციანელები, თერგდალეულები რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლობდნენ და რუსი განმანათლებლების, რევოლუციონერ-დემოკრატების გავლენას განიცდიდნენ. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძეს არც რუსი განმანათლებლების და არც ევროპელების იდეები საქართველოში არ გადმოუტანია პირდაპირ. იგი მუდამ იმის ცდაში იყო, რომ ქართულ განმანათლებლობა დაფუძნებული ყოფილიყო ეროვნულ ტრადიციებზე, ქართულ კლასიკურ, რენესანსულ განმანათლებლობაზე:

ილია კარგად ხედავდა, რომ რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების შეხედულებათა ხელაღებით საქართველოში გადმოტანა შეუძლებელი იყო

იმიტომაც, რომ რუსეთს სხვა სატიკივარი ჰქონდა, საქართველოს კი — სხვა. რუსეთს, როგორც დამპყრობელ ერს, მხოლოდ ერთი სატიკივარი ჰქონდა — სოციალური; საქართველოს კი, რომელიც რუსეთის კოლონიას წარმოადგენდა, ორი ძირითადი სატიკივარი ჰქონდა: ეროვნული და სოციალური. ამათგან ილია წინა პლანზე აყენებდა ეროვნულ საკითხს, რადგან ქართველი ერის ყოფნა-არყოფნის საკითხი იდგა. ჯერ მაცოცხლე და მერე გამაბედნიერეო — ამბობდა ილია. ჯერ ერს არსებობა უნდა შეენარჩუნებინა, ამიტომ იგი დასვა ნომერ პირველ საკითხად.

შვიდი საუკუნე იჯახირა ჰუმანისტურმა აზროვნებამ საშინაო და საგარეო მტერთაგან შევიწროვებულ საქართველოში. მას ჰქონდა აღმავლობის და დაღმავლობის ეტაპები, მაგრამ მთლიანად თვით XIV-XV საუკუნეთა ძნელბედობის ჟამსაც არ ჩამქრალა. XVIII საუკუნეში ჩვენში განმანათლებლურმა იდეებმაც იწყეს გავრცელება და ქართული განმანათლებლობის ეპოქაც სწორედ XVIII საუკუნის შუა ხანებში იღებს სათავეს. ქართული ჰუმანისტური და განმანათლებლური იდეები კლასიკური ხანის (XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების) განმანათლებლური იდეოლოგიის სახით იღებენ სრულყოფილ სახეს. ქართული განმანათლებლობის მთელ ეპოქას მეტ-ნაკლებად გასდევს საღმრთოსა და საეროს, ამქვეყნიერებისა და იმქვეყნიერების, კეთილისა და ბოროტის — ერთსა და იმავე დროს ორი ჰემმარიტი კონცეფციის — მეცნიერებისა და რწმენის აღიარების კვალი (ა. ბაქრაძე, 1984, გვ. 105).

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი განმანათლებლების — ვახუშტი ბაგრატიონის, ანტონ ბაგრატიონის, ალექსანდრე ამილახვარის, დავით გურამიშვილის, დავით ბაგრატიონის, იოანე ბაგრატიონის, იონა ხელაშვილის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის, სოლომონ დოდაშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, გიორგი ერისთავის, დიმიტრი ყიფიანის, გერასიმე ქიქოძის მსოფლმხედველობაში ნათლად ჩანს კონსერვატორულისა და პროგრესულის წინააღმდეგობრიობა.

„ადრინდელი განმანათლებლობით, ანუ როგორც ივ. ჯავახიშვილი უწოდებდა, „განახლების ხანის“ ისტორიკოს-მოაზროვნეთაგან უებრო უშუამავლად წარმოგვიდგება ვახუშტი ბაგრატიონი (1696-1757), რომელმაც ქართულ საისტორიო მწერლობაში პირველმა შექმნა მძლავრი კრიტიკული მიმართულება. ვახუშტი ბაგრატიონს გაერთიანებული საქართველო წარმოდგენილი აქვს ერთმეფობის სახით, ხოლო ამის მაჩვენებლად მიაჩნია რჯული ქართული, ენა ქართული და დამწერლობა ქართული“ (თ. ყუბანეიშვილი, 2000, გვ. 57).

70-იან წლებში ილია ჭავჭავაძემ კიდევ უფრო გამოკვეთა თავისი პოლიტიკური რადიკალიზმი, როცა სულ უფრო შესამჩნევი გახდა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის გამკაცრება. მეფის მთავრობა აშკარად დაადგა საქართველოს სრული რუსიფიკაციის, ქართველი ერისა და მისი კულტურის მოსპობის გზას. ამ მიზნის მისაღწევად ცარიზმი განსაკუთრებულ როლს ანიჭებდა სკოლას.

ილიას ღრმად სწამდა, რომ ბურჯი ერის ვინაობისა ენაა, მისი სიწმინდისათვის ბრძოლა ეროვნულისათვის ბრძოლაა. რომ ახალი ეპოქა გადაუდებლად მოითხოვდა ენის დემოკრატიზაციას. „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა, — წერდა ილია, — ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა, სარწმუნოება, თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავცემთ

შთამომავლობას? სხვისი არ ვიცი და ჩვენ კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენი მშობლიური ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა. მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955, გვ. 114).

ერის დიდმა მოძღვარმა, ილია ჭავჭავაძემ თავად შექმნა საკუთარი პოლიტიკური იდეალი და სამოქმედო პროგრამა, რომელიც საქართველოს ეროვნულ ძალთა შეკრებას, ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული ჩაგვრისაგან განთავისუფლებას და მამულისთვის დაუცხრომელ სამსახურს გულისხმობდა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართულმა დემოკრატიულმა მოძრაობამ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფორმა მიიღო. იგი წარმოადგენდა ორი ნაკადის — ფეოდალურ-ბატონყმური გადმონაშთებისა და მეფის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მიმართულ მოძრაობათა შეერთებას. საქართველოში ეროვნული ჩაგვრის პირობებში ნაციონალური საკითხი ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეული საზოგადოებრივი პრობლემა იყო... ნაციონალური მომენტი ერთიან ბანაკად აერთიანებდა უმთავრეს პროგრესულ ძალებს.

„პირველდასელი ქართველი განმანათლებლები, თერგდალეულები „სამოციანელები“ იყვნენ და დარჩნენ ეროვნულ-დემოკრატიულად“, რომლებსაც ვერ გავაიგივებთ ვერც რუს რევოლუციონერ-დემოკრატ განმანათლებლებთან და ვერც ქართველ ბურჟუაზიულ-დემოკრატ განმანათლებლებთან, რადგან ბელინსკისა და ჩერნიშევსკის მსოფლმხედველობისაგან ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მსოფლმხედველობა პატრიოტულ-დემოკრატიული ფორმით განსხვავდება, ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი წერეთლის მსოფლმხედველობა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მსოფლმხედველობისაგან კი — უტოპიური სოციალიზმის ფორმით“ (თ. ყუბანიევილი, 2000, გვ. 62).

თერგდალეულებმა საქართველოს ყველაზე მძიმე ეროვნული სატყვივარი მამულიშვილობის დიადი გრძნობის დავიწყებაში დაინახეს... უპირველესი საქმე ახალი თაობისა, ქვეყნის ჭეშმარიტი პატრიოტებისა ამ სენის მკურნალობა უნდა ყოფილიყო. მხოლოდ მამულიშვილობისა და ქართველობის გრძნობის გამოღვიძების შემდეგ შეიძლება კოლონიური უღლისაგან თავის დაღწევა. ახლაც თამამად შეიძლება ითქვას, რომ თერგდალეულებმა ერის სატყვივარს სწორი დიაგნოზი დაუსვეს და მისი მკურნალობის გზაც სწორად აირჩიეს... ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თერგდალეულთა იდეური მოძრაობა არც 70-იან წლების მიწურულს და არც 80-იანი წლების დასაწყისში არ დაშლილა, იგი განაგრძობდა არსებობას და ერთგვარად ემსახურებოდა თავის იდეალებს. მან მე-20 საუკუნეშიც შეაღწია და მტკიცე დემოკრატიული პოზიცია დაიკავა პირველ რევოლუციის (1905-1907). ეს მოძრაობა სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამდე შერჩა ქართულ სინამდვილეს, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დემოკრატიული ნაკადი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ჭავჭავაძე, 1955 - ი. ჭავჭავაძე, თბზულებანი, ტ. V, კრიტიკა, თბ., 1955.
 ა. ბაქრაძე, 1984 - ა. ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე, თბ., 1984.
 ვ. გურული, მ. ვაჩნაძე, 1999 - ვ. გურული, მ. ვაჩნაძე, ქართული სოციალ-
 დემოკრატიის ისტორია, თბ., 1999.
 ა. სურგულაძე, 1973 - ა. სურგულაძე, ქართული საზოგადოებრივი აზრი
 XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1973.
 თ. ყუბანეიშვილი, 2000 - თ. ყუბანეიშვილი, ქართველი პოლიტიკური
 მოაზროვნეები, ქუთაისი, 2000.

EKATERINE KAKHIDZE

ENLIGHTENING AND PATRIOTIC DEMOCRACY OF THE
 GEORGIAN PUBLIC MEN OF 60S OF 19TH CENTURY
 (ILIA CHAVCHAVADZE)

The new and higher stage of the Georgian educationalists starts with *Tergdaleulebi* generation who are also referred as *Of Sixties* or *Revolutionary-democrat Enlighteners* the most distinguished figures of which were Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Iakob Gogebashvili, Giorgi Tsereteli, and Niko Nikoladze.

Ilia Chavchavadze had clear vision on the question that the direct grafting of the Russian Revolutionary-democrat ideas on the Georgian soil inappropriate and impossible as Russia and Georgia had their own specific problems.

Being a great teacher of his nation Ilia Chavchavadze created himself the political ideal and the action plan whose implications were directed to the unification of the national forces, liberation from social and national oppression and the tireless service to the homeland.

საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელების უმსჯავლოს საკითხისათვის

(სამეგრელოს ეთნოლოგიური მასალების შუქზე)

ჯგუფური ანუ კოლექტიური მეტსახელი ადამიანთა გარკვეული ჯგუფის აღმნიშვნელი საკუთარი სახელია, რომელიც შეიძლება დაერქვას საგვარეულოს, გვარს ან გვართა განაყოფს, სოფელს ან სოფლის შიგნით გვართა დასახლებას - უბანს, ოჯახს, ეთნიკურ ჯგუფს და ა.შ. (პ. ცხადაია, 1988, გვ. 132-133).

ჯგუფური მეტსახელი არაოფიციალური (პირობითი) ანთროპონიმია, რომელსაც ნამდვილ გვარსახელთან ან პირსახელთან ერთად ატარებს ესა თუ ის ადამიანი. საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელის სიცოცხლისუნარიანობა უფრო ხანგრძლივია, ვიდრე ინდივიდუალური (ერთი პირის) მეტსახელისა, ვინაიდან ოჯახის უფროსის მეტსახელი ზოგჯერ სოციალურ მნიშვნელობას იძენს და მთელი ოჯახის საკუთრებად იქცევა, შეიძლება მემკვიდრეობით გადაეცეს შთამომავალს, როგორც გვარის განტოტება.

გვარის მეტსახელის, მეტგვარის შესატყვისი ტერმინებია **თიკუნი** და **შერქმეული სახელი**. ქართული დიალექტის კილოკავებში მეტსახელურ განტოტებას „საუბნო გვარს“ ან „სახინჯარს“ უწოდებენ. ეს უკანასკნელი სიტყვა **ხინჯ**, **მახინჯ** ლექსემიდანაა მიღებული (ალ. ღლონტი, 1986, გვ. 43). სამეგრელოში ამ მნიშვნელობით „კელი“//„კი(ლ) ი“ იხმარება. სულხან-საბას განმარტებით, **კილის** ერთ-ერთი მნიშვნელობაა „მცირე რამ წუნი“ (სულხან-საბა, 1928, გვ. 169). სამეგრელოშიც **კელი//კილი//კელი//კიი** იგივეა, რაც ნაკლი; წუნი. თუმცა აღნიშნული სიტყვა ზუსტად მაინც ვერ გამოხატავს ჯგუფური ანთროპონიმის, ჩვენთვის საინტერესო შემთხვევაში-გვარის მეტსახელის შინაარსს, ვინაიდან ჯგუფური ანთროპონიმის მოტივაცია ზოგჯერ ხელობა-მოსაქმეობის ამსახველია, გამოხატავს სოციალურ სტატუსს, აღნიშნავს წარმომავლობა-სადაურობას და ა.შ.

ამჯერად წარმოვადგენთ მარტვილის მუნიციპალიტეტის მოსწავლე-ახალგაზრდობის სახლის ისტორია-მხარეთმცოდნეობის კაბინეტის მიერ 2007-2008 წლებში ორგანიზებული სამეცნიერო ექსპედიციისა და ინდივიდუალური გასვლების გზით მოპოვებული ჯგუფური მეტსახელების მცირე ნაწილს

სოფ. ინჩხურში მცხოვრებ ბაჩილავებს (ადგ. ვარიანტი **ბაჩია**) მეტსახელად ჰქვიათ **უხარუ კარჩხაეშ მაჭკომაეფი**. ხარუა იგივეა, რაც „გამოფატვრა, გამოშვიგენა“, ხოლო **კარჩხაია//კარჩხაე** ზოლ. თევზია, კობრისებრთა რიგისა (ო. ქაჯაია, 2002, გვ. 111). უხარუ კარჩხაეშ მაჭკომაეფი „გამოფატვრავი კარჩხანის მჭამელები“.

გაბუნია ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი გვარია. საქართველოს მასშტაბით 46-ე ადგილი უჭირავს (6389 სული). გაბუნიები ცხოვრობენ ბანძაში (60კომლი), გეზათში (43), სუჯუნაში (17), ორსანტიაში (12), ჩხორიაში (11), ქვ.ქვალონში (9), ნაჯახავოში (8), დიდინქში (7), მარანში (7), შამგონაში (7), თამაკონში (6), კურზუში (6), წალენჯიხასა (6) და ა.შ. (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 65).

ლეგაბუნე // ეგაბუნე გაბუნიების დასახლებაა სოფელ ბანძაში, მდ. აბაშის მარცხენა ნაპირას. ბანძელი გაბუნიები ფალავების აზნაურები იყვნენ (ო.

სოსელია, 1981, გვ. 190; ი. კეკელია, 2007, გვ. 26). გვარის ერთ-ერთი მეტსახელია „დიდი გაბუნეფი“. იყვნენ გლეხებიც, მაგრამ „დიდი გაბუნეფად“ მხოლოდ წოდებით აზნაურები ითვლებოდნენ.

ონოლიელი დარჯანების საგვარეულო ჯგუფურ მეტსახელად ჩავიწერეთ **კოდორეშ მატკომეფი**. კოდორე „მეგრულ-ქართული ლექსიკონის“ მიხედვით ზოოლ. კოდალაა (ო. ქაჯაია, 2002, გვ. 154). კოდორეშ მატკომეფი „კოდალის მჭამელები“. ხალხური მოტივაცია ასეთია: მეზობელ სოფელში სტუმრად მისულ დარჯანისთვის მასპინძელს კოდალას შემწვარი ხორცი მიუერთმეგია.

ბანძელი კეკელიების ჯგუფური მეტსახელია **წიარიშ ნარსხეფი** (გასაჭირიდან მწვევრის მიერ დახსნილი). ამასთან დაკავშირებით საინტერესო გადმოცემა არსებობს: „ბანძელ ტუტუ კეკელიას დათესილი ჰქონდა ღომისღომი, რომელსაც ვილაც ჩუმად უთელავდა. დაუდარაჯდა და ამ საძრახი საქმის ჩამდენი - თავადი ფაღავა დაიჭირა, რომელიც ღომის ყანაში მიმინოთი მწვევრზე ნადირობდა, და გააძევა. შეურაცხყოფილმა თავადმა დადიანთან დაასმინა - ტუტუ კეკელიამ მცემო. გაწყრა სამეგრელოს მთავარი - გლეხმა ბატონს ცემა როგორ გაუბედაო და ბრძანება გასცა - ტუტუ კეკელია მკაცრად დაესაჯათ. ეს უკანასკნელი ნახუნაოს მთებში, ნათესავებთან მიიშალა. გავიდა დრო. იქიდან მთავარს მწვევარი ძალღი გამოუგზავნა საჩუქრად და ძაღლის წამყვანს სთხოვა, რომ არ გაემჟღავნებინა ძაღლის გამოგზავნის ვინაობა.

დადიანს ძლიერ გაუხარდა და იკითხა - ვინც ამ ძაღლით დამასაჩუქრა, მას ხარით დავასაჩუქრებ, მითხარით, ვინ არის ის პიროვნებაო. ვინაობა არ გაუზიარა. ტუტუს მიერ გამოგზავნილი მწვევარი დადიანის ყველა მწვევარს სჯობდა; ამიტომ მთავარსაც ძალიან მოსწონდა. ცოტა ხნის შემდეგ ჩიქოვანმა და გეგეჭკორმა დადიანს მოახსენეს, რომ მწვევრით მისგან შერისხულმა ფაღავას ყმამ დაასაჩუქრა. „წიარქ ირსხუა“ (მწვევარმა იხსნაო) - გასცინებია მთავარს და ტუტუ კეკელიას დევნა შეუწყვეტია“ (გრიგოლ ანტონის ძე კეკელიას მოგონება; ინახება ჩვენთან) (ი. კეკელია, 2007, გვ. 36).

სხვა გადმოცემით, კეკელია სამეგრელოს მთავარ დადიანის „მეჭოდორე“ (მეძალღე), „ჯოლორიშ მადახინე“ ყოფილა. დადიანს თან ახლდა ნადირობისას, როგორც მარეკი (ტყიდან ნადირის გამოშლალავი). მთავარს კეთილი სამსახურისთვის ყმობიდან გაუთავისუფლებია და ბანძაში, შაურკარის ეკლესიის შემოგარენში დაუსახლებია (ჯოლორიშ მადახინე „ძაღლის დამძახებელი“; მომვლელი“).

კვესელავების გვარს ორი ჯგუფური მეტსახელი აქვს: მარტივლელ კვესელავებს **გარეფი//გაურეფი//გაშარეფი** ეწოდებოდათ (სერიდან ჩამოსახლებულნი. მარტივლის მონასტრის სამხრეთ ფერდობზე უცხოვრიათ და შემდეგ აბაშის მარცხენა ნაპირზე, ვაკეზე ჩამოსახლებულან). ლეხანიდრავოელ კვესელავებს **ხამსაშ მატკომეფი** ჰქვიათ (**ხამსა** თევზის ერთ-ერთი სახეობაა; ხამსაშ მატკომეფი „თევზის მჭამელები“) (ი. კეკელია, 2009, გვ. 54).

ლეკოტიე უბანია ბანძის თემში, ლექუთეფსა და ლეფალავეს შუა, სადაც კოტიას გვარის 42 კომლი ცხოვრობს. ასიკო კოტიას გადმოცემით, თავდაპირველი გვარი კოდუა ყოფილა, რომელიც სენაკის რაიონიდან ჩამოსახლებულა. კოტიას გვარის წინამორბედი **ჯინიანი** (ჟინიანი) კაცი ყოფილა. მისი ახირებული ხასიათის გამო გვარს ჯგუფურ მეტსახელად **ჯინიანეფი** შეერქვა. ირო მუღდასიენ დეეჩინენდღ, ირო შხვას ოჯინუდუ დო თიშენ ჯოხო ჯინიანი „სულ რაღაცას

დაიხინებდა, სულ სხვას ეჯიბრებოდა და ამიტომ ჰქვია „ჩინიანი“. ეს სიტყვა უნიანის, ჯიუტის, ჭირვეულის, უსმინარის, ჯიბრიანის შესატყვისია (შდრ. ანდაზები: ნოსაქ ნოსაშ ჩინიშენი ქილა ჯიმუ ოჭკომუა „რძალმა რძლის ჯიბრზე ფუთი მარილი შექამაო“; ჩინიან კოც მუში ჩინიანობა საფულეშა გენაქუნუნია „ჩინიან კაცს თავისი ჩინიანობა საფლაგში ჩაჰყვებაო“ (თ. სახოკია, 1989, გვ. 252; ხალხ. სიბრძნე, 1994, გვ. 193).

ნაგებერავოელი და ბანძელი კოკაიების ჯგუფური მეტსახელია **მოჭვამ დუდიშ მაჭკომეფი** (კრუხის თავის მჭამელები). ხალხური მოტივაცია: „ღარიბები იყვნენ, მაგრამ სტუმართმოყვარენი. სტუმარს ქათმის ხორცით გაუმასპინძლებოდნენ, თვითონ კი დაკლული დედლის თავს ჯერდებოდნენ, ოღონდ სტუმართან სირცხვილი არ ექამათ“ (მთხრობელი დავით ხუტას ძე კოკაია, დაბადებული 1948 წელს, სოფ. ბანძაში).

პატარაია მრავალრიცხოვანი გვარია. კომპაქტური დასახლებაა ბანძაში (83 კომლი), სადაც უბანს ლეპატარე // პატარაიშ მუხური ჰქვია. ბანძელი პატარაიების ჯგუფური მეტსახელია **ქუჯაპატარაიეფი//ქუჯბურდამეფი** (ზოგი შტოგვარად, „დინოდ“ მიიჩნევენ).

„ქუჯა“, „ქუჯალი“ სიტყვას მეგრულში რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. მიემართოთ ლექსიკონს: „ქუჯა“ (ქუჯას) 1. დიდყურა, ფართოყურებიანი; 2. უყურადღებო; ყრუ; 3. ბრიყვი, რეგვენი, სულელი, გამოუცდელი. ქუჯა ქოთომი ყურები მთლად ბუმბულით რომ აქვს დაფარული, ისეთი ქათამი“ (ო. ქაჯაია, 2002, გვ. 238).

პარალელური ფორმაა **ქუჯბურდამი // ქუჯბურდამეფი // ქუჯბურდლა** პატარაიეფი და ითარგმნება როგორც „ყურბალნიანი“, „ყურზე ხშირი ბალნის მქონე“.

სათანადო მოტივაციის შემთხვევაში მისაღებად გვეჩვენება ყველა ვარიანტი: 1. „ქუჯა“ (ქუჯალი, ქუჯი-ფირა, ქუჯი-ფიჩა) — დიდყურა, ფართოყურებიანი; 2. უყურადღებო, უსმინარი, ყრუ; 3. რეგვენი, სულელი, ბრიყვი, უნდილი, უფხო, მოუხერხებელი, უჭკუო; 4. ვისაც ყურები ბალნით აქვს დაფარული (ი. კეკელია, ა. ფონიავა, 2008, გვ. 177).

რურუების გვარის ძირითად სამკვიდროს ორი მომიჯნავე სოფელი — ორქა (გედიდკარის თემი, მარტვილის მუნიციპალიტეტი) და სეფიეთი (აბაშის მუნიციპალიტეტი) წარმოადგენს. ორქელი რურუები ძირითადად სახლობენ აბაშის მარცხენა ნაპირზე მდებარე უბნებში-ტობეშიშ სამოხიოსა და კითაბანაში (//ჭითაბანა). ტობეშიშ სამოხიოს მკვიდრთ **ჭეფანა რურუებს**, ხოლო კითაბანელებს **ბოხო რურუებს** ეძახიან. ჭიფანა (ჭეფანა), ჭიფე (ჭეფე) მეგრულად იგივეა, რაც „პატარა; წვრილი; ვიწრო“, ხოლო **ბოხო** „მსხვილს, დიდს“ ნიშნავს. ხალხური მოტივაციის მიხედვით, ჭიფანა რურუები ტანად პატარები და ფიზიკურად სუსტი აღნაგობისანი არიან, ხოლო კითაბანელ რურუებს მსხვილმანჯიანობის, დაბალი და მკვრივი აღნაგობის გამო ეწოდათ ბოხოეფი, ბოხო რურუეფი. ჯუმუკიეფ რენა „ჯმუხები (ჩაფსკენილ-ჩასხმულები) არიან“.

სარურუო უბანია სეფიეთში. გადმოცემით, აქაური რურუები XIX საუკუნეში გადმოსახლებულან სოფ. ორქიდან. სეფიეთელი რურუების ჯგუფური მეტსახელია **ჯუგეფი//ჯუკეფი**. ჯუგა, ჯუგაია, ჯუკა, ჯუკია, ჯუკუ და ჯუკუია მეგრული ათროპონიმებია. ჯუგას ჯანმგარ, ძვალმსხვილ და ღონიერ, ჩაფსკენილ, ჯმუხ ადამიანზე იტყვიან. გამორიცხული არაა, რომ ჯუგა, ისევე როგორც

ჭიფანა და ბოზო, გვარის წინამორბედის ფიზიკური მახასიათებლის გამო შერჩეული საგვარეულო მეტსახელი, ან სულაც ანთროპონიმი იყოს.

ლესიანდრაგოელი სანაიების ჯგუფურ მეტსახელად ჩავიწერეთ **გურწინდამეფი // წინდამეფი**. წინდა “ჭუჭყს” ნიშნავს, წინდამი - “ჭუჭყიანი”. ხალხური მოტივაცია: 1. „წყენის გულში ჩამდები, გულჯავრიანი, ღვარძლიანი, ბოლმიანი; შეცდომას რომ არ გაპატიებს, ისეთი” (მთხრობელი პოდისტი ანტონის ძე სანაია, ჩაწერილია 2007 წელს); 2. „ირო მუშენდეს დო ტანს წინდა გოძუდეს „სულ მუშაობდნენ და ტანზე ჭუჭყი ედოთ (ჭუჭყიანები იყვნენ)”.

სენაკის მუნიციპალიტეტის სოფელ ფოცხოში მცხოვრები სანაიების მეტსახელია **მეკვერცხე სანაიეფი** (კვერცხებით მოვაჭრენი).

ნაგავზავოელი სურმავების (ადგ. გამოთქმით **სურმა**) ჯგუფური მეტსახელია **მეკამბეჩეფი**. შალვა (ლენგის) არსენის ძე ფირცხალავას გადმოცემით, ოჯახი არ იყო, კამეჩი რომ არ ჰყავდაო.

ვედიდკარში განსახლებული ურიდიების გვარის მეტსახელად ჩავიწერეთ **ფაფუფი**. გავრცელებულია რამდენიმე ხალხური მოტივაცია: 1. **ნაფაფეფი-ნაფოფინები**, მოვლის თვალსაზრისით უზრუნველად გაზრდილი. გვარის წინამორბედისთვის მეტსახელად ფაფუნა შეუტრევიათ; 2. თოლიშ ფაფაფი წინამორბედისთვის მეტსახელად ფაფუნა შეუტრევიათ; 3. თოლიშ ფაფაფი წინაპარს); 3. ირო გიეფეფუნა „სულ დაწანწალებენ; ბევრს მოძრაობენ; მსუბუქად მიირჩევიან (მინარნარებენ)”; 4. ფაფუმ მაჭკომაეფ რენა „ფაფის მჭამელები არიან (ლომიჭამეები). გვარის მეტსახელის გავრცელებას ადასტურებს ტოპონიმი **ფაფუფეფი ნაწისქვიუ** - მინდორი დაღვანას ზემოთში, რომელსაც ლეურიდეში ლეეს ეძახიან (ვედიდკარის საკრ.). შესაძლოა მეტსახელი პირსახელს უკავშირდებოდეს. ფაფუ, ფაფუე, ფაფუია და ფაფული მეგრული ანთროპონიმებია (ა. ჭანტურია, 2006, გვ. 6).

კურზეელი ფონიავების (ადგ. ვარიანტი **ფონია**) საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელია **უკუჩხური ფონიეფი**. **კუჩხა, კუჩხაფა** მეგრულში იგივეა, რაც „მეკვლეობა, ფეხობა,” ახალი წლის მეორე დღეს სხვის სახლში ბედნიერი ფეხითა და კეთილი გულით, კეთილი განზრახვით პირველად მისვლა. **მაკუჩხური** მეკვლეა, **უკუჩხური** კი გადატ. ცუდი ფეხისა და ავი განზრახვის მქონეს, ბოროტს, გაიძვერას, ცბიერს ნიშნავს. ხალხური მოტივაცია: კუჩხა დღას ფონიემს ვეკუჩხუნდეს - გლახა კუჩხი უღუნანია, თქუნა. „ფეხობა დღეს ფონიავების მეკვლეობას ერიდებოდნენ - ცუდი ფეხისანი არიანო, იტყვიან.”

ონოლიელი ქაჯაიების მეტსახელია **ჭაგანურეფი**. ჭაგანი სოფელია სამტრედიის რაიონში. იქიდან ჩამოსული ქაჯაია ონოლიაში დასახლებულა. ჭაგანური „ჭაგანელს, ჭაგანიდან ჩამოსახლებულს” ნიშნავს. აბედათელი ქაჯაიების ჯგუფურ მეტსახელად **კობრიშ მაჭკომაეფი** ჩავაწერინეს. **კობრი** თევზის სახეობაა; კობრიშ მაჭკომაეფი „კობრის მჭამელები”.

წოწორიების ძირძველი სამკვიდრო, ადგილზე გამოკითხვით მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალებით, სოფელი ინჩხურია (მარტვილის მუნიციპალიტეტი), სადაც ამ გვარის 86 კომლი ცხოვრობს. აქაურ წოწორიებს **რკინაჭკადლეფს**, სადაც ამ გვარის 86 კომლი ცხოვრობს. აქაურ წოწორიებს **რკინაჭკადლეფს** „რკინის მჭედლებს”, **რკინაშ კოჩეფს** „რკინის კაცებს” ეძახიან. ხუნწის საკრებულოს სოფელ ლეციცხვაიში მცხოვრები წოწორიების (24 კომლი) ჯგუფური მეტსახელია **ნალიშ მაჭკადალეფი** „ნალის მჭედლები”. წოწორიები ჭკადლეფი რდეს, ცხენმოთ ნალენს ჭკადუნდეს „წოწორიები მჭედლები ყოფილან, ცხენისთვის ნალეებს ჭედდნენ” - ასეთია ხალხური მოტივაცია.

რკინაშ კოჩეფი, რკინაქკადუეფი საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელი ყოფილა აგრეთვე ინჩხურელი ლაგვილავებისა (აღგ. გამოთქმით დაგვია).

პროფესიული საქმიანობის (ხელობა-მოსაქმეობის) აღმნიშვნელი ნახარებაოელი მოწერელიების საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელიც - **მენოშქ(ვ)ერე მოწერეიეფი. ნოშქ(ვ)ერი** იგივე ნახშირია, **მენოშქ(ვ)ერე** - მენახშირე (ვინც ნახშირს ამზადებს, ნახშირით ვაჭრობს).

ნაჭყებიების გვარის ძირძველი სამკვიდროა მარტვილის მუნიციპალიტეტის სოფლები: კურზუ, ტალერი და დიდი ჭყონი. კურზუს თემში შემავალ ერთ სოფელს სანაჭყებიო ეწოდება, რომელიც ტეხურისა და ოჩხომურის წყალგამყოფ მალლობზე მდებარეობს. აქ ამ გვარის 140-მდე კომლი ცხოვრობს. ნაჭყებიების ერთი შტოს საგვარეულო ჯგუფური მეტსახელია **ღუმჩვარტიეფი**. ხალხური მოტივაცია: „გვარის წინაპარი ბავშვობაში ხშირად მიირთმევედა მაწონს ღომთან ერთად. ღომს თითით შუაში ჩაჭყლელტა „ქინაჩვარტანდუ“ და ზედ მაწონს დაასხამდა. აქედან მოდის მეტსახელი **ღუმჩვარტია** „ღომიჭყლეთია“.

ნაგებერავოელ კიკალიშვილთა (აღგ. გამოთქმით **კიკესქუა**) ერთ შტოს **კოდებიჯარეფი** ეწოდებათ. მეტსახელი გეოგრაფიული ნიშნის მიხედვითაა შერჩეული. კოდებიჯი ვაკე - შემალლების სახელია მდ. ნოღელის ნაპირზე. სწორედ აქ სახლობენ კიკალიშვილები. ამიტომ მიკროუბანს ონოლიის საზღვართან კოდებიჯარეფი ეწოდა.

კონკრეტულ გარემოებათა წყალობით გვარის განტოტებისთვის, ქვეგვარისთვის შერქმეული ჯგუფური მეტსახელების ეთნოისტორიული შესწავლა ფრიად საყურადღებოა ჩვენი ქვეყნის წარსულის, მიგრაციული პროცესებისა და სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების შესწავლის კუთხით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. კეკელია, 2007 - ი. კეკელია, ბანძის ტოპონიმია (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 2007).
- ი. კეკელია 2008 - ი. კეკელია, მარტვილის რჩეული გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2008.
- ი. კეკელია, ა. ფონიავა, 2008 - ი. კეკელია, ა. ფონიავა, კოლხური გვარებისა და შტოგვარების ეთნოისტორიისათვის, ჟურნ. „კულტურათათმორისი კომუნიკაციები“, №4, 2008.
- ი. კეკელია, 2009 - ი. კეკელია, მარტვილის ტოპონიმია (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი), თბ., 2009.
- თ. სახოკია, 1989 - თედო სახოკიას არქივიდან (დაბადების 120 წლისთავისათვის), II. მეგრული ანდაზები და გამოთქმები: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXVIII, თბ., 1989.
- ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), II, თბ., 1981.
- ო. ჭაჭაია, 2002 - ო. ჭაჭაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., ტ. II-III, 2002.
- პ. ცხადაია, 1988 - ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1988.

სულხან-საბა, 1928 - სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, ი. ყიფშიძისა და ა. შანიძის რედაქციით, ტფ., 1928.

პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.

ა. ჭანტურია, 2006 - ა. ჭანტურია, მეგრული სახელები და გვარები, თბ, 2006.

IGOR KEKELIA

ON THE STUDY OF THE GROUP FAMILY-NAME NICKNAMES (IN THE LIGHT OF MEGRELIA ETHNOLOGIC MATERIALS)

Group or collective nickname is a proper name of a certain group of people given to the whole lot of people of the common family name, or to one or more divisions of a family name, or to the people of one and the same village of the same family names or to its further subgroups, or one family etc.

Group nickname is informal anthroponym that a person bears together with the official first and family names.

The author discusses only a few number of group family names that have been recorded during scientific field works or private tours. The explanation of nicknames considers folk motivations. There are also names related to craft and trade, to a person's individual characters, manner of behavior, appearance, group character traits, etc. (E.g. "didi Gabuniefi", "Jinianefi", "Mekambecheefi").

ივორ კიკელია.
სოფიკო გაფარელია.
ნათუნა კარია

კვლავ თანჯ- ფუქიანი ტოპონიმების მნიშვნელობისათვის

სათანჯო მთის სახელწოდებაა სამურზაყანოში. მის ირგვლივ გალის რაიონის ხუთი სოფელი - ოცარცე, ჭუმბურხინჯი, ჭყონხუმლა, დინხაზურგა და პირველი აკვალაა განლაგებული.

ორონიმ „სათანჯოს“ ეტიმოლოგიას სხვადასხვა დროს არაერთი მკვლევარი შეხებია (ი.ყიფშიძე, თ.ბერაძე, კ.სამუშია, ჯ.როგავა, ა.ტულუში, ზ.ჭუმბურიძე, ე.ლაშხია, ბ.ცხადაია, ვ.ჯოჯუა, მ.ნაჭყებია...).

ზ. ჭუმბურიძის განმარტებით, რამდენიმე სოფლის საზღვარზე მდებარეობის გამო უნდა დარქმეოდა მთას სათანჯო (**თარჯი**, **თანჯი** „ზღუდე“ „გალავანი“, „საზღვარი“) (ზ. ჭუმბურიძე, 1987, გვ. 494). ვ. ზუხბაიას ვარაუდით, **სათანჯო** იგივე „სასაზღვრა“, ხოლო ა. ტულუშის მიხედვით, ეს მთა და მასზე აღმართული ოთხსართულიანი კოშკი წარმოადგენდა სანიშნეს, სადაც აფხაზთა მოთარეშე რაზმების გამოჩენისას ინთებოდა კოცონი და მოსახლეობას მტრის მოახლოება კვამლის მეშვეობით ეცნობებოდა (ა. ტულუში, 1998, გვ. 206-207). ეს მოსაზრება გაიზიარა მკვლევარმა მ. ნაჭყებიამ, რომელიც წერს: „ტოპონიმში დევს მინიშნების, მითითების სემანტიკა, რამდენადაც მაღალ მთაზე აღმართული კოშკი თითქმის მთელი ბარის სამეგრელოს გადაწყურებს და აქ დანთებული კოცონის მეშვეობით იგებდა მთელი სამეგრელო გააფხარებული აფხაზების მოთარეშე რაზმების გამოჩენას და საომარ თადარიგს იჭერდა“ (მ. ნაჭყებია, 2008, გვ. 214).

მაგრამ საქმე ისაა, რომ **სათანჯო** წერილობით წყაროებში უფრო ადრე მოიხსენიება, ვიდრე ამ მხარეში აფხარები გამოჩნდებოდნენ. XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი სამეგრელოს „ყველაზე უკანასკნელ მდინარედ“ კოდორს მიუთითებს. კოდორ-ენგურის შუამდინარეთის მკვიდრი მოსახლეობის სრულიად გააფხაზება და ძირძველი კოლხურენოვანი ტოპონიმის სუბსტრატის სახით შემორჩენა გვიანდელი, XVIII საუკუნის მოვლენაა. გალის რაიონში აფხაზთა ნამყოფობის დასტურად რამდენიმე ათეული აფხაზური ტოპონიმოკური სუპერსტრატია ჩაწერილი (ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 4).

მითითებული ორონიმი ქართულ და უცხოურ საისტორიო წერილობით წყაროებში სამი ფორმით გვხვდება: **სანტ-ანჯელო** (ი. ბართოლომეი, ვლ. ალფენიძე), სადაც იტალიელ მისიონერთა სავაჭრო ფაქტორიას მიუთითებენ; **საბანჯო** (XVIII ს-ის ოსმალთა ისტორიკოსის - ჩემში მუსტაფა ზადეს თხზულება) და **სათანჯი** (**სათანჯი** - არქანჯელო ლამბერტისა და ე. წ. ლათინურენოვანი რუკები; თარიღდება 1654 წლით).

მკვლევარი თ. ბერაძეც სათანჯოში XIII-XV საუკუნეებში გენუელთა სავაჭრო კოლონიას ვარაუდობდა (თ. ბერაძე, 1984, გვ.40).

ოცარცეში, ჭყონხუმლასა და ჭუმბურხინჯში მდებარე დაბალ სერს, რომელიც სათანჯოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ და სამხრეთ განშტოებას წარმოადგენს, **სათანჯოში ბორჯი** ეწოდება. **ბორჯი** მეგრულში „ფეხს; „ტოტს“ ნიშნავს. ჩვენთვის საინტერესო შემთხვევაში ლექსიკურ ერთეულს ოროგრაფიული მნიშვნელობა შეუძენია და აღნიშნავს „მთის ტოტს, მთის ბოლოს“.

სათანჯომ ბორკის დაბოლოებას ერისწყლის მარჯვენა მხარეს **სათანჯომ კუდელი** ეწოდება (მეგრ. **კუდელი** „კუდი“); **სათანჯომ კუნთუ** სოფლის კუთხის სახელწოდებაა ჭუბურხინჯის საზღვართან, სადაც გასული საუკუნის 30-იან წლებში რკინიგზის ბაქანისთვის **სათანჯო** დაურქმევიათ. **სათანჯომჭვინჯი** „სათანჯოსძირი“ სათანჯოს მთისძირებს ჰქვია (დინაზურგა). **სათანჯომ ჯინა** შუა საუკუნეების (VIII-XII) ციხე-სიმაგრეა ჭუბურხინჯში, სათანჯოს მთაზე (ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 154-155).

მეგრულ ხალხურ პოეზიაშიც მთის სახელწოდება „სათანჯოს“ ფორმით იხსენიება: **სათანჯო სარკილი დო დინაზურგა-მუნაფილი, თელი გახარებული დო ღურელეფი-ჩხონაფილი!**... „სათანჯო მოწმენდილი, დინაზურგა - მოღრუბლული, ცოცხალი გახარებული და მიცვალებულები ცხონებულნი [ყოფილიყვენ]“.

ხალხური გადმოცემით, სათანჯოს ციხე ძველად სატანჯავი ადგილი ყოფილა და ციხესაც ამიტომ დაქმევია **სატანჯო** (კ. სამუშია, 1990, გვ. 133).

თანჯ-ლექსემას მეგრულში რამდენიმე მნიშვნელობა შეუძენია. მიემართოთ ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონს“: „**თანჯი** (თანჯის) თარჯი; საზღვრის ნიშანი, საზღვარი (ი. ყიფშიძე.); სასაზღვრო ნიშანი, სამანი (ს. მაკალ., გვ. 235)“). **თანჯუა** (თანჯუას) სახელი **თანჯუნს** ზმნისა - საზღვრის, ნიშნის დადება, - თარჯვა“ (ო. ქაჯაია, 2002, გვ. 37). გ. ელიავასთან **თანჯი** „მიჯნაა, გადაზომილი მანძილია“. იქვე მოყვანილია საილუსტრაციო მასალა: **თე ადგილი ათაში რე თანჯილი** „ეს ადგილი ასეა დათაჯული, დამიჯნული“ (გ. ელიავა, 1997, გვ. 170).

თანჯი იგივე „თარგია“, ხოლო **თანჯუა** - სახელი **თანჯუნს** ზმნისა, ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ განმარტებულია, როგორც: 1. ჭრა: თარგზე აჭრა. 2. დამლის დასმა. „**თანჯუნს** (დოთანჯუნს - გაჭრის, დამლას დაუსვამს; **დოთანჯუ** - გაჭრა, დამლა დაასო; დოუთანჯუ - გაუჭრია, დამლა დაუსვამს; დონოთანჯუე(ნ) გაჭრიდა, დამლას დაასვამდა თურმე). გრდმ. ჭრის; დამლას ასვამს. მათანგალი მიმლ. მოქმ. „დამლის დამსმელი; მომჭრელი“. ოთანგალი მიმლ. ვნებ. მყ. „მოსაჭრელი, დამლადასასმელი“; თანგილი მიმლ. ვნებ. წარს. „დამლადასმული; მოჭრილი“ (ო. ქაჯაია, 2002, გვ. 36).

თაჯი, თანჯი მეგრულში აღნიშნავს აგრეთვე „შავ დაღს; ტანჯვას; ეშმაკს“. შელოცვებში სწორედ ტანჯვის, ეშმაკის მნიშვნელობით ფიგურირებს: **მელე-მოლე ფოთქი უჩა, თექ მითოხე თაჯი უჩა** „აქეთ-იქით დარანია, იქ ზის შავი ტანჯვა (ეშმაკი)“ (ი. კეკელია, 2008, გვ. 54).

ლევან V დადიანის მიერ 1819 წელს გამოცემულ სიგელში **თანჯი** და **თარჯი** „საზღვარ-სამანის, მიჯნის“ მნიშვნელობითაა გამოყენებული: „...ჩემს მდივანბეგს, სახლთუხუცესის ძეს ჩიქოვანს როსტომსა და ჩიქოვანს მანუჩარს და ჩემს მაგიერ კაცს ხვიტიას საბაიას კახათს საყანე მიწა **გავათანჯვინე**.... და რომელიც **შემოთარჯულია** მოგართვით იმას შიგნით ყოვლის კაცის ხელშეუხებლად და საკუთრად მოგვიცემია“ (გ. როგავა, 1981, გვ. 72-73).

ამდენად, **თანჯი, თანჯი** და **თარჯი** მეგრულში იგივეა, რაც „საზღვარი; სამანი; მიჯნა; დალი; დამლა; ტანჯვა; ეშმაკი (მჩხიბავი)“.

საინტერესოა, რომელია „სათანჯოს“ ამოსავალი, ძირითადი მნიშვნელობა? როგორც აღვნიშნეთ, მკვლევართა ერთი ნაწილი ორონიმის შინაარსს „საზღვრის, სასაზღვრო ობიექტის“ მნიშვნელობით გაიაზრებს (ზ. ჭუმბურიძე, ვ. ზუხბაია); ზოგიერთს მიაჩნია, რომ **სათანჯო** წარმოადგენდა ერთგვარ

სანიშნეს, ორიენტირს, როგორც პირველი მაღალი ადგილი კოლხეთის დაბლობისა და მთიანეთის საზღვარზე, ზღვისპირეთიდან მთისკენ მიმავალი მგზავრებისათვის (ჯ. როგავა, პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, მ. ნაჭყებია). „ადრეულ პერიოდში, - წერს კ. სამუშია, - მის სათვალთვალოდ და ორიენტირებისათვის იყენებდნენ კოლხეთის ულრან ტყეში გასული მონადირეები თუ სხვადასხვა საქმით დაინტერესებული და ამ კუთხეში მოსიარულენი. მისი ასეთი მდებარეობის გამო შეიძლება წოდებოდა „სათანჯო“ - მისანიშნებელი ან სათვალთვალო ადგილი... უფრო სარწმუნოა, რომ, გადმოცემათა მიხედვით, ეს მთა ამინდის საცნობად ჰქონდათ გამოყენებულიო. სათანჯოს თხემს თუ ღრუბელი დაფარავს, ვარაუდობენ, ცუდი ამინდი იქნებოდა. მწვერვალის მოწმენდა კი დარის ნიშანი ყოფილა“ (კ. სამუშია, 1990, გვ. 132-133).

სათანჯოს მთის სახელწოდება სემანტიკურად შესაძლებელია უკავშირდებოდეს ხის შემოკოდვას გახმობის მიზნით, ხისთვის ქერქის შემოკლას. ამ მნიშვნელობით სამეგრელოში „ნაკაკა“ და „კაკილიც“ გამოიყენება და „ნაკოდს“, „ნაყვერს“ ნიშნავს (პ. ცხადაია, 1999, გვ. 33-34).

საკუთარი მამულის, ტყის შემოსაზღვრის ან ულრან ტყეში სიარულისას ორიენტაციის მიზნით იცოდნენ **თანჯუა**, „ხის დაჭდევა“. ნაჯახით, დანით ან სხვა იარაღით ხის ქერქს დაკოდავდნენ, ნიშანს ამოკვეთდნენ ან ქერქს შემოაკლიდნენ, ხეს მონიშნავდნენ.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა აბაშის მუნიციპალიტეტის სოფ. ნაესაკაოში ჩაწერილი ტობონიმი **სათანჯი**, რომელსაც დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს გ. ელიავა და განმარტავს, როგორც „გასაყოფ, გასამიჯნ ადგილს“ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 52).

ჩხოროწყუს მუნიციპალიტეტის სოფ. ხანწკში (ნაფიჩხოვოს თემი) ჩაწერილია მიკროტობონიმი **მთავრობაშ ჯა // ნათანჯა ჯა**. ასე ეწოდება თხმელის ხეს დიჭყეს ხეობაში, მორგოშიების გვარით დასახლებულ უბანში. გადმოცემით, გეოლოგებს თხმელის ხე რაღაცის ნიშნად დაუჭდევებიათ. მოჭრისა და გასხების უფლებას არავის აძლევდნენ. ამიტომ ადგილს მთავრობაშ ჯა // ნათანჯა ჯა „მთავრობის ხე, ჭდედადებული ხე“ დარქმევია (პ. ცხადაია, 2008, გვ. 215).

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. ბერაძე, 1984 - თ. ბერაძე, სათანჯოს ციხე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, X, 1984.
 გ. ელიავა, 1977 - გ. ელიავა, აბაშისა და გეგეჭკორის რაიონების ტობონიმია, თბ., 1977.
 გ. ელიავა, 1997 - გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1997.
 ი. კეკელია, 2008 - ი. კეკელია, მასალები მეგრულ-ქართული ლექსიკონისათვის, ჟურნ. „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, №5, 2008.
 ს. მაკალათია, 1941 - ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.
 მ. ნაჭყებია, 2008 - მ. ნაჭყებია, თანჯ- ფუძის ისტორიულ-სემანტიკური ანალიზი, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XII, თბ., 2008.

- ჯ. როგავა, 1981 - ჯ. როგავა, სათანჯოს სახელწოდების მნიშვნელობისათვის, ჟურნ. „ისტორია, გეოგრაფია სკოლაში“, №4, 1981.
- კ. სამუშია, 1990 - კ. სამუშია, კოლხეთის ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელი ზეპირსიტყვიერებაში, წიგნში: ქართული ზეპირსიტყვიერება (მეგრული ნიმუშები), თბ., 1990.
- ა. ტულუში, 1998 - ა. ტულუში, ერთი მეგრული ტოპონიმის წაკითხვისათვის თურქულ წყაროებში (მცირე შენიშვნა), „ენგური“, №1-2, ზუგდიდი, 1998.
- ო. ქაჯაია, 2002 - ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II-III, თბ., 2002.
- პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003 - პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.
- პ. ცხადაია, 2004 - პ. ცხადაია, სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია (ენათმეცნიერული გამოკვლევა), თბ., 2004.
- პ. ცხადაია, 1999 - პ. ცხადაია, ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიდან, I, თბ., 1999.
- პ. ცხადაია, 2008 - პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, IV, თბ., 2008.
- ზ. ჭუმბურიძე, 1987 - ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987.
- მუსტაფა ზადი, 1959 - Gezmi-Zade Mustafa res, Gezmi-zade Terihi, Hazizlayan bekir Kuntukoglu, Istanbul, 1959.

IGOR KEKELIA, SOPHIKO GATSERELIA, KHATUNA DZIRIA

ON THE MEANING OF *TANJ*-STEM PLACE-NAMES

Satanjo is the name of mountain in Samurzakano. Five villages of Gali district are located around the mountain. The etymology of *Satanjo* was discussed several times by specialists (I.Kipshidze, T.Beradze, K.Samushia, J.Rogava, A.Tughushi, Z.Chumburidze, P.Tskhadaia, V.Jojua, M.Nachkhebia...)

Lexeme *tanj* has acquired certain meanings. The name of the mountain can be related semantically to the circum-cutting of a tree bark for withering purpose or for removing its bark.

To confine their own estate or private wood or to orientate through the rough wood the locals cut marks on the tree with an axe or knife or some other tools.

In this view we find interesting a micro-toponym "mtavrobash ja//natanja ja" (a tree of government, marked tree), in the village of Khantska of Chkhorotsku district.

აღაპი-კველ ქრისტიანულ ღვთისმსახურებასა და ქართულ ტრადიციებში

„ლიტურგია“ ანუ ლიტურგიკული ღვთისმეტყველება არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის მართლმადიდებელი ეკლესიის ღვთისმსახურებას. „ლიტურგია“ ბერძნული სიტყვაა და საერთო საქმეს ნიშნავს. საერთო საქმეში, რასაკვირველია, ღვთისმსახურება იგულისხმება.

იესო ქრისტე დროსა და სივრცეში შემოუსაზღვრელია. მან თავად შექმნა დრო და სივრცე. იესო ქრისტე მარადიული სიცოცხლის ძალით არის მარადიული მღვდელი - მუდმივად პირველი მღვდელი, ამიტომ, მღვდლობის ვალდებულებიდან გამომდინარე, ის მუდმივად შესწირავს ღმერთს მსხვერპლს. მაგრამ როგორი მსხვერპლი შეიძლება მას შესწიროს? სისხლიანი, როგორც გოლგოთაზე შესწირა? არა, ის მხოლოდ ერთხელ შეიწირა და მეტჯერ მას იმ სახით არ გაიმეორებს. ამიტომ, ამჯერად დედამიწაზე სხვა სახე ექნება მის მსხვერპლს, მაგრამ ამ მარადიულ მსხვერპლად მაინც თავის თავს შესწირავს ისევე, როგორც ჯვარზე შესწირა.

იესო ქრისტე თავის სამღვდლო მსახურებაში წარმოდგენილია პირველ მღვდლად უკუნისამდე წესსა მას ზედა მელქისედეკისა (ებრ. 7.17). მელქისედეკმა, რომელიც სიმბოლურად მაცხოვარს განასახიერებს, მისი წინასახეა, პური და ღვინო მიაერთა აბრაამს, რაც წინასწარ გამოხატავს იესო ქრისტეს უსისხლო მსხვერპლს ნივთიერი სახით, ანუ ახალი აღთქმის უსისხლო მსხვერპლშეწირვის ნივთიერი სახე, პური და ღვინო წინასწარ განაცხადა მელქიდეკმა. მაგრამ პური და ღვინო საჭიროა შეიცვალოს, გარდაიქმნას იესო ქრისტეს ხორცად და სისხლად, იქცეს იმ ერთარსება მსხვერპლად, რომელიც მაცხოვარმა გოლგოთაზე მიიტანა.

მაცხოვარმა ჩვენმა იესო ქრისტემ ჯვარცმის წინა დღეს — დიდ ხუთშაბათს, პასექის დღესასწაულის აღსანიშნავად — საიდუმლო სერობაზე უსისხლო მსხვერპლშეწირვა სწორედ პურითა და ღვინით დააწესა, რომლებიც აკურთხა თავის ღვთიურ ხორცად და სისხლად, თანაც დაავალა ახალი აღთქმის მსახურებს, ასე შესწირონ მსხვერპლი სამყაროს აღსასრულამდე (მათე 28.20 და I კორინთ. 11.26).

მართლმადიდებელი ეკლესიის ღვთისმსახურების ზოგადი მნიშვნელობა ღვთისმსახურებაში მონაწილე ყველა ადამიანის ერთ სიმბოლურ სხეულში გაერთიანებაა, ეს არის ჩვენი დედა-ეკლესიის სიმბოლური სხეული, რომლის თავი უფალი ჩვენი იესო ქრისტეა. ღვთისმსახურების პროცესში ჩვენ, მთელი მრევლი, ჯერ ვერთიანდებით ქრისტეს ეკლესიის სიმბოლურ სხეულში და შემდეგ კი ერთად შევწირავთ უსისხლო მსხვერპლს უფალს და წმინდა ზიარების საიდუმლოთი ვუერთდებით მას, ანუ ადამიანის ღმერთთან ერთობა, თანაზიარება მიიღწევა, ადამიანის განღმერთობა ხდება.

მართლმადიდებელი ეკლესიის ღვთისმსახურების ზოგადი მნიშვნელობა სწორედ ისაა, რომ ერთმანეთთან და ღმერთთან ერთობას მივადწიოთ, რითაც სიმბოლური ჯვარი გამოისახება. ჯვარი რომ ჰორიზონტალისა და ვერტიკალის

გადაკვეთა და ჩვენც ღვთისმსახურების პროცესში ვერთიანდებით ეკლესიის სიმბოლურ სხეულში და ერთმანეთთან ამ ერთობით ვქმნით ჰორიზონტალურ ერთობას და წმინდა ზიარებით ვერთიანდებით უფალთან, რითაც ვქმნით ვერტიკალურ ერთობას.

დიდ ზუთშაბათს საიდუმლო სერობაზე უფალმა იესო ქრისტემ ფეხები დაბანა თავის მოწაფეებს (იოანე 13,4-12), რასაც იქვე თვითონვე ხსნის: „უკეთუ მე დაგბანენ ფერხნი, უფალმან და მოძღვარმან, და თქუენცა თანა-გაც ურთიერთას დაბანად ფერხთა“ (იოანე 13,14). მაცხოვარი მობრძანდა დედამიწაზე არა რათა იმსახუროს სხვები, არამედ პირიქით, რათა თავად ემსახუროს სხვებს.

რატომ დააკავშირა უფალმა ფერხთბანვა — ზიარების საიდუმლოს დაწესებასთან? უპირველეს ყოვლისა, წმინდა ზიარების უფალთან შეერთების წინ ჩვენ განსაკუთრებული სისუფთავე გვესაჭიროება: ა) სხეულის ფიზიკური სისუფთავე — დაბანა, მოწესრიგება გარეგნულად და ბ) სულიერი შინაგანი სისუფთავე — სულის განწმედა სინანულით აღსარების ჩაბარების შედეგად. მეორეც, ზიარება რომ საცხოვრებელი იყოს და არა დასასჯელი, ამიტომ უსისხლო მსხვერპლშეწირვა და ზიარება მოწიწებით, თავმდაბლობით, ურთიერთშენდობითა და დიდი სიყვარულით უნდა შესრულდეს.

ღმერთმა შეიძლება ყველა მსხვერპლი და ლოცვა არ შეიწიროს, როგორც, მაგალითად, აბელის მსხვერპლი შეიწირა, კანის კი არა, მეზვერის ლოცვა შეიწირა, ფარისევლისა არა. ამიტომ გვაფრთხილებს წმინდა პავლე მოციქული, რომ მოუშაადებელი ზიარება დასასჯელი არ გახდეს ჩვენთვის: „ამიერითგან, რომელი ჰსჭამდეს პურსა ამას და ჰსუმიდეს სასუმელსა ამას უფლისასა უღირსებით უფლისა, თანამდებარს იგი ხორცსა და სისხლსა უფლისასა. გამოლაიცადენ კაცმან თავი თვისი, და ესრეთ პურისა მისგანი ჰსჭამენ და სასუმელისა მისგანი ჰსუნ. ხოლო რომელი არა ღირსად ჰსჭამდეს და ჰსუმიდეს, დასასჯელად თავისა თვისისა ჰსჭამს და ჰსუამს, რამეთუ არა გამოიკითხნა ხორცი უფლისანი. ამისთვის მრავალ არიან თქუენ შორის უძღურ და სნეულ, და წვამან მრავალნი“ (I კორინთ. 11,27-30).

ზიარებისათვის მზადება აუცილებლად გულისხმობს მოყვასის სიყვარულს: „რომელსა არა უყუარდეს ძმაი თვისი, რომელი იხილა, ღმერთი, რომელი არა უხილავს, ვითარ ძალუძს შეყვარებად“ (I იოანე 4,20) და „უკეთუ შესწირვიდე შესაწირავსა საკურთხეველსა ზედა და მუნ მოგესხენოს შენ, ვითარმედ ძმათ შენი გულ-ძვირ რაიმე არს შენთვის, დაუტევე შესაწირავი იგი საკურთხეველსა მას და მოვედ და დაეგე პირველად ძმასა შენსა და მაშინ მოვედ და შეწირე შესაწირავი შენი“ (მათე 5,23-24).

წმინდა სახარებაში მაცხოვარი სიყვარულისა და მეგობრობის შესახებ ბრძანებს: „უფროისი ამისსა სიყვარული არავის აქუს, რაითა სული თვისი დადვას მეგობართა თვისთათვის. თქვენ მეგობარნი ჩემნი ხართ, უკეთუ ჰყოთ, რომელსა ესე გამცნებ თქუენ. არღარა გეტყვი თქუენ მონად, რამეთუ მონამან არა იცინ, რასა იქმნ უფალი მისი. ხოლო თქუენ გარჯუ მეგობრად, რამეთუ ყოველი, რაოდენი მესმა მამისა ჩემისაგან, გაუწყე თქუენ“ (იოანე 15,13-15). მაცხოვარი იყო მასწავლებელი და რასაც გვასწავლიდა, საქმითვე აღასრულებდა, მისი სიტყვა და საქმე ერთი იყო, და ამ შემთხვევაშიც ჯვარზე გაკვრით თავად საქმითვე აღასრულა ეს სწავლება და სული თვისი დალო ჩვენთვის.

დაუსჯელი ზიარებისათვის და, კერძოდ, ზიარებამდე მოყვასის ურთიერთსიყვარულისათვის, ქრისტიანული ეკლესიის ღვთისმსახურებაში ადგილი დაიმკვიდრა აღაბმა. ზიარება ანუ პურის განტეხა, ქრისტიანული ცხოვრების დასაწყისში — მოციქულთა დროს — I და შემდგომ საუკუნეებში შეერთებული იყო მათ საერთო მაგიდასთან, ანუ ე.წ. სიყვარულის საღამოებთან — აღაბთან. ეს მოქმედება, ანუ სიყვარულის საღამოები, პირველ ქრისტიანებში გამოხატავდა ძმურ ერთობას, ყველა მონაწილის გაერთიანებას, ხოლო აღაბთან ზიარების მიერთება ნიშნავდა მასთან ერთობას, ვინც მონაწილეებს სულიერ საზრდოდ და მარადიული ცხოვრებისათვის თავის ხორცსა და სისხლს სთავაზობდა.

ასე დაედო საფუძველი აღაბს, ანუ სიყვარულის საღამოებს, რომელიც ქრისტიანულ ეკლესიაში IV საუკუნემდე არსებობდა. საერთო ტრაპეზი ანუ აღაბი იმართებოდა ზიარების წინ.

აღაბის, სიყვარულის საღამოების, აუცილებლობას განსაზღვრავდა სამი მიზეზი:

1) საიდუმლო სერობაზე მაცხოვარმა იესო ქრისტემ მოციქულებთან ერთად ჯერ ხორციელი ტრაპეზი მიიღო, რის შემდეგაც დააწესა ზიარების საიდუმლო — უსისხლო მსხვერპლი და აზიარა მოციქულები, ანუ ჯერ იყო ხორციელი ტრაპეზი და შემდეგ კი სულიერი. ამის გათვალისწინებით და მიზანძვით აღაბი წინ უსწრებდა ზიარების საიდუმლოს;

2) პირველ საუკუნეებში ღვთისმსახურება მთელი დამე გრძელდებოდა პალესტინაში, იერუსალიმში კი დამის ხანგრძლივობა თითქმის 12 საათია, ანუ იქ თითქმის სულ ბუნიობაა, რადგან ეკვატორთან ახლოს იმყოფება, ამიტომ მაზიარებლები მშვიდრები ამდენ ხანს ვერ გაჩერდებოდნენ, რის გამოც მსახურების პროცესში ჩართული იყო „აღაბი“.

მართლმადიდებელი ეკლესიის სწავლებით, ადამიანი წმინდა ზიარებას უზმოზე უნდა მიეახლოს, ამიტომ, სავარაოდოდ, „აღაბი“ შუალამემდე უნდა გამართულიყო;

3) „აღაბის“ — „სიყვარულის საღამოების“ საფუძველს ქრისტიანული სიყვარული წარმოადგენდა — მიზანი თანასწორობის, თანაბრობის მიღწევა იყო, უნდა წაშლილიყო განსხვავება, მეტ-ნაკლებობა ასაკში, სოციალურ მდგომარეობაში, განათლებაში, ეკონომიკური თვალსაზრისით და ა.შ. აღაბის მონაწილეთა შორის დიდი შერიგება, მიტევება და სიყვარული უნდა დამყარებულიყო, შემდეგ კი ერთობით უნდა მიედოთ წმინდა ზიარება — „თუ შენი ხილული ძმა არ გიყვარს, უხილავ ღმერთს როგორ შეიყვარებო (I იოანე 4.20) და როცა მსხვერპლს წირავ ღმერთს და საკურთხეველის წინ გაგახსენდება, რომ შენზე რომელიმე ძმა გულძვირად არის, დაუტევე მსხვერპლი საკურთხეველთან, შეურიგდი შენს ძმას და შემდეგ შეწირე მსხვერპლი უფალსო (მათე 5,23-24). ცხადია, აღაბი — ხორციელი ტრაპეზობის დროს ურთიერთმიტევება და ურთიერთსიყვარული, ემსახურებოდა შემდეგ სულიერი ტრაპეზის — წმინდა ზიარების დაუსჯელად მიღებას.

პროფ. არქიმანდრიტი კვიპრიანე კერნი აღნიშნავს დასავლეთის ეკლესიაში აღაბთან დაკავშირებით დიამეტრულად განსხვავებული ორი პოზიციის არსებობას; ერთი ნაწილი ისტორიკოსებისა IV საუკუნემდე საერთოდ უარყოფდა აღაბის არსებობას, შემდეგ კი დასაშვებად მიაჩნდა. მეორე ნაწილი კი (შპოტა, ჟულიჰერი, ბინგემი და რენანი) აღაბს თითქმის ღვთიურ დადგენილებად იღებდა და ის

ძველი ქრისტიანული ღვთისმსახურების აუცილებელ შემადგენელ ნაწილად მიიჩნდა (პროფ. არქიმანდრიტი კვიპრიანე კერნი, 2006, გვ. 38).

აღაპის იდეა თანდათან უარყოფითი მიმართულებით განვითარდა. აღამიანი ბუნებით მიდრეკილია ცოდვისაკენ და აღამიანის დამოკიდებულება ტრაპეზისადმი ნელ-ნელა ისე შეიცვალა, რომ ის უფრო დიდ მნიშვნელობას ხორციელ სმაცამას ანიჭებდა და წმიდა ზიარება კი მისთვის ნაკლებად მნიშვნელოვანი ხდებოდა.

ზოგიერთი კორინთელი ქრისტიანი სიყვარულის საღამოზე მოდიოდა ჭამა-სმის სურვილით და რადგან ამ საღამოებზე მოტანილი სურსათით აპურებდნენ ლატაკებს, ამიტომ მდიდარი მონაწილეები ცდილობდნენ, რაც შეიძლება სწრაფად დანაყრებულებიყვნენ თავიანთი სურსათით, რათა ღარიბებს ისინი მშვიდობა არ დაეტოვებინათ. ამიტომ ისინი არ იცავდნენ წესრიგს, მოსწრებაზე იყვნენ, უფრო ნაყოვანებაზე ზრუნავდნენ და წმინდა ზიარება მათთვის ნაკლებად მნიშვნელოვანი ხდებოდა. წმინდა პავლე მოციქული ამხელს კორინთელებს და მოუწოდებს მათ დანაყრდნენ სახლში, რათა სიძუნწით არ შეურაცხყონ უფლის ტრაპეზი (I კორინთ. 11, 20-22, 34). სიყვარულის საღამოების ასეთ უღირს დამოკიდებულებაზე წუხს მოციქული იუდაც თავის ეპისტოლეში და მათ სიყვარულის შემბილწველებს უწოდებს (იუდა 1.12).

დასავლეთის ეკლესიის მამა ტერატულიანე (+199წ.) დაწვრილებით აღწერს სიყვარულის საღამოს: ყველას, ვისაც შეუძლია, ყველაფერი მოაქვს საერთო ტრაპეზისათვის. აქ ყველა იმდენს ჭამდა და სვამდა, რამდენიც ჭირდებოდა სიცოცხლისათვის. ტრაპეზობის დასრულების შემდეგ იდგმებოდა სანთელი და წინამძღვარი იწვევდა აღაპის თითოეულ მონაწილეს, რათა სწავლება ეთქვათ, ანდა ფსალმუნი ევალობათ. უკვე აქ ჩანდა, ვინ სვა და ჭამა ზედმეტი. ტერატულიანე აღნიშნავს, რომ მდიდრებს საერთო მაგიდაზე მეტი სურსათი მოჰქონდათ, რათა უმეტესი ნაწილი თვითონვე მიეღოთ, ხოლო ლატაკებს ბევრის მოტანა არ შეეძლოთ და ამიტომ ცოტასაც იღებდნენ. ეკლესიათა წინამძღვრები თანდათან იგიწებდნენ აღაპის პირვანდელ მნიშვნელობას და ის ნელ-ნელა იღებდა ღვინის, ნადიმის სახეს.

ამიტომ აღაპი ზიარების შემდეგ გადაიტანეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ მაშინ ზიარება უერთდებოდა არა მარტო სიყვარულის საღამოებს, არამედ ქრისტიანული ღვთისმსახურების სხვა მოქმედებებსაც, მაგალითად, მიცვალებულის დაკრძალვა ან ჩვილის ნათლისღება, ქორწინება და სხვა, ყოველთვის ან იწყებოდა, ან მთავრდებოდა წმინდა ზიარებით, ე.ი. მასთან ერთად აღაპით.

როცა აღაპის პირვანდელი მნიშვნელობა შეიცვალა და ნადიმად გადაიქცა, სადაც ძმობამ, თანასწორობამ და ერთობამ დაკარგა თავისი მნიშვნელობა, ხოლო პირადული და ამპარტავნული დამოკიდებულება გაძლიერდა, მაშინ ეკლესიის მამებმა დაიწყეს ზრუნვა ზიარებისაგან აღაპის ჩამოსაცილებლად. უწესრიგობის გარდა ამ გადაწყვეტილების მიზეზი ასევე გახდა იმპერატორ ტრაიანეს 99 წელს გამოცემული კანონი, რომელიც უკრძალავდა ქრისტიანებს საიდუმლო შეკრებებს და ბრალს სდებდა მათ მანკიერებაში.

მოწამე იუსტინე აღნიშნავს, რომ ზიარება ჩამოსცილდა აღაპს. II საუკუნეში გამოვიდა მოციქულთა დადგენილება აღაპისაგან ზიარების ჩამოცილებისა და

ცალკე გამართვის შესახებ, თუმცა ინერციით ალაბი ზიარების შემდეგ IV საუკუნემდე მაინც იმართებოდა.

მას შემდეგ, რაც ალაბმა ნადიმის, ნაყროვანების სახე მიიღო, რომელსაც სხვადასხვა უწესრიგობაც ერთვოდა თან, წმინდა ამბროსი მედიოლანელმა საჭიროდ ჩათვალა საერთოდ მისი აკრძალვა.

391 წელს კართაგენის მე-3 კრებამ დაადგინა ევქარისტიისაგან ალაბის ჩამოშორება, ხოლო მომდევნო ადგილობრივმა კრებებმა ტაძარში საერთოდ აკრძალა ალაბის შესრულება და V საუკუნის დასაწყისში ის თანდათან მიეცა დავიწყებას (ლექსიკონი, 1992).

ე. ი. ალაბი იყო ქრისტიანული ღვთისმსახურების შემადგენელი ნაწილი და ის უსისხლო მსხვერპლშეწირვასთან — ზიარების საიდუმლოსთან ერთად იმართებოდა. გარდა ამისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ის ასევე სრულდებოდა ნათლობის, ქორწინებისა და მიცვალებულთა დაკრძალვის დროს.

ტრადიციული ქართული სუფრის საფუძველიც სწორედ ალაბია. რადგან თუ დავუკვირდებით, ჩვენი სუფრის მიმდინარეობა იგივე ღვთისმსახურებაა, ყოველი სადღეგრძელო ხომ ლოცვაა. რაც მთავარია, როგორც ქრისტიანული ღვთისმსახურებაა ტიპიკონის საშუალებით მოწესრიგებული, ასევე დადგენილია ქართულ სუფრაზე სადღეგრძელოთა თანმიმდევრობა. თანაც, როგორც გარკვეული პირებია ღვთისმსახურების შემსრულებლები — ყველას არ შეუძლია მისი შესრულება, მაგრამ მონაწილეობს სასულიერო იერარქიის მიერ შესრულებულ მსახურებაში, ასევე ქართულ სუფრაზეც გარკვეული წესრიგია, რაც თამალობით მიიღწევა.

როგორც მართლმადიდებელი ეკლესიის ნებისმიერ მსახურებას ღვთის სადიდებლით — წმინდა სამების ასამაღლებლით იწყებს მღვდელი, ასევე ქართულ სუფრაზეც თამადა პირველ სადღეგრძელოს ღვთის სადიდებელს წარმოთქვამს, როგორც ღვთისმსახურებაში გვაქვს „აწდა“ ღვთისმშობლისეტი — დამამთავრებელი დასდებლები და სავალობლები, ასევე ქართულ სუფრაზეც ბოლო სადღეგრძელო ყოვლად წმინდა ღვთისმშობლის სადიდებელი და სამაღლობელი სადღეგრძელოა, რომელშიც ასევე გამოითხოვება მის მიერ ჩვენი მფარველობა და ღვთის წინაშე შუამდგომლობა.

როგორც ყველა წირვაზე წმიდა მართლმადიდებელი ეკლესია ლოცულობს მიცვალებულთათვის და შესაწირი ხუთი სეფისკვერიდან ერთი მათთვისაა განკუთვნილი, ასევე ქართულ სუფრაზე თამადა აუცილებლად წარმოთქვამს მიცვალებულთა სადღეგრძელოს, რომელსაც ქართველმა ხალხმა ღვთივსულიერად უწოდა შესანდობარი. ამ სადღეგრძელოში სუფრის წევრები თავის მხრივ შენდობას აძლევენ გარდაცვლილთა სულებს და უფალსაც ევედრებიან მიუტევოს მათ შეცოდებანი მათნი და დაამკვიდროს იქ, სადაც მართალნი განისვენებენ.

ალაბის მსგავსად, ქართული სუფრის საფუძველიც სიყვარულია. სუფრის წევრები ერთმანეთს ლოცავენ, უცნობი ადამიანიც რომ მოხვდეს სუფრაზე, მას ყველა სიყვარულით მიიღებს. ქართული ტრადიციით, ერთმანეთზე განაწყენებული ადამიანები ერთ სუფრაზეც რომ მოხვდნენ, ისინი წყენას ივიწყებენ და ერთმანეთს გულწრფელი სიყვარულით აღდგერძელებენ.

ალაბის მსგავსად, ტრადიციულად ქართველი კაცი, როცა მის ოჯახში ბედნიერება, ნათლობა ან ქორწინებაა - მართავს წვეულებას. ანალოგიურად მწუხარების დღეებში, როცა გარდაიცვლება ადამიანი — იმართება ქელები. ამ

შემთხვევებში ახლო ნათესავეები, მეგობრები და მეზობლები იზიარებენ ოჯახის ღვინსა და ჭირს.

ამრიგად, ქართული სუფრის ტრადიცია საფუძველს იღებს უძველესი ქრისტიანული ღვთისმსახურების წეს-განგებებიდან. ნიშანდობლივია ისიც, რომ სხვა ქრისტიან ხალხებს შორის ყველაზე სრულყოფილად ეს ტრადიცია ოცი საუკუნის მანძილზე შემოინახა ქართველმა ხალხმა, რასაც აუცილებლად გარფთხილება და შენარჩუნება სჭირდება.

დამოწმებული ლიტერატურა

Руководство по литургикъ, или наука о православномъ Богослуженіи, применительно къ программъ, изданной учебнымъ комитетомъ для учениковъ Духовныхъ семинарій. Составилъ настоятель Желтикова монастыря Архимандритъ Гавріиль, Тверь, 1886.

Профессор Архимандритъ Киприан (Керн)-Евхаристия, Москва, 2006.

Полный православный Богословскій энциклопедическій словарь. т. I. Москва. 1992.

Толковый типикон. Объяснительное изложение типикона с историческим введением. Составитель – профессор Киевской Духовной Академии Михаил Скабалланович, Москва, 1955.

DEAN MICHAEL KVANTALIANI

AGAPE IN THE ANCIENT CHRISTIAN DIVINE SERVICE AND IN THE GEORGIAN TRADITIONS

Communion or sharing the bread celebrated among early Christians during the holy apostles in the first century and later was related to Agape, love or charity feast.

This act, evenings of love, in early Christians expressed brotherly unity, union of all believers; and the participation in the event meant the unity with Agape that offered its flesh and blood to the participants for the spiritual sustenance.

This is the origin of the parties of love that continued its existence in Christian churches until the 4th century. The communion was related to not only the evenings of love but also with other services of the church, e.g. burying of the dead, infant baptism, wedding ceremonies that always began or ended with the Eucharist.

Agape as the ancient form of divine service is a foundation of the Christian traditions. Human-being should his happiest or saddest days spend in the company of his people: of relatives, friends and neighbors who would share his joy and sorrow.

The Georgian table('Supra') with its toasts is the real evening of love, of praying and divine service.

აღრეპრისტიანული ეპარქიების საკითხი ლაზეთში (კველ ჭანეთში)

საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიულ კუთხეში - ლაზეთში, ანუ ჭანეთში, ქრისტიანობამ ჩვ. წ. I საუკუნეში შეაღწია - ამ კუთხის ქართველებს ანდრია პირველწოდებულმა და მატათამ უქადაგეს. ამათგან მატათამ განსასვენებელიც ლაზეთის მიწაზე, გონიოში ჰპოვა. შეიძლება ითქვას, რომ ლაზეთი იყო პირველი კუთხე საქართველოსი, საიდანაც მოციქულებმა დაიწყეს ქართველთა მოქცევა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ტრადიციულად, ითვლება, რომ ლაზეთი (ჭანეთი), მართალია, ოდითგან დასახლებული იყო ქართველური მოსახლეობით, მაგრამ თითქმის არასოდეს ყოფილა ქართული სახელმწიფოს ნაწილი. ამგვარი მცდარი თვალსაზრისის გაქარწყლება თავის დროზე სცადა პავლე ინგოროყვამ, თუმცა საბჭოთა რეჟიმის პირობებში მას ამ მხრივაც სერიოზული პრობლემები შეექმნა და სამეცნიერო კვლევის გაგრძელების საშუალება არ მიეცა.

აღსანიშნავია, რომ სახელწოდება „ლაზეთი“ გვიანდელია და შექმნილია ბერძნული გავლენის შედეგად, ისევე როგორც მეორე ტერმინი - „ლაზია“, რომელიც X-XI სს. ქართულ წყაროებში გვხვდება ამ მხარის აღსანიშნავად. ტრადიციულად, ქართველი მემკვიდრეები ლაზეთს უწოდებენ „მეგრელთა სოფელს“, ანუ ეგრისის ნაწილად თვლიან.

ამ კუთხის ადგილობრივი სახელწოდება უნდა ყოფილიყო „ჭანეთი“. ეს სახელი კარგადაა ცნობილი ისტორიულ წყაროებში - როგორც ქართულში, ისე უცხოურში (ბერძნულ-რომაულსა და ოსმალურში); ასევე ხალხურ მეტყველებაშიც - ტაოელი, ლივანელი და მაჭახელი ქართველები ლაზებს დღესაც „ჭანებს“ ეძახიან¹. „ჭან-“ ფუძისაგან მომდინარე ტერმინები ქართულ ენათმეცნიერებაშიც გამოიყენება.

რაც შეეხება „ლაზ-“ ფუძიან ტერმინებს, როგორც აღვნიშნეთ, ისინი გვიანდელია და წარმოშობილი ჩანს ბერძნულის გავლენით: ტერმინი „ლაზიკა“ პირველად გვხვდება ძველი რომაელი მემკვიდრის, არიანეს (II ს.) ნაშრომში. არიანეს ცნობით, იმ დროისათვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში არსებობდა ქალაქი **ძველი ლაზიკა**. როგორც ირკვევა, ეს ქალაქი არის იგივე ნიკოფსია (თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 99), ამჟამად - ნასოფლარი ქ. ტუაფსედან რამდენიმე კილომეტრის მოშორებით, რომელსაც ადგილობრივი ადიღეური მოსახლეობა (შაფსულები) ნაგ-გფსგზ-ს უწოდებს, ხოლო რუსი კაზაკები - Негепсухоевское-ს.

მოგვიანებით ბერძნულ-რომაულ წყაროებში **ლაზიკა** უკვე მთელს დასავლეთ საქართველოს აღნიშნავს. ქართულ მეცნიერულ წრეებში ბოლო დრომდე მიჩნეული იყო, რომ ისაა ბერძნული შესატყვისი ქართული ტერმინისა „ეგრისი“. ამგვარი თვალსაზრისი მეტად საეჭვოა, რადგანაც ქართული წყაროები ეგრისს

¹ დღეს ლაზები თავიანთ თავს „ლაზევე“-ს უწოდებენ, თუმცა სახელწოდება „ჭანიც“ არაა მათთვის უცნობი - ზღვისპირელი ლაზები მთიელ ლაზებს „ჭანევე“-ს ანუ „ჭანებს“ ეძახიან და, ესაა კნინობით-ფამილარული ტერმინი. ლაზეთში ბევრია „ჭან-“ ფუძის შემცველი ტოპონიმი თუ პიდრონიმი: **ჭანაფეთი** (სოფელი), **ჭანეთი** (სოფლის უბანი), **ჭანური დალი** (ღელე) და ა.შ.

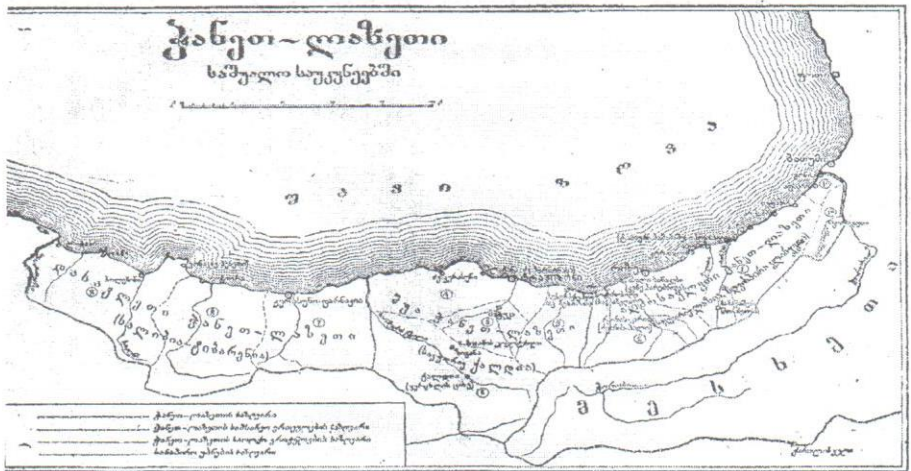
საქართველოს შემადგენლობაში მოიაზრებს, ხოლო ბერძნულ-რომაული წყაროების თანახმად, ლაზიკა იბერიაში არ შედის; ტ. ფუტყარაძე მიიჩნევს, რომ ლაზიკა იყო ბიზანტიის მიერ კონტროლირებადი ქართული ტერიტორიის სახელწოდება. შესაბამისად, ლაზიკა ვერ იქნებოდა ქართული „ეგრისის“ ბერძნული შესატყვისი (ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 187).

მართლაცა, თუკი ხსენებულ თვალსაზრისს გავიზიარებთ, ცხადი გახდება, რომ ქართულ მიწებზე ბიზანტიის იმპერიის გავლენის ცვალებადობის შესაბამისად, იცვლებოდა ლაზიკის საზღვრებიცა და განსაზღვრებაც: ბერძნულ ცნობებებში ის ხან მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა, ხანაც - ამ რეგიონის რომელიმე კონკრეტულ ნაწილს, რომელზეც ვრცელდებოდა ბიზანტიის ხელისუფლება ან გავლენა.

ეგრისის ერთი ნაწილი - ისტორიული ჭანეთი (სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო), რომელიც იმთავითვე ქართულ-ბიზანტიური დაპირისპირების მთავარ არეალს წარმოადგენდა, გარკვეული პერიოდების განმავლობაში, ნაწილობრივ მართლაც ექცეოდა ბიზანტიის გავლენის ქვეშ ისევე, როგორც ჩრდილო-დასავლეთი საქართველო (თანამედროვე აფხაზეთი), რომლის ერთი ნაწილიც - „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, „ეგრისწყლის ქუემოთი“ - ბიზანტიის მიერ კონტროლდებოდა.

ასე რომ, შესაბამის წყაროებზე დაყრდნობით, ჩვენ შეგვიძლია დარწმუნებით ვილაპარაკოთ მხოლოდ იმაზე, რომ სხვადასხვა დროს ბიზანტია ფლობდა ეგრისის ცალკეულ ნაწილებს და არა მთლიანად ამ მხარეს.

აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო, ანუ ჭანეთი, მოიცავდა ტერიტორიას მდ. ჭოროხის შესართავიდან ვიდრე მდ. თერმოდონამდე (თანამედროვე თერმე ჩაი თურქეთში). პ. ინგოროყვა ჭანეთს ყოფს სამ მხარედ - აღმოსავლეთ, შუა და დასავლეთ ჭანეთად. მის მიერ შედგენილ რუკაზე აღნიშნულია, რომ აღმოსავლეთი ჭანეთი მოიცავს ტერიტორიას გონიოდან ოფამდე, შუა ჭანეთი - სუსურმენე/ჰუსიდან მდ. ხარშუტის წყლამდე, ხოლო დასავლეთი ჭანეთი, შესაბამისად, გადაჭიმული იყო ხარშუტის წყლიდან თერმოდონამდე (იხ. პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 272).

მდინარე შუა, არაბული ციფრებით აღნიშნულია საოუქო ერთეულები (1, 2, 3...) და სანაპირო უბნები (1ა, 1ბ). რუკლები ეკუთვნის ციფრების თანრიგით აღნიშნულია ცხრილში (იხ. ივ. 270).

რუკაზე აღნიშნული მხარეებიდან დასავლეთი ჭანეთი ადრევე მოექცა ბიზანტიის გავლენის ქვეშ, ხოლო შუა ჭანეთი ჩვ. წ. I საუკუნეში ქართული მხარეა. როგორც ეფთვიმე მთაწმინდელი გვაუწყებს, ანდრია პირველწოდებული „მიიწია... ქალაქად ტრაპეზუნტად, რომელ იგი შენ არს სოფელსა მეგრელთასა“ (საქართველოს სამოთხე, 1882, გვ. 24-45), ე.ი. ტრაპიზონი ეგრისში მდებარეობს, ხოლო ეგრისი, თავის მხრივ, იმ დროს ნაწილია ერთიანი ქართლისა, რომელსაც მართავს ეგრისის ერისთავის, ქუჯის შვილთაშვილი - მეფე ადერკი.

აღმოსავლეთ ჭანეთს ანდრია პირველწოდებული თავისი მესამე მოგზაურობის დროს სწვევია სვიმონ კანანელთან და მატათასთან ერთად. ეფთვიმე მთაწმინდელი წერს, რომ მოციქულები „მოიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა და ვიდრე მდინარედმდე ჭოროხისა“, აქედან გადავიდნენ მხარეში, რომელსაც „სოსანიგეთი“ ეწოდებოდა (საქართველოს სამოთხე, 1882, გვ. 24-45). პ. ინგოროყვას აზრით, „სოსანიგეთი“ იგივეა, რაც სანების//სანიგების მხარე, აღმოსავლეთი ჭანეთი: „ეს არის, როგორც გამორკვეული გვქონდა, სანების ანუ სანიგების მხარე, რომელიც ანტიკური ხანის დასასრულსა და ადრეულ საშუალო საუკუნეთა დასაწყისში (ვიდრე მე-6 საუკუნემდე) ცალკე ქართულ სამთავროს წარმოადგენდა და რომლის ტერიტორიაზე მდებარეობდა ციხე-ქალაქი აფსარი (ჩრდილოეთ სექტორში) და ჰუსის ნავსადგური (სამხრეთ სექტორში)“ (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 225-226).

ამდენად, პ. ინგოროყვა ასახელებს აღმ. ჭანეთის ორ სასაზღვრო ბუნქტს - აფსარს, ანუ გონიოს და ჰუსს, ანუ სურმენეს (სუსურმენეს - ამ სახითაა იგი აღნიშნული რუკაზე). აქვე დავაზუსტებთ, რომ ამ მხარეს, როგორც ჩანს, ქართლის მეფეს დაქვემდებარებული მმართველი განაგებს, ხოლო აფსარის ციხე-ქალაქი რომაელთა კონტროლქვეშაა: რომაელი მემატიანე არიანე (I ს.) გადმოგვცემს, რომ მან აფსარში ჯამაგირი დაურთია მებრძოლებს, დაათვალიერა თავდაცვითი ნაგებობები და შეამოწმა სურსათის რაოდენობა (ნარკვევები, 1961, გვ. 549-550). აფსარის მიმდებარე ზღვის სანაპირო კი, არიანეს ცნობითვე, დასახლებულია **იბერიის მეფის, ფარსმან II-ის ქვეშევრდომი** ძიდრიტების ტომით, რომელსაც უკავია ტერიტორია მდ. ჭოროხიდან მდ. არქაბემდე (იქვე, გვ. 544).

„ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, ანდრია მოციქულმა მის მიერ მოქცეულ მოსახლეობას „დაუდგინა ეპისკოპოსნი, მღვდელნი და დიაკონნი“ (გვ. 41); თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მოციქულ პავლეს მიხედვით ეპისკოპოსი წარმოადგენდა ქრისტიანთა თემის უმაღლეს ხელმძღვანელს, ხოლო თემები უმეტესად დიდ ქალაქებში იქმნებოდა, მაშინ გამოდის, რომ აღმოსავლეთ ჭანეთში უნდა ყოფილიყო მინიმუმ ორი ეპისკოპოსი - აფსარისა და ჰუსისა; შუა ჭანეთში კი სავარაუდოა ერთი - ტრაპიზონის ეპისკოპოსი.

საინტერესოა, რომ IV საუკუნის დასაწყისისათვის, როცა ბიზანტიის იმპერატორმა კონსტანტინე I-მა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა და ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების - დიოცეზების შესაბამისად შექმნა მსხვილი საეკლესიო ოლქები, ტრაპიზონის ანუ ხალდიის ეპარქია, ბიჭვინთის ანუ პიტიუნტის ეპარქიასთან ერთად შევიდა პოლემონის პონტოს დიოცეზში (ს. ყაუხჩიშვილი, 1948, გვ. 42). ჩვეულებრივ, ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ ტრაპიზონის, ანუ ხალდიის

ეპარქია მოიცავდა აღმოსავლეთ ჭანეთსაც - ე.ი. ხსენებული მხარე ბიზანტიის შემადგენლობაში შედიოდა და არ იყო დაკავშირებული საქართველოსთან.

არსებული წყაროები განსხვავებული დასკვნის გამოტანის საშუალებას იძლევა, თუმცა სანამ უშუალოდ მათ განხილვას შევეუდგებოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია, ყურადღება გავამახვილოთ იმაზე, თუ როგორ უნდა მოხვედრილიყო ტრაპიზონისა და ბიჭვინთის ეპარქიები პოლემონის პონტოს დიოცეზში.

ცნობილია, რომ III საუკუნის მეორე ნახევარში (256-260 წწ.) შავიზღვისპირა რეგიონები სკვითურ-გუთურმა ტომებმა ააოხრეს: „დასავლეთ საქართველოში, ლაზიკასა და მთელ შავი ზღვის ნაპირებს სკვითები ეწვივნენ. საცა კი ისინი გაჩნდებოდნენ და შეესეოდნენ, ყველაფერს იკლებდნენ და ანადგურებდნენ. ყველაზე მეტად ამ დროს ფაზისი ანუ ფოთი და ბიჭვინთა დაზიანდა“ - წერს ამის თაობაზე ივ. ჯავახიშვილი (ივ. ჯავახიშვილი, 1967, გვ. 215). 258 წელს გუთებმა და სკვითებმა აიღეს და გაანადგურეს ტრაპიზონიც (Jordanes, 1915, გვ. 27-34). თურქი ისტორიკოსი ომერ ასანი აღნიშნავს, რომ მომხდურთა შემოსევების გამო ტრაპიზონის ძველი მოსახლენი მთებს შეეხიზნენ და ეს ადგილი მთლად გაუკაცრიელდა. შემდეგ აქ დასახლდნენ ბერძნები, თუმცა ტრაპიზონი თითქმის VIII ს.-მდე შავიზღვისპირეთის უმნიშვნელო ქალაქად დარჩა (Asan, 2005, გვ. 40-41).

აქედან გამომდინარე, სავარაუდოა, რომ როგორც ტრაპიზონსა და ბიჭვინთაში, ისე მთლიანად დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანთა ადრეული თემები სწორედ ამ პერიოდში უნდა შემცირებულიყო, ზოგან კი საერთოდ განადგურებულიყო. აქვე აღსანიშნავია, რომ აგათანგელოსის (V ს.) ცნობილ თხზულებაში, რომელიც წმიდა გრიგოლის ცხოვრებას შეეხება, ნათქვამია, რომ „წმიდა გრიგოლმა აკურთხა ეპისკოპოსები და დაგზავნა დიდი არმენიის მთელ მიწაწყალზე და მთელ ქვეყანაზე...“ ამ ეპისკოპოსთაგან აგათანგელოსი ასახელებს ორს - ირენარხეს, რომლის სამწყსოსაც არ მიუთითებს და სოფრონის, რომელიც **ლაზთა ქვეყნის** ეპისკოპოსად უკურთხებია წმ.გრიგოლს.

ეს „ლაზთა ქვეყანა“, ადვილი შესაძლებელია, ყოფილიყო არა მთელი ეგრისი, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მისი რომელიმე ცალკეული კუთხე, რომელიც ბიზანტიის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. როგორც ცნობილია, წმ. გრიგოლი აკურთხეს ბიზანტიაში - კაპადოკიის კესარიაში და, ამასთან მის მიერ არათუ სომხეთის მეზობელი ქვეყნების, თავად სომხეთის მოქცევაც არ დასტურდება: „უკიდურეს შემთხვევაში, გრიგოლი მხოლოდ ბიზანტიის იმპერიის ფარგლებში, ან მოსაზღვრე სომხეთის ნაწილის განმანათლებლად შეიძლება იქნეს მიჩნეული“ - წერს ამის თაობაზე ვ. გოილაძე, რომელიც თავის მხრივ იმოწმებს ივ. ჯავახიშვილს (ვ. გოილაძე, 1991, გვ. 116).

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის მტკიცებით, „წმ. გრიგოლის ცხოვრების“ მიხედვით, წმიდა გრიგოლმა ლაზეთში გააგზავნა თავისი ეპისკოპოსი, მამასადაძე, აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეს ლაზეთი არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ კლარჯეთის სამხრეთით ანდა სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე მხარე, ანუ ჭანია-ტრაპეზუნტის რეგიონი, რომელიც სომხური ტრადიციის შესაბამისად შედიოდა ე.წ. „დიდ არმენიაში“, ან უშუალოდ სომხეთში და ეს მხარე ისევე მიიჩნეოდა არმენიის ხელღებულ ქვეყნად, როგორც აღმოსავლეთით ალბანეთი,

ანუ სივნიეთის იქით ბარდავამდე მდებარე მხარე. ეს იყო გრიგოლის არეალი“ (ა. ჯაფარიძე, 2009, გვ. 99).

ჩვენი აზრით, ზემოთმოყვანილი შეხედულებანი ნამდვილად გვაძლევს იმის განცხადების საფუძველს, რომ ტრაპიზონისა და ბიჭვინთის საეპისკოპოსო კათედრები აღუდგენიათ ბიზანტიაში ნაკურთხ მღვდელთმთავრებს, რადგანაც III-IV სს. მიჯნაზე ტრაპიზონის მხარეც და თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაც - მდ. ღალიძგამდე უშუალოდ ბიზანტიის შემადგენლობაშია. აქვე დავძენთ, რომ სავარაუდოა, სწორედ ამ ქართულ მიწებს უწოდებდნენ ბიზანტიელები „ლაზიკას“.

აქედან გამომდინარე, IV საუკუნის დასაწყისში, 325 წ. ნიკეის კრებას ესწრებიან ტრაპიზონის ეპისკოპოსი დამნოსი და ბიჭვინთის ეპისკოპოსი სტრატოფილე. ცხადია, ეს იმას ნიშნავს, რომ ბიზანტიის მიერ კონტროლირებად ქართულ მიწებზეც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიაა, ისევე როგორც მთელ ბიზანტიაში.

ამფონზე, საქართველოში IV ს.-ის პირველ ნახევარში, მოციქულთა სწორ ნინოს მოსვლის პერიოდში ქრისტიანული თემები თითქმის აღარ არსებობს.

საინტერესოა, რომ აღმ. ჭანეთშიც ამ დროს მოშლილი ყოფილა მოციქულთა დაარსებული კათედრები, რადგანაც იქ ქრისტიანული თემები აღარ არსებობდა. V საუკუნის ბიზანტიელი ავტორის, გელასი კვიზიკელის ცნობით, IV ს.-ის პირველ ნახევარში, კონსტანტინე I-ის ზეობის დროს „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა“ წმიდა ნინოს, ანუ „ტყვე დედაკაცის“ მოღვაწეობის შედეგად² (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 227). ამავე ფაქტს ადასტურებს ლაზეთის მიტროპოლიტი გერმანე (საქართველოს ეკლესიის იერარქი) რუსეთის მეფე ალექსეი მიხაილოვიჩისადმი 1651 წელს წარდგენილ ანგარიშში, საიდანაც ვარკვევთ, რომ ლაზეთის ეპისკოპოსების სამყოფელი - ქ. **ოფის** ტაძარი წმიდა ნინოს დაუარსებია (იქვე).

ჩვენი აზრით, ეს ცნობები ამტკიცებს იმ ფაქტს, რომ აღმოსავლეთი ჭანეთი არ შედიოდა ტრაპიზონის ეპარქიაში, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში იქ ქრისტიანობის ქადაგება საჭირო არც იქნებოდა. შესაბამისად, გამოდის, რომ ეს მხარე არც პოლიტიკურად ემორჩილებოდა ბიზანტიის იმპერიას - უფრო სარწმუნო ჩანს, რომ ის ქართლის ნაწილი იყო.

სომეხი მემატრიანე მოვსეს ხორენაცი მოციქულთა სწორ წმიდა ნინოს შესახებ წერს, რომ მან იქადაგა „კლარჯთაგან მოყოლებული დარიალანამდის და კასპთაგან მასქუთებამდე“, თანაც იმოწმებს აგათანგელოსს. მიუხედავად იმისა, რომ მოვსეს ხორენაცის ცნობები წმ. ნინოს შესახებ თვალსაჩინოდ განსხვავდება ქართულ თუ ბიზანტიურ წყაროებში დაცული ცნობებისაგან, საყურადღებოა ის, რომ სომეხი მემატრიანე წმ. ნინოს მიერ კლარჯეთის მოქცევაზე საუბრობს. როგორც ცნობილია, კლარჯეთის ნაწილი იყო აღმ. ჭანეთიც, რომელსაც „ქართლის ცხოვრებაში“ სწორედ „კლარჯეთისა ზღვის

² გელასი კვიზიკელი ჭანებს „ლაზებს“ უწოდებს თავისი ეპოქიდან გამომდინარე, რადგან იმ დროისათვის, როცა გელასი კვიზიკელი ლაზთა და იბერთა მოქცევის შესახებ წერდა, ჭანთა მიწები ლაზიკის მემამბონე მმართველ ვუბაზს ეპყრა. სწორედ ამითაა გამოწვეული ტექსტში მკაფიო განმარტების არსებობაც: „**პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა... ლაზებმა**“ - გელასი კვიზიკელმა ხომ იცის, რომ ჭანები ადრე არ იყვნენ „ლაზები“.

პირი“ ეწოდება. შესაბამისად, გამოდის, რომ წმ. ნინოს მოსვლის პერიოდშიც ხსენებული მხარე კლარჯეთის ერისთავს ექვემდებარებოდა.

ამასთან, მიტროპოლიტ გერმანეს ანგარიშში ნახსენები ოფი ანუ, რუსული დაწერილობით, **хопия** (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 227) დღესაც ცნობილია - ესაა პატარა დაბა (თურქული სახელით **Of**) თურქეთის რესპუბლიკის რიზეს ილში. აქედან სულ 3-4 კმ-ითაა დაშორებული სურმენე (თურქ. **Sürmene**) ანუ ჰუსი.

ჩვენი აზრით, ადვილი შესაძლებელია, რომ წმ. ნინომ ოფში ტაძრის დაარსებით აღადგინა ადრე ჰუსში არსებული საეპისკოპოსო კათედრა. თუმცა, უშუალოდ ჰუსში, ანუ სურმენეში, იგი ამას ვერ შეძლებდა, რადგან ეს დასახლებული პუნქტი უკვე ბიზანტიას ეპყრა. ე.ი. **IV** საუკუნისათვის ბიზანტიასა და საქართველოს შორის სასაზღვრო პუნქტია ოფი, ანუ ხოფი.

IV საუკუნის ბოლოს აღმ. ჭანეთი ისევ კლარჯეთის ნაწილია. კლარჯეთი კი ბერძნებს ქართლის მეფე ვარაზ-ბაქარისთვის წაუერთმევიათ: „დარჩა ვარაზ-ბაქარს ქართლი თვინიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და **ეგრისი**“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 137). ვახტანგ გორგასლის მემკვიდრე ჟღერს ალნიშნავს, რომ ეს მოვლენა ქართველებს ღვთის წყრომად მიუჩნევიათ, რადგან ვარაზ-ბაქარს „ვერ კეთილად ეპყრა სჯული ქრისტესი“ (იქვე, გვ. 146). **V** საუკუნის 50-იან წლებში, როცა საქართველოს მომავალი მეფე ვახტანგ გორგასალი 10 წლისაა, ბერძნები იპყრობენ დასავლეთ საქართველოს ციხეგოჯამდე: „გამოვიდეს ბერძენი აფხაზეთით... და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯამდე“ - წერს ჟღერს. საქართველომ დაკარგა ზღვაზე გასასვლელი, ბიზანტიის იმპერიამ კი ახლად მოპოვებული ქართული მიწები შეუერთა **ლაზიკას**.

ასეთ ვითარებაში, ლაზიკის მმართველი გუბაზ **I 456** წელს თავს კონსტანტინოპოლისაგან დამოუკიდებელ გვირგვინოსნად აცხადებს და ცხრა წლის განმავლობაში ებრძვის ბიზანტიას, სანამ 465 წელს იძულებული არ გახდება, იმპერატორ ლეონ **I**-ს ეახლოს კონსტანტინოპოლში ზავის დასაღებად. ამის თაობაზე ბერძნულიდან თარგმნილ თხზულებაში „დანიელ სტილიტის ცხოვრება“ ნათქვამია: „მოვიდა ღობაზიანოს მეფე აფხაზთა ხელვად ლეონ მეფისა ბერძენთაგან, ხოლო აქუნდა ორთავე ამათ მეფეთა საურავი რადმე ქუეყანათა დაწყნარებისათჳს, ზღვართა განყოფისა, სადამდის არის საბერძენეთისა ანუ მეგრელთა აფხაზეთის სამეფოგან... და დასდევს საზღვრად ციხე ხუფათი“ (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 204).

პ. ინგოროყვას, რომელსაც ხსენებული ნაწყვეტი მოჰყავს თავის თხზულებაში „გიორგი მერჩულე“, მიაჩნია, რომ გუბაზ **I**-ს („ღობაზიანოსს“) ბიზანტიის იმპერატორთან, ლეონ **I**-თან მოლაპარაკების შედეგად საზღვარი გაჰყავს თანამედროვე ქ. ხოფასთან (თურქეთი), თუმცაღა ჩვენი მხრივ დავაზუსტებთ, რომ ქალაქ ხოფაში არავითარი ციხე არაა. ციხე, რომელსაც დღეს ლაზები „ხოფური ჯიხას“, ანუ ხოფის ციხეს ეძახიან, მდებარეობს ხსენებული ქალაქიდან დასავლეთით, სოფ. პერონითსა (თურქ. **camli**) და ქ. არქაბს შორის მთაზე და, რადგანაც ხოფელთა აშენებულ ციხედ ითვლება, სახელადაც ამიტომ ჰქვია „ხოფური ჯიხა“.

ოფში, ანუ ხოფში, კი ამჟამადაც კარგადაა შემორჩენილი ციტადელისა და მის შიგნით სხვადასხვა თავდაცვითი ნაგებობების ნანგრევები, ასევე ქვის დიდი სვეტი, რაც საზღვრის მაჩვენებელი უნდა იყოს. დღეს ამ ნანგრევთა ახლოს გადის საავტომობილო გზა.

ამდენად, სავარაუდოა, რომ ხუფათის ციხე სწორედ ოფის ციხე იყოს და არა ხოფისა. აქვე დავძენთ იმასაც, რომ დღევანდელი ლაზეთის სხვადასხვა თემში ახლაც შემორჩენილია იდენტური ტოპონიმები - მაგალითად,

ფილარგეთი სოფლის სახელია არქაბის თემშიც და ათინას თემშიც, ასევე ათინას თემშია სოფ. **სურმენათი**, რომელიც, გადმოცემის მიხედვით, **სურმენდან** ლტოლვილ ლაზებს დაუარსებიათ და ა.შ. ანალოგიურად სახელწოდება „ხოფი/ხოფა“ შესაძლებელია რქმეოდა აღმ. ჭანეთის რამდენიმე დასახლებულ პუნქტს.

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოპოვების დროს ხუფათის ციხეც და მთელი „ელარჯეთისა ზღვის პირი“ ვახტანგ გორგასლის ხელში იყო. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძეც აღნიშნავს, რომ „ვახტანგ გორგასლის დროს საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის ხუფათზე იდო (ხოფთან), რადგანაც „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი“ საქართველოში შემოდიოდა“ (ა. ჯაფარიძე, 2009, გვ. 99). ანუ V ს.-ის ბოლოსათვის ბიზანტია-საქართველოს საზღვარი გადიოდა იქვე, სადაც წმ. ნინოს დროს, IV ს.-ში. საფიქრებელია, რომ ხუფათშივე შენარჩუნებული იქნებოდა წმ. ნინოს მიერ აღდგენილი საეპისკოპოსო კათედრა.

ამავე დროს, პ. ინგოროყვას ცნობით, V საუკუნეში მცხეთის საკათალიკოსო საყდარს ექვემდებარებოდა იმ დროისათვის ახლადდაარსებული **ტამბურის საეპისკოპოსოც** (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 377-380, 441-442). მის მიერ შედგენილ ჭანეთ-ლაზეთის რუკაზე (იქვე, გვ. 272) „ტამბური, ანუ ჰამამაშენი ზღვისპირისა“ მდებარეობს; მდ. ფურტუნას შესართავთან, ანუ დღევანდელი ქ. არტაშენის (თურქ. Arde-en) ადგილას. ე.ი. მცხეთის საკათალიკოსოს იერარქი, ხუფათის გარდა, მჯდარა დღევანდელ ქ. არტაშენშიც.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ I-V სს.-ში აღმოსავლეთი ჭანეთი, ანუ ის ტერიტორია, სადაც დღევანდლამდე შემორჩა ქართველური მოსახლეობაც და მეტყველებაც (ლაზური ანუ ჭანური კილოები) როგორც პოლიტიკურად, ასევე ეკლესიურადაც ქართლის ნაწილს შეადგენდა და არ შედიოდა ბიზანტიის იმპერიის მიერ კონტროლირებად ლაზიკის მხარეში. სწორედ ამან განაპირობა აღმ. ჭანეთში ქართველური მეტყველების შემონახვა. კერძოდ, ჩანს, ეს მხარე ბიზანტიის გავლენის ქვეშ მოექცა მხოლოდ შემდგომ საუკუნეებში.

შესაბამისად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს შემადგენლობაში ლაზიკის ეპარქია ჩნდება VIII-IX საუკუნეებიდან და იგი მოიცავს ტერიტორიას ტრაპიზონიდან ვანის ტბამდე, ანუ ჭანთა სამკვიდრო მიწების გარდა მასში არაქართული მიწებიც შედის (ამ თემასთან დაკავშირებით იხ. ა. ჯაფარიძე, 2009).

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. გოილაძე, 1991 - ვ. გოილაძე, საქართველოს ეკლესიის სათავეებთან, თბ., 1991.
 პ. ინგოროყვა, 1954 - პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.
 ნარკვევები, 1961 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1961.
 საქართველოს სამოთხე, 1882 - ალექსანდრე საბინინი, საქართველოს სამოთხე, თბ., 1882.
 ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, თბ., 2005.
 ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955.
 თ. ყაუხჩიშვილი, 1976 - ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, I, თბ., 1947.

ივ. ჯავახიშვილი, 1967 - ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებათა თორმეტტომეული, ტომი I, თბ., 1967.

ა. ჯაფარიძე, 2009 - მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია, ყურნ. „სვეტიცხოველი“, 2009, №1.

Jordanes, 1915 - Jordanes, *The Origins and Deeds of the Goths*, 1915, london
Asan, 2005 - Omer Asan, *Trabzon yer adlari*, 2005, Trabzon.

MIKHEIL LABADZE

ON THE QUESTION OF EARLY CHRISTIAN EPARCHIES IN LAZETI (ANCIENT CHANETI)

In the first century of our era Saint Andrew the First Called and Matatha preached Christianity in Lazeti, one of the historical provinces of Georgia.

According to history South-west Georgian territory from the mouth of the Chorokhi river to the modern Turkish town of Unie was a living space of Laz (Chans). The whole region can conditionally be divided into middle and east Chaneti. Assimilation of the west Laz to the Greek must have been taken place before the new era and of the middle Laz after A.D. 258 when the Romans restored the city of Trabzon burnt by the Goths. The east Chaneti that still has the Georgian population and the Laz, Kartvelian speech, maintained its identity owing to the relief that was hard to reach and the nearness to the rest of Georgia.

According to *Kartlis Tskhovreba* (The Life of Georgia) apostles come to Georgia during the reign of King Aderk, when the west Georgia is a part of the united "Kartlian" kingdom. The record says that Saint Andrew appointed bishops, priests and deans to the people he had converted to Christianity. In the east Chaneti their must be at least two bishops of Apsari and Htsisi, and the one - Trabzon bishop in the middle Chaneti. Greek and Roman sources most often mention Apsari and Htsisi.

There also exists the evidence that the Cathedral of Opi, the residence of the Laz bishops was founded by Saint Nino (P.Ingorokva). In the A.D. IV in the east Chaneti Bishopric Cathedrals and Christianity seem to have been eliminated as Saint Nino converts the population one more times and establishes cathedrals in the places where the bishops of Htsisi (of Surmene) must have their seat in the earlier times. The city of Opi is in three kilometers distance from Surmene.

According to the views dominated in the Georgian historiography at the time of gaining autocephaly of the Georgian Church King Vakhtang possessed Khupati (Khopa) castle. P.Ingorokva asserts that in the A.D. V century even the newly established Tamburi bishopric fell under the jurisdiction of Mtskheta Catholicos. Tamburi was situated at the place of modern town Artashen.

ხანმეტობის კვალი ქართველურ კილოებში

თანამედროვე ქართულ სამწიგნობრო ენაში, როგორც ცნობილია, ხანმეტობის პერიოდის კვალი ჩანს **ხარ** და **მოხვალ** ფორმებში.

სხვა შემთხვევებში II სუბიექტური და III ობიექტური პირის ნიშნის ძირითადი ვარიანტები, როგორც წესი, არის:

0- — ხმოვნების წინ;

ჰ- — ბაგისმიერი (**ბ, ფ, პ**) და რბილსასისმიერი (**გ, ქ, კ**) ხშულების, აგრეთვე სპირანტების (**ზ, ს; ჟ, შ; ღ, ხ; ყ**), სონანტისა (**ვ**) და სონორების (**ლ, მ, ნ, რ**) წინ;

ხ- — კბილისმიერი (**დ, თ, ტ**), წინანუნისმიერი (**ძ, ც, წ**) და უკანანუნისმიერი (**ჭ, ჩ, ჭ**) ხშულების წინ.

შეინიშნება მერყეობაც: გა-ჰ-ჟუჟვია || გა-ხ-ჟუჟვია, და-ჰ-რჩენია || და-ხ-რჩენია.

ღიალექტების უმეტეს ნაწილში (მათ შორის მეგრულ-ლაზურშიც) თვისობრივად მსგავსი სურათია.

ა.კ. შანიძე თვლიდა, რომ მეორე სუბიექტური პრეფიქსი ბევრ კილოში, მეტადრე აღმოსავლეთ საქართველოში, ახლაც შემონახულია; ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოდ მიაჩნდა თუშური, მოხეური და ხევსურული კილოები, რომელთაც ამგვარ პრეფიქსად **ხ** და **ღ** აქვთ. მაგ., მოვქსოვე — მოხქსოვე; დავფარე — დახფარე; დავბარე — დაღბარე; ვნახე — ღნახე; ვავადობ — ღავადობ და სხვ. მეცნიერის აზრით, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ღიალექტებისათვის დამახასიათებელია S2 და O3 პირის ნიშანი **ჰ-**, რომლის ფონეტიკური ნაირსახეობანია: **ჰ- > ხ- > შ-**; **ჰ > ხ- > შ- > ჟ-**; **ჰ > ხ- > ღ-**; **ჰ- > 0-** (ა.კ. შანიძე, 1920, გვ. 158-171).

აღნიშნულ მოსაზრებას ტრადიციულად იზიარებენ ა. ჭინჭარაული (ა. ჭინჭარაული, 1956, გვ. 96-99); ბ. ჯორბენაძე (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 356-361), გ. გოგოლაშვილი (გ. გოგოლაშვილი, 2007, გვ. 98-102) და სხვები.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ V-VII საუკუნეების ქართული ხანმეტი ტექსტების ნორმის ანალოგიურად, სვანურში **ხ-** პრეფიქსი დაცულია ხმოვნით დაწყებულ ზმნებთან სუბიექტურ მეორე და ობიექტურ მესამე პირში (ხ-იშხი "იწვი", ხ-ასყი "აკეთებ", ხ-ატბიდე "ათბობ"... ხ-ალატ "უყვარს", ხ-აჰუდი "აძღვეს", ხ-აგდი "სძინავს"...). იგივე **ხ-** პრეფიქსი უნდა გამოიყოს პირველი პირის **ხ+ჟ** სეგმენტში (საკითხის ისტორიისა და მსჯელობისათვის იხ.: გ.როგავა, 1952; მ.სუხიშვილი, 1986; ნ. მაჭავარიანი, 1986).

ივ. ჯავახიშვილს ჯერ კიდევ ხანმეტი ტექსტების აღმოჩენამდე დაებადა მოსაზრება, რომ "თავდაპირველად ქართულ სამწერლობო ენაშიც სვანურის მსგავსად მეორე პირის სუბიექტურ თავსართად ხანი უნდა ყოფილიყო" (ივ. ჯავახიშვილი, 1949, გვ. 363); "ეს იყო სვანურის აგებულობის ზეგავლენით წარმოშობილი უბრალო მოსაზრება", რომლის დამტკიცება მეცნიერს არ შეეძლო; მას შემდეგ კი, რაც აკ. შანიძემ გამოარკვია, რომ "აღმოსავლეთ

საქართველოს ზოგიერთ თანამედროვე კილოებსაც მეორე პირის სუბიექტურ თავსართად **ხ** და **ღ** აქვთ შენახული", ივ. ჯავახიშვილმა შესაძლებლად მიიჩნია, "**ხ** ქართული ენის საერთო მოვლენად ჩათვალა"; ხანმეტი ტექსტების აღმოჩენის შედეგად, მეცნიერისათვის უკვე ცხადი გახდა, რომ "ხანი მართლაც ქართული საზოგადო სამწერლობო ენის კუთვნილება ყოფილა" (ივ. ჯავახიშვილი, 1949, გვ. 363-364).

ტ. ფუტყარაძემ იგივე **ხ**-პრეფიქსი ამოსავლად მიიჩნია თუშური და ხევსურული **ღ/ხ** ალომორფებისათვისაც და მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის **ნიშნად ხ**-, ანუ ე.წ. ხანმეტობა საერთოქართველურ მოვლენად ჩათვალა (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 23-25).

კვლევის ამ ეტაპზე, რამდენადაც ჩვენთვის საინტერესოა **ხ**- ალომონის წარმომავლობა, საანალიზოდ წარმოვადგენთ სათანადო ხევსურულ მასალას:

ჩვენ პროცენტულად გამოვთვალეთ მესამე ობიექტურ და მეორე სუბიექტურ პირის ნიშანთა განაწილება პოზიციებისა და მიხედვით ყრუ და მჟღერი ბგერების წინ.

მესამე ობიექტური პირის ნიშანი:

ხბ|ღბ:

ბ-ს წინ გამოვლენილი O3 პირის ნიშნებიდან: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ**- 6,7% დასტურდება, **ღ**- — 66, 7%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ღ**- — 26,7%.

მაგალითები: სიკვიდლ სიმთვრალეს **ღაღბარღა** (ჭინჭ. 411); სული დგას ტყვია-წამლისა, თოფს ცეცხლისი **ღბავ** ალიო (ხ/ლ 31); **ღაღბრეყევიან** წყემსები, ჯამრულ მასხამს ჭკვასაო (ჭინჭ. 416); იმთვენ შოლტად **ღაღბღლებენ** ტყავს (ქ/ღ 6); [ღაჭრიღმა] ჭველს ასწივაო-ღ იღლიის ძირშიითავ ფირტვთ **ამაღბერნესავ** (ხ/ლ 32); **გახბჭობენ** სალაშქრო საქმეს (გაბ. 164,26; ჭინჭ. 6)...

ხვ|ღვ:

ფ-ს წინ გამოვლენილი O3 პირის ნიშნებიდან: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ** 60% დასტურდება, პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ხ** — 20%, **ღ** — არ გვხვდება.

მაგალითები: ხალიჩას **ღახფენენო** (შან. 56); იმით **ხფხეკენ** (ქ/ღ 6); რაც ცას **ხფერავღავ**, დედამიწამ შაუქციავ (ჭინჭ. 438); ქალ-ვაჟი ამანდაური მზეს **ფიცვენ** ერთუცისასა (ხ/ლ 36); ბიძა რას **ხფიქრობს** ბებერი (ჭინჭ. 411)...

ხპ:

პ-ს წინ ირ. O3-ის პირის ნიშნად დასტურდება მხოლოდ **ხ**-:

მანპარა ზევდავლემ ი სალები (შან. 56); უანსაგის ღიაცსავ ერთ საფართხელა **მავნპარევ** (ჭინჭ. 359); აისი-ვ ყიფილაი-ორ, ბერძნებს რო ცხენებ **ჩავნპარე** (ხ/ლ 24); **მინპარებიყევს** ნადიროთ (ქ/ღ 19); ის ცხვარს სწოლივ ქაეჩია' **მინპარებიანა**' მაუჭრავ ყელი (ჭინჭ. 381)...

მესამე პირდაპირი ობიექტური პირის ნიშნის მქონე ფორმა პ-ს წინ არ დადასტურებულა.

ხგ|ღგ:

გ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ**- 14,6% დასტურდება, **ღ**- — 75,6%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ღ**- — 10,8%.

მაგალითები: გიგამ ღილღველს **ახგლიჯა** ხანჯარი, იმასავ დასცა გულზედა (ზ/ზ 80, 8); მეორეს ღღეზე მოხპარეს, ილოს **მისგვარიან** შინა (ზ/ზ 401,23); მემრ შაუარდი-დ **ავღლოიჯ** ერთს ჯოხი (ზ/ლ 13); **მავღგვრიდი** მტრის გულისასა (ჭინჭ. 379)... იელ-ნაჭამსა **ვღვევართ** თხასაო (ჭინჭ. 429); **მადგონდას** თავის ამქარი (ჭინჭ. 410); **მიღვებებთან** შატილიონნი (ჭინჭ. 362); იმედას მემრაც არ **ღგულეზივ** ძმობილიშვილის მაუკლავად გაშობა (ჭინჭ. 355)...

კუთხზებით ქვანი **დაღვლიჯნა**, ღღესაც სიმურჩი ხყრიანა (ქ/დ 13); სხვებს **გაღვზავნის**, სხვებს აღუღებიებს (ქ/დ 12)...

ხქ:

ქ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ-** 87,4% დასტურდება, **ჰ-** — 2,36%, **ო-** — 3,15%; **ღ-** არ გვხვდება; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ხ-** — 6,3%, **ო-** — 0,78%.

მაგალითები: გულჩი არ **ჰქონდა** მწყარია (ჭინჭ. 406); მემრ ქაბილავს ერცხვას გაალოლებენ, ამას აკეცილა **[ჰქვიან]** (ზ/ლ 26); სათიბებიც მამებად **ჰქონდა** დაყოფილები აღღუმებად (ზ/ლ 31)...

დაქორწილდეს, ქორწილ **ქნეს** (შან. 60); იმის უკან რა **ქნეს**, აღარ მაქსონსა-ღ; როგორ მოკვდების ბოლოსა, იმისაიმც **ქნა** გაგება (ჭინჭ. 407); მონადირენ მაშინ ხალხის მკოცელთ **ქვიენებულას** (შან. 52)

ძალიანაც **მისქადიან** არხოტიენებ ამ ასმათს (ქ/დ 19); ჯავახა **ხქვიენებივ** (ჭინჭ. 429); ერთ წარბ თეთრ **ხქონებია** (შან. 52); მაგრამ ისევ ცოცხალ **გახქციევივ** (ქ/დ 19); შეშა **მახქონდა** ჯორითა (ზ/ლ 33)...

ხუთის ჩხირით **მახქსოვენ** (ზ/ლ 38); **დახქსოვენ** ტოლებს (ქ/დ 7); ჯორწილიც მაში **ხქნიდითავ** (ქ/დ 10); აი დიაცივ ქსელს **ქსოვდაო** (ქ/დ 16)...

ხკ:

კ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ-** 53,7% დასტურდება, **ჰ-** — 1,5%; **ო-** — 1,5%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ხ-** — 26,8%, **ო-** — 15%.

მაგალითები: ერთ **დამაკვრიევ**, რომ მიაც სირცხვილ მამხდასავ, **დავსკრავ** (ჭინჭ. 339); **კრავლიან** გველ დეეკლა-ღ' სისხლის წვეთებ (ქ/დ 17)...

შურთხს **დაჰკრა** (ჭინჭ. 350); ზოგებ ჩაყარეს წყალშია, ზოგებ **აჰკმაკებს** ჩდილსაო (ზ/ლ 27)...

ველი **ჩამოვსკარ** ლარებსა (ქ/ლ 17); ვეცხური თუ **ხკითხავს** ვეცხურს (შან. 60); ბაბუამ **მახსკრ** მზექალს ველი (ჭინჭ. 338); ამბავ-მშვიდობა **ვსკითხეთ** (ჭინჭ. 338); მეთორმეტე ცოლის და **შამახკვლომივ** (ჭინჭ. 392); ზედ რო **ხკიდიან** ღვიანი (ჭინჭ. 409); ერთ კაც **დახსკლები** (ჭინჭ. 351)... ომსაც **გახსკვირან** მაგარსა მაგ ნიათ ნიასაო (ჭინჭ. 378); **გახსკვირან** თოფის სრევასა ანატორ პირსა წყლისასა (ჭინჭ. 398)...

გინდ დათვი იყოს, როგორ ვერ **მოვსკლავო** (ქ/დ 23); ქარმ ყარაბოლლი კინალ **დახსკარგა** (შან. 59); ჩაფარმ რო ცხენი **შანსკაჰმა**, ავქანტა მისცა გძელია (ზ/ლ 19); მუკლებამდე მიწაჩი **დახსკარგ** (შან. 57); დილა **დახსკაჰმეს** ცხენები (ჭინჭ. 404)...

მოკლა იმან ერთი ჯიჯვი (ქ/დ 22); სამი ჯიჯვი მოკვალ(ქ/დ 23); ე ცხრან ძმანივ ამოყარენივ მუცელშითა, თორე **მოკლავავო!** (ქ/დ 24); ან უნდა კაც

მაგკლათავ, ან საქონ წამავესხათავ (ჭინჭ. 399); **კითხულობს** თუშურს ამბავსა (ჭინჭ. 416); მოკლედ **ჩაკეცეს** გზებია (ჭინჭ. 406); სამს წელს თუ ვერ **მაკლეს**, სამის წლითგე შაურიგდებთან (ქ/დ 12)...

ხყ:

ყ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ**- 82,9% დასტურდება, **ჰ**- 0,6%; **0**- 1,22%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ჰ**- 1,22%, **ხ**- 9,75%, **0**- 1,22%.

მაგალითები: ცელებს **დახყარეს** ტარია (ჭინჭ. 394); ამანდით ამბარუნვილმა სამანნ **ჩახყუნა** ქვისანი (ხ/ლ 36)... შენ ცოლსავ სომეხ **ხყვარობხავ**; ის ლეკის მზავრს **შახყრი** (ჭინჭ. 432); თეთრი ჯორ **ხყავ** თანგულასაო (ხ/ლ 11); ალაზანი დიდია შიგ ბებერი ხყულია (ჭინჭ. 417)...

შაყარეს უჯორცოდ დახიზულეზი ძვალეზი (ქ/დ 24) და **ჩაყარ** ვმლის ქარქაში (ქ/დ 21)... აის დროს გადაუჩინდა, [ბეწინას] **ჰყრიან** იარალს ტანზედა (ხ/ლ 24); ადუშად ფერცხალს **აყრიან** სამოცის ფხაქეხლისასა (ხ/ლ 15)...

აეხლად მოდის ზაფხული, ბალახი **დაჰყრის** თრთვილსაო (ხ/ლ 17); კენჭს **ჰყრიან**, რომლებს ხედება წილით (შან. 47)...

ისინი **ყრიან** უდუმლად ლაშქარსა, კმას დაიგდებენ სხვაზედა (391); მარცვალაებს ვკრეფო, კუჭმეჭჩი **ვეყრიო** (418)...

იმაში **ჩახყე** ძვალი, შამოხკრა კილობანი გვერდს (შ/55); მკედარ **გახყულა** თავზედა (374)...

ხჯ:

ჯ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ**- 41,9% დასტურდება, **0** - 2,3%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ხ**- 27,9%, **0**- 9,3%.

მაგალითები:

ნიაის თოფსავ ერთ ნემსს არ **მახჯცხნივ** (ჭინჭ. 381); შიში არ **მახჯდის** წერასა (ჭინჭ. 407)... მაშინ **ჩავჯდვივ**, რო კარგად არ იყვავ ჩვენ საქმეიო (ქ/დ 15); ერთბაშადავ ამ კაცსავ ფერ **ახჯდავ**, ნაცრ რო აისრ გახდავ (ხ/ლ 25); კინალით **ახჯდა** გონია (ჭინჭ. 395); აიშ ციხესა გახენე, უწინ რომ ხალხი **ხჯოცია** (შან. 46)... აი მამასა! სამნი-ვ **დახჯოციან** (ჭინჭ. 432); რამწამ კაცს სულ **ამახჯდების**, მაშინ (ქ/დ 12)...

თუავ ერთხან კი არ **დავჯვალნავ** ჩემის ხირიმის კმანივ ბოსოხის ციხესავ (ჭინჭ. 434); ერთუცს **დახჯოცენავ** (ქ/დ 10); აიქ **დავჯველავ** საფარცხველთაო (ჭინჭ. 434); ამ ბატებს **დახჯოცს** და თავ-ფეხი მე დამრჩებაო (შან. 55); ჯვარის ყანას **მახჯვენენ** (ქ/დ 7); **გამახჯდიან** არაყს (ქ/დ 8)...

ცხენებ სრუ **დაჯოცა** (შან. 60); წავიდა ნეზირი და მკითხავი იმაჩიავ **მოკელა** (შან. 55); მაჰმადის ლაშქარს ვინ **ჩახჯოცს**? ქისტებს ცხვრებულას ვინა **ჯოცს** (ჭინჭ. 397); შინ ვერ **მაკელა** ხონთქარი, დახვდა ვაზირებ კარზედა (ჭინჭ. 403)...

ხხ:

ხ-ს წინ: O3 და S2 პირის ნიშნად უიშვიათესად (ერთადერთხელ) დადასტურდა **ჰ**-, დანარჩენ შემთხვევაში პირის ნიშანი, როგორც მოსალოდნელი იყო, დაკარგულია:

დახურვენ ბალახის თავს (ხ/ლ 30); **მახვდა** ვიტონკის ტყვიაი (ჭინჭ. 410); გათენდა, გაჩნდა სოფელი, **ჩახედვენ** დურბინითაო (ჭინჭ. 402)... **დახარ** ამ ყმაწვილმ (დ/22); საქონს რო **დავხრავთაო-დ'** დაიზმუვლებსავ (ქ/დ 18); ხვადი რო **ჰხრავდეს** ლაგამსა, წაღმა-უკუღმა დგებოდეს, ათოთქროვებდეს მკედარი, ტყვია ტანზედა **ხედებოდეს** (ხ/ლ 22)...

ღვ:

ვ-ს წინ გამოვლენილი O3 პირის ნიშნებიდან: ირ. O3-ის პირის ნიშნად დასტურდება მხოლოდ **ღ**-:

მადვედავს ცხენის პატრონი (ჭინჭ. 396); წყალში **ჩადვარდნივა** და დახკარგივ (ჭინჭ. 365); სანამდი ჯიკვმაზვერს **შადვარდებოდ** (ქ/დ 19)... პირდ. O3 პირის ნიშანი **ვ** ბგერის წინ არ შეგვხვედრია.

ხმ/ღმ:

მ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ხ**- 4,34% დასტურდება, **ღ**- — 34,8%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ღ**- — 43,4%, **ხ**- — 8,7%, **ო**- — 8,7%.

მაგალითები: იმ საქროაჩი ერთ მშაველიც **შახმწყვდევივ** (ჭინჭ. 355), ისენ **ღმეტებთან** სრუყველას (ჭინჭ. 391); დაუწყო სომეხმ სიარული, ვაქარმ, **დაღმეგობრდ**, შახყვარდა იმ ცოლს იმისას; ერთურთს **დაღმუქრებთან** (ჭინჭ. 429), ერთ გძელ, თეთრტარა ხანჯარ **ღმბიყვ**, სისვ აისი (ხ/ლ 24)...

ყანასა თაოდ **მახმკიან**, ძნასა თაოდ **შახყრიან** (ქ/დ 5), მკვდარ უნდა **დავღმარხათ** (შან. 48), ტომ-ფანდურას **გაღმართავენ** (ქ/დ 9), ჭალა **დაღმარხნეს** ლამჩია (ჭინჭ. 415), ბოლოზე ანატორელთა ჯაბირ **გაღმართეს** მკვდრისაო (ჭინჭ. 377), მენამგლეებ ქვე **მკიან** (ქ/დ 7) არც **მკიდავ**, არც **შიშას** შჭრიდავ, იყვავ ევერაგ ლარიბადავ (ქ/დ 18)...

ღნ:

ნ-ს წინ: როგორც ირიბი, ასევე პირდაპირი O3-ის პირის ნიშნად მხოლოდ **ღ**- დადასტურდა; პროცენტულად მათ შორის თანაბარი ფარდობაა.

მაგალითები: იმ ძმათ ჭუჭა მართლა **ღნანებივ** (ჭინჭ. 353); სოფლის ახლოს რო მისულან, **შაღნანებივ** ი ძმათ (ჭინჭ. 353); მე წამოოდ, კვლმწიფეს **ვღნახავო** (შან. 55)...

ღლ:

ლ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშანი არ დაგვიდასტურებია; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ღ**- გვაქვს 69,5%, **ო**- — 30,5%.

მაგალითები: ქალმა **დაავლივა** ოთაღები (შან. 56); სოფელში კაცი **წალალეს**, რბოლით **დალაკა** გზებია (ჭინჭ. 406); ცხენით კალოდ **გაღეწვენ** [ურჯულს] მკვდარსაო (შან. 48); რად არ **დაღევს** შენი სტუმარიო (ქ/დ 23); კიდევ ვინ **მიღლაღადითავ** (ქ/დ 9); სამ დღე ალაგზედ **დავლიეთ**, თვლით ვერ ვნახეთ წყალიო (ხ/ლ 28); პირველად მასპინძელს **დაღლოცვენ** (შან. 48); გულ რო განქონდას ტყვიასა, სულს **ღღევდა**, ამაშქუნაო (ხ/ლ 39); ქვიტკირთ **დავღღესავ** კირითა (ჭინჭ. 366); მთაში მთიბლებში **წავღლაღავაო** (ჭინჭ. 428); არაყს იმ ახლის სულისად **დაღლოცვენა** სმას დაიწყებენ (ჭინჭ. 336); ალამს **დაღლაღეს** ფარავანსაო (ჭინჭ. 421)...

ღრ:

რ-ს წინ: ირ. O3-ის პირის ნიშნად: **ღ**- 76,9% დასტურდება, **ო**- — 2,3%; პირდ. O3 პირის ნიშნად: **ღ**- — 15,3%, **ო**- — 7,7%.

მაგალითები: თოფი **დაღრიეს** ერთუცსა (ჭინჭ. 391); მალულჩი წასვლა იმათ **მიღრგები(ვ)** ორთავა (ჭინჭ. 385); გუდანელთ მთიბლებს **გამაღრევი** ქეჩანი-ღ (ჭინჭ. 392); ზვიად აღარ **ღრევაავავ** დღესავ მთიბლებჩიავ (ჭინჭ. 354); ტედრის წვერის სანადირო **ღრგებიყვ** ჯღუნას, გიგოლს და წვრილს (ქ/დ 18); ისი დათვი სა წავიდა? — ტყესა **გამაღრევიაო** (ჭინჭ. 419); არც აბედენებს (არჩევის, ასხვაეებს) ქალ-ზალსა, არც **ღრიდებს** დაბერებულსა (ხ/

ლ 10); მე ვიტყვი: ეგეთ ვაჟებსა კაცმ შორით უნდა **ღრიდასა** (ჭინჭ. 411)... ჩონხელათ გუდამაყრელთა ღმერთი **ღრისხვედას** მაღალი (ზ/პ 229, 12); ღიაცებ **გალრეცხენ** მატყლს მდინარე წყალჩი (ქ/ღ 6)...

ძველ ქართულში, "როცა პირდაპირი ობიექტი სახელობითშია, მას მესამე ობიექტური პირის ნიშანი არა აქვს. წესი მტკიცეა და გამონაკლისი არ იცის. მაგრამ თუ ორპირიან გარდამავალ ზმნასთან მაინც არის წარმოდგენილი ობიექტის ნიშანი, ჩანს ის არაა ორპირიანი, მასში კიდევ იგულისხმება მესამე, ირიბი ობიექტური, პირი და პირის ნიშანიც მას ეკუთვნის (ივ.იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 41).

ხევსურულ დიალექტშიც დადასტურდა სახელობითში მდგარი პირდაპირი ობიექტის ფორმები, რომლებსაც ზმნებში ნიშანი მოეპოვებათ: ჭალა **დაღმარხნეს** ლამჩია (ჭინჭ. 415), ბოლოზე ანატორელოთა ჯაბირ **გაღმართეს** მკვდრისაო (ჭინჭ. 377), კუთხზეით ქვანი **დაღგლიჯნა**, დღესაც სიმურჩი ხყრიანა (ქ/ღ 13)... ქარმ ყარაბოღლი კინალ **დახკარგა** (შან. 59); ჩაფარმ რო ცხენი **შახკაზმა**, ავჟანტა მისცა გძელია (ზ/ღ 19); მუჭლებამდე მიწაჩი **დახკარგ** (შან. 57); დილა **დახკაზმეს** ცხენები (ჭინჭ. 404)...

ძველ ქართულში, როცა პირდაპირი ობიექტი მიცემითშია, თუ ზმნა ზმნისწინითაა მოცემული, მას პირის ნიშანიც აქვს, თუ უზმნისწინოდაა, მას არა აქვს პირის ნიშანი. ამიტომ ძველი ქართული ენის ურყევი კანონია: თარგმანებს, მაგრამ: გამოსთარგმანებს; თლის, მაგრამ: გამოსთლის; თხზავს, მაგრამ: შესთხზავს; კერავს, მაგრამ: განჰკერავს; კლავს, მაგრამ: მოჰკლავს... როგორც ირკვევა, მესამე პირდაპირობიექტური პირის ნიშნის შეტანა (გაჩენა) ზმნის ფორმაში ზმნისწინის დამატებასთანაა დაკავშირებული და ზმნისწინის ზმნასთან შეხორცებასთან ერთად მოხდა (ივ.იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 42).

ითვლება, რომ ზემოაღნიშნული წესი სუფთა სახით დაცულია დღევანდელ ხევსურულში. "აქ, როგორც ძველ ქართულში, უზმნისწინო ფორმები ყოველთვის უნიშნოდ არის წარმოდგენილი, ხოლო ზმნისწინიანებს მუდამ აქვს პირის ნიშანი" (ივ. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 47).

ძველსავე ქართულში ცოტაა ისეთი ზმნები, რომელთაც ობიექტური პირის ნიშანი ორივე სახის ფორმებში აქვს წარმოდგენილი — უზმნისწინოებშიც და ზმნისწინიანებშიც. ჰგომობს — განჰგომობს, ხითხოვს — გამოხითხოვს, სტკებნის — დასტკებნის, ჰფარავს — დაჰფარავს... ეს წესი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში რომელიღაც კილოდან შემოტანილად მიაჩნიათ; თვლიან, რომ იგი დღეს შემონახულია თუშურში, სადაც ჩვეულებრივია ასეთი წყვილ-წყვილი ფორმები: ღბანს — გაღბანს, ღბედავს — გაღბედავს, ღღლეჯავს — გაღღლეჯავს, ხკლავს — მახკლავს, ხკოცავს — დახკოცავს და სხვ. (ივ.იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 47).

ხევსურულშიც დადასტურდა უზმნისწინო ფორმებზე ობიექტურ პირის ნიშანთა დართვის შემთხვევები: ბიძა რას **ხფიქრობს** ბებერი (ჭინჭ. 411); მე წამოოდ, კელმწიფეს **ვღნახავო** (შან. 55); გულ რო გახქონდას ტყვიასა, სულს **ღღევდა**, ამაშქუნაო (ზ/ღ 39)...

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში ზემოაღნიშნული წესი — მესამე პირდ. ობიექტური პირის ნიშანი დაერთოს როგორც ზმნისწინიან, ასევე უზმნისწინო ფორმებს — შესულია აღმოსავლეთ

საქართველოს მთის დიალექტებიდან; ანდა ამ დიალექტებში შემორჩენილია ის უძველესი ვითარება ქართული სამწიგნობრო ენისა, რომლის კვალიც V-XI სს. ქართულში გვხვდება.

მეორე სუბიექტური პირის ნიშანი

მუდერი ბ-ს წინ მეორე სუბიექტური პირის ნიშნად მხოლოდ ღ-დადასტურდა, გ-ს წინ: 94% — ღ- და 6% — ხ-:

ღბ:

მაგდენს მიდმორობაჩია, მგელო, რად არ დაღბერდები (ჭინჭ. 349); აბეჩაო, ბერდედაო, საარხვატოდ გაღბიბინდი (ხ/ლ 11); ვგრე აღბრუნდი ტუტილა, როგორც კალათზე ხარიო (ხ/ლ 11); შვიდ მამას ნუმც გაღბევრდებითავ და ნუმც გასთავდებითავ! (ქ/დ 22)...

ხგ|ღგ:

აბეჩან, ნიკოს წვრილაო! გაელდა, ხგვიხარ ცასაო! (ხ/ლ11); ალაღებულსა ღგვანდი წყალსაო (ხ/ლ 29); შენ დედას ღგვიხარო (შან. 53); ან ხომ არა ღგრძნობ ქარებსა (შან. 46); დახყვირნ გიგიამ: შენ ქვე რად არ ღგდინარივ თავის საგდებჩიავ?! (ხ/ლ 21); პური თუ მაგშივდებოდა, ბუსნას მაღგლივქე კბილითა (ჭინჭ. 388); ათათა! ცხენო, არ გაღგორდაო, მკვედარი არ დააზიანო (ხ/ლ 21)...

ყრუ ფ, პ, ქ, კ, უ, ვ ბგერების წინ მეორე სუბიექტური პირის ნიშნად მხოლოდ ხანია, მხოლოდ ერთხელ ფ-ს წინ დაფიქსირდა ღ-:

ხფ|ღფ:

ქორო ქარაფით გამახფრინდიო (ჭინჭ. 421); ეგ თქვენის გამარჯვებისა, ვინაც რო ხფიქრობთ ცდისასა (ჭინჭ. 411); რას ხფიქრობ, ხვესურიშვილო? (ჭინჭ. 411); გაღფრინდი გაუფრინდომსა (ჭინჭ. 6)...

ხპ:

მტირალსა ტირილს ნუ ხპატიჯებთო (ჭინჭ. 6); ტყუილა რაად ხპირდები? (ჭინჭ. 6).

ხქ:

ოჰ, რა ხქენ აღუავ (ქ/დ 19); რა ხქენივ იმედაო, რა ხქენივ? (ჭინჭ. 362) ...

ხკ:

შენ მახკალ თათრის ბელადი (ჭინჭ. 404); კაც თუ ხარ ჭილაგიანი, მამკლავი ვერ მახკალია (ჭინჭ. 395); სცა ეს მოხკალი, იმაშივა კა აღგილ იქნებისო (შან. 52)...

ხყ:

ჩაიარე და ჩახყეფნე, ყურშიავ პატრონისაო (ჭინჭ. 343); შახყარე მძიმე ლაშქარი, შახვიე ჩილოს ძირსაო (ჭინჭ. 367); აესრამც თეთრად ახყვავდებით, როგორც ეს თოლი (ხ/ლ 17); ჩახყევით სისხლის კვალზედა (ჭინჭ. 391); დახყარეთ ჯალაიელთა ბეგარი ერთის ცხვრისაო (ჭინჭ. 390)...

ხვ:

ყანა ხვან, თესლი არ სთესე, ლუდი აღუღე სვიანი (ჭინჭ. 388); შენ თუ ჩახვოცენ ცხვრის მწყემსნი (ჭინჭ. 346); მთაჩი ჩივილით არ შახვდათაო, მთის ქოჩნი "ამინ"-ს დაგიცემენტო (ჭინჭ. 423); პურიცა აიტანეთ, თითო-ოროლა ლუკმა მახვლიჩეთ (ხ/ლ 25); წყალსავ პერ მახვალეო ვალ იქნებავ (ჭინჭ. 440)

სხ:

ს-ს წინ S2-ის პირის ნიშანი ყოველთვის დაკარგულია: ტყვიავ, **გამანარ** ძვალა (ჭინჭ. 406); შენ აღარ **შახვდე** ტანზედა (ჭინჭ. 370); [თქვენ] მართო მზეს **ხედენითავ** ღურბინებითავ (ჭინჭ. 337)...

სონანტური ბუნების **ვ-სა** და **მ,ნ,რ,ლ** სონორების წინ მეორე სუბიექტური პირის ნიშნად ყოველთვის **ღ-** ჩანს:

გაითქვი, ბუკულიშვილო, ყველგან **გადვარდი** კმადო (ჭინჭ. 353); სოფლის უღურმ თუ გაგწირავ, კლდეთ **გადაღვარდიღვი** (ჭინჭ. 439)... რომენმა დაღმოსენ ცანი ღურბლითა (შან. 51); მღევართ წინ რად მიღმეტდებოდიო (ჭინჭ. 430)... იცნობ თუ არა იმ კაცსა, წყაროზე რო ღნახევ (შან. 58); ყანა გადაგილთ ღნახვედ (ქ/დ 21)... ხოხით რო **ღღესავდიდი** კმალსაო, რო არბოლებდი გუდანლებსაო (ჭინჭ. 422); მალ-მალ **წადლალი(ღ)** წყალზედა (ჭინჭ. 392); კობის **წამაღლაღავდი**, მუჟკლ შაუთვლიდი მგლისასა (ჭინჭ. 366); შარშან რო ჯოგებ **გაღლაღე** წელს აისრ ნულარ გინდაო (ჭინჭ. 404); ჯერ ხო შენ **დაღღეგ**, ჩუაო (ჭინჭ. 386); გაღრეცხე ბაზღეთიო კორკა (ჭინჭ. 387)...

ხევსურულში S2 პირისა და O3 პირის ნიშნები ზოგჯერ ხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთანაც გვხვდება: ...**შაღომებიან** მაშინ ისენ ერთუცს; ...**გაღეშმაკები** აი ბალა, ვეღარ ატყუებდეს; ...უმიხოდ, თქვენ ხო კარგა ხართ, ხო არას ვინ **ღავადობთ-ღბეჩაობთ?**; საღ-რა **ღოკრდებივ** ნეტარავ?; ...აი ცხენიც **გაღოფლიანებიყვ**, ქოო შავ იყვ ოფლისგან; საკალავის გარდაით აღარას აკეთება, აღარ **ღოქრომჭედლობა**, მამადავ? (ჭინჭ. 99); ეს თოფი ამ აღუას გადებრუნებულ ჳელშიით, ერთიორად **გაღორღნიყვ** და მახვედრიყვ ტყვია ფეჳში ამხანიგს გიგისა, მუხში (ქ/დ 19)...

აღ. ჭინჭარაულის მიხედვით, რამდენადაც **ჳ** ღ-ს იძლევა მჟღერი ბგერების წინ, ხმოვნები კი მჟღერი ბგერებია, ხევსურულში ბუნებრივია მათ წინ **ჳ > ღ** პროცესი. მეცნიერმა აღნიშნა, რომ ამ ფაქტთან ძვ. ქართულის ხანმეტი ფორმებისა და სვანური ენის S2/O3-ის **ხ** პრეფიქსის მიმართების საკითხები სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს (აღ. ჭინჭარაული, 1956, გვ., 99).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტრადიციული მოსაზრებით, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის დიალექტებისათვის დამახასიათებელია S2 და O3 პირის ნიშანი **ჳ-**, რომლის ფონეტიკური ნაირსახეობანია: **ჳ- > ს- > შ-; ჳ > ს- > შ- > ყ-; ჳ- > ხ- > ღ-; ჳ- > 0-**.

ბ. ჯორბენაძის მიხედვით, ხევსურულში ადგილი აქვს თანხმოვანთა ცვლილებას ლოკალური რიგის მიხედვით: ხორხისმიერ სპირანტს ცვლის ხახისმიერი სპირანტი: ჳ>ხ (ჳყავს > ხყავს); ჳ>ხ>ღ (დაჳმალა>დახმალა>დაღმალა) (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 457).

როდესაც არის კომპლექსი: სპირანტი+სონანტი+სონანტი+სპირანტი, შეიძლება შეიცვალოს მჟღერობა-სიყრუე: ხლ>ღლ (დაჳლევს > დახლევს > დაღლევს), ხმ > ღმ)გაჳმართა > გახმართა > გაღმართა) (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 464).

საკმაოდ ხშირად დაჩნდება აგრეთვე ხშულების მიერ ჳ სპირანტის (მორფოლოგიურად — პირის ნიშნის) ლოკალური რიგის მიხედვით ასიმილაციის შემთხვევები: ჳბ>ღბ (ჳბავის > ღბავის); ჳფ > ხფ (ჳფარავს > ხფარავს); ჳპ > ხფ (ჳპარავს > ხფარავს); ჳგ > ღგ (ჳგავ > ღგავ); ჳქ > ხქ (ჳქონია > ხქონია); ჳკ > ხკ (ჳკითხა > ხკითხა). (ღ-სა და ხ-ს რეგულაცია ხდება მჟღერობა-სიყრუის

მიხედვითაც), რაც საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით აახლოვებს მას წყვილბაგისმიერ (ბ,გ,პ) და რბილსასისმიერ (გ,ქ,კ) ხშულებთან. პირველ შემთხვევაში ლოკალური რიგის მიხედვით, რეგრესული ნაწილობრივი ასიმილაცია გვაქვს, მეორე შემთხვევაში — რეგრესული სრული ასიმილაცია (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 469).

ისმის კითხვა: **რა უფრო ლოგიკურია:**

და-**ხ**-ფარავს, მო-**ხ**-პარავს, **ხ**-ქვიან, და-**ხ**-კაზმავს, და-**ხ**-ველთავს, და-**ხ**-ყაბულდა... **ღ**-ბავ, მა-**ღ**-გერის, **ღ**-ვედრის, წა-**ღ**-ლაღავს, და-**ღ**-მაღავს, **ღ**-ნახავს, **ღ**-რიღებს... შა-**ღ**-ომებიან, გა-**ღ**-ოფლიანებიყვ, **ღ**-ოქრომქედლობ, **ღ**-ავადობ... **ტიპის ფორმებისათვის ამოსავლად დავუშვათ VI საუკუნის (ხანმეტობის დროინდელი) ქართულის ვითარება თუ უფრო გვიანდელი?**

პასუხისათვის საინტერესო არგუმენტი შეიძლება მოგვცეს ფონეტიკური პროცესის მიმართულების ანალიზმა:

როგორც პროცენტულმა მაჩვენებლებმა დაგვანახა, ფაქტობრივად **ხ**-და **ღ**-პირის ნიშანთა ამოსავალ ფორმად ნავარაუდები **ჰ**-ფორმანტი ხვესურულში არ დასტურდება. ამ ფორმანტის გამოვლენის უიშვიათესი ფაქტები დღევანდელი სალიტერატურო ენის გავლენით შეიძლება აიხსნას.

როგორც წესი, ქართველურ ქვესისტემებში **ჰ**-დ ტრანსფორმირებული პირის ნიშანი ხმოვნების წინ იკარგება; რამდენადაც მთის კილოები ბევრ არქაულ მოვლენას ინახავს, ჩემი აზრით, უფრო ლოგიკურია დავუშვათ: მათში **ჰ**-ს ნაცვლად ზოგჯერ გამოვლენილი **ღ**- ალომორფი მოგვცა **ხ**- პრეფიქსმა; შდრ., ნაკლებლოგიკურია, რომ არქაული **ხ**-სგან მიღებულმა **ჰ**-მ ისევ მოგვცა **ხ**, შემდეგ კი **ხ** > **ღ**. იგივე ითქმის სონორების, მყდერებისა თუ ჩქამიერების წინ გამოვლენილი **ღ/ხ**-ს შესახებაც; მაგალითად, ბაგისმიერი ყრუ თანხმოვნების წინ (**ხ**-ფარავს, **ხ**-პარავს...) რას უნდა გამოეწვია **ჰ** > **ხ** პროცესი?

შესაბამისად, ვფიქრობ, ქართული (ქართველური) ენის მთის კილოებში რეალურად ჩანს საერთოქართველური მოვლენის — ხანმეტობის კვალი.

შემოკლებანი

გაბ. - ბეს. გაბუური, "ხვესურული მასალები", ა. შანიძის რედაქტორობით, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდული I-II, 1923-1924 (გამოიცა 1925 წ.).

ქ/დ - ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1961.

შან. - აკ. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თბ., 1984.

ჭინჭ. - ალ. ჭინჭარაული, ხვესურულის თავისებურებანი, თბ., 1960.

ხ/ლ - ალ. ჭინჭარაული, ხვესურული ლექსიკონი, თბ., 2005.

ხ/პ - ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხვესურული, თბ., 1931.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გოგოლაშვილი, 2007 - გ. გოგოლაშვილი, ქართველური ენები თუ დიალექტები? (არატრადიციული პოლემიკა ტრადიციულ თემაზე, ქართველური ენები და დიალექტები, თბ., 2007.
- ივ. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996 - ივ. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, ზმნა ძველ ქართულში, თბ., 1996.
- ნ. მაჭავარიანი, 1986 - ნ. მაჭავარიანი, ობიექტისა და სუბიექტის პირის ნიშანთა განლაგებისათვის ქართულ და აფხაზურ გარდამავალ ზმნებში; მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, თბ., 1986.
- მ. სუხიშვილი, 1986 - მ. სუხიშვილი, სუბიექტური პირველი პირის პრეფიქსისათვის ქართველურ ენებში; იკე, XXV, თბ., 1986.
- გ. როგავა, 1952 - გ. როგავა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, თბ., 1952.
- ტ. ფუტყარაძე, 2006 - ტ. ფუტყარაძე, სათავე და პერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა, კავკასიოლოგიური სერია, IV, თბ., 2006.
- ქართული დიალექტოლოგია, 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1961.
- აკ. შანიძე, 1920 - აკ. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნაში, თბ., 1920.
- ალ. ჭინჭარაული, 2005 - ალ. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ. 2005.
- ალ. ჭინჭარაული, 1960 - ალ. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბ. 1960.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1949 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1949.
- ბ. ჯორბენაძე, 1998 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. II, თბ., 1998.

MAIA MIKAUTADZE

ON THE TRACE OF EXTRA *kh* PREFIX IN THE
KARTVELIAN SPEECHES

As is known in the modern literary language the trace of extra *kh* is attested in the words *kh*ar and *mokh*val.

In the specialist literature scholars have expressed the idea that just in the same manner as of the 5th-7th century written language norms, *hk* prefix is preserved in verbs with initial vowels with the second person subject and the third person object in the Svan dialect. The same *kh* prefix is regarded as the original phoneme for the Tush and Khevsurian *gh/kh* allo-morphemes (T.Putkaradze). As for the other traditional opinion *h* – formant is characteristic to east Georgia mountain speeches, whose phonetic variants are as follows:

h-> s->sh->zh-;

h-> kh->gh-;

h-> s->sh-;

h-> 0- (A.Chincharauli, B.Jorbenadze, G.Gogolashvili).

At this stage of the research I present Khevsurian speech materials for the analysis with regard to *kh* allophone.

Da-**kh**-faravs, mo-**kh**-paravs, **kh**-qvian, da-**kh**-kazmavs, da-**kh**-kheltavs, da-**kh**-qabulda,... **gh**-bav, („bghavis“), , ma-**gh**-gvris, **gh**-vedris, tsa-**gh**-alavs, da-**gh**-malavs, **gh**-naxavs, **gh**-ridebs..sha-**gh**-omebian, ga-**gh**-oflianebivq, **gh**-okromtchedlob, **gh**-avadob..

Parallel forms are also attested: ma-**gh**-mkis/ma-**kh**-mkis; ga-**gh**-frindi/ga-**kh**-frindi..

The question is: what is more reasonable? To admit that the source of these forms is the language condition of the 6th century (of so-called extra-*kh*-prefix period) or regard it as a phenomenon of later origin?

An interesting explanation of the fact can be drawn from the directional analysis of phonetic processes:

As a rule, in the Kartvelian sub-systems the person marker *kh* that transformed to *h* is lost before vowel sounds; however, in the mountainous people's speeches *gh* is attested in the same place. If we admit that mountainous speeches preserve many archaic phenomena, then it is more logical to accept that *gh* allo-morpheme is derived from the *kh* prefix; and it is less logical to admit that the archaic *kh* resulted in *h* from which it again developed back into *kh* and then the *kh* developed into *gh* of modern mountainous *speeches*. Exactly the same is said about *gh/kh* occurring before sonorant, voiced and fricative consonants. E.g. If not the above-suggested arguments then what should result the *h>kh* process before the labial voiceless consonants in *kh-faravs*, *kh-paravs*?

Hence, I think that in the mountainous people's speeches of the Georgian language we have the real traces of the “extra *kh*” period of the general Kartvelian phenomenon.

საიდ მულანო

**ირან-საქართველოს ურთიერთობა
I-VI საუკუნეებში**

საქართველო თავისი საუკეთესო გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ყოველთვის იყო ძლიერი მეზობლების ყურადღების ცენტრში და საუკუნეების მანძილზე ცივილიზაციათა გზაჯვარედინს და დამაკავშირებელს წარმოადგენდა. ამის შედეგად ქართველები სხვა ერებისა და ქვეყნების კულტურისა და ცივილიზაციის ელემენტებს ითვისებდნენ და ამით ქართული საზოგადოება მდიდრდებოდა. თუმცა ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ქართველები სხვა ხალხების გავლენის ქვეშ ექცეოდნენ, პირიქით, ისინი არასოდეს კარგავდნენ თვითმყოფადობას.

ირანს და საქართველოს მიდიელების დროიდან, ანუ ირანული პირველი არიული დინასტიიდან, ჰქონიათ კავშირები. ალბათ ეს იქნებოდა ჰოვანშათრას დროს, რომელმაც გააძლიერა და გააფართოვა ირანის მაშინდელი მთავრობა.

ჰეროდოტეს თქმით, აქემენიდებს კოლხები ნებაყოფლობით ხარკს უხდიდნენ 100 გოგოს და 100 ბიჭის სახით — ხუთ წელიწადში ერთხელ. გარდა ამისა, კოლხებს სამხედრო ვალდებულებაც ჰქონდათ ნაკისრი სპარსელების მიმართ; ისინი წელიწადში 300-500 ტალანტამდე ვერცხლს უხდიდნენ ირანელებს გადასახადის სახით.

ირანს და საქართველოს მედიანთა და აქემენიანთა დროს მჭიდრო კავშირები ჰქონდათ. როგორც აკად. გ. წერეთელი ბრძანებს: შუა აზიისა და ამიერკავკასიის მიერ აქემენიანთა იმპერიაში განვითარებული ადმინისტრაციული, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სამართლებრივი სტრუქტურების გაცნობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ რეგიონებისათვის.

პირველი საუკუნეები ირანში პართიის დინასტიით იწყება, რომელიც დაახლოებით ხუთი საუკუნის მანძილზე გაგრძელდა. ამ პერიოდში პართიამ აზიიდან, ხოლო რომმა ევროპიდან სომხეთის წინააღმდეგ გაილაშქრეს. მათ მხარი აუბა საქართველოს მეფე ფარსმანმა, რომელმაც დაიპყრო სომხეთი და იქაურ მმართველად თავისი ძმა მირდატი დასვა. პირველ საუკუნეშივე ქართველებმა აღანებთან ერთად არაერთხელ გაილაშქრეს ირანში და იქიდან დიდძალი ნადავლი გაიტანეს.

მართალია, ქართველები რომაელთა და ირანელთა წინააღმდეგ მედგრად იბრძოდნენ, მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ ირანსაც და რომსაც კულტურული თვალსაზრისით დიდი გავლენა ჰქონდათ ქართველებზე. დიდი ხნის მანძილზე, სანამ ფარნავაზ მეფე ანბანს შემოიღებდა, ბერძნულ, ირანულ, არამეულ მეცნიერებაში იყვნენ გაწაფულები. ამის დამადასტურებელია მცხეთის მახლობლად აღმოჩენილი ორენოვანი ძეგლი (ე.წ. ბილინგვა), რომელიც ეკუთვნის მცხეთელი პიტიახშის — ზევანის ასულს, სერაფიტას. ძეგლი ბერძნულ და არამეულ ენებზეა დაწერილი და ეკუთვნის წარმართულ ეპოქას. ძეგლი ქართულ-სპარსულ კავშირებზეც მიანიშნებს (სიტყვა „ფათიახში“ ნიშნავს პართიის მეფის წარმომადგენელს).

სასანიდთა დროს საქართველოს მნიშვნელობა ორმაგად გაიზარდა, მათი და რომის ერთობლივი ინტერესების გამო, ჩრდილოელი მომთაბარე ტომების

თავდასხმებისაგან თავდასაცავად. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ამ პერიოდში საქართველომ მიიღო ქრისტიანობა, რაც სრულიად არ მოსწონდა ზიროვატრიან სასანიეებს.

338 წელს, როდესაც ჯერ ნისიბინის ზავის ვადა ჯერ კიდევ არ იყო ბოლომდე გასული, ირანის შაჰმა საფურ II-მ დაიწყო მოქმედება რომაელთა წინააღმდეგ. ქართლი ამ პერიოდში მოკავშირე იყო, თუმცა მისი აქტიური მონაწილეობა ბრძოლაში არა ჩანდა. 350 წელს რომაელებმა ელჩი გაგზავნეს მოკავშირეებთან უხვი საჩუქრებით, მათ შორის მირიანთან და არშაკთან — ქართლის და სომხეთის მეფეებთან.

358 წელს ირანელები შეიჭრნენ საქართველოში, ქართლის მეფე საურმაგი ტახტიდან ჩამოაგდეს და ვარაზ-ბაკური დასვეს. მეოთხე საუკუნის 70-იან წლებში ირანელებმა ქართლის სამეფო მთლიანად დაიმორჩილეს. ციხე-ქალაქ თბილისში იჯდა მათი მოხელე - პიტიახში.

ირანის გაბატონების შემდეგ ქართლის მეფეები იბრძოდნენ თავისუფლებისათვის და ამ მიზნის განხორციელებას რამდენიმე მათგანი შეეწირა კიდეც.

ირანელთა მიზანი იყო სავსებით მოესპოთ ის შინაგანი დამოუკიდებლობა, რომელიც შერჩენოდათ მათ ქვეშევრდომ ამიერკავკასიის ქვეყნებს. ირანელებმა გადამწყვეტი ბრძოლა გამოუცხადეს ქრისტიანულ ეკლესიას. მათი მიზანი იყო ქრისტიანული რელიგიის მახდენაურით შეცვლა. თავისი მიზნის მისაღწევად ირანელები მოხერხებულად იყენებდნენ დაპყრობილი ქვეყნებში არსებულ ვითარებას. ამ პერიოდში ქართლსა და ამიერკავკასიის სხვა ქვეყნებში მიმდინარეობდა ფეოდალიზაციის პროცესი, რაც გულისხმობს ბრძოლას ცენტრალურ ხელისუფლებასა და ცენტრიდანულ ძალებს შორის. ამ პროცესში მეფისა და ადგილობრივი ფეოდალების ინტერესები მიწების მფლობელობისა და თანამდებობების დაკავების საკითხებში არ ემთხვეოდა ერთმანეთს. ამით ისარგებლა ირანმა და შეძლო ფეოდალთა ნაწილის გადაბირება.

ვახტანგ მეფის დროს ირანსა და საქართველოს შორის კავშირი გაიზარდა. 50-60-იან წლებში ვახტანგ მეფე ირანელთა ჯართან ერთად რამდენიმე ომში მონაწილეობდა შუა აზიასა და ინდოეთში. მან დასავლეთი და სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო შემოიერთა. მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგ მეფე დაეხმარა ირანს, მათ შორის მომავალში არაერთი ბრძოლა გაიმართა და სწორედ 502 წელს, სამგორის ველზე გამართულ ომში იგი სასიკვდილოდ დაიჭრა და მალევე გარდაიცვალა.

532 წელს ირანსა და ბიზანტიას შორის დადებულმა ე. წ. "უვადო ზავმა" ირანის მდგომარეობა განამტკიცა. ბიზანტიამ სცნო ირანელთა ბატონობა აღმოსავლეთ საქართველოზე, რის შემდეგაც გაუქმდა მეფობა ქართლში და ირანელთა მმართველობა დამყარდა. პირველად ხოსრომ ირანში ადმინისტრაციული რეორგანიზაცია მოახდინა და ქვეყანა ოთხ ვილაიეთად, ანუ კუსტაკად დაჰყო. საქართველო მიეკუთვნებოდა აფანტარის, ანუ დასავლეთის კუსტაკს.

ქვეყნის მართვა-გამგეობაში ირანელებმა ფართოდ მოიზიდეს ადგილობრივი წარჩინებულები. შაჰები ცდას არ აკლებდნენ, რომ დასაყრდენი გაეჩინათ დიდ აზნაურებში. მათ ერისთავებს მემკვიდრეობით დაუმტკიცეს ქართლის მეფეებისგან ოდესღაც სამოხელედ და დროებით მიცემული ქვეყნები. ქართლის სათავეში მდგომი მარზპანის რეზიდენცია თბილისში იყო. მარზპანი ქართლის უზენაესი სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლება იყო. საქართველოს ქალაქებს ანუ

შაჰრებს მარზპანები მართავდნენ, რომლებიც კუსტაკის უფროსს — სპასპეტს ემორჩილებოდნენ.

ეჭვგარეშეა, რომ ირანი თავისი სიძლიერით და სიმდიდრით ყოველთვის დიდ და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა საქართველოზე. საქართველოც ხან ირანის, ხან კი ირანის მეტოქის ხელში იყო. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო ამ ქვეყნებთან შედარებით ძალიან მცირე ძალას წარმოადგენდა, ქართველები არასოდეს კარგავდნენ ბრძოლის ხალისს და სურვილს საკუთარი ქვეყნის გათავისუფლებისათვის; ყოველთვის გმირულად იბრძოდნენ. აღსანიშნავია, რომ ეს გავლენები ყოველთვის ცალმხრივი არ ყოფილა და ქართველებსაც, თავიანთი შესაძლებლობიდან გამომდინარე, ჰქონდათ გავლენა მეზობელ ქვეყნებზე, რაც მომდევნო საუკუნეებში უფრო ცხადად და ღრმად მოჩანს.

SAID MULIANI

IRANO-GEORGIAN RELATIONSHIPS IN A.D. I-VI CENTURIES

Because of its geographic location Georgia has always been in the center of attention of her neighboring countries. For centuries it presented the connecting crossroads of civilizations. Owing to this fact the Georgians adopted cultural elements of various nations and countries to enrich their society. However, they were not submissive to the foreign influences and always maintained their identity.

Iran and Georgia had been related since the Median epoch and these relationships became stronger during the Achaemenid Empire.

Iran and Rome exerted their cultural influence on Georgia for long periods. Before Parnavaz introduced the Georgian alphabet Georgians were well versed in Greek, Iranian and Aramaic scholarships. This is approved by the bilingual inscription excavated in the vicinity of Mtskheta written in Greek and Aramaic languages belonging to the heathen epoch. The monument also suggests the Georgian and Persian contacts.

During the Sassanid Empire the importance of Georgia increased two-fold because of the joint interests of Iran and Rome to defend their lands from the raids of the northern tribes. It is also noteworthy that Georgia embraced Christianity during this period.

Iranians declared a full-scale war on Christianity. To achieve her aim Iran made extensive use of the situations in the subjugated countries.

During the reign of King Vakhtang Georgia's contacts to Iran became more efficient, although the relations remained tense.

No doubt, Iran exerted great influence on Georgia with its strength and wealth. Georgia fell under almost permanent control either of Iran or Iran's vying countries. However, Georgians never gave up the wish to fight for the liberation of their country and underwent heroic battles. It must be also noted here that Georgians also exercised more or less influences on their neighbors that became evident during the subsequent centuries.

კუზმას მხატვრული სანის გაგებისათვის შალვა დადიანის რომანში „კუზმა რუსი“

შალვა დადიანის რომანის „უბედური რუსის“ გამოქვეყნებას (1926) კრიტიკის მკაცრი რეაქცია მოჰყვა. პლატონ ქიქოძემ რომანის იდეებს კომიკური უწოდა (პ. ქიქოძე, 1928, გვ. 178), გიორგი ნატროშვილმა კი „უბედური რუსი“ აღიქვა როგორც მწერლის იდეური მარცხი, სადაც ისტორია ისეა წარმოსახული, რომ საგულისხმოს არაფერს შეიცავს და მკითხველისათვის მხოლოდ ზიანის მოტანა შეუძლია. მისი აზრით, რომანი წარსულის არასწორი გაშუქებაა. კრიტიკოსი თვლიდა, რომ სახელგამმა და „ზარია ვოსტოკას“ გამომცემლობამ უხეში შეცდომა დაუშვეს, შალვა დადიანის მანკიერი წიგნი რომ გამოაქვეყნეს (გ. ნატროშვილი, 1952). ტენდენციური, არაობიექტური იყო მწერლის მიმართ სალიტერატურო კრიტიკა, როცა მას ბრალად სდებდა ისტორიულად ცნობილი ფაქტების შელამაზებას.

შ. დადიანმა მოახერხა არგუმენტირებულად დაემტკიცებინა ასეთი ბრალდებების უსაფუძვლობა. მოვიყვანთ ერთ ამონაწერს მწერლის მოგონებიდან: „ჩემი პასუხი მაშინაც ეს იყო და დღესაც ეს არის, რომ მე არაფერი შელამაზებული არა მაქვს, არამედ ყველა ჩემს მიერ გამოყვანილი მოვლენები და სახეები ისტორიულ დოკუმენტებზე დამყარებული“ (შ. დადიანი, 1959, გვ. 195).

იმ პერიოდში ამგვარი კრიტიკა ხშირად კუროვნებამდეც მიდიოდა. თვით ავტორი იხსენებს: „ერთმა პიროვნებამ, როდესაც მწერალთა კავშირში მორიგ კრებაზე არჩევდნენ ამ ჩემ რომანს და მე ჩემ საპასუხო სიტყვაში გამოვეცამათე მომხსენებელს, შესვენების დროს მკითხა: „კუზმა რუსი მართლა გყავთ გამოყვანილიო? მე დიდი ბოდიშით მოვასხენე, რომ არ გქონიათ წაკითხული მეთქი და ასე, ბევრი რომანის წაუკითხავად მაკრიტიკებდა“ (შ. დადიანი, 1959, გვ. 194).

ყოველთვის ახსოვდა შ. დადიანს ის დიდი წყენა, რაც „უბედურ რუსთან“ დაკავშირებით შეემთხვა: „უბედური რუსის“ გამო შავი დღე მაყარეს - ნაციონალისტად, ბაგრატიონების მეხოტბედ გამოამაცხადეს“ (ს. ჭილაია, 1988, გვ. 79).

იმდროინდელმა კრიტიკამ ყურადღების გარეშე დატოვა ის გარემოება, რომ რუსი ხალხის შესანიშნავი ზნეობრივი თვისებები რომანში მაღალი ოსტატობითაა გამოძერწილი იური უფლისწულის აღმზრდელის კუზმას სახით. „რომანში ერთი კაცის, მართალია, მეფისწულის, მაგრამ ერთი კაცის უბედურება დავახასიათე, ჩემმა მტრებმა კი მთელ რუსეთზე გადაიტანეს ეს ხასიათი, თითქოს რუსების წინააღმდეგ დამეწეროს ეს რომანი. „დაავიწყდათ“ რომანში მეორე რუსი — გიორგი უფლისწულის აღმზრდელი — კუზმა რომ დავხატე უდიდესი სიყვარულით. ქართველი ქალი სწორედ მას შევრთე ცოლად და გავაბედნიერე. ის კუზმა რუსი ამ ქართველ ქალს აღმერთებდა. ეს დაივიწყეს. რატომ? რასაკვირველია, მტრობით. იქნებ უვიცობით?... (ს. ჭილაია, 1988, გვ. 80). განსაკუთრებით ის არის ხაზგასასმელი, რომ ეს პერსონაჟი (კუზმა რუსი)

ისტორიული პირი კი არ არის, არამედ ავტორის ფანტაზიით არის შეთხზული. „თავისი ადამიანური კეთილშობილებით ავტორმა კუზმა რუსი უფლისწულის სრულ ანტიპოდად დაგვიჩაბა, ამით არაორაზროვნად გამოავლინა თავისი შემწყნარებლური და კეთილგანწყობითი დამოკიდებულება ამ ერისადმი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 1994, გვ. 114).

მწერალმა კუზმა რუსი იმისათვის შემოიყვანა რომანში, რომ ერთგვარად შეემციებინა და რამდენადმე გაენელებინა ის უარყოფითი შთაბეჭდილება, რომელსაც გიორგი უფლისწულის სახე იწვევს.

რომანის პირველი გვერდებიდანვე კუზმა ჩვენ წინაშე წარმოდგება როგორც კეთილი იდეალებისათვის მებრძოლი ადამიანი, რომელიც თავისი ქვეყნის დიდ მომავალზე ოცნებობს. მისი იდეალი იყო ერთიანი, ძლიერი, აყვავებული ქვეყანა. სწორედ ეს აკავშირებდა მას ანდრია ბოგოლუბსკისთან. „ანდრეი სიყმაწვილიდანვე შევიყვარე... დიდებული კაცი იყო ცხონებული. დიდი აზრები უტრიალებდა, დიდი საქმეც მოიმოქმედა. მან პირველმა შეძლო რუსეთის დაქსაქსული სამთავროების შეერთება“ (შ. დადიანი, 1990, გვ. 23).

კუზმამ ძალიან განიცადა ანდრიას ტრაგედია. ის შურისმაძიებელ პიროვნებად იქცა, მაგრამ ამავე დროს დიდ მოთმინებას იჩენდა და მთელ იმედებს იურჩზე ამყარებდა. იური იყო მისთვის ის მომავალი ძალა, რომელიც შეძლებდა ანდრიასეული ტახტის დაბრუნებას, რუსეთის გაერთიანებას.

ამ შეგნებით განმსჭვალულმა კუზმამ დათმო საპირადო და ყველაფერი იურის აღზრდას უმსხვერპლა: „მინდოდა, უწინარეს ყოვლისა, იურისაგან მამასავით მხნე და ჭანსალი მეომარი გამოსულიყო, ამიტომ იყო არ ვუშლიდი, როდესაც კი მოიჩინა, ტყე-ღრეში მარტო თარეშს. მინდოდა გაჩევიდა ბუნების სტიქიონთა ატანას, მარტობას, საშიშროებას, მეომრულ სიმკვირცხლეს... ლალად უნდა გაზრდილიყო მომავალი შურისმაძიებელი“ (შ. დადიანი, 1990, გვ. 27). კუზმამ სწორედ აქ დაუშვა შეცდომა. მან მხოლოდ უფლისწულის ფიზიკურ მხარეზე იზრუნა, სულიერი სამყარო კი ყურადღების მიღმა დარჩა. კუზმა ძალიან გვიან მიხვდა ამას. აქ უკვე ჩატყდა ხიდი მათ შორის: „გულმოკლული, ხელმოცარული, მიზანდაღუპული და აზრგანძარცული უხმოდ გავიდა კუზმა იურის ოთახიდან“ (იქვე, გვ. 29). შალვა დადიანმა მწარედ განაცდევინა თავის გმირს იდეების დაკარგვა, მიზნების დამსხვრევა, რაც ყველაზე უფრო საშინელია.

კუზმა სხვა კუთხითაც იპყრობს ჩვენს ყურადღებას. მას მთელი არსებით შეუყვარდა ახალგაზრდა სვანი გოგონა ნანული და თამარის ნებართვით ჯვარიც დაიწერა. ასევე საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ თვით თამარიც იჩენს მოწიწებას კუზმას მიმართ. თუ აღვირახსნილი გიორგი რუსი გააძევა, მისი გამზრდელი კუზმა შეიწყნარა და კახეთში დაასახლა. „თამარმა დიდად შეივრდომა და შეიყვარა ორივე ცოლ-ქმარი და უხვი საჩუქარიც უბოძა: ამომწყდარი კვირიკეს ძეების საპატრონო კახეთში კუზმას გადაულოცა“ (შ. დადიანი, 1990, გვ. 287).

როდესაც გიორგი უფლისწულის მომხრეებს აპატიმრებენ, მათ შორის ვხვდავთ კუზმასაც. თამარი სახსებით ბუნებრივად იქცევა, როცა კუზმას ასეთი სიტყვებით მიმართავს: „შენ რათ დაუტუსაღებიხართ? შენ არაფერი დაგიშავებია, მხოლოდ ერთგული იყავ შენის გაზრდილისა და აქ რა არის სააუგო. მხოლოდ მან ვერ გაგიმართლა იმედები“ (იქვე, გვ. 358).

კუზმა რუსი რომანის დასრულებული ტიპია. იგი გამჭრიახი გონების პატრონია. მისთვის დამახასიათებელია განუსაზღვრელი ერთგულება იურისადმი,

ბოლოს, გულწრფელი სიყვარული ქართველი ქალისადმი, რაც მას დიდ ტანჯვად შეეცვალა (შ. რადიანი, 1972, გვ. 26).

ნაწარმოების წაკითხვის შემდეგ ჩვენთვის საკვებით ნათელია, რომ კუზმა რუსი მწერალს დახატული ჰყავს ყოველმხრივ დადებით პერსონაჟად, მაგრამ შალვა დადიანი მაინც ვერ ასცდა იმდროინდელ კრიტიკას და „ერთ-ერთი მთავარი ბრალდება, რომელიც მას რომანის გამოქვეყნების შემდგომ არაერთგზის წაუყენეს, რუსი ხალხისადმი უბატოცემულობა და უარყოფითი დამოკიდებულება იყო, მაგრამ, როგორც ამის გამო თავად შ. დადიანსაც ხაზგასმით აქვს აღნიშნული, ეს ბრალდება ყოველგვარ საფუძველსაა მოკლებული და ერთი პიროვნების მანკიერებათა მხილება მთელ ხალხს არამც და არამც არ უნდა მიეწეროს“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 1994, გვ. 113).

რამდენადაც სძაგს (მაგრამ სადღაც ეცოდება კიდევ) ავტორს გიორგი რუსი, იმდენად უყვარს კუზმა და ამიტომ მკითხველსაც ასევე განაწყობს. რომანში აშკარად იგრძნობა ავტორისეული სიმპათია მისადმი (გ. ციციშვილი, 1974, გვ. 216).

შესაძლებელია, მწერალმა კუზმას მხატვრული სახე იმისათვის შექმნა, რომ რომანი „გადაერჩინა“. შალვა დადიანმა თანამედროვეობის გასაკრიტიკებლად გამოიყენა ისტორიული ეპოქა, მან ფართო საზოგადოების დასაინტერესებლად მთლიანად გამონაგონი პერსონაჟი შემოიყვანა ნაწარმოებში. შეიძლება ეს პერსონაჟი იმ ეპოქის ერთგვარ ხარკადაც მივიჩნიოთ, რომელშიც შალვა დადიანი ცხოვრობდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. დადიანი, 1959 - შ. დადიანი, რაც გამახსენდა, თბ., 1959.
 შ. დადიანი, 1990 - შ. დადიანი, უბედური რუსი, თბ., 1990.
 გ. ნატროშვილი, 1952 - გ. ნატროშვილი, მანკიერი რომანი და რედაქტორის უბრინციბო ბოლოსიტყვაობა, გაზ. „კომუნისტი“, 1952, №135, 8 ივნისი.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 1994 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, ქუთაისი, 1994.
 შ. რადიანი, 1972 - შ. რადიანი, რჩეული წერილები, წიგნი II, თბ., 1972.
 პ. ქიქოძე, 1928 - პ. ქიქოძე, ძველი ჰანგები და ახალი ფორმა ჩვენს მწერლობაში, ჟურნ. „მნათობი“, 1928, №3.
 გ. ციციშვილი, 1974 - გ. ციციშვილი, შალვა დადიანი, თბ., 1974.
 ს. ჭილაია, 1988 - ს. ჭილაია, შალვა დადიანი, ჟურნ. „კრიტიკა“, 1988, №3.

MANANA NIKOLADZE

ON THE UNDERSTANDING OF THE LITERARY IMAGE OF
KUZMA IN SHALVA DADIANI'S NOVEL
"AN UNHAPPY RUSSIAN"

The publication of Shalva Dadiani's novel "An Unhappy Russian" was marked with severe reaction from the proletariat critics. They were unfair and biased in blaming the author to have distorted the famous historical facts.

The literary critic of that period overlooked the fact that in the image of Kuzma, a teacher and mentor of Prince Iury, the author with great masterly depicted remarkable moral qualities of the Russian people. The image of Kuzma is brought about in the novel to reduce to a certain degree the negative impression exerted by the image of Prince Iury.

Kuzma the Russian, a man of sharp intellect, is a consummated literary image. He is characterized with unfathomed loyalty to his disciple and sincere love towards the Georgian woman.

It is possible that the writer created Kuzma's literary image in order to "rescue" the novel. Shalva Dadiani made use of the distant historical epoch to criticize his contemporary society. To make interested the general public he had introduced Kuzma, a completely imagined personage. It can also be conjectured that in the image of Kuzma Shalva Dadiani paid a tribute to the epoch he lived.

ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე

წმინდა ნინოს ჯგერის ანუ ვაზის კულტი საქართველოში

ქართლის სამეფო სახლის გაქრისტიანება და ქრისტიანობის ნებადართულ სარწმუნოებად გამოცხადება ნინო მოციქულთა სწორის სახელთან არის დაკავშირებული. წმინდა ნინოს მისიონერული მოღვაწეობის შესახებ ჩვენამდე მოღწეულია ძველი ქართული მწერლობის რამდენიმე ნიმუში. მკვლევარებს მათ შორის უძველესად „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ ჩართული „ნინოს ცხოვრების“ ვრცელი ვარიანტი მიაჩნიათ.

„წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“ ყურადღებას იქცევს მოციქულ-განმანათლებლის ვაზის ჯგერით შემოსვლა ღვთისმშობლის წილხვედრ ქვეყანაში.

ისმება კითხვა: რატომ მაინცდამაინც ვაზის ჯგერით აპირებს წმინდანი ქართლის მოქცევას და რა სიმბოლური დატვირთვა (სახე) აქვს ვაზს წარმართულსა და ქრისტიანობისდროინდელ საქართველოში?

როგორც ცნობილია, სიმბოლიკის ფესვები ადამიანის პირველყოფილ წარმოდგენებშია. პრიმიტიულად მოაზროვნე ადამიანი სიცოცხლის ნიშნებს ხედავდა მნათობებში, ბუნების მოვლენებში, ორგანულ თუ არაორგანულ სამყაროში.

მსოფლიოს მრავალ ხალხში, მათ შორის ქართველებში, ცნობილია ხეთა მსახურების ჩვეულება, რწმენა საღმრთო ხეთა, ტყისა, მინდვრისა და ყვავილთა მფარველისა, რასაც ადამიანთა საარსებო მოთხოვნილება განსაზღვრავდა. ხალხის წარმოდგენით, „ცხოვრების ხეს“ ჰქონდა სასწაულებრივი თვისებები: იგი იყო ბედნიერების, სიბრძნის, განახლების, ყველა საიდუმლოს ცოდნისა და, რაც მთავარია, მარადიული სიცოცხლის, უკვდავების წყარო.

ქართველური ტომების მითოლოგიურ აზროვნებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკირა ისეთ ხე-მცენარეებს, როგორიცაა: მუხა, ალვა, ნაძვი, ცაცხვი, იფნი, ვაზი. ხსენებულ ხე-მცენარეთა კულტი წარმოდგენილია უძველეს ხალხურ ზღაპრებში, ლეგენდებში, თქმულება-გადმოცემებსა და ლექსებში. ამ ხეებს თაყვანს სცემდნენ წარმართი ქართველები და მსხვერპლსაც კი სწირავდნენ. მაგალითად, მუხისათვის მამლის შეწირვის კვალია შემონახული მესხურ ლექს-სიმღერაში: „მუმლი მუხასაო“.

მ. ჩიქოვანი აღნიშნავს, რომ სიმღერა „მუმლი მუხასა“ უძველესი რწმენის, კერძოდ, ხეთა თაყვანისცემის ამსახველია. პატრიოტულ სიმღერად ის შემდგომში იქცა, მუხა — საქართველოს სიმბოლოდ, მუმლი კი — მის მტრად (მ. ჩიქოვანი, 1948, გვ. 351).

მუხისადმი მამლის შეწირვის რიტუალს აღწერს კ. გამსახურდია რომანში „დიდოსტატის მარჯვენა“.

ვაზიც საკულტო ხეა. იგი სიმდიდრის, ბარაქისა და კეთილდღეობის სიმბოლოა. ვაზი, როგორც ცხოვრების ხის სიმბოლიკა, საფერხულო ლექს-სიმღერაში ალვასთან ერთად მოიხსენება:

„ჩვენი მასპინძლის მარანში ალვისხე ამოსულიყო,
ძირში მიერგოთ ვაზები, ზედ წვერზე მოვლებულიყო,
წვერზე მოესხა ნაყოფი, ბოლომდე ჩამოზრდილიყო,
დამწიფებულა ყურძენი, შიგ ღვინო გამოსულიყო

(პოეზია, 1979, გვ. 48).

მაშასადამე, მითოლოგიური წარმოდგენით, ვაზი აღდგენადი ბუნებისაა. ვაზის ნერგი (ლერწი) მკვდარი ან მიძინებული, მიწაში იმარხება; გაზაფხულზე გაიღვიძებს, მკვდრეთით აღდგება, გაცოცხლდება, შემდეგ ყვავილით შეიმოსება, მტევნებს მოისხამს, მტევნებში კეთილშობილი სითხე ჩადგება, რომელიც ბოლოს ღვინოდ იქცევა. მაშასადამე, ვაზი განაზღვრის, მარადიული სიცოცხლის, უკვდავების ხეა და ამიტომაც ეთაყვანებიან წარმართობის დროიდან ღვინომე მას ქართველები. ცნობილია, რომ წარმართულ ღვთაებათა პანთეონში საპატიო ადგილი ეჭირა მევენახეობის მფარველ ღვთაება „აგუნას“ (ი. მეგრელაძე, 1965, გვ. 109). ვაზს, როგორც წმინდა ხეს, ისევე როგორც მუხსა, მსხვერპლსაც სწირავდნენ.

ჩვენში ღვინომე არის შემორჩენილი ახალი წლის ღამეს ვაზის ძირში მამლის დაკვლის რიტუალი. ვაზის ძირზე სისხლის პკურებას საკრალური დანიშნულება აქვს. აქ თავს იჩენს ვაზზე, როგორც ტოტემზე უძველესი წარმოდგენები.

საქართველო ოდითგანვე ვაზის კულტურის ქვეყნად ითვლება. არსებობს მრავალი თქმულება და ლეგენდა, რომლის მიხედვით მსოფლიოში პირველად ვაზი საქართველოში გაჩნდა. არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, ლეგენდის ქართლური ვარიანტი, მიწისგან ადამიანის გაჩენის მოტივს ვაზს რომ უკავშირებს.

ქართული ლეგენდის მიხედვით, ღმერთმა პირველად წყალი გააჩინა, შემდეგ თქვა, რად გვინდა ამდენი წყალიო. ამოუშვა ქარი და მიწა სულ გაახმო. ახლა ვენახი უნდა გავაჩინოო. მართლაც გააჩინა ვენახი. ერთ დღეს გავიდა უფალი ვენახში და დანახა, რომ ვაზები ტირიან; ალბათ პატრონი რომ არ ჰყავთ, იმიტომ იღვრებიან ცრემლებადო, გაიფიქრა ღმერთმა; ვაზის ცრემლები შეაგროვა, დაასხა მიწას, მოზილა, გამოძერწა კაცი, ჩაჰბერა სული და გაუჩინა ვაზს პატრონი (ფოლკლ. არქივი, ქ. 23, გვ. 33).

წარღვნის ლეგენდების კახურ და რაჭულ ვარიანტებში მოთხრობილია ნოეს მიერ ვენახის გაშენება. „ღვთიური“ მცენარის საქვეყნო გავრცელება (გ. ჩიტაია, 1964, გვ. 130).

რაჭული ლეგენდის მიხედვით, ნოემ კილოზნიდან მტრედი გამოუშვა და უთხრა: წადი, ამბავი მომიტანე, რა არის ქვეყნიერებაზე დარჩენილი, რომ კაცმა თავი ისაზრდოსო, მტრედმა ძღვამბალი, ანუ ვაზის ლერწამი მოუტანა (იქვე).

მევენახეობა-მეღვინეობა რომ საქართველოში სოფლის მეურნეობის უძველესი დარგია, ამას მოწმობს მცხეთა--სამთავროს, თრიალეთის, ალაზნის ხეობის და სხვა არქეოლოგიურ გათხრებში აღმოჩენილი მევენახეობა-მეღვინეობის კულტურის დამახასიათებელი სამეურნეო იარაღები, დათარიღებული ჩვენს წელთაღრიცხვამდე პირველი, მეორე და მესამე ათასწლეულებით. ამ დარგის სიძველეს მოწმობს აგრეთვე მასთან დაკავშირებული არქაული ტერმინოლოგია, უძველესი ვენახის ლექს-სიმღერები, რომლებიც უმთავრესად ურითმოა.

ნინოს ცხოვრებაში ვაზის ჯვარს მითოსური ძირი აქვს, თუმცა იგი სიმბოლიკასაც უკავშირდება.

ნაწარმოების მიხედვით, წმინდა ნინო კაბადოკიელი ასულია. კაბადოკია მცირე აზიის ცენტრალური ნაწილის ერთ-ერთ ოლქს წარმოადგენდა, რომელიც დასახლებული იყო სხვადასხვა ტომებით, მათ შორის ქართველთა უძველესი ტომით — ხეთებით.

„ნინოს ცხოვრების“ ერთი ვარიანტით, წმინდა მარიამი გამოეცხადა სენაკში წმინდა ნინოს და უბრძანა თავის წილხვდომილ ქვეყანაში ქრისტიანული რელიგიის საქადაგებლად წასვლა. ღვთისმშობელმა მოჭრა თავის საწოლთან რტოებგამლილი ვაზი, მისგან ჯვარი გააკეთა, შეკრა, წმინდა ნინოს გადასცა და უთხრა: ყოველთვის შეგეწევი, არასოდეს მიგატოვებო; მეორე ვარიანტით, მოციქული ბიძის -

იერუსალიმის პატრიარქის იობენალის ლოცვა-კურთხევით გამოემგზავრა; მესამე ვარიანტის მიხედვით, ჯვარი თვით ნინომ გააკეთა.

სიღონიას მონათხრობით, წმინდა ნინომ დაისადგურა მაცველოვანში, რომელიც იყო ბაღში. აქ მან დადგა ვაზის ნასხლავი ჯვარი და მასზე ლოცულობდა.

ვაზი საკრალური ხეა — იგი მზესთან არის წილნაყარი და მზის სიმბოლიკით — თმით არის შეკრული. ნინოს ჯვარი სასწაულმოქმედი. წმინდანი მით „იქმოდა საკრველებათა დიდთა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 102).

ირკვევა, რომ წმინდა ნინო კარგად ფლობს ქართველთა წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებს, წეს-ჩვეულებებს და ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ის მხარე, სადაც წმინდა ნინო ცხოვრობდა, ქართველთა ტომით (ან ტომებით) იყო დასახლებული.

როგორც ცნობილია, ქრისტიანობის გავრცელების დროს მოხდა ადრე არსებული წარმართული შეხედულებების ნაწილობრივი ასიმილაცია, წარმართული კულტების ქრისტიანულ კულტებთან შერწყმა.

გრიგოლ რობაქიძის თქმით, „ქართულმა ქრისტიანობამ წარმართობა კი არ მოსპო, არამედ შინაგანად შეიზარდა იგი, კიდევ უფრო სწორად - მისგან ამოიზარდა“ (გრ. რობაქიძე, 1991, №3).

ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით, ვაზისაგან დაწურული ღვინო ქრისტეს სისხლია, ჰური კი - მისი ხორცი.

ქრისტე ასე მიმართავს თავის მოწაფეებს: „მიიღეთ და სჭამეთ, ესე არს ხორცი ჩემი. და მოიღო სასუმელი, ჰმადლებდა და მისცა მათ და ჰრქუა: „სუით ამისგან ყოველთა, რამეთუ ესე არს სისხლი ჩემი (ახლისა) აღთქუმისა, თქვენთვის და მრავალთათვის დათხეული, მისატყვევებლად ცოდვათა“ (მათე, 26,28)

შემდეგ ვენახი (ვაზი) თვით უფლისა და ღვთისმშობლის სიმბოლოდ იქცა. „მე ვარ ვენახი ჭეშმარიტი და მამაი ჩემი მოქმედი არს“ — ამბობს თვით მაცხოვარი. სწორად შენიშნავს რ. დევდარიანი: „ბიბლიისეული სიმბოლიკის თვალთახედვით, ქრისტე ის ჭეშმარიტი ვენახია, რომელმაც კაცობრიობის გამოსახსნელად საკუთარი სიცოცხლე, საკუთარი სისხლი (ტვეანი) გასწირა“ (რ. დევდარიანი, 1996, გვ. 102).

ქრისტეს სიმბოლოდ ვენახის გამოყენება ქრისტიანულ მწერლობაში ხშირად შეინიშნება; ღვთისმშობელი მარიამიც აყვავებული ვენახია. გავიხსენოთ თუნდაც დემეტრე I-ის „შენ ხარ ვენახი“.

შენ ხარ ვენახი,
ახლად აღყვავებული,
ნორჩი, კეთილი,
ელემში დანერგული...

მაშასადამე, წმინდა ნინოს ჯვარს წინაქრისტიანული, წარმართული (მითოსური) ფესვებიც აქვს და ქრისტიანულიც. ამ ყოველად სასწაულმოქმედი ჯვრით ნათლავს ნინო ქართველებს, მათში სინათლე და სიძლიერე შეაქვს, მფარველად კი „ქართველთა დედად“ წოდებულს უფალი და ღვთისმშობელი ჰყავს, რომელიც არასდროს მიატოვებს არც მას და არც საქართველოს.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. დევდარიანი, 1996 - რ. დევდარიანი, ერთი წლის ქირნახული, ქუთაისი, 1996.
ი. მეგრელიძე, 1965 - ი. მეგრელიძე, დიონისე ბახუს-აგუნას კულტის ქართული წარმოშობის შესახებ, ბედი ქართლისა, თბ., 1965.
გრ. რობაქიძე, 1991 - გრ. რობაქიძე, უცნობი საქართველო, თბ., 1991.

ფოლკლორული არქივი, ქ. 33.

ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, თბ., 1955.

გ. ჩიტაია, 1964 - გ. ჩიტაია, ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფა და მატერიალური კულტურა, თბ., 1964.

მ. ჩიქოვანი, 1948 - მ. ჩიქოვანი, აკაკი წერეთელი და ხალხური სიტყვიერება, ლიტერატურული ძიებანი, IV, თბ., 1948.

НОРА НИКОЛАДЗЕ-ЛОМСИАНИДЗЕ

КРЕСТ СВЯТОЙ НИНО, ИЛИ КУЛЬТ ЛОЗЫ В ГРУЗИИ

Принятие христианства Картлийским царским двором, а затем объявление христианства разрешенной религией в стране связано с именем «Нино, равной апостолам». До нас дошло несколько образцов древнегрузинской литературы, повествующих о миссионерской деятельности Святой Нино. Самым древним среди них, по мнению исследователей, следует считать наиболее полный вариант под названием «Жизнеописание Нино».

В этом произведении обращает на себя внимание сам факт прибытия в страну, находящуюся под покровительством Богородицы, апостола-просветительницы с крестом из виноградной лозы. Ставится вопрос: почему Святая собиралась обратиться Картли в христианскую веру именно с помощью креста и какую символическую нагрузку имеет крест в языческой и христианской Грузии?

В мифологическом мышлении грузин важное место занимали верования и представления по отношению к таким деревьям, как дуб, тополь, ель, лоза. В древнейших народных стихах, сказках, легендах и преданиях отражается культ вышеназванных деревьев. Лоза – культовое дерево, это символ богатства, изобилия и благосостояния. Крест Святой Нино имеет мифический корень, хотя он связывается также и с символикой. При распространении христианства произошла ассимиляция ранее существующих языческих представлений и слияние языческих культов с христианскими культурами. Виноградник (лоза) стал символом Христа и Богородицы.

Крест Нино чудодействен. В «Житии Картли» отмечается, что с его помощью Святая творила чудеса. Отметим, что апостол-просветительница связала лозу волосами – символикой солнца; сама лоза также связывается с солнцем. Примечательно и то, что лоза (виноградник) издревле была распространена в Грузии, о чем свидетельствуют древнейшие легенды и предания.

ვასილ ბარნოვის «არმაზის მსხვერპვა» რელიგიურ-სახელმწიფოებრივი ღაქოუკიდებლობისათვის ქართველი ხალხის ბრძოლის კონტაქტში

ვასილ ბარნოვის (1857-1934 წწ.) შემოქმედებაში საქართველოს ისტორიის ცალკეული ეპიზოდები ზოგჯერ ჩვენში ტრადიციულად დამკვიდრებული შეხედულებებისაგან არსებითად განსხვავებული თვალთახედვითაა განსჯილ-გააზრებული. ისტორიული მოვლენებისა და პიროვნებებისადმი მწერლის ამგვარ დამოკიდებულებას საფუძვლად, უპირველეს ყოვლისა, მისი ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვა უდევს. ვ. ბარნოვი რომანტიკული გზნებითა და აშკარად გამოვლენილი მამულიშვილური ტენდენციურობით იაზრებს ჩვენი ისტორიის საკვანძო პირობებებს და, როგორც მხატვრული სიტყვის დიდოსტატი, ყველაფერს აკეთებს ქართველი კაცის ცნობიერებაში ეროვნული თვითშეგნების განსამტკიცებლად და გასაძლიერებლად.

მწერლის შემოქმედების მაგისიტრალურ მიმართულებად დამკვიდრებული ეს მიზანსწრაფვა არსებითად ეწინააღმდეგება იმ პარტიულ-იდეოლოგიურ პრინციპებს, რომელთაც ბოლშევიკური ხელისუფლება საბჭოთა მწერლობის უმთავრეს მსოფლმხედველობრივ საფუძვლად აცხადებდა.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ისტორიული წარსულის ზემოთ აღნიშნული თვალთახედვით აღქმა-წარმოსახვის აზრობრივი ქვეტექსტები ხშირად თავად მწერლის დროინდელ ეპოქალურ მოვლენებთანაცაა ხოლმე მისადაგებული ადვილად შესაცნობი ფორმით. ვ. ბარნოვის იმ ნაწარმოებთაგან, რომლებშიც ხაზგასმულმა ტენდენციამ ყველაზე მასშტაბური გამოხატულება ჰპოვა, უპირველეს ყოვლისა, ფართოდ ცნობილი რომანი — „არმაზის მსხვერვე“ (1925 წ.) უნდა დავასახელოთ. ზემოთ ხსენებული ტენდენცია ამ ნაწარმოებში იმდენად ცხადად და არაორაზროვნადაა გამოვლენილი, რომ მასში აღწერილი მოვლენები შეიძლება ზუსტი ადეკვატურობითაც კი მივეუსადაგოთ იმ რთულ ვითარებას, რომელიც საქართველოში შეიქმნა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შედეგად.

მაგალითად, ა. გომართელის აზრით, „არმაზის მსხვერვე“ 1921 წლის ტრაგედიისა და მისი შემდგომი ვითარების „დაშიფრული და დაქარაგმებული“ გააზრების მცდელობას წარმოადგენს. „ყოველი დიდი იდეა, ქრისტიანობა იქნება იგი თუ სოციალიზმი, მრავალრიცხოვანი იმპერიებისათვის სხვათა დაპყრობისა და დამონების საშუალებაა. კრიტიკოსის შეფასებით, სწორედ ესაა დედააზრი რომანისა.

1801 წელს რუსეთი მართლმადიდებლობის დაცვის მისიით შემოვიდა საქართველოში. 1921 წელს უკვე ათეისტური ქვეყანა სოციალიზმის იდეით გვიმონებს. ამ ტრაგიკული ნაციონალური რეალობის მხატვრული უკუფენაა „არმაზის მსხვერვე“. რეალობა ვერაფერს სანუგეშოს ეუბნება მწერალს და მასაც მომავალში გადააქვს იმედი ეროვნული აღორძინებისა (ა. გომართელი, 1997, გვ. 110).

სამწუხაროდ, ამ მომავლის დადგომის დრო რომანში დაკონკრეტებული არ არის. მართალია, მწერალს ღრმად კი სწამს, რომ „დასძლევს ბოლოს ქართველთ ღმერთი საქართველოში“, „ქართველი ხალხი კვლავ დაუბრუნდება ძველ სალოცავთ და კვლავ გაბრწყინდება უკვდავ ხატთა სახელი ჩვენში“, მაგრამ როდის მოხდება ეს, ამ კითხვაზე ვ. ბარნოვის კონკრეტული და ზუსტი პასუხი არ მოეპოვება.

„არმაზის მსხვერვა“ ყველაზე მეტი რადიკალიზმით ავლენს ვ. ბარნოვის სარწმუნოებრივ მრწამსს. ავტორის რელიგიური რწმენის საფუძველთა საფუძველად რომანში ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვაა ქცეული. უწინარესად სწორედ ამ პოზიციიდან სჯის და აფასებს მწერალი მოვლენებს, რითაც სიღრმისეულად წარმოაჩენს ნიღაბანდელი ისტორიული ვითარების ნამდვილ არსს. იგი რეალისტური დამაჯერებლობით გვიჩვენებს იმ აგრესიული პოლიტიკის სახიფათო მიზანსწრაფვას, რომელსაც ირანი და ბიზანტია ატარებდნენ საქართველოს წინააღმდეგ რელიგიურ-სარწმუნოებრივი ნიღბით.

და ამ შემთხვევაში ხაზგასმით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მოვლენათა ავტორისეული განსჯა ისტორიული სინამდვილის ღრმა მეცნიერულ ცოდნასა და მახვილგონივრულ ანალიზს ეფუძნება. ვ. ბარნოვმა სრულიად ახლებურად გაიაზრა და შეაფასა საქართველოს ისტორიიდან კარგად ცნობილი ისეთი მოვლენა, როგორც მეოთხე საუკუნის 20-30 წლებში ჩვენში ქრისტიანობის დამკვიდრება და სახელმწიფოებრივ რელიგიად გამოცხადებაა. ამ მნიშვნელოვან ისტორიულ ფაქტს მწერალი არატრადიციული თვალთახედვით სჯის და აფასებს, საუკუნეთა განმავლობაში ფართოდ დამკვიდრებული შეხედულებისაგან განსხვავებულად.

რომანის მიხედვით, იმდროინდელი საქართველო რელიგიურ შეჯახებათა ასპარეზად იქცა. ვ. ბარნოვი უღრმესი მამულიშვილური გულისტკივილით გვიამბობს, როგორ შეეწირა ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა იმ ფსევდორელიგიურ იმპერიულ პოლიტიკას, რომელსაც ბიზანტია ატარებდა იმხანად მეზობელი სახელმწიფოების დასაპყრობად. ირანისა და ბიზანტიის მაგალითზე ნაწარმოებიდან ნათლად ჩანს, თავიანთი აგრესიული გეგმების პრაქტიკული რეალიზაციის გზაზე რა დიდ როლსა და მნიშვნელობას ანიჭებდნენ აგრესორი ქვეყნები სარწმუნოებას.

ვ. ბარნოვის აზრით, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მომავალი იმხანად არსებითად განსაზღვრა იმ მძაფრმა და უკომპრომისო ბრძოლამ, რომელიც რელიგიური ნიშნით მიმდინარეობდა ქრისტიანულ ბიზანტიასა და წარმართულ სპარსეთ-საქართველოს შორის. ქართლის იმჟამინდელი მეფე მირიანი იძულებული იყო ისიც ჩართულიყო ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის წარმოქმნილ ამ საომარ დაპირისპირებაში და საქვეყნოდ გაეცხადებინა თავისი არჩევანი — რომის იმპერია თუ სპარსეთი. ვ. ბარნოვის რომანში არა მარტო ამ არჩევანისთვის თანამდევნი სირთულეებია სიღრმისეულად წარმოჩენილ-გააზარებული, არამედ ის საბედისწერო მოვლენებიც, რომლებიც ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ორიენტაციის განმსაზღვრელ ამ არჩევანთან იქნებოდა მომავალში დაკავშირებული.

იმის გათვალისწინებით, რომ ქართველთა იმჟამინდელი მთავარი ღვთაება — არმაზ ბრწყინვალე სპარსეთიდან იყო შემოსული და თავად მირიანიც ამ

წარმართულ-სპარსული კერპის თაყვანისმცემელი იყო, საბოლოო არჩევანის გაკეთების დროს ქართლის მეფემ უპირატესობა ქართველებისა და სპარსელების რელიგიურ ნათესაობას მიანიჭა და სპარსეთის მოკავშირეობა ჩვენი ქვეყნისათვის უფრო სასარგებლო საქმედ მიიჩნია.

როგორც ითქვა, რომანში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ ქართველების მიერ იმხანად თავიანთი ქვეყნის მთავარ მფარველ ღვთაებად დასახული არმაზ ბრწყინვალე ქართული რწმენის ნიადაგზე არ ყოფილა ამოზრდილი და თავის დროზე ისიც უცხო ძალის აქტიური მცდელობისა და აგრესიული პოლიტიკის შედეგად გაბატონდა საქართველოში. მისმა აღზევებამ ჯერ საფუძვლები შეურყია, შემდეგში კი თითქმის მთლიანად დაასამარა საკუთრივ ეროვნული წიაღიდან აღმოცენებული ძველი ქართული კერპთაყვანისმცემლობა. „ქართველთა მოდგმის დარაჯად მდგომი“ ძველქართული წარმართული კერპები: ციშუბ-თარხუჯი, ითრუშანი და სხვანი ნელ-ნელა მიეცნენ დავიწყებას და მათი ადგილი უცხო ღვთაებებმა დაიჭირეს. ასე რომ, მწერლის თქმით, არმაზიცა და ქრისტეც ჩვენთვის „ორივე სხვა“ იყო, „სხვადაგან მოსული“ ღმერთები, რომელთაც ქართველთა ცნობიერებაში ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენებული მამაპაპური სჯული დათრგუნეს და ძველი ქართული წარმართული კერპების ბატონობას მათსავე ქვეყანაში წერტილი დაუსვეს. ვ. ბარნოვის შეფასებით, ამ მოვლენამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა ის ჭეშმარიტება, რომ „დიდ ბედისწერას თვით ღმერთიც ჰმორჩილებენ! თურმე ეწერა განგების წიგნში: დადგება ჟამი: დაენაცვლოს ციშუბ დიდებულს უცხო არმაზი, ცარიელ იქმნას სავანე მისი.

თუმცა, ამისდა მიუხედავად, მწერლის მიერ წარმოსახულ „ძველ ღმერთთა მმოსავ“ პერსონაჟებს, რომელნიც არმაზსაც უარჰყოფდნენ და ჯვარსაც, ღრმად და დაუქვებლად სწამდათ, რომ ეს ყველაფერი დროებითი მოვლენა იყო და საქართველოში ოდესმე უსათუოდ დადგებოდა დრო, როცა ძველი ქართული წარმართული კერპები მკვდრეთით აღდგებოდნენ და ძველ დიდებას დაიბრუნებდნენ. სწორედ ამის ნათელ გამოხატულებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ეს ადამიანები კვლავაც ტრადიციული ერთგულებით ცდილობდნენ უღალატოდ დაეცვათ და აღესრულებინათ მათი განმადიდებელი ღვთაებრივი რიტუალები.

მიუხედავად იმისა, რომ ვ. ბარნოვის რომანში ქართული წარმართული სარწმუნოების დამცველ-განმადიდებელი არაერთი პერსონაჟი გვხვდება, მათგან თავად მწერლის ეროვნულ-სარწმუნოებრივ მრწამსს ყველაზე მეტად განდევილად მცხოვრები ღვთისმსახური მანგიური გამოხატავს. მანგიურის აზრით, ოდესმე უსათუოდ დადგებოდა დრო, როცა კვლავ აღმობრწყინდებოდა შუქმომფინარი მზე ღმერთთა ღმერთ ციშუბ-თარხუჯისა. მანგიურის ეს რწმენა ილუზიური წარმოსახვის ნაყოფს რომ არ წარმოადგენდა და ძველი ქართული წარმართული კერპებისადმი მსგავსი ოპტიმისტური დამოკიდებულება ქართველთა შორის საკმაოდ ბევრს რომ ჰქონდა, ამას რომანის თუნდაც .ის ეპიზოდიც ნათლად ადასტურებს, სადაც ბიზანტიელებთან ომში დამარცხებული სპარსელები შეშფოთებით საუბრობენ მამა-პაპური სჯულისადმი ქართველების უღალატო ერთგულებაზე.

ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს ნაწარმოებიდან: „საშიშ არიან ქართველები: ჯერ კიდევ ახსოვთ

თვისი სჯული მამა-პაპური. არ სწამთ მათ არმაზ; თაყვანს სცემენ მხოლოდ გარეწრად.

— წელმა სამასმა ვერ ათვისა ახალს სჯულს, ყოფას?!
 — ჯიუტია ქართველი ერი თავის რწმენაში, ყოვლად უცვლელი. ისევ

თაყვანს სცემს ძველისძველ ღმერთებს. ჰმართავენ გასაჭირში ადგილის ხატებს. უკარებლად მიაჩნიათ მათი სავანე, თუნდ ცარიელი, წმიდათა წმიდად. ვერ შეეძელი გაგვეხანა ჩვენი სჯული ქართველთა რწმენად და არმაზი საქართველოს მფარველ დიდ ღმერთად. სასოებით იხსენებენ ითრუმანს, ციმუბს, იალსარს, ილორს.

ყოველივე ზემოთქმულის გამო, მანგიური და ქართული წარმართული კერპების მოთაყვანე მისი სხვა თანამემამულეები უდიდესი იმედით ადევნებდნენ თვალს რელიგიური დაპირისპირების საბურველში გახვეულ იმ საომარ ოპერაციებს, რომელნიც ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის მიმდინარეობდა იმხანად. მათი რწმენით, ამ ბრძოლაში სპარსეთის დამარცხება საბოლოოდ დაასრულებდა ამ ქვეყნის ექსპანსიის შედეგად საქართველოში უპირველეს ღვთაებად გამოცხადებული არმაზის ბატონობის ხანას. რომაელების ღმერთთან ჭიდილში კი საბოლოოდ ქართველთა ღმერთები გამოვიდოდნენ გამარჯვებულნი.

ყოველივე ამას ასეთი განსაკუთრებული ყურადღება, პირველ ყოვლისა, იმიტომაც უნდა მივაქციოთ, რომ „არმაზის მსხვერვეს“ ზემოთ მოხსენიებულ პერსონაჟთა ეროვნულ-სარწმუნოებრივი თვალთახედვა უწინარესად თავად მწერლის მსოფლმხედველობრივი მრწამსის გამოვლინებას წარმოადგენს. ვ. ბარნოვის ამგვარი აგრესიული დამოკიდებულება სპარსული კერპთაყვანისმცემლობისა და თვით ქრისტიანული სარწმუნოებისადმიც კი, უპირველეს ყოვლისა, იმით იყო განპირობებული, რომ ორივე რელიგია უცხოეთიდან იყო შემოსული საქართველოში. „ქართველნი და მათნი ღმერთნი კი ერთნი არიან: ქართველები მიწიერნი, იგივე ქართველნი ზეციურნი. ვერ შეითვისებს ქართველობა ღმერთს სხვიდან მოსულს.

როგორც ზემოთ უკვე დამოწმებული ფრაგმენტებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, „არმაზის მსხვერვეაში“ ყოველგვარი ორაზროვნების გარეშე ვლინდება ვ. ბარნოვის ანტიქრისტიანული პოზიცია. ამ გარემოების განმაპირობებელ უმთავრეს ფაქტორად, პირველ ყოვლისა, ის ფაქტი იყო ქცეული, რომ ქრისტიანული სარწმუნოება, მწერლის აზრით, ბიზანტიელების მიერ საქართველოსა და სხვა მეზობელი ქვეყნების დასაპყრობად და დასამონებლად გატარებული აგრესიული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის განმახორციელებელ რეალურ ძალას წარმოადგენდა. ვ. ბარნოვი ნიღაბახილი სახით წარმოაჩენს ამ პოლიტიკის ნამდვილ არსს და ეროვნულ-პატრიოტული პოზიციებიდან გვიჩვენებს, როგორ მოხერხებულად იყენებდნენ რომის კეისრები ქრისტიანულ მოძღვრებას თავიანთი იმპერიული ზრახვების დასაფარად.

ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებ კონკრეტულ ეპიზოდს რომანიდან: ბიზანტიელთა აგრესიული პოლიტიკით შემოფოთებულმა სპარსეთის შაჰმა დასახმარებლად მირიან მეფეს მიმართა. ქართლში სპეციალურად წარმოგზავნილი დესპანისთვის გამოტანებულ უსტარში იგი მირიანს შეძრწუნებით აუწყებდა ბიზანტიის კეისრის მიერ თავისი დამპყრობლური გეგმების განსახორციელებელ უმთავრეს იარაღად ქცეული „იმ ახალი სჯულის შესახებ, რომელიც უყენებელ

მეწყერივით მოდიოდა დასავლეთიდან. დამონებინა იგი მოძღვრება რომის კეისარს, გაეხადნა თანამებრძოლად, გაემძღვარებინა აღმოსავლეთისაკენ მის დასაპყრობლად.

მწერლის ხაზგასმით, მდგომარეობას კიდევ უფრო მეტად ართულებდა და საშიშს ხდიდა ის გარემოება, რომ „ახალ სჯულს ფრთები გაეშალნა ოთხსავე მხარეს. წინ მიიწევა მისრეთით თუ ზღვის კიდეებით; არაბეთი ჯვარცმულ ქრისტეს აღიარებდა; რომაელნი თუ ელინნი ამ ღმერთისაკენ გადმოხრილიყვნენ; ზაზარეთის და სკვითეთის კარნი შეადო; პონტი, ჰაისტან, მახლობელი და სხვა ქვეყნები ხელთ დაეჭირა; მძლედ მოსულიყო საქართველოს დედაქალაქში.

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, „არმაზის მსხვერვეისადმი“ ინტერესს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის გარემოება, რომ ბიზანტიის იმპერიული პოლიტიკის მხილებით, ვ. ბარნოვმა არაპირდაპირი გზით საბჭოური კოლონიური მმართველობითი სისტემაც დაგმო და ამხილა შენიღბულად. თუ პირველი აგრესორი თავისი დამპყრობლური პოლიტიკის საფუძვლად ქრისტიანულ რელიგიას იყენებდა, მეორემ ამ მიზნით სოციალისტურ იდეოლოგიას მიმართა. ეს ყველაფერი რომანში ისეთი სიცხადით ჩანს, რომ ბიზანტიელთა დამპყრობლური გეგმების რეალურად განხორციელების საქმეში ქრისტიანული რელიგიის გამოყენების ავტორისეული დახასიათება შეიძლება ყოველგვარი ორაზროვნების გარეშე მივუსადაგოთ იმ ფუნქციას, რომელიც სოციალისტურ იდეოლოგიას ეკისრებოდა განახლებული რუსული იმპერიის შექმნისა და განმტკიცების გზაზე.

კერძოდ, ქვეყნიერების ჯვრით დაპყრობაზე მეოცნებე კონსტანტინე კეისრის ფსევდოინტერნაციონალურ მისწრაფებათა მხილებით ვ. ბარნოვმა იმავდროულად საბჭოთა კავშირის იმპერიული პოლიტიკაც ამხილა არაპირდაპირი, მაგრამ ადვილად შესაცნობი ფორმით. ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა შინაგანი დიალოგის ფორმით დაწერილი რომანის ის ეპიზოდი, სადაც კონსტანტინეს მზაკვრული მიზანდასახულობის არსი ამგვარი სიცხადითაა დახასიათებული.

„— ალვადგენ მცირე ერთა სამფლობელოებს, რომის მფარველობის ქვეშ დავაყენებ მათ, გარს შემოვარტყამ სალტად დიდ ირანს და იმათ ხელით მოვსწურავ იმას.

— როგორ? შენ გინდა ალადგინო თვით არსებობა მცირე ერების, რომელნი რომმა დაიმონა და გარდაქმნა რომაელებად?!

— მხოლოდ დაიმონა! ვერ წაართვა მათ სახე მათი, ვერც სიყვარული თავის მამულის. მათი ღელვა არა სცხრება, ვერც დაწყნარდება. გაიხსენე ამბოხებანი კართაგენში, მისრეთში, პალესტინაში, ჰაისტანში, პონტში და სხვაგან ყველგან. სისხლით ვაქრობდით აჩენილ კოცონს. ნაპერწკალი მაინც რჩებოდა და ღვივდებოდა. მიგვეცა მათთვის საკუთარი ქვეყანაც, სახეც; ეარნათ ჩვენი მფარველობით საკუთარი გზით. ძვირფასი შეიქმნებოდა იმათთვის რომი; სიძულვილის წილ თანაგრძნობას მოვიპოვებდით. თავისთავად მიიღებდნენ ბარბაროსნი ჩვენ განათლებას, მოგებაძვდნენ ცხოვრების გზაზე და...“

და ყველაფერი ნათელია. მკითხველი ადვილად ხვდება მრავალწერტილით შენიღბული სათქმელის ნამდვილ, ქვეტექსტურ აზრს, ნათლად და არაორაზროვნად აცნობიერებს ავტორისეული მიზანსწრაფვის ნამდვილ არსს.

ყოველივე ზემოთქმულის თვალსაზრისით ასევე მეტად მნიშვნელოვანია

„დაკნინებულთა მფარველი სჯულის“ ავტორისეული დახასიათების შედარება-შეპირისპირებაც სოციალისტურ იდეოლოგიასთან. მრავლისმთქმელია ის გარემოება, რომ ქრისტიანული სარწმუნოების შესახებ საუბრის დროს მწერალმა წინა პლანზე, პირველ ყოვლისა, სწორედ ის პრინციპები წამოსწია, რომლებიც სოციალისტურმა იდეოლოგიამ სწორედ ამ სარწმუნოებისგან წარიტაცა და სოციალურად დაჩაგრული ხალხის გულის მოსაგებ პოპულისტურ ლოზუნგებად აქცია: „დაკნინებულთ მფარველობდა სჯული ქრისტესი. იტყოდა ძმობას, თავისუფლებას, ერთობას თუ თანასწორობას. უარჰყოფდა წარჩინებას შთამომავლობით. კაცადკაცს გაარჩევდა პირად ქმედებით. ჰგმობდა ქონების უსწორობით განაწილებას.

ხალხიც ერთი ოჯახია, თუმცაღა დიდი: თვითეულ წევრს თანაბარი ჰქონდეს უფლება!“...

მართალია, ქართლის სამეფო კარსაც და წარჩინებულ მამულიშვილთაც კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული ის ფაქტი, რომ ახალი სჯულის დამკვიდრება-გაბატონებას საქართველოში უსათუოდ მოჰყვებოდა „ბიზანტიელთა უფლებების დამყარება“, მაგრამ ისინი მაინც უძღურნი იყვნენ წინ აღდგომოდნენ „ბედისწერის ამ მძლავრ ძალას“.

რომანის უმთავრეს სიუჟეტურ ქარგად ვ. ბარნოვმა „ქართლის ცხოვრებიდან“ და „ნინოს ცხოვრებიდან“ კარგად ცნობილი ის ეპიზოდები აქცია, რომლებიც ჩვენს ქვეყანაში წმინდა ნინოს შემოსვლის, ქრისტიანული რელიგიის ქადაგებისა და მეფე მირიანისა და მისი ოჯახის მიერ ამ სარწმუნოებაზე მოქცევის ამბავს მოგვითხრობენ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მონათხრობში, როგორც უკვე ითქვა, სიუჟეტური თვალსაზრისით არსებითად ახალი არაფერია, ამ ისტორიული მოვლენის ბარნოვისეული გააზრება და შეფასება პრინციპულად განსხვავდება ტრადიციულად დამკვიდრებული თვალთახედვისაგან.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. ბარნოვი, 1962 - ვ. ბარნოვი, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. V, 1962.
 ა. გომართელი, 1997 - ა. გომართელი, ქართული სიმბოლისტური პროზა, 1997.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 2000 - ა. ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, 2000.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI**VASIL BARNOV'S "TEARING OFF ARMAZ" IN THE CONTEXT OF
THE GEORGIAN PEOPLE'S STRUGGLE FOR THE RELIGIOUS AND
STATE INDEPENDENCE**

Vasil Barnov's "Tearing off Armaz"(1925) reveals the author's religious creed with an utmost radicalism. Above all V.Barnov's vision of the nation in the novel is the basis of his religious belief. The author describes with the most realistic pictures the aggressive policy carried out in the guise of religion by both Iran and Byzantium in the 4th c. Georgia.

In the novel "Tearing off Armaz" V.Barnov makes completely original assessments of the well-known events in the history of Georgia. e.g. the establishment of Christianity in Georgia as a state religion. The author provides non-traditional evaluations of this important historical fact.

According to the author Georgia's future of statehood was determined by the non-compromised fight of the heathen Iran and Georgia against Christian Byzantium. Together with other important factors the alliance of Iran and Georgia was conditioned with the religious kinship of the two countries of that period. The faith that had had centuries old footing by that time was originally brought from Persia that 'had been visibly featured in Armaz, the principal deity.'

Without whatever ambiguity "Tearing off Armaz" reveals Vasil Barnov's deep respect to the Georgian heathenism, as, in the first place, these pagan idols originated from the national consciousness.

ნატო ნიჟაბაძე

საქართველო საერთაშორისო იზოლაციაში

გადაჭრით შეუძლებელია იმის თქმა, რომ 1991 წლის შემოდგომაზე ზ. გამსახურდია, როგორც ქვეყნის პირველი პირი, შეუცდომლად მოქმედებდა. არაადეკვატური ქმედებების რაოდენობამ ერთიორად იმატა 2 სექტემბრის შემდეგ. მდგომარეობას ართულებდა გამსახურდიას მმართველობის ავტორიტარული სტილი. ყველა სახელმწიფოებრივი თუ პარტიული, სამეურნეო, კულტურული და საზოგადოებრივი საკითხი მას უნდა გადაეწყვიტა.

ყველაზე მეტი შეცდომა ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლებამ საგარეო პოლიტიკის კურსში დაუშვა, რამაც მძიმე შედეგები მოუტანა ეროვნულ ხელისუფლებას. საქართველოს საერთაშორისო იზოლაციაში მოქცევა ნიშნავდა, ადრე თუ გვიან ეროვნული ხელისუფლების განწირულ მდგომარეობას. ხელისუფლების დამხობამდე ერთ-ერთ ინტერვიუში ცენტრალური ტელევიზიის ჟურნალისტთან ურმას ოტთან, რომელმაც ჰკითხა, - თქვენ საკმაოდ ცივი დამოკიდებულება გაქვთ დასავლეთის ლიდერებთანო, - ზ. გამსახურდიამ დიპლომატიური რევერანსების გარეშე უპასუხა: „ღიან, ეს მათი ბრალია, ისინი არ არიან დაინტერესებული იმპერიის დაშლით. ეს ხომ ცნობილია. ჩემი სახით კი ისინი ხედავენ კაცს, რომელიც იმპერიის დეზინტეგრაციის მომხრეა“ (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 199, 21, XII).

საქართველოს პრეზიდენტის მრჩეველი გიორგი გაჩეჩილაძე წერდა: ბუშის ადმინისტრაციამ ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკა აირჩია საბჭოთა რესპუბლიკების მიმართ. მან თანადგომა გამოუცხადა სამივე ბალტიურ რესპუბლიკას, ხოლო დანარჩენ რესპუბლიკებს უარი უთხრა რუსეთის გავლენისაგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლაზე. როგორც გ. გაჩეჩილაძე ასკვნია, ამიერიდან აშშ დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი რესპუბლიკების კი არა - რუსეთის მოკავშირედ იქცა.

ეს ასეც იყო. გ. გაჩეჩილაძე მწარე რეალობის წარმოდგენაში არ ცდებოდა. „მიამიტობა იქნებოდა გვერწმუნებინა, რომ თითქოს აშშ უარს იტყვის საბჭოთა მთავრობასთან თანამშრომლობაზე (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, 16, X).

ზოგადად, დასავლეთი და აშშ არც ცენტრთან და არც მის სამართალმემკვიდრე რუსეთთან რესპუბლიკების გამო ურთიერთობას არ გაირთულებდნენ, რაც დიდი პოლიტიკური პრინციპებიდან გამომდინარეობდა.

სამწუხარო ის იყო, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ ვერ შეძლო მოეძებნა დასავლეთთან ურთიერთობის გამოწვევაზე ადეკვატური პასუხები. აშშ-ის პრეზიდენტის ირიბ კრიტიკას მანაც კრიტიკით უპასუხა. ოფიციალურ მედიაში დაიწყო დასავლეთის ღია კრიტიკა, ქართია 91-მა მართებულად დასვა ქართულ ოფიციალურ მედიაში გაძლიერებული ანტიდასავლური იდეოლოგიის საშიში ტენდენციების პრობლემა, რომელიც თვითიზოლაციისაკენ უბიძგებდა დასავლურ საზოგადოებას.

პრინსტონში წარმოთქმულ სიტყვაში ამერიკის სახელმწიფო მდივანმა თავისი კეთილი განწყობა გამოხატა: რუსეთმა, უკრაინამ, ყაზახეთმა, სომხეთმა,

ყირგიზეთმა „დემოკრატიული იდეალებისადმი მიდრეკილებების დემონსტრირება მოახდინეს“, - აღნიშნავდა ჯიმს ბეიკერი და აღუთქვამდა მათ დასავლეთის დახმარების იმედს (დ. შველიძე, 2008, 4, XI).

ჯიმს ბეიკერმა თავისი ნეგატიური დამოკიდებულება გამოხატა საქართველოს პრეზიდენტის მიმართ: „პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია, იმის დადასტურებაა, თუ როგორ შეიძლება კომუნიზმის შემცველად მოვიდეს სხვა ავტორიტარული რეჟიმი“. ხილულ მომავალში დასავლეთი არ აპირებს დაეხმაროს ბაქოს და თბილისს (გაზ. "Известия", 1991, 14, XII).

აღნიშნულიდა წვამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აშშ და დასავლეთი არ დაეხმარებოდნენ ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლებას, თუ მის წინააღმდეგ შეიარაღებულ ბრძოლას დაიწყებდა ოპოზიცია.

გავლენის ძირითად სფეროებზე შეთანხმება აშშ-სა და საბჭოთა კავშირს შორის 80-იანი წლების ბოლოს გამოიკვეთა: მოსკოვმა უარი თქვა აღმოსავლეთ ევროპაზე, ე.ი. საბჭოთა კავშირიდან დათანხმდა მხოლოდ ბალტიისპირეთის ქვეყნების დამოუკიდებლობას, იმპერიიდან მათ გამოყოფას. დანარჩენი რესპუბლიკები გარკვეულ ეტაპზე უნდა დარჩენილიყვნენ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში, შემდგომ კი სსრ კავშირის სამართალმემკვიდრე სახელმწიფოს გავლენის სფეროში (დ. შველიძე, 2008, გვ. 415).

ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლება და მისი სახელმწიფოებრივი კურსი - სრული დამოუკიდებლობა, რუსეთის გავლენისაგან თავის დაღწევა, რაც დსთ-ში შეუსვლელით გამოიხატა, მიუღებელი იყო მოსკოვისათვის. მიუღებელი აღმოჩნდა აგრეთვე დასავლეთისა და აშშ-თვის, რამდენადაც ეს ეწინააღმდეგებოდა ორმხრივ შეთანხმებას. ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების სრული დამოუკიდებლობა არ თავსდებოდა „ახალი წესრიგის“ მოდელში (გარდა ბალტიისპირეთისა). აქედან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლების ქმედება საერთო დინების საწინააღმდეგოდ სვლას ნიშნავდა და „უხერხულობებს“ ქმნიდა დასავლეთსა და რუსეთს შორის ურთიერთობაში. სწორედ ამიტომ აღმოჩნდა საქართველო საერთაშორისო იზოლაციაში.

საქართველოს წინააღმდეგ აშკარა ქმედებებს რუსეთი უნდა მორიდებოდა, რადგან მას არჩეული ხელისუფლება ედგა სათავეში. რეალობიდან გამომდინარე, რუსეთმა საჭიროდ დაინახა შესაფერისი მეთოდებით მოქმედება. მან დრო არ დაკარგა, საქართველოში ჯერ ოსური, შემდეგ კი აფხაზური სეპარატიზმის ცეცხლი დაანთო.

შინაურმა და გარეშე ძალებმა კარგად გამოიყენეს ეროვნული ხელისუფლების ავტორიტარული მიდრეკილებები და საერთაშორისო საზოგადოების თვალში შეუქმნეს ფაშისტური მონსტრის იმიჯი. მომზადდა იდეოლოგიური საფუძველი - შინაური ოპოზიციისა და რუსეთისათვის, ამდენად, დასავლეთისთვისაც, საქართველოს ხელისუფლების დასამხობად. ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლების, ერთდერთი გამოსავალი შექმნილი სიტუაციიდან იყო რუსეთის მიმართ კომპრომისზე წასვლა და ხელისმოწერა სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე (დსთ-ში შესვლა).

ზვიად გამსახურდიამ კომპრომისი უარყო.

შექმნილ ვითარებაში საქართველო იმ შემთხვევაში უნდა დაბირისპირებოდა რუსეთის სახელმწიფოს, თუ: 1. ეყოლებოდა ძლიერი ჯარი; 2. ექნებოდა ერთიანი ტერიტორიისა და ნების მქონე მოსახლეობის ქვეყანა; 3.

ეყოლებოდა ძლიერი მოკავშირე სახელმწიფო ან სახელმწიფოთა ჯგუფი, რომელიც საერთაშორისო სარბიელზე გაანეიტრალებდა ყოფილი მეტროპოლიის ანტიქართულ აგრესიას (დ. შველიძე, 2008, გვ. 422).

ზემოთ აღნიშნულ ფაქტორებს დაემატა კიდევ ერთი — საქართველოს ხელისუფლებამ ღიად დაუჭირა მხარი ჩეჩნეთის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, რაც, ერთი მხრივ, რაინდული ნაბიჯი იყო, მაგრამ, მეორე მხრივ, საერთაშორისო პოლიტიკის ენაზე ნიშნავდა რუსეთთან კიდევ უფრო მწვავე დაპირისპირებას.

მკვლევარი, დ. შველიძე, აღნიშნავს, რომ საქართველოს პირველი პრეზიდენტი ღრმა იდეალისტი, საქართველოს დამოუკიდებლობის წმინდა იდეით ეგზალტირებული პიროვნება იყო. მან თავისი არცთუ ხანგრძლივი სიცოცხლე ეროვნული იდეის განხორციელებას შესწირა. მისი ბრძოლა სრულიად უთანასწორო იყო და ამ მარტოსულ ბრძოლაში ჩამოყალიბდა, როგორც მებრძოლი მემბოხე. ახალ დროში ზვიად გამსახურდიას დისიდენტი უწოდეს. იგი ტიპიური ეროვნულ-პოლიტიკური მოღვაწე, ლიდერი, იდეოლოგი და მებრძოლი გახლდათ (დ. შველიძე, 2008, გვ. 420).

ასეთივე მოღვაწე დარჩა ზვიად გამსახურდია ქვეყნის პრეზიდენტობის პერიოდშიც. „მე პრეზიდენტი მქვია, - ამბობდა იგი, - მაგრამ იმპერიული ცენტრის მიმართ ისევ დისიდენტი ვარ. საქართველოში რუსის ჯარის გასვლამდე. ჩვენ ისევ ეროვნული მოძრაობა ვართ და არა დამოუკიდებელი ქვეყნის ხელისუფლება“. (გაზ. "Известия", 1991, 14, XII).

ნიშნავდა თუ არა ყოველივე ეს, რომ ზ. გამსახურდიამ რაიმე დანაშაული ჩაიდინა საკუთარი მოსახლეობის წინაშე; მართალი იყო თუ არა ოპოზიციის მტკიცება, რომ გამსახურდიას ხელისუფლებას უფსკრულისაკენ მიჰყავდა ქვეყანა, რის გამოც აუცილებელი გახდა მისი დამხობა? მართალია, ზ. გამსახურდიამ შეცდომები დაუშვა, მაგრამ დამნაშავე იყო ის მხარე, რომელმაც ამბოხება წამოიწყო და იარაღით ებრძოდა კანონიერ ხელისუფლებას და ამით შიდა ეროვნული დაპირისპირება და ნგრევა მოუტანა ქვეყანას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გაზ. "Известия", 1991, 14 Декабря.
 გაზ. "Известия", 1991, 14 Декабря.
 გაზ. "საქართველოს რესპუბლიკა", 1991, 21 დეკემბერი.
 გაზ. "საქართველოს რესპუბლიკა", 1991, 16 ოქტომბერი.
 დ. შველიძე, 2008 - დ. შველიძე, პოლიტიკური დაპირისპირებანი და ეროვნული ხელისუფლების დამხობა საქართველოში (1987-1992), თბ., 2008.

NATO NIKABADZE**GEORGIA IN INTERNATIONAL ISOLATION**

In the beginning of 90s of the 20th century the United States became more the ally of Russia than of the republics, which were striving for independence (G.Gachechiladze); more concretely, the United States and Russia have agreed on the spheres of influence: Moscow ceded the Eastern Europe and Baltic countries, but kept the Caucasus, the Middle East, Ukraine and Moldova.

The state policy of Zviad Gamsakhurdia, which meant the complete independence, was unacceptable for Moscow, for Europe and the United States. From this we can conclude that the state policy of Georgia meant swimming against the current. Therefore, Georgia found itself in the international isolation.

Guiding from the new reality, Russia did not waste time and set fire first to Ossetian and then to Abkhazian separatism. The only way out for the Georgian government was to compromise and sign the inter-ally treaty (Commonwealth of Independent Countries).

Perhaps, there were some mistakes in the steps taken by Zviad Gamsakhurdia, but his opponents who took weapons against the government were irresponsible of their actions that split the population and brought destructions and sufferings in the country.

გაღონა ნიშარაძე

დიმიტრი ბაგრატიონის პოემის - «წამება ქეთევან დედოფლისა» ილუზრ-მხატვრული მიმოხილვა

დიმიტრი ბაგრატიონი XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, როგორც სამეფო გვარის სხვა მრავალი შთამომავალი, ისიც იძულებული გამხდარა რუსეთში დამკვიდრებულიყო და განეგრძო ვახტანგ VI-ის დროიდან დაწყებული ქართული ლიტერატურული ტრადიციები.

დ. ბაგრატიონი (1746-1826) გახლდათ იესე მეფის შვილიშვილი, იესე კი ვახტანგ VI-ის უმცროსი ძმა იყო. რადგან ვახტანგ VI-მ მაჰმადიანობა არ მიიღო, შაჰმა 1714 წელს ქართლის მეფედ დანიშნა გამაჰმადიანებული იესე, მაგრამ, როგორც ცნობილია, 1716 წელს ვახტანგმა ტახტი დაიბრუნა და გაძევებული იესე და მისი მემკვიდრეები ყოველნაირად ცდილობდნენ ძველი მდგომარეობის აღდგენას.

დ. ბაგრატიონი მიხვდა, რომ ტახტისათვის ბრძოლა უშედეგო იყო და ისიც რუსეთის გზას დაადგა. მოსკოვში დამკვიდრებული დიმიტრი სამხედრო სამსახურში შევიდა, რაც დასტურდება 1793 წლის მოსკოვის საცნობარო წიგნით. აქ ის იხსენიება კაპიტნის ჩინით და მითითებულია მისი საცხოვრებელი მისამართიც (რ. ნაკაშიძე, 1978, გვ. 7). მას ცოლად ჰყავდა მარიამ ციციშვილი, რომელთანაც შეეძინა ორი ქალიშვილი — ელისაბედი და ანასტასია. ელისაბედი ცნობილი მოგზაურისა და მწერლის — გიორგი ავალიშვილის მეუღლე გახლდათ, ხოლო ანასტასია არ გათხოვილა. დ. ბაგრატიონი მემკვიდრეებზე ოცნებობდა, მაგრამ ეს სურვილი არ შეუსრულდა. ელისაბედს შვილი არ შესძენია. დ. ბაგრატიონი დასაფლავებულია მოსკოვში, ვსესვიატსკოეს ქართველთა სასაფლაოზე.

რუსეთში მცხოვრები დ. ბაგრატიონი მთელი სიცოცხლე საქართველოზე ოცნებობდა. თავისი პოეტური ქმნილებებით იქარვებდა სამშობლოზე დარდსა და წუხილს.

„რუსეთში საკუთარი ნებით და იძულებით ემიგრირებული ქართველების უდიდესი ნაწილი ყველაფერს აკეთებდა საიმისოდ, სულიერად მშობელ ქვეყანას რომ არ მოსწყვეტოდა და კვლავაც ქართული საქმეები ეკეთებინა. მათ შორის ისეთებიც საკმაოდ იყვნენ, რომლებიც პოეტური სიტყვით ცდილობდნენ სამშობლოს განშორებით გამოწვეული ნაღველის განქარვებას. მართალია, ბევრ მათგანს საამისოდ აუცილებელი ღვთაებრივი ნიჭი საკმარისად არ გააჩნდა, მაგრამ მთავარი, ამჯერად, ეს კი არაა, არამედ ის ფაქტი, რომ თავიანთი ლიტერატურული საქმიანობით ისინი შორეულ სამშობლოსთან სულიერი კავშირის ურთიერთობის შენარჩუნებას ცდილობდნენ“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2006, გვ. 180-181).

სწორედ ამ თაობას მიეკუთვნება დ. ბაგრატიონი. მას თანამედროვენი „კარგ მესტიხედ“ იხსენიებენ.

დ. ბაგრატიონის შემოქმედება 1978 წელს გამოსცა რ. ნაკაშიძემ „დიმიტრიანის“ სახელწოდებით. აქ წარმოდგენილია ლირიკული ლექსები და რამდენიმე პოემა. ყველა ნაწარმოები ერთნაირი პოეტური სიძლიერის არაა და მათ შორის მაღალი მხატვრულობით გამოირჩევა „ელისაბედიანი“, რომელიც ქალიშვილს მიუძღვნა და რამდენიმე ლექსისაგან შედგება: „ღამის ალერსი“, „სულის ყვაილი“, „ნანიანა“, „ვარდის ალერსი“ და სხვ.

დ. ბაგრატიონის შემოქმედებაში შინაარსობრივად და მხატვრულად ყველაზე საინტერესო ნაწარმოებია პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“, რომელიც პირველად პეტერბურგში დაიბეჭდა 1819 წელს, ე.ი. პოეტის სიცოცხლეშივე გამოქვეყნდა და გაიცნო ფართო საზოგადოებამ. ამ პოემისათვის გრიგოლ მუხრანბატონს ვრცელი ქება დაურთავს, ხოლო 1822 წელს ივანე მურადოვს ლექსით შეუძმია.

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ აღნიშნული პოემა დ. ბაგრატიონმა მიუძღვნა ერეკლე II-ის ასულს — ქეთევანს, ალბათ, იმიტომ, რომ ქეთევან ბატონიშვილი რუსეთის წინააღმდეგ მიმართული შეთქმულების აქტიური მონაწილე იყო. სწორედ ამ მიზეზით 1805 წელს ქეთევანი რუსეთს გადაასახლეს.

თეიმურაზ I-მა აღწერა რა თავისი დედის — დედოფალ ქეთევანის წამება, პოემის საშუალებით ყველას ნება დართო კვლავ დაბრუნებოდნენ ამ მნიშვნელოვან ფაქტს. დ. ბაგრატიონმაც ავტორისეული ნებართვის გამო გაბედა და ხელახლა აღწერა ქეთევან დედოფლის წამება. შინაარსობრივად ეს ორი პოემა ერთმანეთთან ძალიან ანლოს დგას, მეორე პირველის თითქმის ასლია, მაგრამ უფრო ვრცელი და მხატვრულად გაფორმებული დ. ბაგრატიონისაა. ტექსტშივე იგრძნობა, რომ ქეთევან ბაგრატიონის ცხოვრება ქეთევან დედოფლის ცხოვრება-წამების გამოხმაურებაა. პოემაში ქეთევან დედოფლის დროინდელი საქართველოს ტრაგიკული ამბებია ასახული და პარალელურად დ. ბაგრატიონის დროინდელი საქართველოს ტრაგედიაცაა ნაჩვენები.

პოემის დასაწყისში ავტორი მიმართავს იმ პიროვნებას, ვისაც მიუძღვნა ნაწარმოები. ეს გახლავთ ქეთევან ბატონიშვილი.

„აწ ახლად თქმული წამება ქეთევანისა დიდისა...“

მოსახელისა შენისა მის ნეტარისა წმინდისა“.

შემდეგ სტროფში უკვე იხსენიებს ადრესატს: „მეფის ასულო, ქველ—კეთილ სულო, ძვირ—უფასულო, ქეთევან რქმულო, ზნეობით სრულო, მწვე—უნაკლულო, ქებით აღმკულო, სახელგანთქმულო“ და ა.შ.

დ. ბაგრატიონის ამ თხზულებას, აშკარად ეტყობა შოთა რუსთაველის გავლენა. „ვეფხისტყაოსნის“ მსგავსად, პოემის დასაწყისშივე ავტორი მიმართავს ღვთაებას (ნ სტროფი). აქ უფალი ღმერთი განდიდებულია მრავალგვარი და მომზიბლავი მეტაფორებით. დ. ბაგრატიონი ღვთაებას უწოდებს ბნელთა, წყვიდადთა, უკუნთა დამლევსა და დამაესებელს, სოფლის დამაარსებელს, ცისა და მიწის შემქმნელს, კაცთა დამბადებელსა და ბოროტთა დამცემს. ავტორი დასძენს, რომ მრავალმა აღიდა უფალი, მაგრამ სიტყვა შემოაკლდათ და აზუსტებს: „შეუძღვებელ არს კაცთაგან ღმერთების მიწოდომებანი“, ან კიდევ: „ვერვინ გამოთქვა ჭეროვნად საღმრთონი ვითარებანი“.

ამის შემდეგ პოეტი თხოვნით მიმართავს უფალს: „შენ გვედრებდი, ვინა ხარ მის უქამოსა ხანისა, მათქმიო სპარსთგან წამება დედოფალ ქეთევანისა“. აქვე პოეტი ქეთევან დედოფალს ქართველთა მანათობელ მთვარეს უწოდებს.

მომდევნო სტროფებში აღწერილია ქართველთა ძლიერება მანამდე, ვიდრე მტრები „ივერთა სამეფოს“ შუაზე გაიყოფდნენ. პოეტი გადმოგვცემს სპარსელების მიერ ქართველთა შევიწროება-წამებას. ნაწარმოებში განდიდებულია ქრისტიანობისათვის თავდადებულ მეფეთა და სხვა გმირთა სახელები: „სისხლი დასთხივეს ქრისტესთვის, ტანჯვა თავს იღვეს მხნეობით, არჩილ, ლუარსაბ, დომიტრი, შეშანიკ პირად მზეობით“.

ასეთი შესავლის შემდეგ ავტორი მოწიწებით ახსენებს ქეთევან დედოფალს, რომლის მსგავსად არც ერთი ქალი (დედა) არ დასჯილა ურჯულოთაგან. იმასაც აღნიშნავს, რომ პირველად მისი ქება მის შვილს — მეფე თეიმურაზს უთქვამს:

„მეფეს უთქვამს, თეიმურაზს, მაშინდელი მისი ვნება...

მაგრამ ბრძანებს: „არ უშლიო, ვინცა იტყვის“ — დართო ნება“.

აქედან მოყოლებული დ. ბაგრატიონისა და თეიმურაზ I-ის პოემა ერთმანეთს ჰგავს, თუმცა ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ორივენი ერთსა და იმავე ისტორიულ ფაქტს აღწერენ: გაგულისებულმა შაჰ-აბაზმა თავდაპირველად ქეთევანის შვილიშვილები აწამა, ხოლო შემდეგ თვით ქეთევანის დასჯა ბრძანა. დიდებულმა ქართველმა ქალმა არ უარყო ქრისტიანობა და სპარსელთაგან მოვლენილ სასჯელს გამირულად შეხედა.

დ. ბაგრატიონი პირველ ავტორთან შედარებით უფრო ვრცლად აღწერს შაჰ-აბაზისაგან კახეთის აოხრებას.: დედაწულიანად ამოხოცა ყველა და ტყვედ წაიყვანა თეიმურაზის შვილები. ქეთევანის თხოვნამ არ გაქრა და შვილიშვილები წამებით მოუკლა.

ავტორი ძალიან ლამაზი მხატვრული სახეებით გადმოგვცემს შვილიშვილების გლოვას: „ვარდნო, კოკობნო, უშლელნო, ზამბახნო გაფურჩქნილებო, სიკვდილის ცელით მომკილნო, უჟამოდ გარდაცვლილებო“.

ამ ნაწილში ავტორს ქეთევან დედოფლის განსაღიღებლად ერთი მრავლისმეტყველი სიტყვა აქვს გამოყენებული: „უთქვენოდ საწყლად სულდგმულმან ვითაღა **ვიქეთევანო?**“

ავტორი ტყვეობაში მყოფი ქეთევანის მომხიბვლელ პორტრეტს გვიხატავს: „ციხეს ჯდა მთვარე პატიმრად, პირმცხრალი, მი-ცა-ლეული, საკვდავად განმზადებული, ტარიგი მრავალწლეული“.

ამბის მოწმე საზოგადოებას ეგონა, რომ მრისხანე შაჰ-აბაზი დამშვიდდებოდა და დედოფალს შეიწყნარებდა, მაგრამ ის უფრო გამძვინვარდა. საშინელი სიძულვილით ამკობს პოეტი შაჰის სახეს: „დასაბამითვე კაცთმკვლელმან, სისხლთა დამთხვემან ძმისამან... ბრძანა დედოფლის წამება მპყრობელმან სპარსეთისამან“.

იმამ-ყული-ხანმა შაჰის წერილი დიდხანს მალა, მაგრამ ბოლოს იძულებული შეიქნა მისი ბრძანება შეესრულებინა. პოემაში ჩამოთვლილია ის იარაღები, რომლებსაც თეიმურაზი აღწერს. ქეთევანი არ შეშინდა: „არა მრჩანს ჭირი საჭიროდ, ვარ უმაგრესი რკინისა, არ მეშინისო თქვენისა გახურვებულის რკინისა“.

ამის შემდეგ ტექსტში წარმოდგენილია ქეთევან დედოფლის შვიდსტროფიანი ლოცვა-ვედრება ღვთისადმი. ქეთევანთან შესული ჯალათები გაოცებულნი დარჩნენ მისი თავაზიანი და დინჯი გამომეტყველებით. შეწუხებული მხლებლები დედოფალს ურჩევდნენ, რომ ფორმალურად დაჰყოლოდა შაჰის ნებას, გულით ისევ ქრისტიანად დარჩებოდა, მაგრამ დედოფალი არ დათანხმდა, პირიქით, თავის მსახურებსა და ხუცებს მოუწოდებდა გამძლეობისაკენ, ქრისტეს მსგავსად დაეთმინათ წამება და არ ეღალატათ რჯულისათვის: „შეუძახა დედოფალმა ხმა ძლიერად, ვითა ლომმა, საღმრთოს მადლით განზმობილმან, მის სულმოკლის გარემზომმან“.

ჯალათებმა დაიწყეს დედოფლის წამება: დაანთეს ცეცხლი, გაახურეს: ჭურვები, შანთები, რკინები, ლურსმნები, ქეთევანს ხელ-ფეხი შეუკრეს და დააწინეს გაცხელებულ ლურსმნებზე, ზემოდან საბნად ცხელი რკინები დააყარეს: „მით დააძინეს ქეთევან, აკვანს ურწევდნენ მკვლელები“. მტარვალებმა ცხელი ბარებით დაუსერეს შუბლი და შემდეგ გვირგვინის ნაცვლად ცხელი ქვაბი დაამხეს თავზე: დედოფალი უსიტყვოდ, უცრემლოდ გარდაიცვალა.

თეიმურაზ მეფის მსგავსად დ. ბაგრატიონიც იმეორებს, რომ ინდოელებს, სპარსელებს, მიდიელებსა და ფრანგებს სურდათ მისი წმინდა ნაწილების შესყიდვა.

ქართველებსაც შეხვდათ დედოფლის სხეულის ნაწილები. ამ პოემაშიც მეორდება საფლავის გახსნის ეპიზოდი, თუმცა იქ გვაში აღარ დახვდათ.

შემდეგი თოთხმეტი სტროფი წარმოადგენს ავტორის მიერ ქეთევანის ქებას: „სისხლი დასთხივა ქრისტესთვის, ხორცი შეიწვა ნებითა“. დ. ბაგრატიონი ქეთევანს უწოდებს „დიდ მოწამეს“ და „ზეცის სძალს“. დედოფალი „დიდი ღვაწლით შეიმოსა“ და „ძღვეის გვირგვინი“ დაიდგა.

პოემის დასასრული წარმოადგენს ავტორის ოთხთაეპიან მონოლოგს. პოეტი გამოხატავს გულისტკივილს, რომ კარგად ვერ შეძლო დედოფლის წამების აღწერა: „მე მისთა ღვაწლთა მოთხრობა ვერ ვიძელ რაზომც მენება“.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დ. ბაგრატიონის პოემაში ახალი თითქმის არაფერია, ის იმეორებს თეიმურაზის თხზულებაში მოცემულ შინაარსს, ხოლო უფრო ფართოდ და მხატვრულად აღწერს დედოფლის წამების სურათს. დ. ბაგრატიონის ეს პოემა მარტო იმით კი არ არის ღირსშესანიშნავი, რომ ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსული აიღო მთავარ თემად, „არამედ, რაც განსაკუთრებით საყურადღებო და მნიშვნელოვანია, წმინდანად შერაცხული დედოფლის გმირული თავგადასავლის მოთხრობით თავისი დროის ქართველებშიც ცადა იმ გრძობათა რამდენადმე მაინც გაღვიძება და გამძაფრება, რაც ჩვენი დიდი წინაპარის რაინდული თავგანწირვის საფუძველი გახდა“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2006, გვ. 197).

დ. ბაგრატიონის პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“ 16 მარცვლიანი შაირითაა დაწერილი და აშკარად განიცდის რუსთაველის გავლენას. პოემის ფრაზები, ცალკეული სიტყვა-თქმანი და რითმები რუსთაველურ ჩარჩოებშია მოქცეული. შეიმჩნევა დ. გურამიშვილისეული სიტყვებისა და ფრაზების გამოყენებაც (ძველი დღე, უჟამო სიტყვა, უჟამოსა ხანისა), მაგრამ, ძირითადად, პოემა ორიგინალური, დამოუკიდებელი ნაწარმოებია და თანამედროვეებში დიდი მოწონება დაიმსახურა.

თეიმურაზისაგან განსხვავებით, ამ პოემაში დიდი ფსიქოლოგიური დატვირთვითაა აღწერილი წამების სურათები. შეიძლება ითქვას, რომ დ. ბაგრატიონის თხზულება დიდად არ ჩამოუვარდება თეიმურაზის ნაწარმოებს. საყურადღებოა, რომ პოეტი ხშირად უბრუნდება საქართველოს ისტორიული წარსულის აღწერას, ჩვენი ქვეყნის ტანჯვას დამპყრობლების ხელში და ამით საქართველოსაგან მოწყვეტილ ემიგრანტებში სამშობლოსადმი სიყვარულსა და თანაგრძნობას აღძრავს. ემიგრაციაში მყოფი პოეტი თავისი ოცნებით გვიხატავს საქართველოს ბუნების სილამაზეს, ქართულ წეს-ჩვეულებებსა და ადამიან-წესებს, ზნე-ჩვეულებებს და ამით იკლავს სამშობლოს ნახვის განუზომელ სურვილს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. ნაკაშიძე, 1978 - რ. ნაკაშიძე, დიმიტრიანი, თბ., 1978.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 2006 - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული ემიგრანტულ
 მწერლობა, დიმიტრი ბაგრატიონი, ქუთაისი, 2006.

MADONA NIZHARADZE

IDEA AND ARTISTIC ANALYSIS OF DIMITRI BAGRATIONI'S EPIC
 POEM "THE PASSION OF QUEEN KETEVAN"

Dimitri Bagrationi (1746-1826) is an emigrant Georgian poet. He was a grandson of King Iese.

Aggravated political situations in Georgia and intrigues related to the throne Bagrationi left Georgia to join the Russian military service. He had a wife Maria Tsitsishvili and two daughters Elisabeth and Anastasia. Elisabeth married Giorgi Avalishvili, a prominent writer and traveler. They did not have children. So the Dimitri Bagrationi died heirless.

A.Nikoleishvili published an interesting study about D.Bagrationi. R.Nakshidze edited the book "Dimitriani," a complete collection of D. Bagrationi's works. Here are his lyric poems and some epic poems, "the Passion of Queen Ketevan" among them. The epic poem repeats almost unchanged the plot of Teimuraz I's epic poem with the same title but is much longer and has more literary images and tropes and other poetic embellishments.

In the opening lines of the poem we see that the poem was dedicated to Ketevan Batonishvili, a daughter of King Erekle II. The princess conspired against the Russian government and was punished to exile to Russia in 1805.

D.Bagrationi describes the passion of Queen Ketevan on the background of his country's tragic fate to relate the past to his contemporary Georgia and with this he tries to stir love and compassion to the homeland in emigrant Georgians.

ნიქოსის საეპისკოპოსოს დაარსება

შიდა ქართლი ძველთაგანვე იყო და ახლაც არის ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველი. ამ ისტორიულ-გეოგრაფიულმა რეგიონმა სათავე დაუდო ქართლურ დიალექტს და მერე კი ეს დიალექტი იქცა ერთიანი სალიტერატურო ენის მესაძირკვლედ. ამ ბაზის საფუძველზე წარმოიშვა ქართული დამწერლობა, რომელიც ასახულია საკაცობრიო მნიშვნელობის საბუთებსა თუ ძეგლებზე.

შიდა ქართლი გამოირჩევა ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, რაც პირობებს ქმნიდა როგორც სამეურნეო, ისე კულტურული ცხოვრებისათვის.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მტკვარ-არაქსის კულტურა უნდა განვითარებულიყო ამ ტერიტორიაზე, სადაც ქართველი ტომები აქ კულტურის გამოჩენამდე ცხოვრობდნენ (ო. ჯაფარიძე, 1976). ზემოხსენებული კულტურა ფართოდ და რიგ შემთხვევებში მნიშვნელოვანი ძეგლებით არის წარმოდგენილი, იგი მჭიდრო კავშირშია მის წინა პერიოდის კულტურასთან. ძეგლებზე არ შეიმჩნევა მკვეთრი საზღვარი. ეს აისახა ცხინვალის ნაცარგორაზე, ქულბაქებზე, ზღუდრისგვერდაზე, ქვასათალში, გუფთაში და სხვა ძეგლებზე, რომლებიც გაითხარა ლიხვისა და ფრონეს ხეობებში.

ცხინვალ-ნიქოზის მიდამოები ერთ-ერთი ნაყოფიერი ადგილია, რომელიც მთისწინეთში ვრცელი და ღონიერი სამეურნეო კერაა.

„და ეპყრა უფლოსს ქუეყანა არაგვითგან და ტფილისთაგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფარავნამდე. და ამან აღაშენა უფლისციხე, ურბნისი, კასპი, არაგვითგან და არმაზითგან ვიდრე ტასისკარამდე. უწოდა ამასა ქვეყანასა ზენას სოფლისა, რომელსა აწ ჰქვია შიდა ქართლი“... (ქართლის ცხოვრება, 1955).

შიდა ქართლში დაიწყო ქართიზაციის პროცესი და ქართული ენის სახელმწიფო ენად გადაქცევა ნიშნავდა ქართულის ჰეგემონობის განმტკიცებას.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ვახტანგ გორგასალის ეპოქა-გარდატეხის ხანად არის აღიარებული. ამ ეტაპზე მიმდინარეობდა ბრძოლა წარმართობისა და მახდენობის წინააღმდეგ. ეს იყო ბრძოლა უცხოტომელთა წინააღმდეგაც და ბრძოლა ფეოდალური საზოგადოების განმტკიცებისათვის. ერთგვაროვანი რელიგია, რისთვისაც გორგასალი იბრძოდა, ნიშნავდა იმას, რომ ქვეყანა ერთი იდეოლოგიის, ერთი კულტურის, ენის მსახური ხდებოდა.

შიდა ქართლში ვახტანგ გორგასალმა ააშენა სამნავიანი ბაზილიკა მცხეთასა და ურბნისში მეხუთე საუკუნის ბოლოს.

ამავე ეპოქაში ვახტანგმა ქართლის მთისწინეთში დიდი ლიხვის აუზში, მდინარიდან მარცხენა მხარეს, სოფელ ნიქოზში ააგო ღვთაების გუმბათოვანი ტაძარი. მემატინე ჭუანჭერი აღნიშნავს: „გორგასალმა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელსა თანა ცეცხლისასა და დასუა ეპისკოპოზი, სადა იგი ეფლა გუამი წმიდისა რაჟდენისი, რომელი ეწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახტანგისასა“... (ქართლის ცხოვრება, 1955).

„ესე რაჟდენი იყო მამაძუძუ ვახტანგის ცოლისა, რომელი იგი პირველი მოიყვანა სპარსთა მეფის ასული და მოიქცა იგი ქრისტიანედ და იქმნა იგი

დიდად მორწმუნე და იგი შეიპყრეს სპარსთა და აიძულებდნენ რათამცა უარეყო ქრისტე. ხოლო მან წმინდამან აღირჩია წარუვალი იგი დიდება და იწამა ქრისტესათვის“ (ს. კაკაბაძე, 1959, გვ. 30).

მეფის გამიზნული პოლიტიკა ნათელია; იგი ქრისტიანულ მონასტერს აგებს სწორედ იმ ადგილას, სადაც ცეცხლთაყვანისმცემლები იკრიბებოდნენ.

ვახუშტი ბაგრატიონი ამის შესახებ აღნიშნავს: „ლიახვს გაღმა არს ნიქოზის ეკლესია ღვთაებისა დიდი, გუმბათოვანი, აღაშენა გორგასალ და დადვა მას შინა გუამი წმიდისა რაქდენისა, მანვე გორგასალ ჰყო საეპისკოპოზოდ და დასუა ეპისკოპოზი, ზის ღღესაც მწყემსი კავკასიანთა... გლოლა ღებითურთ“... (ვახუშტი, 1941, გვ. 76).

ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებას ხელი შეუწყო ქრისტიანულმა რელიგიამ, ერთიანი ენის, დამწერლობის დამკვიდრებამ, რაც ნიზოქის ეკლესიაზეც არის შემორჩენილი. ტაძრის აღმოსავლეთის ფასადზე, სარკმლის ზემოთ, ქვის თეთრ ფილაზე, გამოქანდაკებულია ოთხსტრიქონიანი ასომთავრული, რელიეფური წარწერა, ჩასმული ჩარჩოში.

ვახტანგის გამეფების წინ ლეონტი მროველი მოგვითხრობს, რომ ირანელთა მიერ მირდატ მეფის შეპყრობის შემდეგ „დაიპყრეს ქართლი სპარსთა და განრყუნეს ეკლესიანი და დამალეს ჯვრები ქართველთა და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა ცეცხლის მსახურთა სპარსთა აღაგზნეს ცეცხლი“. როგორც ჩანს, ქართლი სარწმუნოების მხრივ და პოლიტიკურადაც მძიმე დღეში ყოფილა ჩავარდნილი.

სახელმწიფოებრივი განმტკიცების ახალი ეტაპი დადგა ქართლში ჯერ კიდევ ჭაბუკი ვახტანგის გამეფებისთანავე, მეხუთე საუკუნის მეორე ნახევარში. მთავარი ის იყო, ეკლესია მოიპოვებდა დამოუკიდებლობას და დაუჭერდა თუ არა მეფეს მხარს სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებაში.

ირანელთა მიერ მცხეთაში გამოგზავნილი ცეცხლთაყვანისმცემელთა მეთაურს ეპისკოპოსი მამაცურად წინ აღუდგა, რასაც ვახუშტი აღნიშნავს: „ესე მიქელ ეპისკოპოზი აღუდგა ბინქარანს მხნედ და ასწავებდა ერსა ჭეშმარიტებასა და მოძღურიდა ვახტანგს სამღმრთოს წერილითა. ხოლო ვახტანგ ისწავებდა გულისმოდგინედ ყოველსავე“... (ვახუშტი, 1941, გვ. 101).

ვახტანგის ღვთისმოსაობა და ქრისტიანულ რწმენაზე დგომა ჭაბუკობიდან მოყოლებული ყოველთვის ვლინდებოდა.

თერგზე ბრძოლისას ხაზართა ბუმბერაზ თარხანთან შებმას როცა უშლიდნენ, მან თავისიანებს ასე მიუგო: „არა ძალითა ჩემითა განვალ, არამედ ძალითა ჭუარცმულისათა იძლიოს ჩემ მიერ“.

იქვე შემატინე კვლავ აღნიშნავს, რომ ინდოეთში ლაშქრობისას დალატიო მოკვლის გამო ღმერთმა განარინა... ან კიდევ „გარდახდა ცხენისგან მეფე და თაყვანისცა ღმერთსა... და სხვა... (იქვე, გვ. 103).

ვახტანგ გორგასალის მოღვაწეობის ერთ-ერთი დიდი ნიშანსვეტია ეკლესიის რეორგანიზაცია, რაც საეპისკოპოსოების შექმნასა და ეპისკოპოსების დასმავი გამოიხატებოდა. მეფემ სულ დააარსა თორმეტი ეპარქია. ყოველივე ეს ქვეყნის გაერთიანების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეტაპად უნდა ჩაითვალოს.

ახლად დაარსებულ ეპარქიებში საეპისკოპოსო ცენტრების მშენებლობა უნდა დაწყებულიყო და ასეც მოხდა. ვახტანგ მეფემ ააშენა ქერემი, ჩელეთი, ნიქოზი, ამასთან ვახტანგის მეფობაში დასრულდა ბოლნისის სიონიც (492-494 წლებში).

ხალხური ტრადიციითა და წერილობითი წყაროებით, ნიქოზის ღვთაების ტაძარი ვახტანგ გორგასალმა ააშენა იქ, სადაც იყო ცხრასართულიანი ციხე, რომელშიც წარმართთა კერები ესვენა. ვახტანგ მეფის წინაშე იდგა საკითხი, ქართლის ეკლესიებში მშობლიურ ენაზე ამეტყველებულიყო ღვთისმსახურება. დიდი ბრძოლის შემდეგ მან შეძლო ქართულ ეკლესიას მიეღო ავტოკეფალია.

მეფემ იერუსალიმიდან ჩამოატანინა სამი არშინის სიმაღლის ვერცხლის ჯვარი და დაასვენა ნიქოზის ტაძარში. ეს იყო ძელი ჭეშმარიტი, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში ამ ტაძარში ესვენა და, როგორც პლატონ იოსელიანი თავის წიგნში „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“ მოგვითხრობს, „ჯვარსა აქვნდა წარწერა „მე დედოფალმან რუსუდან, ავაზაკთაგან გაძარცვილი ძელი ჭეშმარიტი კვლავ შევაბეგე სულისა ჩემისა საოხად“ (პ. იოსელიანი, 1936, გვ. 161). აქვე მოთხრობილია, რომ აღნიშნული სიწმინდე 1798 წელს ნიქოზის ტაძრიდან დაიკარგა და დღესაც აბაშიძიანთ აქვთ სიწმინდე ესეო.

ნიქოზის ტაძარში ადრეულ საუკუნეებში დაცული ყოფილა სიგელ-გუჯარი, რომელშიც ეწერა, თუ რა მამულები, სოფლები აჩუქა ვახტანგ გორგასალმა საეპისკოპოსოს, მაგრამ შემდგომ იგი დაკარგულა.

მეხუთე საუკუნეში სპარსელების მიერ ქართველთა შევიწროებამ და მოსპობის ცდამ ხელი შეუწყო ქართველობაში ეროვნული თვითშეგნების კიდევ უფრო გაღვიძებას და გაძლიერებას. ეროვნული არსებობის შენარჩუნებისათვის მაშინდელი ქართველები ერთ-ერთ ძლიერ საშუალებად ქრისტიანობას იყენებდნენ და აღმოსავლური საეკლესიო ტრადიციებისაგან განთავისუფლებას ცდილობდნენ.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ წამებული რაჟდენის საფლავის სიახლოვეს სოფელ აჩაბეთში ევსტატი მცხეთელის სახელზე ბაზილიკა აგებული, ხოლო მის აღმოსავლეთით ერთი კილომეტრის დაცილებით აბო თბილელის სახელობის ძველი ეკლესიაა.

მხარეში, ლიახვის ხეობაში ქრისტიანულ ეკლესიათა მშენებლობა, ქრისტიანული სამაროვნები დვალეთში, მალრან-დვალეთში, ეპიგრაფიკული ძეგლები იმისი ნიშანია, რომ უძველეს დროში ბარსა და მთაში ქართული ენა და დამწერლობა იყო გავრცელებული, რომ ღვთისმსახურება ქართულად სრულდებოდა. შემოსენებულ მხარეში არა მარტო ბარში მთაშიც მთელი ტოპონიმიკა მხოლოდ ქართულია და ამ ენაზე იხსნება.

ვახტანგ გორგასალის მეფობისას ქართლში და მის ცნებაში პოლიტიკური შინაარსი უნდა გავიგოთ, იმიტომ რომ უკვე რეალურ საფუძველს ემყარება ქრისტიანობის გავრცელება კავკასიონის ქედამდე და მის იქითაც, სადაც ქართული ენაც ვრცელდებოდა.

ამ დროისათვის ქართული უკვე წერილობითი ენაა, რომელიც ქრისტიანული ეკლესიის მიერაა მიღებული და აღიარებული.

აღნიშნულ ეპოქაში ქართულს უკვე მოპოვებული აქვს სოციალური ფუნქცია. იგი კულტურული თვითდამკვიდრების საშუალებაა, რომელიც ვერ მოხდებოდა მწიგნობრული ურთიერთობის გარეშე. ყოველივე ეს საინტერესოა ტერმინოლოგიური თვალსაზრისითაც. როცა მემატთან გვაუწყებს: „მწიგნობრობა ქართული არს ამათ ყოველთა წიგნი ერთი, ხოლო რაოდენნი ქვეყანანი ანუ ადგილნი დავსწერენით — მთათა, ბართა, ანუ კავკასიათა შინანი — საქართველოსანი, გარნა თუ აქუთ ზოგთა ენა სხუა, თვისნი საკუთარნი, არამედ წიგნი არცა ერთსა, რომელსავე აქუს, თვინიერ ქართულის წიგნისა საკუთრად“.

„მოსილნი ქართულად, ენითა და სარწმუნოებითა ქართლისათა და სამწყსონი ქართლის კათალიკოსისანი“.

როგორც ჩანს, ქართული ენის გავრცელებულობა წარსულში სახელმწიფოს პოლიტიკის შედეგს წარმოადგენდა.

✠ წმიდაო სამებაო ზაქარია პირველი ეპისკოპოზი შეიწყალე.

სამხრეთის კარის მარჯვნივ, მრგვლოვანი ასოებით იკითხება: ღმერთო შეიწყალე ფრიად ცოდვილი გიორგი.

ეს წარწერები პალეოგრაფიულად განსხვავებულია შიდა ქართლის სხვა წარწერებისაგან.

წარწერას აქვს დაქარაგმება და ასოები ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან განლაგებული, რაც სიძველის ნიშნურია. პალეოგრაფიული ნიშნებით ყ(შ) გრაფემის ზედა რკალი შეკრულია, ქვედა კი ოდნავ გახსნილია. ჩ(წ)-ს შეკრული აქვს ერთი რკალი, მეორე კი გახსნილია.

ასო თ(დ) უყელოა, შემდგომ კი ყელიანი.

ასო ზ(ლ)-ს ყელი ზოგჯერ უერთდება შუა წრეს.

დასავლეთის კარის თავზე მრგვლოვანი, ნუსხურნარევი წარწერაა, რომელსაც ბროსე ასე კითხულობს: „ს ძეს შე მასაშვე საშ“

დასავლეთის მხარეს კედელზე ბრტყელი, მრგვლოვანი ასოებია

...ძმ ერსათვს

სამხრეთის კედელზე ასეთი წარწერაა:

ად ღვთით

კოზმან აღვაშენე

წი ეკლესია“

სრული წაკითხვით, ქარაგების გახსნა, წაკითხვა ასე იქნება:

„ქ. სახელითა ღმრთისადათ მიქელი ეპისკოპოზმან

აღვაშენე წმინდად ეკლესიად, რომელ არს სახლი

ღმრთისად და ბჭეი ცათაი, საყოფელი

წმიდისა ღმრთისმშობელისად და წმიდათა

მთავარანგელოზთად სალოცველად სულისა ჩემისათჳს

კედელსშუა ნაწილში მრგვლოვანით ირჩევა ჩის,

იოვანე, სტეფანე, ზქრ (ზაქარიაა).

ნიქოზის საეპისკოპოსო ყოველთვის დიდი გავლენით სარგებლობდა ზემო ქართლში. ამის შესახებ ერედვის წმინდა გიორგის ეკლესიის 906 წლის სამშენებლო წარწერაში აღნიშნულია: „განზრახვითა ნიქოზელისა სანატრელისა სტეფანე ეპისკოპოსისადა... მე თევდორე თაფლაისძემან დავდევე საძირკველი წელნი იყვნეს ხფი“.

გამოდის, 906 წელს ნიქოზის ეპისკოპოსი სტეფანე ყოფილა, რომელიც ქვეყნის მმართველებთან ერთად იხსენიება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ო. ჯაფარიძე, 1976 - ო. ჯაფარიძე, ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის, თბ., 1976.
ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955.
ს. კაკაბაძე, 1959 - ს. კაკაბაძე, ვახტანგ გორგასალი, თბ., 1959.
ვახუშტი, 1941 - ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941.
პ. იოსელიანი, 1936 - პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, ტფ., 1936.

NIKOLOZ OTINASHVILI**FOUNDATION OF NIKOZI BISHOPIC**

The epoch of Vakhtang Gorgasali is considered to be a breaking point in Georgian history. It was the time of rivalry between Christianity and Paganism. To strengthen Christianity, the king built a Christian cathedral in the village of Nikozi, in Shida Kartli and founded bishopric which included Zemo Kartli, Dvaleti and part of Racha.

რუსულან საღინაჲ

პალესტინის ქართული წარწერები და მათში
მოხსენიებული ერთი საკუთარი სახელი

ცნობილმა ქართველმა თეოლოგმა და ფილოსოფოსმა, ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის ფუძემდებელმა პეტრე იბერმა V საუკუნის პირველ ნახევარში პალესტინაში, იუდას უდაბნოში, ბეთლემის მახლობლად ბირ-ელ-კატის მიდამოებში, ხირბეთ სიიარ ალ-ღანამის ჩრდილო-დასავლეთით ააგო მონასტერი, რომელიც ქართული კულტურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საზღვარგარეთული კერა იყო. პეტრე იბერთან ერთად აქ მოღვაწეობდნენ მისი გამზრდელი, თანამოაზრე და მეგობარი ქართველი ფილოსოფოს-თეოლოგი იოანე ლაზი — იოანე ქართველი (მითრიდატე, იეროთეოსი) და სხვა პალესტინელი ბერები. ცნობილი ბიზანტიელი ავტორის პროკოპი კესარიელის (VI სკ.) ცნობით, იუსტინიანე I-ის (527-565 წწ.) ეპოქაში განახლებულ მონასტერთა შორის იხსენიება „იბერთა მონასტერი“ იერუსალიმში და „ლაზთა მონასტერი“ იერუსალიმის უდაბნოში. პირველი სპეციალისტთაგან (კ. კეკელიძე, გ. წერეთელი, ს. ყაუხჩიშვილი...) გაიგივებულია იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან, ხოლო მეორე — სწორედ ბირ ელ-კატის ადგილას აღმოჩენილ ნამონასტრევთან. ფიქრობენ, რომ თვითონ სახელწოდება „ლაზთა მონასტერი“ დაკავშირებული უნდა იყოს პეტრე იბერის უახლოესი თანამოაზრის იოანე-მითრიდატეს ლაზიკიდან (ეგრისიდან) წარმომავლობის ფაქტთან (ვ. ჩაჩანიძე, 1974, გვ. 39).

1950-1952 წწ.-ში იტალიელი არქეოლოგის ვირჯილიო კორბოს ექსპედიციის მიერ ქართული მონასტრის ნანგრევებში აღმოჩენილ იქნა რამდენიმე ქართული ასომთავრული წარწერა, რომლებიც შესრულებულია მოზაიკით (სეფი) მონასტრის სატრაპეზოს იატაკზე და ეზოს სხვადასხვა ადგილებში. ისინი ამჟამად დაცულია იერუსალიმში, ფრანცისკელთა მონასტერში. ერთი მათგანი მოღწეულია დაუზიანებლად, მეორე და მესამე კი — ფრაგმენტების სახით. პალესტინის წარწერებს იკვლევდნენ: მ. თარხნიშვილი და გ. წერეთელი, აგრეთვე შ. ნუცუბიძე, ალ. გამყრელიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ვ. ჩაჩანიძე, კ. კეკელიძე და სხვ. პირველი წარწერა თარიღდება 532-552 წლებით, მეორე-მესამე კი შესრულებული უნდა იყოს გაცილებით ადრე. მათში მოხსენიებულ პირთა იდენტიფიკაციისა და პალეოგრაფიული ნიშნის მიხედვით მკვლევარები წარწერებს მიაკუთვნებენ V საუკუნის I ნახევარს, დაახლ. 440-იან წლებს (430 წ. — გ. წერეთელი; 433 წ. — ე. მაჭავარიანი). ვირჯილიო კორბომ 1955 წელს იერუსალიმში გამოსცა წიგნი „სიიარ ალ-ღანამის (მწყემსთა მიმდევრის) გათხრები და შემოგარენის მონასტრები“, რომელშიც დაიბეჭდა მ. თარხნიშვილის ნარკვევი მონასტრის ქართულ მოზაიკურ წარწერათა შესახებ.

პალესტინის წარწერებს ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ეპიგრაფიკულ ძეგლთა შორის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ისინი გამოირჩევა საკუთარ სახელთა სიუხვით, რომელთა (მარუან — მურვანოსის, ბურუნ — ბუზმირის, ბაკურის) საფუძველზეც შესაძლებელი გახდა წარწერათა დათარიღება და ქართული მონასტრის პეტრე იბერთან დაკავშირება. ამ სახელთა უმრავლესობა ახსნილია მეცნიერთა მიერ, თუმცა ზოგიერთი სახელის შესახებ არსებული მოსაზრებები მთლად ნათელი არ არის. ვგულისხმობთ მესამე წარწერას, რომელიც ასე იკითხება: „...და ძუძიულნი მათნი ბაკურ და II ვრი ორმიზდ და ნსშობნი

იმათნი ქ(რისტ)ე II შეიწყალენ ამენ..." აქ მოხსენიებულ სახელთა შორის ყურადღებას იპყრობს **გრი ორმიზდ** (ან: ა. გრი-ორ-მიზდი — გ. წერეთელი; ბ. გრი-ორ-მიზდ <http://ka.wikipedia.org/wiki>; გ.-გრი-ორ-მიზდ — **ARMAZI Project/Manana Tandashvili, Frankfurt/Tbilisi 2000**). სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრებების მიხედვით, **ბაკური** პეტრე იბერის პაპა (დედის მამა), „დიდი ბაკური“ უნდა იყოს. რაც შეეხება **გრი-ორმიზდს**, ამ სახელის შესახებ გამოთქმულია სხვადასხვა შეხედულება:

1) მ. თარხნიშვილის აზრით, **გრი-ორმიზდ** სახელის პირველი ნაწილი უნდა წარმოადგენდეს შემოკლებას გიორგი ან გრიგოლისა. ამასთანავე, მეცნიერი მიუთითებს, რომ გრიგოლი იმ დროისათვის უფრო გავრცელებული სახელია, ვიდრე — გიორგი;

2) ს. ყაუხჩიშვილი საეჭვოდ მიიჩნევს ამ სახელის **გრიგოლად** წაკითხვას, რადგან აქ **და** კავშირი არის ერთი: **ბაკურ და გრი-ორმიზდ**. აქ გრიგოლი რომ იყოს, მაშინ უნდა გვქონდეს ორი **და** კავშირი: **ბაკურ და გრი და ორმიზდ**;

3) როგორც გ. წერეთელი აღნიშნავს, საკითხის გარკვევისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ ეს „უცნაური **გრი-ირანული** წარმოშობის სახელს მიუძღვის წინ“. ამიტომ **გრი-ის** ძიება ირანულ ნიადაგზე უნდა მოხდეს. ს. ყაუხჩიშვილის მსგავსად, გ. წერეთელმა ეს სახელი სპარსულ ორწევრიან კომპოზიტად ცნო, ხოლო საწყისი სიტყვა „გრი“ დაუკავშირა საშუალო სპარსულ ტერმინს „გრი“, რომლის მნიშვნელობაა „სული“ და რომელიც ტრადიციულად იხმარებოდა ადამიანის საკუთარი სახელების წინ. მანვე აღნიშნული სიტყვის ანალოგიად მიიჩნია ახალი სპარსულის „ჯან“ ტერმინი (გ. წერეთელი, 1960, გვ. 30-34). აქედან გამომდინარე, მესამე წარწერაში უნდა იყოს არა **გიორგი**, არამედ **გრი-ორ-მიზდი**.

გ. წერეთლის აზრით, არაფერია მოულოდნელი იმაში, რომ ეს სიტყვა არის ირანული, რადგანაც ირანული სიტყვები ჩვენში მრავლად არის გავრცელებული არა მარტო ქრისტიანობის წინა პერიოდში, არამედ შემდგომაც. თვით პალესტინის ქართულ წარწერებში მოხსენიებულ პირთა სახელების დიდი ნაწილი ირანულია (მაგალითად, ბაკური). თუ ვინ იყო **გრი-ორ-მიზდი**, ტექსტიდან არ ჩანს, არც სხვა წყაროებიდან მოგვეპოვება მის შესახებ რაიმე ცნობა. მხოლოდ ერთი რამ არის საფიქრებელი: შეიძლება ის ნათესაურ კავშირში იყოს **ბაკურთან**.

ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარი პალესტინის მესამე წარწერაში მოხსენიებულ პირთა შესახებ გამოთქვამს სრულიად განსხვავებულ მოსაზრებას. მაგალითად, ბ. ხურცილავა ეყრდნობა კორიუნისა და მოვსეს ხორენაცის, „მეფეთა ცხოვრების“, „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაის“, დავათის ქვასტელისა და პალესტინის მესამე წარწერის მონაცემებს და გრი ორმიზდს უკავშირებს ფარნავაზ მეფეს. სომხურ წყაროებში მას ამოუკითხავს „ბაკური“ და „ჯალი“. ჯალს ის აიგივებს გრი ორმიზდთან (შდრ. ზემოთ აღნიშნული გრი — ჯან>ჯალ). „ფარნავაზის ცხოვრების“ მიხედვით ფარნავაზს ჰქონდა მეორე სახელი: „სპარსულად არმაზ ერქუა“ (**ფარნავაზ** — სპარს. ხელმწიფე). სპარს. „არმაზი“ საშუალო სპარსულში „ორმიზდის“ შესატყვისია (ძვ. სპარს. „აჰურამაზდა“, საშ. სპარს. „ჰორმიზდ//ორმიზდ“, პართ. „ოჰრამაზდ“) (ბ. ხურცილავა, 2008). პალესტინის მესამე წარწერის ბაკურსა და გრი ორმიზდს ბ. ხურცილავა ქართული ასომთავრული ანბანის შემქმნელებად მიიჩნევს და „ქებაიში“ მოხსენიებულ „ახალ ნინოსა“ და „ელენე დედოფალშიც“ ამ პიროვნებებს

გულისხმობს, თუმცა გრი ორმიზდის პიროვნებაში მისთვის ბევრი რამ მაინც „თეთრ ლაქად“ რჩება.

პალესტინის ერთ-ერთ წარწერაში მოხსენიებული სახელი **ორმიზდი** (სპარს. **გჰორმოზდი/ჰორმიზდი** = სიკეთის ღმერთი, **აჰურამაზდა**, ადამიანის, პლანეტის სახელი), რომელიც მკვლევართა მიერ მიჩნეულია ირანულ სამყაროსთან საუკუნოვანი ურთიერთობის შედეგად, შესაძლებელია, პალესტინის წარწერაში მოხვედრილი იყოს ბერძნული გზით. ბერძნულში დასტურდება დაახლოებით ამავე აგებულების სიტყვა **ორმუზდი** (ძველ სპარსულ რელიგიაში: სინათლისა და სიკეთის ღვთაება, სპარსულად **აჰურამაზდა** — მ. ჭაბაშვილი, 1989, გვ. 357); ბერძნულში არის აგრეთვე სახელი **არიმანი**, რომელიც უპირისპირდება **ორმუზდს**. უნდა ძველ სპარსულ რელიგიაში: ბოროტების ღვთაება — სპარსულად — ანჰრა-მაინიუ, შეურიგებელი მტერი თავისი ძმის — კეთილი ღვთაების — ორმუზდისა (იქვე, გვ. 53). ამ სახელებმა მოგვაგონა XX საუკუნის დასაწყისში სასულიერო ხასიათის გაზეთ „შინაურ საქმეებში“ დაბეჭდილი ერთ-ერთი პუბლიკაცია, რომელშიც დადასტურებულია სიტყვა **ორმუზდი**. იმის საჩვენებლად, თუ როგორ ემთხვევა ყველა ხალხის გადმოცემები ბიბლიურ მოთხრობას ქვეყნის გაჩენის შესახებ, სტატიაში მოთხრობილია ნაწყვეტები სპარსთა ძველი ნაწერებიდან. სპარსული გადმოცემებით, „ხილული სოფელი, ცა და ქვეყანა, შექმნილ იქნა ექვს უამსა შინა. პირველად „ორმუზდმა“ — სიკეთის ღმერთმა — შექმნა ნათელი შორის ცისა და ქვეყნისა. ამის შემდეგ წყალი, რომელიც ფარავდა მთელს ქვეყანას; შემდეგ გამოჩნდა დედამიწა, შეიქმნა ყველა გვარის ხე; მეხუთედ ყველა მხეცი და ბოლოს შექმნილ იქნა პირველი კაცი ქაიონურატსი მბრწყინავ და ზე აღპყრობილ თვალებიანი. მაგრამ ოდესმე კეთილად შექმნილმან ძველმან არიმანმან, დაბნელება მოახდინა ნათლის სამეფოში და ყოველივე ქმნული დაამახინჯა“ („შინ. საქმ.“, 1908, 22, 11).

ორმიზდი და **ორმუზდი** ერთი და იგივეა და ორივე სახელი დაკავშირებულია სპარსულ სიტყვა **ჰორმოზდთან** (**ჰორმიზდთან**). ამავე მნიშვნელობისაა **აჰურამაზდა**, რაც ადამიანის, პლანეტის სახელიცაა.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით ჩვენთვის საინტერესო სახელთან დაკავშირებით შესაძლებელია დავუშვათ რამდენიმე ვარიანტი. პალესტინის წარწერაში მოხსენიებულია:

1. ორი სახელი — ბაკური და გრიგოლი (ან გიორგი);
2. ორი სახელი — ბაკური და ორმიზდი;
3. სამი სახელი — ბაკური, გრიგოლი და ორმიზდი;
4. ორი სახელი — ბაკური და გრიგოლი — სიკეთის ღმერთებად წოდებული.

ამათგან არჩევანის შეჩერება შეიძლება ორ ვარიანტზე: პალესტინის მესამე წარწერაში, ჩვენი აზრით, მოხსენიებული უნდა იყოს ორი პიროვნება. ესაა, ერთი მხრივ, **ბაკური და გრი-ორმიზდი** (**გრი-** ნაწილაკია), მეორე მხრივ კი — **ბაკური და გრიგოლი** (ორმიზდი) — სიკეთის ღმერთებად წოდებული, ე.ი. **ორმიზდი** — სიკეთის ღმერთი აქ არის ეპითეტი ან ზედწოდება.

ორმიზდი/ორმუზდი სახელების დაკავშირება და ვარაუდი ბერძნული გზით წარწერაში მოხვედრისა ემყარება მრავალსაუკუნოვან ქართულ-ბერძნულ ისტორიას, ქრისტიანულ ტრადიციას, აგრეთვე იმავე წარწერებში მოხსენიებულ სხვა ბერძნულ სახელებს. ასეთია, მაგალითად, **ანტონი აბაი** (წინამძღოლი). ვიმედოვნებთ, ზემოთ აღნიშნული ორი ვარიანტიდან არჩევანის გაკეთება მომდევნო კვლევის შედეგად იქნება შესაძლებელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- კ. კეკელიძე, 1960 - კ. კეკელიძე, უძველესი ქართული მონასტერი იერუსალიმის მახლობლად და მისი მოზაიკური წარწერა: ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. VI, თბ., 1960.
- ქართული ენა - ენციკლოპედია, თბ., 2008.
- ვ. ჩაჩანიძე, 1974 - ვ. ჩაჩანიძე, პეტრე იბერიელი და ქართული მონასტრის არქეოლოგიური გათხრები იერუსალიმში, თბ., 1974.
- ბ. წერეთელი, 1960 - ბ. წერეთელი, უძველესი ქართული წარწერები ბალესტინიდან, თბ., 1960.
- მ. ჭაბაშვილი, 1989 - მ. ჭაბაშვილი, უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1989.
- ბ. ხურცილავა, 2008 - ბ. ხურცილავა, ქართული ასომთავრული ანბანი და მისი შემქმნელები: „ბაკურ“ და „გრი ორმიზდ“, თბ., 2008.
- <http://ka.wikipedia.org/wiki/ARMAZI> Project/Manana Tandashvili, Frankfurt/Tbilisi, 2000.

RUSUDAN SAGHINADZE

GEORGIAN MANUSCRIPTS OF PALESTINE AND A PROPER NAME MENTIONED IN THEM

Among the earliest epigraphic monuments of the Georgian language the capital letter inscriptions discovered by an Italian archaeologist Virgilio Corbo's expedition (1950-1952) in the ruins of the Georgian monastery of Palestine, in Judas Desert in the vicinity of Bethlehem are of great importance. They are distinguished with the multitude of proper names on the basis of which (Maruan - Murvanosi, Burzen - Buzmiri, Bakuri) it became possible to date the inscriptions and to associate the Georgian monastery with Peter the Iberian. Most of these names are explained in the specialist literature; however, the opinions developed about some names are not completely clear. To these names belongs e.g. **Gri Ormizd**, mentioned in III inscription: "... da ZuZ/eulni m/aTni ba/kur da // gri orm/izd da n/aSobni / maTni // S(eiwyal)en amen. .i.

Considering the opinions adopted in the specialist literature I think a few other options can be admissible. Namely:

1. two names: Bakuri and Grigoli (or Giorgi);
2. two names: Bakuri and Ormizdi
3. three names: Bakuri, Grigoli and Ormzidi;
4. two names: Bakuri and Giorgi - referred to "Lords of kindness."

Of these four variants the following two seems convincing. On the one hand it is **Bakuri** and **Gri-Ormizdi** (to regard Gri- as particle), on the other it is **Bakuri** and **Grigoli** (Ormizdi), referred to "Lords of kindness", i.e. **Ormizd** - lord of kindness - is an epithet or a distinctive appellation. This name could have appeared in the Palestine inscription through the Greek language. The assumption is based on the many-centuries old Georgian-Greek relation history and Christian traditions, as well as other Greek names mentioned in the same inscriptions, as for instance **Antoni Abai** (leader).

ლევან ტყეშელაშვილი

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხისათვის

საქართველოში ქრისტეს ჭეშმარიტი სარწმუნოება ჯერ კიდევ პირველი საუკუნის 40-50-იან წლებში იქადაგეს ქრისტეს მოციქულებმა.

მნიშვნელოვანია, რომ ქრისტეს ხუთმა მოციქულმა გაავრცელა ჩვენი მაცხოვრებელი სარწმუნოება. მე-4 საუკუნიდან ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. დაახლოებით 468 წლიდან წმიდა მეფე ვახტანგ გორგასლის დროს საქართველოს ეკლესია ავტოკეფალური გახდა. თუმცა შემდგომ პერიოდში მომხდარმა რამდენიმე ფაქტმა გაურკვეველობა წარმოშვა და აღნიშნულ საკითხზე არაერთმა მეცნიერმა იმსჯელა და შეძლებისდაგვარად განმარტა ეს ფაქტები.

1. „ამბობენ, რომ ანტიოქიის უწმინდესი პატრიარქის, მეუფე პეტრეს დროს კრებამ დაადგინა იბერიის ეკლესია თავისუფალი და ავტოკეფალური იყოს, მაგრამ ანტიოქიის პატრიარქის ქვეშ“ - ასე აქვს წარმოდგენილი XII საუკუნეში მოღვაწე ბერძენ საეკლესიო მოღვაწეს თეოდორ ბალსამონს ლათინურ ვარიანტში;

2. „ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან“ მომდინარე ეფრემ მცირისა და ნიკონ შავმთელის ცნობები თეოფილაქტე ანტიოქიელის (744-750) მიერ ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ;

3. XVII საუკუნის ანტიოქიელი პატრიარქის მაკარიოსის და XVIII საუკუნის ანტიოქიელი მღვდლის მიქაელ ბრეკის ცნობები: მიქაელ ბრეკის მიხედვით თითქოს ანტიოქიის პატრიარქმა თეოფილაქტემ იოანეს იმ პირობით დაასხა ხელი, რომ წირვის დროს საქართველოში ანტიოქიის პატრიარქი უნდა მოეხსენებინათ;

4. მეთერთმეტე საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსთან გიორგი მთაწმინდელის კამათი და რატომ დაისვა კვლავ საკითხი ავტოკეფალიის შესახებ;

5. რომელი საუკუნიდან ხდებოდა საქართველოს ეკლესიაში მირონის კურთხევა.

განსახილველ საკითხებზე არსებობს უცხოური და ქართული წყაროები, რომლებიც რიგ შემთხვევაში რადიკალურად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, თუმცა ქართული წყაროები უმეტეს შემთხვევაში დეტალურ ინფორმაციებს გვაწვდის.

საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია უძველესი ეკლესიაა მსოფლიოში. ქართული ეკლესია ძველ წყაროებში „წმინდა ანდრიას საყდრად“ მოიხსენიება. ამიტომ ბუნებრივია, როდესაც ქართული ეკლესიის ფესვებზე საუბრობენ, მისი წარმომავლობა იერუსალიმურია. გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ რადგან საქართველოში ქრისტეს მოციქულებმა იქადაგეს ქრისტეს სჯული, ქართული ეკლესია სხვა არც ერთ ეკლესიას არ უნდა ექვემდებარებოდეს, ეს მოსაზრება ჯერ კიდევ გიორგი მთაწმინდელმა გამოთქვა XI საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქთან კამათისას, მაგრამ რეალურად სიტუაცია სხვაგვარია.

ვინ იგულისხმება თეოდოს ბალსამონის მიერ მოხსენიებულ „უფალ პეტრეში“ - მეხუთე საუკუნის ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე I ფულონი (იგივე კნაფეას გულისხმობენ)? დ. ბაქრაძე მიიჩნევდა, რომ პეტრე ფულონის მესამედ

პატრიარქობისას მოუპოვებია საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალია. აღნიშნული საკითხი სათანადოდ შეისწავლა ვ. გოილაძემ. მკვლევარს მიაჩნია, რომ სწორედ პეტრე ფულონის პატრიარქობის ხანაში მოიპოვა ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა. ამავე აზრს იზიარებს თ. ჟორდანია. თუმცა საბოლოოდ მე-6 საუკუნეში იმპერატორ იუსტინიანეს დაუდასტურებია ჩვენი ავტოკეფალია. ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებით, ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა 472-484 წლებში მიიღო. კ. კეკელიძე კი ამ ფაქტს 467 წლით ათარიღებდა.

კ. ცინცაძე, შემდგომში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მ. კელენჯერიძე, ე. ნიკოლაძე და ბ. ლომინაძე მიიჩნევენ, რომ „უფალი პეტრე“ XI საუკუნეში მოღვაწე ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე მესამეა.

ძირითადი წინააღმდეგობა იმაში მდგომარეობს, რომ V საუკუნის მოღვაწე ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე ფულონი მონოფიზიტი იყო და, ბუნებრივია, მისგან ხელდასხმას ვერ მიიღებდა ქართლის ეკლესიის მეთაური, რადგან მწვალებლისგან ხელდასხმა მართლმადიდებელ ეკლესიაში აკრძალულია და საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ბრწყინვალე მცოდნე გიორგი მთაწმინდელი როგორც აღნიშნავს: „ამათ წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ, ვინაიდან ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, არა რა უარ გვყოფიეს და არცა ოდეს წულალებისა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩუენი“. ამდენად, ბ. ლომინაძის გამოკვლევას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. იგი მიიჩნევდა, რომ ქართულმა ეკლესიამ ავტოკეფალია 466-468 წლებში მოიპოვა ანტიოქიის პატრიარქ მარტირიუსის (457-470) პატრიარქობის პერიოდში.

ასევე დღეისათვის თითქმის სადავო აღარ არის, რომ ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-750) მიერ ნაკურთხი იოანე დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსი იყო.

აღნიშნული საკითხი გამოიკვლია ვ. გოილაძემ.

მეხუთე საუკუნეში მოპოვებული ავტოკეფალია რომ სრული იყო, ამას ქართლის ცხოვრებაც გადმოგვცემს: „იქმნა კრება მეექვსე, წმიდათა მამათა კონსტანტინეპოლის შინა, მეათსამეტესა წელსა პოლიონატი კონსტანტინე მეფობისასა, რომელი იყო მამა იუსტინიანეს, ამ კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსთვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს საპატრიარქონი და იყოს კათოლიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხებდეს და მწყსიდენ და განაგებდეს სამართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა სამწყსოთა თვისისა ქართლისა, გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მოდგმით წამოვლით მთასა ადგილისათა, სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოსეთსა და ყოველსა ზემო ქართლისა სამცხე სათაბაგოს“. 681 წელს კონსტანტინეპოლში მოწვეულმა მსოფლიო საეკლესიო კრებამ ქართლის კათოლიკოსი პატრიარქთა სწორ პატივში აიყვანა და ამიტომ ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსის და მღვდლის მიქაელ ბრეგის ცნობები არარეალურია.

რაც შეეხება XI საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსისთან გიორგი მთაწმინდელის კამათს, საკმაოდ უცნაური და გაურკვეველია, თუ რატომ არ იციან ანტიოქიაში, რომ ჩვენი ეკლესია უკვე დამოუკიდებელია და თითქოს საქართველოში არც ერთ მოციქულს არ ექადაგოს. გიორგი მთაწმინდელმა ბრწყინვალედ დაუსაბუთა ბერძნებს, რომ საქართველოს ეკლესია წმინდა ანდრია მოციქულის მიერ არის დაფუძნებული და „ჰრქუა პატრიარქსა: წმინდაო მეუფეო! ჰმუენის ესრეთ, რათა წოდებული იგი მწოდებელსა მას დაემორჩილოს,

რამეთუ პეტრესი ჯერ არს, რათა დაუმორჩილოს მწოდებელსა თვისა და ძმასა ანდრიას და რათა თქუნ ჩვენ დაგვემორჩილნეთ?"

ბოლოს მირონის კურთხევის საკითხი, ბუნებრივია, თუკი V საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია სრულყოფილი იყო, მირონის კურთხევაც V საუკუნიდან დაიწყო, თუმცა მირონის კურთხევის საკითხს IX საუკუნეში მოღვაწე ეფრემ მაწყვერელს მიაწერენ.

ვფიქრობ, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია ჩვენი ეკლესიის ისტორიაში და შემდგომ კვლევა-ძიებასა და შესწავლას ექვემდებარება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. გოილაძე, 1991 - ვ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, თბ., 1991.
 ბ. ლომინაძე, 1981 - ბ. ლომინაძე, საქართველოს საპატრიარქო და მისი ავტოკეფალია, საღვთისმეტყველო კრებული, №12, თბ., 1981.
 საბინინი, 1882 - საბინინი, საქართველოს სამოთხე, სანკტ-პეტ., 1882.
 ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბ., 1955.
 ა. ჯაფარიძე, 2003 - მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, II, თბ., 2003; III - 2003.

LEVAN TKESHELASHVILI

ON THE AUTOCEPHALY QUESTION OF THE GEORGIAN APOSTOLIC CHURCH

It is believed that apostles of Christ preached the Christian faith in Georgia in 40s-50s of the first century.

Since 468, during King Vakhtang Gorgasali, the Georgian Church has gained autocephaly.

The Georgian Church is mentioned in the ancient sources as "Saint Andrew's chapel" that is why it is natural that when speaking about the roots of the Georgian Church it is of Jerusalem origin.

During His Holiness Archbishop Peter of Antioch the convention took resolution to declare the Iberia Church free and autocephalous, but only under the subordination of the Patriarch of Antioch. The Sixth World Religious Convention confirmed Georgian Church independence.

In the 11th century the discussion between Theodosius, the Patriarch of Antioch, and Giorgi of Mtatsminda (Mtatsmindeli) seems strange and ambiguous. However, Giorgi Mtatsmindeli perfectly argued his position that as long as the Georgian Church had been established by Saint Andrew it was fair to "the called to be obedient to the namesgiver," and as for the Antioch Church it was founded by Saint Peter.

The question of autocephaly of the Georgian Church is one of the most important issues in the history of our Church that deserves further investigation

საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა III-VI საუკუნეებში ნაწილი უზრუნველყოფის მახასიათებელი

საქართველო დიდმნიშვნელოვან გზაჯვარედინზე მდებარეობდა და ამიტომ მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე იგი მუდამ იმყოფებოდა კულტურულ სამყაროში მიმდინარე მნიშვნელოვან მოვლენათა შუაგულში. ამას მოწმობს ის უამრავი ნუმისმატიკური მასალა, რომლითაც მოფენილია ჩვენი ქვეყნის მიწა-წყალი. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მონეტები თავისუფლად შეიძლება ჩაითვალოს ისტორიულ წყაროდ, რომელიც საყურადღებო ცნობებს იძლევა საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების გარკვევისათვის გარე სამყაროსთან.

ძველი მონეტა ყველა საინტერესოა, მაგრამ ამჟამად ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია III-VI საუკუნეების ნუმისმატიკური მასალა — სასანური ირანის დრაქმები და ბიზანტიური მონეტები.

როგორც ცნობილია, III საუკუნის დასაწყისში საქართველოს მეზობლად შეიქმნა სასანური ირანის ძლიერი სახელმწიფო, რომელიც ხმელთაშუა ზღვაში გასვლას და მთელ ამიერკავკასიაში გაბატონებას ცდილობდა. ასეთივე მიზნები ჰქონდა ბიზანტიის სახელმწიფოსაც. ამიტომ იყო, რომ ერთმანეთს დაუპირისპირდა ეს ორი ქვეყანა. მათი დაპირისპირების მთავარი მიზეზი მსოფლიო სავაჭრო-სატრანზიტო გზაზე გაბატონება იყო — აღმოსავლეთში ინდოეთსა და ჩინეთში, დასავლეთით კი ტიგრისისა და ეფრატის ხეობით ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე. აღსანიშნავია, რომ ინდოეთიდან წამოსული მსოფლიო მნიშვნელობის დიდი სავაჭრო-სატრანზიტო გზა მცხეთაზე გადიოდა. მცხეთა ოთხი მხრიდან მომავალი გზის შესაყარს წარმოადგენდა. ამიტომ სასანური ირანი და ბიზანტიაც ერთნაირად იყვნენ დაინტერესებული ამიერკავკასიით, კერძოდ, საქართველოთი. ამ ქვეყნებთან პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის შედეგად, საქართველოში, ერთი მხრივ, სასანური მონეტები შემოვიდა და გავრცელდა, მეორე მხრივ, მის პარალელურად, ბიზანტიური მონეტები. მათი შესწავლით შესაძლებელია გაირკვეს საქართველოს პოლიტიკურ-ისტორიული და კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობები ამ ქვეყნებთან. კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს აღნიშნული ქვეყნების მონეტებს, რომლებიც ქუთაისშია ნაპოვნი, რადგანაც ეს მონეტები დასავლეთ საქართველოს და კონკრეტულად ქუთაისის ისტორიის შესწავლას ემსახურება. მთელი თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქუთაისი მუდამ ასრულებდა ერთ-ერთ წამყვან როლს საქართველოს პოლიტიკურ, კულტურულ თუ ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ამაზე მეტყველებს ის მრავალრიცხოვანი მონეტები, რომლებიც აქ არის ნაპოვნი.

ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში საკმაოდ რაოდენობითაა დაცული ბიზანტიისა და სასანური ირანის მონეტები. მკვლევართა აზრით, სასანური ირანის მონეტების გავრცელების არე საქართველოში უფრო ვიწროა და ის მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში ვრცელდებოდა, ხოლო დასავლეთ

საქართველოში ეს მონეტები ან საერთოდ არ ჩანს, ანდა თითო-ორი ცალია დაფიქსირებული (დ. კაპანაძე, 1969, გვ. 44).

საქმე იმაშია, რომ ქართველ მეცნიერთა შორის განსხვავებული ხედვაა საქართველოს საზღვრებთან დაკავშირებით იმის მიხედვით, რომელ წყაროს ემყარებიან ისინი — ქართულს თუ ბერძულ-რომაულს. ქართული წყაროები საქართველოს ერთიან ქვეყნად წარმოგვიდგენს, ეგრისი (დასავლეთ საქართველო) კი ქართლის ერთ-ერთი რეგიონია, ხოლო ბერძნული წყაროებით ეგრისი (ლაზიკა) ცალკე ქვეყნად მოიხსენიება. საინტერესოა ამ საკითხთან დაკავშირებით ნუმიზმატიკული მასალის გაანალიზება და იმის დადგენა, სინამდვილეში რა ვითარებაა ამ მხრივ. ამ საქმეში, ვფიქრობთ, გარკვეულ დახმარებას გაგვიწევს ქუთაისში აღმოჩენილი მონეტების შესწავლა. ქუთაისში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად საკმაო რაოდენობითაა აღმოჩენილი ბიზანტიური და სასანური მონეტები. ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ ამ პერიოდში მთელ საქართველოში, როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ ნაწილში ბიზანტიური და სასანური მონეტები ერთდროულად იყო მიმოქცევაში. ქართულ ნუმიზმატიკურ ლიტერატურაში ის აზრი დომინირებს, რომ ამ ორი ქვეყნის მონეტები ერთმანეთს მეტოქეობას უწევდნენ (დ. კაპანაძე, 1969, გვ. 35; ე. პაპომოვი, 1970, გვ. 17). ჩვენი აზრით, მონეტების ერთდროულად მიმოქცევა მეტოქეობას არ ნიშნავს, რადგან არავითარი კვალი არ ჩანს ამ მონეტების მიერ ურთიერთგანდევნისა, პირიქით, ისინი თითქმის ერთობლივად მოქმედებენ, რაც არქეოლოგიური მონაპოვრებითაც მტკიცდება.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ III-VI საუკუნეებში მთელ საქართველოში — როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში ერთიანი ფულადი სისტემა მოქმედებდა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნულ საუკუნეებში აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო ერთ პოლიტიკურ სივრცეში მოიაზრებოდა.

და კიდევ ერთი საინტერესო საკითხის შესახებ:

სამეცნიერო ლიტერატურაში დაფიქსირებულია, რომ VI საუკუნის დასასრულს ქართლში მოიჭრა სასანური მონეტის მსგავსი ვერცხლის მონეტა, რომელიც ცნობილია ქართულ-სასანური მონეტის სახელით. ეს მონეტები სასანიანთა ირანის მმართველების ჰორმიზდ IV-ის და ზოსრო II-ის მონეტების იმიტაციაა. ამ მონეტებზე ირანის შაჰის გვერდით გაჩნდა ქართული ზედწერილი, ხოლო ირანული წმინდა ცეცხლის ნაცვლად ქრისტიანული სიმბოლო — ჯვრის გამოსახულება. ჩვენი აზრით, ნაკლებ სავარაუდოა, V-VI საუკუნეებში ქართლის სამეფოში მოჭრილიყო ქართული მონეტა, რადგან ამის საშუალებას არ იძლეოდა არც პოლიტიკური და არც ეკონომიკური ვითარება. რადგან ასეთი ტიპის მონეტები მხოლოდ რამდენიმე ათეული ცალია მოღწეული, შესაძლებელია ეს მონეტები ფართო მიმოქცევისათვის არ იყო განკუთვნილი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. კაპანაძე, 1969 - დ. კაპანაძე, ქართული ნუმიზმატიკა, თბ., 1969.
ე. პახომოვი, 1970 - Е. Пахомов, Монеты Грузии, Тб., 1970.

NELI UGREKHELIDZE**POLITICAL SITUATION OF GEORGIA IN THE III-VI CENTURIES
ACCORDING TO THE NUMISMATIC MATERIALS**

The paper discusses III-VI centuries' numismatic materials. The materials - – Sasanidae Iranian drachmas and Byzantine coins, were found in Kutaisi and its neighboring regions. The similar coins are found in the Eastern Georgia as well. As a result of the study and analysis of the coins we can conclude that in the III-VI centuries in the whole Georgia – in the Eastern as well as the Western part of the country, unified money system was operating, that suggests the idea that in this period the Eastern and the Western Georgia were considered one and the same political space

იუსტინიანე I (ავერსი)

იუსტინიანე I (რევერსი)

იუსტინიანე II (ავერსი)

იუსტინიანე II (რევერსი)

ხოსრო I სასანიდური დრაჰმა
(ავერსი)ხოსრო I სასანიდური დრაჰმა
(რევერსი)ჰორნიზდ IV სასანური ფელსი
(ავერსი)ჰორნიზდ IV სასანური ფელსი
(რევერსი)

მასალები სვანური ლექსიკონისათვის (ბალსზემოური კილოს მიხედვით) II

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სვანური დიალექტური ტექსტების მომძიებელთა ჯგუფის მიერ ზემო და ქვემო სვანეთში (ლენჯერი, ლატალი, ცხუმარი; მეღე) სავლელ პირობებში ჩაწერილ იქნა დიალექტური მასალა. ტექსტებზე მუშაობისას გამოვლინდა ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ გვხვდება გამოქვეყნებულ სვანურ ლექსიკონებში (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, 2000; ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, 1994; ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, 2007). რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მიერ იქნა მოძიებული. ნაშრომში განხილულია შემდეგი ლექსიკური ერთეულები:

კევსა//კევშა — დამატებითი საზღაური, რომელსაც მოითხოვს პირი (ოჯახი) მოწინააღმდეგის ოჯახისაგან (გვარისაგან) მისი ტოლად მიუღებლობის, შესაფერისად არ ცნობის შემთხვევაში. კევსა გავრცელებულია ძირითადად ლატალში, უღვირს ზევით ის ნაკლებად გამოიყენებოდა (ძლიერი თემის მქონე უშგულის გამოკლებით). ეს საზღაური გაიცემოდა მხოლოდ მიწით (მაქსიმუმში 3 „ნალჯვემი“), იმის გამო, რომ დავიწყებას არ მისცემოდა (მიხვილ ფირცხელანი).

შდრ.: კევშა — მიკედლება, სანახშოდ ერთი ადგილის აჩემება (ა. ლიპარტელიანი, 1994).

კუნკუილ — კურკა, კაკალი. მაგ.: ბარყუნდი კუნკულარ ოთშინდა „ტყემლის კურკები დაუყრია“; მურაბადაქ ქილუარდს კუნკუილს ხაღრეხ ქა „სამურაბე ქლიავს კურკას აშორებენ“.

შდრ.: კურკა — კვირკვ (ბ. ნიჟარაძე, 2007).

ლაღუთაუშუ — ვითომ, თითქოსდა. მაგ.: ლაღუთაუშუ ესერ ჟიბე ჰაზუთისგა ლემარდ „თითქოსდა ზედა ეზოში ყოფილაო“; ლაღუთაუშუ ეჩილექუა ესერ აღმაშლი „ვითომ იქ ჩამოდიოდაო“.

ლიბტკენწლი // ლიბტკენე — დახამხამება (თვალის). მაგ.: თემი უბტკენად ხოსგიდდა „თვალის დაუხამხამებლად უყურებდა“; თერაღს აბტკენწლდა „თვალეებს ახამხამებდა“.

შდრ.: „დახამხამების“ მნიშვნელობით ბ. ნიჟარაძის „ქართულ-სვანურ-რუსულ ლექსიკონში“ გვხვდება ლირფენწლი; ა. ლიპარტელიანის „სვანურ-ქართულ ლექსიკონში“ — არფენაალი „აფახულებს“.

ლიკუცხი — გადაკვენეტა. მაგ.: დავარს ობკუტაცხაბ ქა „თხებს გადაუკვენეტიათ“; ჰალაგ ათსედა მკუარ ი ქობკუტაცხაბ ქულუმგენწლს „ჭიშკარი დარჩენია ღიად და საქონელს გადაუკვენეტიათ“.

შდრ.: ლიკუცხი — გასხება.

ლინწქწლ — ნებივრობა. მაგ.: ხობრობენდნრ ხანწქწლან „პატარაობიდან ანებივრებდა“; ამჟი ხობა ქალიწქწლს „ასე იცის განებივრებამ“.

ლიურმინე — გაქანება. მაგ.: *ლაურმინოშ* აღსკინე ქა „გამოქანებით გადახტა“; *ქაიურმინაჲ* სვახედგრენდა „გაექანებოდა და ეძვებოდა“.

ლიფსტუნე — ჩაჩურჩულება (ძირითადად ბჭვ.-ში). მაგ.: იმ *ხაფსტუნას* ეჯის „რას ეჩურჩულებოდი იმას?“ მს ჯადა *ლეფსტუნალ* „რა გქონდა საჩურჩულო?“
შდრ.: **ლიფუნჩული** „ჩურჩული“ (ბ. ნიჟარაძე, 2007).

ლიქორდწლ — გადამეტებული მზრუნველობა. მაგ.: ჟი ხეკუწდდა ეჩნ *ლაქორდწლს* „უნდებოდა მის გადამეტებულ მზრუნველობას“; *ლაქორდწლშუ* წნერდწნ „გადამეტებულ ზრუნვაში გაიზარდა“.

ლიდგრმაკწლ // **ლიდგრმეკწლ** — შეჩენა, ლაქუცი, ცდა რაიმეს დასაცდენად, დასატყუებლად. მაგ.: ხუწმს *იღგრმაკწლ*, მარე მწნგუქემ ოხვწდ „ბევრს ელაქუცებოდა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა“; ხუწმს *მეღგრმეკწლ*, მწლლე როქუქ ლწმქწდი „ბევრს მელაქუცებოდა, რამე დამცდებოდა“.

ნადჭრეჭუ — ნიაღვარი. მაგ.: *ნადჭრეჭუს* ოთფაჭუა ლწრა „ნიაღვარს გაუფუჭებია მინდორი“; *ნადჭრეჭუს* ოთხუია „ნიაღვარს წაუღია“.

შდრ.: **ნარღუედ** // **ნადჭრედ** // **ნერღუედ** // **ნარღოდ** — მღვრიე (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, 2000); **ლიღროდი** — ამღვრევა (ბ. ნიჟარაძე, 2007).

ყანწშ — დათანხმება, დასტური, დიახ. მაგ.: *ყწწ*, *ყანწშ*, ამჟი ლი „ჰო, დიახ, ასეა“; *ყანწშ*, ლემეყ მეზგე ლემწწრ „გეთანხმები, შეძლებული ოჯახი ყოფილა“.

წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულებიდან ზოგიერთი (მაგ., კეუწსა, ლაღუთაჭუჭუ, ყანწშ) დღეს მეტყველებაში იშვიათად გამოიყენება და ისიც ხანდაზმული პირების მიერ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, 2000 - ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ა. ლიბარტელიანი, 1994 - ა. ლიბარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1994.

ბ. ნიჟარაძე, 2007 - ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 2007.

აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდში (C - 1993-2004) დაცული სვანური დიალექტური მასალები.

DAVIT PIRTSKHELIANI

MATERIALS FOR SVAN DICTIONARY
(ACCORDING TO BALSZEMOURI SPEECH) II

The team of the Svan text researchers of the Kartvelian Dialectology Institute, ATSU, collected and recorded dialectological materials during the field work in the Upper and Lower Svaneti (in the villages of Lenjeri, Latali, Tskhumari; Mele). The processing of the texts revealed lexical units that had not been registered in the existing dictionaries (V. Topuria, M.Kaldani, Svan Dictionary, 2000; A. Liparteliani, Svan-Georgian Dictionary; B.Nizharadze, Georgian-Svan-Russian Dictionary, 2007).

This paper discusses the following lexical units: *ḡevāsa//ḡevāša*, *ḡunḡwil*, *laḡwtawšu*, *libḡḡūnali//lipḡḡūne*, *liḡwchi*, *linḡkāl*, *liḡurmīne*, *lipḡtune*, *lipunčuli*, *likḡrdāl*, *liḡūrmaḡāl//liḡūrmeḡāl*, *naḡwrew*, *qanāš*.

ტარიელ ფუტკარაძე

I-VI საუკუნეების ქართლის სამეფოს
დასავლეთი ნაწილი
(ეგრისი, სუანეთი, მარგვეთი, არგუეთი...)
ლინგვოკულტურული თვალსაზრისით
("ქართლის ცხოვრების" მიხედვით)

ქართველთა ისტორიული საცხოვრისი - კავკასიონის სტრატეგიული გადასასვლელიებისა და ევრაზიული გზაჯვარედინების მქონე საქართველო - უძველესი დროიდან დღემდე დიდ გეოპოლიტიკურ მოთამაშეთა დაპირისპირების ობიექტია.

II-I ათასწლეულებში გარეშე მტრებთან ბრძოლის პროცესში ქართველური ტომების კონსოლიდაციით რამდენიმე სამეფო წარმოიქმნა. ქართველ მემბტიანეთა ცნობით, ძვ.წ. IV-III საუკუნეებისთვის უკვე მწიგნობრული კულტურის მქონე ერთიანი ქართული სახელმწიფო არსებობს, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარეა ეგრისი¹.

თავდაპირველად ქართველებს (მათ შორის ეგრისის მკვიდრთაც) სწამდათ ერთი ღმერთი; შემდეგ დაკარგეს რა რწმენა, "ყოველნი ქართველნი"

¹ წარმოდგენილ ნაშრომში უფრო ვრცლად განვიხილავთ IV-VI საუკუნეების საქართველოს, ამიტომ აქ ფრაგმენტულად წარმოვადგენთ ქართველ მემბტიანეთა თვალსაზრისს ქართლის სახელმწიფოს დასავლეთი ნაწილის - დასავლეთ საქართველოს - საერისთავოების აღდგომისა და როლის შესახებ ან.წ. III საუკუნემდე: ქართლის ცხოვრების მიხედვით (1955, გვ. 5, 19-20), ალექსანდრე მაკედონელის პარტიკის - აზონის - სამეფოში ეგრისი/ეგურის (დიდი ეგრისი - დასავლეთ საქართველო ყუბანის შესართავამდე) შედიოდა. ფარნავაზმა ბერძენებთან დამოუკიდებელი სახელმწიფო (ქართლი) შექმნა, რომელშიც არ შევიდა ეგრისის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი (ლალიძემ დასაბუთებულად, რომლის მკვიდრი ქართველები ნებაყოფილობით დარჩნენ ბერძენების იმპერიის ხელქვეითებად. მემბტიანის მიერ ქართლის სახელმწიფოს დასავლეთი ნაწილი რამდენიმე საერისთავოდაა წარმოდგენილი (გვ. 24-25): ა. მარგვი/მარგვეთი - რიონის სამხრეთი მხარე მესხეთის მიუხედავად ლიხის ქედისა და სუანეთი - რიონის ჩრდილოეთი მხარე ეგრისსუკამდე (თანამედროვე ლალიძემდე) კავკასიონიდან შავ ზღვამდე (ამჟამინდელი სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, ყვალტუბო-ხონი-სამტრედია, სამეგრელო, აფხაზეთი ლალიძემდე); ბ. ეგრისი (მცირე ეგრისი) და ნაწილი აჭარა (გოდერძის უღელტეხილიდან - შავ ზღვამდე); დ. კლარჯეთი - არსიანიდან - შავ ზღვამდე (სავარაუდოდ, რიხემდე; შდრ., ამავე წყაროს ცნობით, ტრაპიზონი მეგრეთა სოფელია). შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ყველა ამ საერისთავოს მქონდა შავ ზღვაზე გასასვლელი. ფარნავაზიდან - ასფაგურამდე ქართლში შეფობდნენ ფარნავაზიანნი (ქ.ც. 1955, გვ. 57). წელთაღრიცხვითა მიჯნაზე ქართლის მეფე იყო ბარტომი, რომელსაც ძე არ ჰყავდა; მას არაქართველი არ სურდა მემკვიდრედ, ამიტომ ძედ და მემკვიდრედ გაძლავდა ეგრისის ყველაზე ცნობილი ერისთავის (ქუჯის) შვილიშვილი - ქართამი, რომელსაც ცოლად მისცა თავისი ქალიშვილი. ადრე გარდაცვლილი ქართამის შვილი - ადნუკი გახდა ქართლის მე-10 მეფე, და ამათ აღერა დაიპყრა (გაფუდა! - ტ.ფ.) ქუეყანა ქართლი და ეგრისი" (ქ.ც. 1955, გვ. 35). ქართლში ადნუკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდა მოციქულთაგანნი ანდრია და სვიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს. მუნ აღესრულა წმიდა სვიმონ კანანელი ქალქსა ნიკოფსისისასა, საზღვარსა ბერძენთასა... ზოლო ანდრია მოაქცივნა ბერძენნი (გვ. 38). იქვე წარმოდგენილ ჩანართში მემბტიანე ამბობს, რომ ანდრიაშვილებსა ააშენა ქართლის სოფელი დიდ აჭარაში; აშკარაა, რომ მემბტიანისთვის სოფელი დიდ აჭარაში უნდა იყოს, ეგრისის მხარე/ხევი კი - ქართლის სახელმწიფოში (გვ. 39); ეგრისის/აჭარის მოქცევის შემდეგ ანდრია გადმოვიდა ოძრხეში, კერძოდ სამცხეში, სადაც მონათლა მისხნი (გვ. 41); შემდეგ მოციქულმა მონათლა ტაო, კლარჯეთი და სვანეთი (გვ. 38-42).

“იქმნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკულაგთა ხუთთა, და მტკიცე და უფრო საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი”².

საქართველოში შემოხიზნული ველური ტომების გავლენით ძვ.წ. პირველი ათასწლეულის შუა პერიოდში “ყოველთა ქართველთაც” “იპყრეს სჯული უბოროტესი”. ალექსანდრე დიდის დროს ქართველები ისევ დაუბრუნდნენ “მზის, მთოვარისა და ხუთი ვარსკულავის” პატივისცემას “და ჰმსახურობდნენ ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოველისასა”. აზომ შემოიღო გაცისა და გაიმის კერპები; ფარნავაზმა კი არმაზის კერპი გამოაცხადა გაცსა და გაიმზე აღმატებულად; ლოგიკური ჩანს ვარაუდი, რომ არმაზმა დაიკავა ხალდის ადგილი³.

“ქართლის ცხოვრების” მიხედვით, ქართლმა - ქართველთა სამეფომ - I-VI საუკუნეებშიც მრავალი ბრძოლა და კრიზისი გადაიტანა; პარალელურად, ხშირი იყო პოლიტიკური თუ რელიგიური ორიენტირების ცვალებაც; კერძოდ, აღსანიშნავია:

- იმდროინდელი ორი დიდი იმპერიის - რომისა და ირანის - დაპირისპირება ერთმანეთთან საქართველოს გამო;
- ბერძნების დახმარებით ქართველების ბრძოლა სპარსელებთან;
- სპარსელების დახმარებით ქართველების ბრძოლა ბერძნებთან;
- სპარსელებისა და ბერძნების დახმარებით ქართველების ბრძოლა ჩრდილოელ ბარბაროს ტომებთან

• 532 წელს სპარსეთმა და ბიზანტიამ “საუკუნის ზავით” გაიყვეს საქართველო (აღმოსავლეთ საქართველო დარჩა სპარსეთს). ეს ზავი დაირღვა 542 წელს. 562 წელს სხვა ზავი გაფორმდა ირანსა და ბიზანტიას შორის, რომლითაც ისევ გაიყვეს საქართველო, კავკასიონის გადასასვლელების გამაგრება კი ერთობლივად დაგეგმეს (ბიზანტია 30 000 ოქროს მანეთს უხდიდა ირანს კავკასიის ურელტეხილების გადასასვლელად). მომდევნო ზავით (591 წ.) დაარსდა ქართლის საერისთავო;

ქუჯის შთამომავალი ადერკი მეგრელებს განუტრისხდა სჯულის დატევების გამო (გვ. 42); ანდრიას შემოღობით განტევების გამო მეფემ შერისხა კლარჯეთის ერისთავიც (გვ. 42). ქართველ მემკვიდრეთა ცნობით, მოგვიანებით ანდრიამ ისევ განამტკიცა მეგრული და აფხაზური (გვ. 43). სავარაუდოდ, სწორედ ამიტომაც ქართლის ცხოვრების“ ავტორები სავაზგებოდ აღარ ლაპარაკობს წმიდა ნინოს მიერ დასავლეთ საქართველოს მოხატვლაზე. ადერკმა თავისი სამეფო შვილებს გაუნაწილა სამართავად; კერძოდ:

ბარტომს: ქალაქი მცხეთა და შიდა ქართლი, ანუ მტკვრის ჩრდილოეთი ქართლი; პერეთიდან ვიდრე თავამდე ქართლისა და ეგრისისა (ოდრხეც ამ მეფის საკუთრება იყო); ქართამს: ქალაქი არმაზი და მტკვრის სამხრეთი ნაწილი; ხუნანიტვან ვიდრე თავამდე მტკვრისა, და კლარჯეთი ყოველი (გვ. 43). გაყოფილი ქართლი გააერთიანა ფარსმან III (ეგვიპტე), რომელიც არ არ ემორჩილებოდა არც რომსა და არც სპარსეთს (იმპერატორმა ანტონიუს პიუსმა მას ძველი დაუჯდა სივრცულმეფე, ხოლო სპარსელებმა მუხანათურად მოწამლეს და მოკლეს). ფარსმანის მოკვლის შემდეგ სპარსელებმა ქართლის ერთი ნაწილის მეფედ დასვეს მირდატი, მეორე ნაწილი კი თავად დაიკავეს და მის მმართველად დაუტყვევეს ერისთავი არმაზს“ (გვ. 53). ფარსმან ქველის შემადგენმა - მეგრთა, ბერძენთა და სომეხთა დახმარებით დაამარცხა სპარსელები, განდევნა მირდატი და ისევ გააერთიანა ქართლი (გვ. 53-54).

² ქართლის ცხოვრების“ ამ მონაკვეთში, საერთოდ, ეფნაქ ქართლოს“ დაშიფრული ხომ არ არის ღვთაება ქართი/ხალდი/ქართუ, ანუ თეშუბი? მდრ., ერთმანეთს ჰვავს უძველეს ხათურ-ხურბულ ველში არსებული კერპი თეშუბი“ (ვის, ელვა-ქუხილის, სივრცულის მომცემი წვიმის ღვთაება) - ქორბუდა ირემზე შექმდარი მამაკაცი და ურარტუელთა თუ კავკასიელთა მთავარი ღვთაება - ხალი (ლომზე შემდარი მამაკაცი). შდრ., მაბაის კულტის ხატი: ლომზე შემდარი წმინდანი, თეშუბის მსგავსი ფუნქცია აქვს არმაზსაც: ღმერთი - სოფლის მპყრობელი, მზისა მომფენელი, წმიდისა მომცემელი და ქუეყნისა ნაშობთა გამომზრდელი...“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 106).

³ ხალდის კულტისა და სასანური ზოროასტრიზმის ტალოს შესახებ მასალის მიმოხილვისათვის იხ., ზ.კ.გამასხურდია, ადრექრისტიანული ქართლის კულტურული მოზაიკა“, ტბ., 1995, გვ. 21-23.

ბიზანტია-ირანის შეთანხმებით, პირველი ერისმთავარი გახდა სტეფანოზ I - გუარამის შვილი. ამ ზავით ქართლი ისევ შუაზე გაიყო, მაგრამ მას მაინც სტეფანოზი მართავდა (გ. ალასანია, 2008, გვ. 81).

შდრ., პოლიტიკური ორიენტირების ცვლილებები აისახებოდა რელიგიურ მიმდინარეობებზეც:

V საუკუნის დასაწყისში ბერძნების მიერ ციხეგოჯამდე ტერიტორიის დაპყრობის გამო ქართველები დიდ გლოვაში არიან და აცხადებენ, რომ ისეებიან ურწმუნობის გამო; მართლაც, ამ დროს ქართლში სპარსული რელიგიური ორიენტაციაა, ხოლო გორგასალის მეფობის პირველ ნახევარში რელიგიური ორხელისუფლებიანობაა; ორი ეპისკოპოსია: ქრისტიანი და მაზდეანი. შემდეგ გორგასალისვე კარზე ორი ქრისტიანული მიმდინარეობა ჩანს დაპირისპირებული: სამოელ ეპისკოპოსისა და პეტრე კათალიკოსისა (პეტრე სომეხთა განმანათლებლის, გრიგოლის მოწაფეა; ა. ჯაფარიძე, 1976, გვ. 163); შდრ., სამოელი აკურთხეს კონსტანტინეპოლში, პეტრე კი - ანტიოქიაში (12 ეპისკოპოსთან ერთად).

506 წელს სპარსეთის ინიციატივით და სომხეთის ორგანიზებით ჩატარდა **დვინის** საერთოკავკასიური კრება, სადაც სომხეთის, საქართველოსა და ალბანეთის ეკლესიებმა მიიღეს ზენონის ჰენოტიკონი, რომელიც შემრიგებლური დოკუმენტი იყო დიოფიზიტობასა და მონოფიზიტობას⁴ შორის (ა. ჯაფარიძე, 1976, გვ. 379). საქართველოს 33 ეპისკოპოსილამ ამ კრებას ესწრებოდა 24 ქართველი ეპისკოპოსი.

VI საუკუნის დასასრულსა და VII საუკუნის პირველ ნახევარში რამდენიმე არსებითი მოვლენა მოხდა:

1. ქართლში გაიმარჯვა დიოფიზიტობამ, რომელსაც მხარს უჭერდა ბიზანტია (მონოფიზიტობას მხარს უჭერდნენ სპარსელები);

2. 608 წელს ქართველები და სომხები განიყვნენ ეკლესიურად (სომხები მონოფიზიტები გახდნენ);

3. 614 წელს სპარსელებმა თბილისიდან გააძევეს ქართლის კათალიკოსი კირიონი; კირონმა თავი შეაფარა ეგრისს, რამდენადაც ის ამავე დროს იყო ეგრისის არქიეპისკოპოსი⁵. ამის შემდეგ მცირე ხნით დასავლეთ საქართველოში ბატონობდნენ ბერძნები; აღმოსავლეთში სპარსული ორიენტაციის ქრისტიანობის გაბატონება დაიწყო; მართლმადიდებლობას სულზე მოუსწრეს ასურელმა მამებმა და დიოფიზიტობას გაამარჯვებინეს⁶. მაღევე, ირაკლი კეისარმა აღმოსავლეთ საქართველოშიც დაამარცხა სპარსელები და მისდა უნებურად ამიერკავკასიისკენ გზა გაუხსნა ახალ დამპყრობლებს - არაბებს.

ქართველ მემბტიანეთა ცნობით, "ყოველთა ქართველთა" სახელმწიფო - ისტორიული ქართლი - ძვ.წ. IV საუკუნიდან ახ. წ. VI საუკუნემდე

⁴ მონოფიზიტობა წარმოიშვა ალექსანდრიაში V საუკუნის შუა პერიოდში (ეს ახალი მიმდინარეობა დაგმო ქალკედონის კრებამ 451 წელს).

⁵ ეპისტოლეთა წიგნი (ზ. ალექსიძის რედაქციით), 1968, გვ. 197-198.

⁶ შდრ., ვ. გოილაძე, ასურელ მამათა სამშობლო და საქართველო, თბ., 2002, გვ. 151-156; ასურელი მამები ქართლში მოვიდნენ იოვანე ზედანელის წინამძღოლობით დაახლოებით 534 წელს. ასურელ მამათა მოსვლა ქართლში დიოფიზიტობის პოზიციების გამყარებას ემსახურებოდა. ამიტომ იქნენ მიჩნეულნი ისინი "განმანათლებლად ქართლისა" და განწმენდელად რჯულისა"; ამავე დროს, ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანესა და ქართლის მეფე ფარსმანის მხრიდან ეს იყო სახელმწიფო ღონისძიება.

(და შემდგომაც) მოიცავს დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიას და ტაო-კლარჯეთის სახელით ცნობილ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს (ლაზეთი რიზემდე მაინც, ნიგალი, შავშეთ-იმერხევი, ერუშეთი, ორივე ტაო, სპერი). ახ.წ. V საუკუნემდე ქართლის **ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი** იყო მდინარე **ღალიძგა**, ხოლო V საუკუნეში ვახტანგ გორგასალმა ბერძნებისგან ლეგიტიმურად (ცოლის მზითვის სახით) მიიღო ტერიტორია ღალიძგიდან კლისურამდე.

ქართული საისტორიო ტრადიცია ასევე გვეუბნება, რომ ამ პერიოდის საქართველოში **ქართველებს ერთი დედაენა ჰქონდათ**, რომელიც ამავე დროს იყო ქართლის (ისტორიული საქართველოს) საზღვრებში სახელმწიფო და საეკლესიო ენა.

ქართული წყაროების ტრადიციული ხედვის საპირისპიროდ, XX საუკუნის ისტორიკოსთა დიდი ნაწილის (ივ. ჯავახიშვილის, ს. ჯანაშია, გ. მელიქიშვილი, ნ. ლომოურის, დ. მუსხელიშვილის და სხვათა) აზრით, უძველესი დროიდან ვიდრე XI საუკუნემდე **ქართლის** სამეფოში არ შედიოდა ამჟამინდელი დასავლეთი საქართველო - **ძველი ეგრისი**; შდრ., მაგ., ნ. ლომოური, 1970, გვ. 159, 165: "IV საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ რაიონში მდებარე **ლაზთა (ეგრისის) სამეფო** შემდგომ გაძლიერებას აღწევს... ეგრისის სამეფოს გაძლიერების მაჩვენებელია, უბრველეს ყოვლისა, მისი ტერიტორიული გაფართოება... IV საუკუნის მიწურულისთვის დასავლეთ საქართველო გაერთიანებულია ლაზების (ეგრისის) სამეფოს მიერ.

ზემოთ დასახელებულ ავტორებს დიდი ღვაწლი აქვთ გაწეული ქართული ისტორიოგრაფიისთვის; მათდამი დიდი პატივისცემის მიუხედავად უნდა აღვნიშნო, რომ უძველესი დროიდან ახ.წ. VI საუკუნემდე **ეგრისისა და ქართლის, როგორც ორი დამოუკიდებელი სამეფოს** არსებობის დამადასტურებელი არც ერთი სარწმუნო არგუმენტი არ არის წარმოდგენილი; მაგ., IV საუკუნის ვითარების აღწერისას ამ საკითხებზე საგანგებოდ მომუშავე ნ. ლომოურსა და დ. მუსხელიშვილს ძირითადად დამოწმებული აქვთ VI საუკუნის მოღვაწის - პროკოპი კესარიელის ცნობები⁷ (მსჯელობისათვის იხ. ქვემოთ). ისმის კითხვა:

რამდენად ლოგიკურია, რომ VI საუკუნის დასაწყისში **დაბადებული და კავკასიისგან შორს მყოფი პროკოპის წინააღმდეგობრივი ცნობების მიხედვით**⁸ "დავასაბუთოთ" IV საუკუნის საქართველოს ამბები? კერძოდ, ქუთაისი-ნოქალაქევის ზონა გამოვაცხადოთ

⁷შდრ., ბერძენ ავტორებს რიგ შემთხვევაში საინტერესო ცნობები მოჰყავთ, მაგრამ არ შეიძლება ამ ცნობების განზოგადება სხვა დროსა და სიტუაციაზე; მაგ., V საუკუნის ანონიმი ავტორის აზრით, მდინარე ფაზისი სათავეს იღებს არმენიის მთებიდან; მის შესართავთანაა მიღებული ელინური ქალაქი ფაზისი (სადაც თავს იყრიან 60 ენაზე მოლაპარაკე ტომები); ამავე მდინარეზეა ქალაქი აია, საიდანაც იყო მედეა (გეორგიკა, ტ. 2 გვ. 4-5). არმენიის მთებთან მხოლოდ ჭოროხის სათავეების ლოკალიზება შეიძლება; რამდენად ლოგიკურია ჭოროხის შესართავთან ქალაქ ფაზისის დაშვება? ⁸ბიზანტია-სპარსეთის ომები პროკოპი კესარიელის მიერ აღწერილია VI საუკუნის შუა პერიოდში. აქვე აღვნიშნავ, რომ ერთ-ერთ ყველაზე სანდო ისტორიკოსად მიჩნეულმა პროკოპი კესარიელმა ორგვარი ისტორია დაწერა: ოფიციალური - იუსტინიანეს საქებარი და არაოფიციალური - იუსტინიანეს სალანძღავი; თავად წერს, რომ თავის ოფიციალურ ნაწერებში იუსტინიანეს ხედვა რომ არ გაატაროს, მოკლავენ; იხ. გეორგიკა, II, გვ. 40-42.

ქართლის საზღვრების თვალსაზრისით საინტერესოა სომხური წყაროები, რომლებზეც ყურადღებას ამახვილებენ ვახუშტი ბაგრატიონი, ივანე ჯავახიშვილი და მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე; კერძოდ, ჰოპანენს სომეხთა კათალიკოსის VI საუკუნის შუა წლების ეპისტოლის მიხედვით, ტაო-კლარჯეთი ქართლის ეკლესიის სამწყსოა, ხოლო სომეხთა ისტორიკოსის იოანე კათალიკოსის ცნობით, კვირიონი, წინანდელი წესის თანახმად, **ქართველთა გუგარელთა და მეგრელთა** არქიებისკაპოსად იქნა ხელდასმული¹¹.

სხვა უცხოური და ქართული ცნობების შეპირისპირებითი ანალიზი საშუალებას იძლევა ვთქვათ, რომ დასავლეთ საქართველოში ვიდრე კლისურამდე (სოხუმამდე) საეკლესიო და სახელმწიფო ენა იყო ქართული¹², ხოლო აფხაზეთის საკათალიკოსოს შექმნის შემდეგ (IX ს.) კლისურადან ნიკოფსიამდე ტერიტორაზე არსებულ ეკლესიებშიც ქართულად დაიწყო წირვა-ლოცვა¹³. **უფრო საინტერესო ისაა, რომ** ამ გაერთიანების დროს მცხეთის ეკლესიის მიერ აფხაზეთის საკათალიკოსო სამართავად გადაეცა დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური ნაწილის ეპარქიები (მანამდე ბიჭვინთელი კათალიკოსი იურიდიულად აკონტროლობდა მხოლოდ **კლისურას** ჩრდილოეთ მხარეს); საეკლესიო მამათა ამ შორსგათვლილი ნაბიჯით **ფაქტობრივად გაქართულდა ტრადიციული ბიჭვინთის ეკლესიაც**. ეკლესიის გაერთიანებამ საფუძველი მოამზადა დიდი საქართველოს აღორძინებისთვის.

კიდევ ერთი საყურადღებო ფაქტი:

VI-VIII საუკუნეებში ბიჭვინთის ველში დასტურდება ბერძნულენოვანი ეპიგრაფიკული მასალა (მასალისა და ლიტერატურის მიმოხილვისათვის იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1973, გვ. 182), ხოლო ქუთაისის VII საუკუნის საყდარზე - ქართულენოვანი წარწერა "გაბრიელი" (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 151).

დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთა დედაენის შესახებ უთუოდ საყურადღებოა პროკოპი კესარიელის მსჯელობაც **ქუთაისის** სახელის

¹¹ ივ. ჯავახიშვილი, 1979, გვ. 340-242; ა. ჯაფარიძე, 1976, გვ. 330, 361.

¹² შ. შ. შ. გარკვეულწილად მულედური პოზიციია გამოხატული ბ. დიასამიძის 2001 წლის მონოგრაფიაში (2001, გვ. 64, 233): ეგრისის სამეფოში თავიდანვე სახელმწიფო-საკანცელარო ენა იყო ადგილობრივი, ზანური, ან მისი განაყოფი ენა - ქართული. ხოლო ღვთისმსახურების ენა V საუკუნიდან მაინც იყო ქართული ენა. IV საუკუნის 20-იან წლებში, ისე როგორც ქართლში, ეგრისშიც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. ამით ორივე ქართულმა სახელმწიფომ საბოლოოდ გამოკვეთა თავისი პოლიტიკური და რელიგიური ქარიზმები. 2009 წლის ნაშრომში "საეკლესიო ენის საკითხი აღრეშვასაუკუნეების ეგრისში" (ქუთაისური საუბრები-XII, 2009, გვ. 34) კი უფრო არგუმენტირებულია შემდეგი მოსაზრება: **ეგრისში სახელმწიფო და საეკლესიო-ღვთისმსახურების ენა იყო ქართული**.

¹³ საფიქრებელია, რომ VII საუკუნის მეორე ნახევრიდან IX საუკუნის ბოლომდე დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს ეკლესიურად კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო აკონტროლებს. IX საუკუნის დასასრულს ანტიოქიის საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით, აფხაზეთის საკათალიკოსო გამოეყო კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, რომელიც ხატმებრძოლობის ცოდვაში იყო ჩაღვლილი. აფხაზეთის ეკლესიამ ჯერ უფლება მიიღო მცხეთიდან წაეღო მირონი, შემდეგ კი აფხაზეთის კათალიკოსმა ნებაყოფილობით მიიღო უმრწამისის (უმცროსის) სტატუსი მცხეთის კათალიკოსთან შედარებით (მსჯელობისა და ლიტურატურის მიმოხილვისათვის იხ.: ა. ჯაფარიძე, 2003, გვ. 60; ბ. მჭედლიძე, მ. კეზელიძე, გვ. 31-45). შ. შ. შ. მანამდე აფხაზეთმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა ბიზანტიისგან (VIII საუკუნის მიწურულს).

შესახებ: ბიზანტიისა და სპარსეთის მიერ 532 წელს საქართველოს განაწილების შემდეგ ბიზანტიამ გარკვეული დროით გააფართოვა ლაზიკის საზღვრები და მთელი დასავლეთ საქართველო დაიკავა. ამ პერიოდის ქუთაისის მოსახლეობის ენაზე პროკოპი კესარიელი წერს: ლაზებმა ბერძნული ენა არ იციან, ამიტომ ამახინჯებენ და **კოტიაონს ქუთათისს/ქოთათისს** ეძახიან (გეორგიკა, 1965, გვ.195). ცნობილია, რომ მეგრულ-ჭანური კილოების მიხედვით ქუთაისი არის **ქუთეში**. გამომდინარე აქედან, პროკოპის დროს **“ლაზთა“ - დასავლეთ საქართველოს მკვიდრთა - ისტორიული დედაენაც და ძირითადი საურთიერთო-სახელმწიფო ენაც იყო ქართული ენა** (მსჯელობისათვის ვრცლად იხ. ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 298-322). აქ კიდევ ერთხელ აღვნიშნავ, რომ როგორც ქართული, ასევე უცხოური წყაროების მიხედვით, ტრაპიზონიდან ვიდრე კლისურამდე მცხოვრებთა ძირითად ნაწილს შეადგენენ მეგრელები (ანუ ჭანები თუ ლაზები), რომელთა საცხოვრისის დიდი ნაწილი ხან **მათი მონაწილეობით შექმნილი ეროვნული სახელმწიფოს** - ქართლის ნაწილია, ხანაც - დამპყრობლის მიერ კონტროლირდება (ძირითადად ბიზანტიელებისგან, ზოგჯერ - სპარსელებისგანაც).

ძვ.წ. IV და ახ. წ. VII საუკუნეების დასავლეთ საქართველოს ენობრივი სიტუაციის დახასიათების თვალსაზრისით არსებითი ცვლილება ხდება მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან; კერძოდ, ამ პერიოდიდან **რუსულ სამეცნიერო წრეებში** ჩნდება და მიზანმიმართულად აქტიურდება მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც დასავლეთ საქართველოს მკვიდრნი თითქოსდა მრავალი საუკუნეა საუბრობენ ქართულისგან განსხვავებულ (ქართულის მონათესავე) ორ თუ ოთხ სხვა დამოუკიდებელ ენაზე¹⁴; კერძოდ: ლაზები - ლაზურად, მეგრელები - მეგრულად, სვანები - სვანურად, არგვეთელები (ზემო იმერლები) - მარგულად¹⁵. მსოფლიოში ფართოდ ვრცელდება ამ მოსაზრების საფუძველზე შექმნილი ლინგვისტური

¹⁴ მაგ., თ. გამყრელიძისა და ვ. ივანოვის აზრით (1984, გვ. 880-881), საერთოქართველური არსებობა დაახლოებით 5 000 წლის წინ, რომელსაც სვანური ენა 4 000, ხოლო კოლხური ენა 3000 წლის წინ გამოეყო. ისტორიულ ხანაში აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრი ქართულენოვანი მოსახლეობის მიერ დასავლეთ საქართველოს კოლხურენოვანი მოსახლეობის ექსპანსიის შემდეგ შუაზე იხლიჩებიან კოლხები და ყალიბდება კიდევ ორი ენა: მეგრული და ლაზური... ბუნებაში არ არსებობს 4000-წლიანი ენა. გარდა ამისა, რაიმე ფაქტით თუ ლოგიკური არგუმენტით არ საბუთდება ქართველი ერის ამგვარი ენობრივ-ეთნიკური ისტორია. არადა, მსავსემა მოსაზრებებმა საბჭოთა პერიოდში საფუძველი დაუდო ე.წ. ქართიზაციის თეორიას. ჩვენს აზრით, უფრო ლოგიკური და არგუმენტირებულია მოსაზრება, რომ ქართველთა საერთო დედაენის (ქართულის/ქართველურის) ძირითადი კუთხური სახესხვაობები (სვანური, ზანური, მესხური, ფხოვური თუ სხვა ქართველური კილოები და არა - ენები) ყალიბდება ახ. წ. პირველ ათასწლეულში (ვრცლად იხ., ტ. ფუტყარაძე, 2005; თ. გვანცელაძე, 2006).

¹⁵ **მარგულის** შესახებ მსჯელობისათვის იხ.: აკ. შანიძე, 1981: მარგული მეტყველება “ძველად უფრო ენა უნდა ყოფილიყო” (გვ.443). 2005 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში “ქართველები” (გვ. 192-193) წარმოვადგინეთ არგუმენტები, რომ იმერეთში ქართულის გარდა ქართველთა სხვა ენა არ უნდა არსებობდა. მღრ., გ. მჭედლიძის მსჯელობა: “ტ. ფუტყარაძე იწინებს ნ. ბერძენიშვილის გამოთქმას “ქართი - ტომიკლავია”, რაც ქართიზაციას ნიშნავდა. მაგრამ აბა რა იყო ის პროცესი, რასაც შედეგად იმერეთ-გურიისა და ჭერეთის მოსახლეობის მიერ საკუთარ ენაზე მეტყველების დაკარგვა და მხოლოდ ქართულზე გადასვლა მოჰყვა” (2008, გვ. 62); იქვე გ. მჭედლიძე სათანადო არგუმენტების გარეშე მაინც თვლის, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ეთნიკური ნაკადისგან დასავლეთ საქართველოს ქართიზაცია დადასტურებული ფაქტია (გვ. 62-63).

რუკებიც; აქ წარმოდგენთ პროფ. ი. გიპერტის ერთ-ერთ რუკას (*TITUS Didactica: Language Map Caucasus: Netscape version*)¹⁶:

1993-2003 წლებში შექმნილი ამ რუკის მიხედვით, თითქოსდა ქართულენოვანი სივრცე არ იყოს: შიდა ქართლი, სამეგრელო, აფხაზეთი, ტაო-კლარჯეთი, ლაზეთი...

ქართველური ენობრივი სამყაროს ამგვარი ხედვის შესახებ ჩემი თვალსაზრისი და არგუმენტები გამოქვეყნებულია¹⁷; აქ კიდევ ერთხელ აღვნიშნავ:

ქართული საისტორიო ტრადიციის, ქართველი საზოგადო მოღვაწეების უდიდესი ნაწილისა და თანამედროვე ენათმეცნიერთა ნაწილის აზრით, **ქართველებს ერთი დედაენა გვაქვს**. რამდენიმე ქართველური ენის თეორია საარწმუნო ისტორიულ ფაქტებსა და დამაჯერებელ ლინგვისტურ არგუმენტებს არ ეფუძნება; შესაბამისად, ოდითგანვე დასავლეთ საქართველო ქართული ენის (ქართველთა ეროვნული ენის) გავრცელების არეალია.

უფრო ვრცლად შევხებით **ეგრისისა** (დასავლეთ საქართველოს) და ქართლის სამეფოების დამოუკიდებლად არსებობის საკითხს.

ეგრისის დამოუკიდებლობის შესახებ თვალსაზრისი შექმნილია **ქართველ მემკვიდრეთა ინფორმაციების იგნორირებით** და ქართლის დაპყრობის მოსურნე ბერძნების თუ რომის იმპერიის მოხელეთა საეჭვო (თუ ობიექტური) ცნობების **ადაადეკატური განზოგადებით** (იხ. ქვემოთ)¹⁸.

¹⁶ <http://titus.fkidl.uni-frankfurt.de/didact/karten/kauk/kaukasn.htm> ამ და სხვა მსგავსი რუკების კრიტიკისათვის იხ. ტ. ფუტყარაძე, 2008; ტ. ფუტყარაძე, 2009.

¹⁷ იხ. ტ. ფუტყარაძე, 2005; ტ. ფუტყარაძე, 2007; ტ. ფუტყარაძე, 2009...

¹⁸ ბერძენ მწერალთა ცნობების საეჭვოობის შესახებ ს. ყაუხჩიშვილის მოსაზრება იხ. გეორგიკა, II, გვ. 97-110. იხ., აგრეთვე, გ. გრიგოლია, 1994, სადაც კვალიფიციურებული მსჯელობა ბერძნული წყაროების წინააღმდეგობებისა და მდინარე ფაზის-ჭოროხის შესახებ.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიზანი არ იყო, მრავალრიცხოვანი ქართული თუ სხვაენოვანი წყაროებით დაბალანსებულიყო ბერძულ-რომაული წინააღმდეგობრივი ცნობები საქართველოს შესახებ¹⁹; შესაბამისად, ევროპის ისტორიის ამსახველ თაანამედროვე რუკებზეც (<http://www.euratlas.com/summary.htm>) საქართველოს დასავლეთი და აღმოსავლეთი ნაწილები XIII საუკუნემდე ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ სამეფოებადაა წარმოდგენილი; შტრ., მაგ.:

1. ევროპა I საუკუნეში: ამ რუკაზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოებია **კოლხეთი** და **იბერია** (<http://www.euratlas.net/history/europe/1/index.html>):

2. ევროპა III საუკუნეში (<http://www.euratlas.net/history/europe/300/index.html>); რაც არ უნდა დაუჯერებელი იყოს, აქ დამოუკიდებელი სახელმწიფოებია: ლაზიკა, კოლხეთი და იბერია (ამ და სხვა შემთხვევებში მოვიტანთ ევროპის რუკის მხოლოდ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილს):

¹⁹ ცალკეული ქართველი ისტორიკოსების წინააღმდეგობის მიუხედავად, რუსეთის იმპერიამ XIX-XX საუკუნეებში შეძლო შეეჭმნა ქართველი ერისა და საქართველოს დანაწევრების ფსევდომეცნიერული "საფუძვლები" ("გათიშე და იბატონე"). ამ მხრივ დღესაც ყველაზე მეტს აკეთებენ საზღვარგარეთიდან დაფინანსებული პოლიტიზებული მეცნიერები.

3. ევროპა IV საუკუნეში (<http://www.euratlas.net/history/europe/400/index.html>); აქ უკვე **ლაზიკა** და **იბერია** დამოუკიდებელი სახელმწიფოები:

4. ევროპა V საუკუნეში (<http://www.euratlas.net/history/europe/500/index.html>); აქაც **ლაზიკა** და **იბერია** დამოუკიდებელი სახელმწიფოები:

5. ევროპის XI-XII საუკუნეების რუკა (<http://www.euratlas.net/history/europe/1000/index.html>), სადაც დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად წარმოდგენილია დიდი აფხაზეთი და პატარა საქართველო (გეორგია);

საფიქრებელია, რომ XI-XII საუკუნეების რუკებზე I-X საუკუნეების რუკების ქორონიმ იბერია-ს შეცვლა ქორონიმ გეორგია-თი შემთხვევითი არ არის. პოლიტიზებულ მეცნიერთა ერთი ნაწილი დღეს ცდილობს დააჯეროს მსოფლიო, რომ ისტორიულად აფხაზეთი სხვაა, საქართველო კი სხვა; რომ აფხაზეთი არ იყო ქართულენოვანი სახელმწიფო (ამგვარი პათოსითაა შექმნილი ეს რუკაც). სინამდვილეში ყველა ადრინდელი უცხოური თუ ქართული წყაროს მიხედვით, X-XII საუკუნეების აფხაზეთი ქართველების მიერ შექმნილი ქართველებით დასახლებული ქართულენოვანი სახელმწიფოა; შდრ., მაგ.:

უხტანესი (VI ს. სომეხი ისტორიკოსი): შავი ზღვის პირას ცხოვრობენ ვრაცები (ქართველები); მათ ქვეყანას აფხაზეთი ჰქვია;

ხაკანი (მე-12 საუკუნის თურქულენოვანი პოეტი): “ამ სახეანთებელი ხუჭუჭთმიანი ქალისთვის აფხაზეთის მცხოვრები გავხდი და ქართულად დავიწყე ლაპარაკი“ და სხვ.²⁰

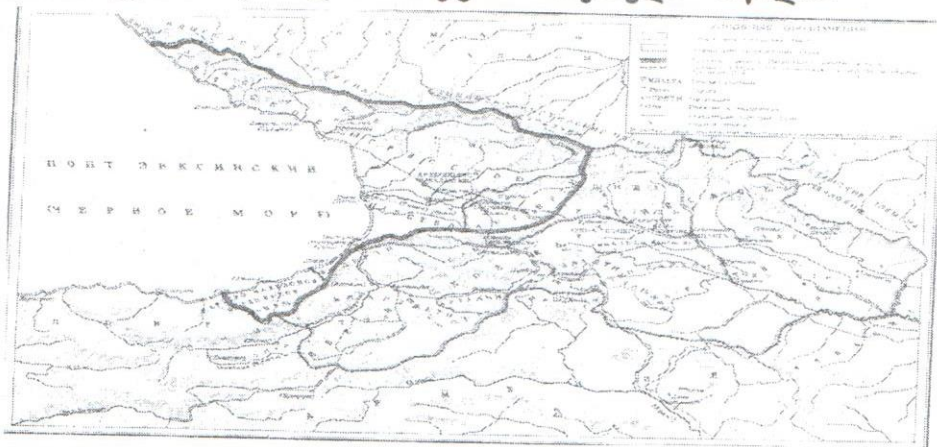
აქვე აღვნიშნავ, რომ ბოლო პერიოდში საქართველოში გამოქვეყნებულ რუკების უმრავლესობაშიც I-VI საუკუნეებში საქართველოს დასავლეთი და აღმოსავლეთი ნაწილები დამატებითი არგუმენტაციის გარეშე დამოუკიდებელ სამეფოებადაა წარმოდგენილი (ზოგან პირიქით, საზღვრები უარგუმენტოდ არის გაზრდილი); შდრ., მაგ., მ. სანაძე, თ. ბერაძე, თოფურია (საქართველოს ისტორიული ატლასი, 2003, რუკა 8 (ქართული სახელმწიფოები I-II საუკუნეებში):

²⁰ ვრცლად იხ. აფხაზეთი, თბ., 2008 (ქართული და რუსული გამოცემები).

დასანანი ის უფროა, რომ “ქართლის ცხოვრების” ახალ გამოცემებში “ქართლის ცხოვრების” ავტორთა (მემატიანეთა) ცნობების საპირისპირო შინაარსის რუკებია ჩართული. მაგ., ახლახან აკად. რ. მეტრეველის რედაქტორობით გამოცემულ “ქართლის ცხოვრების” რუსულ ვარიანტშიც არის რუკა, რომელზეც I-IV საუკუნეების საქართველო დაშლილად - ქართლისა და ეგრისის (ლაზიკის) ორ სამეფოდ - არის წარმოდგენილი და მათ შორის საზღვრად ჩათვლილია ლიხის ქედი (რ. მეტრეველი, 2008, გვ. 104-105)²¹; არადა, ქართველ მემატიანეთა მიხედვით, ამ დროს ეგრისი ქართლის სამეფოს ორგანული ნაწილია.

²¹ შდრ.: ქართველ მკვლევართა ერთი ნაწილი (დ. მუსხელიშვილი, თ. ბერაძე, მ. სანაძე...) სამართლიანად თვლის, რომ საქართველო ერთიანი იყო ვახტანგ გორგასლის დროს; თუმცა, მათი აზრით, ვახტანგმა შემოიერთა ეგრისი. სინამდვილეში ვახტანგმა უკან დაიბრუნა ბერძნებისგან დაპყრობილი ტერიტორია ციხე-გოჯიდან ლალიძგამდე და შემოიმატა ქართული მიწა-წყალი ლალიძგიდან კლისურამდე.

მიუხედავად “ქართლის ცხოვრების“ მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციისა, თანამედროვე (XXI საუკუნის) ქართველ ისტორიკოსთა უმრავლესობაც რატომღაც ბრმად იზიარებს მოსაზრებას საუკუნეების მანძილზე **ეგრისისა და ქართლის** სამეფოების სხვადასხვაობების შესახებ²³. არაიშვიათად, მკდარი დასკვნების საფუძველია **გაუპართლებელი ტერმინოლოგიური აღრევები**; მაგ., მე-20 საუკუნეში რატომღაც სინონიმებად გამოცხადდა, ერთი მხრივ, ტერმინები: “კოლხეთი“, “ლაზიკა“, “ეგრისი“, მეორე მხრივ კი: “ქართლი“, “იბერია“; თანაც, სხვადასხვა პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სივრცის აღმნიშვნელ ამ ტერმინთაგან უპირატესობა მიენიჭა ბერძნულ-რომაულ გააზრებებს; შდრ.:

“ქართლის ცხოვრებისეული“ ქორონიმი **ქართლი** აღმოსავლეთ საქართველოს გარდა მოიცავს: ეგრისს, მარგვეტს, ტაოს, კლარჯეთს, აფხაზეთს; ბერძნული წარმოშობის ქორონიმი **იბერია** კი, სტრაბონის მიხედვით, მხოლოდ აღმოსავლეთი საქართველოა. შდრ., ზოგ ევროპულ წყაროში იბერია სრულიად საქართველოსაც გულისხმობს (მასალის ანალიზისათვის ვრცლად იხ.: ა. ჯაფარიძე, 1996, გვ. 86-92; ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 93-96, 103-108, 186-200).

აუცილებელია პოლიტიკური კონიუნქტურის გათვალისწინება: შდრ., მაგ., დღეს, 2009 წელს, შეუძლებელია სინონიმებად გამოვაცხადოთ რუსეთის პოლიტიკური ელიტისგან გამოყენებული ტერმინი **გრუზია** და ამერიკელებისა თუ ქართველებისგან გამოყენებული ტერმინები: **გეორგია** და **საქართველო**: რუსები “გრუზიაში“ აღარ მოიაზრებენ აფხაზეთს.

ორი ტერმინის სინონიმად მიჩნევა მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუკი მოცემული სიტყვაფორმებით (აღმნიშვნელით) ერთი და იგივე ობიექტი (აღსანიშნი) არის აღნიშნული. მოცემულ შემთხვევაში საფუძველი არა გვაქვს სინონიმებად გამოვაცხადოთ ტერმინები: **ეგრისი** და **ლაზიკა**, რამდენადაც მათი სემანტიკური პლანი სხვადასხვაა; შდრ.:

- უცხოური წარმოშობის სიტყვაფორმა **ლაზიკა** აღნიშნავს ბიზანტიისგან დაპყრობილ ტერიტორიას (ქართველთა საცხოვრისს, რომელსაც ბიზანტიის იმპერიის მორჩილი მოხელე მართავს).

²³ერძოდ, რუსეთის იმპერიის ზეწოლისგან თავისუფალი ზოგი ქართველი მეცნიერიც უფრო ცდილობა წინააღმდეგობრივ იმპერიულ ცნობებს (ვიღრე “ქართლის ცხოვრების“ ავტორებს) და ბრმად იზიარებს მოსაზრებას საუკუნეების მანძილზე ეგრისისა და ქართლის დამოუკიდებლად არსებობის შესახებ; იხ., მაგ., ვ. გრიგოლია, 1994; ეგრისის დამოუკიდებლობის სამტკიცებლად დღესაც იწერება სადოქტორო ნაშრომები; იხ., მაგ., დოქტორანტ მერაბ ქუმბურაძის სადისერტაციო ნაშრომი: “ეგრისის სამეფოს თავდაცვის სისტემა (ახ. წ. I-III საუკუნეები)“, ქუთაისი, 2009.

- სამწიგნობრო ქართულის ყალიბით წარმოქმნილი სიტყვაფორმა **ეგრისი** აღნიშნავს ქართლის მეფის "საუხუცესო ტერიტორიას" - სამეფო გვარის უხუცესის პირად საკუთრებას.

წარმოდგენილი ტერმინოლოგიური ძიებისას ჩვენთვის მთავარია კითხვა: **დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური ნაწილი (ბედია-ნოქალაქევი-ქუთაისი) IV-VI საუკუნეებში ვისი სამფლობელო იყო?** მეტი სიცხადისთვის, ერთმანეთს შევუპირისპირეთ I-VI საუკუნეების შესახებ არსებული ქართული და უცხოური ცნობები თუ ბოლო პერიოდის მეცნიერთა არგუმენტები. წარმოდგენილ ნაშრომში გავაანალიზებთ IV-V საუკუნეების შესახებ არსებულ მასალას:

"ქართლის ცხოვრების" მიხედვით, ფარსმან ქველის შვილიშვილის (ფარსმან ადამის ძის) შვილი ამაზასპი თავდაპირველად ქართლის წარმატებული მეფე იყო (სავარაუდოდ, 230-265 წწ.); იგი ფარსმან ქველის მსგავსად სრულიად ქართლს მართავდა, მაგრამ მოგვიანებით მან დაიწყო "მესისხლეობა", რის გამოც "მოიძულეს იგი ერმან ქართლისმან", კერძოდ, ამაზასპს განუდგნენ "ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: **ორნი ერისთავნი ეგრისისანი**, ერთი ოძრხისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა"²⁴ (გვ. 57). ამჟამად, რომ ეგრისის ორ საერისთავოში ნაგულისხმევია **მცირე ეგრისი** და **მარგვეთი**.

ბოლო ფარნავაზიანის - ასფაგურის - ჩრდილო კავკასიაში (ოსებთან ყოფნისას) სიკვდილის შემდეგ (ქ.ც. გვ. 62) ქართლის ერისთავებმა დამპყრობლად მოსულ სპარსეთის მეფეს - ქასრეს სთხოვეს, ქართლის მეფედ მისი შვილი დაესვა. მართლაც, შვიდი წლის მირიან ქასრეს ძე (ზოსროიანი) გახდა ქართლის მეფე. "და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს ყოველთა მეფეთასა. და მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და **ეგრს/ეგრისს/ეგრის**" (გვ. 65).

შდრ., იქვე: "ქართლის ცხოვრების" ავტორთა რწმუნებით, მირიანის ძმამ ბარტამმა - სპარსეთის მეფემ - მირიანს მეფობა არ დაუთმო (მხვეალის ნაშობი ხარო). უხუცესთა სასამართლომ მეფედ ბარტამი დატოვა, მაგრამ ქართლის მეფე მირიანს სამართავად გადასცა ახალი ტერიტორიები: "ჯაზირეთი (მესოპოტამია - ტ.ფ.), შამის (სირიის) ნახევარი, ადარბადაგანი. და ესე ყოველი ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს ზედა მოუტოეს" (გვ. 67) - ამ შემთხვევაში უკვე **ეგრისი ქართლშია ნაგულისხმევი**.

შდრ., აგრეთვე, იქვე (გვ. 70) მემატანე გვიამბობს, რომ კონსტანტინე დიდმა დაამარცხა სპარსეთისა და საქართველოს გაერთიანებული ჯარი, რის შემდეგაც **მირიანს** ჩამოართვა სამხრეთის მიწები და სომხითის მეფეს გადასცა; კერძოდ: "განუჩინა საზღვარი მირიანსა და თრდატს ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან სამხრეთით და მიერთვიან რახსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძად დაყარნა; და რომლისა ქუეყანისა

²⁴ წუნდის საერისთავო (ჯავახეთი, კოლა, არტაანი) ერთადერთია ე.წ. **დასავლეთის საერისთავოებს** შორის, რომლის საზღვრები შავ ზღვამდე არ მიდის. "ქართლის დასავლეთი ნაწილის ერისთავები" ("სამი ერისთავი დასავლეთი ქართლისა") დაჩის მეფობის დასაწყისშიც მოიხსენიება (ქ.ც., 1955, გვ. 204).

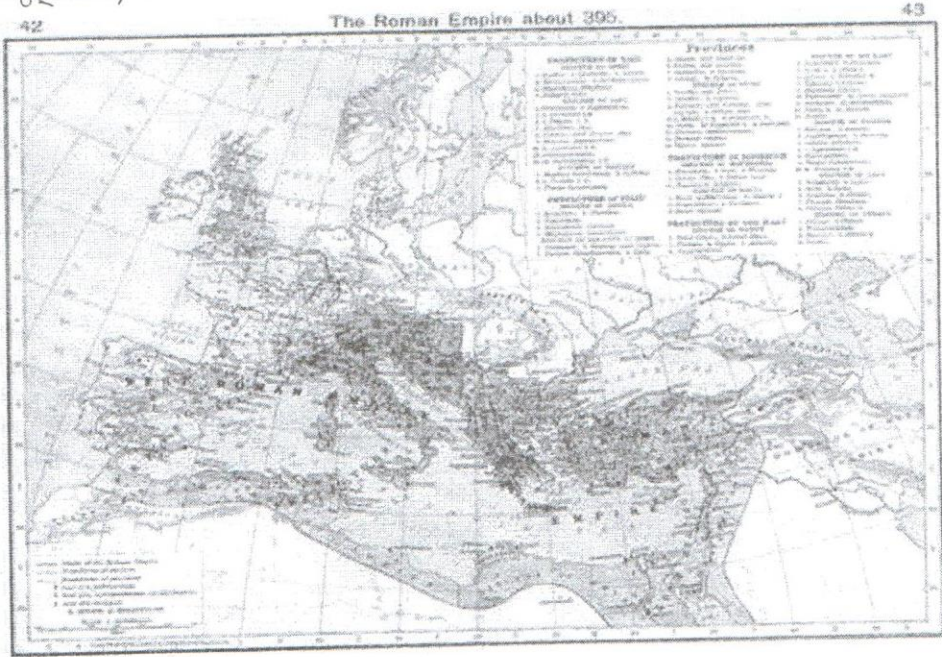
მდინარენი ჩრდილოთ დიან და მიერთვიან მტკუარსა, ესე მირიანის კერძად დაყარნა... და მეფობდა მირიან ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს. და აქუნდა ეგრისიცა ვიდრე ეგრის წყლამდე“.

მირიანის მეფობისას ქართლის სამეფოში სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა ქრისტიანობა. რამდენადაც მირიანის სამეფოში შედიოდა ეგრისიც (ღალიძგამდე), ლოგიკურია დავასკვნათ: ეგრისშიც, სადაც ქრისტიანული თემები არსებობდა მოციქულთა დროიდან, ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად იქცა სწორედ მირიანის დროს²⁵.

“ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, არა მხოლოდ მირიანის წინა მეფეები, არამედ მომდევნონიც ფლობდნენ ეგრისს.

მეფეებიც: არჩილ თრდატის ძე, მირდატ არჩილისძე და ვახტანგ გორგასალი.

ამჟამად, “ქართლის ცხოვრების“ დაწვრილებითი და თანამიმდევრული ცნობების მიხედვით, გორგასალამდეც, გორგასალის დროსაც და შემდეგაც (V-VI საუკუნეებში) ეგრის-მარგვეთი იურიდიულადაც და ფაქტობრივადაც რომის იმპერიის გარეთაა; ეგრის-მარგვეთი ქართლის ნაწილია და არსებით როლს ასრულებს ქართლის ისტორიაში²⁶. ამ დროს ქართლი, შესაბამისად, მისი დასავლური საერისთავოებიც უფრო ირანის გავლენის ველშია. ამ მოსაზრებას ამყარებს IV საუკუნის რომის იმპერიის საზღვრების ამსახველი აკადემიური რუკაც (რომელიც შექმნილია ინგლისში)²⁷:

²⁵ “ქართლის ცხოვრების“ ამ ბოზიციას ვრცელი მსჯელობითა და ლოგიკური არგუმენტებით ამყარებს შიტროპოლიტი ანანია ჭავჭავაძე (1996, გვ. 127-144).

²⁶ შესაბამისად, მხოლოდ გაუგებრობას ეფუძნება ზოგი მკვლევრის მიერ “ქართლოცენტრიზმის“ დაბრალება “ქართლის ცხოვრების“ ავტორებისადმი.

²⁷ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/Roman_empire_395.jpg

შდრ., საპირისპირო დასკვნას აკეთებს ნ. ლომოური წიგნში “ეგრისის სამეფოს ისტორია” (თბ., 1968, გვ. 75), სადაც იგი წერს, რომ **ეგრისის სამეფო რომის ვასალია.**

შეგნიშნავთ, რომ **IV საუკუნის** “ეგრისის სამეფოს ისტორიის” აღსადგენად (თუ შესაქმნელად) ნ. ლომოურის მიერ მოყვანილი მეტად ფრაგმენტული ბერძნული ცნობები ან **VI საუკუნის** ვითარებას ასახავს, ან ავსებს (არ ეწინააღმდეგება!) “ქართლის ცხოვრებაში” წარმოდგენილ თვალსაზრისს; მაგ., V საუკუნის ისტორიკოსის **პრისკე პანიონელის** ცნობები ლაზიკის მეფის - გუბაზის - აჯანყების შესახებ თანხმობაში მოვა ჯუანშერის (ზოგადად, “ქართლის ცხოვრების”) თვალსაზრისთან, თუკი დავუშვებთ, რომ **გუბაზი ბასილევსია ბიზანტიის მიერ კონტროლირებად ტერიტორაზე** (დალიძეიდან ბიჭვინთამდე) და არა მთლიანად შიდა ეგრისში. შდრ., ქართველი მემატიანის ცნობით, გორგასალი თავდაპირველად ამ მიწასაც იპყრობს და შემდეგ კი უკან უბრუნებს ბიზანტიას.

შდრ., “ქართლის ცხოვრების” ინფორმაცია გორგასალის ეპოქის ქართლის საზღვრების შესახებ (1955, გვ. 145-146):

“მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათის, გარდამოვიდეს ოვსნი სპანი ურიცხენი, მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე, და მოაოხრნეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თვინიერ კასპისა. ხოლო კასპი ქალაქი შემუსრეს და ტყუე ყვნეს და წარიყვანეს დაი ვახტანგისი მირანდუხტ, სამი წლის ქალი. რომელ დაურჩეს წარუტყვევნელად **ხევი ქართლისანი**: კახეთი და კლარჯეთი და ეგრისი, ჩავლეს რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს იგიცა და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თვით გზა სცეს დარუბანდელთა, და შევიდეს ოვსეთს გასმარჯვებულნი”.

კონტექსტის მიხედვით, ქართლის სამეფოს სამი ხევი გადაურჩა დარბევას: **კახეთი, კლარჯეთი და ეგრისი**; ამგვარ გაგებას ადასტურებს სხვა ეპიზოდიც: “ხოლო ამან დაჩი მეფემან იწყო შენებად ქართლისა, რამეთუ მოოხრებულ იყვნეს **ყოველნი ხევი ქართლისანი**, თვინიერ კახეთისა და კლარჯეთისა და **ეგრისისა**. და განასრულა ზღუდენი თბილისისანი, და ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეუფოდ” (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 205)²⁸.

ე.ი. ყველა ამ ეპიზოდით ჩანს, რომ ე.წ. ძნელბედობის უამსაც კი ლიხიდან **ეგრისწყლამდე ეგრისის** ტერიტორია ქართლის სამეფოს ნაწილია. ხოლო საქართველოს მომქალაქრების შემდეგ ქართლში მოიაზრება

²⁸ ოსთან ქართლის დარბევის ეპიზოდი განსხვავებულად ესმით სხვა მკვლევრებს; მაგ., მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის აზრით, ამ დროს ქართლის სამეფო დაყოფილი იყო ოთხ ხევად: 1. ხევი ქართლისა (მტკვრის სათავიდან ხუნანამდე), 2. ხევი კახეთისა, 3. ხევი კლარჯეთისა, 4. ხევი ეგრისისა (ა. ჯაფარიძე, 1996, გვ. 237); შდრ. რ. მეტრეველის რედაქტორობით განხორციელებული რუსული თარგმანი (2008, გვ. 78, 5-8). ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების შემდეგ დაჩი უშუალოდ მართავდა ქართლის ყველა ხევს (მათ შორის ეგრისს), დასავლეთ საქართველოს სამი საერისთავოს გარდა: ბერძენი ცოლისგან შექმნილ შვილებს - შირდატსა და ლეონს, როგორც ერისთავებს, ვახტანგმა სამართავად მისცა წუნდა, კლარჯეთი და ოძრხე (ქ.ც. 1955, გვ. 204-205); მათ ხვდით წილად დედის შუთევში მოყოლილი მიწა-წყალიც (დალიძეიდან კლისურამდე); ლეონის გარდაცვალების შემდეგ სწორედ ეს ტერიტორია გაუცვალა დაჩიმ შირდატს (სამაგიეროდ მისცა ტერიტორია ფარავნიდან მტკვარამდე).

ეგროსის წილი მხარის (დიდი ეგრისის) ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის - აფხაზეთის - ნახევარიც (ღალიძგიდან კლისურამდე), რომელიც გორგასალმა ცოლის მზითვად კანონიერად მიიღო²⁹.

შდრ.: VII-VIII საუკუნეებშიც - სტეფანოზის, მირისა და არჩილის (705-745) მეფობის ხანაში - კლარჯეთ-გურია-ეგრის-არგუეთი ისევ ქართლის ნაწილია; იხ., მაგ.: **მირის ანდერძი** (სადაც სახელდება ქართლის სამეფოს მხარეები):

ქართლის “ნახევარი შენ და ნახევარი მათ (ქალიშვილებსა და სიძეებს - ტ.ფ.). ხოლო საუხუცესოდ რომელ მქონდა, მომიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ: **ეგრისი, სუანეთი, თაკუერი, არგუეთი, გურია**. ხოლო კლარჯეთი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა ჩემთა, რათა მუნ შინა იყვნენ ჟამთა ამათ ბოროტთა...” აქვეა ქართლის მხარეების (ფაქტობრივი საერისთავოების) ჩამონათვალი:

1. კლარჯეთი, ჯავახეთი;
2. თრიალეთი, ტაშირი, აბოცი;
3. და 4. ზენა სოფელი, რომელი არც ქართლი (რომელიც გაიყო ორ საერისთავოდ);

5. კოტმანთგან ქურდისხევამდე;

6. ჯუარი, ხერეკი, ყოველი მთიულეთი, მანგლისის ხევი, თბილისი;

7. აფხაზეთი - დიდი ეგრისის ნაწილი კლისურიდან ყუბანის შესართავამდე (ძველი ეგრისის ეს ნაწილიც არჩილისადმი ლეონის მორჩილების გამო ქართლის ნაწილად იქცა): “დაემკვიდრა არჩილ **ეგრისს ვიდრე შორაპნამდე**” (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 243-244).

მამასადამე, ქართული წყაროების მიხედვით, VII საუკუნეშიც და VIII საუკუნის პირველ ნახევარშიც იურიდიულად ქართლის მეფის კუთვნილი მიწა-წყლის ცენტრალური ნაწილის - ეგრისის საზღვრებია: ჩრდილო-დასავლეთით - კლისურა/ღალიძგა, დასავლეთით - შავი ზღვა, სამხრეთით - კლარჯეთი, აღმოსავლეთით - შორაპანი. “ქართლის ცხოვრების” მიხედვით, რომის იმპერიაში კანონიერად შედიოდა ეგროსის წილის მხარის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი (კლისურიდან ყუბანის შესართავამდე), რომელსაც ბერძენები ძველ ლაზიკას უწოდებენ. სწორედ აქ იჯდა ბერძენი მოხელე თუ ადგილობრივი ვასალი (მაგ., გორგასალისდროინდელი გუბაზი).

მოგვიანებით, ლაზიკა სამხრეთ-დასავლეთი ეგრისიცაა, რომელიც ქართულ წყაროებშიც ჭანეთად და ხალდიად იწოდება (რიხეს მხარე). ამ თვალსაზრისით მეტად ფასეულია მ. ხორენაცის ცნობა კეისარ ტაკიტეს მკვლევლობის შესახებ: “ტაკიტუსი თავისიანებმა მოკლეს პონტოელთა ჭანეთში, ესე იგი ხალდეთში” (მოვსეს ხორენაცი, 1984, გვ. 162, 277); შდრ. ს. ყაუხჩიშვილის თარგმანი: “ტაკიტე მოკლულ იქნა პონტოს

²⁹ ამ მიწის ისტორიაზე თვალის გადევნება მერეც შეიძლება: ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების შემდეგ დაჩი უშუალოდ მართავდა ქართლის ყველა ხევს (მათ შორის ეგრისს) დასავლეთ საქართველოს სამი საერისთავოს გარდა: ბერძენი ცოლისგან შექმნილ შვილებს - მირდატსა და ლეონს, როგორც ერისთავებს, ვახტანგმა სამართავად მისცა წუნდა, კლარჯეთი და ოძრხე (ქ.ც. 1955, გვ. 204-205); მათ ზედათ წილად დედის მზითვებში მოყოლილი მიწა-წყალიც (ღალიძგადან კლისურამდე); ლეონის გარდაცვალების შემდეგ სწორედ ეს ტერიტორია გაუცვალა დაჩიმ მირდატს (სამაგიეროდ მისცა ტერიტორია ფარავნიდან მტკვარამდე).

პროვინცია ჭანიუკში, ესე იგი ხალტიკში (გეორგიკა, 1936, გვ. 262, შენიშვნა). ჭანიკეს ქვეყანას პონტოში მოიაზრებს იოანე მალალაც (491-578): “იმავე ტაკიტეს მეფობის დროს მოხდა ომი პონტოში და თვით მეფე გაემართა იქ საომრად და ის მოკლულ იქნა პონტოს ერთ ქვეყანაში ჭანიკეში...” (გეორგიკა, 1936, გვ. 262).

შდრ., პროკოპი კესარიელი დაბეჯითებით წერს, რომ მისი მიზანია კოლხეთის შესახებ წინა თაობის ისტორიკოსების არეული ცნობების დალაგება და ზუსტად გადმოცემა, ჭანებისა და ლაზების შესახებ; ამ განცხადების მიუხედავად, მისი ცნობები მაინც წინააღმდეგობრივია; კერძოდ, იგი ერთ კონტექსტში ლაპარაკობს ორ ფაზისზე, რაც ბევრი გაუგებრობის სათავედ იქცა; შდრ., მაგ: “მდინარე ბოასი გამოდის სადღაც ჭანეთის საზღვრების მახლობლად არმენიელთა ადგილებში... ის კარგა მანძილზე მარჯვნივ მიმდინარეობს. თხელია და არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს არავისთვის ფონზე გასასვლელად ვიდრე იმ ადგილამდე, სადაც მარჯვნივ იბერთა საზღვრები არის, ხოლო პირისპირ კავკასიის მთა თავდება. აქ ბევრი სხვა ტომი ცხოვრობს, მათ შორის ალანებიც და აბაზებიც... მას შემდეგ რაც ეს მდინარე მიაღწევს იმ ადგილას, სადაც კავკასიისა და იბერიის საზღვრებია... ნაცვლად ბოასისა, ამიეროდან ფაზისად წოდებული, განაგრძობს მდინარეობას (გვ. 100). გარკვეულია, რომ არმენიელთა საზღვრიდან ჭოროხი იწყება. მაგრამ ჭოროხის შუა წელში, სადაც მარჯვენა მხარეს იბერიაა, აბაზები და ალანები არასოდეს ცხოვრობდნენ.

შდრ.: “არმენიის ადგილებიდან პერს-არმენიაში რომ მიდიხარ, მარჯვნივ არის ტავრი, მიმავალი იბერიაში და იქ მოსახლე ხალხებამდე, ხოლო მარცხნივ მეტად დაქანებული, დიდ მანძილზე გაჭიმული გზა არის და აღმართულია მეტად ციცაბო და მუდამ ნისლითა და თოვლით დაფარული მთები, საიდანაც გამოდის მდინარე ფაზისი და მიდის კოლხეთის ქვეყნისაკენ. აქ მოსახლეობს ჭანების ტომი, თავიდანვე ბარბაროსები, რომელნიც არავის ქვეშევრდომები არ არიან, წინა ხანებში სანებად წოდებული, ირგვლივ მოსახლე რომაელების მძარცველნი” (გეორგიკა, 1965, გვ.53)

შდრ., აგრეთვე, იქვე: “პონტო იწყება ბიზანტიონიდან და მთავრდება კოლხების/ლაზების ქვეყანასთან; ლაზთა ქვეყანა არის იქ, სადაც ევქსინის პონტო მთავრდება და კავკასიიდან მომდინარე ფაზისი პონტოს ერთვის ნახევარმთვარა ნაპირის შუაში” (გვ. 121-128)³⁰.

ლაზების ქვეყანა რიონის ჩრდილოეთი თუ არის, ეს ცნობა უახლოვდება ქართველი მემატრიანების ცნობას, რომლის მიხედვითაც ეგრისის ჩრდილო-დსავლეთი ნაწილი (ღალიძგის ჩრდილოეთი) დარჩა ბერძენთა საკუთრებაში (რიონსა და ღალიძგას შორის მანძილი ჩვენთვისაა არსებითი და საინტერესო, თორემ რამდენიმე ათასი კილომეტრის

³⁰ აქვე საინტერესოა აგათა სქოლასტიკოსის (VI ს.) ცნობაც: “ამ დროს ჭანთა ტომი გახდა საზრუნავი. ჭანები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს სამხრეთით ქ. ტრაპეზუნტის ქვემოთ; თუმცა ეს ჭანები ძველითგანვე რომაელებთან დაზავებულნი და მათი ქვეშევრდომნი იყვნენ, მაგრამ მაშინ მათი ერთი ნაწილი წინანდელ მშვიდობიან წესებს იცავდა... უმეტესი მათგანი კი შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობდა და ყაჩაღობას მისდევდა... თავს ესწმობდა არმენიასაც... ამიტომ მათ წინააღმდეგ იგზავნება თეოდორე, მათივე თვისტომი” (გეორგიკა, 1936, გვ.181-182).

მოშორებით, იმპერიის ცენტრში მკდომი და კავკასიის არმცოდნე პროკოპისთვის ეს რამდენიმე ათეული კილომეტრი (ბათუმიდან/ფოთიდან ოჩამჩირემდე) ბევრს არაფერს ნიშნავდა³¹; რამდენადაც ფასისი იყო ცნობილი მდინარე და საზღვრადაც ეს დაასახელა.

პროკოპის ამ ცნობების მიხედვით გაუგებარია, მაინც რომელი ფაზისიდან იწყება ლაზიკის საზღვარი. გარდა ამისა, პროკოპის დროინდელი გუბაზი ბერძნების დახმარებით რაღაც პერიოდში დასავლეთ საქართველოს თუ აკონტროლებდა, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ გორგასალის თანამედროვე გუბაზიც ამავე სივრცეს ფლობდა. წყაროთა შეჯერებით, უფრო ლოგიკური ჩანს, რომ მირიანისა და გორგასალის ეპოქებში ლაზიკად მივიჩნიოთ ტერიტორია დალიძის ჩრდილოეთით. ყოველ შემთხვევაში, 200 წლის წინანდელ ვითარებას ნაკლებად უნდა ასახავდეს პროკოპის წინააღმდეგობრივი ცნობები.

შდრ., აგათანგელოსი (IV ს.): “წმინდა გრიოლი... ზოგ [მღვდელს] გზავნიდა **იბერთა ქვეყანაში**, ზოგს **ლაზთა ქვეყანაში**“ (აქ ლაზეთში უკვე ჭანეთი იგულისხმება)³².

შდრ., თამარის ისტორიკოსი: 1204 წელს თამარმა ბერძენთა მეფეს წაართვა: ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კრასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია... (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ.141-142). აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ **ქართველ მეფეებს დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური ნაწილი და ტაო-კლარჯეთი არასოდეს უცვნიათ ბიზანტიის შემადგენლობაში**, ხოლო თუ დავესხებებით პავლე ინგოროყვას, არც ლაზეთი/ლაზია - თურქეთის შემადგენლობაში (პ.ინგოროყვა, 2003, გვ.40).

მაშასადამე, წინააღმდეგობრივი უცხოური წყაროები არ ქმნის მყარ საფუძველს, რომ უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული ვიდრე ახ.წ. X საუკუნემდე **დასავლეთ საქართველო** ქართლის სამეფოსგან დამოუკიდებლად არსებულ ე.წ. კოლხეთ-ეგრის-ლაზიკის სამეფოდ გამოვაცხადოთ; ქართული წყაროების მიხედვით კი ისტორიულ პერიოდში ძველი/დიდი ეგრისი (სიმბოლურად, ეგროსის წილი ეგრისი) ორ ნაწილადაა წარმოსადგენი (ამგვარ მოსაზრებას მხარს უჭერს უცხოური წყაროებიც)³³:

• **ლაზიკა:** ბიზანტიის იმპერიის გავლენის ველი (დალიძის ჩრდილოეთი და რიზედან ტრაპიზონამდე მიწა-წყალი);

³¹ არადა, ქართველი ერისთვის სწორედ ეს სივრცეა არსებითი.

³² არაბული თარგმანში იბერიის ნაცვლად არის misist ad Georgian, ხოლო ლაზიკის ნაცვლად არასწორად წერია ad regionem Abchazorum (გეორგიკა, 1961, გვ. 71); უნდა იყოს ლაზიკა, ან ჭანეთი, ან ხალდია.

³³ შდრ., დიდ ეგრისში მოიაზრება: შიდა ეგრისი (საეგრო/ოლიში), არგუეთი (გურიაც აქ იგულისხმება; შდრ., 1080 წელს “დღესა ივანობისასა ასისფორნი და კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი ალიგსო თურქითა” - ქ.ც. 1955, გვ. 319), სუანეთი (ეს ტერმინი ზოგჯერ ფარავს ეგრისს; იხ. გვ.27: “ეგრისი სვანეთია”; შდრ., ქუჯი - ეგრის-სვანეთის ერისთავი); სამოქალაქო, აფხაზეთი (“ქვეყანა ეგრისწყალსა და კლისურას შუა”), აფშილეთი, თაკუერი (ლენხუმი), ჭყონდიდი, ნიგალი (აქ მეგრნი ცხოვრობენ - გვ.377), კლარჯეთი და სხვ. შდრ., “სომხური გეოგრაფიის“ (გვ.92-93) მიხედვით, კოლხეთი (დასავლეთ საქართველოს გავებით), შეიცავს ოთხ ქვეყანას: მანრილი, ეგრევიკა, ლაზივი და ჭანეთი (ხალღების ქვეყანა).

• **ქართლის სამეფოს საერისთაოები:** ეგრისი (დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური ნაწილი: რიონის მარჯვენა მხარე კლისურამდე და კავკასიონიდან ზღვამდე); კლარჯეთი (სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო ზღვამდე), ოძრხის ნაწილი - აჭარა (არსიანიდან ზღვამდე) და მარგვეთი (რიონის მარცხენა მხარე კლარჯეთამდე და ლიხიდან ზღვამდე).

ვფიქრობთ:

1. “საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“, სახელმძღვანელოებსა თუ ენციკლოპედიურ ცნობარებში **საქართველოს ისტორიის “მთავარ კალაპოტად“ არ უნდა იყოს წარმოდგენილი პოლიტიზებული თვალსაზრისი**, რომ, თითქოს, უძველესი დროიდან VII საუკუნემდე ცალ-ცალკე არსებობდა ეგრისისა და ქართლის სამეფოები, რომელთაც **ქართულისგან** განსხვავებული ჰქონდათ სახელმწიფო თუ საეკლესიო ენა, ავტოქთონი მოსახლეობის დედაენა, ზოგადად, კულტურა;

2. “ქართლის ცხოვრების“ საფუძველზე დროულად, ახლებურად და პოლიტიზების გარეშე უნდა დაიწეროს **ქართველი ერისა და საქართველოს** აკადემიური ისტორია; ბუნებრივია, იგი უნდა დაზუსტდეს/ შეივსოს სხვაენოვანი სარწმუნო ცნობებითა და ლინგვისტურ-ეთნოლოგიურ-კულტუროლოგიური თუ არქეოლო-გიურ-ანთროპოლოგიური თანამედროვე კვლევების შედეგებით.

საქართველოს ისტორიის ორგვარი ხედავს არ არის გამონაკლისი მოვლენა მსოფლიოს მასშტაბით. როგორც წესი, მოცემული ხალხის (თუ სახელმწიფოს) ისტორია რამდენიმეგვარად იწერება: სახელმწიფოს ლიდერის ნების მიხედვით (იხ., მაგ., პროკოპი კესარიელის ორმაგი სტანდარტი); მოცემული სახელმწიფოს ინტერესების შესაბამისად; მოცემული სახელმწიფოს მეზობლის თუ დამპყრობლის ინტერესების შესაბამისად; იშვიათად, აკადემიურად. რადიკალური სუბიექტურობით გააზრებული ისტორია მუდამ იქნება **მღვრიე წყალი** სერიოზული კონფლიქტების პროვოცირებისათვის.

გლობალური საინფორმაციო ქსელის მქონე თანამედროვე მსოფლიოში უფრო იოლია, დაიწეროს ამა თუ იმ რეგიონის/სახელმწიფოს დაბალანსებული და მაქსიმალურად ობიექტური ისტორია, რომელიც სტაბილურობის ერთ-ერთ ბერკეტად უნდა იქცეს. ვფიქრობ, დღეს უკვე შესაძლებელია კავკასიური სახელმწიფოების აკადემიური წრეების ისეთი **ერთობლივი კომისიების** ამოქმედება, რომლებიც ისტორიულ წყაროთა და დოკუმენტთა შეჯერებით შექმნიან რეგიონის ენობრივი, ეთნოკულტურული და პოლიტიკური ისტორიის შესახებ **აკადემიურ სამეცნიერო გამოკვლევებსა თუ სახელმძღვანელოებს**.

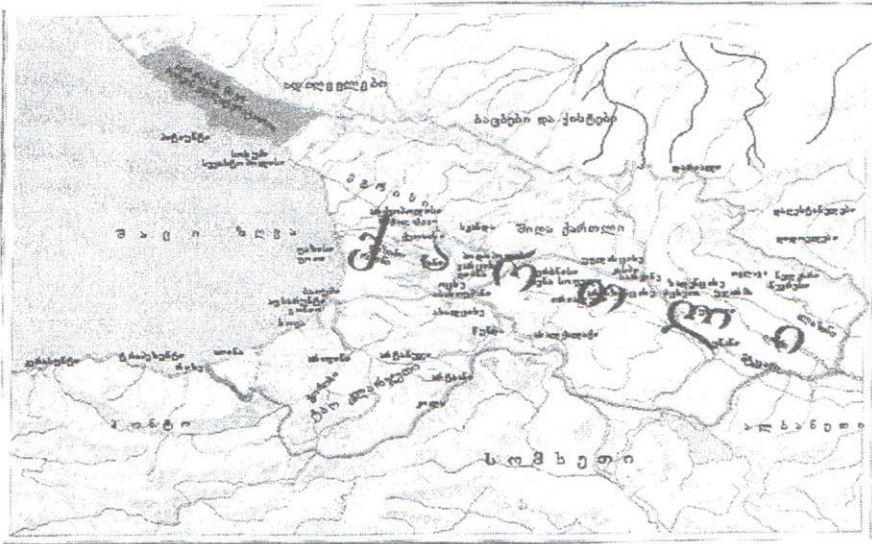
პარალელურად, რამდენადაც თანამედროვე მსოფლიოში საქართველოს შესახებ გაბატონებულია ძირითადად იმპერიული ან მეზობლების “ათვისის სისტემებიდან“ დანახული ისტორიოგრაფიული ხედვები, აუცილებელია, საქართველოს ხელისუფლების მიერ აკადემიურად განისაზღვროს **ქართველოლოგიის პრიორიტეტები**³⁴ და სერიოზულად დაფინანსდეს დეპოლიტიზებული (არასაბჭოური) ქართველოლოგიური კვლევებისა თუ

³⁴ ჯერ-ჯერობით კრიტიკას ვერ უძლებს რუსთაველის (ქართველოლოგიის) ფონდის მიერ შერჩეული პრიორიტეტები; როგორც წესი, ჯერჯერობით ამ ფონდისგან ფინანსდება არააქტუალური ან სხვა ფონდებისგან უკვე დაფინანსებული პროექტები (!); არაიშვიათად, ხელი ესევ ეწყობა ქართველი ერის დანაწევრების მასტიმულირებელ პროექტებსაც.

აკადემიური ისტორიული რუკების შექმნა. ასეთი სამეცნიერო პროდუქცია დროულად უნდა განთავსდეს საერთაშორისო ქსელში.

ასევე, რამდენადაც გამოქვეყნებულ რუკათა უმრავლესობა ან იმპერიულ “ხედვას” ასახავს, მეორე უკიდურესობას წარმოადგენს, სასწრაფოდ უნდა დამზადდეს საქართველოს ისტორიული რეალობის ადეკვატური რუკები; ისინი დროულად უნდა მიეწოდოს აკადემიურ სამეცნიერო წრეებსა და საერთაშორისო ექსპერტებს. უნდა შეიქმნას აგრეთვე ძველი ქართველი მემკვიდრეების ცნობების შესაბამისი ისტორიული რუკებიც; მაგ., “ქართლის ცხოვრების” მიხედვით, ძვ.წ. IV და ახ. წ. VI საუკუნეების საქართველოს (ქართლის) რუკა დაახლოებით ასე უნდა გამოიყურებოდეს:

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. გამყრელიძე, ვ. ივანოვი, 1984 - Т.Гамкrellidze, В.Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, Тб., 1984
- გეორგიკა, ტ. 2 გვ - გეორგიკა (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1961, (გეორგიკა, 1965,
- თ. გვანცელაძე, 2006 - თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006;
- გ. გრიგოლია, 1994 - გ. გრიგოლია, ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები, თბ., 1994
- ბ.დიასამიძე, 2001 - ბ.დიასამიძე, ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2001
- ნ. ლომოური, 1968 - ნ. ლომოური, ეგრისის სამეფოს ისტორია (წარმოქმნიდან ახ.წ. V საუკუნემდე), თბ., 1968
- ნ. ლომოური, 1970 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II (დასავლეთ საქართველო [ეგრისი] IV-V საუკუნეებში; ნ. ლომოური), თბ., 1970
- ო. ლანჩავა, 2007 - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია, ქუთაისი, 2007
- რ. მეტრეველი, 2008 - ქართლის ცხოვრება (რ. მეტრეველის რედაქციით), თბ., 2008

- დ. მუსხელიშვილი, 2004 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში (პოლიტიკური ისტორია და ეთნიკურ-სოციალური ვიტარება), მეორე გამოცემა, თბ., 2004
- გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008 - გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, ქუთაის-გაენათის ეპარქია, ქუთაისი, 2008
- მ. სანაძე, თ. ბერაძე, კ. თოფურია, 2003 - მ. სანაძე, თ. ბერაძე, კ. თოფურია, საქართველოს ისტორიული ატლასი, 2003
- ტ. ფუტკარაძე, 2005 - ტ. ფუტკარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქრისტიანობამდელი ეპოქა, ქუთაისი, 2005;
- ტ. ფუტკარაძე, 2006 - ტ. ფუტკარაძე, სათავე და პერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა“, თბ., 2006;
- ტ. ფუტკარაძე, 2008 - . ტ. ფუტკარაძე, ქართველთა დედაენა და დიალექტები, ქუთაისი, 2008,
- ტ. ფუტკარაძე, 2009 - ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ და საქართველოში ენობრივი პოლიტიკის დაგეგმვის საკითხი, კავკასიოლოგიური სერია, V, თბ., 2009
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება (სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით), თბ., 1955
- ა. შანიძე, 1981 - ა. შანიძე, თბზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1981.
- ჯაფარიძე, 2003 - საქართველოს საეკლესიო კრებები, თბ., 2003
- მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე 1996 - მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ-I-IV, თბ., 1996-2003:
- მ. შეყილაძე, 2004 - მ. შეყილაძე, საქართველოს ისტორიული ატლასი, თბ., 2004.

TARIEL PUTKARADZE

THE WEST PART OF THE KARTLI KINGDOM (EGRISI, SUANETI; MARGUETI, ARGUETI..) OF A.D. I-VI IN TERMS OF LINGUO-CULTURAL SITUATION (ACCORDING TO *GEORGIAN CHRONICLES*)

The controversial ancient Greek and Byzantine sources do not provide strong evidences to declare the so-called Kolkhis-Egris-Lazika, from the first millennia before our ear to A.D. 10th century, as an independent kingdom from the Kartli kingdom. According to the Georgian historical records, as well as to some foreign sources, in the historical period ancient Egrisi can be presented in two parts:

- **Lazika:** the realm under Byzantium Empire influence from the Ghalidzga river north to Trabzon territories.

- **Karli Kingdom principalities:** Egrisi, (central part of the west Georgia: The right bank side of the Rioni river to Klisuri and from the Caucasus range to the Black sea.); Klarjeti (South-western Georgia to the sea), Odzrakhi part – Achara

(from Arsiani mountains to the sea) and Margveti (Left bank side of the Rioni river to Klarjeti and from Likhi to the sea).

Considering the reality the suggestion is that "Studies of the History of Georgia", text books, and encyclopedia articles should not take as their main channel the politicized viewpoints of some foreign authors who aspire to prove that as if before the 7th century Egrisi and Kartli kingdoms existed separately from one another and as if they had different culture from that of the Georgian, one with different formal and religious languages for autochthonic population. I see it fit that the official history of Georgia be written according to the *Georgian Chronicles*, and the historical episodes and gaps be filled with the trustworthy foreign sources as well as with modern researches of linguo-ethnologic and culturologic nature and with results of archaeological and anthropological studies.

The so-called double history is quite a common phenomenon in the world and it cannot be an exception for Georgia. As rule the history of a country and people have several variants biased according to the interests of some rulers (e.g. Procopius double standards); or according to the interests of a given state, or according to neighboring countries or occupants; and rarely, with truth and academism. The history understood with radical subjectivism will always remain a "troubled water" for the provocation of serious conflicts.

In the modern world of the global informational technology it is much easier to write balanced and as objective as the science allows the a history of the part of the world or a state which can be used as one of the levers for stability. I hope nowadays it is possible to organize joint panels of the academic circles of the states of the Caucasian region who through the collation of historical sources and documents will create academic works, textbooks about the lingual, ethno-cultural, and political history of the region.

As long as in the modern world the dominated historiography views about Georgia's history is biased from the imperial interests and from the standpoints of the neighboring countries it is necessary that Georgian government take responsibility for the academic determination of the Kartvelology priorities and provide reasonable finances for the depoliticized (non-Soviet) Kartvelology researches and for drawing up academic historical maps. This sort of scientific production should be provided for the easy access in the world wide web. At the same time international scientific circles and experts should be given historical maps drawn according to early Georgian historians, e.g. approximately of the kind which is drawn on the basis of the *Georgian Chronicles*, that shows Georgia (Kartli) in the A.D. I-V centuries.

კახაბერ ქვულაძე

**საქართველოს ისტორიის საკითხები
ედუარდ აიხვალდის მოგონებებში**

ცნობილი გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური ედუარდ აიხვალდი 1825-1826 წლებში კავკასიაში იმყოფებოდა. მან თითქმის მთელი საქართველო მოიარა და საინტერესო აღწერა დაგვიტოვა. მისი ცნობები უაღრესად მნიშვნელოვან მასალას შეიცავს ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის შესასწავლად.

ედუარდ აიხვალდი თავის მოგონებებში ეხება ქვეყნის პოლიტიკურ მდგომარეობას, ეკონომიკურ ვითარებას, გვთავაზობს მინერალურ და ბოტანიკურ გამოკვლევებს; ხშირად იძლევა ეთნოგრაფიულ ჩანახატებს; ახასიათებს ხალხის ზნე-ჩვეულებებს, აღწერს ქალაქებს, სოფლებსა და ეკლესიებს; გვესაუბრება სავაჭრო გზებზე, გვაცნობს მრავალ სამოქალაქო თუ სამხედრო მოღვაწეს, რომლებთანაც უხდებოდა ურთიერთობა. მას ასევე აინტერესებდა გავრცელებული ავადმყოფობები და მათი მკურნალობის წესები.

რაც შეეხება ე. აიხვალდის ბიოგრაფიულ მონაცემებს, იგი ცხოვრობდა 1795-1876 წლებში. თავდაპირველად სწავლობდა მიტავის გიმნაზიაში, შემდეგ სწავლა განაგრძო ბერლინის უნივერსიტეტში, სადაც მიიღო განათლება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებსა და მედიცინაში. ბევრს მოგზაურობდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. 1819 წელს ვილნოს უნივერსიტეტში მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი მიიღო. 1823 წლიდან კი ყაზანის უნივერსიტეტის მეანობისა და ზოოლოგიის პროფესორია. 1827-1831 წლებში ე. აიხვალდი ვილნოს უნივერსიტეტის პროფესორი ხდება ზოოლოგიის, შედარებითი ანატომიისა და მეანობის დარგში. 1838 წელს მას მიენიჭა პეტერბურგის სამედიცინო-ქირურგიული აკადემიის პროფესორის წოდება, ზოოლოგიის, მინერალოგიისა და შედარებითი ანატომიის განხრით.

კავკასიაში მოგზაურობა ყაზანის უნივერსიტეტის მიერ იყო მოწყობილი და საფუძვლიანად ორგანიზებული. ცხადია, მოგზაურობის მარშრუტი და პროგრამაც მას წინასწარ შემუშავებული მისცეს. კასპიის ზღვის სანაპიროების მოსავლელად მის უსაფრთხოებას 16-ქვემეხიანი კორვეტი „ჰერკულესი“ იცავდა. გამგზავრებამდე მან შეისწავლა XVIII საუკუნის მოგზაურთა შრომები კავკასიის შესახებ, ხოლო შემდეგ თავისი სამოგზაურო დაკვირვებების შედეგად შეაჯერა და შეავსო ისინი.

გარდა წმინდა მეცნიერული ინტერესისა, ე. აიხვალდის ექსპედიციას კავკასიაში, და მათ შორის საქართველოშიც, დაზვერვითი დანიშნულება ჰქონდა. რუსეთის ცარიზმმა მიზნად დაისახა ქვეყნის ყოველმხრივ მეცნიერული შესწავლა, მისი ბუნებრივი რესურსების გამოყენებისა და დაპყრობილი ხალხის უკეთ მართვისათვის. მით უმეტეს, იმ დროისათვის ცარიზმს დასრულებული ჰქონდა საქართველოს ტერიტორიის დიდი ნაწილის დაპყრობა, რითაც პლაცდარში შეიქმნა თურქეთსა და ირანზე შემდგომი შეტევისათვის.

XVIII საუკუნის დასასრულამდე კავკასიაში მოგზაურობა დაკავშირებული იყო დიდ სიძნელეებთან. ეს იყო სარისკო ექსპედიციები, რომელსაც აწყობდა საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემია და ჰქონდა, როგორც უკვე აღინიშნა,

დაზვერვითი ხასიათი, რათა ნიადაგი მოემზადებინა ამა თუ იმ მხარის მომავალი ათვისებისათვის.

ედუარდ აიხვალდმა მოგზაურობა 1825 წლის მარტში დაიწყო და იმავე წლის აპრილში თბილისში ჩამოვიდა. თბილისიდან მან ორი ექსპედიცია მოაწყო: პირველი — აპრილ-მაისში დასავლეთ საქართველოში (გორის, სურამის გავლით ქუთაისისკენ). დაათვალიერა ოკრიბა, შემოიარა იმერეთი, სამეგრელო და აფხაზეთის შავიზღვისპირეთი. უკან დაბრუნებისას შეიარა ცხინვალში. მეორე — ივნისში დაათვალიერა აღმოსავლეთ საქართველო, კერძოდ, კახეთი. აქედან კი ბელაქანი და ელისუ. ივლისში გაემართა სომხეთისაკენ, მაგრამ ირანთან ომის დაწყების გამო იძულებული გახდა სევანიდან თბილისში დაბრუნებულიყო. 28 ივლისს მან დატოვა თბილისი და სამხედრო გზით გაემგზავრა უკან. ყაზანში დაბრუნდა 1826 წლის 10 სექტემბერს.

სწორედ ამ მოგზაურობის შედეგია მისი კაპიტალური ორტომიანი ნაშრომი, რომლის საერთო სათაურია „ედუარდ აიხვალდის მოგზაურობა კასპიის ზღვასა და კავკასიაში 1825-1826 წლებში“ (შტუდგარტი, 1937). საქართველოს შესახებ ცნობები თავმოყრილია მისი ნაშრომის მეორე ნაწილში, რომლის სრული სათაურია „მოგზაურობა კავკასიაში, მეორე ნაწილი, რომელიც შეიცავს კავკასიაში მოგზაურობის ისტორიულ მიმოხილვას“ (შტუდგარტი, 1837). ამ წიგნის მეორე თავში დაცულია მასალები თბილისისა და აღმოსავლეთ საქართველოს (ქართლის) შესახებ, მესამე თავს ეწოდება „მოგზაურობა იმერეთსა და სამეგრელოში“, მეოთხე თავი მოიცავს კახეთში მოგზაურობას.

შენიშვნა: 2005 წელს გამომცემლობა „არტანუჯმა“ დაბეჭდა ედუარდ აიხვალდის მოგონებები საქართველოს შესახებ, რომელიც გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა.

ედუარდ აიხვალდი საქართველოს ისტორიულ წარსულზე მსჯელობას ქვეყნის სახელწოდების გარკვევით იწყებს და აღნიშნავს, რომ ქვეყანა, რომელსაც რუსები **გრუზიას** უწოდებენ, ძველად იბერიის სახელით იყო ცნობილი. აქვე იგი ასახელებს ტერმინ **გეორგიას**, რომელიც, მისი აზრით, ოსმალებმა და ყიზილბაშებმა შემდეგ შეცვალეს **გურჯისტანად**.

საინტერესოა, როდესაც ე. აიხვალდი იყენებს ტერმინ „**გეორგიენს**“, გულისხმობს მთელ საქართველოს, ქართლ-კახეთის სამეფოს, ანუ აღმოსავლეთ საქართველოს თუ მხოლოდ ქართლს.

მაგალითად, XVIII საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისის გერმანელი მეცნიერ-მოგზაური იაკობ რაინეგსი (1744-1793) „გეორგიას“ უწოდებს ქართლ-კახეთს მაშინ, როცა იმერეთს „იბერიის“ სახელით მოიხსენიებს.

მართალია, ე. აიხვალდი აღმოსავლეთ საქართველოს „გეორგიენს“ უწოდებს, მაგრამ როცა ეხება კონკრეტულად კახეთს, ამ ტერმინს არ იყენებს.

ედუარდ აიხვალდი საქართველოს ყოფს ორ — ზემო და ქვემო ნაწილად. პირველის სახელის ქვეშ გულისხმობს ქართლს, საათაბაგოს ანუ ახალციხის ერთ ნაწილს, ხოლო მეორეში — იმერეთს, სამეგრელოს და საათაბაგოს დარჩენილ ტერიტორიას.

ნაშრომის შესავალშივე ე. აიხვალდი საუბარს ქართველთა წარმოშობის შესახებ იწყებს. სამწუხაროდ, ძნელია გარკვევა, თუ რომელი ხელნაწერით ან „ქართლის ცხოვრების“ რომელი ნუსხით სარგებლობს იგი. ეს იქიდანაც კარგად ჩანს, რომ მოგზაურისათვის ცნობილია ლეონტი მროველის კონცეფცია თარგამოსიანთა შესახებ.

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ე. აიხვალდი იმეორებს როგორც ძველ ბერძენ, ასევე რომაელ ისტორიკოსთა და გეოგრაფთა (ჰეროდოტე, დიოდორე სიცილიელი, აპოლონიური, სტრაბონი და ა.შ.) ცნობებს ძველი კოლხების ეგვიპტური წარმომავლობის შესახებ. თუმცა უნდა ითქვას, რომ იგი ამ მოსაზრებას საკმაოდ კრიტიკულად უდგება და მხოლოდ ვარაუდის დონეზე განიხილავს. აქვე იმასაც შევნიშნავთ, რომ საკმაოდ ბევრი უზუსტობაა დაშვებული ძველი ისტორიის გადმოცემისას, რომელსაც იგი ფრაგმენტულად მიმოიხილავს. სამაგიეროდ, შედარებით სრულყოფილადაა მოთხრობილი ისტორიული ფაქტები XVIII საუკუნიდან დაწყებული XIX საუკუნის პირველი მეოთხედის ჩათვლით. მაგალითად, ერეკლე II-ის დროინდელი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ვითარება, გიორგი XII-ის მეფობა, ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება, აჯანყებები XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე და სხვა.

გერმანელი მეცნიერის თქმით, ქართველები თავიანთ ქვეყანას საქართველოს უწოდებენ, ხოლო საკუთარ თავს ქართველს, თარგამოსის ვაჟის ქართლოსის მიხედვით. აქვე იგი ასახელებს თარგამოსის უფროს შვილს შაოსს, რომელსაც სომეხთა წინაპრად მიიჩნევენ და აცხადებს, რომ შაოსი და ქართლოსიც ერთდროულად განთავისუფლდნენ ბაბილონელთა უღლისაგან.

ედუარდ აიხვალდის მოგონებების მიხედვით, პირველი დამპყრობელი, რომელმაც ქართლში ილაშქრა, ალექსანდრე მაკედონელი იყო. მასთან ერთად იგი მოიხსენიებს ქართლის მამასახლის აზონს, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის სარდალი იყო. მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ კი ასპარეზე გამოდის ფარნავაზი, მცხეთის მამასახლის სამარის ძმისშვილი, რომელიც ქვეყანას ათავისუფლებს აზონის ბატონობისაგან. ე. აიხვალდის აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო ქრისტეს დაბადებამდე დაახლოებით 300 წლით ადრე. ფარნავაზი მას იმდროინდელი საქართველოს პირველ მეფედ მიაჩნია. გარდა ფარნავაზისა, მოგზაურის გამოთვლით, საქართველოს (ქართლს) გიორგი XII-ის ჩათვლით განაგებდა 97 მეფე, რომელსაც იგი ოთხ სამეფო შტოდ ყოფს: ფარნავაზიანებად, არშაკუნიანებად (ანუ არშაკიდებად), ხოსროიანებად და ბაგრატიონებად.

შენიშვნა: ჩვენი აზრით, უფრო მართებული იქნებოდა ქართული სამეფო დინასტიის სამ შტოდ დაყოფა: ფარნავაზიანებად, გორგასლიანებად და რა თქმა უნდა, ბაგრატიონებად.

ქართლის ძველ დედაქალაქ მცხეთაზე საუბრისას მოგზაური აღნიშნავს, რომ დედაქალაქის ისტორია ესაა მოკლე „აღწერილობანი იმ სისხლიანი ბრძოლისა, რომელსაც აწარმოებდა ეს პატარა სამეფო მეზობლებთან 1500 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში“. აქვე იგი მოიხსენიებს ქართლის 27-ე მეფეს — ვარაზ ბაკურს, რომლის დროსაც ქართლში ულაშქრია სპარს მხედართმთავარ უბარაბს. მიზეზი ამ ლაშქრობისა გამხდარა ვარაზ ბაკურის კავშირი ბიზანტიის კეისარ თეოდორ II-სთან (409-450).

შენიშვნა: სახელი უბარაბი „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიხსენიება, თუმცა შემოსევაზე და ციხის აგებაზე არის საუბარი (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 136). სავარაუდოა, ე. აიხვალდი გულისხმობდეს სპარსეთის მეფეს უარანს, იგივე ბაჰრამ IV-ს, რომელიც მეფობდა 389-399 წლებში (ნარკვევები, 1970, გვ. 450).

მეფე მირიანის დახასიათებისას ე. აიხვალდი განმარტავს, რომ სწორედ მის დროს გამოცხადდა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად ქართლში, თუმცა ერთი უზუსტობა მაინც მოსდის: ნაცვლად IV საუკუნისა III საუკუნეს უთითებს.

მომდევნო მეფეთაგან გერმანელი მოგზაური განსაკუთრებით მეფე ვახტანგ გორგასალს გამოარჩევს, რომელსაც ვახტანგ I-ს უწოდებს. მეფე ვახტანგის მოღვაწეობას კი V საუკუნის I ნახევრით ათარიღებს, რაც არაზუსტია, რადგან ცნობილია, რომ ვახტანგ გორგასალი მეფობდა V საუკუნის II ნახევარში. ე. აიხვალდის თქმით, ქართლის მეფემ აწარმოა ძლევამოსილი ბრძოლები ინდოელებთან, სპარსელებთან, ბერძნებთან და კავკასიის ხალხებთან. მეფე ვახტანგ გორგასლის მეფობას უკავშირებს იგი თბილისის დაარსებას და ასევე მეტეხისა და სურამის ციხეების აგებას.

გუარამ ბაგრატიონის მეფობის შეფასებისას ე. აიხვალდი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ იგი იყო წარმოშობით ქართველი მეფე, დედით - ხოსროიანი, მამით - ბაგრატიონი. გუარამს დიდი აღმშენებლობითი სამუშაოები ჩაუტარებია თავის სამეფოში, კერძოდ, განუახლებია ძველი მეტეხის ღვთისმშობლის (სიონის) სახელობის ეკლესია და ავლაბარში აუგია დიდი სამეფო სასახლე.

გუარამ ბაგრატიონის შემდეგ ე. აიხვალდი საუბრობს არაბთა ერთ-ერთ გამოჩენილ, თუმცა ამავე დროს თავისი სისასტიკით ცნობილ სარდალ მურვან იბნ-მუჰამედზე, ანუ, როგორც მას საქართველოში უწოდებდნენ, მურვან-ყრუზე. თუმცა ლაშქრობის თარიღად, ნაცვლად 735 წლისა, 633 წელს ასახელებს.

ელუარდ აიხვალდი 858 წლით ათარიღებს ბულა-თურქის მიერ თბილისის აღებას და ამირა საჰაკის დასჯას, რაც ასევე არაზუსტია.

შენიშვნა: ცნობილია, რომ ხალიფა მუთავაჟილმა ბულა-თურქი გამოაგზავნა არა 858 წელს, როგორც ამას ე. აიხვალდი ამტკიცებს, არამედ 853 წელს თბილისის ამირა საჰაკის დასასჯელად. ამირას წინააღმდეგ მისი მოკავშირე იყო ტაო-კლარჯეთის მთავარი ბაგრატ I კურაპალატი (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 255).

საქართველოს ძლიერების მესაძირკველედ ე. აიხვალდი ტრადიციულად დავით IV აღმაშენებელს მიიჩნევს (თუმცა ტექსტში დავით IV-ის ნაცვლად დავით III აქვს მითითებული). მოგზაური საკმაოდ დადებითად ახასიათებს გაერთიანებული საქართველოს მეფეს - გიორგი III-ს (1156-1184), რომელმაც, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელი გაითქვა სპარსელებსა და თურქებზე გამარჯვებით. გერმანელი მეცნიერი განსაკუთრებით ენაწყლიანია თამარის მეფობის შეფასებისას, თუმცა მისი გამეფების თარიღად, ნაცვლად 1184 წლისა, ასახელებს 1254 წელს. ე. აიხვალდის აზრით, თამარ მეფე საქართველოს ტახტზე ავიდა თავისი ქვეყნის დიდების ხანაში. ისტორია კი მას წარმოადგენს როგორც შორსმჭვრეტელ და მწყალობელ ხელმწიფედ. თამარის მეფობით აღფრთოვანებული ე. აიხვალდი მას უწოდებს „ხელოვნებისა და მეცნიერების ბრძენ მფარველს“, რომლის დროსაც ყვაოდა პოეზია და ხუროთმოძღვრება. ამის დამამტკიცებელ საბუთად მოგზაურს შოთა რუსთაველის ცხოვრება და მოღვაწეობა მიაჩნია.

თამარის მეფობის შეფასების შემდეგ ე. აიხვალდი გვერდს უვლის ლაშა-გიორგის მეფობას და პირდაპირ რუსუდანის მეფობაზე საუბრობს. თუმცა აქვე განმარტავს, რომ პირველად მონღოლთა სარდალმა სუბუდაიმ (რომელსაც ე. აიხვალდი შეცდომით საბადა ბალათურქს უწოდებს) 1230 წელს ილაშქრა საქართველოში. სწორედ მონღოლთა თავდასხმებს უკავშირებს იგი ქვეყნის გაყოფას ორ ნაწილად — ქართლად და იმერეთად.

თემურ-ლენგის შემოსევას ე. აიხვალდი, ნაცვლად 1386 წლისა, 1388 წლით ათარიღებს და აღნიშნავს, რომ ამ შემოსევის შედეგად მნიშვნელოვნად

დაზიანდა ქალაქი თბილისი, ხოლო თბილისის მოსახლეობის დიდი ნაწილი დაატყვევეს.

შენიშვნა: თემურ-ლენგს თბილისის მოსახლეობა არ დაუტყვევებია და დედაქალაქიც მნიშვნელოვნად არ დაუზიანებია. თუმცა მან დაატყვევა გაერთიანებული საქართველოს მეფე ბაგრატ V და დედოფალი ანა ერთი ვაჟითურთ.

ქვეყნის აღდგენა-განახლების პროცესს ე. აიხვალდი სავსებით სამართლიანად უკავშირებს ალექსანდრე I-ის (1412-1442) მოღვაწეობას. თუმცა შეცდომით აღნიშნავს, რომ ერთიანი საქართველოს დაშლა სამეფო-სამთავროებად XVI საუკუნის ბოლოს მოხდაო, მეფე ალექსანდრე I-მა კი თავის სამ ვაჟს გაუნაწილა ქართლი, კახეთი და იმერეთიო.

შენიშვნა: საქართველოს დაშლა სამეფო-სამთავროებად მოხდა XV საუკუნის II ნახევარში, ხოლო გაერთიანებული საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი XIII (1446-1466) იყო, რომელიც ამავე დროს კახეთის სამეფოს პირველ მეფედ არის მიჩნეული (1466-1476).

ედუარდ აიხვალდის აზრით, ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ დასავლეთ საქართველო თურქეთის, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველო ირანელთა გავლენის ქვეშ მოექცა.

საქართველოს დაშლის შემდეგ ე. აიხვალდი ყურადღებას ცალკეულ სამეფო-სამთავროებზე ამახვილებს. თუმცა გერმანელი მოგზაური რატომღაც ნაკლებ ინტერესს იჩენს დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ იმერეთის სამეფოში მიმდინარე მოვლენებისადმი, მაშინ როდესაც თითქმის დეტალურად მიმოიხილავს აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ ქართლ-კახეთის სამეფოს, პოლიტიკურ ისტორიას.

კახეთის სამეფოზე საუბრისას ე. აიხვალდი აღნიშნავს, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ 1586 წელს მფარველობა სთხოვა რუსეთის მეფე თევდორე ივანეს ძეს და ამით რუსეთის უზენაესობა აღიარა.

შენიშვნა: აქ „ფიცის წიგნი“ და „წყალობის სიგელი“ იგულისხმება, მაგრამ რადგან რეალური დახმარება ვერ მიიღო, ამიტომ კახეთის მეფე ალექსანდრემ და ქართლის მეფე გიორგიმ (იგულისხმება ქართლის მეფე გიორგი X (1600-1605) გადაწყვიტეს, რომ ამჯერად თანადგომისათვის რუსეთის მეფე ბორის გოდუნოვისათვის (1598-1605) მიემართათ. რუსეთის სამეფო კარის ნდობის მოპოვება ალექსანდრე გიორგის ძემ (1639-1660) და თეიმურაზ I-მაც (1606-1661) სცადეს, რასაც შედეგად იმერეთის მეფის მიერ რუსეთის ხელისუფლებისადმი ერთგულების ფიცის დადება (1651) მოჰყვა (ი. ცინცაძე, 1969, გვ. 25).

როსტომ-ხანის (1632-1658) მეფობის შეფასებისას ე. აიხვალდი ყურადღებას ამახვილებს როსტომის მიერ წარმოებულ საშინაო და საგარეო პოლიტიკისადმი, რომელსაც აშკარად პროირანული ხასიათი ჰქონდა. მოგზაური რატომღაც ნაკლებ ყურადღებას იჩენს ვახტანგ V-სადმი, რომელსაც იგი შეცდომით ვახტანგ IV-დ იხსენიებს. თუმცა სწორად ასახელებს მისი გამეფების თარიღს (1658) და აღნიშნავს, რომ ვახტანგი ბაგრატიონების გვერდითი შტოს — მუხრანბატონების შთამომავალი იყო.

ედუარდ აიხვალდის ინტერესთა სფეროში მოექცა ქართლის მეფე ერეკლე I, ანუ იგივე ნაზარ-ალი-ხანი (1688-1703), თეიმურაზ I-ის ძის, დავითის, ვაჟი. გერმანელი მეცნიერისათვის ისიცაა ცნობილი, რომ იგი (ე.ი. ერეკლე — კ.ქ.),

„რუსული“ განსწავლულობის მიუხედავად, ირანის შაჰის პოლიტიკის გამტარებელი აღმოჩნდა.

ედუარდ აიხვალდი თავის მოგონებებში ჯეროვან ყურადღებას ქართლ-კახეთის სამეფოს უთმობს. იგი საკმაოდ დეტალურად განიხილავს თეიმურაზ II-ისა და მისი ვაჟის, ერეკლე II-ის მოღვაწეობას. მოგზაურის აზრით, ქართლ-კახეთის სამეფოს გაერთიანების შემდეგ (1762) ერეკლე „უფრო გაძლიერდა და თავისი მტრებისთვის მრისხანე გახდა“. მიუხედავად ამისა, პოლიტიკური სიტუაციის არასტაბილურობამ როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის გარეთ, მეზობელი კავკასიელი ტომების პერმანენტურმა შემოსევებმა აიძულა ერეკლე II 1783 წელს გაფორმებული გეორგიევსკის ტრაქტატით რუსეთის მფარველობაში შესულიყო.

შენიშვნა: მიუხედავად მეფე ერეკლეს ამ ნაბიჯისა, ქართლ-კახეთის სამეფო გარეშე მტრებთან ბრძოლაში (ომარ ხანის ლაშქრობა 1785, ალამხმალ-ხანის შემოსევა 1795) მართო აღმოჩნდა, რადგან ცარიზმმა, როგორც ყოველთვის, მასზე დაკისრებული მოვალეობა ამჭერადაც არ შეასრულა.

ქართველ მეფეებზე მსჯელობას ე. აიხვალდი ასრულებს ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის მეფობის შეფასებით და დაასკვნის, რომ: მეფე გიორგიმ იგრძნო რა სიკვდილის მოახლოება, საგარეო ორიენტაცია კვლავ რუსეთისკენ მიაპყრო, რადგან, ე. აიხვალდის აზრით, მეფემ „კარგად დაინახა თავისი სამშობლოს გარდაუვალი დაღუპვა, რომელსაც ემუქრებოდა ნაწილობრივ გარეშე მტერი, ნაწილობრივ შინაური აშლილობანი“.

შენიშვნა: როგორც ცნობილია, 1800 წლის 18 დეკემბერს, ჯერ კიდევ გიორგი XII-ის სიცოცხლეში, იმპერატორმა პავლე I-მა მიერ შეიმუშავა მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ, რომელიც 1801 წლის 18 იანვარს გამოქვეყნდა. იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა კი მანიფესტი გამოსცა 1801 წლის 12 სექტემბერს, რომელიც სიონის ტაძარში შეკრებილ ხალხს ერთი წლის შემდეგ გააცნეს (ე. ორჯონიკიძე, 1992, გვ. 10). ასე რომ, რუსეთის საიმპერატორო კარს ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინ ჰქონდა „განაჩენი გამოტანილი“ ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის. ამისათვის ისინი მხოლოდ შესაფერის მომენტს ელოდნენ. ეს მომენტიც დადგა... საქართველოში რუსული მმართველობა დამყარდა, ამას თვით ე. აიხვალდიც საგანგებოდ აღნიშნავს.

გერმანელი მეცნიერის ე. აიხვალდის ნაშრომი „მოგზაურობა კავკასიაში“, მიუხედავად გარკვეული ხარვეზებისა და უზუსტობისა, მნიშვნელოვან ისტორიულ წყაროდ მიგვაჩნია. მოგზაურის ცნობები, რომლებიც იწყება უძველესი დროიდან და მთავრდება XIX საუკუნის დასაწყისით, ძალზე საყურადღებოა.

ედუარდ აიხვალდის ნაშრომის მოძიებითა და მეცნიერულ მიმოქცევაში შემოტანით ქართულ ისტორიოგრაფიას საინტერესო გამოკვლევა შეემატა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნარკვევები, 1970 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I (ტომის რედაქტორი გ. მელიქიშვილი), თბ., 1970.

ე. ორჯონიკიძე, 1992 - ე. ორჯონიკიძე, რუსული მმართველობის დამყარება საქართველოში (XIX ს-ის I ნახევარი), თბ., 1992.

ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1955.

ი. ცინცაძე, 1969 - ალექსი იველივის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობანი, თბ., 1969.

KAKHABER KEBULADZE**QUESTIONS OF GEORGIA'S HISTORY IN EDWARD
AICHWALD'S MEMOIRS**

Edward Aichwald, a famous German scientist and traveler was in the Caucasus during 1825-26. He made a journey over almost the entire Georgia and left an interesting description of the country. His writings contain important materials for the study of the country's history.

The author discusses political situation and economic conditions of the period and provides mineral and botanic researches and often gives ethnographic sketches.

Apart from the purely scientific nature of E.Aichwald's expedition to the Caucasus it had also the intelligence significance as Tsarist Russia had determined the complete study of the occupied territories for the better application of the country's natural resources and ruling of the conquered people.

Irrespective of Russia's aims Edward Aichwalds work "Traveling in the Caucasus" present an important historical source. The information provided by the author since the ancient times and ends up in the 19th century deserves due attention.

The rediscovery of Edward Aichwald's book and introducing it in the scientific circulation has enriched Georgian historiography with the one more interesting work.

ტერმინები: ტომი, თემი, ეთნონიმი, თემონიმი და ე.წ. ქართუზაციის საკითხი

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში ეთნოლინგვისტურ ტერმინთა (ტომი, ეთნიკური ერთეული, ეთნიკურ-ტერიტორიული თუ ტომობრივი ჯგუფი, ეთნიკური ჯგუფი, სუბეთნოსი, ეთნიკური ერთობა, ენა, ეთნონიმი...) არასწორ გამოყენებასა და ამის გამო სინამდვილის არაადეკვატურად წარმოჩენას რამდენიმე ნაშრომი მიეძღვნა; მაგ., ითქვა, რომ თანამედროვე საზოგადოების აღსანიშნავად გაუმართლებელია ტერმინ **ტომის** თუ **ეთნოსის** გამოყენება¹. მიუხედავად ამისა, ქართულენოვან თუ უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა კუთხის ქართველთა აღსანიშნავად დღესაც გამოიყენება ტერმინები “ტომი”, “ეთნოსი”, რაც საფუძველს იძლევა, სხვადასხვა კუთხის ქართველები სხვადასხვა ეთნოსებად გამოცხადდნენ.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ტერმინი **ტომი** ორი ძირითადი სემანტიკით დასტურდება: 1. პირველყოფილი თემური წყობისთვის დამახასიათებელი ეთნიკური ერთობის და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფორმა, რომელიც აერთიანებს საერთო ტერიტორიის და კულტურის მქონე მონათესავე გვარებს; 2. მოდგმა-შთამომავლობა; ხალხი (ქეგლ, 1986).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ სულხან-საბა ორბელიანი **ტომს** განმარტავს როგორც ისტორიულ კატეგორიას: “რამეთუ ოდეს ითქვას ნათესავი, რომლისა ნათესავისაგანაცა ვიტყვი — ისრაელისა; შემდგომ ვიტყვი: რომლისა ტომისაგან? — ვიტყვი რუბენის ტომისაგან, გინა ლევისა, გინა სხვათა. რამეთუ ერთი ნათესავი განიყოფების ტომ-ტომად, ხოლო ტომი განიყოფების სახლ-სახლად და სახლი განიყოფების კაც-კაცად” (სულხან-საბა ორბელიანი, 1993).

რამდენადაც **ტომი** მოცემულ გეოგრაფიულ არეალში მცხოვრები პირველყოფილი კოლექტივის სახელია (რ. თოფჩიშვილი, 2005, გვ. 51-52) და, როგორც წესი, სპარსული წარმომავლობის ეს ტერმინი გამოიყენება უკულტურო ეთნოსის აღსანიშნავად, აბსოლუტურად შეუსაბამოა თანამედროვე ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილესთან. როგორც პროფ. რ. თოფჩიშვილი წერს, ძვ. წ. II ათასწლეულში ქართული ეთნიკური ერთობა უკვე ჩამოყალიბებული ჩანს, შესაბამისად, ქართველებს ტომობრიობის საფეხური დიდი ხანია განვლილი აქვთ. სწორედ საუკუნოვანმა ტერიტორიულ-ენობრივ-კულტურულმა ერთობამ - ერთიანმა ეთნიკურმა თვითშეგნებამ განაპირობა, რომ მეგრელი, ლეჩხუმელი, სვანი, რაჭველი, ხევსური, კახელი... ერთ ეთნოსს ქმნიან. შესაბამისად, ვფიქრობთ: სწორია მოსაზრება, რომ ქართველი ეთნოსის დანაყოფებს - ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფებს (გურული, მეგრელი, სვანი, კახელი, აჭარელი, მესხი...) თემი ეწოდოს, ხოლო თემის საკუთარ სახელს - თემონიმი (მსჯელობისათვის იხ.: ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 39; ვ. მაღრაძე, 2006, გვ. 20-36, 124-139).

1. რ. თოფჩიშვილი, ეთნოისტორიული ეტიუდები, წ. I, თბ., 2005; ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005; ვ. ითონიშვილი, ქართველი ხალხის ეთნოტრუქტურა მრუდე სარკეში;

2. გეგეშიძე, ეთნიკური კულტურა და ტრადიციები, თბ., 1973

შდრ., ჩვენი აზრით, თანამედროვე სინამდვილისთვის არაადეკვატურია ასევე, ტერმინები: **სატომო სახელი, ეროვნულ-ტომობრივი სახელი**².

ქართულ სინამდვილეში საინტერესო ისტორია აქვს ტერმინ **თემი**:

საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებთა აღსანიშნავად **თემი** პირველად გამოიყენა ივანე ჯავახიშვილმა. თემს იყენებდნენ ნ. ბერძენიშვილი და მ. წერეთელი. **თემი** არის ქვეყნის ერთი ნაწილი (სულხან-საბა ორბელიანი, 1991). **თემი (თემისა)** — მხარე, კუთხე, გაერთიანებული გეოგრაფიულ-ეთნიკური ნიშნის მიხედვით. ერთად მცხოვრები მოსახლეობა, — სოფელი; საზოგადოება (ქეგლ, 1986).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ტომისა და თემის აღრევა ზოგჯერ საფუძველია ქართველთა ნაწილის არაქართველებად გამოცხადებისა.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მკვიდრთა სხვადასხვა ხალხად გამოცხადებას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ცნობილია, რომ მეფის რუსეთი ცალკე “ნაროდნოსტებად” მიზანმიმართულად აცხადებდა: სამურზაყანოელებს, მეგრელებს, გურულებს, სვანებს, კახელებს და საქართველოს სხვა კუთხეების მკვიდრებს.

მოცემული ეთნოსის ცალკეული თემების დამოუკიდებელ ხალხებად/ეთნოსებად გამოცხადება ზოგჯერ ეთნოსის დაშლის საფუძველიც შეიძლება გახდეს. მით უმეტეს თუ აქეთკენ უბიძგებს საგანმანათლებლო სივრცეში არსებული სახელმძღვანელოები.

შდრ.: ზოგი თვლის, რომ გურულს, მეგრულს, აჭარულს... გაორებული თვითშეგნება აქვთ. მაგ.,

1991 წელს გამოქვეყნებულ “ეთნოგრაფიის” სახელმძღვანელოში ქართული ეთნოსის შიგნით მიმდინარე ეთნოგენეტიკურ პროცესებსა და ფორმირების თავისებურებებზე საუბრისას აღნიშნულია: “... ეთნოგრაფიული ჯგუფის ქვეშ იგულისხმება ეთნოსის გარკვეული ნაწილი, რომელიც გამოირჩევა სალაპარაკო ენის, კულტურისა და ყოფის ლოკალური სპეციფიკით, ზოგჯერ გააჩნია თვითსახელი და როგორღაც **გაორებული** თვითშეგნება... ეთნოსის სტრუქტურაში ეთნოგრაფიული ჯგუფების გენეზისისა და ფორმირების თავისებურებებს შეიძლება თვალი გავადევნოთ ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეშიც. ქართველი ხალხის ეთნოგენეზისი მრავალსაუკუნოვანი ძირითადად გენეტიკურად მონათესავე ტომთა კონსოლიდაციის შედეგია. ჯერ კიდევ პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევისა და სამხედრო დემოკრატიის აყვავების პერიოდში დაწყებული ეს პროცესები XI-XII სს. ქართული ფეოდალური ეროვნების ჩამოყალიბებით დასრულდა. მის შემადგენლობაში შესულ ქართველთა მრავალი ეთნოგრაფიული ჯგუფი (ქართლები, კახელები, ხევსურები, იმერლები, გურულები, ინგილოები, მეგრელები, რაჭველები და სხვ.) ძველი ტომობრივი დანაწევრების რელიქტის სახითაა შემონახული...” (ეთნოგრაფია, 1991, გვ. 9).

2. შდრ.: “სატომო სახელთაგან ზოგი ისევე წმინდა ფუძით გვხვდება გვარად, როგორც ხელობის აღმნიშვნელი სიტყვები. ასეთებია, მაგალითად: აფხაზი, ბერძენი, დვალი, ლაშხი, მესხი, სვანი. იგივე ეროვნულ-ტომობრივი სახელწოდებანი გვარებად გვხვდება გავრცობილი სახითაც: აფხაზავა, აფხაძე, ბერძენიშვილი, ბერძენიშვილი, დვალაძე, დვალიშვილი, ლასხიშვილი, ლაშხია, მესხია, მესხიძე, სვანიძე, სვანიშვილი, შონია... შონი — მეგრულად ეწოდება სვანს” (ზ. ჭუმბურიძე, 1992, გვ. 70).

შლრ.: ა. შაღლიანი და თ. გრუშვეიციას ეთნოლოგიის სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი “ნაროდნოსტის” შესახებ მსჯელობა: “Возникновение народности было вызвано усилением роли таких факторов, как единство территории, общность языка, традиций, обычаев... В зарубежной этнологии понятия “народность” не существует В нашей стране оно широко используется с середины 1920-х гг. для обозначения этносов находящихся на уровне развития между племенами и нациями. К народностям обычно относили этносы численностью до 100 тыс. человек, не имевших государственности в форме союзных или автономных республик. В последние годы термином “народность” чаще всего обозначаются этнические меньшинства” (А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, 2003, გვ. 160-161).

თანამედროვე საზღვარგარეთულ საინფორმაციო ქსელში ხშირია სვან-მეგრელებისა და ლაზების არაადეკვატური ტერმინებით - **ეთნიკური ჯგუფი**, **ეთნიკური უმცირესობა** მოიხსენიება. ქართველური თემების **სუბეთნოსად** სახელდების გამო ქართველურ ეთნოკულტურულ სამყაროს არასწორად ახასიათებს ბევრი ცნობილი უცხოელი მკვლევარიც. მაგ., ს. არუთინოვი წერს:

“Почти все этноформы грузинского этникоса, т.е. лица, осознающие себя грузинами, как в Грузии, так и за ее пределами говорят на различных диалектах и говорах грузинского (картульского) языка. Кроме того, целый ряд **субэтнических групп**, таких, как **мегрелы, сваны**, в быту пользуются языками, более или менее отдалено родственными грузинскому. С лингвистической точки зрения бесспорно, что это **особые языки**, имеющие даже собственное внутреннее диалектное членение. Но их носители осознают себя грузинами и особьх ЭСО эти языки не обслуживают, так что с функциональной, этносоциальной точки зрения их роль равна роли **главных диалектов грузинского языка**, тем более что по крайней мере в пределах Грузии почти все их носители владеют и литературным нормативным грузинским языком”³.

როგორც ვხედავთ, ეთნოსის/სუბეთნოსისა და ენის საკითხი ერთმანეთზეა გადაჯაჭვული.

ამ მხრივ საინტერესოა ნ. ბერძენიშვილის მსჯელობაც:

“რაგინდ ახლოს არ იდგნენ ურთიერთთან მონათესავე ტომთა ენები, თუნდაც ისინი სრულიად იდენტურები იყვნენ, მაინც სხვადასხვა **ტომის ენებია**, რომელთაც აუცილებლად დასჩემდებათ თავისებურება, სხვებურობა, ურთიერთისაგან დაცილება და ბოლოს სხვადასხვა ენად ქცევა (თუ მოასწრეს); საერთო მწერლობა, საერთო პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრება ზღუდავს დიალექტების თავისუფალ განვითარებას და ქმნის პირობებს საერთო ენის განვითარებისათვის... ეს საერთო ენა აღარაა ტომის ენა, ის ამა თუ იმ ტომის ენის საფუძველზე შემუშავებული, შესაფერისად გართულებული, გამდიდრებული და ახალი ურთიერთობებისათვის შეგუებული ენაა ხალხის” (ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 361-362);

ქართველთა ენობრივი სამყაროს შედგენილობის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული მოსაზრებები ორ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დავყოთ:

³ მსჯელობისათვის იხ. რ. თოფჩიშვილი, 2002, გვ. 15.

ა) **ერთი ენა, ათეულობით დიალექტი:** ქართული (ქართველური) ენობრივი სამყარო, ისევე როგორც ქართველი ერი, ერთიანია; ქართველთა ეროვნული ენა - ქართული ენა წარმოადგენს ერთიან სისტემას, რომელიც ქვესისტემების სახით მოიცავს ქართულ სალიტერატურო ენასა და ცალკეულ კუთხეთა მეტყველებებს/დიალექტებს, მათ შორის მეგრულ-ლაზურ და სვანურ კილოებს. **ქართველთა ერთი ენის თეორია** საფუძველს იღებს საისტორიო ქართული მწერლობიდან (“ქართლის ცხოვრება”); ქართველთა ერთი ენას ასახელებენ ძველი თუ ახალი თაობის მკვლევრები: ი. გიულდენშტედტი, ფრ. ალტერი, მ. ბროსე, რ. ერკერტი... პ. ჭარაია, ს. ხუნდაძე... ტ. ფუტყარაძე, თ. გვანცელაძე, მ. ტაბიძე, რ. შეროზია, მ. ნაჭყებია, ე. დადიანი...).

ბ) **რამდენიმე ენა, ათეულობით დიალექტი:** ქართველური ენობრივი სამყარო შედგება სამი/ოთხი ენისგან: ქართული, მეგრული/ლაზური, სვანური. თითოეული მათგანი წარმოადგენს ცალკე ენობრივ სისტემას, რომელიც, თავის მხრივ, შედგება ქვესისტემებისაგან/დიალექტებისაგან. მათგან დამწერლობა საკუთრივ “ქართულს” აქვს, მეგრულ-ლაზურ-სვანური კი “უმწერლობო ქართველური ენებია”. ეს მოსაზრება სათავეს იღებს XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, გაბატონებული მოსაზრება იყო საბჭოთა პერიოდში და დღეს მას იზიარებს ენათმეცნიერთა არცთუ მცირე ნაწილი.

ჩვენი აზრით, გასაზიარებელია პირველი თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც, ქართველთა ისტორიული სამწიგნობრო ენა — სასულიერო მწერლობის ენა (ე.წ. ძველი ქართული ენა) შექნილია ძველი წელთაღრიცხვის დასასრულს და ეფუძნება ძვ. წ. II-I ათსაწლეულებში არსებულ საერთოქართველურ ენას“ (ტ. ფუტყარაძე, 2008, გვ. 65). მეგრული და სვანური არ არის ეთნოსების/სუბეთნოსების ენები, მით უმეტეს, საქართველოს ეთნიკურ უმცირესობათა ენები; მეგრული, სვანური, ლაზური, სხვა ქართულ საშინაო მეტყველებების მსგავსად, არის ქართველთა ეროვნული ენის სახესხვაობები - დიალექტები.

წარმოდგენილი თვალსაზრისი ისტორიული ქართული ხედვის გაგრძელებას წარმოადგენს. შდრ., ვახუშტი ბაგრატიონი:

“პირველი, უკეთუ ჰკითხო ვისმე ქართლსა, ანუ იმერსა (დიდი ისტორიკოსი “იმერში“ გულისხმობდა სვან-მეგრულსაც!) მესხსა და ჰერ-კახსა, რა რჯული ხარ, წამს მოგიგებენ: “ქართველი“. მეორედ არს ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი-იგივე ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნილი. და ჰკითხო რა წინათქმულთა მათ კაცთა: “რა ენა და წიგნი უწყი, მოგიგებს მყის: “ქართული“. რამეთუ არა იტყვის, არცა რჯულსა, ენასა და წიგნსა იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-კახთასა, არამედ ქართულსა“.

სამწუხაროდ, ბოლო ორ საუკუნეში რუსეთის იმპერიის მესვეურთა (იანოვსკების, აშორდიების...) მცდელობით “**ზემოთგან შთაგონებით**“ მოხდა ეთნოსისა და თემის თუ ენისა და კილოს მიმართების საკითხის პოლიტიზება.

ნიკო მარია 1914 წლამდე წოვა-თუშურს, მეგრულ-ჭანურს და სვანურს დიალექტებად თვლიდა (მ. მიქაძე, დ. შავიანიძე, 2007, გვ. 14-18). 1915 წელს ნიკო მარმა მეგრულ-სვანურთან მიმართებით აზრი შეიცვალა. იგი ქართულის — “კავკასიის საზოგადოებრიობის ენის“ შესახებ წერდა: “ქართული შემკრებლობითი ერთეული არსებითად შესდგება **ხალხების სამი ისეთი ჯგუფისაგან**, რომელნიც სამს სხვადასხვა, მაგრამ მონათესავე ენას ლაპარაკობენ,

სახელდობრ, ქართველებისა, იბერთა (ანუ მეგრელებისა და ლაზებისა) და სვანებისაგან. ამ სამ ხალხს ერთი-ერთმანეთისაგან შორის ტომობრივადაც და ენის მხრივაც დაახლოებით იმგვარივე დამოკიდებულება აქვთ, როგორც რუსებს, პოლონელებსა და ჩეხებს. მხოლოდ ერთი ეროვნული კულტურით არიან შეკავშირებულნი (Кавказский культурный мир и Армения, 1956, გვ. 22-23);

ივანე ჯავახიშვილი სვანურსა და მეგრულს 1920 წლამდე კილო-კავს, შტოს უწოდებდა და დანარჩენი ქართველი ტომების სასაუბროსთან ერთად მათაც მიიჩნევდა ქართველთა საერთო ენის და მწერლობის ენის შემქმნელად. რევოლუციამდე ივანე ჯავახიშვილი იყენებდა ენა-კილოებს. მან მხოლოდ 1932 წელს გამოიყენა სვანურთან მიმართებით ენა, თუმცა 1933 წლიდან მას ისევ კილო-კავის სახელით მოიხსენიებდა (მ. მიქაძე, დ. შავიანიძე, 2007, იქვე).

ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში აღნიშნულია, რომ შეიძლება რამდენიმე ერი ლაპარაკობდეს ერთ ენაზე, მაგრამ მიეკუთვნებოდნენ სხვადასხვა ეთნოსს. რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებით, ერის შიგნით შეიძლება არსებობდეს სხვადასხვა ენა და ეს არ იყოს ამ ენათა მატარებელ **ეთნოსთა** თვითიდენტიფიკაციის მიზეზი. თუმცა ერთი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის მკვიდრებს **ეთნოსს** არქმევენ: "Так немцы и большинство швейцарцев (65%) австрийки и люксембуржцы говорят на немецком языке но принадлежат к разным этносам. С другой стороны, внутри одного этноса могут функционировать несколько языков: у мордвы _ мокша и ерзия, у грузин _ мингрельский и сванский. Наличие различных языков не препятствует самоидентификаций этих этносов..." (А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, 2003, გვ. 83).

ბუნებრივია, უფრო წარმატებული იყოს მცდელობა, ასეთი "უმწერლობო ენების" "უმცირესობათა ენებად", ამ ენათა მფლობელების - "ეთნიკურ უმცირესობებად გამოცხადებისა". 2008 წლის აგვისტოში რუსეთ-საქართველოს ომის დროს რუსეთის მხრიდან იყო მცდელობა სამეგრელოს, და არა მხოლოდ სამეგრელოს, ბუფერულ ზონად გამოცხადებისა. ტელეკომპანია "იმედის" 19 ნოემბრის საინფორმაციო გამოშვებაში გაჟღერდა, რომ რუსეთის თავდაცვის მინისტრმა თურქეთში ვიზიტის დროს აღნიშნა საქართველოსთვის უარესად საქმის გართულებაზე ნატოსთან ალიანსის შემთხვევაში. რუსი პოლიტიკოსი ჟირინოვსკი აცხადებს, რომ იწყება საქართველოს დაშლა, რომ დამოუკიდებლობას მოითხოვენ მეგრელები, აჭარლები, ჯავახეთის სომხები; რომ მესხეთს მოინდომებენ თურქები.

ქართველი ერის დასაშლელად შექმნილი ამგვარი დაუსაბუთებელი თეორიები უკვე ფართოდაა გავრცელებული ხალხში; მაგ., 2008 წელს სტუდენტი ზუგდიდიდან გვიმტკიცებდა, რომ ის არის კოლხი და არა ქართველი; ის ამბობდა, რომ მშობლიურ დედაენად ქართველებმა იძულებით აღიარებინეს ქართული და ამიტომ არის დღეს მისთვის სახელმწიფო-საეკლესიო-სამწიგნობრო ენა ქართული, რომ მათი (**მეგრელების** — ხაზი ჩვენი!) დღევანდელი საცხოვრისის სიმცირე არის "აქტიური ქართიზაციის" შედეგი...

საბჭოთა ისტორიოგრაფია უფრო შორს წავიდა: საქართველოს სხვადასხვა კუთხების მცხოვრებნი ერთი ქართული ტომისგან ასიმილირებულად გამოაცხადა:

"...არც ლაზთა ჰეგემონობის ხანაში დასრულებულა ტომთა შერწყმის პროცესი (ლაზიკის წყობილება: მეფე მოხელეები, ტაძრეულები, ერისთავ-

სატრაპ-სკეპტუხები, ხელდებულნი — ქვეშევრდომნი მეფე, მთავრები) და ლაზიკა ერთ ხალხად ვერ გადაიქცა. აქ მოუსწრო იბერიზაციამ. იბერიამ ამ მხრით გაუსწრო კოლხეთს და მის მემკვიდრე ლაზიკას. იბერ-ქართვების შერწყმა, კახის და ჰერის გაიბერქართვება ადრე დასრულდა (მხოლოდ მთაღა იყო ეთნიკური შეტევის ობიექტი); ასევე დასრულდა, როგორც ჩანს, მესხებისა და ჯავახების შერწყმა ქართთან და ამ ახალგაზრდა ხალხმა ექსპანსია წამოიწყო კოლხურ-ლაზურ სამყაროში: შეუტია სვანიას (ზემო რაჭა), სკვინიას (ქვემო რაჭა-ლეჩხუმი), დიმნა-ვანის ქვეყანას, აჭარას; “კოლხეთი რომ სახელმწიფო ყოფილიყო, ისე, როგორც ეგრისი იყო გვიან, ის არც ავრე ადვილად გაქრებოდა და ტომები, რომელნიც ასე თავშემონახული აღმოჩნდა კოლხეთის დაშლის შემდეგ, გაითქვიფებოდნენ კოლხთა სახელმწიფოში. ეს უკვე ხალხი იყო, სადაც ეგრები პირველობდნენ და მეზობელ ტომების ასიმილაციას აწარმოებდნენ, იქმნებოდა მეგრული ხალხი, რომელსაც ახსოვდა კოლხეთის მორქმულობა, პოლიტიკური ძლიერება და თავი მის მემკვიდრედ მოჰქონდა. მაგრამ ამავე დროს მიმდინარეობდა მეორე პროცესი: ქართის ტომის გაძლიერების, მისი ხალხად ქცევის ვითარებაში ქართი წინ მიიწევდა აღმოსავლეთით, დასავლეთით და იქაური ტომების ქართიზაციას ახერხებდა. არგვეთი და რაჭა, სამოქალაქო და ვაკე, გურია და აჭარა თუ მეგრელები არ იყვნენ, ზანები მაინც იყვნენ, ე.ი. დასავლურ ქართველური ტომები, რომლებიც გაითქვიფა და შეიერთა ქართის ტომმა. უძველესი დროიდან ვიდრე ჩვენი წ.აღ. VII-VIII საუკუნეებამდე (და შემდეგაც) მიმდინარეობდა ეს პროცესი“. “ფეოდალიზმამდელი ქართლის ეთნიკური განვითარება იმაში გამოიხატა, რომ ქვეყანა ქართლი გაფართოვდა, მეზობელი ქართველური თუ არაქართველური მოდგმის ტომები დაიმორჩილა“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 539, 365).

“...მართალია, შორაპანი ქართული ეროვნული ტრადიციის მიხედვით, რომელიც, არსებითად, სწორი უნდა იყოს, ქართლის პირველი მეფის ფარნავაზის მიერ იქნა აგებული, მაგრამ კოლხეთის და შემდეგ კი ეგრისის და ქართლის სამეფოს პოლიტიკური ურთიერთობების განვითარების კვალად ხელიდან ხელში გადადიოდა. VI ს-ში, ვიდრე ბიზანტია-ირანს შორის ომი დაიწყებოდა ეგრისის დაუფლებისათვის, ეს ციხესიმაგრეები ეგრისის სამეფოს ფორპოსტები იყო. ეჭვი არ არის, ასევე უნდა ყოფილიყო IV ს-ის მეორე და V ს-ის პირველ ნახევარში. აქვე უნდა გასულიყო ეთიკური საზღვარიც აღმოსავლელ და დასავლელ ქართველებს შორის, რამდენადაც ამ დროისათვის მარგველები, ფაქტობრივად, დიდი ხნის იბერიზებულნი უნდა ყოფილიყვნენ...” (დ. მუსხელიშვილი, 2004, გვ. 107-108).

სწორედ მსგავსი დებულებების გასანეიტრალებლად წერდა მ. გეგეშიძე: “უფრო სწორი იქნება ვიფიქროთ, რომ მონათესავე და არამონათესავე ტომების დანაწევრებისა თუ გაერთიანების პროცესში ადრევე დაიწყო ჩამოყალიბება უფრო მსხვილმა ტომობრივმა ჯგუფებმა, რომლებიც მომიჯნავე ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ, ლაპარაკობდნენ ერთი ენის დიალექტებზე და ჰქონდათ მრავალი საერთო თავისებურება კულტურისა”; “ადამიანთა განსაზღვრული ჯგუფების ცხოვრების განსაზღვრული წესიც და კულტურის სპეციფიკური მთლიანობაც ერთი ენის საფუძველზე აღმოცენდება. კულტურის სპეციფიკური მთლიანობა, გამოხატული მოცემული ხალხის ფსიქიკური წყობის ერთობაში, იქმნება და შემდგომ რეალიზაციას ახდენს ერთი ენის საშუალებით“ (მ. გეგეშიძე, 1978, გვ. 26, 46).

სამწუხაროდ, საერთაშორისო ექსპერტთა დასკვნებიც კი რუსეთის იმპერიის პოლიტიზებულ “სამეცნიერო დებულებს” და თანამედროვე ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში მიღებულ დასკვნებს ეყრდნობა. მაგ., ევროკავშირის მიერ შექმნილი საერთაშორისო საგამოძიებო კომისიის დასკვნის მიხედვით: “ისტორიულად ქართული ეროვნული იდენტობა თავის წარმოშობას მე-4 საუკუნეში ქართული ავტოკეფალური ეკლესიის ჩამოყალიბებას და მე-5 საუკუნეში ქართული ენის გამოჩენას და ანბანის შექმნას უკავშირებს. თუმცა საქართველო საუკუნეების მანძილზე სხვადასხვა ადგილობრივ სუბეთნიკურ ერთეულებად იყო დაყოფილი, რომელთაგან თითოეულს ჰქონდა თავის საკუთარი ტრადიციები, ზნე-ჩვეულებები, დიალექტები და მეგრულ-ლაზების და სვანების შემთხვევაში კი სხვა ენები, რომლებიც ჰგავს ქართულს. ეთნიკური კონსოლიდაციის და ერთად ჩამოყალიბების პროცესი არ იქნა დასრულებული. საქართველოს ადრეულმა ისტორიამ კულმინაციას XI-XIII საუკუნეებში მიაღწია, როცა ჩამოყალიბდა გაერთიანებული ქართული სამეფო, რომელიც გახდა ერთ-ერთი წამყვანი სახელმწიფო კავკასიის რეგიონში...” (კრიტიკული მსჯელობისათვის იხ.: ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, ლ. ხაჭაპურიძე, 2009, გვ. 7-8).

შდრ.: “საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების პროცესს თან ერთვისდა საქართველოს ფეოდალურ-კულტურული გაერთიანების პროცესი და ერთიანი ქართველი ხალხის საბოლოო ფორმირება (ნარკვევები, 1973, გვ. 511).

ქართველთა ლინგვოკულტურული და ეთნიკური ისტორიის კუთხით, ჩვენთვის მისაღებია მოსაზრება, რომ “საერთოქართველური ენა არსებობდა II-I ათასწლეულებში; ფარნავაზისა და ქუჯის დროს საერთოქართველური ენის ბაზაზე იქმნება ქართველური მწიგნობრობა (ტ. ფუტყარაძე, 2008, გვ. 93; რ. თოფჩიშვილი, 2008, გვ. 46). ქართული ენა სრულიად ქართველთა მიერ შექმნილი, კილოებით გამდიდრებული ქართველი ეთნოსის ეროვნული ენაა; ქართველთა სახელმწიფო-საეკლესიო-სამწიგნობრო ენა ქართველთა ეროვნული კულტურაა და ქართული ეთნოსის ფსიქიკის განმსაზღვრელია. სამეგრელოსა და სვანეთში საოჯახო-სამეტყველოდ გამოყენებული მეგრული და სვანური საერთოქართული სალიტერატურო ენის ისეთივე მასაზრდოებელია წყაროა, როგორც სხვა ქართველური კილოები.

საქართველოს სხვადასხვა თემთა კუთხური სამეტყველო-სასაუბრო კილოების ენებად გამოცხადება პირდაპირ კავშირშია ქართიზაციის ანტიქართულ თეორიასთან (რომელიც პირველად გააკრიტიკა მიტროპოლიტმა ანანია ჯაფარიძემ). რამდენიმე ქართველური ენის თეორია და ე.წ. ქართიზაციის თეორია ერთ დროს არის შექმნილი - რუსეთის ოკუპაციის პერიოდში. ისინი ერთმანეთისგანაც გამომდინარეობს. ვფიქრობთ, ტერმინები: **ქართველური ენები** და **ქართიზაცია**, როგორც იმპერიის მიერ შექმნილი პოლიტიზებული ტერმინები, მხოლოდ უარყოფით კონტექსტში უნდა იქნას გამოყენებული.

დამატებით აღვნიშნავთ:

საისტორიო წყაროთა მონაცემებით, ეთნიკური ერთობა “ქართველი” იმთავითვე აერთიანებდა მეგრულ-ჭანებს (ლაზებს), სვანებს, ჰერებს, კახელებს, მესხებს, სხვა ქართულ თემებს. ერთმანეთის საცხოვრისი ყველა მათგანის სამშობლო იყო. “ერთობილ საქართველოს” იმთავითვე საერთო ჰქონდა სარწმუნოება, სახელმწიფო-საეკლესიო-სამწიგნობრო ენა და მშობლიური ენით შექმნილი ქართული თვითშეგნება. საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრ ქართველთა ბუნებრივი და არცთუ იშვიათად გარე ფაქტორების გამო გამოწვეული იძულებითი შერევა არ იყო შეპირობებული იმ საჭიროებით, რასაც დავრქვა

ქართის ტომისაგან “საქართველოს მთიანეთის, ჰერეთის, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის გაქართველება“ (ნ. მარი).

2006 წელს სვანეთში. დიალექტოლოგიურ-ეთნოგრაფიულ პრაქტიკაზე ყოფნის დროს აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებთან ერთად დავესწარიტ “კვირიკობის“ დღესასწაულს. ლოცვის დროს და შემდგომ საღმრთოებელშიც პირველად საკუთარ სამშობლოში ქართველთა ერთობა დაილოცა; უშუალოდ ჩაუაშის თემის მკვიდრმა დავით ღვაჩლიანმა სვანეთის მკვიდრთა ცხოვრების წესის ამსახველი საინტერესო ეთნოგრაფიული მასალის მოწოდების შემდეგ სუფრასთან მიგვიწვია. ვიდრე დავესხამდა, თავადაც ფეხზე მდგომმა უფალს საქართველოს ერთიანობის, ქართველთა მთლიანობის და თავისი დედაენის — ქართულის მფარველობა სთხოვა. მსგავსი ვედრება უფლისადმი მოგვისმენია ხევსურეთში “ათინგენობის“ დღესასწაულზე ხუცესისაგან აღვლენილ ლოცვაში. აგრეთვე მესხეთში, სამეგრელოში, აჭარასა და მთელ დანარჩენ საქართველოში.

საისტორიო ტრადიციით, ფარნავაზი საქართველოს სხვა პოლიტიკური ნაწილის მკვიდრ ეთნიკურ ქართველებს დაუკავშირდა. ერთიანი ქართული ეთნოსის შემადგენლობაში სვანებთან ერთად იმთავითვე იყვნენ მეგრელებიც. ასე რომ, დღევანდელი ლეჩხუმისა და სამეგრელო-სვანეთის თემის მკვიდრები ქართველები იყვნენ და არანაირი გაქართველება მათ არ სჭირდებოდათ. საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრთა მიგრაციები მართლა არსებობდა, მაგრამ ეს გამოწვეული იყო მტრის შემოსევით, სოციალურ, ბუნებრივ-გეოგრაფიულ და სხვა მიზეზთა გამო იძულებითი გადაადგილებებით.

ჩვენი აზრით, ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური დაშლა თავიდან რომ ავიცილოთ, სხვა გარემოებებთან ერთად, აუცილებელია:

ა) საისტორიო წყაროთა მონაცემების ერთმანეთთან შეჯერება, გაანალიზება, სწორად მიწოდება ფართო მკითხველისთვის;

ბ) ეთნოლინგვისტური ტერმინოლოგიის სწორად გაგება, საჭიროებისამებრ გამოყენება (მაგ., გაუმართლებელია, საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მოსახლეობის აღსანიშნავად ეთნიკური ჯგუფის, სუბეთნოსის, ტომის... გამოყენება; უმჯობელია გამოვიყენოთ თემი);

გ) ოფიციალურ საერთაშორისო სამართლებრივ დოკუმენტებში არ უნდა დავუშვათ საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრთა ეთნიკურ უმცირესობებად, ხოლო მათი საოჯახო-სალაპარაკო კილოების უმცირესობის ენებად კვალიფიცირება.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბერძენიშვილი - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990

ნ. ბერძენიშვილი., 1958 - ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი, საქართველოს ისტორია, I, თბ., 1958.

მ. გეგეშიძე, 1978 - მ. გეგეშიძე, ეთნიკური კულტურა და ტრადიციები, თბ., 1978.

გეორგიკა, 1936 - გეორგიკა (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1936.

გეორგიკა, 1952 - გეორგიკა (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1952.

გეორგიკა, 1961 - გეორგიკა (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1961.

ნ. დობორჯინიძე, 2007 - ნ. დობორჯინიძე, რელიგიური ისტორიოგრაფიის უძველესი წყაროები სამწერლობო და არასამწერლობო ქართველური ენების შესახებ, "ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა", I, თბ., 2007.

ეთნოგრაფია, 1991 - ეთნოგრაფია, თბ., 1991.

რ. თოფჩიშვილი, 2002 - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნიკური ისტორია და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, თბ., 2002.

რ. თოფჩიშვილი - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008.

რ. თოფჩიშვილი, 2008 - რ. თოფჩიშვილი საქართველოს ეთნოლოგია, თბ., 2008.

ვ. ითონიშვილი, 2007 - ვ. ითონიშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნონიმიკიდან, ისტორიულ-ეთნოლოგიური ძიებანი, IX, თბ., 2007.

პ. ინგოროყვა, 1954 - პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.

პ. ინგოროყვა, 2003 - პ. ინგოროყვა, ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო, თბ., 2003.

ვ. მაღრაძე, 2006 - ვ. მაღრაძე, ქართველური ტოპონიმებისა და გვარების წარმოება და ურთიერთმიმართება, თბ., 2006.

გ. მელიქიშვილი, 1965 - გ. მელიქიშვილი, საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთი უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ., 1965.

გ. მელიქიშვილი, 1970 - გ. მელიქიშვილი, ქართველთა წარმომავლობა, საქართველოს ისტორია, I, თბ., 1970.

მ. მიქაძე, დ. შავიანიძე, 2007 - მ. მიქაძე, დ. შავიანიძე, დიდი ქართველი ისტორიკოსი ივანე ჯავახიშვილი ენათმეცნიერულ საკითხთა შესახებ, ქუთაისის საერო ინსტიტუტი "გელათის" "მომხმე", №17, ქუთაისი, 2007.

დ. მუსხელიშვილი, 1980 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, ტ. II, თბ., 1980.

დ. მუსხელიშვილი, 2004 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, თბ., 2004.

სულხან-საბა ორბელიანი, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991; ტ. II - 1993.

ი. სიხარულიძე, 1958 - ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა, წ. I, ბათუმი, 1958.

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქუთაისი, 2005

ტ. ფუტყარაძე, 2008 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველთა დედაენა და დიალექტები, ქუთაისი, 2008.

ტ. ფუტყარაძე, 2009 - ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, ლ. ხაჭაპურიძე, ქართველურ ენა-კილოთა განდასების საკითხები, ქუთაისი, 2009.

ქეგლ, 1986 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1986.

თ. ყაუხჩიშვილი, 1976 - თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ., 1976.

- დ. შავიანიძე, 2005 - დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქუთაისი, 2005.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1960 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1908 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტფ., 1908.
 ზ. ჭუმბურიძე, 1992 - ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992.
 ბ. ჯორბენაძე, 1995 - ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტები, თბ., 1995.
 А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, 2003 - А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, ЭТНОЛОГИИЯ, Москва, 2003.

DAVID SHAVIANIDZE, RUSUDAN KASHIA

TERMS: TRIBE, COMMUNITY, ETHNONYM, THEMONYM AND THE QUESTION OF THE SO-CALLED KARTIZATION

The improper use of ethno-linguistic terms (tribe, ethnic unit, ethnic-territorial groups, ethnic group, sub-ethnos, language, ethno-nym,..) presents the reality inadequately. The use of *tribe* instead of *community* and vice-versa in the specialists' literature sometimes serves a reason to declare a part of Georgians as non-Georgians.

The question of ethnos/sub-ethnos and a language are intertwined. The acceptable theory according to which the historic written language of Georgians was created by the end of the old era is based on the common Georgian language of B.C. II-I. During the reign of kings Farnavaz and Kuji on the basis of the common Georgian language the literacy (T.Putkaradze, R. Topchishvili) was created. The Georgian language is created by all Georgians, that is, it si formed in participation of all Georgian dialects as a language of one ethnos. Since then it has only been state-religious-literacy (fiction and non-fiction) language that determined the Georgian national culture and identity. Megrelian, and Svan dialects nourished the literary Georgian as any other Georgian dialects. Correspondingly, Megrelian and Svan dialects are not the languages of separate ethnos', the more-so they cannot be regarded as ethnic minorities as Megrelian and Svan are the variants, the dialects of the literary Georgian language.

The declaration of different Georgian community dialects as different languages is directly related to the ant-Georgian theory of Kartization, (the theory first being criticized by Metropolitan Anania Japaridze). The theory of more than one Georgian language and the theory of Kartization were created simultaneously – in the period of the Russian occupation. They imply one another and originate from the same source. We think that the terms: “Kartvelian languages” and “Kartization “ are politicized terms created for Russian Empire purposes that can now be only referred in the negative context.

რეკლამის სამართლებრივი სივრცე და ქართული სარეკლამო ბაზარი

რეკლამის ინტენსიური განვითარება მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან სამოც-სამოცდაათიან წლებამდე, მომხმარებელთა ჩამოყალიბებასთან ერთად, ტექნიკური საშუალებების განვითარებამაც განსაზღვრა. სარეკლამო ბაზრის განვითარება მჭიდრო კავშირშია ეკონომიკისა და ტექნიკის განვითარებასთან. ამ პროცესში მნიშვნელოვანია თანამედროვე საზოგადოების თავისებურება. ყველაზე მთავარი მაინც „მომხმარებელთა საზოგადოების“ ფენომენია. რეკლამის მიზანია მიაწოდოს პოტენციურ მომხმარებელს ინფორმაცია საქონლის, მომსახურების, მათი გამოყენების წესისა და შექმნის საშუალებების შესახებ. საბაზრო ურთიერთობათა და კონკურენციის ნორმალური განვითარება შეუძლებელია რეკლამის, როგორც ბაზარზე საქონლის, სამუშაოსა და მომსახურების გასაღების ერთ-ერთი ძირითადი საშუალების, გარეშე.

სარეკლამო სექტორის სტრუქტურის ჩამოყალიბება, მისი პროფესიონალიზაცია მეოცე საუკუნის სამოციანი წლებიდან იწყება. მომხმარებელთა საზოგადოების ბუმი პიკშია. რეკლამა მას ერთგულად მიჰყვება. იგი ამ პროცესის განვითარებას ხელს უწყობს. იქმნება ახალი ტიპის სარეკლამო სააგენტოები, რომლებსაც ნამდვილი და სერიოზული კონცეფციები ედება საფუძვლად. სარეკლამო გამოსახულება გარკვეული მესიჯის მატარებელი ხდება. აქედან დაწყებული რეკლამაში მნიშვნელოვანი ფინანსური და ადამიანური რესურსები გამოიყენება. „70-იან წლებში სარეკლამო გამოსახულებიდან ქრება რეკლამირებადი პროდუქცია და მის ადგილს კონკრეტული კონცეფცია იკავებს. იქმნება „გამოსახულება-მოკი“, რომელიც მომხმარებელთა საზოგადოების პროვოცირების კიდევ ერთი ახალი ხერხი ხდება. 1970-80-იანი წლები რეკლამის განვითარების ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე კრეატიული და საინტერესო პერიოდია, რაც განსაზღვრა ორმა მნიშვნელოვანმა ფაქტორმა: სარეკლამო საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ფინანსური ინვესტიციები განხორციელდა და რეკლამის სექტორში ინტელექტუალური, თამამი და ძალიან კრეატიული ილუსტრაციების კონცენტრაცია მოხდა (ნ. ნატროშვილი, 2009).

თანამედროვე მარკეტინგის სისტემაში რეკლამის როლი ისე გაიზარდა, დასაშვებია განიხილებოდეს არა მარტო კონკურენტებთან ბრძოლის მძლავრ იარაღად, არამედ სამეურნეო სფეროს საექსპერტო-ანალიტიკურ დარგად, ვინაიდან ქვეყნის ეკონომიკური საზღის ყველაზე სუფთა ანარეკლს სარეკლამო ბიზნესი იძლევა.

მედიაექსპერტები მიიჩნევენ, რომ რეკლამამ, გარდა აშკარა სარგებლისა, შესაძლოა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე უარყოფითი გავლენაც მოახდინოს. მაგალითად, რეკლამის მსხვილ განმათავსებელს შეუძლია მოითხოვოს თავისი კომერციული ან პოლიტიკური ინტერესების საზოგადოებრივ ინტერესებზე მაღლა დაყენება.

თანამედროვე სარეკლამო ინდუსტრიისათვის გამოყენებულია ყველა ძირითადი საკომუნიკაციო საშუალება: ტელევიზია, რადიო, ფილმები, ჟურნალ-გაზეთები, ინტერნეტი, ბილბორდები, ვიდეო თამაშებიც კი. დიდია რეკლამის ზემოქმედების მნიშვნელობა. ამერიკული Ford Moto Company-ის დამაარსებელი ჰენრი ფორდის სიტყვებით, „რეკლამირების შეწყვეტა ფულის დაზოგვის მიზნით იგივეა, რაც საათის შეჩერება დროის დაზოგვის მიზნით“.

საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“ სამაუწყებლო რეკლამას განმარტავს, როგორც მაუწყებლის მიერ გავრცელებულ კომერციულ, სოციალურ ან წინასაარჩევნო რეკლამას, გარდა მაუწყებლის მიერ საკუთარ ან დამოუკიდებელ პროგრამასთან დაკავშირებით გაცემებული განცხადებისა, რომელიც ენება ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს, საქონელს, მომსახურებას, სამუშაოს, იდეასა და წამოწყებაზე ნებისმიერი საშუალებით და ფორმით გავრცელებულ ინფორმაციას, გამიზნულია პირთა განუხსნადი წრისათვის და ემსახურება ფიზიკური ან იურიდიული პირის, საქონლის, მომსახურების, სამუშაოს, იდეისა და წამოწყებისადმი ინტერესის ფორმირებასა და შენარჩუნებას, აგრეთვე საქონლის, მომსახურების, სამუშაოს, იდეის და წამოწყების რეალიზაციის ხელშეწყობას“ (საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“, მუხლი 3, პუნქტი 1).

უდავო ქვეყნობაა, რომ განვითარებადი ქვეყნების მედიასაშუალებების უმრავლესობა შემოსავლის უდიდეს ნაწილს რეკლამიდან იღებს. საქართველოში სარეკლამო ბიზნესის წილი არ არის იმდენად დიდი, როგორც დასავლეთის ქვეყნებში, მაგრამ სარეკლამო შემოსავლები მედიასაშუალებებისათვის აქაც მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

რეკლამა მეტია, ვიდრე მედიასაშუალებების „ეკონომიკური მხარე“. მასში ასახულია „მოთხოვნა და მიწოდება“, რაც მას საზოგადოებისა და ეკონომიკის სარკედ აქცევს. რეკლამები ბაზრის კვლევისათვისაც საინტერესო მასალებს იძლევა. მათი მიხედვით შესაძლებელია დასკვნების გამოტანა მთელი რეგიონის ან ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და კულტურული ნორმების ცვლილებების შესახებ.

თანამედროვე ეკონომიკური ურთიერთობა იძლევა თავისუფალი სამეწარმეო საქმიანობის შესაძლებლობას. აუცილებელია სარეკლამო ბაზრის სამართლებრივი რეგულირება, რაც დაკავშირებულია სხვადასხვა კანონსა და წესებთან, რომლებიც განსაზღვრავენ, თუ როგორი სახით უნდა მოხდეს საქონლის რეკლამირება. ასეთი წესები შეიძლება მოიცავდეს მრავალ ასპექტს; მათ შორის რეკლამის განთავსებას, დროის დაგეგმვას და შინაარსს. „რეკლამის შესახებ“ კანონის ძირითად ვარიანტში ვკითხულობთ: „საქართველოს სახელმწიფო ანტიმონოპოლიური სამსახური (შემდგომში ანტიმონოპოლიური სამსახური) თავისი კომპეტენციის ფარგლებში არეგულირებს რეკლამის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დაცვის სახელმწიფო კონტროლს“ (საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“, მუხლი 3, პუნქტი 1). საქართველოს კანონმდებლობა რეკლამის შესახებ შედგება საქართველოს კონსტიტუციის საერთაშორისო ხელშეკრულებების და შეთანხმებების, ამ კანონის და საქართველოს სხვა საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტებისაგან. კანონის მიზანია „რეკლამის სფეროში ჯანსაღი კონკურენციის განვითარება, საზოგადოებრივი ინტერესების, რეკლამის სუბიექტების და მომხმარებელთა უფლებების დაცვა, არასათანადო რეკლამის თავიდან აცილება და აღკვეთა“ (იქვე).

მთელს მსოფლიოში რეკლამის ყველაზე უფრო მკაცრად რეგულირებად სახეებს წარმოადგენს თამბაქოს ნაწარმისა და ალკოჰოლიანი სასმელების რეკლამა.

საქართველოს პარლამენტის ბოლოდროინდელი საკანონმდებლო ინიციატივით, მაგარი სპირტიანი სასმელების რეკლამის გავრცელება ქალაქისა და სხვა დასახლებულ პუნქტებში, გამზირებზე, მოედნებზე, სატრანსპორტო საშუალებებზე და ტელევიზიის მეშვეობით (22.00 საათიდან) მოხდება. ასევე მათი გამოყენება დასაშვებია იქნება კულტურისა და სპორტის ორგანიზაციებთან 100 მეტრის რადიუსში. აქამდე მოქმედი კანონმდებლობა კრძალავდა სპირტიანი სასმელებისა და თამბაქოს ნაწარმის რეკლამის ნებისმიერი სახით გავრცელებას.

სამართლებრივი რეგულირების ქვეშ მოქცეულია რეკლამის განთავსების დრო, ანუ დღის რომელ მონაკვეთში, რამდენჯერ, დროის რა ინტერვალებს შორის შეიძლება განთავსდეს და რამდენი ხანი შეიძლება გაგრძელდეს რეკლამა. ასეთი რეგულირების შინაარსი მკვეთრად განსხვავდება ქვეყნების და მათი სატელევიზიო ქსელების სპეციფიკის მიხედვით. კანონმდებლობით საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, რეგულირდება ყალბი რეკლამის წარმოება, რომელსაც განმარტავენ, როგორც „რეკლამა, რომლის მეშვეობით რეკლამის დამკვეთს (რეკლამის მწარმოებელს, რეკლამის გამავრცელებელს) განზრახ შეჰყავს შეცდომაში რეკლამის მომხმარებელი“ (საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“).

საქართველოში, უკანასკნელ ხანებში დაფიქსირებული არახელსაყრელი ბიზნესპირობების მიუხედავად, აღინიშნა სარეკლამო კომპანიების რაოდენობრივი მატება. მათი უმეტესობა მცირე ბიუჯეტის იყო. მსხვილი სამეწარმეო სუბიექტები თანხებს არ იშურებდნენ ეფექტური სარეკლამო კამპანიის ჩასატარებლად. შესაბამისად, მომხმარებელს ყოველდღიურად უწევდა ფინანსური ინსტიტუტების, სააფთიაქო ქსელების, სამშენებლო კომპანიებისა თუ სხვათა საინფორმაციო-პროპაგანდისტული ლოზუნგებით ცხოვრება. სარეკლამო სააგენტოებში შემოსავლების ზრდასთან ერთად დღის წერსრიგში დგებოდა რეკლამის ახალი ფორმების, ახალი სტრატეგიების აუცილებლობა. ტრადიციული გზებით ინფორმაციის მიწოდება არაეფექტური გახდა. ჩატარებულმა კვლევებმა ცხადყო, რომ ბაზარზე არსებული მრავალი კომპანიიდან თუ რომელიმეს გაყიდვები აღმოჩნდა წარმატებული, ეს რეკლამის დამსახურება იყო. ანუ ყოველი თეთრი, რომელიც სარეკლამო კამპანიის წარმოებაში სწორად დაიხარჯა, იყო ინვესტიცია, რომელიც რეინვესტირდებოდა უკან კომპანიის ბიუჯეტში.

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე საქართველოს სასიცოცხლო ბიზნეს გარემოც კრიზისს განიცდის. საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში სავალუტო პოლიტიკის მეტ-ნაკლებმა კოორდინაციამ და პრობლემების ინერციულმა განვითარებამ საქართველოს ეკონომიკაც დააზარალა. კრიზისის ფონზე მოსალოდნელია სტრუქტურების და დამკვეთების ცვალებადობა, რადგან სარეკლამო ინდუსტრია ზარალს ითვლის. სარეკლამო შემოსავლების კლებამ დიდი დარტყმა მიაყენა ბიზნესმედიას, რადგან ასეთი გამოცემები სწორედ სარეკლამო შემოსავალზე დამოკიდებული. ამ ფაქტორმა კიდევ ერთხელ აჩვენა, რომ მედიისა და ბიზნესმედიის განვითარება პირდაპირპროპორციულად უკავშირდება სარეკლამო ბაზრის განვითარებას.

ექსპერტების დასკვნით, სარეკლამო ბაზარი 2009 წლისათვის განიხილება როგორც გამჭვირვალე პროცესი, რადგან შექმნილი კრიზისი კომპანიებს აიძულებს რეალურად აჩვენონ ის სურათი, რაც ბაზარზე ხდება.

მსოფლიოს ეკონომიკურ კრიზისთან ერთად, საქართველოს სარეკლამო ბაზარზე დიდი ზეგავლენა მოახდინა რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომმა. საქართველოში ეკონომიკური კრიზისი ტალღისებურად აღინიშნა. მსხვილმა კომპანიებმა, რეკლამის დამკვეთებმა თავი დაიზღვიეს და გადავიდნენ მოლოდინის რეჟიმში. თითქმის 50%-ით შეამცირეს ბიუჯეტი. ანალოგიური პროცესი მიმდინარეობს რუსეთისა და ევროპის სარეკლამო ბაზარზე. საქართველოს სარეკლამო ინდუსტრია, რომლის ძირითადი მასა მცირე სააგენტოებზე მოდის, მსხვილი დამკვეთების მონადირებაზე იყო ორიენტირებული. ჯუჯა კომპანიები ვერც წარსულში სარგებლობდნენ ხელსაყრელი სასიცოცხლო პირობებით და კრიზისის ფონზე უფრო დამძიმდა მათი ხვედრი. მიუხედავად ამისა, მოსალოდნელია ბაზარზე საინტერესო ტენდენციების გამოკვეთა. შეიძლება შეიცვალოს თემატიკა. შექმნილი

კრიზისიდან გამომდინარე, საიმიჯო რეკლამებისათვის დასაშვებია ტრანსნაციონალური კომპანიების მხრიდან მეტი ფულის დახარჯვა.

თანამედროვე ქართული სარეკლამო ბაზრის მიმოხილვა საინტერესოსურათს იძლევა. მედიასაშუალებებსა და სარეკლამო კომპანიების შემოსავლებს დიდი ზიანი მიაღდათ. ამ პროცესებს სარეკლამო ბაზარზე დიდი ცვლილება მოჰყვა. ნიშანდობლივია, რომ ქართულ რეალობაში „ექვსი კომპანიის სინთეზის“ შედეგად ბაზარზე ახალი მოთამაშე „ოუთ დორ გე“ გაჩნდა, რომელიც დედაქალაქის მასშტაბით ყველაზე მეტ სარეკლამო ბანერს ფლობს. ექსპერტების აზრით, დღეს ყველაზე ეფექტური გარე- და სატელევიზიო რეკლამაა, მაგრამ რეალობაა, რომ ახალი საკანონმდებლო ინიციატივით კანონმდებლებმა სარეკლამო კომპანიებსა და ელექტრონულ მედიას „მშველი რგოლი გადაუგდეს“ (ნ. ნატროშვილი, 2009).

რეკლამის ეფექტურობას არა მხოლოდ ინფორმაციულობა, არამედ მისი კრეატიულობა განსაზღვრავს. ამისათვის ქართული დეველოპერული კომპანიები ნამდვილად არ ზოგავენ თავს და კომპანიების ცნობადობის გაზრდისათვის ხშირად მიმართავენ საიმიჯო რეკლამას. თუმცა პროექტის გაყიდვისათვის უმთავრესი მაინც საინფორმაციო ტიპის რეკლამაა.

ქართული დეველოპერული კომპანიების სარეკლამო სტრატეგიას, რასაკვირველია, ქართველი მომხმარებელი განსაზღვრავს. როგორც რეკლამის ხასიათი, ასევე სარეკლამო არხები იმის მიხედვით ირჩევა, თუ რაზეა მგრძობიარე მომხმარებელი. ჩვენი დეველოპერები რეკლამაზე პროექტის შემოსავლების დაახლოებით სამ პროცენტს ხარჯავენ, მაშინ როცა მსოფლიოში სარეკლამო კამპანიაში ყველაზე მეტ ფულს „კოკა-კოლა“ დებს - შემოსავლების ნახევარი (რამდენიმე მილიონი დოლარი) ხარისხიანი და ხალისიანი რეკლამის შექმნაში მიდის. რეკლამა ემსახურება როგორც კომპანიის განმტკიცებას, ასევე ბაზარზე გამოტანილი სხვადასხვა პროდუქტის სტიმულირებას. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა შედეგის მიღწევა სურს კომპანიას კონკრეტული მომენტისათვის. რეკლამა მაშინ მუშაობს ეფექტურად, როდესაც კომპლექსურად კეთდება. მაგალითად: „აქსისი“ ყველანაირ სარეკლამო არხს იყენებს: სატელევიზიოს, ბექდვიტს, აუტდორს, რაც მოიცავს ბილბორდებს, ბანერებს, კედლებს... 2008 წელს „აქსისის“ სარეკლამო აქტივობის დაახლოებით 70% ტელევიზიაზე მოდის, 20% - გარე, 10% - ბექდვიტ რეკლამაზე, როგორცაა: ვაზეთი „სიტყვა და საქმე“. კომბინირებულ რეკლამას ანიჭებს უპირატესობას სხვა კომპანიებიც, მაგ., „იბერია“. „ასეთი სახის რეკლამაში მომხმარებელი არა მარტო მშრალ ინფორმაციას იღებს კონკრეტული პროდუქტის შესახებ, არამედ იღებს ორიგინალური კრეატივის და დასამახსოვრებელი ვიზუალის დოზას“ (ბ. ჩეკურიშვილი, 2008).

უკანასკნელი კვლევებით ქართული მსხვილი კომპანიებიდან, რომლებიც ინტენსიურად სარგებლობენ მომსახურების ფართო სარეკლამო პაკეტებით, დანახარჯების სიდიდის მიხედვით ლიდერობენ კომპანიები: „მაგისტელი“, რომლის 2008 წლის ნოემბრის მდგომარეობით ბრუნვამ 5 939 104 ლარი შეადგინა, „ავერსი ფარმა“, „ჯეოსელი“, „მაგთიკომი“, „რუსთავი 2“, „სახალხო ბანკი“... ხოლო არაკომერციული ორგანიზაციებიდან: სახელმწიფო უზრუნველყოფის სერვისის და ცენტრალური საარჩევნო კომისია.

შეთავაზებულ სერვისებზე მოთხოვნების სტრუქტურაში პირველობას ისევ სატელევიზიო რეკლამები ინარჩუნებენ. უკან მიჰყვებიან საფასადე კონსტრუქციები, პოლიგრაფია, ბილბორდები... (ი. ბარდაველიძე, 2009, გვ. 94-96). მედიაში რეკლამის წილის 70-80 პროცენტი ტელევიზიაზე, 5-5 პროცენტი-ბექდორ მედიასა და რადიოზე, ხოლო 10-20 პროცენტი გარე რეკლამაზე მოდის.

რეკლამის განვითარების თვალსაზრისით 2008 წელი უფრო დინამიკური იყო. ექსპერტები ვარაუდობდნენ, რომ 2009 წელს საქართველოში სარეკლამო ბაზრის მოცულობა მნიშვნელოვნად შემცირდებოდა. მიზეზი აგვისტოს ცნობილი მოვლენები და მსოფლიოს ეკონომიკური კრიზისია. ხუთდღიანი რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ სარეკლამო სააგენტოებს დამკვეთი თითქმის აღარ ჰყავდათ.

მიუხედავად შექმნილი მძიმე მდგომარეობისა, მედია რეკლამის ბაზარი მაინც მზარდია. კომპანიებს რეკლამების განთავსების თვალსაზრისით ყველაზე მეტად ელექტრონული მედია იზიდავს. ყველაზე მზარდი დინამიკით ტელებაზარი გამოირჩევა. დღეს კომპანიების მიდგომები რეკლამების მიხედვით ორ ნაწილად გაიყო. კომპანიების ნაწილმა შეამცირა მარკეტინგის ხარჯები, დაზოგა თანხები. მეორე ნაწილმა აირჩია სარეკლამო აქტივობების გაძლიერება. სარეკლამო ბაზარი ამ კომპანიების კუთხით შედარებით დაბალანსებული დარჩა. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეკონომიკური კრიზისი სარეკლამო ბაზარს არ შეეხო. სამშენებლო კომპანიებმა, ავტოინდუსტრიამ, ბანკებმა, ტურისტულმა კომპანიებმა მნიშვნელოვანი დანაკარგები მიიღეს, რაც აისახა სარეკლამო სფეროზეც.

მარტივი ჭეშმარიტებაა, როცა იზრდება რეკლამა, იზრდება დამკვეთი კომპანიების შემოსავლებიც. თუკი მცირდება - შედეგიც შესაბამისად აისახება ბიუჯეტზე. სარეკლამო კამპანიის წარმოების პროცესში სასურველი შედეგების მისაღებად აუცილებელია არა მხოლოდ რეკლამების, არამედ საკომუნიკაციო არხების მიმზიდველობაც. 2008 წლის ზაფხულში ACT იკვლევდა არხების ეფექტიანობის ხარისხს. შედეგების თანახმად, სატელევიზიო რეკლამების (84%) შემდეგ, ყურებადობის მიხედვით მომდევნო გარე რეკლამების სხვადასხვა ფორმები: ქუჩის ბანერები (54%), მოძრავი რეკლამა ტრანსპორტზე (49%), ქუჩის ელექტრონული რეკლამა (37%)... (ი. ბარდაველიძე, 2009).

ჯერ კიდევ 1999 წელს კომპანიები კამათობდნენ, საჭირო იყო თუ არა რეკლამაში დიდი ფულის დაბანდება. ხუთი წლის შემდეგ ქართული ბაზარი და კომპანიები დარწმუნდნენ მის აუცილებლობაში. მაგ., 2006 წელს ტელე-რადიო მაუწყებლობის შემოსავლები 40%-ით გაიზარდა. ეს სერიოზული ნახტომი იყო. 2007 წელს ტელე-რადიო მაუწყებლობის სფეროში კომპანიების მიერ მიღებულმა საერთო შემოსავალმა 80 მლ. ლარი შეადგინა. რეკლამის განთავსების თვალსაზრისით ელექტრონული მედია ლიდერობას არ თმობს. დღითიდღე დაწინაურდა ინტერნეტ რეკლამა. ექსპერტები აზრით, სფეროს პერსპექტიულობიდან გამომდინარე, ამ ბაზარზე უფრო მზარდი დინამიკაა მოსალოდნელი.

ეკონომიკური კრიზისი თავის კვალს სარეკლამო ბაზრის განვითარებასაც ატყობს. ნაკლებ მოსალოდნელია სარეკლამო კამპანიის წარმოების ისეთივე პოლიტიკა აღმოჩნდეს მნიშვნელოვანი სამომავლოდ, რასაც უახლოეს წარსულში მივმართავდით. როგორც კვლევები ცხადყოფს, უკანასკნელ წლებში გარე რეკლამების მოთხოვნილება გაიზარდა. 2008 წელს გარე რეკლამის ხარჯებში ზრდის პროცენტულმა მაჩვენებლებმა (35-44%) საგრძნობლად გაუსწრეს ტელეგანთავსებების დროს გაწეული ხარჯების შემცირებულ პროცენტს (2.97%) ანუ სატელევიზიო რეკლამაზე მოთხოვნების შემცირების კვალდაკვალ გაზრდილია გარე რეკლამაზე მოთხოვნილების რაოდენობა" (ი. ბარდაველიძე, 2009).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბარდაველიძე, 2009 - ი. ბარდაველიძე, რეკლამა უნდა ეყოს ბიზნესს თუ ბიზნესი რეკლამას, ბიზნესი და კანონმდებლობა, 2009.
- ნ. ნატროშვილი, 2009 - ნ. ნატროშვილი, სარეკლამო ბაზრის გადანაწილება დაიწყო: 24 საათი, 2009, 15 იანვარი, გვ. B-B4.
- ნ. ნატროშვილი, 2009 - ნ. ნატროშვილი, მაშველი რგოლი სარეკლამო ბაზარს, 24 საათი, 2009, 5 თებერვალი. გვ. B-B4.
- გ. ქარაზანაშვილი, 2008 - გ. ქარაზანაშვილი, რეკლამა და მისი სამართლებრივი რეგულირება, ბიზნესი და კანონმდებლობა, 2008, №5, გვ. 56-59.
- საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2006, №22, წ. I, გვ. 1.
- საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“, 1998, 18 თებერვალი, მუხლი 3, პუნქტი 1.
- ბ. ჩეკურიშვილი, 2008 - ბ. ჩეკურიშვილი, რეკლამის ეფექტურობას მისი კრეატიულობა განსაზღვრავს, 24 საათი, 2008, 29 ოქტომბერი, გვ. B 4.

NANA SHENGELIA

LEGAL SPACE OF ADVERTISING AND THE GEORGIAN
ADVERTISING MARKET

Since the end of the 20th century advertisement placement is chiefly determined by the perfection of technical facilities. It has not undergone whatever conceptual changes. Legal running of advertisements in Georgia is regulated and granted by the corresponding regulations of the country. The Georgian regulation about advertising consists of the Constitution of Georgia, international agreements, of the acts of the related law proper and of other juridical and normative acts. The legal regulations cover issues of the advertising products, as well as the time of advertisement placement. The law regulates the issue of the fraud advertisement production.

In the recent period we witness interesting new tendencies at the Georgian advertising market resulting changes in the corresponding market. At present companies are attracted by the electronic media in terms of advertisement placement. Television market enjoys increasing dynamics. The number of outer space advertisements has also increased. Experts view the advertising market as a transparent process. The incipient crisis emerging on the background of the world economic crisis compels the companies to show the realistic picture taking place at the market. Georgian advertising market was badly affected by the Russian-Georgian war of August 2008. In spite of the aggravated business environment of the recent years quantitative increase of the advertising companies is noticeable.

ოტია იოსელიანის «ვარსკვლავთცვენის» უანრობრივი თავისებურებანი

„ვარსკვლავთცვენა“ 1961 წელს დაიწერა და ამით დაიწყო ოტია იოსელიანის, როგორც რომანისტის, შემოქმედებითი წინსვლა.

პირველი შეფასებები ლიტერატურათცოდნეების მხრიდან „ვარსკვლავთცვენის“ უანრობრივ თავისებურებას დაუკავშირდა; ერთი მას ახალი რომანის გამოვლინებად თვლიდნენ, მეორენი - ნოველების კრებულად ან ვრცელ მოთხრობად.

ნოდარ ნათაძე „ვარსკვლავთცვენას“ არ თვლის რომანად და მის თვალსაზრისს კლასიკური რომანის აგების ძირითად საშუალებათა ხაზგასმით ასაბუთებს. მისი შეფასებით, იოსელიანის ამ ნაწარმოებში არ არის ხასიათები, რაც აუცილებელია რომანული ჟანრისათვის. „მისი პერსონაჟები ჩანახატები უფროა, ვიდრე ხასიათები, მით უფრო ამ ხასიათებს არ აქვთ განვითარება. „ვარსკვლავთცვენა“ თავისი ჟანრის მიხედვით არის გრძელი მოთხრობა, თუ გნებავთ, ქრონიკა ან დღიური, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში რომანი,“- თვლის კრიტიკოსი (ნ. ნათაძე, 1964, გვ. 106-115).

ოტია იოსელიანმა უარყო ჩვეულებრივი რომანული ჟანრისათვის დამახასიათებელი სიუჟეტური განვითარების გზა, უარყო პორტრეტი, პიროვნების გარეგნული სახე და ფსიქოლოგიური ტიპაჟი გახადა ყველაზე მნიშვნელოვანი.

მწერალი იშვიათად მიმართავს გმირისა და პერსონაჟის გარეგნული სახის ინდივიდუალიზაციას. მიუხედავად ამისა, ყველა გმირს აქვს საკუთარი მახასიათებელი ნიშანი, თუმცა ესეც მათი პიროვნული ბუნების თვითმყოფადი სახის შექმნისათვის სჭირდება ავტორს. მაგალითად, ეზიკას დახასიათებისას იგი მის ხის ფეხს მოიხსენიებს - „მზე რომ ორი თოხის ტარზე წამოვიდოდა, ეზიკაც გამოჩნდებოდა, უტერფო ფეხს ხესავეთ მიათრევდა და ნამუშევარს დახედავდა.“ კლიმენტია ცეტერაძეს კი ასე გვიხასიათებს: „ეზოს არ გავცილებივარ, რომ წინ კლიმენტია ცეტერაძე შემომხვდა. ძლივს მოათრევდა თეძოში ამოვარდნილ მარცხენას.“ არც ფატის პორტრეტს გვიხატავს ავტორი სრულად: „მოახლოებული ფატის დიდ თვალებს შევეფეთე.“

ფიზიკური პორტრეტისაგან განსხვავებით, იოსელიანი სულიერი პორტრეტის უბადლო მხატვარია. ის მთელი სისავსით გვიხატავს ადამიანის შინაგან განწყობას, სხვადასხვა რაკურსით წარმოადგენს მის განცდებს, გრძობებს, განწყობას, რითაც პერსონაჟი უფრო ნაცნობი და ახლოვებული ხდება ჩვენთვის.

ცინული ქვლივიძის აზრით, „ვარსკვლავთცვენა“ უანრული თვალსაზრისით მიეკუთვნება „ახალი რომანს“. „მასში გამოხატულია ჩვენი ეპოქის არსი - მისი ძირითადი ნიშანი. მთავარი გმირისა და სხვა პერსონაჟთა ბუნებაში გახსნილია მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება. აქ ხასიათიც გვაქვს და ამ ხასიათის განვითარებაც. ამის ნიმუშია რომანის მთავარი გმირი გოგიტა“ (ც. ქვლივიძე, 1986, გვ. 39-48).

1961 წელს ო. იოსელიანის პირველი რომანი პირველმა განიხილა ვლადიმერ ზამბახიძემ. კრიტიკოსი მიიჩნევს, რომ „ვარსკვლავთცვენა“ პატრიოტული

ხასიათის პოლემიკური რომანია. „პოლემიკურია იგი ისევე როგორც თავის დროზე, მაგრამ სხვა ვითარებასთან დაკავშირებით, პოლემიკური იყო დიდი ილიას „მგზავრის წერილები.“ თავისი პოლემიკური განწყობილებით იგი მიმართულია იმათ წინააღმდეგ, ვინც ნებისთ თუ უნებლიეთ, სრული სისწორით ვერ ხატავს გარდახდილი უდიდესი ომის სურათს, ზოგჯერ ლალატობს ისტორიულ სიმართლეს და მხატვრულ სიმართლეს, მიუდგომლად ვერ აღადგენს იმდროინდელ მოვლენებს და ამით კანონიერ გულისწყრომას იწვევს მკითხველთა გარკვეულ ფენებში“ (ვლ. ზამბახიძე, 1961).

რომანის პოლემიკურ ნაწარმოებად აღიარება ეპიგრაფიდან მოდის, სადაც ოტია იოსელიანი ვიქტორ პეტროვიჩის უჩივის: „შენ ჩემთან პირად საუბარში, სხვათა შორის, გითქვამს: თქვენ - ქართველებს ომი არ გინახავთ“ და ცდილობს რომანში გადაშლილი სურათებით დაანახოს მას ამ აზრის მცდარობა.

„მგონია, რომანის ეპიგრაფი უფრო ხერხია სერიოზული საუბრის წამოსაწყებად ომის თემაზე, ვიდრე რომელიმე ურწმუნო თომას- ნახეთ რა გადავიტანეთ ომშიო. მას მტკიცება არ სჭირდება“ (გ. ხუხაშვილი, 1961).

რომანის ეპიგრაფი გარკვეული პროტესტია რუსული სამყაროსადმი, რომლის პოლიტიკური ამბიციების გამო ქართველები გერმანელების წინააღმდეგ ომში მათი ტერიტორიების შესანარჩუნებლად იძულებით იბრძოდნენ. ამ „გაუაზრებელი ომის“ თემას შემდეგში იოსელიანი უფრო ვრცლად გაშლის რომანში „შავი და ცისფერი მდინარე“. „რატომ იბრძოდნენ ქართველები ამ ომში, ან რა დავიშავა ნემეცმა?“ - ეს საკითხი თავის შემოქმედებაში არაერთხელ დასვა ოტია იოსელიანმა.

„ვარსკვლავთცვენამ“ დიდი აღიარება მოუტანა მწერალს. თითქმის არ დარჩენილა იმ პერიოდის კრიტიკოსი, თავისი აზრი არ გამოეთქვა რომანის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ 60-იან წლებში ომის თემაზე არაერთი საინტერესო რომანი დაიწერა, „ვარსკვლავთცვენამ“ თავისი ნიშა მოიპოვა ქართულ მწერლობაში. ამის მიზეზი კი მწერლის ორიგინალური ხელწერა გახდა. მიუხედავად ამ თავისთავადობისა, თითქმის ყველა კრიტიკოსი „ვარსკვლავთცვენის“ განხილვის დროს ლიტერატურულ პარალელებს ეძებდა იმდროინდელი ქართული მწერლობის ნიმუშებს შორის.

პირველი კრიტიკოსი, ვინც რომანის ამ მხარეს მიაქცია ყურადღება, კობა იმედაშვილი იყო (კ. იმედაშვილი, 1962).

კ. იმედაშვილის შეფასებით, ოტია იოსელიანის „ვარსკვლავთცვენა“ ბევრს მოიგებდა, ლიტერატურული რემინისცენციები რომ არ უშლიდეს ხელს. ამის მაგალითად მას მოჰყავს რომანიდან გაგიჟებული დედის სიუჟეტი, რომელიც დადის სოფელში და ბავშვებს ეკითხება თავისი დაღუპული ბიჭის ამბავს.

- „ჩემი ამბავი არ გინახავთ?“

„არ შეიძლება ამ ქალის სახემ და მისმა ტრაგედიამ არ გაგახსენოთ მიხეილ ჯავახიშვილის „ტყის კაცი“ და შეშლილი მტყევე. ამავე თემაზე თვით ოტია იოსელიანს აქვს ორიგინალურად გადაწყვეტილი მოთხრობა „ლევანა“. რომანში იგივე საკითხი არ არის ახლებურად გადაწყვეტილი და ვერ ჰმატებს რომანს ღირსებას“ (კ. იმედაშვილი, 1962).

კრიტიკოსის ზემოთ ხსენებული აზრის საპირისპიროდ, საინტერესოა ოტია პაჭკორიას სიტყვები: „და თუ აუცილებლად მოვინდომებთ გავლენის

დანახვას, რაც ჩემი აზრით უსაფუძვლოა და გარეგნულ ხასიათს ატარებს, მივცეთ მას უკეთესი მნიშვნელობა, არა ეპიგონისა და მიმბაძველის, არამედ იმ გავლენათა, რომელთა ნიშნის ქვეშ ვითარდებოდნენ ლიტერატორები და იზრდებოდნენ მწერლები“ (ო. პაჭკორია, 1985, გვ. 164).

მიუხედავად ცალკე აღებული ამ ეპიზოდის მხატვრული ღირებულებისა, ის მართლაც ამოვარდნილია კონტექსტიდან. რომანისტი ამ სცენით ცდილობს ხელოვნურად გაამძაფროს ნაწარმოების სიუჟეტი, მაშინ როცა შედარებით მსუბუქად არის წარმოდგენილი მთავარი გმირის ცხოვრების ტრაგედია და ოთხი წლის მანძილზე დაბადებული ბავშვის ბედი. შეშლილი დედის ეპიზოდის გარეშე მწერალს რომ უფრო ღრმად განვეითარებინა გოგიტას ცხოვრების მომავალი შტრიხები და ამ ეპიზოდისათვის მცირედი განვეითარებინა საშუალება მიეცა, რომანს მეტ ორიგინალურობას და გამორჩეულობას შესძენდა და ასევე სრულყოფილს გახდიდა ჟანრობრივად. თუმცა თუ „ვარსკვლავთცვენას“ განვიხილავთ როგორც ნოველათა კრებულს და არა სრულყოფილ რომანს, ეს ეპიზოდიც არ ჩაითვლება ზედმეტად.

„ვარსკვლავთცვენა“ ოტია იოსელიანმა იმ დროს შექმნა, როცა გამობრძმედილი ნოველისტი იყო. ამ ჟანრს ის რომანის წერის დროსაც რომ ვერ დაესწა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ „ვარსკვლავთცვენა“ ნოველების კრებული უფრო არის, ვიდრე სრულყოფილი რომანი. კრიტიკოსთა მიერ დასახელებული ნაკლოვანებები სწორედ აქედან მომდინარეობს. ოტია იოსელიანის სხვა რომანებში კი „ფრაგმენტულობას და მასალის არაღრმად წვდომას“ ვერ შევნიშნავთ.

„ვარსკვლავთცვენა“ პირველი რომანის შექმნის მცდელობაა უკვე კარგად გასაფუძვლი ნოველისტი მწერლის მხრიდან და ეს გავლენაა, კრიტიკოსთა ამდენ კამათს რომ იწვევს. ამკარაა, რომ ეს არ არის ახალი რომანის შექმნის მცდელობა, აქ უდავოა თავისივე წერის სტილის გავლენა, რადგან მწერალმა მომავალში უკვე განსხვავებული ანუ კლასიკური რომანის ნიმუშები შექმნა, ამიტომ ვერ დავეთანხმებით ცინული ქვლივიძეს, რომლის შეფასებითაც იოსელიანმა „ვარსკვლავთცვენი“ შექმნა „ახალი რომანული ჟანრი.“

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ხუხაშვილი, 1961 - გ. ხუხაშვილი, რომანი ომსა და სიცოცხლეზე, „ლიტერატურული გაზეთი“, №52, 22 დეკემბერი, 1961.
 ვლ. ზამბახიძე, 1961 - ვლ. ზამბახიძე, მწერლის პირველი რომანი, მნათობი, №11, 1961.
 კ. იმედაშვილი, 1962 - კ. იმედაშვილი, ოტია იოსელიანის „ვარსკვლავთცვენა“: „ცისკარი“, 1962.
 ნ. ნათაძე, 1964 - ნ. ნათაძე, რამდენიმე შენიშვნა მხატვრულ პროზაზე, ცისკარი, №1, 1964.
 ო. იოსელიანი, 2006 - ო. იოსელიანი, „ვარსკვლავთცვენა“, 2006.
 ო. პაჭკორია, 1985 - ო. პაჭკორია, ტალღები ნაპირისკენ მიისწრაფიან, „მნათობი“, №12, 1985.
 ც. ქვლივიძე, 1986 - ც. ქვლივიძე, ომის თემა ოტია იოსელიანის პროზაში, 1986.

TAMAR CHINCHALADZE

GENRIC PECULIARITIÉS OF OTIA IOSELIANI'S NOVEL 'FALLING OF THE STARS'

'Falling of the Stars' brought great popularity of its author. In spite of the fact that the 60s of the 20th c. was replete with interesting novels about the war theme, 'Falling of the Stars' established its conspicuous place in the Georgian literature. The cause the novel became so popular stems from the originality of the author's style. Notwithstanding the singularity of the novel almost all the literary critics sought for the fictional parallels with the other samples of the Georgian literature of that period.

In 1961 V.Zambakhidze was the first critic to discuss the novel. He considers it as polemical novel of the patriotic nature.

Ts.Kvividze thinks that in terms of the genric characteristis 'Falling of the Stars' belongs to the 'New Novel.' N.Natadze, considering the basic means of constructing the novel, does not regard 'Falling of the Stars' as novel in its own rights.

Otia Ioseliani composed the novel when he had already established himsel as a short story master and he seems to have found it difficult to escape from the peculiarities of this genre. It can be seen from the fact that 'Falling of the Stars' is rather a collection of short stories than the complete novel. This is why there are so many different ideas related to the genre of the novel.

ალექსანდრა ჭულუხაძე**ირან-საქართველოს ურთიერთობები უკველუსი ღროიდან VI საუკუნის გოლომდე ირანულიდან ნასახეპი ლექსიპის მონაცემთა საფუძველზე**

ირან-საქართველოს ურთიერთობების დასაწყისი ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს არიული წარმოშობის ტომების გარკვეული ნაწილის აღმოსავლეთ კავკასიის გავლით მახლობელი აღმოსავლეთისა და ირანის ზეგანისაკენ მიგრაციას უკავშირდება. XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის პირველ ნახევარში არიელთა მიგრაციების შესახებ სხვადასხვა თეორია არსებობდა, რომლებიც ერთადერთ მარშრუტად შუა აზიას განიხილავდა¹. XX ს-ის შუა წლებიდან წარმოებულმა ახალმა ენათმეცნიერულმა კვლევებმა და კავკასიაში, მცირე აზიასა და ჩრდილო-დასავლეთ ირანში განხორციელებულმა ფართო არქეოლოგიულმა ძიებამ ახალი, სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიის მარშრუტის არსებობის თეორია განამტკიცა².

ირანული ენობრივი ელემენტი მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი ხალხების ენებში ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს იწყებს აქტიურ გავრცელებას და აღმოსავლეთ მცირე აზიის, სირიის, ჩრდილოეთ მესოპოტამიისა და პალესტინის უძველესი ცივილიზაციების წერილობით წყაროებში ონომასტიკისა და ტოპონიმიკის სახითაა წარმოდგენილი. აღნიშნულ ეპოქაში ჩრდილო კავკასიიდან შემოჭრილმა არიული წარმოშობის ტომებმა მახლობელი აღმოსავლეთის ჩრდილოეთი რეგიონების ადგილობრივ ხურიტულ-მითანურ ცივილიზაციასთან ასიმილაცია განიცადეს³. იმ ეპოქის ბევრი ენობრივი ელემენტი კავკასიელ ხალხთა სამეტყველო ენაშიც დამკვიდრდა, მაგრამ მიმდებ ენაში აქტიური შერწყმისა და ღრმა ფონეტიკური ასიმილაციის გამო, ხშირ შემთხვევაში ასეთი ძირების გარჩევა დიდ სირთულეს წარმოადგენს.

ძვ.წ. VIII ს-ში ჩრდილოეთ კავკასიიდან კიმერიელი და სკვითური ტომების რამდენიმე ეტაპად მიმდინარე შემოსევა დაიწყო. კიმერიელები შავი ზღვის სანაპიროს, ხოლო სკვითები დარიალის ხეობისა და კასპიის ზღვის სანაპიროს გადმოსასვლელებით სამხრეთ კავკასიაში გადმოვიდნენ და ძველ კოლხეთის სამეფოს განადგურებისა და ურარტუს სამეფოს გამარცხის შემდეგ აღმოსავლეთ მცირე აზიასა და მახლობელ აღმოსავლეთს შეესივნენ. კიმერიელთა და განსაკუთრებით სკვითების შემოსევების შედეგად მახლობელი აღმოსავლეთის ბევრი უძველესი სამეფო და ცივილიზაცია განადგურდა. სკვითურმა ტომებმა ადგილობრივი მოსახლეობის მასობრივი ხოცვა-ჟლეტითა და მატერიალური კულტურის ძეგლების ძარცვითა და განადგურებით ჩრდილოეთი და ცენტრალური მესოპოტამიისა და ძველი სირია-პალესტინის ტერიტორია მოაოხრეს და ძველი ეგვიპტის საზღვრებამდე კი მიაღწიეს, რომლის ხელისუფლებამაც მხოლოდ უკიდურესი ღონისძიებების, სახელმწიფო რესურსების განსაკუთრებული მობილიზაციისა და მრავალწლიანი მძიმე ომების შედეგად მოახერხა სკვითების წინსვლის შეჩერება.

სკვითები და კიმერიელები დაკავებულ ტერიტორიებზე ძირითადად მომთაბარე მესაქონლეობას მისდევდნენ და სამხრეთ კავკასიასა და მახლობელი აღმოსავლეთის აღნიშნულ რეგიონებში ას წელზე მეტ ხანს სერიოზულ სამხედრო-პოლიტიკურ ზეგავლენას ახდენდნენ⁴. უდავოა აღმოსავლეთ საქართველოსა და ზოგადად სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში სკვითური ტომების დასახლება და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში სამხედრო-პოლიტიკური დომინირება. ამაზე მიუთითებენ ანტიკური ავტორების ცნობები (პეროდოტე I, 103-104, IV, 12; სტრაბონი XI, 29,4) და მდიდარი არქეოლოგიური მასალა, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში, ჩრდილოეთ სომხეთსა და დასავლეთ აზერბაიჯანში დღემდე იქნა აღმოჩენილი, რაც ამ რეგიონებში სკვითების დასახლების ფაქტს ადასტურებს⁵. ასევე, გასათვალისწინებელია ადგილობრივი ტოპონიმების მონაცემები, რომელთაგანაც რამდენიმე უკავშირდება კიმერიულ და ირანულ-სკვითურ ენობრივ სამყაროებს. მაგ.: თრიალ-ეთის ქედის ქართული და სომხური *Trelk* სახელწოდება, რომელსაც კიმერიელი ტომის ტრერ-ების სატომო სახელს უკავშირებენ⁶; ქვემო ქართლის ქართული სახელწოდება *გოგარენე*, სომხური *Gugark* და ბერძნული *γὸγᾶρηνῆ //Gogarenè*, სადაც ა.შანიძე *გოგ-* ფუძეს გამოყოფს, რომელიც უკავშირდება ბიბლიურ *გოგ-*სა და *მაგოგ-*ს. *gōg-magōg* - “ძველ აღთქმაში” ბარბაროსი მომთაბარე ტომის სახელია, რომელმაც მთელი წინა აზია ააოხრა⁷ და იოსებ ფლავიუსი მას სკვითებთან აიგივებდა. ეს მომთაბარე ხალხი და მათი შემოსევის შედეგად გამოწვეული არნახული მასშტაბების ნგრევა და მეურნეობის გაჩანაგება მახლობელი აღმოსავლეთის ძველი მკვიდრი მოსახლეობის მითოლოგიასა და ფოლკლორში ღმერთების მიერ მოვლენილ რისხვად და სასჯელადაა წარმოდგენილი. ტერმინი *gōg-magōg* ძველი ებრაულიდან ბევრ ძველ ახლოაღმოსავლურ ენაში გავრცელდა და სირიული ფორმა *'aḡmū-maḡmū*-იდან წინაისლამური პერიოდის არაბულშიც იქნა ნასესხები და ყურანის მე-18 სურის 94-ე აიასა და 21-ე სურის 96-ე აიაში *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَأُوا الْيَهُودِيَّةَ وَلَا النَّصَارَىٰ شِئْرًا وَلَا الْمَسِيحِيَّةَ وَلَا يَهُودِيَّةَ وَلَا نَصَارَىٰ وَلَا مَسِيحِيَّةَ* ფონეტიკური ფორმითა და მსგავსი მითოლოგიურ-ფოლკლორული დატვირთვითაა წარმოდგენილი⁸; გოგარენეს აღმოსავლეთით მდებარე სომხეთის ერთ-ერთი ჩრდილო-აღმოსავლეთი ისტორიული პროვინციის სომხური სახელწოდება *Sakašen //Šakašene*, ქართული *საკაშენე* და ბერძნული *Sakasenè*, რომელიც უდავოდ სკვითების სატომო თვითსახელწოდება **saka-*დან მომდინარეობს.

აღმოსავლეთ საქართველოსა და, ზოგადად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაში მომთაბარე სკვითური ტომების უდიდესი ნაწილი უკან ჩრდილოეთ კავკასიაში გაბრუნდა, ხოლო მცირე ნაწილი ადგილობრივ მოსახლეობას შეერია და მის მატერიალურ კულტურასა და ენაში ძველი ირანული ელემენტები შეიტანა. ჩვენი აზრით, ამ უძველეს ეპოქაში უნდა იყოს ქართულში ნასესხები *დაგ-* “წვა” ძირი, რომელიც, სავარაუდოდ, ძველი ირანული **dag-* “წვა; დაწვა” < საერთო ინდო-ევროპული **dheg(w)h-* “დაწვა; დადაგვა; აალებს”⁹ ძირიდან და ასევე საერთო ქართული **ზა(ა)ჯ-* //**ზაჯ-* ზოგადი მნიშვნელობით “შობა; გაჩენა; მატება” (ისეთ სიტყვებში, როგორებიცაა: ქართ. *ზვ-ება, ნე-ზვ-ი, მო-ზვ-ერი, სა-ზუ-ებ-ი, ზო-ზა, სვან. ლი-ზა-ალ//ლი-ზვ-ელ, მეგრ. ჭან. მუ-ზ (ა) -არი*), რომელიც სავარაუდოდ ძველი

ირანული *zan- // *zay- // *za- “შობა; გაჩენა” < საერთო ინდოევროპული *ǵen-//ǵene-//ǵñē-//ǵñō- “შექმნა; გაჩენა; შობა”¹⁰ ძირიდანაა შეთვისებული.

ძვ.წ. VII ს-ის დასასრულს მიდიის მძლავრი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და სამხრეთ კავკასიაში გაბატონების შემდეგ ირანულ-ქართულ ენობრივ ურთიერთობათა აქტიური ეტაპი დაიწყო. ამ პერიოდიდან საქართველო ირანული ცივილიზაციის მუდმივი და მძლავრი კულტურულ-პოლიტიკური და სხვა სახის გავლენის ქვეშ ექცევა, რომელიც ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე მეტ-ნაკლები აქტიურობით მიმდინარეობდა, რის შედეგადაც ქართულ ენაში ინტენსიურად იწყებს შემოსვლას ირანული ლექსიკური ელემენტები. მიდიურიდან შეთვისებულად ითვლება შემდეგი ლექსემები: ომონიმი არტავაზ-ი ჩვ.წ. V ს. სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთი პროვინციის მმართველი და ასევე არშაკიდული სომხეთის ერთ-ერთი უფლისწულის სახელი¹¹ < მიდიური *artavazdah “ჭემმარტების მზრდელი”¹²; ომონიმი ფარნავაზ-ი ძვ.წ. III ს. გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე¹³ < მიდიური *farnabāzu “ღვთაებრივი მკლავის მქონე”¹⁴ ან *farnavazdah- “ღვთაებრივი ნათელის მზრდელი”¹⁵, შდრ. სომხური parnavaz, ბერძნული farnábazos და არამეული [prnbzw]¹⁶; მოგვ-ი “ვარსკვლავთმრიცხველი; ცეცხლთაყვანისმცემელი, ზორასტრელი; ჯადოქარი, მჩხიბავი”¹⁷; < მიდიური *magū-¹⁸, შდრ. ძველი სპარსული maguš- //magu- “მოგვი, ზორასტრული რელიგიის მიმდევარი”¹⁹; ზაგინ-ი “კერპი; კერპთაყვანისცემის ადგილი; სალოცავი”²⁰ < სომხ. bagin²¹ < მიდიური *bagaina- “სალოცავი ადგილი” < ძვ. ირანული *baga- “ღმერთი, ღვთაება”²²; (ს-)პილენძი “1. სპილენძი; 2. ყვითელი სპილენძი, ბრინჯაო”²³ < მიდიური *b(i)rinz//*p(i)rinz “სპილენძი”²⁴, შდრ. სომხ. pyinč “სპილენძი”, კლასიკური სპარსული بزر birinč//بزبر birinz “სპილენძი; ბრინჯაო”²⁵.

ძვ.წ. VI ს-ში სამხრეთ ირანის ზეგანსა და მიდიის მახლობლად აქემენიანთა მძლავრი სახელმწიფო ჩამოყალიბდა, რომელმაც ნელ-ნელა მოსაზღვრე სახელმწიფოები დაიმორჩილა და რეგიონში უდიდეს იმპერიად იქცა. აქემენიანთა სახელმწიფომ მიდიის დამორჩილების შემდეგ თავისი საზღვრების გაფართოება დაიწყო და შუამდინარეთი, შუა აზია, სირია-პალესტინა, ეგვიპტე, მცირე აზია, დასავლეთ ინდოეთი და სამხრეთ კავკასია დაიპყრო. აქემენიანთა იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი ან მისი მოსაზღვრე ტერიტორიებისადმი მეტროპოლიის პოლიტიკურ-ეკონომიკური დამოკიდებულება ერთნაირი არ იყო და ამა თუ იმ რეგიონის გეოგრაფიული ადგილმდებარეობისა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური თუ სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობის მიხედვით განისაზღვრებოდა. აქემენიანთა პერიოდში საქართველო-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობების შესახებ პირდაპირი წყაროები არ გაგვაჩნია და მხოლოდ ჰეროდოტესთან (ძვ.წ. 484-425 წწ.) მოიხსენიება, რომ ძვ.წ-ის V საუკუნეში აქემენიანთა იმპერიის ჩრდილო-დასავლეთის ორ სატრაპიაში ქართული წარმოშობის ტომები შედიოდნენ. მატეენები, სასპერები და ალაროდეები მე-18, ხოლო მუშქები //მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები და მარები მე-19 სატრაპიის შემადგენლობაში იყვნენ გაერთიანებულნი და ერთად წლიურად 500 ტალანტ ვერცხლს ხარკად იხდიდნენ. ჰეროდოტეს თქმით, კოლხა უშუალოდ იმპერიის შემადგენლობაში არ შედიოდა და აქემენიანთა მეგობარი და

მოკავშირე ქვეყნის სტატუსი გააჩნდა, რის გამოც 5 წელიწადში ერთხელ ნებაყოფილობით 100 გოგოსა და ბიჭს ძღვენის სახით გზავნიდა იმპერიის მეტროპოლიაში (ჰეროდოტე, ისტორია, III, 94)²⁶. გარდა ამისა, იმპერიის შემადგენლობაში უშუალოდ შემავალ ზემოთ ხსენებულ ქართულ ტომებსა და კოლხებს სამხედრო სამსახურიც ევალებოდათ. ისინი ძვ.წ. 480 წელს ქსერქსეს საბერძნეთში ლაშქრობაშიც იღებდნენ მონაწილეობას და ხის მუზარადებით, მოკლე სატყორცნი შუბებით, მოკლე კვერთხებითა და ტყავადაკრული დაწნული ფარებით იყვნენ შეიარაღებულნი (ჰეროდოტე, ისტორია, VII, 78-79)²⁷. მეორე მხრივ, პლუტარქე გარკვევით აღნიშნავს, რომ იბერია არც მიდიელებს, არც აქემენიანებს არ ემორჩილებოდა და მათზე სელევკიანთა გავლენაც კი არ ვრცელდებოდა და სრულიად დამოუკიდებელ სამეფოდ ითვლებოდა (პლუტარქე, პომპეუსი, 34)²⁸.

აქემენიანთა ეპოქაში ძველი სპარსული ენიდან ქართულში ნასესხებად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი ლექსემები: ომონიმი *ამაზასპ-ი*, ჩვ.წ. III ს-ში აღმოსავლეთ საქართველოს მეფის სახელი²⁹, რომელიც ასევე *ამზასპ-ი* // *ამზასპ-ო* // *ამაზასპან-ი* ფონეტიკური ვარიანტების სახითაც გვხვდება < ძვ. სპარსული *hamāzāspa- “ზეერი ცხენების მფლობელი”³⁰, შდრ. ბერძ. *amazáspes* // *amazáspos*³¹ და სომხ. *hamazasp* // *hamazaspean* // *hamazaspuhi*³²; ომონიმი *ვაშტაშაბ-ი* ძველი სპარსეთის ერთ-ერთი უფლისწულის სახელი³³ < ძვ. სპარსული *vištāspa*- “შეკაზმული ცხენების მფლობელი”, დარიოს I-ის მამის სახელი³⁴, შდრ. ავესტური *vīštāspa*- // *vištāspa*- ისფანდიარის მამის სახელი³⁵, აქადური *uš-ta-as-pa*, ილამური *mi-iš-da-ás-ba*, ბერძ. *histaspes*³⁶; კირთ-ი “1.მსახური, მონა; მონობა; 2.ძარცვა, ტყვედ წაყვანა”³⁷ < ძვ. სპარსული *kurtaš*- “მსახური, მონა”³⁸; მონა “მორჩილი, მსახური, მონა, არათავისუფალი”³⁹ < ძვ. სპარსული *māniya* “1.სახლის შინამოსამსახურე, 2.მონა”⁴⁰.

ძვ.წ IV ს-ის მეორე ნახევარში ალექსანდრე მაკედონელის ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობას აქემენიანთა დინასტიის დამხობა და იმპერიის რღვევა მოჰყვა. ალექსანდრეს მიერ შექმნილი ახალი იმპერია მისი გარდაცვალების შემდეგ მისმა სარდლებმა დაინაწილეს. კავკასიის სამხრეთით სელევკიანთა ახალი სახელმწიფო ჩამოყალიბდა, რომელსაც კავკასიაზე გავლენა არ გააჩნდა და, შესაბამისად, იბერია და კოლხა სრულიად დამოუკიდებელი სამეფოები გახდნენ. ძვ.წ. III ს-ის შუა წლებში სელევკიანები პართიის ძლიერმა სახელმწიფომ დაამარცხა და მისი სამფლობელოებიც შეიერთა. პართიამ იბერიასთან მოკავშირეობით სომხეთზე თავისი ზატონობა დაამყარა და თავის მხრივ იბერიაც პართიის დახმარებით დიდი ხნის განმავლობაში აჩერებდა რომის ექსპანსიას. სწორედ იმ დროს არშაკიდების ერთ-ერთი შტო სომხეთში გამეფდა, რომელიც შემდგომ დამოუკიდებელ დინასტიად იქცა. პართიის სახელმწიფომ უდიდესი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული გავლენა მოახდინა სომხეთზე. ძვ.წ. II – ახ.წ. III სს-ში პართიიდან ირანული მითოლოგიური, ფოლკლორული, რელიგიური, ლინგვისტური და სხვა სახის ელემენტები აქტიურად ვრცელდებოდა სომხეთში და სომხურის მეშვეობით ნაწილობრივ ქართულშიც. ამ პერიოდში ქართულ ენაში დამკვიდრებული ირანული ელემენტების სიმცირე გვიჩვენებს, რომ, ერთი მხრივ, პართიის უშუალო და აქტიური პოლიტიკურ-კულტურული გავლენა საქართველოზე არ ვრცელდებოდა და, მეორე

მხრივ, პართულ ნასესხობათა დიდი უმრავლესობა თავისი ფონეტიკური სტრუქტურის გამო სომხურის მეშვეობითაა ქართულში შემოსული და დამკვიდრებული.

ჩვ.წ. III ს-ში სასანური დინასტიის გამეფებას ირანის ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება და ირან-საქართველოს ურთიერთობათა სრულებით ახალი ეტაპის დაწყება მოჰყვა. საქართველო, განსაკუთრებით მისი აღმოსავლეთი ნაწილი - იბერია თუ აქემენიანთა, სელევკიანთა და პართიის იმპერიების არსებობის პერიოდში დამოუკიდებელი ან ნახევრად დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მდგომარეობას ინარჩუნებდა, სასანური ირანისა და რომის იმპერიის კავკასიაში ექსპანსიის შედეგად ამ ორი ზესახელმწიფოს პოლიტიკური და სამხედრო დაპირისპირების ასპარეზად იქცა, რასაც შედეგად მოჰყვა ირანელთა აღმოსავლეთ საქართველოში მრავალგზის ლაშქრობა და ორსაუკუნოვანი ბრძოლების შემდეგ იბერიის დამოუკიდებელი სამეფოდან, ჯერ ნახევრად დამოუკიდებელ, შემდეგ საბოლოოდ ირანის ერთ-ერთ პროვინციად თანდათანობითი პოლიტიკური დაქვეითება. ვითარება უკიდურესად დაიძაბა საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, რადგან ირანის ხელისუფლებამ ეს პროცესი უკიდურესი შეშფოთებით თავისი პოლიტიკური ინტერესებისათვის საშიშ მოვლენად აღიქვა. ირანის მრავალგზის წარმოებულ რელიგიურ ომებს შედეგი არ მოჰყვა და კავკასიის ქრისტიანი ხალხების გააფთრებული წინააღმდეგობა გამოიწვია. ირანი იძულებული გახდა იბერიის, სომხეთისა და ალბანეთის გაქრისტიანების ფაქტი ეღიარებინა და ამ ქვეყნებში მაზდეიზმის გავრცელებაზე უარი ეთქვა, მაგრამ იბერიაში მეფობისა და ადგილობრივი მმართველობის გაუქმებამ პოლიტიკურ-კულტურული თვალსაზრისით მძიმე შედეგები მოიტანა.

სასანურმა ირანმა ჩვ.წ. III-VI სს-ში მძლავრი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ზეგავლენა მოახდინა საქართველოზე. სხვადასხვა წყაროების მონაცემებისა და არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, იკვეთება ქრისტიანობამდელი და შემდგომი საქართველოს რელიგიური და კულტურული მდგომარეობა. საქართველოში გავრცელებული იყო როგორც ადგილობრივი, ასევე ირანული რელიგიური კულტებიც. განსაკუთრებით დიდი პატივისცემით სარგებლობდა მითრას კულტი, რომელსაც შემდგომ წმინდა გიორგი ჩაენაცვლა. ქართულ მითოლოგიასა და ფოლკლორში სხვადასხვა ირანული ელემენტი დამკვიდრდა, ხოლო მოგვიანებით პართულიდან და ფალაურიდან ქართულში შემოსული ბევრი რელიგიური ტერმინი ქრისტიანული ღვთისმსახურების განუყოფელ ნაწილად იქცა, პოლიტიკური და სამხედრო ჰეგემონიის შედეგად ფართოდ გავრცელდა ირანული სამხედრო-ადმინისტრაციული ინსტიტუტები და მათთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია. ქართულ ენაში შემოსული პართულ-ფალაური ლექსიკური ელემენტები შემდეგი სახის ტერმინებს მოიცავენ: ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური, სამხედრო, ეკონომიკური, რელიგიურ-კულტობრივი, კულტურისა და ხელოვნების აღმნიშვნელი, ონომასტიკა, ტოპონიმიკა, ფლორისა და ფაუნის აღმნიშვნელი და სხვ. სასანური ირანის საქართველოზე მძლავრი პოლიტიკურ-კულტურული გავლენა არაბთა შემოსევის შედეგად შეწყდა.

პართული და ფალაური ენებიდან ქართულ ენაში ნასესხები ლექსიკის ანალიზი ნათლად გვიჩვენებს ირანული სამყაროს საქართველოზე სამხედრო-პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური გავლენის მასშტაბებს და ხასიათს. ქვემოთ მოგვყავს ზემოთ ხსენებული ორი ენიდან ქართულში ნასესხები მხოლოდ ყველაზე მნიშვნელოვანი და საყურადღებო ლექსიკური ერთეულების ანალიზი.

ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური და სამხედრო ტერმინები

პიტიახში-ი “მმართველი, ერისთავი” < პართული *patiāxš “ზედამხედველი”⁴¹, შდრ. სომხ. *bdeašx*, სირიული *aptaxša*, ბერძ. *pitiakses*⁴²; აზნაური-ი “კეთილშობილი, თავისუფალი” < პართული *ā-znā “დიდებული, კეთილშობილი, არისტოკრატი”⁴³, შდრ. სომხ. *azniv* იმავე მნიშვნელობით; მარზაპანი-ი “1. მეფისნაცვალი, 2. სამხედრო მმართველი, 3. სასაზღვრო პროვინციის მმართველი” (ჯუანშერთან ბარზაბან ფორმით)⁴⁴ < ფალაური *marz(o)pān* “საზღვრის მცველი – სასაზღვრო ირანში სასაზღვრო პროვინციების მმართველთა ოფიციალური სახელმწიფო ტიტული და თანამდებობა”⁴⁵; სპაჰპეტ-ი “მხედართმთავარი, ჯარის სარდალი”⁴⁶, ხოლო შემდგომ ძეგლებში სპასპეტ-ი ფონეტიკური ფორმით⁴⁷ < ფალაური *spāhbed* // *spāhpat* [*sp'hpt*] “მხედართმთავარი”⁴⁸, შდრ. სომხ. *sparapet* იმავე მნიშვნელობით; წინა სიტყვის მოგვიანო სინონიმური ტერმინი სპასალარი-ი⁴⁹ < ფალაური *spāhsālār* [**sp'h'sl'r*] < *spāhsardār იმავე მნიშვნელობით⁵⁰, შდრ. სომხ. *spasalar* და არაბ. *سپاسالار* '*isfahsālār* “მხედართმთავარი, სამხედრო მმართველი”⁵¹; აზრაპეტ-ი “ათასისთავი” < ფალაური *hazārbed* // *hazārpat* [*hz'lpt*] იმავე მნიშვნელობით; სპა “ჯარი”⁵² < *spāh* [*sp'h*] იმავე მნიშვნელობით⁵³, შდრ. სომხ. *spah* // *spay*⁵⁴; წინა სიტყვის მოგვიანო სინონიმური ტერმინი ლაშქარი-ი “1. სახალხო ჯარი, სპა, 2. ხალხის გუნდი”⁵⁵ < მოგვიანო ფალაური *laškar* [*lšk*] “სპა, ჯარი”⁵⁶, შდრ. სომხ. *laškar* “სპა”⁵⁷; ერ-ი “1. ხალხი, ხალხის კრებული, გუნდი; 2. სახალხო ლაშქარი, თავისუფალი მოლაშქრეები; მხედრობა; სპა, ლაშქარი, ჯარი”⁵⁸ < სავარაუდოდ ფალაური *ēr* [*y*] “თავისუფალი ადამიანი, თავისუფალი მიწათმოქმედი”⁵⁹; აზატი-ი “ყოველგვარი ბატონყმური ვალდებულებისაგან და გადასახადებისაგან თავისუფალი”⁶⁰ < ფალაური *āzāt* [*c't* // *z't*] “1. თავისუფალი, 2. კეთილშობილი წარმომავლობის, აზნაური”⁶¹; გუნდი-ი “1. ექვსი ათასი მეომრისაგან შემდგარი ჯარი, 2. მეომართა გუნდი, მხედრობა, 2. ხალხის დიდი ჯგუფი, თავყრილობა”⁶² < ფალაური *gund* [*gwnd*] “1. გუნდი, მხედრობა, 2. მებრძოლი, 3. სპა, ჯარი, 3. ხალხის თავყრილობა”⁶³; გუშაგ-ი “1. ციხის მცველი, მეთვალყურე; 2. მცველი” < მოგვიანო ფალაური *gōšag [*gwšk*] “ყურის მგდები; მეთვალყურე”⁶⁴, შდრ. სომხ. *gušak* “1. წინასწარმეტყველი, ნათელმხილველი; 2. მაცნე”⁶⁵, მანდაური *gušaqā* “მსტოვარი, ჯაშუში, მზვერავი”⁶⁶; დეჰპანი-ი “ციხისთავი” < პართული *dežpān* “1. მეციხოვნე, 2. ციხისთავი”; შარაპანი-ი “1. სასაზღვრო გარნიზონის მეთაური, 2. სასაზღვრო ციხისთავი, 3. სასაზღვრო ციხე-სიმაგრე” < პართული *šahr(o)pān* “სახელმწიფოს საზღვრის მცველი – პართიასა და სასანურ ირანში განსაკუთრებული სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობის სასაზღვრო ციხე-სიმაგრე და მისი მეთაურის ოფიციალური თანამდებობა და ტიტული”;

დიასპან-ი (მოგვიანო ფორმა დესპან-ი) “მოციქული, გზავნილი; ელჩი”⁶⁷ < ფალაური *dēspān “მეფის მოციქული, შიკრიკი; მსწრაფლმსრბოლი”⁶⁸, შდრ. სომხ. *despan* და არაბ. *دُفَّان* *dusfān* იმავე მნიშვნელობით⁶⁹; პაჰრაკ-ი “1. მცველი, პირადი მცველი, 2. მსახური, მონა”⁷⁰ < პართული *pāhrak* “მცველი, პირადი მცველი”⁷¹; ვაშტ-ი “1.ჯარისკაცი, მეზრძოლი, 2.ამალის წვერი”⁷² < სომხ. *wašt* < პართული *wašt იმავე მნიშვნელობით⁷³; გუმარდ-ი “ნაცვალი, მოადგილე, წარმომადგენელი” < ფალაური *gumārdag* [gwm'ltk'] “მოციქული, გზავნილი, მივლენილი; წარმომადგენელი”⁷⁴; პატნეზ-ი “ქვის დამცავი კედელი ან ნაგებობა; სანგარი” < სომხ. *pañeš* < პართული *pati-naiš- “გამაგრება; სიმაგრე, გამაგრებული და დაცული ადგილი”⁷⁵; ბანაკ-ი “ლაშქრის სადგომი ადგილი, ჯარის დროებითი დისლოკაციის ადგილი”⁷⁶ < სომხ. *banak* < ადრეული ფალაური *bānak იმავე მნიშვნელობით⁷⁷; კოშკ-ი “1. თავშესაფარი და დამცავი მრგვალი ან კუთხოვანი ფორმის მაღალი გალავანის მქონე ნაგებობა, 2. ასეთი ფორმის საცხოვრებელი ნაგებობა, სასახლე, 3. ზოდიაქოს ნიშნების ზოგადი სახელწოდება”⁷⁸ < მოგვიანო ფალაური *kōšk* [kwsk'] “1. საომარი დანიშნულების კოშკი, 2. ციხე-სიმაგრე, 3. სასახლე, 4. კარავი”⁷⁹, შდრ. არამეულ-სირიული *qūšq* [qwšq] და არაბ. *قَوْسَق* *ḡawsaq* “1. ციხე-სიმაგრე, 2. სასახლე”⁸⁰; ასპარეზ-ი “195 ნაბიჯის სიგრძის სავარჯიშო და სამხედრო წვრთნებისა და შეჯიბრისათვის განკუთვნილი მოედანი” < ფალაური *asprēs* [splys] იმავე მნიშვნელობით⁸¹, შდრ. არამ. *bit-risa*, არაბ. *أسْبَرَز* *’asbraz*, სირ. *’asprēsā*, სომხ. *asparēz* იმავე მნიშვნელობით⁸².

მითოლოგიური და რელიგიურ-კულტობრივი ტერმინები

მისარონ-ი//ჯეგე-მისარონ-ი//მირსობა ძველად სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში მარტის თვეში შესასრულებელი სპეციალური ლოცვის ცერემონია, რომლის დროსაც შესაწირი საკლავის სახით გოჭი, ბატკანი ან ხბო იკვლებოდა და წინაქრისტიანულ ხანაში გავრცელებულ მითრაიზმის კულტიდან იღებს სათავეს. ასევე მირკან-ი//მირაკან-ი//მიჰრაკან-ი “მარტის თვის სახელწოდება ძველ საქართველოში”⁸³ < ადრეული ფალაური *mihrakān* “მითრას დღესასწაული”; იადგარ-ი “მოსახსენებელი ლოცვა-საგალობელი და ასეთ საგალობელთა კრებული”⁸⁴ < ადრეული ფალაური *yādgar “ზოროასტრული ღვთისმსახურების მოსახსენებელი ლოცვა-საგალობელი”⁸⁵; ზორა //ზვრა //ზვრაკ-ი “შესაწირავი ოთხფეხი (ბატკანი ან ხბო)”⁸⁶ < ადრეული ფალაური *zōhrak იმავე მნიშვნელობით⁸⁷; არტოშან-ი //ითრუშან-ი//ითრუჯან-ი “1. ცეცხლი, 2. ცეცხლთაყვანისცემა, ზოროასტრიზმი, 3. ცეცხლთაყვანისცემის ადგილი” < სომხ. *aṛušan* იმავე მნიშვნელობით⁸⁸ < ადრეული ფალაური *āturšān იმავე მნიშვნელობით⁸⁹; გუნდრუკ-ი “თეთრი ფერის სურნელოვანი საკმეველი (ლათინურად *Boswellia carteri*)”⁹⁰ < მოგვიანო ფალაური *gundrūk იმავე მნიშვნელობით⁹¹; ტაძარ-ი “1. სასახლე, რეზიდენცია, 2. სამლოცველო, 3. ეკლესია”⁹² < *tazar “სასახლე, რეზიდენცია”⁹³; ბარძიმ-ი “ზიარების შესანახი

ლითონის საეკლესიო ფეხიანი ჭურჭელი⁹⁴ < სავარაუდოდ ფალაური *barz-in “ფეხიანი ჭურჭელი”⁹⁵; ბაზმაკ-ი //ბაზმა “1. ზეთის ჭრაღი, 2. კანდილი”⁹⁶ < სომხ. bazmak იმავე მნიშვნელობით < პართული bazmag //bazmak [bzmg] “ჭრაღი, სანათური”⁹⁷; ეშმაკ-ი “1. ბოროტი გენია, 2. სატანა, 3. ბოროტი სული”⁹⁸ < პართული išmag //išmak [šmg] იმავე მნიშვნელობით⁹⁹; ხაშმ-ი “1. ავადმყოფი, სუსტი ადამიანი, 2. ინვალიდი და ასონაკლული, 3. ავსული, ავზნიანი, ეშმაკეული” < ფალაური xēšm //xašm [yšm //hšm] “1. სიბრაზისა და ბოდმის დევი, 2. ბრაზი, ბოდმა, 3. ავსული”¹⁰⁰; შმაგ-ი “1. შეურაცხადი, გიჟი, 2. ეშმაკეული, ავზნიანი” < მოგვიანო ფალაური *hēšmag იმავე მნიშვნელობით¹⁰¹; დევ-ი “1. ეშმაკი, ავსული 2. გველეშაპი, გველი, 3. ადამიანის მსგავსი დიდი და ბანჯგვლიანი, ტყეებსა და გამოქვაბულებში ბინადარი ზღაპრული არსება” < ადრეული ფალაური dēw [dyw] “1. ავსული, ეშმა, 2. დევი”¹⁰²; ვეშაპ-ი “1. გველეშაპი, დრაკონი, 2. ზღვის ვეშაპი, უზარმაზარი ზომის თევზი, კიტი”¹⁰³ < ადრეული ფალაური *wēšāp “ირანულ მითოლოგიაში ერთ-ერთი დრაკონის სახელი”¹⁰⁴; კერპ-ი “1. კერპი, ცრუ ღმერთი, 2. კერპთაყვანისმცემლობა”¹⁰⁵ < სომხ. kerp იმავე მნიშვნელობით < ადრეული ფალაური karp [klp] “1. ფორმა, სხეული, ტანი, 2. ქანდაკება, 3. კერპი”¹⁰⁶; ცრუ “1. მატყურა, მაცდური, 2. ტყუილი, მცდარი აზრი”¹⁰⁷ < ფალაური zūr [zw] იმავე მნიშვნელობით¹⁰⁸; ჯოჯოხეთ-ი “სამოთხის საპირისპირო და ცოდვილთა ტანჯვის ცეცხლოვანი ადგილი”¹⁰⁹ < ფალაური dōžax(w) //dōžox(w) //dōšax(w) //dušox(w) [dwsšhw] “ჯოჯოხეთი”¹¹⁰.

ძველი და საშუალო ირანული ენებიდან ქართულში შემოსული ლექსიკის გარკვეული ნაწილი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო და სამეტყველო ენის აქტიურ ფონდს შეადგენს და მათი ღრმა ეტიმოლოგიურ-სემანტიკური ანალიზი ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ირანული სამყაროს საქართველოზე პოლიტიკური, კულტურული თუ სხვა სახის გავლენების სიღრმესა და მასშტაბებს გვიჩვენებს და უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც, ზოგადად, საქართველოსა და ქართული ენის ისტორიის, ასევე ირანისა და ირანული ენების ისტორიის სხვადასხვა ასპექტით კვლევაში. უძველეს ქართულ წყაროებში ხშირ შემთხვევაში დაცულია ისეთი ირანული ნასესხობანი, რომლებიც თვით ირანულ წყაროებში არ დასტურდება და მათ საფუძველზე ხდება ამოსავალი ირანული ძირის ლინგვისტური რეკონსტრუქცია. ქართული ენის ლექსიკოლოგიური მონაცემები ირანული ცივილიზაციის ისტორიისა და კულტურის სხვადასხვა საკითხების კვლევით დაინტერესებული მრავალი ქართველი თუ უცხოელი მეცნიერის განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს და აქტიურად მიმდინარეობს მათი შესწავლა.

შენიშვნები:

- ¹ Тейлор, И., Происхождение арийцев и доисторический человек, Москва 1897, сс. 1-20; Taraporewala, I.J., The Religion of Zarathushtra, Tehran, 1980, pp. 1-2.
- ² Ghirshman, R., L'Iran et la migration des Indo-Aryens et des Iraniens, Leiden 1977, pp. 11., 25; Меликишвили, Г.А., Наири-Урарту, Тбилиси 1954, сс. 142-144.
- ³ Hinz, W., Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen, Wiesbaden 1975, ss. 7-11.
- ⁴ Ghirshman, R., *ibid*, pp. 49., 72.
- ⁵ Меликишвили, Г.А., К истории древней Грузии, Тбилиси 1959, с. 221; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, რედ. გ.მელიქიშვილი, თბ., 1970, გვ. 267-268.
- ⁶ მანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. I, თბ., 1966, გვ. 43.
- ⁷ ა.შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1957, გვ. 23.
- ⁸ Jeffery, A., The Foreign Vocabulary of the Qur'ān, Baroda 1938, pp. 288-289; القرآن الكريم، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة المنورة ٢٠٠٨، صص ٣٠٣، ٣٢٠.
- ⁹ Pokorny, J., Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch, I Band, Bern-München 1959, ss. 240-241.
- ¹⁰ *Op. cit.*, ss. 373-374.
- ¹¹ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გამომცემელი ს.ყაუხჩიშვილი, თბ., 1955, გვ. 49; ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გამომცემელი ს.ყაუხჩიშვილი, თბ., 1955, გვ. 156, 177.
- ¹² მ. ანდრონიკაშვილი, დას. ნაშ., გვ. 14.
- ¹³ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 20, 25, 26.
- ¹⁴ Justi, F., Iranisches Namenbuch, Hildesheim 1963, Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Marburg 1895, s. 92.
- ¹⁵ მ. ანდრონიკაშვილი, იქვე.
- ¹⁶ Hübschmann, H., Armenische Grammatik, I Theil, Armenische Etymologie, I-II abteilung, Leipzig 1895-1897, s. 89; Hinz, W., *loc. cit.*, s. 94.
- ¹⁷ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ი.აბულაძემ, თბ., 1938, გვ. 34., 35; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 25.
- ¹⁸ მ. ანდრონიკაშვილი, დას. ნაშ., გვ. 17-18.
- ¹⁹ Kent, R., Old Persian, Second Edition, Revised, New Haven 1953, p. 201.
- ²⁰ მარტვილობაი და მოთმინებაი წმიდისა ევსტათი მცხეთელისაი, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. I (V-X სს.), რედ. ი.აბულაძე, თბ., 1963, გვ. 85.
- ²¹ Hübschmann, H., *loc. cit.*, s. 114.
- ²² მ. ანდრონიკაშვილი, იქვე.
- ²³ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 55.
- ²⁴ Hübschmann, H., Persische Studien, Strassburg 1895, ss. 27., 28., 175., 231; ანდრონიკაშვილი, მ., დას. ნაშ., გვ. 18.
- ²⁵ Hübschmann, H., Armenische Grammatik, s. 231.

- ²⁶ იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი 1960; Меликишвили, Г.А., К истории древней Грузии, с. 234; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, გვ. 414-415.
- ²⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, იქვე; Меликишвили, Г.А., დას.ნაშ., გვ. 236-238; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, იქვე.
- ²⁸ Меликишвили, Г.А., დას.ნაშ., გვ. 234; მანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 21; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, გვ. 294.
- ²⁹ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 50., 54.
- ³⁰ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 24-25.
- ³¹ Justi, F., loc. cit., ss. 14., 124-125
- ³² Hübschmann, H., loc. cit., s. 47; Hinz, W., loc. cit., s. 112.
- ³³ ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 16.
- ³⁴ Kent, R., loc. cit., p. 209.
- ³⁵ Bartholomae, Ch., Altiranisches Wörterbuch, Strassburg 1904, ss. 1473-1474; Justi, F., loc. cit., s. 372.
- ³⁶ Kent, R., loc. cit.
- ³⁷ წიგნნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, შესაქმისაი, გამოსლვათაი, თბ., 1989, გვ. 264., 279., 425; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 18., 47., 48.
- ³⁸ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 31-32.
- ³⁹ წიგნნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, გვ. 94., 141., 149; სინური მრავალთავი 864 წლისა, რედ. ა. შანიძე, თბ., 1959, გვ. 206, 230.
- ⁴⁰ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 98-99; Kent, R., loc. cit., p. 202.
- ⁴¹ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 362-364.
- ⁴² Hübschmann, H., loc. cit., s. 119.
- ⁴³ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 218-221.
- ⁴⁴ ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973, გვ. 216; მარტვილობაი და მოთმინებაი წმიდისა ევსტათი მცხეთელისაი, გვ. 82; ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, 124., 184; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 67.
- ⁴⁵ Acharyan, H., Hayeren Armatakan Bararan, Erevan, 1927-1932, Vol. III, p. 282; ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თბ., 1979, გვ. 320; მისივე, ქართული სამართლის ისტორია, ტ. I, II/1, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VI, თბ., 1982, გვ. 339; მანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 340-341; Chkheidze, T., (Georgian) Linguistic Contacts with Iranian Languages, Encyclopædia Iranica, Vol. X, New York 2001, p. 489.
- ⁴⁶ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, გვ. 3.
- ⁴⁷ სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 218; ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. აბულაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1957, გვ. 138., 203; ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 401.
- ⁴⁸ გ. წერეთელი, არმაზის ბილინგვა, თბ., 1942, გვ. 38; Андроникашвили, М.К., Иранские лексические элементы в грузинском, Труды ТГУ, Т. 108, Тбилиси, 1964, с. 85; მანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 371-372; Chkheidze, T., loc. cit.; Gippert, J., Iranica Armeno-Iberica, Studien zu den iranischen Lehnwörtern im Armenischen und Georgischen, I T., Wien 1993, s. 206.
- ⁴⁹ ქართული ვერსიები აპოკრიფებისა მოციქულთა შესახებ (IX-X სს. ხელნაწერთა მიხედვით), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ც. ქურციკიძემ, თბ., 1959, გვ. 18.
- ⁵⁰ Nyberg, H., A Manual of Pahlavi, Part II, Glossary, Wiesbaden 1974, p. 173.

- ⁵¹ Hübschmann, H., loc.cit., s. 239; Acharyan, H., loc.cit., Vol. IV, p. 263; Абрамян, Р., Пехлевийско-персидско-армянско-русско-английский словарь, Подготовка к печати и краткий грамматический очерк пехлеви Г.М.Налбандян, Ереван 1965, с. 200; Bolognesi, G., Le Fonti Dialettali Degli Imprestiti Iranici in Armeno, Milano 1960, pp. 51-52; Asbaghi, A., Persische Lehnwörter im Arabischen, Wiesbaden 1988, s. 19.
- ⁵² ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 401; მამათა სწავლანი, X და XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა ი. აბულაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1955, გვ. 293; ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 94., 138.
- ⁵³ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 370-371; Chkheidze, T., loc.cit.
- ⁵⁴ Hübschmann, H., loc.cit.; Horn, P., Grundriß der neupersischen Etymologie, Hildesheim-New York 1974, Nachdruck der Ausgabe, Straßburg 1893, s. 155; Acharyan, H., loc.cit.; Schmitt, R., Die mitteliranischen Sprachen im Überblick, Compendium Linguarum Iranicarum, Herausgegeben von Rüdiger Schmitt, Wiesbaden 1989, s. 101; Schmitt, R., Iranian Influences in Armenian, Encyclopædia Iranica, Vol. II, London-New York 1987, p. 449.
- ⁵⁵ მამათა სწავლანი, გვ. 76; Антиох Стратиг, Пленение Иерусалима персами в 614 году, Грузинский текст исследовал, издал, перевел и арабское извлечение приложил Н. Я. Марр, Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии, Т. IX, С-Петербург 1909, с. 15; ი. იმნაიშვილი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბ., 1986, გვ. 279; სტეფანე მტბევაძე, წამებაი წმიდისა მოწამისა გობრონისი, რომელი განიყვანეს ყუელის ციხით, ჩვენი საუნჯე, ტ. I, თბ., 1960, გვ. 91; ქართული წარწერების კორპუსი I, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980, გვ. 281; სუმბატ დავითის-ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გამომცემელი ს. ყაუხჩიშვილი, თბ., 1955, გვ. 357., 375., 384; მათიანე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გამომცემელი ს. ყაუხჩიშვილი, თბ., 1955, გვ. 302.
- ⁵⁶ چولوخادزه، الکساندر، ریشه‌شناسی و معناشناسی و امواژه‌های ایرانی در حماسه «پلنگین‌پوش» اثر شوتا روستاوی، رساله برای دریافت درجه دکتری در رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران، اسفند ۱۳۸۶، صص ۳۱۱-۳۱۲.
- ⁵⁷ Acharyan, H., loc.cit., Vol. II, p. 265.
- ⁵⁸ წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, გვ. 136; წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. II, ლევიტელთაი, რიცხუთაი, მეორისა სჯულისა, თბ., 1990, გვ. 33; წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. III, ისო ნავესი, მსაჯულთაი, რუთისი, თბ., 1991, გვ. 47., 125; ი. იმნაიშვილი, დას.ნაშ., გვ. 157-160., 164., 165; ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 148; იოვანე საბანის ძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისასა ჰაბოსი, ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, რედ. კ. კეკელიძე, თბ., 1935, გვ. 76; მარტვილობაი და მოთმინებაი წმიდისა ეგსტათი მცხეთელისა, გვ. 42; Марр, Н. Я., Физиолог, Армяно-грузинский извод, Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии, Т. VI, С-Петербург 1904, с. 11; ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 3., 8., 31., 120., 137., 189., 190; ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, გვ. 112., 146., 173., 174., 175., 237., 239; სუმბატ დავითის-ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 374., 376., 377, 384; მათიანე ქართლისა, გვ. 299; ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გამომცემელი ს. ყაუხჩიშვილი, თბ., 1955, გვ. 75., 84., 90., 112., 135; ლონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 40., 41., 42., 57; ასევე, დამატებით იხ.: ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 973 წლები), გამოსცა ა. გ. შანიძემ, თბ., 1945.

- ⁶⁰ ი. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ტ. I, თბზულეგბანი თორმეტ ტომად, ტ. IV, თბ., 1996, გვ. 94-95.
- ⁶¹ Ghilain, A., *Essai sur la langue Parthe*, Louvain, 1939, p. 87; Boyce, M., *A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian*, *Acta Iranica*, 9a, Leiden-Téhéran-Liège 1977, pp. 4., 21; Nyberg, H.S., *loc. cit.*, p. 41.
- ⁶² Григорий Мерчул, *Житие святого Григория Хандзтийского*, Грузинский текст, введение, издание, перевод Н.Я.Март, С-Петербург 1911, сс. лз., я; მამათა სწავლანი, გვ. 107., 120.
- ⁶³ მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 229; MacKenzie, D.N., *A Concise Pahlavi Dictionary*, Reprint with corrections of the edition of 1971, London 1986, p. 38.
- ⁶⁴ Acharyan, H., *loc. cit.*, Vol. I, 596; მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 230-231.
- ⁶⁵ Acharyan, H., *loc. cit.*; Frye, R., *Continuing Iranian Influences on Armenian*, *Yad-Name-ye Irani-ye Minorsky*, Edited I. Afshar, Tehran 1969, p. 6; Bailey, H.W., *Iranian Loanwords in Armenian*, *Encyclopædia Iranica*, Vol. II, London-New York 1987, p. 461; Schmitt, R., *loc. cit.*, p. 447.
- ⁶⁶ Drover, E., Macuch, R., *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963, p. 86.
- ⁶⁷ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაი შუმანიკისი, გვ. 5; ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, გვ. 113.
- ⁶⁸ მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 231.
- ⁶⁹ Hübschmann, H., *loc. cit.*, s. 140.
- ⁷⁰ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 99; ასევე, დამატებით იხ. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 973 წლები), გამოსცა ა.შანიძემ, თბ., 1945.
- ⁷¹ მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 262.
- ⁷² წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. II, გვ. 448.
- ⁷³ მ. ანდრონიკაშვილი, *მ.*, *დას.ნაშ.*, გვ. 237.
- ⁷⁴ მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 304-305; Nyberg, H.S., *loc. cit.*, p. 86; MacKenzie, D.N., *loc. cit.*, p. 38.
- ⁷⁵ Bailey, H.W., *Arya II*, *BSOAS*, XXIII, 1, 1960, p. 24; მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 262-263.
- ⁷⁶ იოვანე საბანის ძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისასა ჰაბოსი, გვ. 64; Григорий Мерчул, *Житие святого Григория Хандзтийского*, с. 31; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 43.
- ⁷⁷ მ. ანდრონიკაშვილი, *დას.ნაშ.*, გვ. 226-227.
- ⁷⁸ იოანე მოსხი, ლიმონარი, ტექსტი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ი. აბულაძემ, თბ., 1960, გვ. 15; უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის "ექუსთა დღეთაისა" და გრიგოლ ნოსელის "კაცისა აგებულეზისათვის", X-XIII საუკუნეების ხელნაწერთა მიხედვით გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1964, გვ. 83; სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 267; ი. აბულაძე, *დას.ნაშ.*, გვ. 201; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. I, IX-XIII სს., შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984, გვ. 18.
- ⁷⁹ მ. ანდრონიკაშვილი, ირანულ-ქართული ლექსიკური ურთიერთობიდან, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, თბ., 1957, გვ. 199; მისივე, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. I, გვ. 333-334; Bailey, H.W., Saka and Alan, *Вопросы иранской и общей филологии*, Тбилиси 1977, с. 40; Bailey, H., *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge 1979, pp. 63., 112; Junker, H., *The Frahang i Pahlavik*, Edited Text, Heidelberg 1912, p. 104; Nyberg, H.S., *loc. cit.*, p. 119; Frahang i

- Pahlavik, Edited with transliteration, transcription and commentary from the posthumous papers of H.S.Nyberg by Bo Utas with the collaboration of C.Toll, Wiesbaden 1988, pp. 2., 42., 63; MacKenzie, D.N., loc.cit., p. 51; Tarapore, J.C., Pahlavi Andarz-nāmak, containing Čitak Andarz i Pōryōtkāēšān and Five other Andarz Texts, Bombay 1933, pp. 16., 60.
- ⁸⁰ Bailey, H., Dictionary of Khotan Saka, p. 63.
- ⁸¹ Acharyan, H., loc.cit., Vol. I, p. 274; მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 283-284; Chkheidze, T.D., loc.cit., p. 489; Gippert, J., loc.cit., ss. 19-23.
- ⁸² Brockelmann, C., Lexicon Syriacum, Hildesheim 1966, Ausgabe Halle 1928, s. 37; Hübschmann, H., loc.cit., s. 109; Acharyan, H., loc.cit.; Bolognesi, G., loc.cit., p. 12; Schmitt, R., loc.cit., p. 451.
- ⁸³ ს.მაკალათია, ჯეგე-მისარონის (გიორგი მითრას) კულტი ძველ საქართველოში, თბ., 1938, გვ. 8-12., 14; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 247.
- ⁸⁴ Гиоргий Мерчул, Жизнь святого Григория Хандзтийского, с. лт.
- ⁸⁵ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 333.
- ⁸⁶ წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. II, გვ. 33., 35; მამათა სწავლანი, გვ. 173.
- ⁸⁷ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 245-246.
- ⁸⁸ Hübschmann, H., loc.cit., ss. 110-111.
- ⁸⁹ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 225.
- ⁹⁰ ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, გვ. 98.
- ⁹¹ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 305.
- ⁹² იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, გვ. 6., 18; იოვანე საბანის ძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისასა ჰაბოსი, გვ. 57; მარტვილობა და მოთმინებაი წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა, გვ. 89; მამათა სწავლანი, გვ. 47., 85; Гиоргий Мерчул, Жизнь святого Григория Хандзтийского, с. ив; ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 33., 51.
- ⁹³ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 377-379.
- ⁹⁴ წიგნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, გვ. 259-260.
- ⁹⁵ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 298.
- ⁹⁶ მცხეთური ხელნაწერი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ე.დოჩანაშვილმა, ტ. IV, ექლესიასტე, სიბრძნე სოლომონისა, ქება ქებათა სოლომონისა, ესაია, იერემია, ბარუქი, ეზეკიელი, თბ., 1985, გვ. 198.
- ⁹⁷ Acharyan, H., loc.cit.; Bailey, H.W., Iranian Loanwords in Armenian, p. 464; Schmitt, R., loc.cit., p. 446; Boyce, M., loc.cit., p. 30; Hübschmann, H., loc.cit., s. 114.
- ⁹⁸ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაი შუშანიკისი, გვ. 26; იოვანე საბანის ძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისასა ჰაბოსი, გვ. 66; მარტვილობა და მოთმინებაი წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა, გვ. 89; Гиоргий Мерчул, Жизнь святого Григория Хандзтийского, с. не; იმნაიშვილი, ი. გ., დას.ნაშ., გვ. 171-173.
- ⁹⁹ Benveniste, E., Éléments partes en arménien, Revue des Études Arméniennes, Nouvell série, T. I, Paris 1964, p. 8.
- جولوخادزه، الكساندر، همان، ص ۲۱۳¹⁰⁰
همانجا، ص ۳۷۳¹⁰¹
- ¹⁰² მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 310-311; Chkheidze, T.D., loc.cit., p. 488.
- ¹⁰³ ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 157; ი. იმნაიშვილი, დას.ნაშ., გვ. 179; იოვანე საბანის ძე, წამებაი წმიდისა და ნეტარისა მოწამისა ქრისტეისასა ჰაბოსი, გვ. 75; კიმენი, კაკეპლიძის რედაქტორობით, ტ. I, თბ., 1918, გვ. 262; უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის "ექუსთა დღეთაისა" და გრიგოლ ნოსელის "კაცისა აგებულებისათვის", გვ. 82; სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 20; Гиоргий Мерчул, Жизнь святого Григория Хандзтийского, с. яс; Физиолог, сс. xx., 26., 37., 98; Марр, Н. Я.,

- Словарь, составленный к четырем повестям "Висрамиани", "Амирандареджаниани", "Русуданиани" и "Дилариани", Вопросы Вепхистгаосани и Висрамиани, Подготовка сборника к печати, исследование, комментарии и примечания И.В.Мегрелидзе, Тбилиси, 1966, с. 188; მისივე, Висрамиани, общие с Шотой элементы, დას.ნაშ., с. 74.
- ¹⁰⁴ Benveniste, E., L. Renou, L., "Vjtra et Vjθragna", Étude de mythologie indo-iranienne, Paris 1934, pp. 78-79; მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 238-239; კოტაშვილი, ლ., აღმოსავლური რეალიები ქართულ ხალხურ ზღაპრებში, თბ., 1985, გვ. 30; Bailey, H., Dictionary of Khotan Saka, p. 85; მისივე, Iranian Loanwords in Armenian, p. 460; Chkheidze, T., loc.cit. p. 490; Gippert, J., loc.cit. ss. 188., 321-329.
- ¹⁰⁵ წიგნნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. II, გვ. 61., 490; მარტვილობა და მოთმინებაი წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა, გვ. 87; მამათა სწავლანი, გვ. 11; ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, გვ. 160; ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, გვ. 25., 26., 27.
- ¹⁰⁶ მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 334-335; Nyberg, H., A Manual of Pahlavi, p. 113.
- ¹⁰⁷ წიგნნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, გვ. 445; ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 519-520; ი. ვ. იმნაიშვილი, დას.ნაშ., გვ. 723; კიმენი, გვ. 136; სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 64; იოანე მოსხი, ლიმონარი, გვ. 52.
- ¹⁰⁸ მ. ანდრონიკაშვილი, ფალაურ-ქართული ლექსიკური შეხვედრები, თსუ შრომები, ტ. 71, თბ., 1958, გვ. 6; მისივე, ირანულ-ქართული ლექსიკური ურთიერთობიდან, გვ. 201; მისივე, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. I, გვ. 402-403.
- ¹⁰⁹ წიგნნი ძველისა აღთქუმისანი, ტ. I, გვ. 224; ი. ვ. იმნაიშვილი, დას.ნაშ., გვ. 791; სინური მრავალთავი 864 წლისა, გვ. 121; ი. აბულაძე, დას.ნაშ., გვ. 575; მამათა სწავლანი, გვ. 18., 612.
- ¹¹⁰ Acharyan, H., loc.cit., Vol. I, p. 664; Deeters, G., Die kaukasischen Sprachen, Handbuch der Orientalistik, Armenisch und kaukasische Sprachen, I Abteilung, 7 Band, Leiden-Köln 1963, s. 33; ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. III, თბ., 1980, გვ. 139; მ. ანდრონიკაშვილი, დას.ნაშ., გვ. 414-415; შაჰნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები, ტ. III, ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო დ. კობიძემ, თბ., 1974, გვ. 30-31.

ALEXANDER CHULUKHADZE

IRANIAN-GEORGIAN RELATIONSHIPS SINCE ANCIENT PERIOD TILL THE END OF VI CENTURY ON THE BASIS OF DATA OF IRANIAN LOANWORDS

Beginning of relations of Iran and Georgia is associated with migration of a certain part of tribes of Aryan origin to the Near East and Iranian highlands via the Eastern Transcaucasia at the end of the 2nd millennium B.C. Various theories existed about Aryan migrations in the late 19th and the early 20th century and all of them considered the Central Asia as the only route. The new linguistic researches and a vast archeological search conducted in Caucasus, Asia Minor and North-West Iran from the mid-20th century strengthened the theory of existence of South-East Transcaucasia route.

Iranian linguistic elements began active dissemination in languages of the ancient peoples of the Near East in the late 2nd millennium B.C. and is presented in written sources of the ancient civilizations of the Eastern Asia Minor, Syria, Northern Mesopotamia and Palestine in the form of onomastic and toponymy. The Aryan tribes intruded from the Northern Caucasus in the mentioned era underwent assimilation with the local Hurrian-Mitannian civilization of the northern regions of the Near East. Most linguistic elements of that period integrated into conversational speech of Caucasian peoples. But due to active integration and profound phonetic assimilation into the host language it is difficult to distinguish such roots.

In the 8th century B.C. invasions of Cimmerian and Scythian tribes from the Northern Caucasus began in several stages. Cimmerians entered the South Caucasus from the Black Sea Coast while Scythians moved from Dariali Gorge and Caspian Sea Coast and after destruction of the Old Colchis Kingdom and plunder of Urartu State they intruded into the Eastern Asia Minor and the Near East. Many ancient kingdoms and civilizations were destroyed as a result of Cimmerian and especially Scythian invasions. Scythian tribes committed mass killings of local population, plundered and destroyed monuments of material culture in the North and Central Mesopotamia and the ancient Syria and Palestine and even reached the borders of the ancient Egypt whose government managed to prevent advancement of Scythian warriors only by taking extreme measures, special mobilizations of state resources and longstanding wars.

Scythians and Cimmerians mainly followed nomadic cattle breeding on occupied territories and exerted a serious military and political influence in the South Caucasus and the mentioned regions of the Near East over a century. Settlement of Scythian tribes in the Eastern Georgia and the South-East Caucasus in general and

their military and political domination during a certain period is doubtless. Data by antic authors point to this fact: Herodotus I, 103-104, IV, 12; Strabo XI, 29,4 as well as rich archeological material discovered in the Eastern Georgia, the Northern Armenia and the Western Azerbaijan thus confirming the fact of settlement of Scythians in this regions. Local toponymy data are also to be considered some of which are related to Cimmerian and Iranian-Scythian linguistic world.

The most part of Scythian tribes wandering in the Eastern Georgia and the South-East Caucasus in general returned to the North Caucasus and their small part mixed with the local population and introduced ancient Iranian elements in its material culture and language.

After formation of the powerful state of Media and its domination over the South Caucasus in the late 7th century B.C. a new active stage began in Iranian-Georgian linguistic relations. From this period onward Georgia fell under permanent and powerful cultural-political and other kind of influence of Iranian civilization which changed at different stages of history. As a result, Iranian lexical elements began intensive influence into the Georgian language.

In the 6th century B.C. a powerful Achaemenid state was established near Iranian highlands and Media which gradually subdued the bordering states and turned into the greatest Empire in the region. After subdual of Media the Achaemenid state began to expand its borders and invaded Mesopotamia, Central Asia, Syria-Palestine, Egypt, Asia Minor, West India and South Caucasus. The political-economic attitude of the Metropolis was not the same towards the territories within the Achaemenid Empire or the adjacent areas and was determined according to geographic location and political-economic and military-strategic importance of this or that region. No direct sources are available regarding Georgian-Iranian political relations in the Achaemenid era and only Herodotus (484-425 B.C.) mentioned that in the 5th century B.C. tribes of Georgian origin resided in two satrapies of the North-West of the Achaemenid Empire. Matiens, Saspers, Alarodys made part of the 18th satrapy while the 19th satrapy consisted of Mushkis//Moskhis, Tibarens, Makrons, Mossiniks and Marrs and altogether they paid homage in the amount of 500 talents of silver annually. According to Herodotus, Colchis was not directly the part of the Empire and it held a status of Achaemenids' friend state and an ally. For that it voluntarily sent 100 girls and boys as a present to the Empire Metropolis once in 5 years (Herodotus, History, III, 94). Besides, the Georgian tribes directly under the Empire and the Colchis also had to do military service. They participated in the campaign to Greece by Xerxes in 480 B.C. and were armed with wooden helmets, short spears, short batons and leathered woven shields (Herodotus, History, VII, 78-79). On the other hand, Plutarch clearly states, that Iberia was not subordinated neither to Medians, nor to Achaemenids. It did not fall even under Selevkian influence and was considered to be an absolutely independent state (Plutarch, Pompey, 34).

The campaign conducted by Alexander the Great against Iran in the 2nd half of the 4th century B.C. was followed by collapse of Achaemenid Dynasty and breakdown of the Empire. The new empire created by Alexander was divided between his commanders after his death. In the south of Caucasus a new Seleucid Empire was established which had no influence over Caucasus and therefore, Iberia and Colchis became totally independent states. In the mid-3rd century B.C. Seleucid Empire was defeated by the powerful state of Parthia and annexed its possessions. By alliance with Iberia, Parthia established hegemony over Armenia and Iberia on its part prevented Roman expansion with the assistance of Parthia for a long time. Exactly in this period one of the Arsacid branches began to reign in Armenia and later it turned into an independent dynasty. The state of Parthia exerted the greatest political, economic and cultural influence over Armenia. Iranian mythological, folklore, religious, linguistic and other elements very actively dispersed through Armenia and partly in Georgian languages by means of Armenian from the 2nd century B.C. till the 3rd century A.D. Scarcity of Iranian elements integrated into the Georgian language in this period demonstrates that on the one hand, direct and active political-cultural influence of Parthia was not spread on Georgia and on the other hand, due to phonetic structure, majority of Parthian borrowings have been introduced and integrated into the Georgian language by means of Armenian.

Enthronement of Sasanian dynasty in Iran in the 3rd century A.D. resulted in formation of powerful centralized state and commencement of a totally new stage in Iranian-Georgian relations. Georgia and particularly its Eastern part Iberia maintained an independent or half-independent state in the Achaemenid period, Seleucid and Parthian Empires but as a result of expansion of Sasanian Iran and the Roman Empire in the Caucasus it became a political and military battlefield of these two superpowers which was followed by multiple campaigns of Iranians to the Eastern Georgia and after two-century-long struggles the independent kingdom of Iberia turned into a half-independent state and finally into one of Iranian provinces. The situation became extremely tense after dissemination of Christianity in Georgia as the Iranian rulers considered this process to be dangerous for its political interests. Frequent wars fought by Iran did not bring any result and were resisted by Christian peoples of the Caucasus. Iran was forced to recognize the fact of Christianity of Iberia, Armenia and Caucasus Albania and refuse to disseminate Mazdaism in these countries but abolition of kingdom and local rule in Iberia brought drastic consequences from political-cultural point of view.

In the 3rd-6th centuries A.D. the Sasanian Iran had strong political, economic and cultural influence on Georgia. According to data of various sources and archeological material religious and cultural state of Georgia prior to dissemination of Christianity and after it is observed. Both local and Iranian religious cults were common in Georgia. Particular reverence was given to the Cult of Mithras which was later replaced by St. George. Various Iranian elements were integrated in the Georgian mythology and folklore and later many religious terms introduced into Georgian from Parthian and Pahlavi languages became and integral part of the Christian

church service. As a result of political and military hegemony Iranian military-administrative institutions and related terminology became widespread. The Parthian-Pahlavi lexical terms integrated into Georgian involve terms of the following kind: administrative-political, military, economic, religious-cult, denominating art and culture, name-study, toponymy, denominating flora and fauna etc. The strong political-cultural influence of Sasanid Iran on Georgia ceased as a result of Arab invasion.

Certain part of lexis introduced to the Georgian from the old and middle Iranian languages makes up an active fund of the Georgian literary and conversational language. Its profound etymological-semantic analysis demonstrates the depth and scale of political, cultural and other kind of influence of the Iranian world on Georgia at different stages of history and extremely great importance is attached to it for research of various aspects of the history of Georgia and the Georgian language as well as Iran and the history of Iranian languages. In most cases the ancient Georgian sources have saved Iranian borrowings which are not confirmed even in Iranian sources and on their basis the linguistic reconstruction of Iranian root becomes principal. Lexicological data of the Georgian language attract special attention of many Georgian and foreign researchers concerned with research of various problems of history and culture and their active study is underway.

მამათა და შვილთა კონფლიქტი კონსტანტინე გამსახურდიას რომანში

XX საუკუნის ქართულ რომანში მამისა და ძის თემა განსაკუთრებული ინტენსივობით იქნა დამუშავებული. ლიტერატურათმცოდნეობაში რომანის მკვლევარები საკმაოდ ხშირად ეხებიან მამისა და ძის ურთიერთობის მოდელს.

მამისა და ძის ურთიერთობა ერთ-ერთი ძირითადი არქეტიპია მსოფლიო მითოსში და იგი მოიცავს ზორციელი მამისა და ძის ურთიერთობას და სულიერი და მატერიალური სამყაროს მიმართებას.

XX საუკუნის მამა-ძის თემა აქტუალურია და იგი ლიტერატურის ისტორიაში მრავალი ნაწარმოების წამყვან თემას წარმოადგენს. მამისა და ძის ურთიერთობის მაგალითში ასევე ჩვენ შეგვიძლია მოვიხაზოთ ძის დამოკიდებულება მამის ფასეულობების, ტრადიციებისა და ზნე-ჩვეულებების მიმართ. ანუ იმას, ძე მამის ტრადიციის გამგრძელებელია, თუ უარყოფს და უპირისპირდება მას.

XX საუკუნის ქართულ პროზაში მამათა და შვილთა კონფლიქტის მეცნიერული შესწავლის აქტუალობა განაპირობა მოვლენებმა, რომლებიც დამახასიათებელი იყო იმ წყობილებისათვის, რომლის წიაღში იშვა ის კონფლიქტური სიტუაციები, რომელთაც XX საუკუნის მწერლები გვთავაზობენ და ის წყობილება თუ ვითარება, რაც სხვა წყობილების დანგრევის შედეგად წარმოიშვა.

ქრისტიანულ თეოლოგიაში მამისა და ძის ურთიერთობა სამების დოგმატშია გამოხატული. მამა, ძე და სულიწმინდა სამი იპოსტასია ერთი ღმერთისა. ამ იპოსტასებს შორის არ არსებობს იერარქიული მიმართება, რადგან იერარქია უკვე გამორიცხავს ერთაზროვნებას. თითოეული მათგანი განიხილება. როგორც სრული და თავისთავში შემცველი ორი დანარჩენისა. განსხვავება ისაა, რომ მამა არის ყოვლის დასაბამი და მიზეზი, იესო ქრისტე კი არის მხოლოდ შობილი ძე მამისა, გამომავალი მამის წიაღიდან, ყოვლისშემქნელი მამის თანაარსი.

ლიტერატურული მოულოდნელობებითაა სავსე უაღრესად რთული კონფლიქტები, ორი სამყაროს ორი თვალსაზრისი, სადაც ძველი და ახალი, წარმავალი და მომავალი დგანან პირისპირ, სიმბოლური დასაწყისით და დასასრულით, დიდი ეპოქის დიდი რეალიზმით, რომელიც მუდამ იქცევადა ფართო საზოგადოების ყურადღებას. ხდება ადგილთა ცვლა ჟამთა ცვლასთან კავშირში, რომელიც წარმოდგენილია თაობათა ცვლაში.

კ. გამსახურდიას ტეტრალოგიაში “დავით აღმაშენებელი” მამას - გიორგი მეფეს ცვლის შვილი - დავით აღმაშენებელი. რწმენადაკარგულობასა და შემგუებლობას ურჩი მემამბოხე სული ენაცვლება. უფროსი თაობა დამარცხდა უმცროსთან ჭიდილში. დავითის ომში გამარჯვებებმა გიორგი მეორეს მხნეობა შემატა, რათა ერწმუნა უსაზღვრო პოტენციალი დავითისა.

გრ. რობაქიძის “გველის-პერანგში“ მამას - თამუნჩოს ცვლის და აგრძელებს შვილი არჩიბალდ მეკეში. არჩიბალდი ბავშვობიდან მოწყვეტილია სამშობლოს, თავის ფესვებს, უკვე ევროპელია თავისი აღზრდით, ცნობიერებით, აზიური ელემენტები მის ცნობიერებაში გარკვეულწილად წაშლილია.

თაობების ადგილთა გადანაცვლება განსაკუთრებით აისახა ქართულ ისტორიულ რომანებში.

შთამომავალი თაობას ქმნის, რომელთაგან ნაწილი პირველსავე დაბრკოლებაზე საკუთარ უძღურებასა და უიმედობას წარმოაჩენს, ცხოვრებისაგან განდგომას არჩევს, თუმცა მათ ხომ ჯერ ისეთი არაფერი შეუქმნიათ, რომ ცხოვრებას გაეზუტონ და გადიდგულდნენ.

მსოფლიო ლიტერატურის არაერთი შედევრია შექმნილი მამებსა და შვილებზე. ქართული საზოგადოება არაერთხელ გამოეხმაურა პროზაში ასახულ მამათა ფიქრს, შვილთა ოცნებებს და ამ ოცნებათა ფრთაშესხმას, ძველისა და ახლის, პროგრესულისა და დრომოკმულის დაპირისპირება უნაზეს მამაშვილურ დამოკიდებულებას აქცევს შეურიგებელ მტრობად.

განსაკუთრებით ყურადსაღებია პრობლემა, რომელიც სიცოცხლეზე პასუხისმგებლობის მთავარ არსს წარმოადგენს. მამა-შვილი ერთმანეთს ავსენებ, ამიტომ იგრძნობა მამებში სიამაყე შვილების გამო და, რაც ყველაზე დამაფიქრებელია, მათგან მიყენებული ტკივილი გამოწვეულია იქიდან, რომ შვილები გაურბიან, პატივს არ სცემენ მათ, რაც იწვევს ერთმანეთთან შეუთავსებლობას.

მამებსა და შვილებს შორის მძაფრი დაპირისპირებით იწყება კ. გამსახურდიას ტრილოგია “მთვარის მოტაცება“. დაპირისპირებულთა სახეებიც პირველივე სტრიქონებიდან იკვეთება. ესენი არიან მამა-შვილი კაც და არზაყან ზვამბაიები. მამა-შვილ ზვამბაიების მტრობა-სიყვარულის მოტივი გასდევს მთელს რომანს.

ნაწარმოებში მთავარ საკითხად კომუნისტური იდეოლოგიაა დასმული, რომელიც კულტურასა და ეროვნულ შეგნებას სპობს. გაბატონებულ ძალად ისახება ახალი, უცხო ელემენტები, რომლისთვისაც არ არსებობს ხალხი, ხალხის სახე და სახიერი, რადგან აქ გამეფებულია მასა, რომელშიაც ითქვიფება პიროვნება, სწორედ ამგვარი ახალი თაობის “ღირსეული პირმოა“ არზაყანი, რომელიც კომუნისტის სიმბოლურ სახეს წარმოადგენს.

უნდა აღინიშნოს ის, რომ არზაყანის მოქმედებას მსაჯული და განმასამართლებელი ბევრი ჰყავს, მაგრამ ყველაზე დიდი მსაჯული მკითხველია, რომლის თვალში არზაყანი დიდების პიედესტალიდან ძირს ეშვება, იმ დიდებისა, რომელიც უფრო წმინდაა და მნიშვნელოვანი, ვიდრე ის დიდება, თანამდებობით მოპოვებული რომ ჰქვია. ამის ნათელსაყოფად არზაყანის მერაბ კოსტავასეული უტყუარი შეფასება ასეთია: “ახლა ისიც ვთქვათ, თუ როგორი მორალური განაჩენი გამოუტანა კ. გამსახურდიამ ბოლშევიკებს, შექმნა რა თავის “მთვარის მოტაცებაში“ კომუნისტ არზაყან ზვამბაიას პათოლოგიური სახე, პირსისხლიანი მამის მკვლელისა, რომელმაც მამის ცხედართან გააუპატიურა თავისი საცოლვე. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ადგილი ცენზურის მიერ ამოღებულ იქნა შემდგომ გამოცემებში. სოციალიზმის ერთ-ერთი ძირეული დებულება ოდიოზანვე ოჯახის და ეროვნების წინააღმდეგ იყო მიმართული. ნიშანდობლივია, რომ კონსტანტინე

გამსახურდია კომკავშირელს აკვლევინებს მამას, რითაც კომკავშირი ქართული ოჯახის მკვლელი გამოჰყავს...

გამოაცხებელია ის ფაქტი, რომ მამის მკვლელობა არავითარ გრძნობას არ იწვევს მამისმკვლელ არზაყანის გულში, არც ერთი ძარღვი არ აუტოკდა მას და ყველაფერის მიმჩქმალველს სიცოცხლევც შეუძლია განაგრძოს უფრო მშვიდად, ვიდრე მანამდე.

მამისმკვლელობა და ღმერთმბრძოლობა საბჭოთა სინამდვილიდან გამომდინარე იქცა სააზროვნო პრობლემად. "შვილები" დადგენენ "მამის" აშენებული ქვეყნის რეალური გარდაქმნის წინაშე, მაგრამ ყველაფერი იქნება ისე, როგორც უნდა ყოფილიყო. ერთი თაობა შეცვლის მეორეს, დაემზობა ძველი, მოვა ახალი, მაგრამ "შვილთა ხსოვნაში დიდხანს იბორგებს ნოსტალგია დაკარგული მამის გამო" (გ. გაჩეჩილაძე, 1986, გვ. 144).

კ. გამსახურდიას "დიონისოს ღიმილის" მთავარი პერსონაჟი კონსტანტინე სავარსიმაძე თავიდანვე დასცილდა მამის გზას. უსამართლობის ტრფიალი ხდება სავარსიმაძის მშობლიურ მიწას მოწყვეტისა და ტრაგედიის მიზეზიც. თავიანთი ადამიანური ტკივილებით, სისუსტითა და სიძლიერით წარმოდგებიან კ. გამსახურდიას მოქმედი პირები.

თითოეული მთგანის სულიერ გაცდებს, მღელვარებას, შინაგანი ბრძოლის შუა გზაზე გაჩერებას დიდებულად ჩაღრმავებია მწერალი კ. გამსახურდია და ვინც მათდამი, საერთო ჯამში "სიმპათიით" არ განეწყობა, ვინც არ შეუნდობს მათ პირად ცოდვებს და ზოგიერთ აზრობრივ ცდომილებას, დაემსგავსება იმ ავტომატურ დაუნდობელ მორალისტს, ქრთილისოდენა გულმოწყულება რომ არ გააჩნია და ამიტომ თავადვე არ იმყოფება ქრისტეს ნათელში" (მ. კოსტავა, 1990, გვ. 4).

კონსტანტინე სავარსიმაძე მომაკვდავმა მამამ უსაშინლესი წყევლით გააფრთხილა არ დამდგარიყო "წარმართი ტაია შელის" კვალზე და მამის ტრადიციას მიჰყოლოდა, მაგრამ დიონისოს მოტრფიალედ და ქრისტეს უარყოფელმა კონსტანტინემ არ აღასრულა მამის შეგონება და მისგან დაწყველილ იქნა, რაც მოგვიანებით აუხდა კიდევც.

კონსტანტინე სავარსიმაძე ვერ უბრუნდება მამის წილს, სადაც მისი სულიერი აღდგომა უნდა მოხდეს. აქ არ ხდება ძე შევრდომილის შევრდომება მამის მიერ. აქ არ აქვს ადგილი მამის სიხარულს დაკარგული კრავის დაბრუნების გამო ანუ არ ხდება ახლადშობა პიროვნებისა.

ამრიგად, კ. გამსახურდიას "მთვარის მოტაცებაში" თარაშ ემხვარი დაწყველილია უნაყოფოდ გადაგებისათვის. იგი ძე შეცდომილია, რომელიც ცდილობს დაუბრუნდეს "მამის წილს", საკუთარ ფესვებს, მაგრამ ვერ პოულობს "დაკარგულ მამას", ვერ ეთვისება თავის სამშობლოს შეცვლილ სინამდვილეს და იღუპება.

"დიონისოს ღიმილში" ტრადიციული ქრისტიანული გზიდან გადახვევისათვის კონსტანტინე სავარსიმაძე უნაყოფობისათვის არის განწირული. იგი, როგორც ძე, ვერ პოულობს მამას; როგორც მამა ვერ ხორციელდება შვილში და უძეოდ გადაეგება.

მამებისა და შვილების განსხვავებული მრწამსით, კონფლიქტური სიტუაციებითა და რეალობას დაფუძნებული ქიშპიანი სიყვარულით გამოირჩევა კ. გამსახურდიას პროზა, სადაც მამა-შვილობაში შენ-ჩემობა ამოუხსნელ კითხვად ქცეულა და გაუცხოვება გამხდარა მათი ურთიერთობის საჭირბოროტო პრობლემად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გაჩეჩილაძე, 1986 - გ. გაჩეჩილაძე, სულიერი გამოცდილების სამყაროში, თბ., 1986.
- გ. ბერაძე, 2005 - გ. ბერაძე, მამისა და ძის პარადიგმა, კრიტიკიუმი, თბ., 2005, №13.
- მ. კოსტავა, 1990 - მ. კოსტავა, გამოსათხოვარი, გაზ. "ლიტერატურული საქართველო", 1990, №6.
- მ. კორშია, 2005 - მ. კორშია, არსებობის მარადისობის რღვევა ანუ შვილის მკვლედი მამა, აღმანახი "კავკასიის მაცნე", თბ., 2005, №12.
- ს. სიგუა, 1991 - ს. სიგუა, მარტვილი და ალამდარი, I, თბ., 1991.

NANA KHABULIANI

FATHERS AND SONS' CONFLICT IN KONSTANTINE GAMSAKHURDIA'S NOVELS

In condition of the harsh social cataclysms the best part of the Georgian writers have whetted the interest and love of the readers towards their cultural roots by the introduction of the archetype model of the Son and the Father conflict in the novels describing the realities of their epoch. In the time of rage of the Soviet censorship K.Gamsakhurdia, G.Robakidze, D.Shengelaia and others created the novels imbued with the pains of the national soul, by advancing the theme of generation conflict.

After abating the repressions and softening the Communist Party regime the theme of the Father and Son conflict became active again and found its expression, with more or less intensity and varieties, in the works of the Georgian writers. Konstantine Gamsakhurdia's prose concedes vast space to discuss different creeds of the father and the son and the related conflicting situations.

K.Gamsakhurdia's trilogy "Kidnapping of the Moon" begins with conflicts between fathers and sons. Key question of disagreement is the Communist ideology that annihilates culture and national identity. Arzaqan, is an offspring of the new generation who personifies the Communist ideology. He opposes Katz Zvambaia, his father, and murders him.

Tarash Emkhvari is the last of the Emkhvaris' noble family who adore the past and hates the new. He is cursed by Tariel Shervashidze, former dean and father of Tamar, Tarash's sweetheart. Tariel Shervashidze's cursing comes true. Tarash is a Lost Son who seeks to return to his father's bourn, to his own roots, but he fails to find his *lost father*. Tarash cannot adjust to the changed reality and is perished.

In "Dionysus' Smile" Konstantine Savarsamidze is destined to live childless. He is punished for his digression from the Christian faith. He is a Lost Son who cannot find his father and he could not realize himself as a father in his child and dies heirless.

**ლუიზა ხაჭავურიძე,
რაბაზ ხაჭავურიძე**

**სამკურნალო ღოცვებისა და უელოცვების
ტრადიციებისათვის
ეკლესიურ და არამკლესიურ მრევლში**

ჯანმრთელობა წარმოადგენს ადამიანის არსებობის, გამრავლებისა და განვითარების მთავარ საწინდარს. ხალხის წარმოდგენით, დაავადებათა უმრავლესობას ავი, ბოროტი სული იწვევს. განკურნების მიზნით, ადამიანები სხვადასხვა საშუალებას იყენებენ. მორწმუნენი, წმიდა მამათა სწავლების თანახმად, ეკლესიას მიმართავენ, ხოლო ისინი, ვინც მრევლის წევრები არ არიან — შელოცვებს. ძირითადად საუბარი ეხება ფსიქო-ნერვულ დაავადებებს (**შიში, უძილობა, მონადები/უემური, თვალის ცემა** (ძვ. „**ძკრება**“)...), სხვა შემთხვევაში კი ყველა სამედიცინო სტაციონარს მიაშურებს.

შენიშვნა: ეკლესიურ მრევლში მოიაზრება მორწმუნეთა ის ნაწილი, რომელიც „რეგულარულად დადის წირვა-ლოცვებზე, ჰყავს სულიერი მოძღვარი, არის აღმსარებელ-მამიარებელი, აღასრულებს საეკლესიო წესებს და ცდილობს იცხოვროს ეკლესიის წიაღში“ (დეკანოზი არჩილ მინდიაშვილი, 1999, გვ. 15). არაეკლესიურში კი იგულისხმება ქრისტიანულად მონათლულ ქართველთა ის ნაწილი და მათი შთამომავლები, რომლებიც ათეისტური მმართველობის პერიოდში დაშორდნენ ეკლესიას. ისინი იშვიათად დადიან ეკლესიაში, ისიც დიდ საეკლესიო დღესასწაულებზე და იმიტომ, რომ ეს მათთვის უფრო ეთნოგრაფიული ფაქტია, ვიდრე რწმენით გამოწვეული პატივისცემა.

შელოცვების რიტუალისათვის აუცილებელ საგნებთან (შავტარიანი დანა, ნახშირი, საკეცე...) ერთად ხშირად სამკურნალო მცენარეებიც არის საქირო: ტირიფი, მსხლის ფოთოლი, მრავალძარღვა, ნიორი, ნიგოზი...

მორწმუნე მრევლში აღნიშნულ ატრიბუტებს ცვლის: ბზა, სულთმოფენობისას ეკლესიიდან წამოღებული ვარდის ფურცლები, ცაცხვის ყვავილები და ფოთლები, ნაკურთხი წყალი, საკმეველი, დიდ ხუთშაბათს ნაკურთხი ან წმიდანის საფლავიდან აღებული ზეთი.

ხალხის წარმოდგენით, დაავადება, რომელიც გამოიხატება საერთო სისუსტით, შემცივნებით, კანკალით, სიცხით და **უემურის/მონადების/ მოფურჩხულის** სახელითაა ცნობილი, „ავი სულის ზეგავლენა“, „ავი ქარის დაცემა“ იწვევდა.

შენიშვნათ, რომ ჩვენ მიერ ქვემოთ მოყვანილ შელოცვებს ვიმოწმებთ აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ წლების განმავლობაში დასავლეთ საქართველოში ჩაწერილი მასალებიდან.

შელოცვა:

“მოფურჩხულო დედიანო, მოფურჩხულო მამიანო, მოფურჩხულო შვილიანო, ორშაბათს იყო, სამშაბაცს იყო, ოთხშაბაც იყო, ხუთშაბაც იყო, პარასკევს იყო, შაბათს იყო, მიწის იყო, წყლის იყო, ჰაერის იყო, დაქლომის იყო, ადგომის იყო, გავლის იყო, გამოვლის იყო...”

ძვალში იყო, ძვალში გამოი, რბილში იყო, რბილში გამოი, ყოველი სხეული გამეიარე, ყოველი ნახტი გამეიარე, გამოით, გამეყარეთ; გადი-გამოით,

კარში წამოით, გადი-გამოით, კარში წამოით, გადი-გამოით, კარში წამოით, ყოველი სხეული გამეიარე, ყოველი ნახტი გამეიარე, გამოით, გამეყარეთ, თქვენი სვით, თქვენი ჭამეთ, ამას თავი დაანებეთ“ (მთქმელი ნაზიკო გიორგაძე-მაკარიძე, 65 წლის; დსკი, ფონდი C, კას. №5, 1993).

ლოცვა ბოროტი სულისაგან დაცემულისა:

“გინა ღამით მხდომელი ხარ, გინა ყრუ, გინა უტყვე, გინა ძილსა შინა, გინა სიზმარსა შინა... გინა ტრფიალებისა, გინა ცისკრისა, გინა შუა-დღისა, გინა მწუხრისა... გინა ზღვით, გინა ხმელით, გინა ჰაერისაგან, გინა წყლისაგან, გინა ხეთაგან, გინა ფრინველთაგან...”

ნუ დაიმაღვით მონისა ამას შინა ღვთისასა, განვედ და ნულარა მოიქცევი... მსწრაფლ განეშორენით დაბადებულისა ამისაგან შემოქმედისა ქრისტეს ღვთისა ჩვენისასა და წარვედით გონებისა ამისაგან, სულისა ამისაგან, გულისა ამისაგან, ძარღვთაგან, თირკმელთაგან ყოვლისა გუამისა ამის ნაწილისაგან“ (კურთხევანი).

მონადების შელოცვასთან ერთად არაეკლესიური მრევლი აკეთებს ე.წ. **ზერანს/ზენარს**: პურის ცომიდან ამზადებენ კაცის სახეს, აცხობენ და შორს მიაქვთ. გავრცელებულია აგრეთვე შავტარიანი დანისა და ნიორის გამოყენებაც. მლოცველს ხელში უჭირავს ეს ატრიბუტები, ჩუმად ბუტბუტებს, ნიორს დანით ფცქვენის და სრესს, თავზე შემოატარებს ავადმყოფს და დააყნოსინებს. მეორე ვარიანტის მიხედვით, ქათმის ბუმბულს აყრიან ნალვერდალზე და კვამლს ავადმყოფს აყლაპებენ. მორწმუნენი აღნიშნული დაავადებისას ავადმყოფს საკმეველისა და მასზე დამწვარი ბზის ფოთლების სუნს აყნოსინებს. მორწმუნეთა გადმოცემით: „საკმევლის კმევა ყოველთვის კარგია, ბიბლიაში, ტობიასის წიგნში წერია, რო ეშმაკებს განდევნის მაგ“ (მთქმელი ნუნუ იამანიძე, 65 წლის; დსკი, ფონდი E, კას. №26, 27).

დაავადება, რომელსაც დაახლოებით ისეთი სიმპტომები ახასიათებს, როგორც უჟმურს, **გათვალვა** ეწოდება. ხალხის რწმენით, ზოგ ბოროტ და თვალთმაქც ადამიანს თვალი ავი აქვს, ესე იგი, ვისაც ან რასაც შეხედავს, უეჭველად ზიანი მიადგება.

თედო სახოკიას განმარტებით: „ავი თვალი ნიშნავს მტრულად, ბოროტად ყურებას, სიავის ნდომებას ვინმესთვის“ (თ. სახოკია, 1979, გვ. 10).

ავი, ბოროტი, მალავი თვალის ზემოქმედებას საქართველოში „გათვალვა“, „თვალის კვრა“, „თვალის ცემა“, „თვალის აღება“, ძველ ქართულში კი „ძკრება“, „ძვირ ქმნა“ ეწოდება.

შელოცვისათვის საჭიროა შავტარიანი დანა, ნახშირი, პური და მარილი. შელოცვის შემდეგ ნახშირს ფეხით გასრესენ და ავადმყოფს პურსა და მარილს შეაქმევენ:

„აღისასა, მალისასა, მე გილოცავ თვალისასა, შინოურისას, გარეულისას, ჭრელი თვალისას, ქვრივი კაცისას, ქვრივი ქალისას, ყოველი ავი თვალისას. გეიარა ღობეზე, მეიშალა ღონეზე; გეიარა ფხალი, ჩამოუვარდა ფხარი; გეიარა ბალი, წავარდა მარჯვენა თვალი; გევიდა სიპზე, გასკტა ჭიპზე. რავა უნდა ყოფა, რავა უნდა ჯდომა შენი ავი თვალით შემხედავს, ავი ყურით შემხედავს. ავიჩხავ, დავიჩხავ, ჩავადგამ ქვაფსა ვარვალისასა, ვხარშავ სამას სამოზდახუთ წელიწაცსა, ავკრავ ბარსა, ნიჩაფსა, გავატნევ ქარსა და ნიავსა. სამას სამოზდახუთო წმინდა გიორგო, დასწერე ჯვარი, გარააბლე თვალი. არგე, ღმერთო, ლოცვა

ჩემი, ბრძანება შენი!“ (მთქმელი თამარ დიდბარიძე-ლოლონაძე; დსკი, ფონდი 3, კას. №36, 1993).

მორწმუნე მრევლში აღნიშნულ შელოცვას ცვლის ლოცვა ბოროტისაგან დასახსნელი:

„წარვედ ჩემგან მართლუკუნ სატანა, უფალსა ღმერთსა ჩემსა თაყვანისცე და მას მხოლოსა ვმსახურო... რაი არს შენი და ჩვენი უცხოო ღვთისაგან, ლტოლვილო ცათაგან და მონაო ბოროტო და განდგომილო! არა გვაქვს შენ ფლობაი ჩვენი, ქრისტესა ძესა ღვთისასა აქვს ფლობაი ჩვენი, ყოველი მასა ვჰსცოდეთ და მასვე სიტყვა უგოთცა... ჩვენ სიმტიცედ გვაქვს ჯვარი პატიოსანი და მით დავსტრგუნავთ შენ გველისა თავსა სახელითა ერთარსისა წმიდისა სამებისათა და მეოხებითა ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობელისათა, რამეთუ მასსა ჰშვენის ყოველი ღიღება, პატივი და თაყვანისცემა მამისა, და ძისა, და წმიდისა სულისა, აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ!“ (ლოცვანი, ლოცვა პარასკევს დილით, 2000).

ან კიდევ მიქაელ მთავარანგელოზის ლოცვა: „წმიდაო მთავარანგელოზო, მიქაელ, იღუმალო მფარველო, მეყავნ მე შემწედ ყოველთა განსაცდელთა, ურვათა, მწუხარებათა შინა, უდაბნოთა, წყალთა, ზღვათა, ხმელეთსა, ჰაერსა და შენობაში მყოფსა და ყოველს ჟამს მექმენ მშვიდ ნავსაყუდელად. იყავ მფარველ ჩემდა ღამით, დღისით, მწოლარე, მოსიარულე, ჭამის დროს და ყოველთვის!“ (ლოცვანი, აღსარება, 2000, გვ. 150).

რაც შეეხება დაავადების სახეს - **უძილობას**, იგი საგნობრივი ატრიბუტებით არ გამოირჩევა. ტექსტობრივად კი ლოცვა და შელოცვა თითქმის მისდევს ერთმანეთს:

ლოცვა ყრმათა უძილობისათვის:

“...უფალო, მოეც ამას ძილი ღმერთისა, ძილი ხორცთა სიმრთელისა, განსუენებისა და აღადგინე სიმრთელით სადიდებლად შენდა ...ანგელოსი შენი გარდამოავლინე მცველად...”

ქრისტე მეუფეო ჩვენო და ღმერთო ჩვენო, დაწვება ძალითა შენითა და დაიბეჭდავს ყოველსა ასოსა თვისსა ჯვარითა შენითა და დაიძინებს მინდობითა საფარველისა შენითა... მამაო დაიცავ, ძეო დაიფარე, სულო წმიდაო შეიწყალე მონა (მხევალი) ესე შენი!“ (კურთხევანი).

შელოცვა:

“სააც ეს (სახელი) გეიარს, სააც ეს გამეიარს, ესო ქრისტეს ნაწოლია, ესო ქრისტეს ნაღადღადებია, დაწობა, დეეძინება, პირჯვარი დეეწერება, ცხრა ხატი, ცხრა ანგელოზი, თავქვეშ დეეცვენება!... მამა გაცვია, ძე გარტყია, სული წმიდა გარემოსია, ოთხო კუთხო, ოთხო თაო სახარებისანო“...

(მთქმელი ბელა შავიანიძე, 60 წლის; დსკი, ფონდი A, კას. №5, 1993).

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ზემოთ მოყვანილი შელოცვებისა და ლოცვების ტექსტები თითქმის ერთმანეთის თანხვედრია.

რაც შეეხება **შიშით** დაავადებას, შემლოცველთა ნაწილი ტყვიის გადაღობის რიტუალს მიმართავს. შესაძლებელია აგრეთვე, შავტარიანი დანითა და ნახშირით შელოცვაც. შელოცვისას მცირეოდენ ნახშირს დანით ჩაათლიან წყალში და ავადმყოფს ასმევენ.

„გულო, შინა-შინა, გულო, რამ შეგაშინა, გულო, ჩაექ შენსა ბუდესა; ფერო, მოდი ფერთან, სისხლო, მოდი სისხლთან, გულო, მოდი გულთან, ჩაე შენსა ბუდესა, სადაც დაბადების დღეს ყოფილხარ; მოსოსმანდი, მოხობმანდი, ჩაექ შენსა ბუდესა; გულო, ჩეიციენ, გულო, ჩეიხალისე, გულო ჩეიხარხარე; სადაც დაბადების დღეს ყოფილხარ, მოსოსმანდი, მოხობმანდი და ჩაექ შენსა ბუდესა. ქორი იედა ქანდარასა, დედალი საბუდარასა, გზა ნაგზეურს, წისქვილი ნაწისქვილებსა, გულო, ჩაექ შენსა ბუდესა“ (დსკი, ფონდი A, კას. № 22).

როგორც შეშინებულის, ასევე, სხვა დაავადებების შემთხვევაში მორწმუნენი ავადმყოფს უკითხავენ, ჩვეულებრივ, დასაწყის ლოცვებს, შემდგომ: „ლოცვას სნეულსა ზედა“, მიქაელ მთავარანგელოზის, წმიდა გიორგის, კვიპრიანე კართაგენელის ტროპარ-კონდაკს, „ლოცვა ბოროტისაგან თავდასახსნელს“, ფსალმუნებს; სახარებიდან: პატრეს სიდედრის აღდგინებას, ეშმაკეულის განკურნებას, თვალების ახილვას, განრღვეულის ფეხზე გატარებას, სისხლმდინარის განკურნებას, ე.ი. იმ ადგილებს, სადაც აღწერილია უფლის მიერ ავადმყოფთა განკურნება. აგრეთვე დაუჯდომლებს, ოღონდ ეს ყველაფერი იმის მიხედვით, თუ რა დაავადებასთან გვაქვს საქმე.

ამა თუ იმ წმიდანის ტროპარი იმის მიხედვით იკითხება, თუ ცხოვრებაში ან შემდგომ რა ავადმყოფობა განკურნა, ან თავად რა გადაიტანა. მაგალითად: წმიდა ვახტანგ გორგასლის — კბილის ტკივილის დროს, რადგან მას კბილნი შეუმუსრეს; წმ. იოანე ნათლისმცემლის — თავის ან ყელის ტკივილის დროს, რადგან მას თავი წარკვეთეს; წმ. იოანე დამასკელის — ხელის ტკივილისას, რადგან მას ხელი მოჰკვეთეს... ღვთისმშობლის ესა თუ ის ხატი მის მიერ გამოვლენილი სასწაულის მიხედვით (მსწრაფლშემსმენელი — სიბრმავის დროს, ყოველთა დედოფალი — ავთვისებიანი სიმსივნის დროს...).

უცნაურია, მაგრამ ჩვენ მიერ მოპოვებული შელოცვების რიტუალისათვის აუცილებელ საგნებსა და სამკურნალო მცენარეებში ბზით ან საკმევლით მკურნალობა არ გვხვდება. გვაქვს მხოლოდ ბზის სავარცხელი (მასტიტის - წყლისას მკურნალობისას) და ე. წ. მონადების (უშმური/აყოლილი) შემთხვევაში ნაკვერჩხალზე ქათმის ბუმბულის დაწვა, რომლის კვამლსაც ავადმყოფს აყნოსინებენ.

ძველ ქართულ სამედიცინო ხელნაწერებში ბზა (Самшит колхидский. Кавказская пальма. *Uxus colchica*, *Buxus sempervirens*) გვხვდება უფლის ხის, შიმშირი/შიშმატი (აჭარ.), ჩიმჩარი (ჭან.), ბზაკალი (მეგრ.); ბაია (სვან.) სახელწოდებით. ბზის ფესვის ქერქი შეიცავს მწარე ალკლოიდს ბუქსინს, იხმარებოდა ძილის მომგვრელ საშუალებად (მ. სააკაშვილი, პ. ბელაშვილი, 1958, გვ. 325-326). ბზის ფოთოლს ხმარობდნენ აგრეთვე სასუნელებლად სევდა-ბაღდამის დროს (ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1988, გვ. 357-418).

ხალხური მკურნალობის მეთოდებში სამკურნალო მცენარეების გამოყენება (ბზა, საკმევლი, ტირიფი, მსხლის ფოთოლი, მრავალძარღვა, ნიორი, ნიგოზი, ღვინის ძმარი — აყალო მიწასთან შეზელილი, არაყი, მზესუმზირის ზეთი...) მოწმობს ქართველი ხალხის სამედიცინო გამოცდილებას, ფსიქო- და ფიტოთერაპიის კარგ ცოდნას.

ხალხური მკურნალობის განხილული მაგალითები ცხადყოფს, თუ რა ღრმა ურთიერთმიმართება არსებობს ლოცვებითა და შელოცვებით მკურნალობას შორის. თუმცა, ხალხურ და რელიგიურ რიტუალთა პირველწყაროს გარკვევა ძალზე ძნელია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დსკი - ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდის მასალები: E — ქუთაისი, C — ხონი, A — ოკრიბა.
 ა. მინდიაშვილი, 1999 - დეკანოზი არჩილ მინდიაშვილი, ქადაგებანი, თბ., 1999.
 კურთხევანი, სანკტ-პეტერბურგი, 1826 (ნუსხურად).
 ლოცვანი, აღსარება, თბ., 2000.
 მკურნალნი და მეოხნი ჩვენი ღვთის წინაშე (ტროპარ-კონდაკები), თბ., 1989.
 მიქაელ მოდრეკილი, ჰიმნები, ქართული მწერლობა, თბ., 1978.
 მ. სააკაშვილი, პ. ბელაშვილი, 1958 - მ. სააკაშვილი, პ. ბელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, თბ., 1958.
 თ. სახოკია, 1979 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979
 ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1988 - ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, კარაბადინი, ტ. II, თბ., 1988.

RAMAZ KHACHAPURIDZE, LUIZA KHACHAPURIDZE**ON THE HEALING PRAYER AND INCANTATION TRADITIONS IN
THE ACTIVE AND PASSIVE CONGREGATION**

Good health has always been the main concern for humans as the basis for the other activities. According to the folk traditions most of the diseases are inflicted by evil spirits. People refer to various means for treatment and cure. Believers turn to church according to the advice of the Saint Fathers, but those who do not follow the church teaching make use of incantations. Mainly these diseases are of psycho-neurological nature (fears, insomnia, *uzhmuri*, evil eye,)

As for the active believers the above-mentioned objects are substituted with a box-tree bough, rose petals taken from the church at Pentecost day, sanctified water, incense, holy water of the Great Thursday, or the oil taken from the grave of saints.

It is important to mention that the texts of prayers and incantations are mainly identical.

The application of healing herbs in the folk medicine speaks about the medical experience and knowledge of psycho and phyto-therapy. The instances of treatment discussed in this paper confirm the deep relationships between the folk incantations and religious prayers but it is not always easy to determine whether the method originated from the church or from folk

ზეციურისა და მიწიერის ჭიდილი, ანუ ადამიანის სულის დარღვეული გალანსები

ადამიანი მთელი ამ კოსმიური სამყაროს პირმოა. ადამიანი ჩნდება, ვითარდება და ყალიბდება არა მხოლოდ მიწიერი, არამედ ზეციური, ანუ მთლიანი კოსმიური სამყაროს ზეგავლენითა და კანონზომიერებით. ამიტომაც არის ერთგვარი ორსახოვნება, ანუ გაორება ადამიანის ადვილად შესაგრძნობელი. ზოგიერთს მიწა და მისი ყოფიერების კანონზომიერებანიც აკმაყოფილებს, ხოლო ზოგიერთს, ე.წ. მეოცნებეთ, ზეცისაკენ უფრო მეტად გაურბით თვალი და მთელი კოსმიური სამყაროს შესაგრძნობად არიან მომართულნი. კარგია ზომიერების გრძნობა, როდესაც ადამიანის თანაბარი ინტერესი აქვთ მიწისა და ზეცისა, რადგანაც მხოლოდ ცის მზერა და მიწიერის უარყოფა ადამიანს პრაქტიკულ ცხოვრებას უნერგავს, მაგრამ არც ის ვარგა, როდესაც ადამიანი მხოლოდ მიწას ჩასჩიჩინებს ღღენიდავ და მზის, მთვარისა თუ ვარსკვლავებისკენ ერთხელაც არ აიხედავს. მიწიერის გაფეტიშება და ზეციურის უარყოფა ნაკლოვანება და არასრულფასოვნებაა ადამიანის სული გაჭერებული, ზეცისკენ ლტოლვაც ვერ ქმნის სრულფასოვნებას. ადამიანის სული გაჭერებული, გაწონასწორებული უნდა იყოს ზეციურითა და მიწიერით, თორემ ამ წონასწორობის დაკარგვა - სულის დარღვეულ ბალანსს იძლევა და, როგორც არაერთგზის აღვნიშნეთ, მთლიანი, ჰარმონიული ადამიანის სახე ასე ვერ შეიქმნება. საერთოდ, ხელოვანი ადამიანები და პოეტები მეტწილად ცის, მზისა და მთვარის მეხობებნი არიან და ზეცისკენ ლტოლვა და სინანული, ფრთების არქონის გამო, ხშირად შეინიშნება მათ შემოქმედებაში, მაგრამ ზოგიერთნი არც მიწას უარყოფენ და ამასაც ისე მგზნებარედ და გატაცებით უმღერიან, როგორც შორეულ ზეცას.

კონსტანტინე გამსახურდიას პერსონაჟთა უმრავლესობა მყარად დგას მშობლიურ მიწაზე და მისი სიხარულითა და აყვავებით ხარობს თუ ილტვის, მისი დამშვენებისა და სრულყოფისაკენ; მაგრამ არიან ისეთები, რომელთა თვალი შორს წვდება, მთელ კოსმიურ სამყაროს უსწორებენ თვალს და მათი მსოფლმხედველობაც ყოვლისმომცველია. თარაშ ემხვარი სწორედ ისეთი პერსონაჟია, რომელიც თავის არსებაში გრძნობს არა მარტო მიწიერს, ზეციურსაც, მთელ ხილულსა თუ თვალუწვდომელს, რეალურსაც და ირეალურსაც, მაგრამ თარაშისდროინდელი საქართველოს ხედვა ზეციურს ვერ წვდება, მისთვის მიწიერიც საკმარისია, ის კი არადა, მიწასაც იმ ლაღი გრძნობით ვერ ეკიდება, რასაც თითოეული კაცთაგანი უნდა გრძნობდეს მისადმი. უფრო მეტი, ამ დამოკიდებულებაში მერკანტელიზმია, თარაშს კი მთელი კოსმოსისადმი თუ მიწისადმი სიყვარული მომგებლიანობის თვალსაზრისით კი არ ახასიათებს, არამედ, როგორც ადამიანს, კოსმიური სამყაროს შეილსა და მემკვიდრეს. გვახსოვს, როგორი რუღუნებით ევლება თარაში თუნდაც უსახურ და არცთუ დიდად გამორჩეულს „მუსიკალურობით“ - ვასაკას; როგორ უსახურ და არცთუ დიდად გამორჩეულს „მუსიკალურობით“ - ვასაკას; როგორ შეშხარის ყოვილივე სულიერსა და უსულოს, როგორი მოკრძალებით დგამს ნაბიჯს მიწაზე. სწორედ ეს არის, რომ თარაშისადმი სიყვარულსა და პატივისცემას აღუძრავს მკითხველს. მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, შეუძლებელია

განვაცხადოთ, რომ თარაში მთლიანად მიწიერი არსებაა, მის არსებაში თითქოს ელინური მსოფლხედვაა გაბატონებული, მისი არსება უფრო კოსმიური თვალთახედვისაა, ვიდრე მიწიერი.

„თუ თომას მანი, რომელსაც ამ საუკუნის ხელოვანთა შორის ყველაზე მეტად აფასებდა „მთვარის მოტაცების“ ავტორი, მედიკოსის სიზუსტით სწავლობდა პერსონაჟთა ფიზიკურ სტრუქტურასა და მდგომარეობას, რითაც ადგენდა სულიერი ცვალებადობის სათავეს. კონსტანტინე გამსახურდია დისჰარმონიული გმირების მხატვარია, მათ ჯანსაღ და ძლიერ სხეულში ჩაბუდებულია ათასგვარი ლტოლვით შეპყრობილი სული, უცნაურია და ექსცენტრული... მწუხარე და მელანქოლიური (სავარსამიძე, ემხვარი, გიორგი), დიადი მიზნისკენ დაუცხრომლად მისწრაფვის გოეტე, არსაკიძე... დავითი, მაგრამ სულიერი ცვლილებანი კონკრეტულ ფიზიკურ-ფიზიოლოგიურ ცვლილებებს არ იწვევენ, შინაგანი მოქანცვა და გამოფიტვა არ იქცევა ფიზიკურ გადაგვარებად... სიკვდილი გმირთა სხეულში გარეგანი სამყაროდან იჭრება, თუნდაც სიკვდილ-მისჯილის მოთმინებით ელოდნენ განგების ნებას. მათი სწრაფვა შიგნითკენ არაა მიმართული, მზერაჩაბრუნებული, ინტროსპექტრული, არამედ ეხლება ყოფიერების მკაცრ კედელს. ისინი ხომ სასიცოცხლო წესრიგისა და გარემოს შეცვლის თეორიული და პრაქტიკული ლოზუნგებით გამოდიან, მაგრამ მარცხდებიან, როგორც „უღრობის გმირები“ (ს. სიგუა, 2001, გვ. 104).

საინტერესოა ის, რომ სასიცოცხლო წესრიგისა და გარემოს შეცვლის თეორიული და პრაქტიკული ლოზუნგები აუცილებელია ემხვარისა და სავარსამიძისათვის, რადგანაც წესრიგის ბალანსები დარღვეულია, ადამიანური ყოფის ელემენტარული წესრიგი არ არსებობს, რაღაც არანორმალური, უფრო სწორად, ანომალური, ადამიანთა არსებობისათვის შეუსაბამო წეს-კანონები მკვიდრდება და შეიძლება ვთქვათ, რომ ემხვარი და სავარსამიძე, ეს ფიზიკურად და სულიერად ჰარმონიული პერსონაჟები ამ „უღრობის კარიბჭეს“ ეხლებიან და ნადგურდებიან. ადამიანი ხომ ურთულესი ნაგებობაა. ის საოცარი, ბუნებრივი კანონზომიერება, რომელიც მისი სიცოცხლის გარანტიას ქმნის, ირღვევა ხელოვნური, ყალბი თეორიების დამკვიდრებისა და გაბატონების გამო. საზოგადოება, რომელიც სოციალისტური სახელდებით ჩამოყალიბდა, არაბუნებრივია. ადამიანი დაბადებიდან ბუნებრიობას მიეღტვის, საუკუნეთა განმავლობაში გამომუშავებულ საზოგადოებრივ თუ საკაცობრიო ნორმებს ემორჩილება, მაგრამ ეს ნორმები ისე ბუნებრივადაა გამომუშავებული და დამკვიდრებული, როგორც ცა და მიწა, როგორც მთელი კოსმიური სამყარო, როგორც თავად ადამიანი და მისი სიცოცხლე, მაგრამ საკმარისია ამ კანონზომიერებაში არაბუნებრივი, ხელოვნური ადამიანის არსობის დამამცირებელი მცირე ნიუანსები შეიჭრას, რომ ირღვევა ბუნებრიობა და ადამიანის სიცოცხლესაც საფრთხე ემუქრება. ადამიანის ყოველივე ქმედება, ყველაფრის მოთმინება არ ძალუძს, ადამიანის სულს სასიცოცხლოდ ისევე როგორც ჰაერი და წყალი, სიხარული და სიყვარულიც სჭირდება, მათ გარეშე სიცოცხლე არ არსებობს, არადა, სწორედ ეს სასიცოცხლო არტერიები უნდა გადაუჭრან ადამიანებს, ყოველგვარი პირადული წაართვან და ე.წ. მოაზროვნე მანქანებად აქციონ ისინი. ვერც თავად ავტორი და ვერც მისი პერსონაჟები სულიერი წონასწორობისა და ბუნებრიობის გარეშე ვერ იცოცხლებენ. ბუნება და ბუნებრიობა არის მათი სულიერი წონასწორობის სათავე, ამიტომაცაა, რომ თარაშ ემხვარი და სავარსამიძე ასე ახლოს მიდიან ბუნებასთან. ასე ღრმად წვდებიან მის არსს:

„ამ ხეებს დიდი მოთმინება აქვთ. მათ დიდი და გაუხელელი სიხარული აქვთ გულში. მათი გმირობა - ლოდინი, მათი სიცოცხლე - ჩუმი მარტვილობა. მასწავლეთ, ჩემო კარგებო, როგორ უნდა იცოცხლო უჩივლელად, უდარდელად, უშიშრად და როცა ჟამი მოვა, როცა შეუძლებელი იქნება იქ დგომა, სადაც შენი წინაპარი ოდესმე მდგარა, იქვე წაიქცე; სადაც თესლი შენი დაეცა და შენივე ცხედრით დაფარო ეს შენივე მიწის ნაჭერი. მათგან უნდა ისწავლოს კაცმა გარინდებული აღტაცება და გმირული სიკვდილი.“

ხეები,

ხეები,

ხეები, სიყვარული უდრეკი, ამაყი ხეები.

ამ დედამიწის სიხარული ცალ ატყორცნილი!

ამ დედამიწის მისტიური ორნაენტები“ (კ. გამსახურდია, 1992, გვ. 312).

საოცარი წიაღსვლაა ბუნებაში და, თუ გნებავთ, მთელი კოსმიური სამყაროს აღქმაცაა იგი და რაოდენ ზეგავლენას ახდენს ბუნების წორასწორობა, მისი სასიცოცხლო კანონზომიერება პერსონაჟზე, ეს მთელ მის არსებაში იკითხება. ბუნება და სავარსამიძე თითქოს ერთარსებაა, არა აქვს მნიშვნელობა, მშობლიური მთა-ველის ჭვრეტითაა იგი გართული, თუ სხვათა ქვეყნის მშვენიერებას უმზერს, მთავარია ბუნება, მთავარია ის სასიცოცხლო და სააზროვნო ენერგია, რომელსაც ბუნებისგან იღებს ადამიანი და თუ ეს ბუნებრივი ბალანსები დაირღვა, თუ შავი და თეთრი, მშვენიერი და მახინჯი, ნათელი და ბნელი, კეთილი და ბოროტი, ღვთაებრივი და ეშმაკისეული ერთმანეთში აირია, თუ მისი გარჩევა შეუძლებელი გახდა, სასიცოცხლო ენერგიაც ეკარგება ადამიანს. თავისთავად ცხადია, რომ ადამიანი და სიცოცხლე ქაოსიდან დროთა გარკვეულ მდინარეებში გამოიკვეთა და ყველაფერს თავისი სახელი დაერქვა, ყოველივე თავის არსებობის კანონზომიერებით ცოცხლობს და ქაოსისაკენ მიბრუნება, ამ კანონზომიერებათა რღვევა, უპირველესად ადამიანს და საერთოდ სიცოცხლეს ემუქრება, მით უმეტეს, პოეტის სიცოცხლეს. საინტერესოდ გადმოგვცემს ბუნებისა და პოეტის ურთიერთმიმართების საკითხს მ. კვესელავა: „ზინაგანი პოეტური ხედვის სიმძაფრემ ათქმევინა გალაკტიონსაც „აღმოვაჩინე ქვეყანა მთელიო“. ამგვარი „აღმოჩენა“ რილკეს განმარტებით, უხილავიდან ხილულში გადასვლაა, რითაც პოეტი ხვდება „განმარტოებულ სამყაროში“, სადაც იგი მარტოა, სასოწარკვეთილი და ამაოდ ეძებს პასუხს კითხვაზე: რა არის ყოფიერების აზრი? ასეა ჭაბუკ გალაკტიონთანაც. იგი არავისგან არ მოელის ამ კითხვაზე პასუხს. არც თანამემამულეების, არც ღმერთისა და არც ანგელოსებისაგან. პოეტი უტყბოა და მიტოვებული. მართალია, იგი ხვდება ახლობელ და საყვარელ საგნებსაც, მაგალითად: ხეს, მაგრამ ყოველივე ეს შემთხვევითია და წარმავალი. სილამაზე ქრება, გრძნობა ნელდება, სინამდვილე კი ბევრ რამეს ითხოვს ჩვენგან. ჩვენც გვჭირდება რაღაც, მაგალითად, გაზაფხული, ვარსკვლავები, ან კიდევ ვიოლინოს დამატებობელი ბგერები, იმათაც სურთ, რომ ჩვენ ვიგრძნოთ ისინი. მათში ადამიანურია ჩაქსოვილი“ (მ. კვესელავა, 1961, გვ. 127). ან ეს ბოლო წინადადება შეიძლება შევაბრუნოთ და ვთქვათ, როგორც მათშია ჩაქსოვილი ადამიანური, ისე ადამიანში ბუნებრივია ჩაქსოვილი და თუ ამ ბუნებრივ საწყისებს მოწყდება იგი, თუ მხოლოდ მშრალი, არაბუნებრივი თეორიებით იაზროვნებს და არაბუნებრივად იცნოვრებს, უდავოდ დაიღუპება. სწორედ ამიტომაც, რომ ამ არაბუნებრიობის სამფლობელოში ასე უსიხარულოდ, ასე არაბუნებრივად მთავრდება ემხვარისა და სავარსამიძის სიცოცხლე. მათი

სულის ბალანსები დარღვეულია, სასიცოცხლო სიხარულს ვერ ღებულობენ ისინი გარემოსაგან.

ზეციურის უარყოფა და მხოლოდ მიწიერით ცხოვრება ადამიანთა სულიერ და გონებრივ შეზღუდულობას იწვევს. ზეცა და ზეციური რომ გონებრივ და სულიერი სიმაღლის სიმბოლოს ქმნის, ეს თუნდაც იქედანაც შეიძლება დავასკვნათ, რომ პრომეთე და ამირანი ცეცხლს ზეციდან იტაცებენ და მიწაზე ადამიანებისთვის მოაქვთ. „პრომეთეოსმა ცეცხლის სახით ცოდნა, უნარი, შესაძლებლობა მიანიჭა ხალხს. ესჭილე შენიშნავს, რომ პრომეთეოსმა შეგნებული ცხოვრებისადმი ინტერესი გაეღვიძა ადამიანებს. უწინ ისინი იყურებოდნენ, მაგრამ ვერ ხედავდნენ, უსმენდნენ, მაგრამ არ ესმოდათ. პრომეთეოსმა მათ გონების, განათლებისა და შეგნების სხივი მოუტანა. იგი თვითონ წარმოადგენს გონებისა და კულტურის სიმბოლოს, თავისუფლების იდეის განსახიერებას.... იგი ხალხის მეგობარია, გილგამეშსა და ამირანივით ადამიანებისთვის მზრუნველი“ (მ. კვესელავა, 1961, გვ. 189). რამდენადაც პრომეთე. თუ ამირანი ერთგვარი ზილია ზეცასა და ადამიანებს შორის, მისი გონებისა და კულტურის სიმბოლოთა გამოცხადება ნიშნავს, რომ ზეცა გონების, გრძნობისა და ადმიანური სრულფასოვნებისთვის აუცილებელ ატრიბუტებს ქმნის, ზეცასთან კავშირის გაწყვეტა და მხოლოდ მიწიერით დაკმაყოფილება ადამიანთა გონებისა და სულიერი კულტურის შეზღუდვის მანიშნებელია, ამდენად, საზოგადოება, რომელიც უარყოფს წარსულს, წარსულის ხელოვნებასა და სულიერ კულტურას, თავისთავად ყოველივე ამის დეფიციტს განიცდის - სულიერი ბალანსები თავისთავად დარღვეულია. სწორედ ისეთი ადამიანების ეპოქა მოდის, გრგოლ რობაქიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ - „წვეთი მზე არა აქვთ სულში“, და ამ მზენაკლულთა და სუსსულოთა საზოგადოებაში და ზეციურ და მიწიერ ბალანსებდარღვეულ ადამიანებში სავარსამიძე და თარაშ ემხვარი უნიადაგონი და გაუხარელნი რჩებიან, უფრო სწორედ, მთლიანად მოკვეთილი არსებული ყოფიდან, იგნორირებულნი ამ საზოგადოების მესვეურთაგან. თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ რღვევა მხოლოდ სოციალისტური საზოგადოების ხვედრია. ეს მსოფლიო მასშტაბის დაცემა და დაკნინებაა, მსოფლიო ლიტერატურასა და ხელოვნებაში შეიძლება ვეძიოთ ეს დარღვეული ბალანსები.

„ცხოვრება აქ წარმოდგენილია როგორც გოლგოთაზე სვლა. გარემო ისე დაყრუებული, რომ არ ესმის ადამიანთა მოთქმა. ყრუ ტალღები, ყრუ ნაპირი, ყრუ სიშორე. ყველაფერი ყრუ - თვით ხმაურიც კი. ქარიც იტანჯება, როგორც ფაგოტა, დამხრჩვალი ოცნება და დაკარგული იმედები სარკაზმში გადადის და განწირულების სიცილს იწვევს. ბრმა წყვდიადი და შავი სიზმარი უძრაობის დუმილს უერთდება. ყველაფერი გარინდებულია. პოლ ვერლენი გრძნობს ტყეების ცახცახს, ჩრდილების სევდას. მას ესმის მცენარეთა ჩურჩული და ხევების მწუხარე ოხვრა. ჟიულ ლაფორგის პოეტური ჩანგიც სევდის მხოლოდ ერთადერთ სიმს აჟღერებს. მან იცის, რომ არის პლანეტა, ყველაფერი დანარჩენი კი მძიმე გადასახადია. დედამიწა უმწეობის ბირთვია ცისფერ უსასრულობაში. ისტორია და ბუნება ყოფიერების ბაზრობაა. ყალთაბანდი საუკუნეები უაზროდ ცვლიან ერთმანეთს. ყველაფერი იღუპება, სილამაზე ფასს კარგავს“ (მ. კვესელავა, 1961, გვ. 499). თითქმის ისეთივე განწყობილებაა მსოფლიო ლიტერატურაში, როგორც კონსტანტინე გამსახურდიას ამ ორ პერსონაჟს დაუფლებია. ამდენად, შეიძლება ვთქვათ, რომ თარაშისა და კონსტანტინეს სევდა და კავშირი მხოლოდ ეროვნული საზოგადოებით ვერ შემოიფარგლება, იგი მსოფლიო სევდაა და ის რღვევა და შეუსაბამობანი, რომელიც იმდროინდელ საქართველოს ახასიათებს, უცხო არ

არის ევროპისათვისაც, მხოლოდ ეს არის, რომ აქ, საქართველოში ამას ვერავინ გრძნობს, ანდაც გრძნობენ ერთეულები და საერთო მასას ამ რღვევაზე თვალის მიდევნებაც არ ძალუძს. მათ ჰგონიათ, რომ ეს რღვევაც გარკვეული კანონზომიერებაა, კითხვაც არ უჩნდებათ, როგორ და რატომ, მიუხედავად იმისა, რომ მასშტაბი რღვევა-დაცემისა აქ კოლოსალურია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბაქრაძე, 1977 - ა. ბაქრაძე, კრიტიკული ეტიუდები, 1977.
 ა. ბაქრაძე, 2000 - ა. ბაქრაძე, მითოლოგიური ენგადი, 2000.
 კ. გამსახურდია, 1990 - კ. გამსახურდია, მთვარის მოტაცება, 1990.
 კ. გამსახურდია, 1992 - კ. გამსახურდია, დიონისოს ღიმილი, 1992.
 აკ. ვასაძე, 1979 - აკ. ვასაძე, მხატვრული შემოქმედების ფსიქოლოგიური საკითხები, 1979.
 ა. ზურაბაშვილი, 1975 - ა. ზურაბაშვილი, პერსონოლოგიური ნარკვევები, 1975.
 ზ. კაკაბაძე, 1979 - ზ. კაკაბაძე, "ზელოვნება, ფილოსოფია, ცხოვრება", 1979.
 ს. სიგუა, 2001 - ს. სიგუა, მარტვილი და ალამდარი, 2001.
 ს. სიგუა, 2007 - ს. სიგუა, „მხატვრული აზროვნება; გენეზისი და სტრუქტურა“, 2007.

NAZI KHELAI A

THE STRUGGLE BETWEEN HEAVENLY AND EARTHLY ORIGINS OR THE DISTURBANCE OF THE HUMAN SOUL BALANCE

The majority of Konstantine Gamsakhurdia's fiction protagonists stand firmly on the national soil and rejoice its delight and efflorescence and aspire to make it more beautiful, striving for its perfection. But there are also some, whose eyes look far away objects; they look cosmic world and their worldview is omni-content. Tarash Emkhvari is an example of such personages, who, in his own self, feels not only the earthly but also the heavenly origins. He sees the whole visible and invisible universe, the real and unreal ones but unfortunately, the eyesight of Tarash's contemporary Georgia is not healthy enough to reach the heavenly realm.

The heaven creates necessary traits for human mind, feelings and personal perfection and the disrupting of the connection with the heaven and confining with only earthly things is a sign of limitation of human thought and culture. Thus, the society that negates the past and the art and spiritual culture of the past times suffers from the lack of all these that results in the upsetting of the spiritual balance.

ბუხან სურციკი

**იმერეთის ეპისკოპოსი
გიორგი ალადაშვილი (1908-1917)**

1908 წლის თებერვალში სინოდის 41813126 ბრძანებით, იმერეთის ეპისკოპოსი ლეონიდე გადაიყვანეს გურია-სამეგრელოს ეპარქიის მმართველად. იმერეთის ეპარქიის კათედრაზე გადმოიყვანეს ეპისკოპოსი გიორგი ალადაშვილი. არაერთი ცნობა არ არსებობს, რა მიზეზით მოხდა მათი შეცვლა.

ქუთაისში საკათედრო სობოროში მობრძანებულ ყოვლადსამღვდელო გიორგის მიეგება სამღვდელოება და საზოგადოება. სობოროში მღვდელმა იონანე კერესელიძემ მათ მეუფებას მოახსენა მოკლე სიტყვა:

„კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისათა.

ასე აღტაცებით მიეგება მორწმუნე ებრაელთა ერთი იესო ქრისტეს შესვლას ქალაქ იერუსალიმში. აგრეთვე აღტაცებით ვეგებებით ჩვენ თქვენი ყოვლად უსამღვდელოესობის მობრძანებას ამ ღვთის ტაძარში თქვენი სამწყსო და როგორც მორწმუნე ებრაელები, ჩვენც წრფელი გულით ვიტყვი: „კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისათა“. ქრისტე მაცხოვარმა გვაძნო ჩვენ, დავიცვათ მისი მცნება. მცნება მისი არის ვიყვარებოდეთ ურთიერთშორის, სადაც სიყვარული არ არსებობს, იქ არ არსებობს ღმერთი, იქ არ არის ქრისტიანობა. დღეს ჩვენში ეს ქრისტესაგან ნამცნევი სიყვარული ძლიერ დასუსტებული არის. ვიმედოვნებთ, ყოვლადუსამღვდელოესი მეფეო, ამ სამწუხარო მოვლენას მიაქცევთ უმთავრესად თქვენს მწყემსმთავრულ ყურადღებას და აღადგენთ თქვენდამი რწმუნებულს იმერეთის სამწყსოსა შინა ძველებურ ქრისტიანულ სიყვარულს მწყემსთა და სამწყსოთა შორის. ხანმოკლე სამსახური თქვენი ყოვლადუსამღვდელოებისა გურია-სამეგრელოს სამწყსოში და ამ მოკლე ხანში დამსახურებული სიყვარული გვაიმედებს, რომ თქვენი მსახურება ახალ სამწყსოში აღადგენს რამდენადმე იმ სიყვარულს, რომელიც სუფევდა ძველ დროში. ვიმედოვნებთ, რომ თქვენი მეუფების სამსახურით მოგვაგონებთ სულმნათს და მთელი სამწყსოსა და სამღვდელოების საყვარელ მწყემსმთავრის ნეტარხსენებული გაბრიელის დროს. ასეთი ნდომა და სიყვარული დაიმსახურა მან იმით, რომ იგი ყოველს საქმეში და ყოველს შემთხვევაში ეკითხებოდა თავის გონებას და თავის გამოცდილებას. მაღალი სწავლა, რომლითაც აღჭურვილი ხართ და ქვეყნიური გამოცდილება ხანგრძლივი სამსახურით მოზარდ თაობას აღზრდისა და განათლების საქმეში, იმედს გვაძლევს, რომ თქვენი სამსახური ჩვენს სამწყსოში იქნება ნაყოფიერი და სასარგებლო. კურთხეულ იყოს, მოწყალეო მეფეო, თქვენი მობრძანება და მრავალჟამიერ თქვენი სიცოცხლე.“

ეპისკოპოსი გიორგი (ერისკაცობაში დავით გიორგის ძე ალადაშვილი) დაიბადა 1848 წლის 8 დეკემბერს არბოშიჩიკში (ქიზიყი). 1875 წელს დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია. ამავე წელს იგი დანიშნეს თბილისის სასულიერო სასწავლებელში მასწავლებლად, სადაც 4 წელი დაჰყო. 1879 წელს ჩაირიცხა კიევის სასულიერო აკადემიაში, რომელიც 1883 წელს დაამთავრა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით და დაბრუნდა საქართველოში. 1884 წელს იგი დანიშნეს ქართული ენის მასწავლებლად ოზურგეთის სასულიერო

სასწავლებელში. 1899 წლის 25 სექტემბერს აღიკვეცა ბერად. ამავე წლის 1 ოქტომბრიდან არის არქიმანდრიტი და სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებლის ზედამხვედველი. 1902 წელს იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის წინამძღვარი და საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის წევრი.

1905 წლის 25 სექტემბერს ხელდასმულ იქნა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსად. 1908 წლის 1 თებერვალს იმერეთის ეპისკოპოსის კათედრაზეა. 1915 წელს 40 წელი შეუსრულდა მას შემდეგ, რაც იგი სემინარიიდან პირველად სწავლადამთავრებული იმერეთის სასულიერო სამსახურის ასპარეზზე გამოვიდა.

ეპისკოპოს გიორგი ალადაშვილის მიერ ჩატარებული იმერეთის მღვდელმთავრის სახლის აღწერილობა საკმაოდ ღირებულია: 6 ძველი ვანური სკამი, ორი მაგიდა, ერთი ანალოდია, ორი მრგვალი მაგიდა, ერთი კომოდი, ერთი ძველი კარადა, სამი სამზარეულოს მაგიდა.

სამი დიდი ბოთლი, 100 პატარა ბოთლი, 13 თეფში, 12 ჭიქა. აღწერილობიდან კარგად ჩანს, რაოდენ უჭირდა იმ დროისათვის იმერეთის ეპარქიის მმართველებს. რაც შეეხება ეპარქიის ფულად კაპიტალს, ინახებოდა ადგილობრივ სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებებში ქვითრების წიგნები-კანცელარიაში (ქცა, ფონდი 21, საქ. 23359).

ამ პერიოდში დიდ გასაჭირს განიცდიდა გელათის მონასტერი. ეს კარგად ჩანს გელათის მონასტრის წინამძღვრის ნიკიფორეს მოხსენებიდან, რომელიც დახმარებას სთხოვს ეპისკოპოს გიორგის: „პატივი მაქვს მოვახსენო თქვენს მეუფებას, რომ გელათის მონასტერს აქვს მოცემული ერთი დესეტინა ვენახი, ორი დესეტინა სახნავი, ასი დესეტინა ტყე და ორმოცი დესეტინა ჩიგვარი“. ეს მიწები სოფელ გელათში ჰქონია მონასტერს და ამ მიწებიდან არავითარი შემოსავალი არ ჰქონია. ამის გარდა, გელათის მონასტერს 46 დესეტინა მიწა სოფელ კვანჭირში მდინარე ყვირილას ნაპირებთან ჰქონია. ყოველივე მის გამო მონასტერს 21 მანეთი და 19 კაპიკი ედებოდა გადასახადი. ამისათვის უმორჩილესად ვთხოვო თქვენს ყოვლადუსამღვდელოესობას ამ გადასახადისათვის იშუამდგომლეთ ვისაღმი ჯერ არს და იქმნეს მონასტერი თავისუფალი“ (ქცა, ფონდი 21, საქ. 23865).

1909 წლის 5 ივლისიდან 1 სექტემბრამდე ბაქოს ეპისკოპოს გრიგორს, რომელიც დროებით საქართველოს საეგზარქოსოს მართავდა, სინოდმა ავადმყოფობის გამო ნება დართო შვებულების აღებისა, ხოლო ექსარხოსის მოვალეობის დროებით შესრულება დაევალა იმერეთის ეპისკოპოს გიორგის, რაც მის მაღალ ავტორიტეტზე მიუთითებდა.

არქიმანდრიტი ნიკიფორე, გელათის მონასტრის წინამძღვარი, გელათის მიწებზე 1910 წლის 29 აგვისტოს კვლავ ეხება და იმერეთის ეპარქიის მონასტერთა ბლალოჰინს არქიმანდრიტ ნესტორს აუწყებს შემდეგს: „ამ პერიოდისათვის გელათის მონასტერი აღნიშნული მიწების გარდა ასევე ფლობდა: საბალახო და სახნავი სახელწოდებული საკობრის ორმოცდახრა დესეტინა, მონასტერს კისორეთში ჰქონდა დაწერილი ნაღელით ასი დესეტინა ადგილი. ამის გარდა სადუქნეა ადგილი აქვს მონასტერს სახელწოდებული ჭალა ნახევარ ქვევა, ასევე საწისქვილე ადგილი მდინარე ჭიშურაზე ზემოთ 299 კვადრატული საყენი სალის თავის დაჩაზე“.

ეპისკოპოს გიორგის მოსვლისას იმერეთის ეპარქიაში მოქმედებდა 845 მათრლმადიდებელი ეკლესია და 7 მონასტერი. თეთრი სამღვდელოება შედგებოდა

32 დეკანოზის, 522 მღვდლის და 5 დიაკვნისაგან, ხოლო შავი სამღვდლოება 54 მონაზონისა და 22 მორჩილისაგან. ეპარქიის მოსახლეობა შეადგენდა ნახევარ მილიონზე მეტ ადამიანს. ეპარქიალური კანცელარია სათანადოდ ვერ ასრულებდა დაკისრებულ მოვალეობას. კანცელარიას არ გააჩნია არქივი, აღწერილობა, საქმეთა აღფავიტი, ექსარხოსის ბრძანებულებები და დადგენილებები სრულდებოდა 3-5 დამოწმების შემდეგ, ბევრი რეზოლუციის გადახედა ხდებოდა თვეობით და წლობითაც კი (ქცა, ფონდი 21, საქ. 24216).

1910 წელს 12 თებერვილადან იმერეთში მოეწყო ეპარქიის სამღვდლოების დებუტატთა კრება. ამ კრებაზე ყველა ეკლესია-მონასტერს უნდა წარმოედგინა წლიური შემოსავალი, ასევე გაყიდული სანთლის შემოსავალი და მრავალი საჭირობო საკითხი. აღნიშნული საქმეებიდან ჩანს, თუ რამდენად უჭირდა იმ პერიოდში სამღვდლოებას. გთავაზობთ სოფელ გორისას წმინდა გიორგის ეკლესიის მღვდლის კაბიტან სარალიძის მოხსენებას კრებისადმი:

„ღირსნო მამანო! უმორჩილესად გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება ჩემს შემდეგ მდგომარეობას: ვარ ერთი სემინარიელი მღვდელთაგანი, მერვე წელიწადია ვმსახურობ ერთ მივარდნილ სოფელში, ღარიბი მამაჩემის სახლიდან 30-40 ვერსტის სიშორეზე. ვარ წვრილი ცოლშვილის (ექვსი მცირეწლოვანი) პატრონი, არა მაქვს ახალი ჯამაგირი და მრევლი შედარებით ძლიერ მცირეა და ამის გამო განვიციდი დიდ ნივთიერ გაჭირვებას. მამანო, მაგმართავთ უმორჩილესი თხოვნით, მიიღეთ მხედველობაში ჩემი გაჭირვებული ნივთიერება მდგომარეობა და წელს მაინც შემაზვედროთ ჯამაგირი და ამით შემიმსუბუქოთ ჩემი ასეთი მდგომარეობა“. 1909 წლის 12 დეკემბრიდან რუსეთიდან რუსეთის ეკლესიის სინოდის მიერ საქართველოს ექსარხოსად ინოკენტი ბელაევი დაინიშნა (ქცა, ფონდი 21, საქ. 24384).

1910 წლის 5 ივნისის ბრძანებით, რომელიც ექსარხოსმა გასცა, გელათიდან დაბრუნებული უნდა ყოფილიყო აფხაზეთში კათალიკოს ზაქარია ქვარიანის მიერ 1658 წელს იქნა გადაბრძანებული გელათში" (ქცა, ფონდი 21, საქ. 24559).

მეტად საინტერესო წერილს წერს ეპისკოპოს გიორგის მღვდელი რაჟდენ ხუნდაძე 1911 წლის ივლისში.

„დაკვირვება, გამოცდილება და მასთან საზოგადო საერთო საქმეს მაიძულებს, რომ თქვენს ყოვლადუსამღვდლოესობას მოვახსენო შემდეგი: წინათ, როდესაც ქართველს ქართული სული ედგა, შეგნება ჰქონდათ საზოგადო და ახსოვდათ თავიანთი ეროვნული ვინაობა, მაშინ ყველა თითოეული მათგანი დიდი სიფრთხილით ეპყრობოდა ყოველგვარ ეროვნულ კუთვნილებას, რომელიც რასაკვირველია შეადგენს ჩვენი ერის საკუთრებას მამა-პაპათაგან ნაანდერძევე განძს, რომელიც დღესაც ასე საჭიროებს დაცვას, როგორც წინათ. ამჟამად მოგახსენებთ, მეუფეო, ქართული გალობის შესახებ, რომელიც დაკარგვის კარზე დგას. წინათ საზოგადო გამეფებული იყო ერთი საზოგადო კილო სრულიად იმერ-ამერთა შორის და ვინც გალობა კი იცოდა, ამ საზოგადო კილოს წყალობით ერთი-მეორესთან გაზრდილივით იტყოდნენ გინდ თავის დღეში არ ენახათ ერთმანეთი. დღეს კი არათუ ამერ-იმერში საერთოდ საერო კილოს დაცვა, არამედ იმერეთში სულ ცოტადა უკლია, რომ ნამდვილი ქართული კილო მოიხსნას“. ამის მიზეზად მღვდელი რაჟდენ ხუნდაძე მიიჩნევს იმ ადამიანთა მოღვაწეობას, რომელთაც თვითონ არ იციან წესიერად ქართული გალობა და სხვას ასწავლიან. იგი თხოვს ეპისკოპოს გიორგის, რომ მან გასცეს განკარგულება

და ვისაც მოწმობა არ ექნება ქართული გალობის ცოდნის, მანამდე ბლალოჩინებმა და მღვდლებმა არ მისცენ უფლება სოფლად გალობის სწავლისა მოუშაადებელ პირებს.

1912 წლის 6 მაისს იმპერატორის ბრძანებით იმერეთის ეპისკოპოსი გიორგი დაჯილდოვდა წმიდა ანას I ხარისხის ორდენით და 150 მანეთის ოდენობით (ქცა, ფონდი 21, საქ. 25433).

1913 წელს მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების კავკასიის განყოფილება ნებას რთავს ექვთიმე თაყაიშვილს, რათა დაათვალიეროს, შეისწავლოს და სურათი გადაუღოს იმერეთის ეპარქიაში მოქმედ ტაძრებსა და მონასტრებში არსებულ საეკლესიო ნივთებსა და სიწმინდეებს, ასევე ძველ ხელნაწერებს (ქცა, ფონდი 21, საქ. 25704).

1914 წლის 14 აგვისტოს ქალაქის მმართველობა მიმართავს ეპისკოპოს გიორგის მიაწოდოს ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რამდენი კვადრატული მიწის ფართობი იყო საჭირო მომავალი სასულიერო სემინარიისათვის. შემდეგ კი ქალაქის მმართველობამ საღორიის დაჩაზე ქალაქის საავადმყოფოს გვერდით 6 ღესეტინა მიწა გამოიყო, რათა აშენებულიყო სასულიერო სემინარია ეზოთი.

იმავე წლის 30 ოქტომბერს იმერეთის ეპისკოპოსმა გიორგიმ თხოვნით მიმართა საქართველოს ექსარხოს პიტირიმის (1914-1915 წწ.): „დასავლეთ საქართველოში არსებობს 3 ეპარქია: იმერეთის, გურია-სამეგრელოს და სოხუმის, რომლებშიც 1200 სამრევლო ირიცხებოდა, არც ერთ ამ ეპარქიაში არ არსებობდა სასულიერო სემინარია, რათა მომზადებულიყო სამღვდლო კადრები, ამის გამო კი სათანადოდ მოუშაადებელი კადრები ინიშნებოდა მღვდლებად“.

ეპისკოპოსი გიორგი ასევე აღნიშნავდა თხოვნაში, რომ საქართველოს საღმვდლოება ძალიან ღარიბი იყო, ისეთი ღარიბი, რომ არ შეეძლო თავისი შვილები გაეშვათ თბილისში სასწავლებლად. კლიმატიც აღმოსავლეთ საქართველოსი მშრალი და კონტინენტური იყო, რომელიც ცუდად მოქმედებდა ახალგაზრდობის ჯანმრთელობაზე. ყოველივე ეს გაითვალისწინა გაბრიელ ეპისკოპოსმა და მისი ძალისხმევით 1894 წელს ქუთაისში გაიხსნა სასულიერო სემინარია, რომელიც დაიხურა 1904 წელს სემინარიის სტუდენტების უმსგავსო საქციელის გამო. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ეპისკოპოსი გიორგი თხოვდა ექსარხოს პიტირიმს ეშუამდგომლა რუსეთის სინოდის წინაშე და ქუთაისში 1915-1916 სასწავლო წლისათვის გახსნილიყო განსაკუთრებული 6 კლასიანი სემინარია. 1915 წლის 7 დეკემბერს რუსეთის სინოდმა დააკმაყოფილა ექსარხოსის თხოვნა, რომელიც უკვე პეტროგრადის მიტროპოლიტი იყო, ქუთაისში გახსნილიყო 3 კლასიანი სასულიერო სემინარია, რომელიც იარსებებდა სახელმწიფოს ხარჯზე (ქცა, ფონდი 21, საქ. 25847).

1915 წლის 22 იანვარს გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსმა ლეონიდემ მიმართა ექსარხოს პიტირიმს, რათა ღრობით კათედრა ჩაებარებინა იმერეთის ეპისკოპოს გიორგი ალადაშვილს (ქცა, ფონდი 21, საქ. 25943).

ზაქარია ჭიჭინაძე ეპისკოპოს გიორგის შესახებ წერდა: „ყოვლადსამღვდლო გიორგის მოქმედება და მართვა გამგეობა არის მშვიდი და წყნარი, საქმის ახმაურება და აფორიაქება ამას არაფრად მიაჩნია, ამიტომაც ყოველთვის თავის სამწყსოში წყნარად და უჩინრად მოქმედებს და ყველას წინაშე იმას ცდილობს და ემსახურება, რომ ყოველთვის მშვიდობით და სიყვარულით შესრულდეს ყველაფერი. ყოვლადსამღვდლო გიორგის ცდა ყოველთვის იქითკენ

არის მიმართული, რომ იმერეთის სამღვდელეობას ემსახუროს კეთილად და უვნებლად. ფრთხილია ყველაფერში, მაგრამ ვინაიდან ჩვენს დროში დაკარგვა რამის ადვილია და პოვნა კი ძნელი, ამის მაგალითები ჩვენ ბევრი გვაქვს ცხოვრებაში, იტყოდა ხოლმე ყოვლადსამღვდელო: „მთელი საუკუნის განმავლობაში ქართველი ერი სულ დაკარგვის გზაზედ იდგა და შეძენით კი ვერას იძენდაო“. იმერეთში სასულიერო სემინარიის გახსნას კარგა ხანი ეცადა ეპისკოპოსი გაბრიელი. ბევრი წვალებისა და ცდის შემდეგ იმერთ ელირსათ სემინარია და იგი გაიხსნა ქუთაისში. მაგრამ დიდი დრო არ იყო გასული და ქართველთა სიჩქარის, მოუფიქრებლობის და გაუფრთხილებლობის წყალობით სასულიერო სემინარია დაკეტილ-დაკარგული აღმოჩნდა ქართველთათვის. დაკარგული სასულიერო სემინარიის განახლების შესახებ ცდა ყოვლადსამღვდელოს არგუნა ვარემოებამ. მათი მეუფების ხელშეწყობით ქუთაისში გაიხსნა სასულიერო სემინარია, რომელიც მთავრობაშიც გამოაცხადა ოფიციალურად. ასეთია ყოვლადსამღვდელოს აზრი, რომ „აჩქარებულსა ქებულსა სჯობს სიბრძნე დაგვიანებულიო“ (გაზ. „ერი“, №44, 1913).

იმერეთის ეპისკოპოსმა გიორგიმ დიდი ღვაწლი გასწია ბაგრატის ტაძრის მოვლა-პატრონობაზე, რომელიც აღწერა ისტორიკოსმა გიორგიმ: „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების დავალებით ტაძრის ეზოდან გამოსული მე და ჩემი თანამგზავრები ყოვლადსამღვდელო გიორგი ეპისკოპოსისკენ გავემართეთ. მინდოდა მენახა და დიდებული ნაშთის მოვლა-პატრონობისათვის ჩემი გულითადი მადლობა მომეხსენებინა, მაგრამ მათი მეუფება შინ არ ბრძანდებოდა, რომელიც გოსპიტლის მოსახილველად წაბრძანებულიყო. რაღა გაეწყობოდა, გარემოებას უნდა შევრიგებოდი და ჩემთვის ძვირფასი ადამიანის უნახავად წამოვსულიყავი. ვბედავ და გაზეთის შემწეობით გულწრფელი მადლობა შევწვირო, როგორც მათ მეუფებას, აგრეთვე ყველა იმ პირთა და დაწესებულებათა, რომელთაც ბაგრატის დიდებული ძეგლის მოვლა-პატრონობაში რაიმე ღვაწლი მიუძღვით. ჭეშმარიტად წასაბაძია მათი უჩინარი, მაგრამ გულწრფელი და უჩინარი მუშაობა, მადლიერი შთამომავლობა მის ამაგს არ დაივიწყებს. ყველაფერმა, რაც ბაგრატის ტაძარში და მის ეზოში ვნახე, პირდაპირ გული გამინათლდა, მანუგეშა და დამამშვიდა იმის შეგნებამ, რომ ამ დიდებული ნაშთის ადგილობრივი მომვლელი და მფარველ-პატრონი აღმოჩნდა და მისი ბედი ამიერიდან უზრუნველყოფილია“ (გაზ. „საქართველო“, №56, 1916).

ეპისკოპოსი გიორგი ფრიად შეწუხებული იყო ბაგრატის ტაძრის სავალალო მდგომარეობით, ამიტომ იყო, რომ 1916 წლის 8 ივნისს წერილობით მიმართა ქ. ქუთაისის მემამულეთა მიწების ბანკის მმართველობას:

„დარწმუნებული ვარ, მმართველობის წრეებისათვის საკმაოდ კარგად არის ცნობილი ქუთაისის ბაგრატის ტაძრის ნანგრევების სავალალო ბედი. ის, რაც გადაურჩა მტერს, ნადგურდება და იტაცება შინაგანი მტრების მიერ, რომელთაც არ ესმით ამ სიწმინდის მნიშვნელობა. ქვის მოპირკეთებას მოკლებული კედლები სულ დაიბზარა და გაუჩნდა ხვრელები, რომელიც სულ უფრო დიდდება ატმოსფერული ზემოქმედების გამო. იმათ, ვისაც დავალებული ჰქონდა შემორჩენილი განძეულობის დაცვა, ხელს არ უშლიდნენ მსურველებს სამშენებლო დანიშნულებისთვის ეხმარათ თავიანთი საცხოვრებელი სახლებისთვის, როგორც შიგნითა ნაწილი ტაძრისა, ასევე მისი ეზო-გარემოც გადაქცეულ იქნა სანაგაოდ და საქონლის საძოვარ მდელიად. დიდი ფიქრისა და დაკვირვების შემდეგ მე

გადაწყვეტიტე თავს ამელო ამ წმინდა ადგილის დასუფთავება ნაგვისაგან, დარჩენილი ტაძრის ირგვლივ ამეშენებინა ქვის ლობე და გამეშენებინა ეზოში ბაღი, ხოლო დარჩენილი ძვირფასი ქვებისაგან მომეპირკეთებინა კედლები, რათა სრულიად არ წაქცეულიყვნენ. ღმერთი და კეთილი ხალხი დამეხმარა ამ წმინდა საქმეში. განსაკუთრებით კი თავი გამოიჩინა ჩემს მიერ დანიშნულმა კომიტეტმა ამ საქმისათვის, კერძოდ, კომიტეტის წევრმა გ. გიორგაძემ, რომელმაც უსასყიდლოდ და დიდი სიყვარულით შესწირა თავისი შრომა ამ მადლიან საქმეს. გთხოვთ, დიდი მოწიწებითა და პატივისცემით ამ კეთილი საქმის დასრულებისათვის, ბაგრატის ტაძრის ნანგრევების აღორძინებისათვის საქირო მატერიალური დახმარება გამოვყოთ“ (ქ.ს.ა.ფ. 21, საქ. 24648).

ეპისკოპოს გიორგის მოღვაწეობა ეროვნული სულისკვეთებით იყო განმსჭვალული. იგი ქართველ მღვდელმთავრებთან ერთად ოპტიმისტურად იყო განწყობილი. სწამდათ, რომ დადგებოდა უამი, საქართველოს ღეთისმშობლის წილხვედრი უძველესი ეკლესია თავისუფალი გახდებოდა. ეს სანატრელი დღეც დადგა. 1917 წლის 12 მარტს, კვირა დღეს, მცხეთაში, სვეტიცხოველში მთელი საქართველო შეიკრიბა, სადაც საქართველოს ავტოკეფალია გამოცხადდა. დამსხვრეულ იქნა რუსეთის იმპერიის მარწუხები, საქართველოს სამოციქულო ეკლესია დამოუკიდებელი გახდა, რომელზე ფიქრიც მოუწელებელ ჭავრად ჩაჰყვათ საფლავში მისთვის წამებულ მღვდელმთავრებს.

გაუქმდა იმერეთის ეპარქია, რომელმაც თითქმის საუკუნე იარსება. იმერეთის უკანასკნელი ეპისკოპოსი გიორგი (ალადაშვილი) 1917 წლის 17 სექტემბერს წილკნის ეპისკოპოსად გადაიყვანეს. 1924 წელს უკვე მიტროპოლიტის ხარისხში გარდაიცვალა და დაკრძალეს თავის მშობლიურ სოფელ არბოშიკში, ეკლესიის გალავანში.

დამოწმებული ლიტერატურა

გაზ. "ერი", №44, 1913.

გაზ. "საქართველო", №56, 1916.

ქცა - ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 21.

არის მიმართული, რომ იმერეთის სამღვდლოებს ემსახუროს კეთილად და უვნებლად. ფრთხილია ყველაფერში, მაგრამ ვინაიდან ჩვენს დროში დაკარგვა რამის ადვილია და პოვნა კი ძნელი, ამის მაგალითები ჩვენ ბევრი გვაქვს ცხოვრებაში, იტყოდა ხოლმე ყოვლადსამღვდლო: „მთელი საუკუნის განმავლობაში ქართველი ერი სულ დაკარგვის გზაზე იდგა და შეძენით კი ვერას იძენდა“. იმერეთში სასულიერო სემინარიის გახსნას კარგა ხანი ეცადა ეპისკოპოსი გაბრიელი. ბევრი წვალებისა და ცდის შემდეგ იმერთ ელირსათ სემინარია და იგი გაიხსნა ქუთაისში. მაგრამ დიდი დრო არ იყო გასული და ქართველთა სიჩქარის, მოუფიქრებლობის და გაუფრთხილებლობის წყალობით სასულიერო სემინარია დაკეტილ-დაკარგული აღმოჩნდა ქართველთათვის. დაკარგული სასულიერო სემინარიის განახლების შესახებ ცდა ყოვლადსამღვდლოს არგუნა გარემოებამ. მათი მეუფების ხელშეწყობით ქუთაისში გაიხსნა სასულიერო სემინარია, რომელიც მთავრობაშიც გამოაცხადა ოფიციალურად. ასეთია ყოვლადსამღვდლოს აზრი, რომ „აჩქარებულსა ქებულსა სჯობს სიბრძნე დაგვიანებული“ (გაზ. „ერი“, №44, 1913).

იმერეთის ეპისკოპოსმა გიორგიმ დიდი ღვაწლი გასწია ბაგრატის ტაძრის მოვლა-პატრონობაზე, რომელიც აღწერა ისტორიკოსმა გიორგიმ: „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების დავალებით ტაძრის ეზოდან გამოსული მე და ჩემი თანამგზავრები ყოვლადსამღვდლო გიორგი ეპისკოპოსისკენ გავემართეთ. მინდოდა მენახა და დიდებული ნაშთის მოვლა-პატრონობისათვის ჩემი გულითადი მადლობა მომეხსენებინა, მაგრამ მათი მეუფება შინ არ ბრძანდებოდა, რომელიც გოსპიტლის მოსახილველად წაბრძანებულიყო. რაღა გაეწყობოდა, გარემოებას უნდა შევრიგებოდი და ჩემთვის ძვირფასი ადამიანის უნახავად წამოვსულიყავი. ვბედავ და გაზეთის შემწეობით გულწრფელი მადლობა შევწირო, როგორც მათ მეუფებას, აგრეთვე ყველა იმ პირთა და დაწესებულებათა, რომელთაც ბაგრატის დიდებული ძეგლის მოვლა-პატრონობაში რაიმე ღვაწლი მიუძღვით. ჭეშმარიტად წასაბაძია მათი უჩინარი, მაგრამ გულწრფელი და უჩინარი მუშაობა, მადლიერი შთამომავლობა მის ამაგს არ დაივიწყებს. ყველაფერმა, რაც ბაგრატის ტაძარში და მის ეზოში ვნახე, პირდაპირ გული გამინათლდა, მანუგეშა და დამამშვიდა იმის შეგნებამ, რომ ამ დიდებული ნაშთის ადგილობრივი მომვლელი და მფარველ-პატრონი აღმოჩნდა და მისი ბედი ამიერიდან უზრუნველყოფილია“ (გაზ. „საქართველო“, №56, 1916).

ეპისკოპოსი გიორგი ფრთხილად შეწუხებული იყო ბაგრატის ტაძრის სავალალო მდგომარეობით, ამიტომ იყო, რომ 1916 წლის 8 ივნისს წერილობით მიმართა ქ. ქუთაისის მემამულეთა მიწების ბანკის მმართველობას:

„დარწმუნებული ვარ, მმართველობის წრეებისათვის საკმაოდ კარგად არის ცნობილი ქუთაისის ბაგრატის ტაძრის ნანგრევების სავალალო ბედი. ის, რაც ვადაურჩა მტერს, ნადგურდება და იტაცება შინაგანი მტრების მიერ, რომელთაც არ ესმით ამ სიწმინდის მნიშვნელობა. ქვის მოპირკეთებას მოკლებული კედლები სულ დაიბზარა და გაუჩნდა ხვრელები, რომელიც სულ უფრო დიდდება ატმოსფერული ზემოქმედების გამო. იმათ, ვისაც დავალებული ჰქონდა შემორჩენილი განძეულობის დაცვა, ხელს არ უშლიდნენ მსურველებს სამშენებლო დანიშნულებისთვის ეხმარათ თავიანთი საცხოვრებელი სახლებისთვის, როგორც შიგნითა ნაწილი ტაძრისა, ასევე მისი ეზო-გარემოც გადაქცეულ იქნა სანაგაოდ და საქონლის საძოვარ მდგლოდ. დიდი ფიქრისა და დაკვირვების შემდეგ მე

გადავწყვიტე თავს ამელო ამ წმინდა ადგილის დასუფთავება ნავვისაგან, დარჩენილი ტაძრის ირგვლივ ამეშენებინა ქვის ღობე და გამეშენებინა ეზოში ბაღი, ხოლო დარჩენილი ძვირფასი ქვებისაგან მომეპირკეთებინა კედლები, რათა სრულიად არ წაქცეულიყვნენ. ღმერთი და კეთილი ხალხი დამეხმარა ამ წმინდა საქმეში. განსაკუთრებით კი თავი გამოიჩინა ჩემს მიერ დანიშნულმა კომიტეტმა ამ საქმისათვის, კერძოდ, კომიტეტის წევრმა გ. გიორგაძემ, რომელმაც უსასყიდლოდ და დიდი სიყვარულით შესწირა თავისი შრომა ამ მადლიან საქმეს. გთხოვთ, დიდი მოწიწებითა და პატივისცემით ამ კეთილი საქმის დასრულებისათვის, ბაგრატის ტაძრის ნანგრევების აღორძინებისათვის საჭირო მატერიალური დახმარება გამოვყოთ“ (ქ.ს.ა.ფ. 21, საქ. 24648).

ეპისკოპოს გიორგის მოღვაწეობა ეროვნული სულისკვეთებით იყო განმსჭვალული. იგი ქართველ მღვდელმთავრებთან ერთად ოპტიმისტურად იყო განწყობილი. სწამდათ, რომ დადგებოდა ჟამი, საქართველოს ღვთისმშობლის წილხვედრი უძველესი ეკლესია თავისუფალი გახდებოდა. ეს სანატრელი დღეც დადგა. 1917 წლის 12 მარტს, კვირა დღეს, მცხეთაში, სვეტიცხოველში მთელი საქართველო შეიკრიბა, სადაც საქართველოს ავტოკეფალია გამოცხადდა. დამსხვრეულ იქნა რუსეთის იმპერიის მარწუხები, საქართველოს სამოციქულო ეკლესია დამოუკიდებელი გახდა, რომელზე ფიქრიც მოუწევლებელ ჯავრად ჩაჰყვათ საფლავში მისთვის წამებულ მღვდელმთავრებს.

გაუქმდა იმერეთის ეპარქია, რომელმაც თითქმის საუკუნე იარსება. იმერეთის უკანასკნელი ეპისკოპოსი გიორგი (ალადაშვილი) 1917 წლის 17 სექტემბერს წილკნის ეპისკოპოსად გადაიყვანეს. 1924 წელს უკვე მიტროპოლიტის ხარისხში გარდაიცვალა და დაკრძალეს თავის მშობლიურ სოფელ არბოშჩიკში, ეკლესიის გალავანში.

დამოწმებული ლიტერატურა

გაზ. "ერი", №44, 1913.

გაზ. "საქართველო", №56, 1916.

ქცა - ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 21.

BEJANY KHURCIDZE

BISHOP OF IMERETY GEORGE ALADASHVILI
(1908-1917)

In February 1908 year synods 41813126 commanded bishop of Imerety leonyde transposed Guria and Samegrelos eparchy govern.

Bishop George was bom in 1848 years 8 December in Arboschiki (Qiziki). In 1875 year finished seminary academy of Tbilisi. The same year he appointed the teacher in the seminary academy of Tbilisi, where he was 4 year. In 1879 he included in seminary academy of Kievi, which in 1883 year, theologian candidate degree and returned in Georgia. In 1884 year 28 September he suppressed monk. The same year 1 October he was archbishop and seminary academy of Samegrelo supervisor.

When bishop George came in Imeretys eparchy, there activated 845 orthodox church and 7 Monastrv.

In 1912 year 6 May bishop George rewarded Command of emperor saint I degree order and 150 manety.

In 1914 year 14 August city's gavement separate a few quarter area of ground beilt seminary.

Imerety's bishop George had a big merit cared of Bagraty's temple. In 1917 year 12 Mart Sunday day, in Mckheta (Svetickovely) added whole Georgia, where advertised autonomy of Georgia church.

In 1917 year 17 September last bishop of Imerety George (Aladashvili) transposed bishop of Cilkany. Already George was in metropolit degree and was deid in 1924 year, and he buryed in native villge arboshchiki in fence of church.

**კველი ბერძნული და ლათინური
ლექსიკა ქართულ ენაში
«ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის» მიხედვით**

ლათინური ენა, რომელიც უძველესი ეპოქის ენად არის აღიარებული, მოიცავდა მთელს რომის იმპერიას. I საუკუნეში ჩვ. წ. აღ.-მდე ლათინურ დამწერლობას, ამ პერიოდის მწერლების მეშვეობით, როგორც იყვნენ: ციცერონი, კეისარი და სხვ. ეწოდა ოქროს ლათინური. ვერცხლის ლათინურის ეპოქაში შესამჩნევი იყო პროვინციალიზმი, ვულგარიზმი, არქაიზმი და გრეციზმი. არქაული პერიოდის შემდეგ, ჩვ. წ. აღ.-მდე მე-2 საუკუნეში, გაჩნდა რისკი კლასიკური სტანდარტული ენის ძლიერი რღვევისა. მე-3 საუკუნეში ხდებოდა სალაპარაკო ლათინური ენის განცალკავება კლასიკური ენისაგან. ამას მოითხოვდა ყოველდღიური ცხოვრების წესი. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, ლათინური ენა რომში დარჩა საეკლესიო ენად. საშუალო ლათინური ენა კი (500-1500 წწ.). ერთი მხრივ, იყო კლასიკური ლათინური ენის ნიმუშად განვითარებული ლიტერატურული ენა, ხოლო, მეორე მხრივ, იგი ფორმებს იღებდა გერმანული და რომანული ხალხური ენებისაგან. დიდი ხნის გავლის შემდეგ (მე-14 საუკუნის შუა და მე-16 საუკუნის დასაწყისში) საშუალო და ძველი ლათინური ენა შეცვალა ახალმა ლათინურმა, რომელიც იყო ციცერონის ენა. სწავლულები ახალ ლათინურს აღიქვამდნენ, როგორც ინტერნაციონალურ ენას, რომელშიც ლექსიკური ცვლილებები შეიმჩნეოდა. მე-17 საუკუნიდან ლათინური ენა ნაციონალურ ენებს გამოეყო, როგორც სამეცნიერო ენა, რომელიც შეიცავდა და დღესაც შეიცავს სხვადასხვა დარგების ტერმინოლოგიას, როგორცაა: მედიცინა, ფარმაცია, ზოოლოგია, ბოტანიკა, ქიმია და სხვ.

მე-19 საუკუნემდე ლათინურ ენას ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებსა და ლიტერატურაში სამეცნიერო ენის ადგილი ეჭირა. ლათინური ენის ანბანი იგივე იყო, როგორც დღესაა, თუმცა ბევრ ისტორიკოსს სწამს, რომ ეს ანბანი შეცვლილი ვერსიაა ბერძნული ენის ანბანისა. ლათინური ენის ანბანი არის ძირი მრავალი სხვა ენისა მსოფლიოში. ძველი წარწერებიდან, რომელიც გამოხატულია რომაულ დაფებზე, ჩანს, რომ რომაელები იყენებდნენ დიდ ასოებს. პირველი პატარა ასოები ლათინური ანბანისა გვიანანტიკურ ხანას მიეკუთვნება.

ლათინური ენის ანბანი დასაწყისში შედგებოდა 20 ასოსაგან. 146 წ. ჩვ. წ. აღ.-მდე, როცა საბერძნეთი რომის იმპერიის ნაწილი გახდა, ბერძნული და უცხო სიტყვები საჭიროებდა სწორად წარმოთქმას, ამიტომ შემოვიდა Y, Z და ლათინური ანბანი უკვე შედგებოდა 22 ასოსაგან. შუა პერიოდში წარმოიქმნა ორი ერთმანეთის გვერდით მდგომი VV. რაც შეეხება W-ს, გერმანული ენიდანაა შემოსული. მაშინდელმა გადამწერებმა ნაცვლად ორი V-სა, ლათინურ ენაში მიიღეს W.

ლათინური ენა, რომელიც ერთ დროს რომის იმპერიაში გაბატონებული იყო, დღეს ითვლება მკვდარ ენად. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ენაზე არ საუბრობენ, თუმცა არსებობს ხალხი, რომელიც ამ ენას კარგად ფლობს.

მრავალი მათგანი არის ისტორიისა და რელიგიის მეცნიერი, რომლებიც ისტორიულ ტექსტებს ლათინურად კითხულობენ. ასევე ენათმეცნიერები, რომლებიც, რომანული ენების (ფრანგულის, ესპანურის, რუმინულის და სხვ.) სპეციალისტები არიან, უნდა იცნობდნენ ლათინურ ენას, რადგან სწორედ ამ ენიდან წარმოიქმნა ზემოთ ხსენებული ენები და მათი ისტორია ლათინური ენის ცოდნის გარეშე გაუგებარია.

არ შეიძლება ლათინური ენის გვერდით არ მოვიხსენიოთ ძველი ბერძნული ენა, რომელიც მიეკუთვნება ინდოევროპულ ენათა ჯგუფს. რომაელების პირველი სუპერძალაუფლების დროს, რომელიც ქრისტეს დაბადებამდე მრავალი საუკუნეების მანძილზე ხმელთაშუა ზღვის ტერიტორიის მიდამოებში ვრცელდებოდა, რომის გლეხური კულტურა შეხვდა მაღალგანვითარებულ ბერძნულ ცივილიზაციას და მოხდა მათი ადაპტაცია ერთმანეთში. რომის იმპერიაში ძველი ბერძნული ენა დარჩა ოფიციალურ ენად ლათინური ენის გვერდით. იმპერიის დასავლეთ ნაწილში ბატონობდა ლათინური ენა, თუმცა ძველი ბერძნული ენა პარალელურად სკოლებში ისწავლებოდა.

ძველი ბერძნული და ლათინური ენები არის დასავლეთ ევროპული კულტურის გვირგვინი. ძველ ბერძნულ ენაზე შექმნილია უმნიშვნელოვანესი ნაწარმოებები ევროპულ ლიტერატურაში, როგორებიცაა: ჰომეროსის ეპოსი, ისტორიული ნაწარმოებები ჰეროდოტესი, თუკიდიდესი, ესქილეს, სოფოკლეს, ევრიპიდეს ტრაგედიები, არისტოფანეს კომედიები და პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიური ნაწარმოებები. ბერძნულ ენაზე დაიბადა და ჩამოყალიბდა მრავალი მნიშვნელოვანი აზრი და იდეა დასავლეთ კულტურისა, ბრძოლის ხელოვნებისა, მედიცინის, პოლიტიკის, ეთიკის, მითოლოგიის შესახებ.

ანტიკური ენების ცოდნით შეიძლება პირდაპირი კონტაქტი დამყარდეს ანტიკურ სამყაროსთან, რომელთა ცოდნა დაკავშირებულია კულტურის გაგებასთან. წარსულის ცოდნის გარეშე აწმყოს ვერ გავუგებთ. საზოგადოებას არ უნდა წარსულის ტრადიციების ზურგს უკან დარჩეს, არამედ, პირიქით, საჭიროა მათი ფუნდამენტურად განვითარება. რენესანსისა და შუმანიზმის ეპოქაში ლათინური ენისათვის არაორდინალური ვითარება შეიქმნა. ამ ეპოქაში იყო კლასიკური ლათინურის კვლავ აღორძინების ცდა, რაც მას უფრო მეტად აშორებდა უკვე განვითარებულ ნაციონალურ ენებს. ლათინური, როგორც ძირითადი ენა, თმობს პოზიციებს: XVI საუკუნიდან — მხატვრულ ლიტერატურაში, XVII საუკუნიდან — პოლიტიკაში, XVIII საუკუნიდან — საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში, XIX საუკუნიდან — საზოგადოებრივ მეცნიერებებში. 1962-65 წლებში თავად ვატიკანიც იძულებული გახდა ნება დაერთო სხვადასხვა ქვეყნების ეკლესიებისათვის ღვთისმეტყველება ნაციონალურ ენებზე შეესრულებინათ, თუმცა ლათინური დღემდე ვატიკანის ოფიციალურ ენად რჩება.

კლასიკური ენები დღეს ბევრ სფეროში გამოიყენება. მიუხედავად ცვლილებებისა, ლათინური და ბერძნული ლექსიკა დღესაც ცოცხლობს ისეთ დარგებში, როგორებიცაა: მედიცინა, ფარმაცია, მუსიკა, რეკლამა, იურისპრუდენცია და ხატოვანი გამოთქმები.

ბიოლოგიაში ტერმინოლოგიის ძირი ლათინური ენიდან წარმოიშვა და სახელწოდებები, რომლის გვერდით ახალი წინადადებები შეიქმნა, წესებს მხოლოდ ლათინური ენიდან იღებდნენ. მედიცინაში, ტერმინების ბერძნული ძირების მიუხედავად, ლათინური ენა ითვლება სამედიცინო ენად. სამართალმცოდნეობის

მრავალრიცხოვან ტერმინთაგან ლათინური ძირის მქონე ყველაზე ბევრია, ასევე შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიაშიც ლათინური ენა დიდ როლს თამაშობს. ლათინური ენა, იტალიურის გვერდით, დღეს ვატიკანის ოფიციალურ ენად ითვლება. კათოლიკური ეკლესია სასულიერო, მსოფლიო მნიშვნელობის ტექსტებს ლათინურად გამოცემს.

„ცნება **ლათინური ენა**, მიუხედავად კლასიკურსა და შუა საუკუნეების ლათინურს შორის მცირე განსხვავებისა, აღნიშნავს ერთ ენას, ხოლო **ბერძნული ენა** მოიცავს ფაქტობრივად, ორს - ძველსა და ახალ ბერძნულს“ (რ. გორდენიანი, 2004, გვ. 77-78).

დღესდღეობით ლათინური და ბერძნული ლექსიკა მსოფლიოს ბევრი ქვეყნის ენაში გამოიყენება, მათ შორის ქართულშიც. ქართული ენა ძალიან მდიდარი ენაა, იგი უძველესი ენაა ისევე, როგორც ძველი ბერძნული და ლათინური ენები. იგი ერთადერთი ძველი სამწერლობო ენაა იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის. სწორედ ამიტომ შეიქმნა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონები. ამ ლექსიკონებს შორის მინდა ყურადღება გავამახვილო არნოდ ლექსიკონს“ რვატომეულზე, რომელშიც აღნუსხული და განმარტებულია ყველა სიტყვა, რაც კი არის დამკვიდრებული ამჟამად სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, მეცნიერებაში, პოლიტიკურ ლიტერატურასა და პრესაში; სათანადოდ არის ნაჩვენები, თუ რა ლექსიკური მარაგი მოეპოვება ჩვენს ენას, თუ როგორ არის ის გამდიდრებული და რა წყაროები გააჩნია შემდგომი ზრდა-განვითარებისათვის. განმარტებით ლექსიკონში მოცემული სიტყვები იმავე ენაზე ხსნის სიტყვის მნიშვნელობას, მაგრამ ამავე ლექსიკონში მოცემულია საკმაო რაოდენობა იმ ძველი ბერძნული და ლათინური სიტყვებისა, რომლებიც დღესდღეობით გამოიყენება ქართულ ენაში. ლექსიკონი დალაგებულია ანბანის მიხედვით: პირველ ტომში შედის ა და ბ და შეიცავს 11 237 სიტყვას. ტომი გამოვიდა 1950 წელს; მეორე ტომი გამოვიდა 1951 წელს. მასში შეტანილია სიტყვები ასო გ-ზე, სულ 13696 სიტყვაა; მესამე ტომი გამოვიდა 1953 წელს. ტომში დ და ე ასოებზე სულ 14 396 სიტყვაა; მეოთხე ტომი გამოვიდა 1955 წელს. ტომში ვ, ზ, თ, ი, კ და ლ ასოებზე სულ 13 488 სიტყვაა; მეხუთე ტომი, რომელიც გამოვიდა 1958 წელს, მ და ნ ასოებზე სულ 14 541 სიტყვაა; მეექვსე ტომი გამოვიდა 1960 წელს. ტომში ო, პ, უ, რ, ს, ტ და უ ასოებზე სულ 15 068 სიტყვაა; მეშვიდე ტომი გამოვიდა 1962 წელს. მასში შევიდა ხუთი ასო: ფ, ქ, ღ, ყ და შ. იგი შეიცავს 13 644 სიტყვას; მერვე ტომი გამოვიდა 1964 წელს. ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ, ჯ და ჰ ასოებზე სულ 16 879 სიტყვაა.

მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს ზემოთ ხსენებული ლექსიკონის მიხედვით ქართულ ენაში არსებულ ძველი ბერძნული და ლათინური ენიდან შემოსული სიტყვებიდან, რომელიც ჯერ კიდევ უძველესი დროიდან დამკვიდრდა: **აკადემია** (აკადემიისა) (ბერძ. *akademia*) ბერძენ ფილოსოფოსის პლატონის სკოლა გმირ აკადემოსის სახელობის ბაღში. 1. უმაღლესი სამეცნიერო სახელმწიფო დაწესებულება, 2. ზოგიერთი სპეციალური უმაღლესი სასწავლებლის სახელწოდება. მოცემული სიტყვიდან წარმოიშვა რამდენიმე სიტყვა; 1. **აკადემიზი** (აკადემიზისა) 1. ხელოვნებაში მიმართულება, რომელიც კლასიკური ნიმუშის ბრმად მიბაძვას შეიცავს და ამისდა მიხედვით ცდილობს დაამკვიდროს მხატვრული შემოქმედებისათვის ურყევი წესები. 2. ძველ უმაღლეს სასწავლებლებში

საზოგადოებრივი მუშაობის უგულვებლყოფა აკადემიური მეცადინეობის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის მიზეზებით, 2. აკადემიკოსი (აკადემიკოსისა) 1. მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი. 2. ზოგიერთი სპეციალური უმაღლესი სასწავლებლის აკადემიის კურსდამთავრებული, 3. აკადემიური (აკადემიურისა) 1. აკადემიისა, აკადემიის დამახასიათებელი, აკადემიის შესაფერი. 2. ძირითად წყაროებთან შეჭერებული მეცნიერულად გამართული, სრული სანიმუშო გამოცემა. 3. სწავლასთან დაკავშირებული, სასწავლო.

აერო (ბერძ. aer ჰაერი) რთული ფუძეების პირველი შემადგენელი ნაწილი (მნიშვნელობით: ჰაერისა, საჰაერო).

აერობები (აერობებისა, უპირატესად მრ.) (ბერძ. aer ჰაერი და bios სოცოცხლე) ბიოლ. ზოგადი სახელწოდება იმ ორგანიზმებისა, რომელთა განვითარებისათვის აუცილებლად საჭიროა ჰაერის ჟანგბადი.

აეროდინამიკა (აეროდინამიკისა) (ბერძ. aer ჰაერი და dynamis ძალა ტექნ. მოძღვრება ჰაერის წინააღმდეგობის შესახებ სხეულთა მოძრაობის დროს.

აეროდრომი (აეროდრომისა) (ბერძ. aer ჰაერი და dromos სარბენი ადგილი, სარბიელი) ავიატ. თვითმფრინავთა ასაფრენ-დასაფრენი მოედანი.

აეროთერაპია (აეროთერაპიისა) (ბერძ. aer ჰაერი და therapia მოვლა, მკურნალობა) მედიც. ჰაერის გამოყენება სამკურნალო და პროფილაქტიკური მიზნით.

აეროკლუბი (აეროკლუბისა) (ბერძ. aer ჰაერი და ინგლ. club) ავიატ. იგივეა, რაც საავიაციო კლუბი.

აეროლითი (აეროლითისა) (ბერძ. aer ჰაერი და lithos ქვა) კოსმოსური წარმოშობის ქვა, რომელიც ვარდება დედამიწაზე (შდრ. მეტეორიტი).

აეროლოგია (აეროლოგიისა) (ბერძ. aer ჰაერი და logos სიტყვა, მოძღვრება) მეცნიერების დარგი, რომელიც დედამიწის ატმოსფეროს ზედა შრეებს იკვლევს.

აერომეტრი (აერომეტრისა) (ბერძ. aer ჰაერი და metreo ვზომავ) ხელსაწყო, ჰაერის (და სხვა გაზების) სიმძიმისა და სიმკვრივის გასაზომი, ჰარსაზომი.

აერომექანიკა (აერომექანიკისა) (ბერძ. aer ჰაერი და mechanike) მექანიკის ნაწილი, რომელიც შეისწავლის გაზების წონასწორობისა და მოძრაობის საკითხებს (ქეგლ, 1950, გვ. 135-136).

ჩამოთვლილი სიტყვები არის რთული შემადგენლობის. სიტყვების პირველი ნაწილი „აერო“ ბერძნულად ნიშნავს ჰაერს. მეორე ნაწილი სიტყვებისა სხვადასხვა მნიშვნელობის და სხვადასხვა წარმომავლობის მიუხედავად, უკვე კარგად არის დამკვიდრებული ქართულ ენაში.

ნიმუშად მოვიტანთ იმ ლათინური სიტყვებისა, რომლებმაც დროს გაუძღეს და ქართულ ენაში დაიმკვიდრეს ადგილი. ზოგის ფუძიდან კი რამდენიმე სიტყვაც წარმოიშვა, მაგ.:

აბორიგენი (აბორიგენისა) (ლათ. ab origine - თავიდან, დასაბამიდან. რუს. ენის მეშვ.) ადგილობრივი მკვიდრი, თავდაპირველი ბინადარი (ამა თუ იმ ადგილისა) (ქეგლ, 1950, გვ. 71).

აბსოლუტი (აბსოლუტისა) (ლათ. absolutus - თავისთავადი, უპირობო, უთუო) ფილოსოფ. ყოველგვარ პირობაზე დამოუკიდებელი თვითარსი, პირველი მიზეზი, დაუსაბამო, დაუსასრულო მეტაფიზიკური არსი.

აბსოლუტიზმი (აბსოლუტიზმისა) (ფრანგ. absolutisme, ლათ. absolutus - იდან) პოლიტ. მეფის შეუზღუდავი ძალაუფლება, თვითმპყრობელობა.

აბსოლუტური (აბსოლუტურისა) (ლათ. absolutus-იდან) წიგნ. თავისთავადი, არაშეფარდებითი, (საპირისპ. შეფარდებითი, პირობითი. სრული, სრულიადი, საესეებითი (ქეგლ, 1950, გვ. 79).

აკვედუკი (აკვედუკისა) (ლათ. aqueductus) ბურჯებზე დაყრდნობილი წყალსადენი. ბელლარი (ქეგლ, 1950, გვ. 242).

აკრედიტივი (აკრედიტივისა) (ლათ. accreditivus მინდობილობითი). 1. ბანკ. ფულის საბუთი, რომლითაც ერთი საკრედიტო დაწესებულება ავალებს მეორეს, მისცეს გარკვეულ პირს განსაზღვრული თანხა ერთდროულად ან ნაწილ-ნაწილ (ქეგლ, 1950, გვ. 255).

აკუზატივი (აკუზატივისა) (ლათ. accustivus გრამ. ბრალდებითი) პირდაპირი დამატების ბრუნვა რუსულ, გერმანულ, ლათინურ და სხვა ენებში. ქართულში ეს ბრუნვა არ გვაქვს. მის ნაცვლად ხან მიცემითი იხმარება, ხან სახელობითი (ქეგლ, 1950, გვ. 258).

„ლათინური და ძველი ბერძნული ლექსიკის ანალიზის შედეგად შემდეგი „სემანტიკური ჯგუფების“ გამოყოფა გახდა შესაძლებელი: ღმერთების სახელები, რიტუალური და რელიგიური ტერმინოლოგია, კალენდარული ტერმინები, ადამიანის ფიზიკური და სულიერი თვისებების გამომხატველი უცხოენოვანი ლექსიკა, სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელი სახელები, სამედიცინო ტერმინოლოგია, თეატრალური ტერმინები, მუსიკალური ინსტრუმენტების სახელები, სოციალური ტერმინები, ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები, საბრძოლო ტერმინები და თავდაცვითი ნაგებობების სახელები, გადაადგილების საშუალებები, სანაოსნო ტერმინები, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები, ჭურჭლისა და საოჯახო ნივთების აღმნიშვნელი სახელები, საყოფაცხოვრებო ნივთების, იარაღებისა და ნაგებობების სახელები, წონის და ზომის ერთეულები, ლითონის და მადნეულის, ქვების სახელები, გეოლოგიური ტერმინები, ქიმიური ნივთიერებები, ფერების აღმნიშვნელი სახელები, ფრინველების სახელების, თევზებისა და ზღვის ცხოველების სახელები, მწერების სახელები, მცენარეებისა და მათი ნაწილების სახელები, საკვებისა და სასმელის სახელები, ხილის, ბოსტნეულისა და სხვადასხვა ნაყოფის აღმნიშვნელი სახელები, უსულო გარემომცველი სამყარო და მეტეოროლოგიური ტერმინები, სამშენებლო და არქიტექტურული ტერმინები. ამ სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით ვლინდება ის კულტურულ-ისტორიული გავლენები, რომლებიც რომაულმა სამყარომ სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობის შედეგად განიცადა“ (ე. გამყრელიძე, 2003, გვ. 21).

არასრული სიტყვების ჩამონათვალის მიხედვით იმ დასკვნამდე მივედით, რომ ქართულ ენაში ძველ ბერძნულმა და ლათინურმა ენებმა საკმაოდ კარგად დაიმკვიდრეს ადგილი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. გამყრელიძე, 2003 - ე. გამყრელიძე, უცხოენოვანი ლექსიკა ლათინურში. ენობრივი კონტაქტები ანტიკურ იტალიაში, ავტორეფერატი, თბ., 2003.
- რ. გორდეზიანი, 1985 - რ. გორდეზიანი, წინაბერძნული და ქართველური, თბ., 1985.
- რ. გორდეზიანი, მ. დანელია, 2004 - რ. გორდეზიანი, მ. დანელია, კლასიკური ფილოლოგიის შესავალი, თბ., 2004.
- ივ. ნიჟარაძე, 1965 - ივ. ნიჟარაძე, ძველი ბერძნული ენა, თბ., 1965.
- ნ. ტონია, 2007 - ნ. ტონია, რეკომენდაციები ანტიკური ხანის საკუთარ სახელთა ქართულად გადმოტანისათვის, თბ., 2007.
- ა. ურუშაძე, 1987 - ა. ურუშაძე, ძველი ბერძნული ენა, თბ., 1987.
- ქეგელ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964.
- Eisenhut W, Die lateinische Sprache, Zurich, 1996.
- Schlosser Franz, Cantate Latine. Stuttgart, 1992.
- Vossen Carl, Mutter Latein und ihre Tochter, Dusseldorf, 1984.
- Weeber-Wilhelm, Romdeutsch, Warum wir alle lateinisch reden, ohne es zu wissen. Frankfurt, 2006.

KETEVAN JANELIDZE

ANCIENT GREEK AND LATIN VOCABULARY
IN GEORGIAN LANGUAGE BY "THE GEORGIAN
EXPLANATORY DICTIONARY"

Latin as well as ancient Greek is recognized to be the languages of the ancient times. Latin and Greek vocabularies still continue their existence in the fields of medicine, pharmacy, music, advertising business, jurisprudence and quotations.

Latin and Greek vocabularies are being used in many languages of the world, among them in the Georgian language. Georgian is very rich language, it as well is ancient language like ancient Greek and Latin. Fair amount of the ancient Greek and Latin words, which nowadays are used in Georgian language, are covered by the eight-volume "The Georgian Explanatory Dictionary" edited by Arnold Chikobava, e.g.: academy, aborigine...

რეცენზია

პროფ. ტ. ფუტყარაძის ნაშრომზე "ეთნოლინგვისტური ტერმინები და ევროპული ქარტია უმცირესობათა ენების შესახებ"¹

"ქართველობის ახლომონათესავე ამ ხალხს სხვაბან არსალ აქვს პერსპექტივა"

2006 წლის 14 აპრილს აფხაზეთის ა. რ. განათლებისა და კულტურის სამინისტროს სახელმწიფო ენის პალატამ "დედაენის დღეს" უძღვნა თემატური სამეცნიერო კონფერენცია, რომელშიც ცნობილ ენათმეცნიერებთან ერთად მონაწილეობდა თანამედროვეობის გამოჩენილი ქართველოლოგი პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძეც.

ჩემი შესავალი სიტყვის დასრულებისთანავე ბატონმა ტარიელმა გადმომაწოდა ბარათი, სადაც ლაკონურად ეწერა: „დედა ენის დღე“ კი არა - „სახელმწიფო ენის დღე“.

შევცბი იმის გაცნობიერების გამო, რომ ამდენი ხანია ვემსახურები ამ საქმეს და წლების განმავლობაში მცდარად დამკვიდრებული ნორმის ინერციით მეც უმართებულოდ ვიყე-ნებდი აღნიშნულ ტერმინს. არ დავფიქრებულვარ იმაზე, თუ რამდენად განსხვავებული შინაარსობრივი დატვირთვის მატარებელია ეს ტერმინები. არადა, იმ კონფერენციის ჩატარებიდან თითქმის ერთი წლისთავზე აღმოვაჩინე, რომ ბატონ ტარიელს ჯერ კიდევ 1999 წელს გამოუქვეყნებია სამეცნიერო-პოპულარულ გაზეთ „ქართულში“ ამ საკითხისადმი სპეციალურად მიძღვნილი სტატია, რომელსაც მე, სამწუხაროდ, გვიან გავცეანი.

ჩემი აზრით, ეს მცირე ექსკურსი თვალნათელი მაგალითია იმისა, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ლინგვისტურ ტერმინთა მართებულად ხმარებას. ამასვე ისახავს მიზნად პროფესორ ტარიელ ფუტყარაძის ნაშრომის - „ეთნოლინგვისტური ტერმინები და ევროპული ქარტია უმცირესობათა ენების შესახებ“ დღევანდელი მოკრძალებული განხილვა.

მოკრძალებული იმდენად, რამდენადაც ძირითადი აქცენტი გაკეთდა მხოლოდ ავტორისეულ დასკვნებზე და ნაკლებად შევეხებით მეცნიერულ არგუმენტებსა და დასაბუთებებს.

160-მდე ენათმეცნიერული ხასიათის სამეცნიერო შრომის, მონოგრაფიებისა და სახელმძღვანელოების, 200-ზე მეტი პუბლიცისტური წერილის, საქართველოს ისტორიის, ფოლკლორისტიკისა და ქართული ლიტერატურის ისტორიის საკითხებზე მრავალი ნაშრომისა და, განსაკუთრებით, მონოგრაფია „ქართველების“ ავტორი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის ქართული ენისა და ზოგადი ენათმეცნიერების დეპარტამენტის სრული პროფესორი ბატონი ტარიელ ფუტყარაძე ამ შედარებით მცირე მოცულობის, მაგრამ დიდი მეცნიერულ-საზოგადოებრივი ღირებულების მქონე ნაშრომის დასაწყისშივე თვალნათლივ აყალიბებს როგორც საკუთარ

¹ რეცენზიის მოკლე ვარიანტი გამოქვეყნდა ლიტერატურულ-საზოგადოებრივ ჟურნ. „რიწის“ 2007 წლის პირველ ნომერში

მეცნიერულ თვალსაზრისს, ასევე მამულიშვილურ-მოქალაქეობრივ პოზიციას. ასე, მაგალითად: „ყოველ საზოგადოებრივ ჯგუფს (ერთობას) აქვს უფლება, იცოდეს თავისი წარმომავლობა. ეთნოკულტურული წარსულის ცოდნის ხარისხი განსაზღვრავს პიროვნებისა და საზოგადოების ეროვნულ თვითმიკუთვნებას (იდენტობას). ობიექტური თვითაღქმა მშვიდობიანი თანაცხოვრების საფუძველია“. ან კიდევ: „...ატომური ენერგია საშიშია დამნაშავეის ხელში, თუმცა დიდად სასარგებლოა კეთილშობილური მიზნებისათვის... საქართველოს ენობრივი სიტუაციის არაობიექტური აღწერითა და ეთნო-ლინგვისტურ ტერმინთა არასწორი განმარტებით „ევროპული ქარტია რეგიონალური და უმცირესობათა ენების შესახებ“ საქართველოს დამანგრეველ დოკუმენტად შეიძლება იქცეს“. „სხვადასხვა იმპერიისაგან მუდამ იყო მცდელობა, ხელოვნურად დაენაწევრებინათ საქართველო და ამ გზით მაინც დაეპყროთ.

დღეს უკვე ევროპული დოკუმენტების გაყალბებით ცდილობენ, აბორიგენებად გამოაცხადონ სხვადასხვა დროის მიგრანტები და ეთნიკურად დააქუცმაცონ საქართველო.

არადა, საფთხე ნამდვილად არ მოდის ევროპისაგან. მეტიც, ევროპული ქვეყნები დღეს უფრო აქტიურად ცდილობენ, შექმნან ძლიერი ეროვნული და დემოკრატიული სახელმწიფოები...“

ამის შემდგომ მეცნიერი ანალიზებს რა ევროპულ დოკუმენტებს, იძლევა ზუსტ განმარტებებს ტერმინებისა: რეგიონალური ენა, უმცირესობის ენა, ტერიტორიის არმქონე ენა, ერი, ეთნოსი, ეთნიკური ჯგუფი, სუბეთნოსი, თემი, ეროვნული ანუ სახელმწიფო ენა, უმცირესობაში მყოფი აბორიგენი ეთნიკური ჯგუფების ენის სახესხვაობა, დიალექტი და სხვა.

ატორი საგანგებოდ ხაზს უსვამს იმ საგანგაშო მდგომარეობას, რომ... „უცხოურ თუ ზოგ ქართულ გამოცემა-შიც (საინტერნეტო ცნობარებში, ენციკლოპედიებში, სახელ-მძღვანელოებში, ცალკეულ გამოკვლევებში), არაიშვიათად, საქართველო წარმოდგენილია არაბუნებრივად მრავალეროვან და მრავალეთნიკურ ქვეყნად; ზოგჯერ კომენტარების სახით დამატებულია ისიც, რომ საქართველოში სხვა ეთნოსთა უფ-ლებები ილახება; გარდა ამისა, ზოგი პოლიტიზებული უცხო-ელი აქტიურად იღვწის, ქართველთა ნაწილი, მაგ., მეგრელები, ლაზები, სვანები, მესხები... გამოცხადდეს სხვა ხალხად (ნაციად); შესაბამისად, დღესაც არის მცდელობა, მეგრულ და ლაზურ კილოებზე შეიქმნას სალიტერატურო ენები“. სამაგა-ლითოდ ასახელებს ჯ. ჰიუიტის 2004 წ. და ვ. ფორშტაინის 2003 წ. მცდელობებს. დღეს კი საქართველოში სახეზეა სრულიად ახალი ავანტიურა, რომელიც ცალკე მსჯელობის საგანია.

მეცნიერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ისტორიულად მეგრულ-ლაზებს გამორჩეულად აქტიური მონაწილეობა აქვთ მიღებული საერთო-ქართველურ ენობრივ კონიუნქტურ დაფუძნებული მრავალსაუკუნოვანი ქართული (ქართველური) სამწიგნობრო ენის შექმნაში“ და, აქედან გამომდინარე, სვამს კითხვას, რომელსაც ასევე ნათლად უნდა აცნობიერებდეს ყოველი სადად მოაზროვნე მამულიშვილი: „ვის სჭირდება ლაზ-მეგრელთა კილოების მიხედვით, „გათიშე და იბატონეს“ პრინციპით შექმნილი სალიტერატურო ენები;

ვის აძლევს ხელს დიდი ქართველური კულტურის თანაავტორი ამ საზოგადოებების გამოცხადება წერილობითი კულტურის არმქონე (უმწერლობო ენის მფლობელ) უმცირესობებად;“

ერთმნიშვნელოვან პასუხს ამ კითხვაზე იძლევა მთელი ნაშრომი, კერძოდ, იგი შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს: საკითხის ასე დასმა ხელს აძლევს ერთიანი ქართული სახელმწიფოსა და ქართველთა ავისმოსურნეთ.

ბატონი ტარიელი იზიარებს ეთნოლოგ რ. თოფჩიშვილის დასკვნას, რომ „საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარის მოსახლეობის - აჭარლების, გურულების, მეგრელების, იმერლების, სვანების, თუშების... მოხსენიება არ შეიძლება ეთნოსად, ეთნიკურ ერთობად, ეთნიკურ ჯგუფად, ხალხად... ეთნოსება: ინგლისელები, გერმანელები, ფრანგები, ქართველები და ა. შ.“ ავითარებს რა ამ თვალსაზრისს, ტ. ფუტყარაძე ასკვნის: „ეთნოლინგვისტური ასპექტით, ქართველი ერის ცალკეული თემებია: აჭარლები, გურულები, ჩაღმათუშები, წოვათუშები, იმერლები, ჰერები (ინგილოები), მეგრელები, ლაზები, მთიულეები, იმერხველები, მაჭახლელები, სამცხელები, ლივანელები, ტაოელები, მოხევეები, სვანები, ფერეიდნელები, ჯავახები, ხევსურები, ქართლელები, ფშაველები, კახელები, რაჭველები, ლეჩხუმელები...“ აქვე ხაზს უსვამს, რომ „ქართველი ერის ერთ-ერთ თემად მოიაზრება აფხაზებიც, მაგრამ რუსეთის იმპერიის ზეწოლით მათი ერთი ნაწილი თავს ქართველებად აღარ აღიქვამს (მეტეც, აფხაზთა გაორებულ ცნობიერებას დღესდღეობით ანტიქართული მიმართულება აქვს)“...

„...ისტორიულად აფხაზებიც ქმნიდნენ ზოგად ქართველურ სამწიგნობრო კულტურას; მეოცე საუკუნემდე აფხაზთა განათლებულმა ნაწილმა კარგად იცოდა, რომ, სხვა ქართველთა დარად, დიდი ქართველური კულტურის მესვეური და მემკვიდრე იყო. რუსეთის იმპერიის მეცადინეობით XX საუკუნეში აქტიურად განვითარდა აფხაზთა ჯერ კულტურულ-ენობრივი სეპარატიზმი, შემდეგ კი საბჭოთა იმპერიის მიერ აფხაზთა განათლებული ნაწილის - არისტოკრატიისა და ინტელიგენციის გაჟღეცით ამ კუთხის მოსახლეობამ დაკარგა ბუნებრივი კავშირი ზოგადქართულ კულტურულ წარსულთან. დღეს აფხაზთა ნაწილი (თვითსახელწოდებით - აფსუა) უარს ამბობს ქართველებთან საერთო სახელმწიფოზეც კი...“

აფხაზთა თვითაღქმისა და ეროვნული მეობის გაორების ისტორიისათვის იხილეთ: ზ. პაპასკირის, თ. გვანცელაძის, მ. ტაბიძის, რ. შეროზიას, რ. ჭანტურიას და სხვათა ნაშრომები.

„...ევროპულ სახელმწიფოებში, ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად, სხვა კონტინენტიდან ჩამოსულიც კი, თუკი ის მოცემული ქვეყნის მოქალაქე გახდება, სახელმწიფოს ძირითადი (სახელმდებელი) ერის შემადგენელ ნაწილად ითვლება, რამდენადაც ის უკვე ფლობს სახელმწიფო ენას და ემორჩილება სახელმწიფო კანონებს.“

საქართველოში ჩამოსახლებული ეთნიკური ჯგუფების: ოსების, თათრების, რუსების, სომხების (და სხვ.) ერთი ნაწილი ისტორიის ამ ეტაპზე ქართველი ერის ნაწილად ვერ მიიჩნევა, ვინაიდან ეს ადამიანები ვერ ფლობენ საქართველოს სახელმწიფო ენას, არ აღიარებენ საქართველოს კანონმდებლობას და სახელმწიფო სტრუქტურებთან დღემდე რუსული პოლიტიკის ინტერესების შესაბამისად ურთიერთობენ.

დამოუკიდებელი, დემოკრატიული საქართველოს შემდგომი განვითარება (ინტეგრაციული პროცესები) ისე უნდა წარიმართოს, რომ საქართველოს ყველა მოქალაქეს, ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად:

— ჰქონდეს პატრიოტული გრძნობა თავისი სამშობლოს -საქართველოს მიმართ;

— შეძლოს თავისუფალი ურთიერთობა საქართველოს სახელმწიფო ენით;

— გააჩნდეს მოთხოვნილება, დაემორჩილოს საქართველოს კონსტიტუციას...

არაქართველური წარმომავლობის საქართველოს მოქალაქე მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში იქნება თავისუფალი საზოგადოების სრულფასოვანი წევრი... მხოლოდ ამის შემდეგ შეგვეძლება ჩვენ ვთქვათ, რომ, მსგავსად ფრანგი, გერმანელი, ესპანელი ერებისა, ქართველ ნაციას, ძირითად - ქართულ (ქართველურ) ეთნოსთან ერთად ქმნიან სხვა ზემოთ დასახელებული მიგრანტი ეთნიკური ჯგუფებიც..."

ნაშრომიდან ამ ვრცელ ამონარიდში ნათლადაა ასახული დღევანდელი ქართული სახელმწიფოს ენობრივ-სამართლებრივი პოლიტიკის ძირითადი არსი.

მეცნიერი მკითხველს აწვდის საინტერესო ცნობებს ჩვენი წინაპრების, საზოგადო მოღვაწეების: საბას, ვახუშტი, ილიას, აკაკის, იაკობ გოგებაშვილის, პეტრე ჭარბიას, კონსტანტინე გამსახურდიას, მოსე ჯანაშვილის, ბესარიონ ნიჟარაძის, ზვიად გამსახურდიას და სხვათა მოსაზრებებს ქართველურ ენობრივ ერთეულთა სტატუსის შესახებ და ამ გამონათქვამთა ციტირებას ახდენს პროფ. თ. გვანცელაძის შრომიდან - „ენათა გენეალოგიური კლასიფიკაციის ძირითადი კრიტერიუმები და ქართველური ენობრივი საწყარო“.

შთამბეჭდავია ისტორიული სიმართლის პრინციპზე აგებული, პოპულარული ენით ლაკონურად გადმოცემული ანალიზი საკითხებისა:

— „ენობრივი სიტუაცია საქართველოში“;

— „თურქეთის რესპუბლიკაში მცხოვრებ ავტოქტონ ქართველთა საკითხი“;

— „დღევანდელი საქართველოს ენობრივი სიტუაციის რამდენიმე პოლიტიკური ასპექტი“;

— „რა სახის კონფლიქტები გვაქვს ბოლო ათწლეულების საქართველოში?“

— „რა გზით შეძლო რუსეთის იმპერიამ სისხლიანი კონფლიქტების პროვოცირება?“

— „დღეს ვის აძლევს ხელს სამოქალაქო ომად მონათლოს 1991-93 წლებში რუსეთის მიერ საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების დამხობა?“

დაბოლოს, სრულად მოვიტან ავტორისეულ დასკვნას: „ევროსაბჭოს ჩარჩო კონვენცია“ და „უმცირესობის ენათა ქარტია“ ხაზგასმით ეწინააღმდეგება ენობრივ-ეთნიკურ დივერსიებს. საფრთხე ევროპიდან არ მოდის; ევროდოკუმენტებისგან საშიშროება მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაგვემუქრება, სხვადასხვა დროის მიგრანტებს უსაფუძვლოდ თუ მივანიჭებთ ავტოქტონი უმცირესობების სტატუსს.

ევროპის ქარტიისა და კონვენციის ფუნდამენტური პრინციპებიდან გამომდინარე, ერობრივ უმცირესობად ითვლება ის საზოგადოება, რომელიც ეროვნულ-ეთნიკურად განსხვავდება ძირითადი მოსახლეობისაგან და ავტოქტონია, ძველისძველი მკვიდრია ამ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ჩეჩნები, აზერბაიჯანელები, ოსები, სომხები, ბერძნები, რუსები... საქართველოში არა ავტოქტონები, არამედ სხვადასხვა დროის მიგრანტები არიან. შესაბამისად, ევროპული ქარტიის დებულებებიდან გამომდინარე, ისინი საქართველოში ვერ ჩაითვლებიან ეროვნულ თუ ეთნიკურ უმცირესობებად. გარდა ამისა, ამ ხალხებს მეზობლად აქვთ

ეროვნული სახელმწიფოები: სომხეთი, აზერბაიჯანი, ოსეთი (რა თქმა უნდა, ჩრდილო ოსეთი), ჩეჩნეთი, რუსეთი, საბერძნეთი...

ამჟამად საქართველოში ეროვნული უმცირესობის ყველა უფლება მხოლოდ აფხაზებს (აფსუებს - ლ.ე) უნდა მიენიჭოთ, ვინაიდან ქართველობის ახლომონათესავე ამ ხალხს სხვაგან არსად აქვს პერსპექტივა, ჰქონდეს ის უფლებები, რომლებსაც ითვალისწინებს ევროსაბჭოს დოკუმენტები.

აქვე აღვნიშნავთ:

ჩვენ პატივი უნდა ვცეთ საქართველოში თავისი ნებით მიგრირებულ სხვა ეთნიკურ ჯგუფთა ენას, რელიგიას, კულტურას, ტრადიციას; მათ დღემდეც ჰქონდათ და ახლაც აქვთ უფლება დაიფინანსონ გაზეთი, რადიო, ტელევიზია... ილოცონ თავიანთ სამლოცველოებში და ა.შ. თუმცა სახელმწიფო ვალდებული არ არის სხვადასხვა დროს საქართველოში თავშეფარებულ ჯგუფებს თავიანთ ენებზე დაუარსოს ბაგა-ბაღები, სკოლები, უნივერსიტეტები, აგრეთვე, მათი კომპაქტურად ჩამოსახლების ველში სახელისუფლებო სტრუქტურების საქმისწარმოება დაიწყოს მიგრანტთა ენებზე...

ბუნებრივია, კანონის უზენაესობის სრულყოფილად აღდგენის შემდეგ, დიდი მართლმადიდებლური ტრადიციის მქონე საქართველოს სახელმწიფოში, სადაც სახელისუფლებო სადავეებს გააკონტროლებს მიტევების ფილოსოფიით ჩამონაკვთული ქართველური ცნობიერება, უფრო შთამბეჭდავად შეეწყობა ხელი სამოქალაქო ცხოვრებაში სხვადასხვა დროის მიგრანტთა ინტეგრაციას...”

და ...ჩემი მოკლე დასკვნა: პროფ. ტ.ფუტყარაძის ბროშურის ფორმატით გამოცემული ეს ნაშრომი უნდა იქცეს ყოველი ქართველის, საქართველოს ყოველი მოქალაქის სამაგიდო წიგნად.

ლ. ესართია

აფხაზეთის ა. რ. განათლებისა და კულტურის სამინისტროს
სახელმწიფო ენის პროგრამათა კოორდინატორი

ტექნიკური რედაქტორი: **მალხაზ დობრაშვილი**
კომპიუტერული უზრუნველყოფა: **ქეთევან ბაქრაძე**

კრებული გამოსაცემად მომზადდა: **აგაპი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის
ქართველური დიალექტოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში**